БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТѢ

Проф. Д-РЪ В. Н. ЗЛАТАРСКИ

ИСТОРИЯ
НА
БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА
ПРЕЗЪ
СРѢДНИТѢ ВѢКОВЕ

ТОМЪ II

БЪЛГАРИЯ ПОДЪ ВИЗАНТИЙСКО ВЛАДИЧЕСТВО (1018—1187)

1. ЕПОХА НА ВЪЗСТАНИЯТА. — 2. ЕПОХА НА РОМЕИЗАЦИЯТА — 3. БОРБА ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ.

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1934

Juliusz Bardach

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТѢ

Проф. Д-РЪ В. Н. ЗЛАТАРСКИ

ИСТОРИЯ
НА
БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА
ПРЕЗЪ
СРѢДНИТѢ ВѢКОВЕ

ТОМЪ II

БЪЛГАРИЯ ПОДЪ ВИЗАНТИЙСКО ВЛАДИЧЕСТВО (1018—1187)

1. ЕПОХА НА ВЪЗСТАНИЯТА. — 2. ЕПОХА НА РОМЕИЗАЦИЯТА — 3. БОРБА ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ.

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1934

Проф. Д-РЪ В. Н. ЗЛАТАРСКИ

БЪЛГАРИЯ

подъ

ВИЗАНТИЙСКО ВЛАДИЧЕСТВО (1018—1187)

1. ЕПОХА НА ВЪЗСТАНИЯТА. — 2. ЕПОХА НА РОМЕИЗАЦИЯТА. — 3. БОРБА ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ.

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1934

Докладвано въ Историко-филологичния клонъ на Българската академия на науките на 2. февруарий 1933 год.

Предговоръ

Предлаганиятъ тукъ втори томъ на нашата „История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове,“ съгласно съ общия ѝ планъ, обема историята на българитѣ подъ византийско владичество, единъ периодъ отъ 1018 год., т. е. отъ завоеванието на България и покорението на българския народъ отъ императоръ Василий II Българоубиецъ, — до 1187 год., т. е. до прогласяване независимостьта на северна България и възобновата на българската държава.

Византийското владичество въ България представя единъ отъ най-малко изследванитѣ и изучени, а оттука и най-тъмнитѣ периоди въ българската история, причината на което трѣбва да се търси въ голѣмия недостигъ на исторически данни. Домашни извори отъ даденото време съвсемъ липсватъ, а византийскитѣ и другитѣ ни даватъ само откѫслечни, а понѣкога съвсемъ кратки и тъмни известия за това, което ставало въ България презъ тоя периодъ. Затова ние бѣхме принудени да излагаме историята на българитѣ презъ времето на византийското владичество върху византийска канава, като се спираме на събитията и културнитѣ явления отъ византийската история дотолкова, доколкото тѣ се намиратъ въ свръзка съ сѫдбата на българския народъ и поясняватъ нейния характеръ.

Цѣлиятъ тоя периодъ ние раздѣляме на две епохи: I. Епоха на възстанията отъ 1018—1081 год. и II. Епоха на ромеизацията отъ 1081—1185 год. Но, като приемаме това дѣление, ние не искаме да покажемъ, че тия две епохи сѫ строго разграничени една отъ друга, защото възстания е имало и презъ втората епоха, а ромеизацията на българския народъ чрезъ църквата се е почнала още при близкитѣ при-

емници на Василия II. При установяването на това дѣление ние имахме предъ видъ следнитѣ характерни черти, които ясно изпъкватъ презъ двет тия епохи.

Презъ първата епоха възстанията имали масовъ, общенароденъ характеръ, каквито сж били възстанието на Петра Дѣлянъ презъ 1040/41 год. и голѣмото възстание на Георги Войтѣха презъ 1072/73 год., когато въ втората епоха възстанията носѣли мѣстенъ, частенъ дори личенъ характеръ, каквото е било павликянското възстание на чело съ Травла и съ центъръ Бѣлятово въ 1084 год. и после неговото продължение въ 1086 год.

Въ първата епоха ромеизацията се ограничавала само съ църквата и се засилила не само въ юго-западнитѣ земи съ центъръ Охридъ, но и въ западнитѣ градове Триадица—Срѣдецъ и Велбуждъ, особено презъ 70-тѣ години на XI. вѣкъ, отгдето стрелитѣ на нейнитѣ проводници били насочени главно противъ българскитѣ мънастири и преди всичко къмъ Рилския мънастирь. Пренасянето мощитѣ на св. Ивана Рилски отъ мънастиря му въ Срѣдецъ, което е станало не при българския царь Петра (927—969), а при византийския императоръ Михаила VII Дука (1071—1078) следъ голѣмото българско възстание въ 1072/73 год., е имало за цель да се намали голѣмото историческо значение на Рилския мънастирь, като главна и несъкрушима българска национална крепость, като по тоя начинъ се отклони многобройното стичане на българското население за поклонение въ тая негова светиня и се извади то отъ непосрѣдното влияние на рилскитѣ монаси, будители и крепители на българското национално съзнание.

Въ втората пъкъ епоха отъ времето на Комнинитѣ, и особено следъ назначението на Теофилакта за охридски архиепископъ, се посѣгало върху това, което служи като най-здрава основа за запазването на една народность, — върху книжнината, върху езика. Това се доказва най-ясно отъ книжовната дейность на самия Теофилактъ. Той пише на гръцки житията на най-много почитанитѣ славяно-български светии, особено въ юго-западнитѣ български земи (днешна Македония), въ основата на които жития лежатъ разни произведения на старо-

българската книжнина, като ги подлага на една обработка въ твърде голѣма степень изкуствена, тенденциозна и самоволна. Вече тия характерни черти въ написанитѣ отъ Теофилакта жития — Климентовото и онова на Тивернуполскитѣ мѫченици, въ които на първъ планъ се изтъкватъ българитѣ, ясно говорятъ, че цельта му била да замѣни сѫществуващитѣ тогава славяно-български жития съ такива на гръцки езикъ и по тоя начинъ, като поласкае националното честолюбие на българитѣ чрезъ тѣхното славно минало и унищожи паметницитѣ на старобългарската книжнина, да принуди своето българско паство да чете и пише за живота и дѣлата на своитѣ родни светии на гръцки езикъ и да забрави своя роденъ езикъ, който, споредъ Теофилакта, билъ варварски езикъ. Сѫщо така съставянето и преводитѣ на службитѣ имъ на гръцки езикъ, както съставената отъ Теофилакта Климентова служба, тъй и на другитѣ български светии, особено на седмочисленицитѣ на гръцки езикъ сѫ имали сѫщата цель — окончателното изхвърляне и унищожение на българския езикъ отъ българскитѣ църкви, а особено отъ българскитѣ мънастири, които тогава сѫ били едничкитѣ пазители на българския езикъ и книжнина. Появяването пъкъ житието на св. Ивана Рилски на гръцки езикъ въ XII. вѣкъ въ царуването на императоръ Мануила I Комнинъ, написано отъ Георги Скилица, управитель на Срѣдецъ и единъ отъ най-образованитѣ личности на времето си, макаръ последниятъ и да увѣрява, че причината, загдето се заловилъ да напише житието на преподобния пущинякъ, било това, че той получилъ отъ неговитѣ мощи излѣкуване на стомашната си болесть, имало несъмнено сѫщата цель, каквато е гонѣлъ и Теофилактъ — да се принудятъ българитѣ да четатъ и слушатъ на гръцки езикъ за живота и подвизитѣ на най-много почитания свой светия и покровителя на българския народъ. Поради това и първообразното житие на св. Ивана Рилски, написано не покъсно отъ втората половина на X. вѣкъ, отъ което Георги Скилица несъмнено се ползувалъ при написването на своето житие, е изчезнало сѫщо тъй, както е изчезнало първообразното житие на св. Климента, защото не може да се допустне, че житието на св. Ивана Рилски, който е живѣлъ презъ първата

половина на X. вѣкъ, е било написано само презъ втората половина на XII. вѣкъ.

Не по-малко добра почва намѣрила ромеизацията и въ социално-економическото положение на българитѣ, което презъ втората епоха се значително влошило. Стѣснена откъмъ Европа отъ печенѣзи, кумани и маджари, а откъмъ Мала Азия отъ турци-селджуци, Византия, за да си набави нужнитѣ войски и пари, изпращала своитѣ пълководци и чиновници да събиратъ еднитѣ и другитѣ въ България наредъ съ установенитѣ данъци и берии; освенъ това българитѣ трѣбвало да изнесатъ на своитѣ плещи такива събития, каквито сж били преминаването на кръстоносцитѣ отъ първия и втория походъ и въ сжщото време върху тѣхъ се стоварили тежеститѣ на всички войни, които Византия водѣла въ българскитѣ земи съ нормани, маджари и сърби. Но и това не стигало. Презъ втората епоха последвали нови промѣни въ и тъй тежкото положение на българското население — засилването на робството въ България, а воинствената и своеобризна колонизаторска политика на Мануила I Комнинъ, свързана съ политически и финансови съображения и особено съ желанието на тоя императоръ да има винаги готова войска, се отзовала твърде гибелно върху стопанско-економическото положение на селското население, което било принудено или да се преселва въ градоветѣ, гдето се уголѣмявалъ броятъ на бедняцитѣ, или пъкъ да се записва у едритѣ землевладѣлци и да промѣнява свободното си състояние на полусвободно, па дори и робско.

За силата на ромеизацията презъ втората епоха не по-малко говорятъ и опититѣ за противодействие отъ страна на българитѣ. Въ появяването къмъ края на XI. и презъ XII. вѣкъ на известнитѣ трима народни светии: Прохора Пчински, Гавриила Лѣсковски и Иоакима Сарандапорски или Осоговски, и то въ северна Македония и въ западнитѣ български области, гдето ромеизацията, както се каза, въ това време се бѣ особено засилила, — светии, които търсили покровителство у мѣстнитѣ воеводи-първенци, — ние виждаме тъкмо реагиране противъ домогванията на ромеитѣ да денационализи-

ратъ българския народъ, а въ издигането на мънастири въ тѣхно име — нови български срѣдища за борба противъ посегателства върху българската народность и за повдигане на националното съзнание.

Не по-малко говори за опасностьта отъ ромеизацията и засилването на богомилското движение презъ втората епоха. Презъ първата епоха богомилитѣ оставали спокойни и мирни, докато разпоредбитѣ на цариградското правителство не засѣгали националното чувство на българитѣ, а църквата била толерантна къмъ самото имъ учение. Обаче презъ втората епоха, въ царуването на Алексия I Комнинъ, работитѣ взели съвсемъ другъ обратъ. Освенъ тежкото стопанско економическо положение, въ което бѣ изпаднало населението, още и строгитѣ мѣрки, предприети за денационализирането на българския народъ отъ страна на църквата, после омразата и отвращението, което свещеноначалникътъ на българската църква, архиепископъ Теофилактъ и неговитѣ приемници не само чувствували, но и явно изказвали къмъ българското си паство, най-сетне религиозно-аскетическиятъ духъ, който бѣ повѣлъ отъ западъ и бѣ присаденъ на Балканския полуостровъ отъ първитѣ кръстоносци, — отново възкресили принципитѣ на богомилството въ народнитѣ маси, които, търсейки въ него утеха, отново тръгнали подиръ ученицитѣ на попъ Богомила, като чрезъ това изказвали своя силенъ протестъ противъ своитѣ владѣтели. Въпрѣки това, че Алексий I Комнинъ повдигналъ голѣмо гонение противъ богомилитѣ и дори успѣлъ да хване тогавашния ересиархъ Василия и да го предаде на живоизгаръ, богомилското движение продължило презъ цѣлия XII. вѣкъ.

И тъй, докато въ първата епоха на византийското вла дичество българитѣ все още се чувствували силни не само да се борятъ непосрѣдно съ своитѣ владѣтели, но и да влизатъ въ редоветѣ на армиитѣ на разни властолюбиви византийски пълководци, които се стремѣли да заграбятъ върховната власть въ империята, или пъкъ да действуватъ наедно съ варварскитѣ народи съ цель да подкопаватъ основно властьта на Византия въ роднитѣ земи, презъ втората епоха

българскиятъ народъ билъ дотолкова омаломощенъ и потиснатъ, щото къмъ срѣдата на втората половина на XII. вѣкъ ромеитѣ гледали на България като на едноплътна часть отъ тѣлото на империята. Затова, когато въ 1185 год. избухнало възстание въ северна Българи,. въ Цариградъ го счели на първо време като дѣло не народно, а на отдѣлни личности.

Обаче, колкото и да билъ потиснатъ българскиятъ народъ, нито византийското правителство, нито цариградската църква не могли да постигнатъ крайната си цель — погърчването и претопяването му въ етническия конгломератъ на Византия, защото българитѣ не останали индиферентни къмъ настигналата ги зла участь; тѣ не бѣха още изгубили чувството за своята национална индивидуалность въ връзка съ своето минало; въ тѣхъ живѣелъ все още стремежътъ къмъ самостоенъ политически животъ. Но, докато на византийския престолъ седѣли силнитѣ и страшни Комнини, всѣки опитъ за възстание би билъ напразенъ; обаче, щомъ се почналъ бързиятъ упадъкъ на империята следъ смъртьта на Мануила I Комнинъ, когато отвѫтре духътъ на сепаратизма повѣлъ по всички покрайнини на държавата, и почнали да се отцепватъ отъ нея отдѣлни области, а отвънъ се нахвърлили върху нея отъ една страна маджари, а отъ друга нормани, българитѣ не пропуснали удобния моментъ да обяватъ на своята владѣтелка-потисница — Византия отчаяна борба за животъ или смърть. И наистина, още въ първата година отъ царуването на Исаака II Ангелъ въ северна България избухнало възстание.

Историята на това възстание ние излагаме въ отдѣлна глава подъ надсловъ: III. „Борба за освобождение“, защото както подготвянето и обявяването на възстанието, тъй и неговото развитие и завършекъ сѫ станали при съвсемъ нови събития и обстоятелства въ самата Византия следъ прекратяването на Комнинската династия, и затова самото възстание представя нѣщо отдѣлно цѣло и при това нѣщо своеобразно въ края на византийското владичеств въ България.

Въ заключение считаме за нужно тукъ да отбележимъ и това, че ние предпочетохме да усвоимъ новъ терминъ „ро-

меизация“ предъ „еллинизация“ или „погърчване“ като по-вѣренъ и по-точенъ за срѣднитѣ вѣкове, защото византийскитѣ писатели, хронисти и историци нийде не наричатъ жителитѣ на източната империя или поданицитѣ на византийския императоръ нито „еллини“ — Ἕλληνες, съ което име тѣ означавали езичницитѣ, изобщо нехристиянитѣ, нито „гърци“ — Γραικοί, както ги наричалъ българскиятъ народъ и другитѣ славянски съседи на Византия, нито пъкъ „византийци“ — Βυζάντιοι, подъ което тѣ сж разбирали само жителитѣ на Βυζάντιον — на Цариградъ, а всѣкога и на всѣкжде тѣ сж ги означавали съ името „ромеи“ — Ῥωμαῖοι. Затова старанията както на цариградската църква, тъй и на византийската администрация били насочени да обърнатъ българитѣ не въ „еллини“ или „гърци“, а въ чисти „ромеи“, както сж се наричали и чувствували всички народи, които бѣха влѣзли въ източната империя и бѣха усвоили византийската просвѣта и култура. Подъ името „Византия“ ние разбираме самата държава съ нейнитѣ специфични особености, подъ „византинизъмъ“ — това което е създала тая държава, а подъ „византийски“ — това, което се отнася до тая държава или се намира въ нейния главенъ центъръ Цариградъ, или пъкъ излиза отъ него.

На Заговѣзни, 25 II. 1933 г.

Съдържание

I. Епоха на възстанията.

II. Епоха на ромеизацията.

Страница

Притурки:

Библиография:

БЪЛГАРИЯ ПОДЪ ВИЗАНТИЙСКО ВЛАДИЧЕСТВО

I. ЕПОХА НА ВЪЗСТАНИЯТА

1. УРЕДБАТА НА БЪЛГАРИЯ И ПОЛОЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОДЪ ПРЕЗЪ ПЪРВИТѢ ГОДИНИ СЛЕДЪ ПОКОРЕНИЕТО

Триумфалното влизане на императоръ Василия II Българоубиецъ въ Цариградъ въ началото на 1019 год. възвестило на цѣлата източна империя, че многогодишната борба между Византия и България е свършена и че императорътъ най-сетне сполучилъ да се разправи съ омразнитѣ нему балкански славяни: сърбо-хърватитѣ били принудени да признаятъ върховната власть на ромейския императоръ и тѣхнитѣ князе и жупани, които имъ били оставени, били прогласени за негови васали, а българската държава била унищожена, българскиятъ народъ покоренъ, и България била присъединена къмъ ромейската империя.

Но въ какво е състояла зависимостьта на българския народъ отъ Византия, и изобщо каква уредба е получила България, следъ като била присъединена къмъ империята, или, както се изразява самъ Василий II, следъ като „българската държава станала подъ единъ яремъ съ ромейската", — сѫ въпроси, на които мѫчно може да се отговори изчерпателно поради липсата на прави и ясни данни. Но известията на византийскитѣ извори по тия въпроси, колкото и да сѫ съвсемъ кратки и непълни, все пакъ ни даватъ възможность до известна степень да си представимъ картината за положението на българския народъ веднага следъ покорението. Отъ тѣхъ на първо мѣсто стоятъ известията на ония твърде цен-

ни документи отъ онова време, въ които самъ Василий II ни рисува самото положение на работитѣ. Ние тукъ разбираме тритѣ му грамоти, дадени на българския архиепископъ въ Охридъ около и въ 1020 год. веднага следъ възстановяването диоцеза на българската църква [1]).

---

[1]) За тия грамоти узнаваме отъ единъ, сѫщо така отправенъ къмъ българския охридски архиепископъ, хрисовулъ, издаденъ отъ императоръ Михаила VIII Палеологъ въ 1272 год. Документътъ билъ заимствуванъ отъ твърде много използувания отъ гръцкитѣ издатели кодексъ на аргоския архиепископъ Герасима. Но за жаль тоя рѫкописъ съдържалъ само предговора на Палеологовия хрисовулъ и по-малката часть (началото) на Василиевата първа грамота. Тая тъкмо часть най-първо биде издадена отъ Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ въ Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων, t. V (1855), и оттамъ я препечата Zachariae von Lingenthal въ Jus graeco-romanum, t. III (1857). Обаче рускиятъ ученъ еп. Порфирий Успенски билъ тъй щастливъ да изнамѣри пълния хрисовулъ на Михаила VIII заедно съ тритѣ пълни Василиеви грамоти въ единъ рѫкописъ на Синай. Текста на последнитѣ обнародва по преписа на еп. Порфирия Е. Голубински въ „Краткій очеркъ православныхъ церквей“ и пр. Москва 1871, стр. 259—263. Споредъ изданието на Е. Голубински М. С. Дриновъ даде българския имъ преводъ въ ст. „Три грамоти дадени отъ императора Василия на българския охридски архиепископъ Иоана ок. 1020 лѣто“, вж. Бр. ПСп. кн. 7 и 8 (1873); стр. 14—25; Съчинения, т. I. стр. 203—214. По сѫщото издание текстътъ на грамотитѣ биде публикуванъ отъ Ofeicoff (Ат. Шоповъ), La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique. Philippopoli 1888, заедно съ превода имъ на френски, стр. 191—205. Подиръ нѣколко години сѫщия тоя текстъ издаде и H. Gelzer въ своитѣ „Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche“, Byz. Zeitsch. II (1893), S. 42—46, като посочи различията му съ текста на еп. Герасимовия рѫкописъ и направи нѣкои правописни поправки. Понеже изданието на Е. Голубински не бѣ удовлетворително, проф. В. Н. Бенешевичъ издаде текста по сѫщинския преписъ на еп. Порфирия много по-научно и правилно въ своя Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio Sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur. Petropoli 1911, p. 542 squ. Напоследъкъ Ив. Снѣгаровъ, по-напредъ въ „Охридската патриаршия“ (нейниятъ произходъ, граници и епархии). София 1919, стр. 49—53, а сетне въ своята „История на Охридската архиепископия“, т. I, София 1924, стр. 55—59, сѫщо даде българския преводъ на грамотитѣ. Едно критично издание на грамотитѣ даде проф. Йор. Ивановъ въ 2-то издание на своитѣ „Български старини изъ Македония“, София 1931, стр. 550—562. — За тия грамоти вж. Ст. Новаковић, Охридска архиепископија у почетку XI. века. Хрисовуље цара Василија II од 1019 и 1020 г.

Въ предговора на втората грамота, която носи дата май 1020 год., Василий II постановява следното: „всички български епископии, които бѣха подъ властьта на царь Петра и Самуила и се управляваха отъ тогавашнитѣ архиепископи, и всички останали градове — тия сжщитѣ да има и да владѣе сегашниятъ светейши архиепископъ. Защото не безъ кръвь и безъ трудъ и потъ, но съ многогодишно постоянство (търпение) и съ божествена помощь Богъ ни дарува тая страна подъ договоръ (ὑπόσπονδον), понеже Неговата благость твърде ясно ни помагаше и отдѣлилитѣ се части съединяваше въ едно, като (ги) турихме подъ единъ яремъ, безъ да нарушаваме (*соб.* да повредимъ) нѣкакъ границитѣ и формата (образа), установени добре отъ ония, които царуваха преди насъ“ [1]). Отъ тоя па-

„Глас“ САк. кн. 76 (46), 1908, стр. 1—62. — Йор. Ивановъ, Епархиитѣ на Охридската архиепископия прѣзъ нач. на XI. вѣкъ. СпБАк, I (1911), 93—114. — F. Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches. I Teil. München und Berlin 1924, S. 103-4 — Напоследъкъ проф. А. М. Селищевъ съобщи за славянския преводъ на грамотата на Михаилъ VIII, а сжщо и нашитѣ грамоти и даде нѣколко откжслека отъ него. Вж. ст. „Завет первой Юстинианиu“, Мак. Прег., год. IX (1934), кн. 2, стр. 9—16.

[1]) Byz. Zeitsch. t. II, S. 44: ... πάσας τὰς Βουλγαρικὰς ἐπισκοπάς, ἅς (вм. αἵ) ὑπὸ Πέτρου τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Σαμουὴλ ἐδεσπόζοντο καὶ κατείχοντο καὶ παρὰ τῶν τότε ἀρχιεπισκόπων, καὶ τὰ λοιπὰ ἅπαντα κάστρα, τὰ αὐτὰ θεσπίζομεν ἔχειν καὶ διακρατεῖν καὶ τὸν νυνὶ ἁγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον· οὐ γὰρ ἀναιμωτὶ καὶ πόνων χωρὶς καὶ ἱδρώτων, ἀλλὰ διὰ καρτερίας πολυτελοῦς (вм. πολυετοῦς) καὶ συμμαχίας θεικῆς ὑπόσπονδον τὴν χώραν ταύτην ὁ θεὸς ἡμῖν ἐδωρήσατο, τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ εὖ μάλα τρανῶς ἡμῖν ἀρωγούσης καὶ τὰ διεστῶτα εἰς ἓν συναπτούσης, ὑπὸ ζυγὸν ἕνα θεμένης, τοὺς ὅρους καὶ τὸν τύπον, τοὺς καλῶς παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν βασιλευσάντων θεσπισθέντας μηδὲν λυμηναμένης. Ср. Йор. Ивановъ, п. т., стр, 555—556. Въ тоя пасажъ има форми, които по смисълъ сж недопустими и на които досегашнитѣ издатели на грамотитѣ, Голубински—Гелцеръ и Бенешевичъ — Йор. Ивановъ не обърнали нуждното внимание, макаръ самото разбиране смисъла на втората му половина това налага. Така, недавно митрополитъ Симеонъ, който се е ползувалъ отъ изданието на Голубински, като посочи съвсемъ независимо, че вм. πολυτελοῦς трѣбва да се чете πολυετοῦς, защото „постоянство“ не може да бжде „разкошно“, предложи вм. λυμηναμένης да се чете λυμαινομένοις и го съгласува съ ἡμῖν (въ ἡμῖν ἀρωγούσης), защото, ако тая дума се отнесе къмъ ἀγαθότητος, то ще излѣзе, че божията благость не

сажъ и особено отъ последнитѣ думи се ясно види преди всичко това, че Василий II признава, колко скѫпо му кострувало покорението на България отъ една страна, а отъ друга — че той сполучилъ да стане повелитель надъ нея само по силата на нѣкакъвъ договоръ. Тая мисъль ще ни стане напълно ясна, стига само да си спомнимъ, при какви обстоятелства била призната властьта на византийския императоръ отъ българскитѣ воеводи презъ 1018 год.: такава безотпорна покорность, която тѣ изявили предъ Василия II въ разни мѣста, надали е допустима отъ страна на такива непримирими противници на Византия, каквито сѫ били, напр., Кракра, Никулица, Драгашъ и др., ако правата на българския народъ не били гарантирани поне отчасть съ нѣкакви условия въ сключения при покорението договоръ; отъ такъвъ характеръ ще да сѫ били и личнитѣ искания на царица Мария, жената на царь Иванъ-Владислава, които тя бѣ предложила на Василия II чрезъ архиепископъ Давида при Струмица, преди да се откаже отъ България [1]).

Но какви сѫ били тия договорни условия? Доколкото може да се сѫди по не съвсемъ яснитѣ думи на грамотата, въпросътъ е вървѣлъ преди всичко за териториалната недѣлимость на бившата българска държава, на българскитѣ земи, които се смѣтали като отдѣлили се части отъ територията на империята и сега отново били съединени подъ една власть

нарушава законитѣ на българскитѣ царе, което е цѣла безсмислица (вж. митр. Симеонъ, Писмата на Теофилакта Охридски, български архиепископъ, София 1931, стр. 106—107). Обаче тая поправка, която с напълно умѣстна, влѣче подиря си друга и въ думата θεμένης, която предлагаме да се чете θεμένοις и да се отнесе пъкъ къмъ сѫщата ἡμῖν и като право допълнение къмъ нея да се смѣта τὰ διεστῶτα, защото, ако и тя се отнесе къмъ ἀγαθότητος, ще получимъ, че божията благость турила подъ единъ яремъ отдѣлилитѣ се части, когато това действие извършилъ Василий II. При тия поправки и цѣлиятъ смисълъ на пасажа става напълно понятенъ, безъ да се измѣнява самата конструкция произволно или пъкъ да се изпущатъ отдѣлни думи, както е направилъ Йор. Ивановъ въ своя неточенъ преводъ (вж. Български старини изъ Македония, стр. 556).

[1]) Ср. В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр. т. I, ч. 2, стр. 774—778.

— властьта на Византия, обаче, безъ да бѫдатъ нарушени, казва Василий II, 1. нейнитѣ граници, които били установени отъ предишнитѣ императори, съ други думи, на България се гледало като на нѣщо недѣлимо, на нѣщо цѣло, и 2. нейнитѣ форми[1]), разбира се, не въ географско или геоложко отношения, защото промѣни отъ такъвъ родъ не ставатъ и не могатъ да ставатъ по волята и желанието на византийския императоръ, а въ смисълъ на вѫтрешнитѣ наредби на страната, каквито е имало при българскитѣ царе Петра и Самуила, и преди всичко формата или образа на управлението, а това значи, че били запазени преди всичко отдѣлнитѣ области или воеводства, които по-рано се управлявали отъ свои воеводи, наречени сега „архонти" или „стратези", защото сѫ имали военна и административна власть, и били назначавани направо отъ императора. Най-добро доказателство за това служатъ следнитѣ думи на Ив. Скилица: „Императоръ Василий, следъ като покорилъ България, не пожелалъ да измѣни нѣщо отъ неговитѣ (на българския народъ) навици, но постановилъ, щото тѣ (българитѣ) да живѣятъ отдѣлно подъ своитѣ воеводи (архонти) и по своитѣ обичаи, както нѣкога-си при Самуила, който бѣ станалъ тѣхенъ началникъ" (господарь)[2]). А Яхъя Антиохийски пише: „И прие той (императорътъ) тѣхнитѣ (на тамошнитѣ воеводи) крепости и имъ стори милости и даде на всѣкиго отъ тѣхъ длъжности споредъ това, което сѫ искали неговитѣ заслуги. И остави за себе си силни крепости и назначи надъ тѣхъ управители отъ ромеитѣ и срина останалитѣ"[3]). Така, още презъ 1018 г. Василий II назначилъ за „архонтъ"—управитель на Охридъ патриция Евстатия Даф-

---

[1]) Въ изданието на Бенешевича—Ивановъ вм. τὸν τύπον стои τοὺς τύπους, което е за предпочитане, защото по-точно означава понятието, което тукъ се разбира.

[2]) Skylitzes, ед., Bon. p. 715, 1-5: Βασιλείου γὰρ τοῦ βασιλέως, ὁπηνίκα τὴν Βουλγαρίαν ἐπηγάγετο, μὴ θελήσαντός τι νεοχμῆσαι τῶν ἐθίμων αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τοῖς σφετέροις ἄρχουσί τε καὶ ἤθεσι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ὁρίσαντος διεξάγεσθαι, καθὼς που καὶ ἐπὶ Σαμουήλ, ὃς αὐτῶν ἀρχηγὸς ἐγένετο. — Ср. Skyl.-Cedr., ib., p. 530, 9-12.

[3]) Баронъ В. Р. Розенъ, Императоръ Василій Болгаробойца. С. Петербургъ 1883, стр. 59, 11-14.

номила съ необходимия гарнизонъ, който последниятъ командувалъ [1]); въ сжщата година командуващъ на войскитѣ (ὁ στρατηγῶν) въ Дрѣстъръ билъ Цицикий, синъ на патриция Тевдата Ивериецъ [2]); следъ коварното убийство на срѣмския воевода Сермона и предаването на гр. Сирмий (бъл. Срѣмъ, сега Митровица) презъ есеньта на 1018 г. Василий II предалъ управлението на новопридобитата область, т. е. срѣмската, на Константина Диогена, управителя (ἄρχοντα) на „съседнитѣ мѣста“, т. е. на бѣлградската область [3]). Такива управители-архонти несъмнено сж били назначени и по другитѣ окржзи или голѣми важни центрове, чиито имена засега не сж известни. Но наредъ съ тия управители на отдѣлни окржзи императорътъ „оставилъ въ Скопие въ сжщата година патриция Давида Арианитъ за „пълномощенъ стратегъ“, като го нарекълъ „катепанъ на България“ [4]).

Какво означаватъ тия два термина? Стратегъ-пълномощникъ — στρατηγὸς αὐτοκράτωρ се назначавалъ само тогава, когато императорътъ не взималъ участие въ похода или вой-

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 468, 14-16: ἐπιστήσας σὺν ἄρχοντα τῆς πόλεως (Ἀχρίδος) Εὐστάθιον πατρίκιον τὸν Δαφνομήλην καὶ φρουρὰν ἀξιόλογον αὐτῷ δοὺς, ἐξῆλθε κτλ. — Ср. В. Н. Златарски, п. т., стр. 777—778.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 465, 16-17: ἐδέξατο γὰρ καὶ γράμμα τοῦ στρατηγοῦντος ἐν τῷ Δοροστόλῳ Τζιτζίκιον τοῦ υἱοῦ τοῦ πατρικίου Θευδάτη τοῦ Ἴβηρος. — Такъвъ командуващъ войскитѣ въ Доростолъ или Дрѣстъръ несъмнено билъ поставенъ още въ 1001 год. веднага следъ покорението на североизточна България; обаче Доростолъ да е билъ центъръ на отдѣлна тема — военно-административна область още тогава, не е известно и дори не може да се допусне. За това вж. В. Н. Златарски, Политическото положение на северна България презъ XI. и XII. вѣкове. Известия на Истор. Д-во, кн. IX (1929), стр. 4 и сл. — Ср. отъ сжщия, История на българ. държава и пр. п. т., стр. 717.

[3]) Skyl.-Cedr., ib., p. 476, 9: Κωνσταντῖνος ὁ Διογένης, τῶν ἐκεῖσε μερῶν ἄρχων; — ib. p. 476. 24: ὁ Διογένης ἄρχειν ἐτάχθη τῆς νεοκτήτου χώρας. Ср. ib., p. 483, 21-22: ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος τὸν Διογένην ἄρχοντα Σιρμίου ὑπάρχοντα. Ср. В. Н. Златарски, п. т.. стр. 787-788.

[4]) Skyl.-Cedr., ib., p. 467, 24. —468, 1: στρατηγὸν αὐτοκράτορα λιπὼν ἐν τῇ πόλει (Σκοπίοις) Δαβὶδ πατρίκιον τὸν Ἀρειανίτην, [κατεπάνω Βουλγαρίας προσονομάσας αὐτόν]. — Ср. B. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Iohannes Skylitzes. München 1906, S. 33, № 41.

ната, и затова презъ време на последнитѣ той замѣнялъ императора, както показва и самата дума αὐτοκράτωρ, следователно съ тая длъжность се свързвали пълномощията на главнокомандуващъ войскитѣ; въ нѣкои отношения тя била аналогична съ диктаторската власть въ стария Римъ. Пълномощията на стратега-автократоръ, които имали временно значение, докато траялъ походътъ, били твърде широки. Той ималъ главното командуване на всички родове и видове византийски войски, които участвували въ похода, и командиритѣ на отдѣлнитѣ войскови части длъжни били да слушатъ съветитѣ му и въ всичко да му се покоряватъ[1]). Назначението обаче на Давида Арианитъ за стратегъ-автократоръ въ Скопие презъ 1018 год. не може да се свърже съ никакъвъ походъ, защото въ тая година войната съ българитѣ бѣ свършена и България бѣше вече покорена; не може то да се обясни и съ туй, че имало военно положение въ страната веднага следъ покорението, защото въ такъвъ случай Василий II би облѣкълъ съ такива пълномощия и другитѣ управители-воеводи въ отдѣлнитѣ окрѫзи на българскитѣ земи, а между това Давидъ Арианитъ се явява единъ само, и то не въ бившата българска столица Охридъ, а въ Скопие — градъ-крепость, който заема централно мѣсто въ западната половина на бившата българска държава. Очевидно, при това назначение цельта на императора била да издигне Давида Арианитъ съ особени пълномощни права предъ другитѣ, поставени отъ него въ разни български укрепени центрове воеводи, които обикновено носѣли името ἄρχων[2]), рѣдко στρατηγός[3]); тѣ сѫ завзели мѣстата на

---

[1]) Подробно вж. Н. Скабалановичъ, Византійское государство и церковь въ XI вѣкѣ. СПетербургъ 1884, стр. 345—346.

[2]) Така Константинъ Диогенъ въ 1026 год. се наричалъ ἄρχων Σιρμίου (Skyl.-Cedr., ib. p. 483, 20-21), и всички почти управители-воеводи на Придунавскитѣ градове до 1060-тѣ години на XI. вѣкъ се наричали ἄρχοντες (ib., p. 555, 2-3; 583, 2-12; 585, 5; 654, 11). — Вж. В. Н. Златарски, Политическото положение и пр., II. т., стр. 1—34.

[3]) А сѫщо ὁ στρατηγῶν (прич. отъ στρατηγέω). Вж. Skyl.-Cedr, ib., p. 465. 16-17, 715, 22—716, 1; 716, 5; 716, 18-17; 716, 20-21. Вж. надписа на моливдовула на Теодора примикирия у Б. Панченко, Каталогъ моливдову-

бившитѣ български мѣстни воеводи. Както стратегътъ-автократоръ презъ време на походъ замѣстялъ императора и ималъ главното командуване надъ всички византийски войски, така и въ дадения случай, очевидно, Давидъ Арианитъ е представялъ нищо друго освенъ императорски намѣстникъ, който управлявалъ цѣлата покорена страна отъ името на императора съ широки права [1]), а поради това и воеводитѣ — ἄρχοντες или στρατηγοί — на мѣстнитѣ войски, както презъ време на походъ командиритѣ на отдѣлнитѣ войскови части, длъжни били да го слушатъ и да му се покорявcovatъ въ всичко[2]). Твърде интересно се явява това обстоятелство, че когато презъ време на походъ или война въ предѣлитѣ на Самуиловата държава се назначавалъ за главнокомандуващъ на войскитѣ било самиятъ български намѣстникъ-управитель, било нѣкой отъ мѣстнитѣ

ловъ. Изв.РАИ-та, VIII (1903), стр. 225, № 66 (67). Ср. Абоба-Плиска, Изв.РАИ-та, кн. X (1905), стр. 295—296. — По длъжность ἄρχων и στρατηγός сж еднакви, но последниятъ се наричалъ и ἄρχων, споредъ насъ, още и затуй, защото, освенъ че билъ чисто воененъ началникъ, командуващъ войскитѣ въ известенъ окржгъ, той е стоялъ и начело на администрацията на окржга, гдето е била разположена командуваната отъ него войска, съ други думи, ὁ ἄρχων въ тоя смисълъ напълно отговаря на българската дума „воевода."

[1]) Яхъя Антиохийски, като говори, че Василий II поставилъ въ крепоститѣ управители, продължава: „И наредилъ дѣлата на България и назначилъ василики, т. е. управляващи всички дѣла и имоти" (п. т. стр. 59, 15-16). Въ Византия βασιλικοί били специални чиновници, които се назначавали да надзиравать и управляватъ недвижимитѣ императорски имоти, дворцитѣ, конфискувани и секвестирани имоти. Споредъ тѣхното име и самитѣ имоти се наричали василикати (τὸ βασιλικάτον). Тия „цареви хора" завеждали финансовата часть, а сжщо и сждебната по делегация на императора (подробно за тѣхъ вж. Скабалановичъ, п. т.. стр. 165—166). — Яхъя е употрѣбявалъ тая дума, очевидно, да изтъкне, че и въ България били изпратени „цареви хора", които сж завеждали финансовата часть, а това сж били отначало διοικηταί, а отпосле πράκτορες — финансови чиновници, които сж имали и сждебна власть, свързана съ финансовитѣ дѣла (вж. E. Dölger, Beitrage zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung, besonders des 10. und 11. Jahrhunderts. Leipzig 1927, S, 70 u. fol.).

[2]) За това подчинение най-ясно ни говорятъ следнитѣ думи на Скилица (ib. p. 715, 22—716, 1): ὅπερ ἀκούσας ὁ ἐν Σκοπίοις διέπων τὴν ἀρχὴν τοῦ δουκὸς Νικηφόρος ὁ Καραντινός, τοὺς ὑφ' αὐτὸν στρατηγοὺς παραλαβών, ἄπεισιν κτλ.

воеводи, то той се наричалъ ἡγέμων[1]) или τοῦ παντὸς στρατοῦ ἡγέμων[2]), или ἐπὶ πᾶσιν ἡγέμων[3]), очевидно, за отличие отъ термина στρατηγὸς αὐτοκράτωρ, който ималъ за България и българитѣ специално значение. На това специално значение въ горния смисълъ сочатъ и титлитѣ, които е носѣлъ тоя императорски намѣстникъ-управитель на България. Така, първитѣ управители на България сѫ носѣли титлитѣ: 1. προνοήτης[4]), която се давала на заслужила личность, наградена отъ императора съ недвижимъ имотъ — земя, и значи тоя, комуто е възложено да има грижа, попечение за нѣщо, — на български = „попечитель", поради това и самиятъ предметъ на грижата се наричалъ πρόνοια[5]); а оттука тая титла се употрѣбявала въ по-широкъ смисълъ за управителя на България, изразявайки, че бившата българска държава се давала подъ попечението на нейния императорски намѣстникъ-управитель, който трѣбвало да се грижи за нея не по-малко отъ самия императоръ; 2. πραίτωρ[6]), лат. praetor — титла, която сѫ носѣли въ стария Римъ консулитѣ и диктаторътъ, а презъ времето на империята въ провинциитѣ—императорскиятъ намѣстникъ, който съединявалъ въ лицето си гражданската и военната власти;

---

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 586, 3.

[2]) Ibidem, p. 603, 21-22.

[3]) Ibidem, p. 602, 22.

[4]) G. Schlumberger, Sigillographie de l'Empire byzantin. Paris 1884, p. 240—241. — Ср. Н. Мушмовъ, Монети и печати на българскитѣ царе. София 1924, стр. 166, № 254; стр. 167, № № 255, 256. Отъ сѫщия, Византийски печати съ значение за българската история. Мак. Прегледъ, год. V (1929), кн. 2, стр. 95. — Strategicon Cecaumeni, ed. B. Wassiliewski et V. Jernstedt. Petropoli 1896, p. 24,4. — N. Bănescu, Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube. Byz.-Neugr. Jahrbücher. Bd. III (1922), p. 290—291. — Отъ сѫщия, Changements politiques dans les Balkans après la conquête de l'empire de Samuel (1018). Nouveaux duchés byzantins: Bulgarie et Paristrion. Bulletin de la section historique de l'Akadémie Roumaine. t. X (1923), p. 58—59.

[5]) Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 264.

[6]) Schlumberger, ib., p. 241. — N. Bănescu, Les premiers témoignages etc. ib., 241. — Н. Мушмовъ, Монети и печати и пр., стр. 167, № 257.

3. σατράπης[1]), което ясно сочи на неговата широка и неограничена власть; 4. ἀρχηγὸς[2]) и 5. дори ἄρχων[3]) — титли, съ които обикновено ромеитѣ наричали българскитѣ владѣтели.

Съобразно съ това издигнато положение на Давида Арианитъ Василий II го „нарекълъ“, т. е. далъ му чинъ „катепанъ на България“. Както е известно, ромейската империя въ XI. вѣкъ, както и въ преднитѣ вѣкове, въ военно-административно отношение била раздѣлена на теми (θέματα, отъ τὸ θέμα, ατος) или области, начело на всѣка отъ които стоялъ управитель-воевода съ военно-административна власть, т. е. тѣ, освенъ че сѫ командували областнитѣ войски, но сѫ завеждали и гражданското управление на областьта; тия управители-воеводи се назначавали направо отъ императора и отъ него непосрѣдно зависѣли, и затова били нему лично предани. Споредъ Н. Скабалановича, не всички теми имали еднакво значение и се отличавали една отъ друга по важность и значение за държавата, и поради това стоещитѣ начело въ тѣхъ воеводи-управители едни се наричали дуки (δοὺξ, κός, мн. ч. δοῦκες), а други — катепани (ὁ κατεπάνω, нескл., но и κατεπανός)[4]). Обаче съ подобно опредѣление едва ли можемъ да се съгласимъ: самата тема никога не е давала чинъ дука или катепанъ, защото въ една и сѫща тема единъ воевода управитель носѣлъ чинъ дука, а другъ преди или следъ него — чинъ катепанъ. Така, следъ Давида Арианитъ въ Бъл-

---

[1]) Attaleiates, ed. Bon. p. 37, 12; 38, 8: ὁ τῶν Βουλγάρων σατράπης. — Вж. сѫщо Ansbert, Historia de expeditione Friderici imperatoris etc. edit. A. Chroust, Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I. Berlin 1926 (MGH nova series, t. V), S. 56, 31: juppanum vel satrapam Bulgarię. Тоя изразъ впрочемъ стои вм. catepanum vel satrapam Bulgariae и право сочи, че тукъ се говори за българския намѣстникъ-управитель. Че подъ „жупанъ или сатрапъ на България“ се разбира тъкмо намѣстникъ-управительтъ на България, подробно вж. В. Н. Златарски, Ансбертовиятъ „жупанъ или сатрапъ на България“ не е билъ Добромиръ Хризъ. Годишникъ на Софийския университетъ Ист.-фил. фак. кн. XXIX, 6 (1933), стр. 13—16.

[2]) Attaleiates, ib. p. 39, 8.

[3]) Skyl.-Cedr. ib., p. 587, 14.

[4]) Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 186—189.

гария катепани били още: въ 1066 год. Андроникъ Филокалесъ (7-и по редъ)[1]) и въ 1073 год.—Михаилъ Саронитъ (11-и по редъ)[2]), а всички други известни засега управители на България носѣли чинъ дука, следов. тия два чина се свързвали не съ темата, а съ личностьта, която се назначавала да управлява темата; въ противенъ случай ще трѣбва да признаемъ, че една и сжща тема презъ едни години се считала за по-важна, а презъ други — за по-малко важна за държавата. Освенъ това имало е и такива лица, които сж носѣли титла „дука", безъ да бждатъ свързани съ управлението на нѣкоя тема, а сж били само главни военачалници, на които се повѣрявала командата надъ всички съединени войски въ областьта[3]). И тъй, разликата между двата тия чина била чисто рангова, защото по длъжность тѣ били еднакви, а по рангъ дука билъ по-горенъ отъ катепана. Оттука ясно става, че Давидъ Арианитъ билъ „нареченъ" отъ Василия II „катепанъ на България", не защото последната е представяла тема катепанатъ, а защото императорътъ искалъ и по чинъ да го отличи отъ другитѣ мѣстни воеводи-архонти или прости стратези, които били нему подчинени. Наредъ съ катепанъ българскитѣ намѣстници-управители носѣли и титлата δούξ, ὁ τῆς Βουλγαρίας δούξ, която като най-висша постепенно измѣстила термина στρατηγὸς αὐτοκράτωρ, безъ обаче да се измѣни характерътъ и значението на самата длъжность.

Но какво трѣбва да се разбира подъ „България" въ тоя

---

[1]) Strategicon Cecaumeni, ib., p. 72, 6-7.

[2]) Споредъ единъ неговъ моливдовулъ, издаденъ отъ A. D. Mordtmann'a още въ 1886 год.; за него вж. N. Bănescu, Changements etc. ib., p. 60. — Споредъ насъ, така сжщо катепанъ на България билъ и Львъ Димисъ отъ края на епохата на Комнинитѣ или на Ангелитѣ, който, следов., е билъ единъ отъ последнитѣ управители на България. За него вж. N. Bănescu, п. т., стр. 62 и В. Н. Златарски, п. т., стр. 13—14.

[3]) Върху моливдовулитѣ на дукитѣ-управители на темитѣ непосрѣдно следъ титлата „дука", се означава името на темата, напр. дука на Антиохия, Диррахий, Калабрия и т. н., когато на моливдовулитѣ отъ втората категория титлата „дука" не придружава никакво географско име. Вж. Schlumberger, Sigillographie, p. 341, който забелязва за приведенитѣ отъ него подобни моливдовули, че тѣ се срѣщатъ un peu plus fréquemment. — Вж. В. Н. Златарски, Моливдовулъ на Самуила Алусиана. Изв.БАИ-тъ, т. I. (1924), стр. 96—97.

терминъ и изобщо у византийскитѣ писатели въ XI. вѣкъ? Вече самото назначение на Давида Ариянитъ за императорски намѣстникъ-управитель съ пълномощни права, а сѫщо и отношенията, въ които той ставалъ спрямо мѣстнитѣ воеводи-архонти и стратези, показватъ, че Василий II е гледалъ на покорената страна като на едно цѣло, като на една недѣлима територия, както това подтвърдяватъ и приведенитѣ по-горе думи отъ втората му грамота, като на отдѣлна, вѫтрешно единна, часть на империята, която обхващала земитѣ на бившата българска (Симеонова) държава. Обаче, въ тая територия вече не влизали: 1. южнобългарскитѣ области, които още следъ покорението имъ отъ Ивана Цимисхия въ 972 год. били присъединени къмъ тема Тракия, която оттогава почнала да се нарича тема „Тракия и Македония“ [1]), и 2. българскитѣ владения по Адриатика и въ Албания, които следъ покорението на България въ 1018 год. били присъединени къмъ дирахийската (драчската) тема, възобновена още въ 1005 г. следъ измѣнническото предаване на гр. Драчъ отъ Ашота, зетя на Самуила [2]). Че въ тоя смисълъ трѣбва да разбираме името „България“ въ дадената епоха, се доказва още отъ следнитѣ отдѣлни данни:

1. Още вториятъ намѣстникъ-управитель въ 1026 год. Константинъ Диогенъ се нарича въ своя моливдовулъ προνοήτης πάσης Βουλγαρίας, [3]) а Никифоръ Вриений въ 1073—74 г. билъ назначенъ за δοῦκα τῆς τῶν Βουλγάρων πάσης χώρας [4]) — изразитѣ „цѣла България“ и „цѣлата страна на българитѣ“ сѫ употрѣбени,

---

[1]) Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 224, № 8.

[2]) В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр. т. I, ч. 2, стр. 272. — G. Schlumberger (Sigillographie, p. 239) забелязва, че следъ покорението на българското царство отъ Василия II неговата територия била устроена по единъ особенъ начинъ, нѣщо подобно, каквото станало въ наше време съ Елзасъ, преобразуванъ отъ победителката Германия въ „имперска страна“ (Reichsland), а управителитѣ на тая имперска страна той сближава къмъ сегашнитѣ „извънредни комисари“.

[3]) Schlumberger, Sigillographie. p. 240. № 2. — Н. Мушмовъ, Византийски печати и пр., пакъ тамъ, стр. 95. — Вж. тукъ по-долу, стр. 21 и бел. 2.

[4]) Nicephorus Bryennius, ed. Bon., p. 102,5-7.

очевидно, за да се изтъкне, че както единиятъ, тъй и другиятъ пълководци сѫ били управители не на часть отъ България и отъ българската страна, а на цѣлата територия на бившето българско царство;

2. Михаилъ Аталиатъ нарича Василия Монахъ, намѣстника-управитель на България презъ 1048—49 год., ὁ τῶν Βουλγάρων σατράπης,[1]) а въ Стратегикона на Кекавмена той е отбелязанъ προνοήτης Βουλγάρων[2]) — и въ двата случая τῶν Βουλγάρων не говори за ограничена територия, а за българитѣ въ тѣхната съвъкупность;

3. Иванъ Скилица казва за Никифора Протевонъ, български намѣстникъ-управитель въ 1053 год., че той билъ τὴν τῆς Βουλγαρίας περιεζωσμένος ἀρχήν[3]), т. е. че „той билъ облѣченъ съ властьта надъ България“ — изразъ, който право говори не само за обширностьта на властьта му, но и за важностьта на заемания отъ Никифора Протевонъ постъ, и поради това, може би, въ Цариградъ следъ смъртьта на Константина IX Мономаха въ 1055 г. поискали да го прогласятъ за императоръ;

4. следъ усмирението на възстанието на Петра Деляна въ 1041 г. Михаилъ IV Пафлагонъ, преди да замине обратно за столицата, споредъ думитѣ на Скилица-Кедрина, „наредилъ работитѣ въ България и назначилъ стратези въ темитѣ“.[4]) Би могло да се тълкуватъ тия думи въ смисълъ, че второто изречение се отнася сѫщо и къмъ България; обаче такова тълкуване би било съвсемъ погрѣшно, защото тукъ България се противопоставя на другитѣ теми въ полуострова, въ които така сѫщо се било разпространило възстанието, а именно: въ диррахийската (драчската), никопольската (или навпактската)

---

[1]) M. Attaleiates, ed. Bon, p. 37,12-13; 38,8.

[2]) Strategicon, ib., p. 24,4. — В. Г. Васильевскій, Совѣты и разказы византійскаго боярина XI вѣка. ЖМНПр. ч. 215 (1881), стр. 262-263. — N. Banescu, Changements etc., p. 59.

[3]) Skyl.-Cedr., ib., p. 610,12-13. — Zonaras, ed. Dindorfii, IV, p. 180,32—181,1

[4]) Skyl.-Cedr. ib., p. 533,15-16: καὶ καταστησάμενος πάντα τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ στρατηγοὺς ἐν τοῖς θέμασι τάξας, κτλ. — Ср. M. Attaleiates, ib., p. 10,10-11: τὰ ἐν ταύτῃ καταστησάμενος πράγματα.

и елладската, които така сжщо тогава били усмирени,[1]) следов. и тукъ България се представя като нѣщо единно, отдѣлно отъ другитѣ теми на полуострова, които не сж влизали въ състава на бившето българско царство;

5. че подъ термина „България“ не само въ XI., но и въ XII. вѣкъ се разбирали не часть отъ бившата българска държава, а цѣлокупно всички български земи, не по-малко се установява отъ думитѣ на Вилхелма Тирски, който, като отбелязва, че българитѣ завзели всички области отъ Дунавъ до Цариградъ и отъ сжщата рѣка до Адриатика, пише, че цѣлото това пространство, което надлъжъ имало 30-дневенъ пжть, а наширъ повече отъ десеть дена, се наричало България[2]), и

6. най-после трѣбва да се изтъкне и това обстоятелство, че намѣстничеството не се е свързало съ гр. Скопие, и за управители на България се назначавали архонти и на други укрепени центрове, безъ да мѣнfamватъ своята резиденция. Така Константинъ Диогенъ въ 1026 год., „бидейки, пише Скилица, архонтъ-воевода на Сирмий (на Срѣмъ), билъ назначенъ за дука на България“[3]), което ясно сочи на едновременность въ управлението, т. е. въ битностьта си като воевода на Сирмий той билъ и намѣстникъ-управитель на цѣла България[4]). Сжщо така и Романъ Диогенъ билъ назначенъ между

---

[1]) За това вж. тукъ по-долу, въ главата за възстанието на Петра Дѣлянъ.

[2]) Bongars, Gesta Dei per Francos etc. t. I. Hanoviae 1611, p. 653, 24-29: Bulgarorum gens ... a Danubio usque ad Urbem regiam, et iterum ab eodem flumine ad mare Adriaticum, universas occupaverat regiones: ita ut confusis provinciarum nominibus et terminis, totus iste tractus, qui in longitudine habere dicitur iter dierum triginta, in latitudine vero decem vel amplius, Bulgaria dicatur.

[3]) Skyl.-Cedr. ib., p. 483,21-22: (ὁ βασιλεὺς) τὸν Διογένην ἄρχοντα Σιρμίου ὑπάρχοντα καὶ δοῦκα τῆς Βουλγαρίας ἐποίησε.

[4]) Тоя смисълъ е изразенъ още по-ясно у Zonaras ib., 126,31-32: Κωνσταντῖνος ὁ Διογένης ὁ τοῦ Σιρμίου κρατῶν, ὃς καὶ δοὺξ ὠνομάσθη τῆς Βουλγαρίας. А че той си оставалъ воевода на Сирмий, се доказва още съ това, че когато въ 1029 год. билъ назначенъ за солунски дука, той билъ премѣстенъ направо отъ Сирмий въ Солунъ. Вж. Skyl.-Cedr. ib., p. 487, 18-19.

1064 и 1068 год. за дука на България, като ималъ резиденцията си въ Сердика (Срѣдецъ, сег. София)[1]), а въ 1096 год. въ Нишъ се намиралъ дука Никита Карики, князъ на българитѣ и началникъ на гр. Бѣлградъ"[2]), — и двамата сѫ били императорски намѣстници-управители, отъ които първиятъ е живѣелъ въ Срѣдецъ, а вториятъ въ Бѣлградъ, гдето сѫ били разположени командуванитѣ отъ тѣхъ войски; наистина, Скилица, като говори за възстанието въ 1040 год., нарича Скопие ἡ μητρόπολις Βουλγαρίας[3]), т. е. главенъ градъ на България, обаче така е нареченъ Скопие поради това, че въ това време тамъ е резидиралъ императорскиятъ намѣстникъ-управитель на България.—Назначенниятъ въ 1100/01 год. Иванъ Таронитъ за дука на Скопие билъ намѣстникъ-управитель на България и ималъ резиденцията си несъмнено въ тоя градъ[4]), а неговиятъ непосрѣдственъ приемникъ Константинъ Комнинъ, който заемалъ длъжностьта намѣстникъ-управитель на България отъ 1105/06 год., билъ дука на Верроя, защото той е резидиралъ тъкмо въ тая крепость[5]).

Имайки предъ видъ гореприведенитѣ данни и изводи, ние не можемъ да се съгласимъ нито съ Н. Скабалановича,

---

[1]) M. Attaleiates, ib., p. 97,15-17. — Skyl.-Cedr., ib., p. 663,12-13 — Zonaras, ib., p. 203,28-29.

[2]) У каноника Алберта Ахенски (срѣдата на XII. вѣкъ), който е описалъ първия кръстоносенъ походъ до 1211 г., вж. Bongars, Gesta Die per Francos etc. p. 187, 14-15: Duce Nichita nomine principe Bulgarorum et praeside civitatis Belegraue; ср. сѫщо ib., p. 188, 24-25 — Ср. Willermus Tyrensis, ibid., p. 644, 8-9: Bulgarorum dux Nichita nomine. — За него вж. Schlumberger, п. т., стр. 239. — Н. Мушмовъ, Византийски печати и пр. п., т., стр. 90—91.— N. Banescu, Changements etc. ib., p. 61—62, неправилно счита, че резиденцията на Никита билъ гр. Нишъ, когато отъ контекста на Алберта Ахенски се ясно вижда, че въ дадения моментъ той се намиралъ въ тоя градъ (qui in eadem civitate praesens habebatur). — Вж. В. Н. Златарски, Политическото положение на северна България, п. т., стр. 38—39. — Вж. и тукъ по-долу, стр. 125 и сл.

[3]) Skyl.-Cedr., ib., p. 527, 15-16.

[4]) В. Н. Златарски, Намѣстници-управители на България презъ царуването на Алексия I Комнинъ. Byzantinoslavica, t. IV (1932), p. 153—154; и тукъ по-долу, стр. 51.

[5]) Пакъ тамъ, стр. 371; и тукъ по-долу, стр. 157—158.

който мисли, че българскитѣ земи на Самуиловата държава следъ завоеванието ѝ били раздѣлени на три военно-административни теми, отъ които едната, образувана отъ централната часть на западната половина на Симеоновата държава „между сръбскитѣ земи и тема Диррахий (Драчъ) на западъ, тема Никополъ и Еллада на югъ, теми Солунска и Македонска на изтокъ и Балканътъ на северъ“ носѣла име „България“, и въ тоя смисълъ трѣбва да се разбира това име.[1]) Не можемъ да се съгласимъ сѫщо и съ Н. Бънеску, който е на мнение, че българската Самуилова държава била раздѣлена на две съвсемъ самостойни, не зависещи една отъ друга, военно-административни теми, отъ които едната носѣла име „България“ и обхващала западната половина на Симеоновата държава, а другата — „тема на Придунавскитѣ градове“ или „Паристрионъ“ съ центъръ въ гр. Дръстъръ (сег. северна България съ Добруджа) и при това, че била много по-стара, т. е. че тя била учредена още отъ Ив. Цимисхия веднага, следъ като била покорена източната половина на българската държава още въ 972 година.[2])

---

[1]) Н, Скабалановичъ, п. т., стр. 225 № 36; 227 № 37 и 228 № 38. — П. Мутафчиевъ, като че ли приема мнението на Н. Скабалановича, защото той пише; „Отъ земитѣ на разгромената българска държава били образувани четири нови теми: 1. България, която обхващала цѣлата днешна Македония, съ изключение на Солунско и Сѣрско, и Софийската область. 2. Драчска тема съ Албания и Черна-гора. 3. Срѣмска тема съ земитѣ около гр. Срѣмъ (дн. Митровица на Сава) и тия по Морава и най-сетне 4. тема на Придунавскитѣ градове или на Подунавието на гръцки — Паристрионъ“ (вж. Сѫдбинитѣ на срѣдневѣковния Дръстъръ, въ „Сборникъ Силистра и Добруджа“, т, I. София 1927, стр. 158—159. — Означената тукъ като втора тема не може да се нарече „нова“ тема, защото Драчската тема е сѫществувала отдавна като византийска и само се измѣнявала въ обсега си; следъ покорението на България въ 1018 г. тя е била само възстановена въ предишния си обсегъ (вж. тукъ по-горе стр. 12). Срѣмска тема никога не е имало; сѫществувало е само Срѣмско погранично воеводство, както и при българскитѣ царе, и било подчинено на бѣлградския управитель-архонтъ, а пъкъ тема на Придунавскитѣ градове или Паристрионъ била учредена не по-рано отъ 60-тѣ години на XI. вѣкъ. Вж. по-горе, стр. 7, бел. 2.

[2]) N. Bănescu, Changements etc. ib., p. 50—55; 60; 64—65. — Това мнение е разгледано и е изтъкната неговата несъстоятелность у В. Н. Златарски, Политическото положение на северна България и пр. стр. 1—50.

*

Идеята за недѣлимостьта на българскитѣ земи най-ясно е изразена въ сѫдбата на българската църква следъ покорението. Василий II не само не посегналъ върху църковната независимость на българитѣ, но, напротивъ, той побързалъ да закрепи автокефалностьта на Охридската църква и да запази българския ѝ характеръ. „Отъ многото и голѣми блага, почва той първата си грамота, които сѫ дарувани отъ човѣколюбивия Богъ на нашето царство презъ разни времена и които брой надминаватъ[1]), предимство предъ всички има това, гдето стана прибавка къмъ ромейската държава (*соб.* власть), а българската стана подъ единъ яремъ (съ нея). Поради това ние у т в ъ р д и х м е богобоязливия монахъ Ивана да бѫде български епископъ, и дѣлата на архиепископията да се управляватъ отъ него".[2]) И тъй, следъ предишния български патриархъ Давида, който билъ, вѣроятно, свâленъ като компрометиранъ както въ убийството на зетския князъ Иванъ-Владимира при царь Иванъ-Владислава, тъй и при предаването на царството,[3]) билъ избранъ и рѫкоположенъ отъ събора на българскитѣ епископи споменатиятъ монахъ Иванъ, когото Василий II въ 1018 год. намѣрилъ въ Охридъ, както самъ се изразява въ 2-та си грамота,[4]) вече като архиепископъ, и го само утвърдилъ за такъвъ, а не за патриархъ,[5])

---

[1]) Въ текста у Голубински стои: εὐαρίθμους ὑπερβαινόντων, Бенешевичъ предлага ἀριθμόν а Йорд. Ивановъ чете ἀριθμοὺς. Митр. Симеонъ пояснява, че думата εὐαρίθμους синтаксически нѣма мѣсто въ текста, а пъкъ и по смисълъ тя се явява противоречива на писаното преди това. Затова той предлага да се чете вм. нея ἀριθμόν, както стои въ текста на Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων. Подробно затова вж. п. т., стр. 106. Ние приемаме поправката на митр. Симеона, като най-сполучлива. Йор. Ивановъ, макаръ и да дава свое четене, обаче въ превода си намѣрилъ за добре да изпусне тия две думи (п. т., стр. 550).

[2]) Вж. Byz. Zeitsch. II (1893), S. 42. — Й о р. И в а н о в ъ, п. т., стр. 550.

[3]) Вж. В. Н. З л а т а р с к и, История на българ. държава, т. I, ч. 2., стр. 764—5; 774—5.

[4]) Byz. Zeitsch. II, 45,1-2: εἶθ' οὕτως ἐν τῇ 'Αχρίδα τὸν νῦν εὕρομεν ἀρχιεπίσκοπον. — Й о р. И в а н о в ъ, п. т., стр. 557.

[5]) Е. Г о л у б и н с к і й, Краткій очеркъ православныхъ церквей, стр. 40, 107 и 257. — Напоследъкъ Б. П р о к и ч ъ възъ основа 1. на това, че

следъ като България била политически присъединена къмъ византийската империя, и автономностьта на българската църква била призната отъ самия Василия II.[1]) За тоя монахъ Ива-

въ обнародванитѣ отъ него прибавки и варианти отъ виенския № 74 гръцки ржкописъ — преписъ на Ив. Скилицовата хроника вмѣсто Δαβίδ стои името Ἰωάννης, и 2. на това, че въ известния тъй нарсченъ Дюканжовъ списъкъ на българскитѣ архиспископи не се споменува името на архиепископъ Давида, дойде до заключение, че при покорението на българското царство български архиепископъ въ Охридъ билъ не Давидъ, а Иванъ, и то оня, който, споредъ първата грамота на Василия II, билъ утвърденъ отъ последния за самостоенъ архиепископъ на България. Вж. Die Zusatze in de-der Handschrift, des Johannes Skylitzes. S. 24 и 45. — Ср. Zachariae von Lingenthal, Beitrage zur Geschichte der bulgarischen Kirche. St: Petersbourg 1864, S. 14—17. Обаче това заключение едвали може да се приеме, защото, като се вземе въ внимание, 1. че това измѣнение има само въ виенския № 74 преписъ и че въ никой другъ отъ известнитѣ преписи на Скилицовата хроника го нѣма, както самъ Прокичъ изтъква това и 2. че виенскиятъ преписъ № 74, споредъ C. de Boor'a, е писанъ не по-рано отъ края на XIII. или въ началото на XIV. вѣкъ (вж. Zu Iohannes Skylitzes. Byz. Zeitsch. XIII (1904), S. 366—369), то ясно става, че това измѣнение е било направено отъ самия неговъ преписвачъ, и то възъ основа на Дюканжовия списъкъ, съставенъ къмъ срѣдата или презъ втората половина на XII. вѣкъ, въ който името на архиепископъ Давида не фигурира, вѣроятно, поради това, че той е билъ сваленъ отъ архиепископския престолъ. Подробно по тоя въпросъ вж. В. Н. Златарски, Кой е билъ български архиепископъ въ Охридъ при покорението на България отъ Василия II, въ „Християнска Мисъль", год. II (1909), кн. VII, стр. 464—4̇72.

[1]) Че правото на българскитѣ епископи да си избиратъ своя свещеноначалникъ било признато отъ Василия II, се види отъ следнитѣ думи на архим. Nilos Doxopatres (но не Doxapatrius или Doxapatres) въ съчинението му Περὶ τῶν πέντε πατριαρχικῶν θρόνων, написано въ 1143 год. (вж. K. Krumbacher, Geschichte der byzant. Litteratur, 2-te Aufl. Münzhen 1897, S. 415—416, а за презимето му вж. S. 462. Amm. 3): Ὁμοίως τῇ Κύπρῳ ἐστὶν αὐτοκέφαλος μὴ ὑποκειμένῃ τινὶ τῶν μεγίστων θρόνων, ἀλλ αὐτεξούσιος ἀγομένη καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων χειροτονουμένη καὶ ἡ Βουλγαρία . . . . ἔμεινεν οὖν καὶ αὐτὴ αὐτοκέφαλος δία τὸ ὑπὸ βασιλικῆς ἐξουσίας ἀποσπασθῆναι τῆς χειρὸς τῶν Βουλγάρων ἤτοι τοῦ βασιλέως κυροῦ Βασιλείου τοῦ Πορφυρογενήτου, καὶ μὴ ἀνατεθῆναί ποτε τῇ ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως. διὸ καὶ ἕως τοῦ νῦν ἡ Κύπρος καὶ ἡ Βουλγαρία ὑπὸ μὲν τοῦ βασιλέως λαμβάνουσιν ἐπισκόπους. χειροτονοῦνται δὲ οὗτοι, ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων, ὡς εἴρηται, καὶ καλοῦνται ἀρχιεπισκοπαὶ ὡς αὐτοκέφαλοι G. Parthey, Hieroclis Synecdemus etc. Berolini 1866, p. 285—6, 190—191. — Йор. Ивановъ, Българ. старини изъ Македония, 2-о изд., стр. 563—564. — Ср. G. Codinus, De officialibus, cap. XX, ed. Bon., p. 105, 3-7.

на се научаваме отъ Дюканжовия каталогъ на охридскитѣ български архиепископи, че билъ отъ Дебъръ, т. е. българинъ, и дотогава билъ игуменъ на тамошния мънастирь св. Богородица.[1])

Освенъ това Василий II чрезъ своитѣ грамоти възстановилъ диоцеза на бившата българска патриаршия въ сѫщия обсегъ, какъвто тя имала при българскитѣ царе Петра и Самуила. „Ние постановяваме: всички български епископии, които бѣха подъ властьта на царь Петра и Самуила и се управляваха отъ тогавашнитѣ архиепископи, и всички останали градове — тия сѫщитѣ да има и владѣе (διακρατεῖν) сегашниятъ светейши архиепископъ“, четемъ въ началото на втората грамота и по-нататъкъ: „постановяваме, щото сегашниятъ светейши архиепископъ да има толкава область (ἐνορίαν), каквато и колкава е ималъ той при царь Петра, и да владѣе (δεσπόζειν = господарува) и напълно да управлява (διακατέχειν) всички български епископии — не само, разбира се, ония, които бѣха помѣстени (τεθεῖσαι) въ предната грамота, но и ония, които незабелязано не бѣха наредени съ тѣхъ, — (именно) показанитѣ отъ настоящата грамота и поименно поставени [въ нея]“.[2]) А понеже нѣкои отъ съседнитѣ митрополити отнели нѣкои епископии отъ българската църковна область и ги обсебили и понеже императорътъ „не одобрявалъ, щото нѣкой отъ тѣхъ (митрополититѣ) или отъ хората [имъ] да прекрачва на една крачка въ българската [църковна] область“,[2]) какъвто билъ диррахийскиятъ митрополитъ, Василий II по тоя поводъ пише въ втората грамота: „Диррахийскиятъ митрополитъ заповѣдваме да остане[3]) на престола си и да се задоволява отъ своитѣ имоти и доходи (*соб.* богатства) и да не навлиза въ българ-

---

[1]) Въ Дюканжовия списъкъ подъ № 8. Вж. у H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida. Leipzig 1902, S. 6. — Йор. Ивановъ, п. т., стр. 566.

[2]) Вж. предговора на 2-та грамота. Byz. Zeitschr., п. т., стр. 44, 15-19, 27-32 и тукъ по-горе, стр. 3, бел. 1.— Йор. Ивановъ, п. т. стр. 555—556.

[3]) Въ текста у Голубински се чете за тая дума ἐκμεῖναι, Гелцеръ я поправя ἐμμεῖναι, а у Иванова се чете ἐμμένειν, а пъкъ се превежда „да остане“. Очевидно, че аористната форма е правилната. — Вж. митр. Симеонъ, п. т., стр. 107.

скитѣ епископии. Защото ние ги опредѣлихме за българския архиепископъ, понеже още отъ старо време правото нему принадлежи, и властьта [му] е установена отъ старитѣ [царе]. Именно, ние не заличихме нищо отъ това, което по-рано е било опредѣлено заб ългарската архиепископия, но, ако и да е то заличено (ἠμαυρώθησαν, *соб.* „помрачено, затъмнено“, а оттука „заличено, зачертано“), ние го изискваме (ἀντιστοροῦμεν) и възстановяваме (ἀνατυποῦμεν) съ настоящата си грамота, и да се пази ненакърнено (ἀπαράθραυστα) и непокжтнато (ἀκαινοτόμησα) всичко, което отъ старо време се отнася (т. е. принадлежи) къмъ архиепископията, та нито самъ митрополитътъ (диррахийски), нито другитѣ [епископи] въ българскитѣ епископии да се не каратъ, а да се задоволяватъ отъ своитѣ собствени и утвърдени въ старитѣ (имъ) граници, да си оставатъ при своята власть завинаги (αἴδιον) и непокжтнато“.[1]) Най-сетне Василий II не само постановява, щото българскиятъ архиепископъ да има поименно посоченитѣ въ първата и втората грамоти епископии, но и заповѣдва: „ако и други по забрава сж изпуснати и не сж показани, а се намиратъ вжтре въ българскитѣ граници, и тѣхъ да управлява и владѣе, и колкото други градове не сж попаднали въ грамотитѣ на моето царство, — всички тѣ да бждатъ подъ властьта на сжщия светейши архиепископъ.“[2])

По-нататъкъ Василий II потвърдилъ и опредѣлилъ правата и привилегиитѣ както на българския свещеноначалникъ, така и на подчиненитѣ му епископи. Възъ основа на неговитѣ грамоти могатъ да се установятъ следнитѣ:

1. Въ полза на архиепископската власть, освенъ дохо-

---

[1]) Byz. Zeitsch., II, S. 45, № по редъ 7. — Йорд. Ивановъ, п. т., стр. 558—559.

[2]) Byz. Zeitsch., ib. p. 46; у Йор. Иванова, п. т., стр. 560: Οὐ μόνον δὲ τὰς ἐξ ὀνόματος τεθείσας ἐπισκοπὰς ἔχειν θεσπίζομεν τὸν ἁγιωτάτον ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας, ἀλλ' εἰ καὶ λοιπὰ ὑπελείφθησαν διὰ λήθην μὴ ἐμφανισθεῖσα καὶ τῶν Βουλγαρικῶν ὅρων ἐντός εἰσι, καὶ ταύτας διακατέχειν καὶ δεσπόζειν παρακελευόμεθα, καὶ ὅσα ἕτερα ὑπελείφθησαν κάστρα ἐκτὸς τῶν σιγιλλίων τῆς βασιλείας μου, ταῦτα πάντα κατέχειν τὸν αὐτὸν ἁγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον.

дитѣ, които получавалъ всѣки митрополитъ и епископъ,[1]) императорътъ наредилъ единъ опредѣленъ или канониченъ данъкъ (τὸ κανονικόν), събиранъ отъ всички епископии, които влизали въ диоцеза на българския архиепископъ,[2]) а сжщо и отъ власитѣ, които живѣятъ по цѣла България, и отъ турцитѣ около р. Вардаръ, колкото тѣ се намирать въ българскитѣ предѣли.[3])

2. По желанието на самия архиепископъ, Василий II писмено опредѣлилъ броя на „клирицитѣ и парицитѣ, които длъжни били да служатъ на църквитѣ въ неговата область (ἐνορίας) и въ областитѣ на епископитѣ му“,[4]) т. е. императорътъ опредѣ-

---

[1]) Доходитѣ на епископитѣ въ XI. вѣкъ били: 1. отъ мънастиритѣ и недвижимата църковна собственость, 2. отъ хиротония — ржкополагане, 3. отъ подименъ канонически (за отличие отъ държавния подименъ) сборъ и 4. отъ сватбитѣ. — Вж. подробно у Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 367. — Fr. Dolger, Regesten, 2. Teil, S. 34, № 1127.

[2]) Това е въ сжщность внасяната по стария обичай въ полза на епископитѣ евлогия (λογεία и εὐλογία) — данъкъ отъ намиращитѣ се подъ тѣхната власть мънастири, молитвени кжщи, а сжщо и отъ пресвитеритѣ, който обикновено се наричалъ τὸ κανονικὸν — канонически Вж. В. Г. Васильевскій, Обновленіе болгарскаго патріаршества при царѣ Іоаннѣ Асѣнѣ II въ 1235 году. ЖМНПр. часть 238 (1885), стр. 44—45, сжщо и стр. 237: ὅς ἐστιν ἡ κατὰ τύπον ἀρχαῖον τοῖς ἐπισκόποις ἀπονενεμημένη λογεία ἢ εὐλογία πρὸς τῶν ὑπ' αὐτοὺς μοναστηρίων, εὐκτηρίων οἴκων καὶ πρεσβυτέρων, ἣν καὶ κανονικὸν ὀνομάζειν εἰώθασι.

[3]) Byz. Zeitsch.. ib., p. 46, у Иванова, п. т., стр. 560—561: καὶ [τὸν αὐτὸν ἁγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον] λαμβάνειν τὸ κανονικὸν αὐτῶν πάντων [ἐπισκόπων] καὶ τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ Βαρδάρειον Τούρκων, ὅσοι ἐντὸς Βουλγαρικῶν ὅρων εἰσί. — Ср. Θ. Успенскій, Образованіе втораго болгарскаго царства. Одесса 1879, стр. 19—21. — За вардарскитѣ турци и р. Вардаръ вж. D. Detschew, Vardarios. Zeitschrift für Ortsnamenfoschung, VIII (1932), S. 201—205.

[4]) Ibidem, p. 42. — Йор. Ивановъ, п. т., стр. 550. — Отъ времето на Македонската династия въ Византия се различавали строго два голѣми класа селяни: свободни (χωρῖται), които, живѣейки въ своитѣ селища (χωρία, μητροκωμία, κωμητοῦρα) или въ селски общини (ὁμάδες, ἀνακοινώσεις), плащали данъкъ на държавата, и зависими, които се поселяли на господарски земи или поради обедняване следъ гладъ, моръ, война и други злополуки, или поради постепенното разширяване имотитѣ на църквата и мънаститритѣ, или пъкъ поради императорскитѣ землени награди и появилата се въ XI. вѣкъ система за прехрана или прония (πρόνοια), и поради това тѣ се на-

лилъ, съ колко зависими селяни — приселници трѣбвало да разполага всѣки епископъ въ своята область, които да обработватъ църковнитѣ земи, съ други думи, опредѣляли се господарскитѣ права на всѣки епископъ отъ българската църква въ най-широкъ смисълъ, при това императорътъ запазилъ нѣкои особени права на върховната власть върху подчинената страна, а сѫщо дарувалъ и нѣкои нови привилегии. Така, напр., за костурския епископъ Василий II опре-

---

ричатъ πάροικοι — парици или приселници. Въ какво се заключавала личната зависимость на парика и какви сѫ били правата на господаря надъ него, точно досега не е установено, защото зависимото състояние се разнообразило поради нееднаквитѣ условия на договора между господаря и неговия парикъ. Но е вънъ отъ всѣко съмнение, че на парика не се позволявало нито да отчуждава, нито да продава получения отъ господаря пай-земя, нито пъкъ да я напуща по своя воля; освенъ това парикътъ е билъ длъженъ да работи на своя господарь, но размѣритѣ на тая служба не били опредѣлени съ законъ и, както се предполага, чокойщината, основана на обичая, била различна въ разни мѣста, а поради това парицитѣ били облагани и съ много други налози въ полза на земевладѣлеца споредъ условията, на които тѣ се поселили на земята на последния, въпрѣки това, че е сѫществувало паришко право (δίκαιον παροικικόν). По-добре обаче било осигурено положението на парика, когато било прокарано правилото, че, ако единъ парикъ е седѣлъ и обработвалъ своя пай-земя непрекѫснато и редовно си плащалъ налозитѣ и изпълнявалъ другитѣ си задължения въ течение на 30 (а по други документи 40) години, парикътъ ставалъ пъленъ владѣтель на обработваната отъ него земя, макаръ и да билъ длъженъ все пакъ да плаща данъкъ. И тъй съ термина πάροικοι — приселници се означавало зависимото селско-земедѣлско население въ Византия, както на държавнитѣ и частнитѣ земи, тъй и на църковнитѣ и мънастирскитѣ земи. Понѣкога тѣ се наричали δουλοπάροικοι, но не защото се приравнявали съ робитѣ (δοῦλοι), а за разлика отъ κληροπάροικοι — църковнитѣ парици; по-сетне почнали еднитѣ да се наричатъ просто πάροικοι, а другитѣ — κληρικοί. — Вж. Zachariae von Lingenthal, Geschichte des griechisch-römischen Rechts. 2-te Aufl. Berlin 1875, S. 245. — В. Г. Васильевскій, Законодательство иконоборцевъ. ЖМНПр. ч. 200 (1878), стр. 126—129, — Н. Скабалановичъ, пакъ тамъ. стр. 242—243. — П. Безобразовъ, Положеніе крѣпостныхъ въ Византіи. Приложеніе къмъ „Исторія Византіи“ Г. Ф. Герцберга. Москва 1896, стр. 644 и сл. — Ф. И. Успенский и В. Н. Бенешевич, Вазелоновские акты. Материалы для истории крестьянского и монастырского землевладения въ Византии XIII—XV веков. Ленинград 1927, стр. XXXIII—XLII.

дѣлилъ 40 клирици и 30 парици, защото „макаръ по-рано негли е ималъ той повече, ние обаче не искаме той да надминава архиепископа по броя на клирицитѣ и парицитѣ;“[1]) а за дрьстърския епископъ пъкъ опредѣля да има 40 клирици и 40 парици, „защото въ царуването на Петра въ България тя (тая епископия) блестѣла съ архиепископско достоинство“;[2]) отъ друга пъкъ страна за бдинския епископъ опредѣля така сѫщо 40 клирици и 40 парици, „защото, пише Василий II, тая область (епископия), загдето стана за мене твърде полезна и достѫпна и отвори входоветѣ за удобенъ пѫть въ страната, трѣбваше да бѫде снабдена всѣкакъ и съ най-голѣми награди, и въ всичко да бѫде издигната надъ по-добритѣ (важнитѣ); но, за да се не издига и да не стои по-горе отъ архиепископа, дадохме ѝ равна съ архиепископската часть клирици и парици, като уголѣмихме съ десеть архиепископскитѣ 70“.[3]) Тоя елементъ отъ личната воля на императора, която се изразявала ту въ ограничение броя на клирицитѣ и парицитѣ, ту въ увеличаване тоя брой за особени заслуги и въ награда за вѣрность, ни кара да изведемъ, че българската църква, макаръ и да си оставала автокефална спрямо цариградския патриархъ, се намирала въ сѫщото време въ непосрѣдна зависимость отъ византийския императоръ, и то само относно владѣтелскитѣ права на нейнитѣ представители, но не и въ избора на архиепископа, който се извършвалъ отъ българскитѣ епископи и се утвърдявалъ само отъ императора, както вече се изтъкна по-горе, или въ назначението на епископитѣ.[4])

---

[1]) Byz. Zeitsch. II, S. 42; у Иванова, п. т., стр. 551: εἰ τάχα καὶ περισσοτέρους εἶχε πρῴην, ἀλλ' οὖν οὐ βουλόμεθα ὑπερβαίνειν τὸν ἀριθμὸν τῶν κληρικῶν καὶ παροίκων τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

[2]) Ibidem, p. 44, у Иванова, п. т., стр. 557. Ἐπὶ Πέτρου γὰρ βασιλεύσαντος ἐν Βουλγαρίᾳ αὕτη μὲν τῷ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἀξιώματι ἐλαμπρύνετο.

[3]) Ibidem, p. 45, а у Иванова, п. т., стр. 557—558. Въ първата грамота Василий II опредѣлялъ за архиепископа 40 клирици и 30 парици; тукъ обаче той ги увеличава по 40 отъ еднитѣ и другитѣ. Какво събитие въ миналото се има тукъ предъ видъ, вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр. п. т., стр. 722, бел. 1.

[4]) Ѳ. И. Успенскiй, Образованiе и пр., стр. 17—19.

3. Наредъ съ правото да владѣе населени земи българската църква получила особени правдини за своитѣ клирици и парици, съ които последнитѣ се различаватъ отъ свѣтскитѣ такива. „Всички такива клирици, — четемъ въ края на първата грамота, — да бѫдатъ освободени отъ οἰκοδομίου и отъ другитѣ свърхданъчни налози (ἐπηρειῶν), както тѣ били освобождавани и при Самуила".[1]) Но данъкъ οἰκοδόμιον (тая дума собствено значи „домостроежъ" отъ гл. οἰκοδομεῖν) засега не е известенъ въ византийската данъчна система и, очевидно, тая дума погрѣшно е поставена вмѣсто οἰκομόδιον (срѣща се и οἰκόμοδον) — възнаграждение, което парицитѣ плащали на данъчния чиновникъ, респ. на бирника при измѣрването на житото, а именно, последниятъ вземалъ по единъ модий (μόδιος) за всѣко количество жито, за което селянинътъ-парикъ плащалъ данъкъ отъ три иперпера.[2]) Тукъ, очевидно, става дума за освобождение на клирицитѣ не само отъ οἰκομόδιον, но и отъ разни други свръхданъчни налози, които се налагали върху тѣхъ отъ страна на провинциалнитѣ бирници, както на това право сочи и думата ἐπηρεία въ противоположность на δημόσια — редовнитѣ държавни данъци.[3]) И тъй, църковнитѣ, а оттука и мънастирскитѣ клирици и парици се освобождавали отъ всѣкакви свръхданъчни налози, които отивали въ полза както на държавата, тъй и на данъчнитѣ чиновници.

---

[1]) Byz. Zeitsch., II, S. 44, а у Иванова, п. т., стр. 555: ἵνα ἐξκουσεύωντα οἱ τοιοῦτοι πάντες κληρικοὶ ἀπό τε οἰκοδομίου, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπηρειῶν, ὡς ἐξεκουσεύοντο καὶ ἐπὶ τοῦ Σαμουήλ.

[2]) М. Ласкарисъ, Ватопедската грамота на царь Иванъ Асѣня II. София 1930, стр. 42—43. — За οἰκομόδιον вж. В. Г. Васильевскiй, Матерiалы для внутренней исторiи византiйскаго государства. ЖМНПр. ч. 210 (1880), стр. 369—370, гдето той обяснява οἰκομόδιον като „налогъ съ жилья и усадьбенной земли", и G. Ostrogorsky, Die ländliche Steuergemeinde des byzantinischen Reiches im X. Jahrhundert. S.-Ab. aus Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Bd. XX (1927), Heft 1—2, S. 53—54, който счита, че οἰκομόδιον билъ данъкъ за постройкитѣ.

[3]) Вж. F. Dölger, Beitrage zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung des 10. und 11. Jahrhunderts. Leipzig 1927, S. 61, Amm. 1,

4. Най-сетне, въ втората грамота на Василия II четемъ: „Всички стратези въ България и други — бирницитѣ и архонтитѣ да го (архиепископа) почитатъ и твърде много да го уважаватъ и да слушатъ думата и съветитѣ му, и тѣ да не надникватъ нито въ български мънастирь, нито въ църква или въ каквато и да била изобщо църковна работа да не бъркатъ нему и на боголюбивитѣ му епископи, или да имъ прѣчатъ, та такъвъ да не претърпи голѣмото и строго негодуване на царството ни“.[1]) Отъ тоя пасажъ не е мѫчно да се установи, че висшето българско духовенство, както и мънастиритѣ не само се освобождавали отъ ведомството на военнитѣ и административни управители и чиновници: стратези, архонти и бирници, но и на последнитѣ било запретено изобщо да се намѣсватъ въ църковнитѣ дѣла или въ нѣщо да прѣчатъ на представителитѣ на църквата.

И тъй, ако се вгледаме въ съдържанието на тритѣ грамоти, дадени на българския архиепископъ въ Охридъ, то не е мѫчно да се убедимъ, че Василий II не само запазилъ автокефалностьта и националния характеръ на българската църква и я възстановилъ въ нейнитѣ предишни граници, но и подтвърдилъ това, отъ което висшето българско духовенство се е ползувало при своитѣ царе и дори уголѣмилъ неговитѣ права и привилегии. Съ тия си разпоредби той явно призналъ, че охридската архиепископия не е нищо друго, освенъ продължение на българската патриаршия, учредена отъ царь Симеона, и представя нѣщо единно, нѣщо недѣлимо цѣло; но въпрѣки

[1]) Byz. Zeitsch. II, p. 46; у Иванова, п. т., стр. 561: παρακελευόμεθα... καὶ πάντας τοὺς ἐν Βουλγαρίᾳ στρατηγοὺς καὶ λοιποὺς ἀπαιτητὰς καὶ ἄρχοντας, καὶ μὴ περικόπτεσθαι (тоя глаголъ нито въ първоначалното, нито въ преносното си значение не подхожда къмъ общия смисълъ на текста, поради това митр. Симеонъ (п. т., стр. 197) предложи вм. него да се чете παρακύπτεσθαι = надничамъ, пренос. бъркамъ се въ нѣщо) αὐτοὺς μήτε εἰς μοναστήριον Βουλγαρικόν, μήτε εἰς ἐκκλησίαν ἤ, ἐν οἱῳδήποτε ἐκκλησιαστικῷ ὅλως πράγματι, μήτε κωλύειν αὐτὸν μήτε τοὺς ὑπ' αὐτὸν θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους ἢ ἐμποδίζειν τούτους, ἵνα μὴ μεγάλην καὶ ἀσυμπαθῆ ὁ τοιοῦτος ἀπὸ τῆς βασιλείας ἡμῶν ἀγανάκτησιν ἐπισπάσηται.

това, че българската патриаршия била призната отъ Византия по мирния договоръ отъ 927 год.,[1]) той отказалъ да даде на охридския предстоятель титла „патриархъ“, защото не е могълъ, па и не е искалъ да приравни свещеноначалника на една унищожена отъ него държава, на единъ покоренъ народъ съ вселенския цариградски патриархъ, затова го нарекълъ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας.[2])

Но ако грамотитѣ на Василия II ни даватъ възможность да се установятъ колко-годе правата и привилегиитѣ на висшето българско духовенство следъ покорението, то тѣ нищо не говорятъ за правата на другитѣ съсловия и простия народъ, каквито несъмнено е имало вече по аналогия съ правата и привилегиитѣ, дадени на българската църква. Това може да се заключи и отъ самитѣ думи на Василия II, който въ началото на втората грамота (предговора) казва: „защото, ако и да станахме владѣтели на тая страна (т. е. България), обаче нейнитѣ правдини ние запазихме непокжтнати, като ги утвърдяваме съ нашитѣ хрисовули и печати“.[3]) Отъ тия думи се ясно види, че императорътъ издалъ не само известнитѣ три грамоти, но и други, съ които признавалъ и подтвърдявалъ правата на другото население въ страната. Освенъ това той казва, че не е нарушилъ не само българскитѣ граници, но и вжтрешнитѣ наредби на страната, каквито сж били при българскитѣ царе. Това увѣрение на Василия II намира своята подкрепа въ едно случайно запазено и дошло до насъ известие у Ив. Скилица, което гласи: „императоръ Василий, следъ като покорилъ българитѣ, не пожелалъ нито съвършено да преобразува (страната), нито да промѣни положението на работитѣ, но [пожелалъ, щото] тѣ (българитѣ) да останатъ при сжщитѣ наредби и да живѣятъ тъй, както бѣ наредилъ нѣкога

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр. п. т., стр. 529—531.

[2]) V. N. Zlatarski, Prima Justiniana im Titel des bulgarischen Erzbischofs von Achrida. Byz. Zeitsch. Bd. 30 (1929), S. 484—489.

[3]) Byz. Zeitsch. II, S. 44; у Иванова, п. т., стр. 556: εἰ γὰρ τῆς χώρας ἐγκρατεῖς ἐγενόμεθα, ἀλλὰ τὰ ταύτης δίκαια ἀπαράσπαστα διετηρήσαμεν, ἐπικυροῦντες αὐτὰ διὰ χρυσοβούλλων καὶ σιγιλλίων ἡμῶν.

Самуилъ, и [всѣки] българинъ, който има единъ чифтъ волове, да дава въ държавното съкровище единъ модий жито, толкова просо (или ечемикъ) и една стомна вино".[1]) Това известие се намира въ пълна хармония съ думитѣ на самия Василий II, който не само нищо не покжтналъ въ вжтрешната наредба на България, като оставилъ българитѣ да живѣятъ тъй, както бѣ наредилъ царь Самуилъ, но и оставилъ старата данъчна система, именно, поземления данъкъ (ζευγαρατίκιον), който билъ свързанъ съ чифтъ волове — зевгарь (ζευγάριον) и, съ съответното количество обработвана земя, покрита съ ниви, лозя, маслинови дървета, градини и пр.,[2]) да се плаща въ на-

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 530, 9-14; Βασιλείου γὰρ τοῦ βασιλέως, ὁπηνίκα Βουλγάρους ἐχειρώσατο, μὴ νεοχμῶσαι θελήσαντος ὅλως μηδὲ τὰ πράγματα μετα κινῆσαι, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένειν κατάστασεως καὶ οὕτω διεξάγεσθαι, καθὼς που ὁ Σαμουὴλ διωρίσατο, καὶ διδόναι τὸν ζεῦγος βοῶν ἔχοντα Βούλγαρον εἰς τὸ κοινὸν σίτου μόδιον ἕνα, καὶ κέγχρου τοσοῦτον καὶ οἴνου στάμνον ἕνα, ὁ ὀρφανοτρόφος ἀντὶ τῶν εἰδῶν νομίσματα δίδοσθαι διωρίσατο. — Ср. Skylitzes, ib. p. 715, 1-5 и тукъ по-горе стр. 3. — Ив. Снѣгаровъ, безъ да подозира, че тукъ подъ ὁ ὀρφανοτρόφος трѣбва да се разбира тогавашниятъ фактически управитель на империята Ивана, братъ на императоръ Михаила IV Пафлагонъ, предава втората половина на приведената тукъ цитата тъй: „всѣки българинъ, който е ималъ чифтъ волове, билъ длъженъ да дава годишно по единъ моди (кутла, шиникъ, около 18 оки) жито и просо и сждъ вино, а този, който нѣмалъ земя (sic!), плащалъ пари вмѣсто продукти". Вж. неговата История на Охридската архиепископия, т. I. София 1924, стр, 54. Отгде г. Снѣгаровъ е можалъ да узнае и да почерпи, че ὁ ὀρφανοτρόφος значи тукъ „този, който нѣмалъ земя", предоставяме нему самъ да отговори; тукъ ние ще забележимъ само, 1. че всѣко историческо известие трѣбва да се изучава въ връзка съ разказа, въ който се намира то, и 2. че ако г. Снѣгаровъ иска да узнае, кой е носилъ име ὀρφανοτρόφος, нека се обърне къмъ посоченото съчинение на F. Dolger, стр. 40 и 43.

[2]) Думата ζευγάριον (отъ τὸ ζεῦγος — яремъ, тегло, хомотъ) значи чифтъ волове, а въ преносенъ смисълъ — участъкъ земя, която може да се обработи съ единъ чифтъ волове. Какво обаче количество земя се е разбирало подъ термина зевгарь, не е още точно опредѣлено, защото въ известнитѣ за сега данни по тоя въпросъ на единъ зевгарь се пада различно количество работна земя, и твърде е вѣроятно, че това количество се опредѣляло споредъ качеството на самата земя. Подробно за значението на понятието ζευγάριον вж.: В. Г. Васильевскій, Матеріалы для внутренней исторіи визан. государства, п. т., стр. 355—367. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 270, 272—273. — Ѳ. И. Успенскій, Слѣд-

тура, както е било при българскитѣ царе. Ако пъкъ прибавимъ къмъ горното известие и приведеното по-горе съобщение на сѫщия хронистъ, че Василий II постановилъ, „щото българитѣ да живѣятъ отдѣлно (τὰ καθ'ἑαυτοὺς = сами по себе си) подъ свои управители и по своитѣ обичаи",[1]) то едвали трѣбва да се посочватъ по-убедителни доказателства, че Василий II е гледалъ на България и на българскитѣ земи изобщо като на едно отдѣлно цѣло, което е било само присъединено къмъ ромейската държава, като оставилъ тамъ старитѣ наредби, съ други думи, предоставилъ на българитѣ вѫтрешно самоуправление, като смѣнилъ само, както видѣхме, началствуващитѣ лица въ войската и администрацията.

*

При такива изводи неволно се поражда следниятъ въпросъ: защо Василий II Българоубиецъ, който въ течение на 32 години водѣлъ такава ожесточена война съ българитѣ и тѣхнитѣ царе за унищожението на тѣхната политическа самостойность, следъ като най-сетне постигналъ цельта си, не само не унищожилъ българската църковна независимость, но и запазилъ нейния националенъ характеръ и я възстановилъ въ нейнитѣ етнически граници, а на българския народъ оставилъ вѫтрешно самоуправление и на българскитѣ земи гледалъ като на нѣщо цѣло, недѣлимо? Обикновено на тоя въпросъ се дава отговоръ, какво императоръ Василий се стремилъ да се опре върху църквата, та да може да намѣри въ нея поддръжка за закрепата на своето господство и властъ въ новопокорената страна, и съ сѫщата цель били дадени и другитѣ политически правдини, отъ които се ползували другитѣ съсло-

---

писцовыхъ книгъ въ Византіи. ЖМНПр. ч. 240 (1885), стр. 9—36. — Отъ сѫщия, Византійскіе землемѣры. Наблюденія по исторіи сельскаго хозяйства. Труды VI Археол. съѣзда въ Одессѣ. т. II (1888), стр. 272—341. — F. Dolger, п. т., стр. 53. — G. Ostrogorsky, п. т., стр. 55. — П. Безобразовъ, п. т., стр. 650—657.

[1]) Вж. Skylitzes, ib., p. 715.1-5, и тукъ по-горе, стр. 5 и бел. 2.

вия и народътъ.[1]) Нѣма съмнение, че на първо време следъ покорението самитѣ интереси на държавата сѫ изисквали да се избѣгватъ въ областитѣ на бившето българско царство всѣкакви репресивни мѣрки спрямо населението, защото спомерьтъ за недавна загубената свобода билъ все още прѣсенъ въ паметьта на народа, който при първа възможнесть и поводъ не би се забавилъ да вдигне възстание, още повече че законниятъ наследникъ на българския престолъ, както ще видимъ, билъ още живъ. Но отъ друга пъкъ страна следъ покорението на България Василий II, както се каза, взелъ всички необходими мѣрки за отстранение възможностьта на каквато и да било смута или възстание въ покорената страна. Освенъ че той назначилъ свой намѣстникъ-управитель на цѣла България и навсѣкѫде въ по-главнитѣ центрове оставилъ силни гарнизони и назначилъ за стратези и архонти свои изпитани и предани пълководци, той откаралъ съ себе си въ пленъ както всички членове на последния български царски родъ, така и всички знатни и влиятелни български боляри-воеводи, които, като ги оженилъ за ромейки и ромеи, пръсналъ по далечнитѣ малоазиятски области на империята, назначени на разни военни длъжности. Смисъла на тая политика на Василия II спрямо членоветѣ на българския царски родъ и спрямо българскитѣ воеводи особено релъефно рисува съвременниятъ арабски писатель-хронистъ Яхъя Антиохийски. „И встѫпиха въ бракъ, пише той, дъщеритѣ на българитѣ съ синоветѣ на гърцитѣ, и дъщеритѣ на гърцитѣ съ синоветѣ на българитѣ, и той (Василий) смѣси еднитѣ съ другитѣ, и чрезъ това унищожи старата вражда, която имаше между тѣхъ".[2])

При тия целесъобразни мѣроприятия, които сѫ осигурявали пълно спокойствие въ новопокорената страна, такъвъ силенъ императоръ, какъвто билъ Василий II, който отдънъ-душа мразѣлъ българитѣ и всичко българско, надали само отъ едно опасение предъ възстания или пъкъ подъ влиянието

---

[1]) Ѳ. И. Успенскій, Образованіе и пр., стр. 19.

[2]) Баронъ В. Р. Розенъ, п. т., стр. 59.

на склюечения при покорението договоръ въ 1018 год. е могълъ да прибѣгва къмъ такива важни и голѣми отстжпки на покорения народъ; очевидно, тукъ сж действували други много по-дълбоки причини, които по своята сжществена важность сж просто налагали на тоя мощенъ императоръ да запази независимостьта на българската църква и цѣлостьта и единството на българскитѣ земи подъ едно управление на своя намѣстникъ-управитель, който се назначавалъ и зависѣлъ направо отъ него. Тия причини сж изтичали предимно отъ съображения по външната политика на Византия.

Българскиятъ църковенъ въпросъ презъ IX. вѣкъ, който възникналъ поради сжществуващето тогава съперничество между римската и цариградската църкви за надмощие на Балканския полуостровъ, се решилъ, както е известно, съ това, че на екстреното заседание на събора въ 869—870 год. въ Цариградъ било признато отъ представителитѣ както на западната, тъй и на източнитѣ църкви вжтрешното самоуправление на новоучредената българска църква начело съ архиепископъ, избиранъ отъ събора на българскитѣ епископи и само утвърждаванъ отъ цариградския патриархъ. Това признание станало възъ основа 1. на факта, че подобни автономни църкви сж сжществували тогава както на изтокъ, каквито сж били арменската, коптската, сирийската, тъй и на западъ, каквато е била въ него време моравската църква, и 2. на държавния принципъ, по който всѣка независима държава е имала, ако не напълно независима, то поне автономна църква, съ други думи, автономностьта на българската църква била тѣсно свързана съ сжществуването на българската отъ най-напредъ държава, а отпосле и народность. Това положение било признато отъ двѣтѣ църкви-съперници — римската и цариградската, като всѣка отъ тѣхъ мислѣла, че на почвата на автономията ще може впоследствие лесно да прокара и да закрепи своето влияние въ България.[1]) По тоя начинъ тогава, въ IX. вѣкъ, били отстранени старитѣ претенции на римския първосвещеникъ за юрисдикция върху Балканския полуостровъ, макаръ че римски-

---

[1]) В. Н. Златарски, История на българ. държава, п. т., стр. 132—145.

тѣ папи и следъ 870 год. не сж пропущали нито единъ случай, който имъ давалъ надежда да прокаратъ влиянието си въ България и да подчинятъ българската църква подъ своята властъ. Така е било при Бориса I (папа Иванъ VIII)[1]) и при Симеона (папа Иванъ X)[2]), а може би и при Самуила.[3])

Следъ унищожението на българската държава, Василий II, който е мечтаелъ, както е известно, да възстанови Юстиниановата империя, несъмнено се домогвалъ, подобно на Ивана Цимисхия, да унищожи и българската църква, чиято автокефалность била призната отъ неговитѣ предшественици, и диоцеза й да присъедини къмъ цариградската патриаршия. Обаче той не се решавалъ на такава смѣла крачка, защото чрезъ това би далъ поводъ и основание на римския папа отново да предяви своитѣ стари права, ако не върху цѣлия Балкански полуостровъ, то поне върху западната му половина, и по тоя начинъ да се наруши сжществуващиятъ привидно църковенъ миръ. А че, въпрѣки всичкитѣ успѣхи на византийското оржжие въ Италия (1017—1022), Василий II е могълъ да предвиди възникването на такава опасность за Византия откъмъ римската курия, ще се разбере твърде лесно, щомъ си спомнимъ, че на папския престолъ въ даденото време е седѣлъ папа Бенедиктъ VIII (1012—1024), графъ тускулански, който, „гордѣейки се съ своя знатенъ произходъ дори отъ римскитѣ императори отъ дома на Юлия, билъ преизпълненъ отъ съзнание за голѣмото значение на папството; освенъ това той билъ голѣмъ държавникъ и, въодушевявайки се отъ мисъльта на папа Григория Велики (590—604), че престолътъ на св. Петра трѣбва да служи за защита на цѣла Италия, домогвалъ се да изгони арабитѣ и ромеитѣ отъ Апенинския полуостровъ, за която цель той повикалъ нормянитѣ въ Италия (1016) и сключилъ съюзъ съ германския императоръ Хенриха II (1020).“[4]) Най-сетне, че римската църква

---

[1]) Пакъ тамъ, стр. 156—201.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 504—509.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 705—706.

[4]) П. Безобразовъ, Боэмундъ Тарентскій. С. Петербургъ 1883, стр. 3. (ЖМНПр. ч. 226 (1883), стр. 39. — Г. Ф. Герцбергъ, Исторія Визан-

всѣкога се е въодушевявала отъ подобни попълзновения, ще ни покаже по-нататъшната сѫдба на българската църква въ Охридъ. За да отстрани тая голѣма опасность за Византия, Василий II длъженъ билъ, може би и противъ волята си, не само да запази автокефалностьта на българската църква, но и да потвърди нейния националенъ характеръ; а за да оправдае нейното самостойно сѫществуване, той трѣбвало да покаже, че и следъ покорението България продължавала да представя едно отдѣлно, недѣлимо цѣло, въ което се промѣнила само върховната политическа власть, а въ вѫтрешната си наредба тя си оставала въ сѫщото положение, въ каквото тя е била при българскитѣ царе.

Ето какъ могатъ да се обяснятъ причинитѣ, които сѫ принудили Василия II—тоя закоренѣлъ и безпощаденъ врагъ на българския народъ—и следъ покорението да даде на българитѣ такива широки църковни и граждански правдини, които имъ сѫ осигурявали свободенъ животъ и вѫтрешно развитие. Обаче българскиятъ народъ не можилъ да се ползува отъ тия правдини за дълго време. Следъ смъртьта на Василия II (на 15. декемврий 1025 год.) за византийската империя настанали тежки времена, защото неговитѣ неспособни приемници систематично разрушавали всичко, което той бѣ създалъ съ своя твърдъ характеръ, военenъ гений и административни способности. Въ туй време, когато приемницитѣ на Василий II занемарвали държавнитѣ работи и предоставяли воденето имъ на свои близки незначителни личности; когато престолътъ преминавалъ отъ рѫце въ рѫце по капризитѣ и прищѣвкитѣ на императрицата-интригантка, нравствено развалената Зоя, братова дъщеря на Василия; когато отъ кормилото на управлението били отстранени всички способни, опитни и заслужили лица и на тѣхно мѣсто се издигали разни неизвестни и користолюбиви личности, които, за да задържатъ само въ рѫце властьта, били способни на всевъзможни насилия и злодеяния, — въ туй време областитѣ

тiи. Москва 1896, стр. 178—179. Подробно по тия въпроси вж. F. Chalandon, Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile. t. I. Paris 1907, p. 47—68.

на империята били оставени на произвола на тѣхнитѣ управители и разни съдебни и финансови чиновници, настанени на служба не толкова по достоинство и заслуга, колкото по милость отъ страна на самата въ това или онова време придворна партия; тѣ се надпреваряли единъ предъ други въ злоупотрѣбение съ властьта и въ потисничество на населението, поради което още отъ царуването на Константина VIII (1025—1028), братъ и приемникъ на Василия II, почнали да избухватъ възстания въ разни области на Балканския полуостровъ.

Но какво е правилъ българскиятъ народъ презъ времето на тия вѫтрешни размирици въ империята? И защо той не се е възползувалъ отъ тѣхъ, за да си върне отново свободата? Нѣма съмнение, че ударътъ, който му бѣ нанесълъ Василий II, билъ толкова силенъ и тежъкъ, че българскиятъ народъ не е могълъ скоро и лесно да се съвземе, а главното е било това, че неговиятъ покоритель не само го бѣ оставилъ безъ водители, които да го поведатъ противъ неговитѣ потисници, но и сполучилъ дотолкова да отстрани и отчужди както отъ народа, тъй и отъ отечеството ония, които би трѣбвало да застанатъ на чело на народа, за да го освободятъ отъ чуждото иго, че тѣ забравили всѣки дългъ предъ отечеството и предпочели да се уплетатъ въ придворнитѣ интриги на императорския дворъ и въ партизанскитѣ борби на Византия. Въ това отношение особено се отличилъ законниятъ наследникъ на българския престолъ, най-голѣмиятъ синъ на царь Иванъ — Владислава, Пресианъ (още Прусианъ) или Фружинъ[1]), който въ чинъ магистеръ заемалъ длъжностьта стратегъ-командуващъ войскитѣ въ малоазийската тема Букелларий[2]). При Константина VIII той се свадилъ съ едного отъ участницитѣ въ заговора противъ императора въ 1026 год. — съ патриция Василия, синъ на Романа Склира, тъй че работата дошла до двубой. Императо-

[1]) Πρεασίανος, Prokić, ib., p. 34, № 49; Προυσιανός, Skyl.-Cedr., ib., p. 469, 22; 483, 6, 12, 14; 487, 12; 497, 6. — Zonaras, ib.. p. 126, 2.

[2]) Въ северна срѣдна Мала Азия, юго-зап. отъ тема Пафлагония, заемала старата провинция Галатия и часть (изт.) отъ Витиния до Черно море.

рътъ, считайки цѣлата тая случка за позорна, наказалъ и двамата противници: Василий билъ изпратенъ на заточение на о-въ Оксия, при морския брѣгъ на грѫцката область Акарнания, отгдето той се опиталъ да избѣга, но уловенъ билъ ослѣпенъ, а Пресианъ — на о-въ Платa, близу до африканския брѣгъ на областьта Киринайка. Каква роля е игралъ Пресианъ въ споменатия заговоръ, не се знае; обаче известието на Скилица-Кедрина, какво насмалко и него щѣла да постигне участьта на противника му, ни дава основание да предполагаме, че и той е взелъ участие въ заговора, още повече че въ последния били замѣсени Романъ Куркуа, зеть на Пресиана по сестра, и други български боляри Богданъ, Глава и Гудель, които били ослѣпени, но самъ Пресианъ, неизвестно по каква причина, билъ пуснатъ на свобода [1]).

Не се минало обаче много време, и Пресианъ изпжква отново замѣсенъ въ другъ дворцовъ заговоръ. При императоръ Романа III Аргиръ (1028—1034) той билъ обвиненъ заедно съ майка си царица Мария, която носила титла з о с т и — придворна дама, като главенъ участникъ въ заговора отъ 1029 год., който билъ съставенъ отъ привърженицитѣ на Теодòра, сестрата на императрица Зоя. Но заговорътъ билъ своевременно разкритъ, и Пресианъ билъ арестуванъ въ мънастиря Мануилъ [2]), а следъ завършване на следствието билъ ослѣпенъ; пострадала и майка му, която била изведена отъ столицата и заточена въ Мантинейския мънастирь въ

---

[1]) S k y l. - C e d r., ib., p. 483, 5-15. — F. R a č k i, Borba južnich Slovena za državnu neodvistnost u XI. vjeku, въ Rad Jugoslov. Akademje, kn. XXV (1873), str. 229. — Н. С к а б а л а н о в и ч ъ, п. т. стр. 8—9.

[2]) Тоя мънастирь, нареченъ по името на основателя си, визант. пълководецъ при им-ръ Теофила, нѣкой-си Мануилъ, който се прославилъ съ победитѣ си надъ сарацинитѣ, се намиралъ не далечъ отъ Харсийскитѣ врата (сег. Едирне-капу) отлѣво на главната срѣдна улица на Цариградъ тамъ, гдето днесъ се издига джамията Кефели. Той билъ възобновенъ отъ патриархъ Фотия и е известенъ по това, че по-късно въ него се постригвали за монаси императоритѣ и членоветѣ на тѣхнитѣ фамилии. — Н. П. К о н д а к о в ъ, Византійскія церкви и памятники Константинополя. Одесса 1886, стр. 55 и 164—165.

тема Букелларий[1]). Каква е била цельта на тоя заговоръ, по липса на подробности не може точно да се установи; но като се вземе подъ внимание 1. фразата у Скилица-Кедрина: „магистеръ Пресианъ, българинътъ, наклеветенъ, че действувалъ задружно съ Теодòра, сестрата на императрицата, и съ нея да достигне царската власть, билъ туренъ подъ стража въ мънастиря Мануилъ[1]); 2. че Пресианъ билъ най-строго наказанъ, и 3. че Теодòра, споредъ М. Пселла[2]) и Зонара[1]), следъ това била отстранена отъ двореца по настояването на Зоя, може да се приеме мнението, че цельта на заговора билъ да се отстранятъ отъ престола Романъ III и Зоя и да го завземе Пресианъ заедно съ Теодòра, като неинъ мѫжъ[3]) Дали Пресианъ, изстѫпвайки като кандидатъ на византийския престолъ, се е въодушевявалъ отъ мисъльта, че той по. тоя начинъ би могълъ да върне свободата на своя народъ и отечество, ние не знаемъ; но все пакъ считаме за нуждно да изтъкнемъ това обстоятелство, че, ако чувството на отечествения дългъ е живѣело още въ него, то въ такъвъ случай той би потърсилъ опора не въ придворнитѣ интриги на Византия, а въ самия български народъ, който би му далъ и сила, и възможность съ успѣхъ да изпълни тоя дългъ. Напротивъ, Пресианъ загиналъ, безъ да се погрижи за подобрение положението на недавно поробена България. Къмъ края на 1030 год. той доброволно се постригалъ за монахъ, а майка му, царица Мария, била премѣстена отъ Мантиней-

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 487, 12-17: Κατὰ τοῦτον χρόνον διαβληθεὶς ὁ μάγιστρος Προσιανός ὁ Βούλγαρος κοινοπραγεῖν Θεοδώρᾳ τῇ τῆς βασιλίδος ἀδελφῇ καὶ τῆς βασιλείας σὺν αὐτῇ ἀντιποιεῖσθαι εἰς τὸ τοῦ Μανουὴλ μοναστήριον φρουρεῖται. ἐπικρατισάσης τῆς κατηγορίας αὐτὸς μὲν ἀποτυφλοῦται, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ ἡ ζωστὴ τῆς πόλεως ἐκβάλλεται. — Малко по-иначе предава тоя пасажъ Zonaras, ib., p. 129, 1-7: ὑποπτευθεὶς δὲ ὁ μάγιστρος Προυσιανὸς ὁ Βούλγαρος λάθρᾳ τῇ τῆς Αὐγούστης Ζωῆς ἀδελφῇ τῇ Θεοδώρᾳ κοινολογεῖσθαι καὶ τῇ βασιλείᾳ ἐποφθαλμεῖν. συλλαβάνεται καὶ φρουρεῖται, εἶτα καὶ πηροῦται τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ἡ Θεοδώρα εἰς τὸ Πετρίον περιορίζεται.

[2]) M. Pselli Chronographia (976—1077), edit. Const. Sathas. London 1899, p. 85, 24-33.

[3]) Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 17, 21.

ския монастирь въ малоазийската тема Тракисия[1]). Следъ това Пресианъ изчезва отъ страниците на историята и, вѣроятно, скоро подиръ покалугерянето си е умрѣлъ. Не по-голѣмъ интересъ и привързаность къмъ отечество и народъ показали и другитѣ членове на последния български царски родъ, които, оженени за ромейки и настанени на разни длъжности въ Мала Азия и по далечнитѣ източни области на империята, забравили за България и българския народъ и предпочели, както ще видимъ по-нататъкъ, да си останатъ вѣрни поданици на византийския императоръ и точни изпълнители на своитѣ задължения къмъ него.

Но, освенъ че българскиятъ народъ билъ лишенъ отъ своитѣ водители, върху него се изсипали цѣлъ редъ злини и бедствия, които му отнели всѣка възможность колко-годе да се съвземе следъ постигналия го политически погромъ презъ времето и после гигантската борба за защита на своята независимость. Веднага следъ смъртьта на Василий II той билъ изложенъ на удари отвънъ. Още отъ 1026 год. почнали да нападатъ на северна България отъ отвѫдъ Дунавъ печенѣзитѣ, които въ това време чергували на пространството отъ р. р. Днепъръ до долни Дунавъ; тѣ избили и изловили въ пленъ много народъ, стратези и други офицери (ταγματάρχας). Тогава Константинъ VIII назначилъ за дука-управитель на България Константина Диогенъ, архонта на най-северната българска покрайнина Сирмия (бълг. Срѣмъ), и веднага го изпратилъ противъ печенѣзитѣ. Въ нѣколко сражения Константинъ Диогенъ сполучилъ да ги разбие и ги принудилъ да се оттеглятъ отвѫдъ Дунавъ и да оставятъ България на мира[2]). Но тоя миръ не продължилъ дълго време. Въ 1032

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 497, 5-8. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 22. Тема Тракисия е заемала старата провинция Лидия по западния брѣгъ на М. Азия съ часть отъ западна Фригия и отъ северна Кария.

[2]) Skyl.-Cedr. ib., p. 483, 18-23. — Zonaras, ib., p. 126, 28 — 127, 2. — Че Константинъ Диогенъ билъ дука-управитель на България, доказватъ и достигналитѣ до насъ негови моливдовули (оловени печати) на брой два, които бѣха притежание на G. Schlumberger и сѫ издадени отъ него въ Sigillographie etc., p. 240, №№ 1 et 2. И двата моливдовули носятъ на

год. печенѣзитѣ отново преминали Дунавъ и нахълтали отново въ северна България, като причинили голѣми злини [1]). Тия нападения и опустошения на печенѣзитѣ не се прекратили и въ следнитѣ години: така презъ есеньта на 1034 год. тѣ минали Дунавъ, опустошили цѣла северна България и достигнали Солунъ, като оплячкосали [2]) и Цикладскитѣ острови, а въ 1035 год. имало страшенъ студъ, и тѣ, като преминали по замръзналия Дунавъ, нанесли голѣми бедствия на България, Тракия, та чакъ до Македония [3]); а пъкъ презъ пролѣтьта на 1036 год. тѣ извършили три нападения противъ

едната страна бюста на св. Димитра съ копие въ дѣсната ржка и съ щитъ въ лѣвата и съ съответния вертикаленъ надписъ отъ двѣтѣ страни на образа: ὁ ἅγιος Δημήτριος, но се различаватъ въ надписитѣ на другата страна. Така единиятъ гласи: Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ Κων(σταντίνῳ), ἀνθ(υπάτῳ) πατρικίῳ καὶ δουκὶ Βουλγαρίας, а другиятъ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Κων(σταντῖνον) βεστάρχην καὶ προνοήτην πάσης Βολγαρίας. [Подобенъ и по-добре запазенъ моливдовулъ се намира въ Виенския народенъ музей и е издаденъ отъ Н. Мушмовъ, вж. Макед. Прегледъ, год. V, кн. 2 (1929), стр. 95—96]. Тая разлика въ приведенитѣ тукъ надписи може да се обясни по следния начинъ. Когато Константинъ Диогенъ билъ назначенъ за дука на България, той ималъ чинъ „антипатъ (проконсулъ) патриций"; къмъ това време се отнася печатътъ съ първия надписъ. Когато пъкъ се отличилъ въ войната съ печенѣзитѣ, той билъ издигнатъ въ чинъ „вестархъ" и билъ нареченъ съ почетното и високо име προνοήτης πάσης Βουλγαρίας; къмъ това време се отнася печатътъ съ втория надписъ. Константинъ Диогенъ билъ дука-управитель на България отъ 1026 до 1029 год., когато билъ назначенъ за солунски дука; обаче обвиненъ отъ евнуха Ореста — единъ отъ най-вѣрнитѣ служители на им-ръ Василия II, че замислялъ възстание, премѣстенъ билъ за стратегъ въ тема Тракисия (М. Азия). Когато обвинението се доказало, той билъ докаранъ въ Цариградъ и затворенъ въ кулата. Къмъ края на 1030 год. той билъ изваденъ отъ затвора и постриганъ за монахъ въ Студийския мънастирь; по-сетне (1032) обвиненъ отъ солунския архиепископъ въ намѣрение да бѣга въ Албания и да се обяви за претендентъ на престола, той завършилъ живота си съ самоубийство, за да избѣгне друга позорна смърть. — Skyl.-Cedr. ib., 487, 17-26; 497, 8-9; 498, 13-22.

[1]) Skyl.-Cedr. ib.. p. 499. 7-8. — Zonaras, ib., p. 132, 19-20.

[2]) Skyl.-Cedr. ib., 512, 2-4. — Zonaras, ib., p. 139, 5-6.

[3]) Skyl.-Cedr. ib. p. 514, 17-19: ἀφορήτου παγετοῦ γενομένου καὶ τοῦ Ἴστρου κρυσταλλωθέντος οἱ Πατζινάκαι περαιωθέντες οὐ μικρῶς τὴν Μυσίαν καὶ Θρᾴκην μέχρι Μακεδονίας ἐκάκωσαν.

ромеитѣ, като унищожавали всичко, каквото имъ се попадало по пѫтя: тѣ затривали всѣкиго, който изпадалъ въ ржцетѣ имъ, безъ да гледатъ на възрасть, а пленницитѣ подлагали на нечувани жестокости[1]). Не по-малко страдало населението и отъ грабежитѣ на власитѣ, които оттогава почнали да напущатъ живѣлищата си въ планинитѣ. Откакъ България била подчинена на Византия, за власитѣ настанало твърде щастливо време: тѣ силно се размножили и, ползувайки се отъ халтавостьта на мѣстнитѣ управители, почнали да се пръскатъ по цѣлия Балкански полуостровъ, като грабили и притѣснявали мирното население[2]). Най-сетне, въ добавка на всичко това, присъединили се и физически бедствия. Така, въ 1026 год. (2. XII) станалъ страшенъ земетрѣсъ, а преди това имало голѣма суша, така че рѣкитѣ и изворитѣ съвсемъ пресъхнали[3]); презъ 1028 год. паднали непрекѫснати проливни дъждове, които се продължавали до мартъ 1029 г., рѣкитѣ и езерата придошли, издавили се почти всички животни, плодоветѣ на дърветата били избити, и поради това на следната година настаналъ страшенъ гладъ[4]). Най-много и силни земетръси станали въ малоазийскитѣ области, а сѫщо налитане на скакалци, гладъ, болести, градушки презъ 1032, 1034 и 1035 г. г.[5]). Особено тежка година за българитѣ била 1037-та, когато имало голѣма суша, която се продължавала шесть месеца; а следъ това вмѣсто дъждъ, падналъ такъвъ едъръ градъ, че изпочупилъ както дървета, тъй и керамидитѣ на кѫщята[6]); следъ това последвала липса на храни, и гладъ свирепствувалъ въ Тракия, Македония, въ Струмишката область и въ Солунъ, чакъ до Тесалия. Сѫщевременно въ те-

---

[1]) Ibidem, p. 514, 22 — 515, 2. — Zonaras, ib. p. 139, 22-24.

[2]) Г. Ф. Герцбергъ, Исторія Византіи, стр. 217. Отъ думитѣ на Василия II въ втората му грамота се ясно види, че власитѣ сѫ живѣли по цѣла България: τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων. — Йор. Ивановъ Българ. старини, стр. 560—561, и тукъ по-горе, стр. 21.

[3]) Skyl.-Cedr. ib., p. 484, 1-2. — Zonaras, ib., p. 127, 7.

[4]) Skyl.-Cedr., ib., p. 488, 12-18.

[5]) Ibidem, p. 499, 3-5; 17—500, 11; 503, 16—504, 11; 507, 21-25; 511, 15-18; 513, 23—514, 2. — Zonaras, ib., p. 133.

[6]) Skyl.-Cedr., ib., p. 516, 10-12.

чение на нѣколко месеца, отъ ноемврий 1037 до януарий 1038 год. се повтаряли трусове[1]), особено чести били трусоветѣ презъ 1039 г., когато паднали и силни дъждове; а въ нѣкои теми почнала да върлува огненица, и смъртностьта била толкова голѣма, че живитѣ не успѣвали да погребвать мъртвитѣ[2]).

Едновременно съ посоченитѣ външни удари и физически бедствия, които се отзовавали, както обикновено бивало, твърде вредно върху стопанско-економическото състояние, а заедно съ това често пѫти донасяли и промѣна въ социалното положение, българитѣ сѫ страдали не по-малко и отъ военно-административнитѣ и финансови власти на страната. Кои сѫ били намѣстници-управители на България следъ Константина Диогенъ, ние засега не знаемъ, защото отъ 1029 г. нататъкъ и до 1048 год. не се срѣща нито въ единъ византийски книжовенъ изворъ името на нѣкой намѣстникъ-управитель. Обаче до насъ сѫ дошли моливдовули (оловени печати) на двама такива, времето на чието управление ще трѣбва да отнесемъ къмъ означения периодъ. Първиятъ намѣстникъ-управитель билъ протопроедъръ Иванъ Триаконтафилъ съ титла „проноитъ“ и „преторъ на България“,[3]) а вториятъ

---

[1]) Ibidem, p. 518, 6-10.

[2]) Ibidem, p. 521, 23 — 522, 3.

[3]) Отъ него сѫ известни засега само два моливдовула съ следнитѣ надписи: 1. Κύριε, βοήθει Ἰωάννῃ πρωτοπροέδρῳ καὶ προνοήτῃ Βουλγαρίας τῷ Τριακονταφύλλῳ, т. е. „Господи, помагай на Ивана, протопроедра и проноита на България, Триаконтафила“, и 2. Κύριε, βοήθει Ἰωάννῃ πρωτοπροέδρῳ καὶ πραίτωρι Βουλγαρίας τῷ Τριακονταφύλλῳ, т. е. „Господи, помагай на Ивана, протопроедра и претора на България, Триаконтафила“. Сѫществува още единъ (3.) моливдовулъ, който носи следния надписъ: Θεότοκε, βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ προέδρῳ, κριτῇ τοῦ βήλου καὶ προνοήτῃ Βουλγαρίας, т. е. „Богородице, помагай на твоя рабъ Ивана, проедра, сѫдия на вила и проноитъ на България“. Макаръ въ надписа и да не е означено фамилното име, несъмнено тоя моливдовулъ, както предположи и G. Schlumberger (Sigillographie etc, p. 240—241, №№ 3, 4 et 5), принадлежи сѫщо на Ивана Триаконтафила, както показва и титлата „проноитъ на България“, както и самиятъ му типъ, само че моливдовулътъ билъ правенъ, преди Иванъ Триаконтафилъ да е билъ повишенъ въ чинъ протопроедъръ. Що се отнася до титлата κριτὴς τοῦ βήλου, то въ XI. вѣкъ така се наричали членоветѣ на върховния императорски сѫдъ, които сѫ живѣли въ столицата и сѫ по-

Теодулъ Триаконтафилъ, проедъръ съ титла „преторъ“ и „катепанъ на България“[1]). Въ какъвъ редъ сж управлявали тия двама български намѣстници-управители, мжчно може да се опредѣли, но че тѣ трѣбва да се отнесатъ къмъ 30-тѣ години на XI. вѣкъ, се доказва съ това, че у Скилица-Кедрина се споменува единъ Триаконтафилъ, отъ когото въ 1031 год. императоръ Романъ III Аргиръ купилъ една кжща въ Цариградъ и я обърналъ въ мънастирь на името на св. Богородица[2]), а това обстоятелство право показва, че родътъ Триаконтафиловци е принадлежалъ къмъ богатата византийска аристокрация и е билъ съ значение и влияние; може би, тоя Триаконтафилъ да е единъ отъ нашитѣ двама[3]). Сжщо така ние не притежаваме прави известия за дейностьта и от-

---

лучавали заплата. Тѣмъ императорътъ е раздавалъ да проучватъ сждебнитѣ дѣла, постжпили въ императорския сждъ. Тѣ имали свои камери (κελλία — писалища) на цариградския Иподромъ, и затова се наричали κριταὶ τοῦ βήλου ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου. — Вж. Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 349-350.

[1]) Отъ него сжщо сж дошли до насъ два моливдовула (вж. A. D. Mordtmann, Μολυβδόβουλλα βυζαντινὰ τῶν ἐπαρχῶν Εὐρόπης, Ἑλλ. φιλ. Σύλλογος XVII suppl. (1886). p. 145, №№ 5 et 6). Първиятъ е запазенъ добре ъ следния надписъ; Κύριε βοήθει Θεοδούλῳ προέδρῳ καὶ πραίτωρι Βουλγαρίας τῷ Τριακονταφύλλῳ, т. е. „Господи, помагай на Теодула, проедра и претора на България, Триаконтафила“. На втория моливдовулъ не е тъй четливъ надписътъ, и Mordtmann предава съдържанието му така: ☩ KE RIΘ . . . | ΘΕΟΔ8ΛΩ | ΠΡΟΕΔΡΩ KP | . . ΤΟΥ RΗΛΩ ΚΑΙ | ΕΠΙΤΗC Β8Λ | ΓΑΡΙΑC ΤΩ | . . . . | и чете следното; Κύριε, βοήθει Θεοδούλῳ προέδρῳ, κριτῇ τοῦ βήλου καὶ τῆς Βουλγαρίας τῷ [Τριακονταφύλλῳ]. Обаче такова четене едвали е допустимо въ израза καὶ τῆς Βουλγαρίας. Преди всичко Mordtmann изпусналъ прочетеното отъ него ἐπὶ; после, следващиятъ членъ род. п. τῆς е невѣренъ, защото въ никой моливдовулъ отъ известнитѣ за България той не се среща; трето, отъ такова четене не се получава никакъвъ смисълъ, следов. такова четене е недопустимо. Възъ основа на яснитѣ букви ΕΠ и по аналогия съ моливдовула на Михаила Саронита (вж. п. т., стр. 144) попълваме надписа въ това мѣсто съ [κατ]επά[νῳ] Βουλγαρίας. Нѣма съмнение, че тоя (вториятъ) моливдовулъ е по-късенъ, защото той е билъ правенъ, следъ като Теодулъ билъ повишенъ въ сждия или членъ на върховния императорски сждъ на Иподрома.

[2]) Skyl.-Cedr., ib.., p. 497, 9-12.

[3]) За двата моливдовула и за рода Триаконтафиловци вж. N. Bănescu, Changements etc.. ib., p. 58—59. — Отъ сжщия, Les premiers témoignages etc., ib.. p. 290—291.

ношенията на тия управители и на другитѣ византийски чиновници въ разнитѣ области на бившето българско царство къмъ населението въ даденото време, и то, може би, затуй, защото населението търпеливо е пренасяло всичко и не е вдигало гласа си за протестъ; но все пакъ ние имаме доста основание да мислимъ, че съ ослабването на централната власть въ Византия поради честитѣ смѣнявания на императоритѣ и постояннитѣ интриги при византийския дворъ, мѣстнитѣ управители и другитѣ сѫдебни и финансови чиновници сѫ си позволявали и въ България, както и въ другитѣ области на империята, голѣми произволи и притѣснения надъ населението при изпълнение на своитѣ служби. Доста е само да споменемъ тукъ следния фактъ, който се отнася къмъ времето на Константина VIII. Населението на съседната на България тема Навпактъ, силно притѣснявано и облагано съ разни хитроизмислени данъци и ангарии отъ своя управитель Георгия, когото за мрачнитѣ му душевни качества наричали Морогеорги, било доведено най-сетне до тамъ, че открито възстанало: то убило управителя си и разграбило имотитѣ му. Императорътъ обаче не само жестоко наказалъ виновницитѣ на убийството, но и самия навпкатски архиерей ослѣпилъ[1]). Особено тежки времена настанали за България и българитѣ следъ 1034 год., следъ като престола завзелъ императоръ Михаилъ IV Пафлагонъ (1034—1041), когато самото византийско правителство, начело на което стоялъ братътъ на императора, известниятъ евнухъ Иванъ, нареченъ Орфанотрофъ — фактическиятъ управитель на империята, — се покусило върху правдинитѣ на българския народъ, дадени нему и признати отъ самия покоритель на България и чрезъ това довело населението до открито възстание.

2. ВЪЗСТАНИЕТО НА ПЕТРА ДѢЛЯНЪ ВЪ 1040 г.

Следъ смъртьта на архиепископъ Ивана, която се отнася къмъ края на 1036 или началото на 1037 год., за български архиепископъ билъ вече не избранъ и утвърденъ, а направо

---

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 482, 20 — 483, 4.

назначенъ отъ императора дългогодишниятъ хартофилаксъ на великата църква св. София въ Цариградъ, Лъвъ, родомъ отъ Пафлагония, който билъ, споредъ Дюканжовия списъкъ, πρῶτος ἐκ Ῥωμαίων, т. е. „пръвъ отъ ромеитѣ" — и построилъ долната часть на св. София въ Охридъ[1]). Вече това обстоятелство, че новиятъ архиепископъ билъ ромеецъ, а не българинъ, че той билъ назначенъ направо отъ императора, а не билъ само утвърденъ отъ последния следъ избора му отъ епископитѣ на охридската църква[2]),

---

[1]) Съответниятъ § въ Дюканжовия списъкъ гласи: Λέων πρῶτος ἐκ Ῥωμαίων χαρτοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ὁ κτίσας τὴν κάτω ἐκκλησίαν ὑπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ Σοφίας (вж. Йор. Ивановъ, Българ. старини, стр. 566). — Прибавката къмъ Скилица у В. Prokić'а, п. т., стр. 35, № 58 казва: καὶ Ἰωάννου δὲ τοῦ Βουλγαρίας ἀρχιεπισκόπου κοιμηθέντος ἕτερον ὁ βασιλεὺς προχειρίζεται Παφλαγονίας μὲν ὡρμημένον κἂν τῇ μεγάλῃ δὲ ἐκκλησίᾳ διαπρέψαντα καὶ τὸ τοῦ χαρτοφύλακος διακόνημα ἐν πολλοῖς ἔτεσιν διανύσαντα . . . οὗτος Λέων μὲν ἐκαλεῖτο. — Zachariae v. L. п. т.. стр. 15. — Голубинскій, п. т., стр. 40—41. — H. Gelzer, Patriarchat v. Achrida, S. 8, възъ основа на известието отъ актоветѣ на цариградския съборъ въ 1156 год., гдето за Лъва се казва: τοῦ κυροῦ Λέοντος τοῦ Βουλγαρίας τοῦ πρωτοπροβλήτου παρὰ τοῦ μακαρίου καλοῦ ἤτοι Βασιλείου, което потвърдява, че Лъвъ е билъ ромеецъ, подъ уговорка, ако това известие е вѣрно, допуща, че Лъвъ е заелъ архиепископския престолъ най-късно въ 1025 год.; а Д. Цухлевъ, История на българската църква, т. I. София 1910, стр. 862, отнася това събитие следъ усмирението на възстанието на Петра Дѣлянъ, следов. въ или веднага следъ 1041 г. Обаче отъ приведената тукъ прибавка къмъ текста на Скилица въ виенския ръкописъ № 74, въ която да се съмняваме нѣмаме основание, се окончателно установява, че Лъвъ е билъ назначенъ за охридски архиепископъ отъ Михаила IV Пафлагонъ въ края на 1036 или въ нач. на 1037 г. — Ср. В. Prokić, п. т., стр. 49.

[2]) Както видѣхме, споредъ думитѣ на Нила Доксопатра, излиза, че и въ негово още време (1143 г.) България получавала епископи (вм. архиепископи) отъ императора (ὑπὸ μὲν τοῦ βασιλέως λαμβάνουσιν ἐπισκόπους), а се ръкополагали отъ своитѣ собствени епископи (вж. тукъ по-горе, стр. 18, бел. 1); споредъ Ив. Скилица пъкъ, охридскиятъ архиепископъ се назначавалъ отъ императора (вж. тукъ предната бел. 1. — Ср. Skyl.-Cedr. ib. p. 611, 15; 659, 1: προχειρίζεται; p. 742, 20: προεβάλετο ὁ βασιλεύς, и найсетне Г. Кодинъ казва, че „архиепископътъ на Първа Юстиниана Охридъ и на цѣла България" се назначавалъ по сѫщия начинъ, както и цариградскиятъ патриархъ. Изборътъ пъкъ на последния ставалъ така: прибѫдващитѣ въ Цариградъ и нѣкои отъ близкосъседнитѣ архиереи представяли

ясно показва, че съ тоя актъ византийското правителство нарушило една отъ най-сѫщественитѣ правдини на българската църква, дадена ней отъ Василия II, като се отнемалъ нейниятъ националенъ характеръ, и по тоя начинъ се туряло началото за ромеизацията на българската църква. Ние не знаемъ, последвалъ ли е следъ това нѣкой протестъ отъ страна на българскитѣ епископи; но едно, което можемъ да твърдимъ съ известна достовѣрность, е това, че съ тая си постѫпка цариградското правителство ще да е предизвикало противъ себе си не малко възмущение на духоветѣ въ България, особено между духовенството, — възмущение, което намѣрило отгласъ въ и тъй недоволното отъ държането и обноскитѣ на своитѣ управители население. До открито обаче възстание тоя пѫть работата, както се види, не дошла. Главната причина на тая нерешителность произтичала отъ това, че и сега липсвалъ водачъ, който да застане начело на движението, нѣмало, както изглежда, авторитетно лице, на което

на императора имената на трима духовни лица, отъ които едно избиралъ императорътъ и, ако то нѣмало архиерейски санъ, рѫкополагало се отъ архиереитѣ на цариградската църква (G. Codinus, De officialibus, ed. Bon. cap. 20, p. 101—105. — Ср. митроп. Симеонъ. п. т., стр. XXI). — Съпоставяйки известията на Н. Доксопатра и на Г. Кодина, би трѣбвало да приемемъ, че тримата кандидати за охридски архиепископъ сѫ били представяни отъ епископитѣ на охридската архиепископия, но не и отъ тѣхната срѣда, и отъ тия трима кандидати императорътъ назначавалъ единъ. Но отъ Дюканжовия списъкъ ясно личи, че въ действителность нищо подобно не ставало: изразътъ πρῶτος ἐκ Ῥωμαίων право говори не само за етническия произходъ на назначения архиепископъ, но и потвърдява, че последниятъ излизалъ отъ срѣдата не на висшето духовенство на охридската архиепископия, а на висшето духовенство на цариградската църква; очевидно, че кандидатитѣ се представлявали за назначение отъ цариградската патриаршия, и императорътъ назначавалъ единъ отъ тѣхъ за архиепископъ, или пъкъ лицето предварително се е опредѣляло отъ патриарха въ съгласие съ императора, и после само pro forma се представяли и други двама кандидати за назначение отъ последния. Трѣбва да предполагаме, че така е станало назначението на архиепископъ Лъва пафлагонецъ, приемника на Ивана Дебърски; впоследствие обаче лицето се опредѣляло отъ патриарха и се назначавало направо отъ императора безъ каквито и да било кандидати-конкуренти. Така, както ще видимъ по-долу, е ставало назначението на по-сетнешнитѣ охридски архиепископи.

народътъ би могълъ да се довѣри, защото, споредъ Михаила Пселлъ, българитѣ имали обичай да повикватъ начело на народа си само лица отъ царски родъ[1]). Обаче такъвъ водачъ българитѣ скоро намѣрили въ лицето на Петра Дѣлянъ.

Кой е билъ Петъръ Дѣлянъ? Византийскитѣ извори се изказватъ твърде тъмно и дори противоречиво за неговия произходъ. Така, споредъ Михаила Пселлъ, неговъ съвременникъ, който нарича Дѣляна, „чудовище (τέρας), израстнало, както вѣрвали българитѣ, отъ тѣхното племе“ (родъ), т. е. че той билъ по произходъ българинъ, и отъ родъ, „който не заслужава и поменъ“, излиза, че следъ като разбралъ, какво цѣлиятъ му народъ е решилъ да възстане противъ ромеитѣ, Петъръ Дѣлянъ, понеже искалъ да вземе воеводството, а пъкъ знаелъ, че българитѣ имали обичай да поставятъ за началници надъ народа само лица отъ царски родъ и че това било обичай и право само за рода на царь Самуила и брата му Аарона, които малко преди това (преди българското възстание) началствували надъ цѣлия народъ и царували, „въздигалъ само себе си, безъ да потвърди съ свидетелство своя благороденъ произходъ отъ царското бедро, но, като или си въобразилъ, или посочилъ, че той е издънка отъ тамшния коренъ“, успѣлъ да убеди българитѣ да му връчатъ властьта[2]). Тия сведения за Петра Дѣлянъ М. Пселлъ почерпалъ отъ разказитѣ на Алусиана, най-голѣмия синъ на царь Иванъ-Владислава и внукъ на Аарона, по-сетнешния съперникъ на Петра Дѣлянъ, който лично познавалъ М. Пселла и дори билъ близъкъ съ него.[3]) Но всичко, каквото той съобщава за Дѣляна, е невѣрно, защото Ааронъ е началствувалъ, но никога не е царувалъ въ България, и то заедно съ Самуила, тъй като той билъ убитъ отъ последния (на 14. VI. 987), преди тоя да стане царь[4]). Наистина, Аароновиятъ синъ и бащата на Алусиана, Иванъ-

---

[1]) M. Psellos, ib., p. 61, 28-29; 22-24. — Zonaras, ib., p. 145, 4: ἀλλὰ σφίσι τὸ ἄναρχον ἐκώλυε τὸ ἐννόημα.

[2]) M. Psellos, ib., p. 61, 15-16; 26-36.

[3]) За това подробно вж. тука по-долу, стр. 62 и сл.

[4]) В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр., т. I· ч. 2, стр. 676—679.

Владиславъ, билъ царь, но той насилствено заграбилъ властьта, следъ като убилъ братовчеда си Гавриила-Радомира, Самуиловия синъ (1015). По тая причина Алусианъ, както ще видимъ по-нататъкъ, избѣгвалъ да говори за баща си, а изтъквалъ навсѣкжде дѣда си Аарона, така че го считали дори за неговъ синъ.[1]) Тъй или инакъ, отъ думитѣ на М. Пселла по-скоро може да се заключи, че Петъръ Дѣлянъ не е билъ отъ царски родъ, отъ рода нито на Самуила, нито на брата му Аарона, а само се издавалъ за тѣхенъ потомъкъ; впрочемъ, той на две мѣста го нарича νόθος — незаконнороденъ.[2])

Скилица-Кедринъ, споредъ текста на Бонското издание, разказва, че нѣкой-си Петъръ, българинъ, съ прозвище Дѣлянъ, робъ на единъ мжжъ отъ Византионъ, като избѣгалъ отъ столицата, скиталъ се изъ България . . . и се издавалъ за сина на Романа, Самуиловия синъ".[3]) — Ив. Зонара пъкъ, макаръ и да не се схожда съ своя оригиналъ Ив. Скилица, явява се по-категориченъ. Той пише: „Единъ неизвестенъ по родъ мжжъ, който се наричалъ Долианъ, преизпълненъ съ хитрость и лукавство, се издавалъ за синъ на Аарона, който билъ братъ на Самуила, управителя на народа (*разб.* български), като избѣгалъ, както казватъ, отъ Византионъ и убедилъ народа, че той е синъ на Аарона, роденъ нему отъ наложница, а не отъ законна жена, билъ избранъ за царь на варваритѣ".[4]) Ако съпоставимъ тия две известия, то не е мжчно да се установи, че, докато Зонара се е ползувалъ,

---

[1]) Подробно пакъ тамъ, стр. 748—754.

[2]) M. Psellos, ib., p. 64, 15 et 65, 3; вж. и тукъ по-долу, стр. 63.

[3]) Skyl.-Cedr., ib., p. 527, 6-11: Πέτρος τις Βούλγαρος, Δελεάνος τὴν προσηγορίαν δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρὸς ἀποδρὰς ἐκ τῆς πόλεως ἐπλανᾶτο ἐν Βουλγαρίᾳ . . . . καὶ υἱὸν ἑαυτὸν ἐφήμιζε Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουήλ.

[4]) Zonaras, ib., p. 145, 4-11: ἀνήρ δέ τις ἄσημος μὲν τὸ γένος, Δολιάνος καλούμενος, δόλου δὲ μεστὸς καὶ δεινότητος, υἱόν ἑαυτὸν ἐπιφημίσας τοῦ Ἀαρών, ὃς τοῦ Σαμουὴλ τοῦ ἄρξαντος τοῦ ἔθνους ἦν ἀδελφός, ἐκ Βυζαντίου, ὡς λέγεται, ἀποδράς, καὶ πείσας τὸ ἔθνος παῖς εἶναι τοῦ Ἀαρών, ἐξ ἡμιγάμου ἐκείνῳ γενόμενος, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἐννόμου εὐνῆς, εἰς βασιλέα τοῖς βαρβάροις ᾑρέθη. — Ср. старобълг. преводъ „Лѣтописи Симеона Метафраста и Логотета", изд. В. И. Срезневскаго, стр. 167.

очевидно, отъ М. Пселла,[1]) като е разложилъ и обяснилъ думата νόθος, но въ сжщото време невѣрно съобщава, какво Дѣлянъ се издавалъ за синъ на Аарона, Скилица, който за дадената епоха така сжщо ималъ подъ ржка М. Пселла, несъмнено предпочелъ известието на другъ засега неизвестенъ изворъ, който той счелъ за по-вѣренъ, и не се поддалъ на М. Пселловитѣ изопачения.

Всички тия противоречиви известия, които, наистина, хвърлятъ едно съмнение върху царския произходъ на Петра Дѣлянъ, ясно говорятъ, че тѣхнитѣ автори сж били по-скоро заблудени по тоя въпросъ, отколкото да се мисли, че тѣ по незнание сж така писали. Тъкмо тая обърканость въ византийскитѣ известия дала поводъ на хърватския историкъ Ф. Рачки да ги отхвърли като невѣрни. „Известието, пише той, което византийскиятъ лѣтописецъ (Скилица-Кедринъ) дава за рода на Петра Дѣлянъ, изтича, по мое мнение, отъ народната омраза спрямо българския народъ и отъ презрение къмъ неговото опитване за държавна самостойность. . . . Обаче неистинностьта на това известие се потвърдява отъ онова въодушевение, съ което Петъръ взелъ народа подъ своя закрила и съ което той го последвалъ съ оржжие въ ржка.

„Едвамъ се изминали 20 години, откакъ българскиятъ народъ „бѣ навелъ своя вратъ подъ византийския яремъ“, а пъкъ въ това кжсо време разпознаването на членоветѣ отъ царското семейство не е могло дотолкова да се изглади, щото българскиятъ народъ да признае и да приеме нѣкогоси лъжеца за сина на царь Гавриила-Романа. Дѣлянъ е билъ наистина единъ отъ петимата синове на споменатия царь, който наедно съ майка си и двѣтѣ си сестри се поклонили на Василия II въ лагера предъ Охридъ въ 1018 год. и които императорътъ, вѣроятно, отъ Костуръ изпратилъ въ Цариградъ на заточение[2]“). Тия напълно правдиви съображения на Ф. Рачки, писани преди 60 год., недавно се потвърдиха, за-

[1]) K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur. 2-te Aufl. S. 373.

[2]) F. Rački, Borba južnih Slovena za državnu neodvistnost u X vjeku, Rad jugoslov. Akademije“. kn. XXV (1873), str. 225.

щото прибавкитѣ въ виенския преписъ на Скилица № 74 право съобщаватъ, че Дѣлянъ билъ синъ на Самуиловия синъ Гавриилъ-Радомира, „роденъ отъ първата му жена, дъщерята на маджарския краль, която още при живота на Самуила Гавриилъ, по неизвестни причини, намразилъ и прогонилъ вече бременна отъ него и се оженилъ за хубавицата ларисчанка Ирина“ [1]). Женитбата на Гавриилъ-Радомира за маджарската принцеса едва ли може да се отнесе по-късно отъ 1000-та година, защото мирниятъ договоръ, сключенъ между царь Самуила и св. Стефанъ I въ 999 год., не е могълъ да сѫществува дълго поради голѣмитѣ приятелски отношения на последния съ императоръ Василия II, който отъ 1001 год. отново бѣ почналъ война съ българитѣ [2]). Затова, като имаме предъ видъ, че когато Гавриилъ-Радомиръ напѫдилъ първата си жена, тя била бременна отъ него, ние до-

---

[1]) В. Prokić, п. т., стр. 31, № 24; стр. 36, № 62. — Тукъ подъ маджарски краль трѣбва да се разбира Св. Стефанъ I (997—1038), а не първиятъ херцогъ или воевода Гейза (972—997), както предполага Ф. Шишичъ (Geschichte der Kroaten. Zagreb 1917, S. 201, а сѫщо въ Povijest hrvata u vrijeme narodnih vladara. Zagreb 1925, str. 480), а следъ него и Г, Фехеръ (Влиянието на българската черква въ Маджарско. Сборникъ В. Н. Златарски. София 1926. стр. 490), защото 1. Гейза не е билъ краль и 2. защото този бракъ е могълъ да се свърже, само следъ като Самуилъ станалъ царь, следов. подиръ 997 год., когато Гейза бѣше вече умрѣлъ, и въ царуването на св. Стефана I, който билъ коронясанъ за краль на 15. августъ 1000 год., а оттука и въпросниятъ бракъ може да се отнесе найрано следъ тая дата. Наистина, ние не знаемъ, колко дъщери е ималъ св. Стефанъ I, когато Гейза е ималъ нѣколко такива; ако пъкъ приемемъ, че Гавриилъ-Радомиръ билъ мененъ за нѣкоя отъ сестритѣ на св. Стефана I, тогава ще трѣбва да допуснемъ, че въ прибавката къмъ Скилица има грѣшка, т. е. вм. дъщеря трѣбва да стои „сестра“, което едвали е възможно, защото тия прибавки изобщо сѫ излѣзли отъ рѫката на лице, еп. Михаилъ Дѣволски, който е билъ добре осведоменъ за членоветѣ на последния български царски родъ. За това вж. W. N. Zlatarski, Wer war Peter Deljan? Mélanges de Philologie offerts à M. J. J. Mikkola (Annales Academiae Scientiarum Finnicae. B. XXVII (1932), S. 358—360.

[2]) В. Н. Златарски, История на Българ. държава и пр. т. I, ч. 2, стр. 709—710. Може би, тия близки и приятелски отношения на св. Стефана I съ византийския императоръ и да сѫ били главната причина, задето Гавриилъ намразилъ и напѫдилъ първата си жена — маджаркинята.

хождаме до заключение, че разводътъ е станалъ наскоро следъ женитбата, и рождението на Петра Дѣлянъ ще трѣба да отнесемъ къмъ 1001 год., и то въ Маджарско, гдето е прекаралъ, вѣроятно, детинството си.

Въ България Петъръ Дѣлянъ ще да е дошълъ, може би, когато Гавриилъ-Радомиръ станалъ царь, т. е. не по-рано отъ 1014 год.; но следъ убийството на баща му положението му между другитѣ деца на Гавриилъ-Радомира отъ ларисчанката Ирина не ще да е било много добро, и, както изглежда, тѣ сѫ го считали за незаконнороденъ, понеже се родилъ подиръ развода. Следъ покорението на България Петъръ Дѣлянъ, вече 17-годишенъ момъкъ, билъ откаранъ заедно съ другитѣ членове на царския родъ въ пленъ въ Цариградъ[1]). За престояването му въ византийската столица Скилица-Кедринъ казва, че той билъ „робъ на единъ цариграждáнинъ“ (δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρός) — изразъ, който ще трѣбва да се разбира въ смисълъ, че понеже братовчедитѣ и братовчедкитѣ му го мразѣли и не го считали за членъ на своя родъ, то при подѣлбата на пленницитѣ, както тогава билъ обичай, Дѣлянъ ще да се е падналъ на споменатия цариграждáнинъ, обаче, какво е било положението му у последния, ние нищо не знаемъ. Сѫщо така остава неизвестно, отъ кого и отгде е получилъ той името Дѣлянъ[2]). М. Пселлъ пише, че той не

---

[1]) Дали не трѣбва него да видимъ въ споменувания отъ Скилица по погрѣшка „незаконороденъ синъ на Самуила“ (вж. Skyl.-Cedr., ib., p. 468, 18-19: ὁ νοθογενὴς υἱὸς τοῦ Σαμουήλ. — Ср. В. Н. Златарски, п. т., стр. 778.

[2]) Това име се срѣща въ следнитѣ форми: Δελεάνος (Skyl.-Cedr. ib., p. 527, 6 squ.), Δελιάνος (Strategicon, ib., p. 28, 11 et 97, 14), Δολεάνος (Skyl.-Cedr. ib., p. 715, 7), Δολιάνος (M. Psellos, ib., p. 61, 19 et 65, 24. — Zonaras, ib., p. 145, 5) и **Долїанъ** (въ старобългар. преводъ на продължателя на Симеона Логотета, п. т., стр. 167). Но наредъ съ тия форми срѣща се Ὀδελεάνος (B. Prokić, п. т., стр. 36, №№ 60 и 64), което, очевидно, се е получило отъ ὁ Δελεάνος; но отъ него е произлѣзло и „**порекло Оделѣнъ**“ на българския царь Гаган'а,“ който се споменува въ лѣтописа-апокрифъ „**Сказанїе Исаїе пророка**“ (Споменик срб. Ак., III (1890), стр. 193) и се приема за Петра Дѣлянъ (вж. C. Jireček, Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. SBWA, Bd. CXXXVI. S.-Ab. Wien 1897, S. 90—91). Обстоятелството, че

знае, дали отъ баща си е наследилъ Дѣлянъ такова прозвище, или самъ си е прикачилъ кличката[1]). Скилица-Кедринъ казва, че Δελεάνος било сѫщо прозвище (τὴν προσηγορίαν)[2]), а споредъ Зонара, той така се наричалъ (Δολιάνος καλούμενος)[3]). Споредъ насъ, второто име не е нито бащино име, нито прозвище, а е нищо друго освенъ народното му име наредъ съ църковното или кръстното Петъръ, съгласно съ българския обичай да се даватъ двойни имена особено на лица отъ царския родъ, както, напр., Гавриилъ-Радомиръ, Иванъ-Владиславъ, Теодора-Косара и др. Поради това, че Дѣлянъ е чисто народно славянско име, каквито сѫ и Радомиръ, и Владиславъ и Косара, ние не можемъ да го приемемъ и за арменско, както и Алусианъ,[4]) а още по-малко и Пресианъ (Πρεασιάνος или Προυσιάνος), което се срѣща още въ първата половина на IX. в.,[5]) още и затова, защото нѣма арменско име изобщо, което да се свършва на анъ и янъ; това окончание носятъ само фамилнитѣ имена, и то отговаря на българското овъ и евъ[6]).

Всички византийски извори, макаръ и да не посочватъ причинитѣ, които сѫ подбудили българитѣ да възстанатъ противъ ромеитѣ, а само се ограничватъ съ фразата, какво тѣ „въ скоро време си спомнили за онова поражение", което имъ бѣ нанесълъ Василий II,[7]) или пъкъ представятъ самото

звукътъ εα е предаденъ правилно чрезъ ѣ, докато въ другитѣ форми стои ια = ꙗ = ꙗ, показва, че авторътъ на „Сказанието" е заимствувалъ това име отъ гръцки изворъ; очевидно, най-вѣрната форма е Δελιανος — Дѣлꙗнъ, отъ което произлиза днеш. Дѣльо, Дѣлю, Дѣлчо по аналогия съ Велянъ, Велю, Велчо.

[1]) M. Psellus, ip., p. 61, 19-21: οὐκ οἶδα εἴτε πατρόθεν τῆς τοιαύτης προσηγορίας κληρονομήσας εἴθ' ἑαυτῷ τὴν κλῆσιν ἐπευφημήσας.

[2]) Skyl.-Cedr. ib. 527, 6.

[3]) Zonaras, ib., p. 145, 5.

[4]) Както мисли Йор. Ивановъ, вж. Произходътъ на царь Самуиловия родъ. Сборникъ В. Н. Златарски. София 1925, стр. 59—60.

[5]) Вж. F. Dvornik, Deux inscriptions gréco-bulgares de Philippes. Bulletin de Correspondance Hellenique. LII (1928), p. 128—129.

[6]) W. N. Zlatarski, Wer war Peter Deljan? п. т. стр. 362—363.

[7]) M. Psellus, ib., p. 61, 6-11.

движение като неочаквано въ смисълъ, че дотогава тѣ пренасяли търпеливо хомотя на робството, и изведнажъ намислили да го свалятъ и силно се стремили къмъ свобода[1]), твърдятъ, че българитѣ сами дошли до мисъльта да възстанатъ още преди появяването на Петра Дѣлянъ на сцената и се бавили да го обявятъ само поради липсата на водачъ отъ царски родъ, който да застане начело на движението. Оттука ясно става, че въ подготовката на възстанието Петъръ Дѣлянъ не е игралъ никаква роля, т. е. българитѣ не сѫ влизали съ него въ непосрѣдни предварителни връзки, а напротивъ, той е искалъ да използува настаналото въ България настроение, за което той ще да е узналъ отстрани. Тъй или инъкъ, но когато Петъръ Дѣлянъ се научилъ за решението на своитѣ съотечественици да възстанатъ противъ ромеитѣ, тайно избѣгалъ отъ Цариградъ и се явилъ въ България, гдето той, „като лукавъ по мисъль и твърде изкусенъ да измами съ хитрости своитѣ съплеменици", споредъ думитѣ на М. Пселла, почналъ наредъ съ твърдението, че произлизалъ отъ царски родъ, „да се представя като най-важенъ, а сѫщо и като най-мѫдъръ за съвети и най-способенъ за военно дѣло", докато най-сетне българитѣ му повѣрвали и решили нему да врѫчатъ властьта.[2])

Тъкмо въ това време цариградското правителство посегнало върху друго твърде важно право на българския народъ. Фактическиятъ управитель на империята, известниятъ Иванъ Орфанотрофъ, поради ненаситната си алчность за обогатяване, издалъ заповѣдь въ България, щото поземлениятъ данъкъ, който всѣки българинъ, притежаващъ единъ чифтъ волове, дотогава плащалъ въ натура: единъ модий жито, единъ модий просо и една стомна вино, както това е било при българския царь Самуила, и който следъ покорението Василий II, както видѣхме, оставилъ непокѫтнатъ, отъ 1040 год. да се плаща отъ българското население съ номисми — съ пари.[3]) Тая заповѣдь била посрещната съ голѣмо незадовол-

---

[1]) Zonaras, ib., p. 144, 31 — 145, 4.

[2]) M. Psellus, ib., p. 61, 24-26, 34-36.

[3]) Skyl.-Cedr., ib. 530, 9-15; вж. и тукъ по-горе, стр. 27, бел. 1.

ство отъ населението и послужила като добъръ поводъ на българитѣ, за да вдигнатъ възстание, защото за селянина-земедѣлецъ било по-лесно да плаща данъка си въ натура, отколкото съ пари, които той нѣмалъ и съ които да се сдобие, той трѣбвало да продава своето производство за безценъкъ на разни закупувачи-експлоататори, винаги готови да предложатъ услугитѣ си, за да улеснятъ селянина.

Въ своята обиколка по България Петъръ Дѣлянъ стигналъ до Моравъ или Моравскъ при устието на р. Морава и оттамъ преминалъ въ Бѣлградъ, гдето той, следъ като билъ прогласенъ за български царь (βασιλέα Βουλγαρίας) отъ събралитѣ се около него, вдигналъ знамето на свободата въ 1040 година, като обявилъ, че е „свàленъ вратниятъ яремъ на ромейската власть“.[1]) Той избралъ тъкмо тая область за своитѣ първи действия, за да може да намѣри убѣжище въ случай на несполука въ съседнитѣ страни, Сърбия и Маджарско, а така сѫщо да почне систематичното и постепенно освобождение на западнитѣ и югозападнитѣ български земи.

Съ събранитѣ и организирани дружини отъ бѣлградската область Дѣлянъ потеглилъ на югъ презъ Нишъ и Скопие, като навсѣкѫде го прогласявали за победитель и посрѣщали съ прослава, а въ сѫщото време „безмилостно и безчеловѣчно избивали всѣки попадналъ имъ се ромеецъ“.[2]) Както изглежда, възстаналитѣ българи не срещнали на първо време никакъвъ отпоръ. Скилица тукъ нарича Скопие „главенъ градъ на България“, отъ което ясно става, че намѣстникътъ-управитель е резидиралъ тогава въ този градъ. Ние бихме очаквали, че той би оказалъ пръвъ отпоръ, но за подобно нѣщо Скилица нищо не споменува. Тукъ може да се направи следната алтернатива: или намѣстникътъ, не разполагайки съ достатъчни сили, не се решилъ да излѣзе противъ победоносно настѫпващия Дѣлянъ и българитѣ и е отстѫпилъ, или пъкъ самъ се е присъединилъ къмъ възстаницитѣ, ако той имъ е съчувствувалъ. Поради това, може би, Скилица и

---

[1]) M. Psellus, ib., p. 61, 36 — 62, 4. — Skyl.-Cedr. ib., p. 527, 7-14.
[2]) Skyl.-Cedr. ib., p. 527, 15-18.

умълчава не само името му, но и изобщо нищо не говори, какво е направилъ управительтъ на България въ това време. Прьвъ, който се опиталъ да се противопостави на Петра Дѣлянъ, „преди злото да се разширило твърде много и пожарътъ да се раздуха", билъ диррахийскиятъ стратегъ-управитель Василий Синадинъ. Когато Скопие миналъ въ ръцетѣ на възстаницитѣ, той набързо вдигналъ всички мѣстни сили и побързалъ да пресѣче пътя на Дѣляна, който, очевидно, се стремилъ къмъ Солунъ съ цель да откъсне Македония отъ центра на империята и да прогласи нейната независимость. Но когато Василий Синадинъ стигналъ въ Дебъръ и се скаралъ съ едного отъ подстратезитѣ си Михаила Дермокаитъ, той билъ наклеветенъ предъ императора, който се намиралъ тогава въ Солунъ, че замислялъ тирания, т. е. възстание. Василий Синадинъ веднага билъ уволненъ отъ длъжность и, доведенъ въ Солунъ, билъ хвърленъ въ затворъ, а на негово мѣсто билъ назначенъ неговиятъ противникъ Михаилъ Дермокаитъ.[1])

Тоя раздоръ между византийскитѣ военоначалници послужилъ въ полза на Петра Дѣлянъ, защото той не само далъ възможность на последния свободно да действува и време по-добре да се стегне и съ успѣхъ да продължи дѣлото си, но и населението на съседната диррахийска тема принудилъ да се присъедини къмъ възстаницитѣ. Новоназначениятъ стратегъ-управитель драчки билъ човѣкъ користолюбивъ и съ ненаситна алчность за обогатяване и освенъ това билъ неопитенъ администраторъ. Той почналъ силно да притѣснява мѣстното население, като го обиждалъ, обиралъ и му отнемалъ „и коне, и кола и всичко друго, което било за него ценно", и въ късо време дотолкова разбъркалъ работитѣ, че народътъ най-сетне възсталалъ противъ управителя си; но тоя, като се боялъ да го не сполети нѣщо лошо, една нощь тайно избѣгалъ. Тоя бунтъ, повдигнатъ най-първо само противъ представителя на ромейската власть, веднага се обърналъ въ цѣло възстание и явно отцепване отъ империята. Населението отъ драчката

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 527, 18—528, 3.

тема, което било повечето българско, отъ страхъ предъ императора избрало за вождъ едного изъ своята срѣда, на име Тихомиръ, родомъ българинъ, който билъ „известенъ по своята мждрость и храбрость“, и го прогласили за български царь. И тъй образували се два възстанически центра, отъ които единътъ признавалъ за царь Дѣляна, а другиятъ — Тихомира.[1])

Това раздвоение между българитѣ, на което се радвалъ общиятъ имъ врагъ, все още силенъ, не само ослабило отпора на народа, но и породило неприязнени отношения между самитѣ българи. Петъръ Дѣлянъ, като предвиждалъ лошитѣ сетнини отъ тая разкжсаность, намислилъ да я премахне по миренъ начинъ. Той написалъ едно приятелско писмо до Тихомира, въ което го канилъ къмъ общность въ властьта и въ борбата противъ ромеитѣ и го викалъ да дойде при него съ своитѣ привърженци за споразумение, което било изпълнено. Когато двѣтѣ страни се събрали наедно, Дѣлянъ се обърналъ съ речь къмъ тѣхъ, въ която той развилъ лошитѣ за народа сетнини отъ настаналото двоеначалие; той обявилъ, че ако тѣ вѣрватъ, какво той води потеклото си отъ царь Самуила, и го приематъ да ги управлява, то нека отстранятъ Тихомира; ако ли пъкъ това за тѣхъ е недопустимо, то нека него да отстранятъ и да се управляватъ отъ Тихомира. „Защото, казалъ той, единъ храсталакъ не храни два еритака[2]), нито пъкъ една страна, която се управлява отъ двама началници, не ще бжде изведена на добъръ пжть.“[3]) Когато Петъръ свършилъ речьта си, въ народа се

---

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p, 528, 3-13. — Zonaras, ib., p. 145, 13-24.

[2]) ὁ ἐρίθακος — птица отъ рода на папагала.

[3]) Тая сцена е представена у Зонара по-другояче, а въ старобълг. преводъ на продължението на Симеона Метафраста и Логотета, което е нищо друго, освенъ буквиаленъ преводъ отъ Зонара, сж направени и други измѣнения, поради това тукъ ще приведемъ паралелно и двѣтѣ мѣста:

Zonaras, ib. p. 145, 24—146, 4.	Старобълг. преводъ, п. т., стр. 168.
ἀλλὰ δόλῳ μετῆλθεν ὁ Δολιάνος τὸν ἀντικαθιστάμενον. μετακαλεῖται γὰρ	**Нж прѣмножє лъстїж Долїань Тихомира; призва бо єго**

повдигнало страшно смущение, и той почналъ да вика къмъ Петра, че тѣ искатъ него само да иматъ за самодържавенъ началникъ (αὐτοκράτορα ἀρχηγόν). Въ това сѫщото време събранитѣ тамъ грабнали камъни и съ тѣхъ засипали Тихомира. „Тоя, пише Скилица, като му се показало на сънь, че управлява, свършилъ заедно съ властьта и живота си, и всичката власть преминала къмъ Дѣляна“.[1]) Тая постѫпка на Петра Дѣляна, може би, и да не е съвсемъ свободна отъ лични егоистични стремежи, но все пакъ тя ясно показва, доколко българскиятъ народъ билъ привързанъ къмъ рода на своя незабравимъ царь Самуила, когато тая сѫщата привързаность къмъ него не сѫществувала у членоветѣ на последната царска фамилия.

αὐτὸν ἐπὶ κοινωνίᾳ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς πρὸς Ῥωμαίους μάχης· καὶ ὃς πείθεται. ἐπεὶ οὖν ἡνώθησαν ἄμφω οἱ ἀρχηγοὶ καὶ τὸ πλῆθος τῶν Βουλγάρων συνήθροιστο, ὁ Δολιάνος πρὸς τοὺς συνειλεγμένους ἔφη μὴ ἄν ποτε σωθήσεσθαι τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος ὑπ' ἀρχηγῶν δυοῖν κυβερνώμενον, καὶ „εἰ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν βούλεσθε, τὸν ἕνα ἐξ ἡμῶν ποιήσατε ἐκποδών. εἰ μὲν οὖν ἐμὲ τοῦ γένους εἶναι τοῦ Σαμουὴλ οἴδατε, ἀποσκευάσασθε τὸν Τειχομηρόν· εἰ δ' οὐ τοῦτο, αὐτῷ μὲν ἑαυτοὺς ὑποτάξασθε, ἐμὲ δ' ἐκ μέσου ποιήσατε,

на опщенїе власти и брани Грьчьстѣи; он же послоуша его; и понеже оубо състастасѧ оба црѣ и множ(ь)ство Блъгарское събрасѧ, Доліань къ събравшимсѧ рече: не можеть николи же свободитисѧ Блъгарскыи ѩзыкъ, двѣма кнѧѕема водим, аще оубо своемоу спсенїю хощете, то единого ѿ наю возмете ѿ срѣды, и аще мене ѿ рода Самоуилева сѫща вѣсте то изврьѕѣте Тихомира, аще ли того, то повинѣтесѧ емоу, а мене ѿложите,

т. е. „но Дѣлянъ съ хитрость наказалъ противопоставящия се (Тихомира). Защото той го приканва къмъ общность въ властьта и борбата противъ ромеитѣ; и тоя се съгласява. И тъй, когато двамата началници (оба црѣ) се срещнали и множество българи се събрали, Дѣлянъ казалъ къмъ събралитѣ се, че българскиятъ народъ, управляванъ отъ двама началници (кнѧѕема), не би могълъ никога да се спаси (свободитисѧ); „ако желаете спасението си, то отстранете едного отъ насъ; и тъй, ако знаете, че азъ съмъ отъ рода на Самуила, то отстранете (изврьѕѣте) Тихомира; ако ли това не е [възможно], то подчинете се нему, а мене отстранете“.

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 528, 13—529, 3. — Zonaras, ib., p. 145, 24 — 146, 6. — Споредъ старобълг. преводъ на Симеона Метафраста, Тихомиръ билъ съсѣченъ. Пак. т. стр. 168.

Следъ като се освободилъ отъ Тихомира и „станалъ самодържавенъ“ въ воденето на възстанието, Петъръ Дѣлянъ решилъ да поведе усилена борба. Подкрепенъ и осигуренъ откъмъ населението на драчката тема, той отдѣлилъ една часть отъ войската къмъ Прѣспа, която сполучила да превземе и срине крепостьта Василида[1]), въ политѣ на пл. Петрино (между Охридското и Голѣмо-Прѣспанското езера), може би, надъ днеш. село Царедворъ[2]), вѣроятно, защото не е искала да признае неговата власть. Самъ потеглилъ, съгласно съ начертания си планъ, съ всичката си сила къмъ Солунъ, гдето въ това време се намиралъ императорътъ, който търсѣлъ при гроба на св. Димитра помощь за своята болесть — епилепсия.[3]) Когато се получило известие за посоката на Дѣляновото движение, Михаилъ IV, който не разполагалъ съ достатъчно военни сили за отбрана, понеже при себе си ималъ само своитѣ тѣлохранители[4]), безсрамно избѣгалъ въ Цариградъ, като оставилъ цѣлия си багажъ и колкото злато и сребро ималъ на Мануила Иваца, неговъ най-близъкъ човѣкъ, за да ги донесе отпосле въ столицата. Обаче Мануилъ Иваца заедно съ единъ камериеръ (κοιτωνίτης), единъ отъ царскитѣ спалници-евнуси, като заграбили всичко, побѣгнали при Дѣляна.[5]) Ако се сѫди по името, тоя Мануилъ Иваца е билъ несъмнено българинъ и навѣрно синъ на храбрия и неустрашимъ български воевода Иваца, който оказа най-дълга и упорита съпротива на Василия II.[6]) „Тая постѫпка, справедливо пише Ф. Рачки, колкото и да била нелоялна спрямо императора, оправдава се съ родолюбието, което не бѣ още угаснало въ българската емиграция. Споменътъ за баща му наредъ съ вѣроломството съ

---

[1]) B. Prokić, ib., p. 36, № 64: αποστέλλει γε μὴν καὶ καθαιρεῖ τὸ φρούριον Βασιλίδα.

[2]) В. Н. Златарски, История на българ. държава, I, ч. 2., стр. 779.

[3]) Skyl.-Cedr., ib., p. 521, 22-23.

[4]) M. Attaleiates, ib. p. 9, 20-21: καὶ μόνους τοὺς ἐν αὐλῇ σωματοφύλακας ἔχοντα.

[5]) Ibidem, p. 529, 9-10.

[6]) В. Н. Златарски, п. т., стр. 758, 780—784.

него, гласътъ на свободата, който тогава се бѣ разгласилъ по цѣла България, не сѫ могли да останатъ у Мануила Ивацa безъ отгласъ".[1])

Преминаването на Мануила Ивацa на страната на Дѣляна уголѣмило още повече въодушевението въ България, и успѣхътъ на възстанието вземалъ все по-голѣми размѣри. Сега Петъръ Дѣлянъ отдѣлилъ една часть отъ войската си и подъ началството на кавхана си[2]) я изпратилъ противъ Драчъ, за да довърши дѣлото, което бѣ почнато отъ Тихомира въ прибрѣжието на Адриатическо море. Кавханътъ сполучилъ да завладѣе Драчъ и привлѣкълъ населението на страната на Дѣляна. Самъ Дѣлянъ навлѣзълъ въ Тесалия и завладѣлъ гр. Димитриада на северния брѣгъ на Пегасийския заливъ (сег. Воло).[3]) Тукъ той отдѣлилъ друга една часть отъ войската си и подъ началството на воевода Антима я изпратилъ на югъ въ елладската тема съ цель да разпространи възстанието и въ срѣдна Гърция. Тя проникнала навѫтре въ Еллада и достигнала до стария градъ Тива, гдето излѣзълъ насреща й Алакасевсъ, вѣроятно, управительтъ на темата. При Тива било дадено сражение, въ което ромеитѣ били обърнати въ бѣгство, и голѣмо множество тиванци били избити.[4]) Успѣхътъ на българскитѣ войски въ тая посока се обяснява съ възстанието, което въ това време избухнало въ навпактската тема, южно отъ драчката на мѣстото на стария Епиръ. Единъ цариграждданинъ Иванъ съ прозвище Куцомитъ, който билъ тамъ изпратенъ за практоръ — бирникъ да събира данъци, почналъ силно да притѣснява населението и навлѣкълъ върху си страшна гибель и възстанието на жителитѣ. Като не могли повече да понасятъ неговото користолюбие, тѣ се по-

---

[1]) F. Rački, каз. съч. п. т., стр. 229.

[2]) У Скилица стои изразъ τὸν λεγόμενον Καυκανον, отъ който ясно личи, 1. че καυκάνος не е собствено лично име и 2. че Петъръ Дѣлянъ усвоилъ старата българска държавна организация. Впрочемъ тая длъжность е сѫществувала и при приемницитѣ на Самуила. Вж. В. Н. Златарски, п. т., стр. 745 и 755.

[3]) За това вж. тукъ по-долу, стр. 58 и бсл. 2

[4]) Skyl.-Cedr. ib., p. 529, 16-22.

бунили противъ него и го разсѣкли на парчета, а сами, като укорявали ромейския императоръ, се присъединили къмъ българитѣ. При това Скилица-Кедринъ отбелязва, че „тѣ (жителитѣ на навпактската тема) се взбѣсили и скжсали ромейското иго не толкова поради примамката къмъ Дѣляна, колкото поради ненаситностьта на Орфанотрофа и повишението на данъцитѣ“.[1]) Ние мислимъ, че възстанието и присъединението на тамшнитѣ жители не въ по-малка степень се дължатъ и на тѣхното сънародно чувство, тъй като населението на тая тема въ XI. вѣкъ била въ своята масса славянобългарско. Не по-малко помогналъ за успѣха на българскитѣ възстаници и заговорътъ на аристократическата партия начело съ Михаила Кируларий, по-сетнешния цариградски знаменитъ патриархъ, и Ивана Макремволитъ, — заговоръ, който билъ съставенъ едновременно съ избухването на българското възстание и ималъ за цель да отстрани отъ управлението на империята пафлагонската клика, роднинитѣ на Михаила IV, които съ своитѣ притѣснения и грабежи водѣли Византия къмъ погибель. Заговорътъ билъ твърде опасенъ за тогавашнитѣ управници, защото той съвпадалъ съ времето на най-тежкитѣ за населението економически мѣрки на Ивана Орфанотрофъ, които предизвикали толкова народни движения въ всичкитѣ части на империята. Цариградското правителство, изплашено отъ тоя заговоръ, обърнало вниманието си главно на него, като предоставяло на Дѣляна пълна свобода въ действията. Обаче заговорътъ билъ скоро откритъ и виновницитѣ наказани.[2])

Между това успѣхитѣ на Петра Дѣлянъ и на българитѣ почнали да внушаватъ страхъ въ Цариградъ. Тукъ вече почнали да мислятъ за сериозно премахване на опасностьта, която отъ день на день все повече застрашавала. Къмъ това време и войната въ Италия била завършена. Тамъ храбриятъ византийски пълководецъ Георги Маниакъ съ помощьта на разни наемни войски успѣлъ да нанесе нѣколко решителни

---

[1]) Ibidem, p. 529, 22 — 530, 9. — Zonaras, ib., p. 146, 6-11, който съвсемъ накратко излага горнитѣ събития.

[2]) Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 33—35.

поражения на сицилийскитѣ араби и отново да издигне славата на византийското оржжие.[1]) Затова въ Цариградъ се почнали усилени приготовления за борба съ българитѣ. Докато вървѣли тия приготовления и, може би, войскитѣ се събирали вече въ Солунъ, въ България работитѣ вземали другъ обратъ.

Увлѣчени отъ голѣмия и бързъ успѣхъ, българитѣ почнали да ставатъ по-немарливи; въодушевлението захванало да отслабва и предпазливостьта да изчезва. Това най-добре се вижда отъ действията на българския воевода, който билъ оставенъ въ гр. Димитриада на заливъ Воло (Пегасийски), следъ като Дѣлянъ сполучилъ да завладѣе тоя градъ, а другиятъ воевода Антимъ извършвалъ похода си въ Еллада. Ето какво четемъ въ „Стратегикона" на Кекавмена: „Димитриада е градъ приморски въ Еллада,[2]) добре защитенъ откъмъ морето и околнитѣ блата. Той билъ завладѣнъ отъ Дѣляна, това бѣ български топархъ (мѣстенъ воевода). А като сталъ той владѣтель неговъ по тоя начинъ, той изпратилъ въ него старъ и опитенъ въ военното дѣло офицеръ (στρατιώτην) — на български езикъ стратегъ се нарича челникъ (τζέλνικος) — Литовой Диаволитъ (т. е. отъ гр. Дѣволъ); като му далъ и войска (λαόν) за отбрана на крепостьта. Следъ като пристигналъ (тамъ), той възобновилъ стенитѣ, които били занемарени, поставилъ метателни оржждия и машини отбранителни, каквито се изисква отъ единъ стратегъ да постави. Следъ като укрепилъ така крепостьта, той се успокоилъ, безъ да се бои за нѣкакво нападение отвънъ, нито да подозира какво да е зломислие отвжтре, защото мѣстнитѣ жители били съвсемъ прости хора и съвършено неопитни, па освенъ това той ги свързалъ и съ клетва. Но безгриж-

---

[1]) Skyl.-Cedr.. ib., p. 522,9 — 525,16.

[2]) Собствено Димитриада се намирала въ южна Тесалия, а не въ Еллада; обаче въ византийско време въ тема Еллада е влизала по-голѣмата часть на стара Тесалия, а въ XI. вѣкъ къмъ нея билъ присъединенъ и Пелопонесъ, който дотогава билъ отдѣлна тема. — В. Г. Васильевскій, Совѣты и пр., п. т., стр. 274. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 222 и бел. 6.

ността обикновено донася скърби и неочаквани опасности. Успокоенъ и безъ да има подозрение къмъ вѫтрешнитѣ, воеводата се предалъ на раскошъ и развратъ. Между това мѣстнитѣ жители, ако и да били неопитни, но понеже природата е учителка на всѣка хитрина и коварство, тайно известили солунския дука,[1]) да изпрати нѣкого да завземе крепостьта и да ги почете. Дука изпраща нѣкого-си пантеота, наричанъ Зепе,[2]) съ кораби и войска. Когато корабитѣ се спрѣли близу до пристанището въ скрито мѣсто, тайно било съобщено за това на мѣстнитѣ жители, а тѣ веднага отишли, хванали воеводата и, като го свързали, а съ него и стражата, предали го на ромеитѣ".[3]) Тоя разказъ ни ясно рисува, какъ безгрижно българскитѣ воеводи се отнасяли въ това време къмъ дѣлото за освобождението на отечеството. Какъвъ характеръ сѫ имали действията на воевода Антима въ Еллада следъ поражението на ромеитѣ при Тива и колко време тамъ сѫ се държали възстаницитѣ, остава неизвестно. Ако прочитането на руническия надписъ върху пирейския (сега венецианския) лъвъ отъ датския ученъ Рафна може да се приеме за вѣрно, то трѣбва да се предположи, че следъ победата си при Тива Антимъ е сполучилъ да простре възстанието и въ съседната область на Еллада — старата Аттика, защото усмирението на възстанието презъ 1041 год. се почнало, както ще видимъ, отъ тая область.[4]) Въ всѣки случай дѣлото въ Димитриада може да се счита, като криза въ българското възстание презъ 1040 год.: оттогава щастието измѣня на българитѣ и на тѣхния граждъ.

[1]) Солунски дука тогава билъ братанецътъ (ἀνεψιός) на императора, патриций Константинъ. Вж. Skyl.-Cedr., ib., p. 522, 1-2 и тукъ по-долу, стр. 66. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 223, бел. 5.

[2]) Пантеоти (πανθεῶται) били единъ родъ войска. Самото име Ζεπὲ много напомня боготуръ-боила Τζεπα въ надписа на ханъ Маламира. Вж. Абоба-Плиска, п. т., стр. 191.

[3]) Strategicon, ib., p. 28, 9-13. § 75 подъ надсловъ: „Другъ разказъ за превземане на крепость съ хитрость". — Ср. В. Г. Васильевскій, Совѣты и пр., п. т., стр. 273—274.

[4]) Вж. В. Г. Васильевскій, Варяго-русская и варяго-английская дружина въ Кон-полѣ. Труды его, т. I, стр. 272 – 275 и тукъ по-долу, стр. 77.

Още по-лошо тръгнали работитѣ въ България следъ неочакваното появяване на Алусиана въ лагера на Петра Дѣлянъ. Тоя А л у с и а н ъ[1]) билъ вториятъ синъ на българския царь Иванъ-Владислава (1015—1018).[2]) За първь пѫть Алусианъ се явява на страницитѣ на историята въ 1018 год. Още когато императоръ Василий II навлѣзълъ презъ тая година въ българска територия, Алусианъ заедно съ по-голѣмия си братъ Пресиана, наследника на престола, и съ по-малкия Аарона, като не искали позорно да се покорятъ и да признаятъ властьта на ромейския императоръ, застанали начело на нѣкои привърженици на националната партия и се оттеглили въ близкитѣ албански планини, именно въ планина

---

[1]) Това име на гръцки е предадено: 'Αλλουσιάνος (M. P s e l l u s, ib., p. 63, 30); 'Αλουσίανος (M. A t t a l e i a t e s, ib., p. 123, 11), 'Αλουσιάνος (Skyl.-Cedr., ib., p. 531, 9; 532, 19, 29; 533, 2. — Z o n a r a s, ib., p. 146, 12; 148, 2. — M. P s e l l u s, ib., p. 64, 1, 7); Ѧлѹсїанъ (вж. преводъ на Симеонъ-Логотетовата хроника, стр. 168—169), Alusianus (M a t t h i e u d'E d e s s e, ib., p. 34, 35, 40 et 164) и 'Αλουϊσιανός (S k y l. - C e d r., ib., p. 678, 22). — Що се отнася до етническия произходъ на това име, то едвали може то да се приеме за арменско, защото, както се каза (вж. тукъ по-горе, стр. 49), нѣма арменско собствено име изобщо, което да свършва на а н ъ или я н ъ; това окончание носятъ само фамилнитѣ имена, и то отговаря на нашитѣ о в ъ или е в ъ. Недавно биде обнародванъ единъ моливдовулъ на сѫщия Алусианъ, на чието л и ц е е изобразенъ архангелъ Михаилъ, а на о п а к о т о се чете следниятъ надписъ: Συνστράτευ(ε) κ(αὶ) προμάχ(ου) 'Αλουσιάνῳ, т. е. „Архангелъ Михаиле, потегляй въ походъ (или на война) и завързвай бой заедно съ Алусиана" (Вж. В. Н. З л а т а р с к и, Моливдовулътъ на Алусиана. Изв. Истор. Д-во, кн. X (1930), стр. 49—50). Възъ основа на авторитетното мнение на покойния Г. Шльомберже (Sigillographie, p. 21), че почти всички личности, които носятъ името Михаилъ, тъй широко употрѣбявано въ Византия, изобразяватъ на печатитѣ си тъкмо своя патронъ, архангелъ Михаила, ние изказахме предположението, че кръстното име на Алусиана е било М и х а и л ъ, т. е. че и той е носилъ двойно име, както и другитѣ членове на последния български царски родъ отъ първото царство, като Гавриилъ-Радомиръ, Иванъ-Владиславъ, Петъръ Дѣлянъ, отъ които имена първото било кръстно, църковно име, а второто — народно българско име. Вж. п. т., стр. 62—63.

[2]) S k y l. - C e d r. ib., p. 470, 6 и допълнение къмъ него у B. P r o k i ć, п. т., стр. 34, § 41. — За недоразуменията около личностьта на Алусиана вж. тукъ въ края Притурка № 1: „Грѣшкитѣ около личностьта на Алусиана".

Тморъ (днеш. Томоръ между р. р. Дѣволъ съ притока ѝ Томорица и Озумъ), и то въ северната ѝ часть, известни днесъ подъ име Томоритъ.[1]) Първоначалната цель на тия родолюбиви и свободолюбиви българи била, очевидно, да отстояватъ оттамъ българската независимость и да отблъсватъ нападенията на завоевателя, а при възможность да вдигнатъ възстание противъ новия владѣтель. Обаче, когато следъ завземането на българската столица Охридъ отъ ромеитѣ всичко било свършено, когато българското болярство и духовенство заедно съ царица Мария и народътъ се бѣха вече отказали отъ тая независимость и доброволно се покорили на ромейския василевсъ, тѣ не могли дълго да се задържатъ и, обиколени отъ всички страни въ планината отъ византийски войски, паднали духомъ и решили да капитулиратъ. „Изнурени отъ продължителната обсада, пише Скилица-Кедринъ, — защото войскитѣ, които ги обсаждали по заповѣдь на императора, пазѣли спусковетѣ отъ планината, — тѣ съобщили на Василия, че искатъ отъ него вѣрна дума и обещаватъ да се предадатъ. Императорътъ имъ далъ човѣколюбиви отговори". Василий II въ това време се намиралъ още въ Охридъ, отдето дошелъ при „езерото, наричано Прѣспа". . . „Отъ Прѣспа той дохожда въ тъй наречения Дѣволъ, който се казва Селасфоръ[2]), дето на издигнато възвишение той приелъ явилитѣ се (отъ планината) братя съ Пресиана и, като ги успокоилъ съ кротки и човѣколюбиви речи, почелъ последния съ магистерски санъ, а другитѣ двама — съ патрициански".[3]).

Следъ окончателното покорение на България отъ Василия II, Алусианъ заедно съ майка си, царица Мария, и съ братята и сестритѣ си билъ откаранъ въ 1018 год. като пленникъ въ Цариградъ и по-късно билъ изпратенъ въ Мала-

---

[1]) В. Н. Златарски, Де се намиралъ гр. Дѣволъ. Изв.ИД-во кн. V (1922), стр. 41.

[2]) Подробно за това име вж. пакъ тамъ, стр. 54—55.

[3]) Skyl.-Cedr. ib., p. 469, 4-6; 11-24. — B. Prokić, п. т., стр. 33, § 46; 34, § 47. — Zonaras. ib., p. 138, 16-21. — В. Н. Златарски, История на българ. държава т. I, ч. 2, стр. 779—780.

Азия на служба. Михаилъ Пселлъ, съвремененъ нему писатель, който го лично познавалъ и дори билъ близъкъ съ него,[1]) пише, че Алусианъ билъ най-личниятъ отъ братята си, приятенъ по нравъ, блестящъ по умъ и известенъ по положение,[2]) а Кекавменъ, сѫщо съвременникъ неговъ, го нарича въ своя Стратегиконъ: „известниятъ удивителенъ войникъ".[3]) Отъ тая характеристика на двамата съвременници не е мѫчно да се разбере, че Алусианъ е заемалъ висока и при това военна служба. Той прекаралъ по-голѣмата часть отъ живота си въ североизточна Мала-Азия, респк. въ Армения, дето той се оженилъ нѣколко години преди 1040 год., защото въ тая година, както ще видимъ, ималъ вече деца, за една знатна и богата арменка, която притежавала прекрасенъ недвижимъ имотъ въ Харсианската тема.[4]) При Михаила IV Пафлагонъ (1034—1041) ние го намираме стратегъ-управитель на тема Теодосиуполь (въ Армения),[5]) въ чинъ патриций, т. е. въ сѫщия чинъ, въ който го бѣ възвелъ Василий II още въ 1018 год.[6]) Къмъ края на 30-тѣ години по неизвестни причини билъ лишенъ отъ благоволението на императора, затова не билъ допуснатъ въ съвета, нито пъкъ се ползувалъ съ нѣкакви почести; напротивъ, заповѣдано му било да си остава вкѫщи и да не дохожда въ Цариградъ, освенъ ако самиятъ императоръ го поканѣлъ. Той билъ крайно обезсърдченъ и ядосанъ отъ това положение на работитѣ, но въ момента не му било възможно да предприеме каквото и да било.[7]) Но и

---

[1]) M. Psellus, ib., p. 64, 27: ἦν γάρ μοι ἦθας ὁ ἀνήρ (Ἀλουσιάνος), καὶ με ἠσπάζετο εὐμένως.

[2]) Ibidem, p' 63, 55 — 64: ὁ χαριέστερος ... τό τε ἦθος καὶ τὴν γνώμην λαμπρός, καὶ τὴν τὺχην ἐπίσημος.

[3]) Strategicon, ib. p. 22, 23: ὁ θαυμαστὸς ἐκεῖνος στρατιώτης.

[4]) Тая тема се намира на с.-из- отъ Кападокия и граничила на з. съ Букеларий, а на с. съ Пафлагония и Армениакъ. — Н. Скабалановичъ, п. т. стр. 208.

[5]) Тая тема се намирала на з. отъ Ани и Карсъ. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 203.

[6]) Skyl.-Cedr., ib., p. 531, 9.

[7]) M. Psellus, ib., p. 64, 7-13. — Zonaras, ib., p. 146, 31 — 147, 4, представя работата така, че Алусианъ, следъ като се спрѣчкалъ съ им-

това не стигало. Алусианъ билъ обвиненъ въ много неправди при изпълнение на длъжностьта си, но, преди да били разгледани хвърленитѣ върху него обвинения, Иванъ Орфанотрофъ, известенъ по ненаситната си алчность за обогатяване, му наложилъ въ 1040 год. за наказание да заплати 50 литри злато и отнелъ жениния му прекрасенъ недвижимъ имотъ въ Харсианската тема. Алусианъ се оплакалъ нѣколко пѫти предъ императора за това, но не било обърнато никакво внимание на неговитѣ жалби. Тогава той изгубилъ съвсемъ надежда.[1]) Но скоро му се представила възможность да излѣзе отъ това тежко положение.

Когато се научилъ за това, което ставало въ България въ това време, т. е. за голѣмото възстание на българитѣ начело съ Петра Дѣлянъ и че неговитѣ съотечественици, по липса на лице отъ царски родъ, защото, споредъ М. Пселла, българитѣ имали обичай да турятъ начело на народа само лица отъ царски родъ,[2]) избрали незаконнороденъ и самозванъ (фиктивенъ) царь,[3]) който да царува надъ тѣхъ, Алусианъ се осмѣлилъ да извърши една постѫпка на младежка дързость: напуща съвсемъ децата си, пренебрегва нѣжностьта къмъ жена си и, като не повѣрявалъ никому отъ тѣхъ намѣрението си, а само на нѣколцина отъ своитѣ хора, които той познавалъ за способни на необикновени подвизи и готови на всички геройства, решава да потегли отъ източнитѣ покрайнини на империята къмъ западъ, а за да се не узнае нищо и за да не бѫде забелязанъ отъ ония, които били въ столицата, той съвсемъ се преоблѣкълъ и, не като снелъ или оставилъ на тѣлото си нѣщо отъ обикновеното си облѣкло, а като

ператора, билъ осѫденъ да си остава вкѫщи, да не дохожда въ царския дворецъ и съвсемъ да не влиза въ Цариградъ, освенъ ако му бѫде разрешенъ входътъ, поради което той падналъ духомъ.

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 531, 12-17.

[2]) M. Psellus, ib., p. 61, 28-29.

[3]) Така М. Пселлъ нарича Петра Дѣлянъ, споредъ думитѣ на самия Алусианъ, но това не е вѣрно, защото, както видѣхме, наистина билъ отъ царски родъ, понеже баща му Гавриилъ-Радомиръ, Самуиловиятъ синъ и наследникъ, билъ царь; за невѣрнитѣ съобщения на М. Пселла вж. тукъ по-горе, стр. 44.

се натъкмилъ въ арменското облѣкло на наемникъ-слуга, той се скрилъ отъ очитѣ на всички. Когато пъкъ дошелъ въ Цариградъ, Алусианъ, както отпосле самъ разказвалъ, срещналъ два-три пѫти Михаила Пселлъ, но дори и тоя, макаръ да му билъ близъкъ и го приемалъ приятелски, не можалъ да го познае, както и никой другъ отъ ония, съ които той ималъ работа. Той измамилъ и многооката стража на Орфанотрофа, и тя не могла да го улови. Все пакъ неговото внезапно изчезване будѣло подозренията на властитѣ, които се питали, дали могатъ го намѣри нейде и да го арестуватъ.[1])

Приструвайки се, че билъ близъкъ човѣкъ на Василия Теодоракана[2]) и че отива въ Солунъ при императора, Алусианъ тайно отъ всички, или както се изразява М. Пселлъ, „като се изтръгналъ отъ погледитѣ на всички", избѣгалъ въ България презъ септемврий на 1040 год. и се спасявалъ въ Островъ, гдето по това време Петъръ Дѣлянъ се билъ разположилъ на лагеръ съ цѣлата си войска.[3])

Когато дошелъ въ българския лагеръ, Алусианъ веднага не се открилъ, кой е той, а постепенно се сближавалъ съ нѣколко само лица и, като отворилъ дума за баща си, като

---

[1]) M. Psellus, ib., p. 64, 13-32.

[2]) Патриций Василий Теодороканъ, единъ отъ виднитѣ тогава византийски пълководци, въ това време се намиралъ въ италиянскитѣ владения на Византия, кѫдето той билъ изпратенъ заедно съ Георгия Маниакъ, назначенъ въ края на 1037 или въ нач. на 1038 год. за катепанъ на Италия, за борба противъ африканскитѣ араби, които вече заплашвали да отнематъ Сицилия. Но, когато Георги Маниакъ оскърбилъ въ 1040 год. царския зеть Стефана Калафата, началникъ на византийската флота, той билъ отстраненъ отъ тая длъжность и заедно съ Василия Теодорокана били арестувани. — Skyl.-Cedr. ib., p. 522—523. — A. Gfrorer, Byzantinische Geschichten. Bd. III. Graz 1877, S. 183—184. — Скабалановичъ, п. т., стр. 212. — Подиръ три години (1043), когато Маниакъ, следъ новото му назначение за дука на Италия, възсталалъ и се обявилъ за императоръ въ 1043 г., Теодороканъ билъ назначенъ за дука на Италия въ чинъ магистеръ и му било възложено да потуши възстанието на Маниака. Но той билъ смѣненъ още на следната 1044 година. — Скабалановичъ, п. т., стр. 214—216. — Вж. тукъ по-долу, стр. 83.

[3]) M. Psellus, ib., p. 64, 13-24. — Skyl.-Cedr, ib., p. 531, 16-20. — Zonaras, ib., p. 147, 4-11.

єа чуждъ човѣкъ и възхвалялъ рода му, попиталъ: „ако нѣкой отъ неговитѣ синове би дошелъ тука, възстаницитѣ биха ли предпочели законния синъ предъ незаконнородения (самозванеца) или, понеже последниятъ вече е застаналъ начело на всички (станалъ господарь надъ всички), ще го постигне смъртна участь?“ Когато Алусианъ видѣлъ и чулъ, че всички се изказали въ полза на законния представитель на българския царски родъ, а не „на едно сѫмнително лице“, тогава той се решилъ да се открие на едного отъ тѣхъ, който по-добре познавалъ Аароновия родъ и по-горещо се отнесълъ къмъ него. Тоя българинъ, като втренчилъ очи въ Алусиана и си припомнилъ лицето му, падналъ на колѣне предъ него и цѣлувалъ нозетѣ му. После, за да отстрани всѣко сѫмнение, той го попиталъ за единъ скритъ знакъ. Това било черна брадавица, обраснала съ гѫсти косми, която Алусианъ ималъ на дѣсния си лакъть. Щомъ видѣлъ и тоя знакъ, българинътъ се хвърлилъ на шията на Алусиана и покрилъ съ цѣлувки гърдитѣ му. Следъ това слухътъ за царския произходъ на Алусиана се бързо разпространилъ по лагера, и повечето хора преминали на негова страна като къмъ законенъ потомъкъ на българския царски родъ. По тоя начинъ между българитѣ възникнало ново разцепление, защото едни приели за царь Алусиана, а други — Дѣляна. Но, за да се избѣгнатъ всѣки нежелателни последици отъ това разцепление, двамата воеводи се споразумѣли, помирили се помежду си и заживѣли наедно, като раздѣляли властьта. Обаче тѣ се отнасяли съ недовѣрие единъ къмъ други и взаимно се подозирали.[1])

Петъръ Дѣлянъ, за да избѣгне всѣко ново недоразумение и да отстрани съперничество отъ страна на Алусиана, веднага му възложилъ една твърде важна задача. Той му повѣрилъ една 40-хилядна армия, за да я поведе противъ Солунъ — главния обектъ на възстаницитѣ. Алусианъ, за да оправдае новото си положение, се заловилъ да изпълни тая задача. Българската войска, както изглежда, безъ да срещне

[1]) M. Psellus, ib., p. 64, 30 — 65, 23. — Zonaras, ib., p. 147, 11 — 148, 2.

нѣкакъвъ отпоръ, достигнала до Солунъ. Алусианъ, разчитвайки на неочакваното си появяване предъ града и на неподготвеностьта на неговитѣ защитници, решилъ веднага да нападне града и да го завладѣе: въ течение на шесть дена българитѣ се опитвали съ пристѫпъ да превзематъ града, като действували съ метателни и стенобойни машини, по всичкитѣ правила на тогавашното военно изкуство. Но, когато всички пристѫпи и нападения били отбити по цѣлата градска стена, Алусианъ намислилъ да поведе правилна и дълготрайна обсада и по тоя начинъ да принуди града самъ да се предаде. Обаче това предприятие не било по силитѣ му. Солунскиятъ тогава управитель патриций Константинъ, употрѣбилъ всички срѣдства за отбрана на града и, за да поддържа духа въ жителитѣ и войската, не пренебрегналъ дори и религиозната подбуда. Изплашенитѣ жители на Солунъ се обърнали за помощь къмъ гроба на св. Димитра, патрона на града, и цѣла нощь прекарали тамъ въ молитва, като се мажели съ свето миро, което текло отъ гроба на великомѫченика. Така подкрепени духомъ, на другия день тѣ неочаквано отворили градскитѣ врата и нападнали на българитѣ съ всички сили. Съ солунци се намиралъ и отредътъ на „великосърднитѣ“ (τὸ τάγμα τῶν μεγαθύμων)[1], храбритѣ, смѣлитѣ. Обсадителитѣ, изненадани отъ ненадѣйното нападение, не могли да го издържатъ и се обърнали на бѣгъ. Станало страшно кървопролитие: до 15 хиляди българи били избити и не по-малко взети въ пленъ. Алусианъ съ малцина души едвамъ успѣлъ съ бѣгство да се спаси въ лагера на Дѣляна. Тая победа, споредъ думитѣ на Скилица, солунци дължали изключително на св. Димитра Солунски, който се сражавалъ начело на ромейската войска, защото плененитѣ българи по-

---

[1]) Споредъ В. Г. Васильевски (Совѣты и пр. п. т., стр. 150—151), който допуща, че норвежецътъ Харалдъ Хардрадъ е участвувалъ въ отбиването на българитѣ отъ Солунъ, подъ тоя изразъ се разбира скандинаво-нормандския отредъ на последния. Но нито едното, нито другото твърдение на В. Г. Васильевски не сѫ приемливи. Вж. тукъ Притурка № 2: „Участвувалъ ли е Харалдъ Хардрадъ при отбраната на Солунъ противъ Алусиана въ 1040 год.?“

сетне съ клетва увѣрявали, че тѣ видѣли предъ ромейскитѣ редове единъ юноша, който седѣлъ на конь и изпущалъ огънь противъ неприятелитѣ.[1])

Така ни разказва Скилица-Кедринъ това отъ голѣма важность събитие; но въ този разказъ не е мѫчно да се констатира не въ малка доза легендарность, която го прави малко вѣроятенъ, особено въ обяснение причинитѣ за катастрофата на Алусиана подъ Солунъ. Въ това отношение много поправдоподобенъ се явява разказътъ на Кекавмена, който въ § 63 на своя „Стратегиконъ" пише следното: „Има градъ Тессалоника. [Алусианъ, като дошелъ][2]) съ голѣма тълпа българи, за да го завоюва, не разпъналъ отначало палатката си, не разположилъ на удобно мѣсто войската си на лагеръ, а тъй, както пристигналъ, се приближилъ до стенитѣ съ своето опълчение и почналъ да воюва. Между това хората му били уморени отъ трудъ и мѫчнотиитѣ на похода; защото обикновено голѣмитѣ уморителни преходи разслабватъ и правятъ грохнали дори ония, които се отличаватъ по якость и тѣлесна сила. И тъй, безъ той да разбие лагеръ, тѣ се пръснали насамъ-нататъкъ, единъ искалъ да пие вода, другъ — да попасе коня си, трети пъкъ съвсемъ уморенъ — да си почине. Когато ония, които се намирали въ крепостьта, забелязали, че тѣ се пръснали така безредно, внезапно излѣзли, нападнали ги и веднага обърнали българитѣ въ голѣмо бѣгство. Едни отъ тѣхъ били избити, други измрѣли отъ жега и умора, а останалитѣ, подгонени като овци въ кошара, били взети въ пленъ. Самъ Алусианъ, тоя удивителенъ воинъ, побѣгналъ самичъкъ, като хвърлилъ отъ себе си панциря".[3])

---

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 531, 23 — 532, 20. — F. Rački, каз. съч., п. т., стр. 230—231.

[2]) Грѣцкиятъ текстъ гласи: Θεσσαλονίκη πόλις ἐστὶν ἐπί . . . πολυάνθρωπος . . . μετὰ πλήθους πολλοῦ κτλ. (Strategicon, ib., p. 22, 9). Първоначално В. Г. Васильевски прочелъ това развалено мѣсто ἐπὶ πολλυάνος и го попълнилъ: ἐπελθὼν 'Αλουσιάνος (Совѣты и пр., п. т., стр. 258), което е твърде вѣроятно, защото първото приставно изречение нѣма сказуемо; ние държимъ тая поправка.

[3]) Strategicon, ib., p. 22, 9-24. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 257—259.

Ако съпоставимъ тоя разказъ на съвременника съ горния на Скилица-Кедрина, ще забележимъ известно разногласие. Споредъ „Стратегикона“, излиза, че българитѣ стояли подъ Солунъ не повече отъ едно денонощие и че още въ първия день следъ пристигането имъ тѣхнитѣ безредни и разпръснати отреди били разбити и пленени, а пъкъ споредъ Скилица-Кедрина, трѣбва да различаваме два момента: 1. че българитѣ още въ началото се опитали да превзематъ града, въ което се схожда съ разказа на Стратегикона и, като не сполучили, 2. почнали тогава обсадата на града, която се продължавала цѣли шесть дена, и действували по-благоразумно; само тогава последвала катастрофата. Очевидно, тоя вториятъ моментъ е внесенъ въ разказа у Скилица-Кедрина, за да се даде мѣсто на легендарния елементъ, и поради това ние го отдаваме на автора на разказа, който е билъ съставенъ въ Солунъ наскоро следъ събитието отъ ония, които сѫ водили книгата за чудесата на св. Димитра Солунски, отгдето и Скилица го е заимствувалъ.[1]) Поради това ние даваме предпочтение на разказа въ „Стратегикона“, защото въ него причинитѣ за поражението на българитѣ подъ Солунъ се явяватъ много поправдоподобни поради тѣхната естественость. Както и да било, но резултатитѣ отъ нападението на Солунъ и въ двата разказа е единъ и сѫщъ: българитѣ били съвършено разбити и разпръснати.

Това поражение на 40-хилядната българска войска подъ Солунъ, което трѣбва да се отнесе къмъ октомврий 1040 г., било най-силниятъ ударъ за българскитѣ възстаници. Унищожението на такава голѣма армия убило духа на народа, и Петъръ Дѣлянъ билъ лишенъ отъ по-голѣмата си часть войници; той трѣбвало да пристѫпи отново да събира друга войска, а това било невъзможно, понеже настѫпила зима. Но главното зло отъ това поражение не се ограничило само съ това. Следъ завръщането на Алусиана въ Островъ, между двамата воеводи нѣмало вече съгласие, което едничко би

[1]) За отбелязване е, че това чудо не се намира въ сборника отъ чудесата на св. Димитра, написанъ отъ Ивана Ставракия, хартофилакса на църквата св. Димитъръ въ Солунъ (XIII. в.).

могло да поправи донейде и да изглади постигналата българитѣ катастрофа. „У Дѣляна се породило, пише Ф. Рачки, съмнение за измѣна отъ страна на Алусиана, а у последния — срамъ за доказани военни неспособности и страхъ за своето поражение". Отначало тая неприязънь между тѣхъ била тайна, и тѣ я прикривали единъ предъ други. Разбира се, при такива отношения за единодушни съвмѣстни действия на двамата сродници-водители не е могло и дума да става: сега тѣ само мислили, кога и какъ единиятъ ще премахне другия. Алусианъ се оказалъ по-лукавъ и по-хитъръ. Той устроилъ гощавка, на която поканилъ нѣколко свои привърженици, а сѫщо и Петра Дѣлянъ Когато напоили добре Дѣляна до безчувствие, присѫтствуващитѣ се нахвърлили върху него и му извадили очитѣ, така че нито единъ отъ неговитѣ българи не знаелъ за станалото. „Така скитското племе се събра подъ една властьˮ, казва М. Пселлъ.[1]) Но съ това злодеяние, упражнено върху своя роднина, който го бѣ приелъ така радушно въ лагера си, Алусианъ не само не достигналъ цельта си — да завладѣе властьта, но и преминалъ на другă не по-малко позорна постѫпка.

Веднага следъ ослѣпяването на Дѣляна, което трѣбва да се отнесе къмъ 1041 год., Алусианъ поелъ командата надъ войскитѣ и дори предприелъ единъ походъ противъ ромеитѣ, но билъ и тоя пѫть съвсемъ победенъ и се спасявалъ пакъ съ бѣгство. Тогава той, споредъ думитѣ на Пселла, като се убедилъ, че не може да си мѣри силитѣ въ редовна война съ ромейския императоръ и, като си спомнилъ за това, което му било най-мило (жена и деца), тайно съобщилъ на Михаилъ IV, който тогава се намиралъ въ Мосинополь (ок. днеш. Гюмурджина), отивайки вече въ походъ противъ възстаналитѣ българи, че, ако получи благоволението му и други

---

[1]) М. Пселлъ (ib., p. 65, 24-26), който нищо не споменува за каквато и да било гощавка, твърди, че Алусианъ хваналъ Дѣляна безъ всѣкакъвъ шумъ (ἀθρόον) и самъ изведнажъ го лишилъ отъ носа и очитѣ, като си послужилъ при това съ готварски ножъ (μαγειρικῇ σφαγίδι). — Skyl.-Cedr., ib., p. 532, 23 — 533, 5. — Zonaras, ib. p. 148, 2-7. — F. Rački, каз. съч., п. т., стр. 231—232.

почести, той ще му отдаде себе си и това, което притежава. Така Алусианъ билъ престаналъ вече да се чувствува като българинъ и забравилъ всѣки дългъ предъ отечеството, като предпочелъ личнитѣ си облаги предъ народнитѣ интереси, защото той се решилъ, очевидно, на предателство съ цель, да се реабилитира предъ императора и Ивана Орфанотрофъ и по тоя начинъ да осуети хвърленитѣ върху него обвинения. Императорътъ на драго сърдце приелъ предложението на Алусиана и му съобщилъ сѫщо така тайно, че е съгласенъ да изпълни желанието му. И тъй, презъ лѣтото на 1041 год., когато Алусианъ излѣзълъ, ужъ за да почне повторно военнитѣ действия, той изведнажъ напустналъ събранитѣ наедно войски и избѣгалъ при императора, който отъ благодарность за сторената нему услуга го възвелъ въ чинъ магистеръ и го изпратилъ въ Цариградъ при Ив. Орфанотрофа.[1]) Каква е била сѫдбата му следъ това, нищо не се знае, защото оттогава неговата личность изчезва отъ историческата сцена.[2])

---

[1]) M. Psellus, ib., p. 65, 30 — 66, 3. — Skyl.-Cedr. ib., p. 533 2-8. — Zonaras, ib. 148, 7-18.

[2]) Отъ направеното тукъ изложение за личностьта и дейностьта на Алусиана става явно, че и споменатиятъ неговъ моливдовулъ (вж. тукъ по-горе, стр. 60, бел. 1) могълъ е да бѫде приготвенъ презъ първата половина на XI. вѣкъ, и то не по-късно отъ 1041 год., откакъ Алусианъ изчезва отъ страницитѣ на историята, но не и по-рано отъ 1039 год. Това се доказва отъ съдържанието на неговия надписъ. Както видѣхме, Алусианъ призовава архангелъ Михаила да го съпровожда презъ време на походъ или война и да се сражава заедно съ него въ бой, т. е. да го защищава. Тоя апелъ показва, 1. че Алусианъ не билъ вече на византийска служба, когато правилъ тоя печатъ, защото, докато почти на всички оловени печати отъ сѫщия характеръ се даватъ въ надписа всѣкога чинътъ и длъжностьта на притежателитѣ имъ, или пъкъ едно отъ деветѣ, нашиятъ моливдовулъ нѣма нито единия, нито другата, и 2. че Алусианъ направилъ тоя печатъ въ такова време, когато той се е намиралъ постоянно въ опасность, а това е било времето, когато той е билъ въ България. Тия две данни ни даватъ достатъчно основание да отнесемъ моливдовула къмъ периода между 1039 и 1041 години. Самото съдържание на надписа, което може и трѣбва да се смѣта за едничко (unicum) въ византийската сигиллография, защото то не се срѣща, доколкото можахме да направимъ справки, на другъ печатъ, свидетелствува, че то е индивидуално, т. е. че то стои вънъ отъ шаблонната форма и е свързано само съ личностьта на Алу-

Между това Михаилъ IV, както се каза, билъ вече потеглилъ въ походъ противъ българитѣ. М. Пселлъ, описвайки заминаването на императора отъ столицата, забелязва, че, ако той е трѣбвало да тръгне противъ варваритѣ, то той билъ длъженъ това да направи веднага, щомъ станало известно за намѣрението на българитѣ да възстанатъ (т. е. въ 1037 г.), защото тогава е билъ здравъ и силенъ и заедно съ виднитѣ воеводи би ги научилъ да не възставатъ противъ ромеитѣ. Въ момента пъкъ, когато той се приготвялъ за войната, той билъ съвсемъ боленъ, защото къмъ болестьта, отъ която той страдалъ, — епилепсия, се прибавила и водянка; тѣлото му се цѣло подуло (въ края на 1039 или въ януарий 1040 г.)[1]. Затова най-близкитѣ му съветници, роднинитѣ му и всички не одобрявали искането му да тръгне въ походъ и изобщо да напуща столицата. Михаилъ IV обаче не обръщалъ никакво внимание на тия неодобрения, защото него го безпокоилъ силно успѣхътъ на възстаницитѣ и кипѣлъ отъ желание да воюва съ българитѣ. „Защото, пише Пселлъ, той считаше за ужасно, както обикновено казваше, ако нищо не се прибави къмъ ромейското царство, а пъкъ нѣкоя часть отъ нея би се отнела; сѫщо той се боеше, че ще се оправдае предъ хората и предъ Бога, ако, следъ като се е забавилъ доброволно спрямо станалото, нѣкакъ би отстѫпилъ на българитѣ въ възстанието противъ ромеитѣ".[2] Въпрѣки тѣлесната си слабость и страдания Михаилъ IV се приготвилъ за война. „Той не вдигна цѣлата войска, пише Пселлъ, нито се заобиколи съ множества, но, като събра отборнитѣ отъ войскитѣ и отъ стратезитѣ

сиана, а това показва отъ своя страна, че той съвсемъ не е билъ войнственъ, не билъ способенъ и опитенъ пълководецъ, както показватъ неговитѣ военни несполуки, макаръ Кекавменъ, както видѣхме, и да го нарича „удивителенъ войникъ", нито е билъ закаленъ въ боеветѣ съ турцитѣ, както братъ му Ааронъ въ Васпураканъ и после въ Иверия и синоветѣ му Василий и Самуилъ (за тѣхъ вж. тукъ по-долу, стр. 127-8), защото турскитѣ нападения на източнитѣ области на империята започнали тепърва отъ 1048 год., когато Алусианъ не билъ вече на служба. Вж. В. Н. Златарски, Моливдовулътъ на Алусиана, п. т., стр. 61—62.

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 521, 22-23. За това вж. по-долу, стр. 80, бел. 3.

[2]) M. Psellus, ib., p. 62, 5-33.

най-добросъвѣстнитѣ въ стратегията, потегля съ тѣхъ противъ скититѣ (българитѣ), като ги изпращаше въ боенъ редъ и фалангата нареждаше споредъ стратегическитѣ предписания".[1]) Въ състава на приготвената по тоя начинъ византийска армия влизалъ и знаменитиятъ норвежски или варяжски принцъ-авантюристъ, Харалдъ Хардрадъ или Високи, или Дълги (а споредъ други, Страшни), заедно съ своята храбра дружина, като византийски наемникъ.

Както е известно, твърде отрано византийскитѣ императори почнали да усилватъ своята армия съ разни наемници, които съставяли най-добрата войскова часть. Лейбъ-гвардията на византийскитѣ императори до срѣдата на VI. вѣкъ се набирала предимно отъ съюзнитѣ германски племена, които сѫ се натрупвали по северната граница на империята, по-сетне отъ войници, набирани у разни известни на Византия народи, но въ X. вѣкъ отново захваналъ да надделява германскиятъ елементъ до падането на Вазантия, но вече северногермански—известенъ подъ име варяги. Това се намирало въ връзка съ голѣмитѣ политически движения, които тогава ставали въ обширната територия на северо-германскитѣ народи и странствуването на датчанитѣ и норманитѣ. Въ XI. в. била особено наводнена ромейската империя отъ разни авантюристи, жадни за приключения отъ най-далечния островъ на северния океанъ, отъ Исландия, и исландцитѣ известно време почнали да надделяватъ между варягитѣ. Така, въ Византия се явилъ исполинътъ Хестъ Торхалсонъ, който бѣгалъ отъ гоненията на своя непримиримъ врагъ Торстейна Стирисонъ. Исланецътъ Колскегъ се оженилъ въ Цариградъ и билъ назначенъ за командиръ на варягитѣ; сѫщото мѣсто следъ него заемалъ Болле Боллесонъ. Но най-видно и блѣскаво име оставилъ въ Цариградъ мощниятъ норвежски принцъ Харалдъ Хардрадъ или Дълги, синъ на Сгура и братъ на норвежския краль Олафа II Свети отъ една майка, но отъ другъ баща. Въ 1028 год. Олафъ II билъ лишенъ отъ престола отъ знаменития датски краль Канутъ Велики; когато той въ 1030 год. се опиталъ да си върне престола и навлѣ-

---

[1]) Ibidem, p. 63, 2-19.

зълъ въ Норвегия, билъ посрещнатъ недружелюбно отъ предишнитѣ си поданици, билъ разбитъ и убитъ въ сражението при Стиклестадъ. Харалдъ, тогава 15-годишенъ юноша, се явилъ на помощь брату и следъ злополучния изходъ на боя билъ принуденъ да напустне отечеството си, което признало властьта на датския краль, и да търси спасение на чужбина.

Презъ Русия, въ 1033 год. той пристигналъ съ своята дружина отъ 500 души храбри мѫже при двора на императрица Зоя, която тогава се намирала въ бракъ съ Романа III Аргиръ. Харалдъ скрилъ истинското си име и своя царски произходъ, едно, отъ гордость и, друго, защото византийската политика не би търпѣла на служба хора, които сѫ заемали такова положение. Той подъ име Нордбриктъ съ своята огромна сила придобилъ скоро такъвъ авторитетъ между севернитѣ наемници, че Зоя го назначила за главнокомандуващъ надъ всички варяги; подъ негово началство се намирали и други войскови части, които били сформирувани отъ европейски и азиятски наемници. Въ Византия Харалдъ Хардрадъ останалъ отъ 1033 до 1044 год., когато той, следъ като взелъ деятелно участие въ свалянето на императоръ Михаила V Калафатъ (1041—1042), трѣбвало да напустне византийската столица и на връщане останалъ известно време въ Русия, дето се оженилъ за дъщерята на руския велики князъ Ярослава Мѫдри. Отъ Русия въ 1045 год. той се промъкналъ въ Швеция и отначало се съединилъ съ намиращия се тамъ изгоненъ управитель на Дания, Свенъ Естритсонъ, намѣстникъ и приемникъ на Канута, противъ своя братанецъ (сина на Олафа) Магнуса, който владѣелъ тогава Норвегия и Дания; но скоро се споразумѣлъ съ братанеца и билъ приетъ за съуправитель, а пъкъ следъ смъртьта на Магнуса въ 1047 год. станалъ самодържавенъ управитель на Норвегия. По-сетне Харалдъ взелъ участие въ събитията на Англия, но презъ септемврий 1066 год. той падналъ убитъ въ кървопролитното сражение при Стамфордбриджъ (Стамфордския мостъ). Бурниятъ животъ на Харалдъ Хардрада

доставилъ много материалъ за разни норвежски саги и пѣсни, украсени съ много приказни подробности.[1])

Между многобройнитѣ разкази за подвизитѣ на Харалдъ Хардрада на византийска служба се намира единъ[2]) „за нашествието на нѣкакви-си езичници въ предѣлитѣ на византийската империя". Едната отъ деветѣ редакции право казва, че това било при „краля Михаила". Верингитѣ съставяли найдобрата часть въ войската, извадена отъ византийския императоръ противъ варваритѣ; а тѣ, по негова заповѣдь, трѣбвало първи да излѣзатъ противъ страшнитѣ врагове, които имали

---

[1]) В. Г. Васильевскій, Дѣйствительная исторія Гаральда и его Веринговъ въ Константинополѣ. Вж. Труды его, т. I, стр. 258—288. — Отъ сжщия, Совѣты и пр., п. т., стр. 330—342. — Понеже за Харалдъ Хардрада ние изключително се ползуваме отъ изследванията на В. Г. Васильевски, считаме за необходимо да предадемъ тука неговия възгледъ върху исландскитѣ саги и пѣсни като исторически извори. „Сжщностьта му, пише Васильевски, се заключава въ това, че сагитѣ, които съставятъ продуктъ отъ личното творчество на по-късни приказвачи, никакъ не могатъ да се считатъ за чисто-исторически материалъ, защото сагосъставителитѣ сж давали твърде много свобода и на своята фантазия, на своитѣ полуучени комбинации; но ако сагитѣ не могатъ да се считатъ за старовремско предание, което неизмѣнно се е запазило и преминавало отъ поколѣние на поколѣние, отъ уста въ уста и само отпосле е било записано, то все пакъ тѣ съдържатъ въ себе си нѣкои елементи отъ такова предание — въ ония откжслеци отъ пѣснитѣ на скалдитѣ, които често се привождатъ въ видъ на доказателства или украшения на прозаичното повествувание. Относно пѣснитѣ, приписвани обикновено на пѣвци съвременници съ възпѣванитѣ герои, съвършено справедливо трѣбва да се допустне, че тѣ, благодарение на своята поетическа форма, могли сж да достигнатъ неизмѣнени отъ X. и XI. вѣкове до XIII. и XIV., до епохата на сагосъставителитѣ. Да се не вѣрва на приказка или сага и да се вѣрва на пѣсень — това е принципътъ, о който ние се придържахме въ своето опитване да възстановимъ истинската история на Харалда" (п. т., стр. 331. Ср. и Труды, т, I, стр. 181—194; 221—257). — Г. Ф. Герцбергъ, п. т., стр. 211—212. — За Харалдъ Хардрада вж. Н. Т. Бѣляевъ, Рорикъ Ютландскій и Рюрикъ Начальной лѣтописи. Сборникъ Семинарія имени Н. П. Кондакова, III (1929), стр. 265—268.

[2]) Собствено има две най-подробни редакции на Харалдовата сага, въ които се срѣща тоя разказъ. Ние привеждаме съдържанието на разказа, както то е предадено отъ В. Г. Васильевски, защото не можахме да имаме подъ ржка самия му оригиналъ.

„много желѣзни колесници, снабдени съ колелета“ и твърде пагубни въ сражение за противницитѣ. Харалдъ приканилъ своитѣ съпѫтници да дадатъ обещание на свети Олафа, неговия братъ, че тѣ ще построятъ църква въ негова честь, ако само той имъ дарува победа надъ враговетѣ, тъй многобройни и страшни. Всички на това се съгласили. Начело на езическата войска стояли нѣколко царе (marga konünga), отъ броя на които единътъ билъ слѣпъ, но все пакъ надминавалъ другитѣ по своя умъ и поради това стоялъ начело на всичкитѣ и на цѣлата войска. Когато верингитѣ почнали сражението, и езичницитѣ пуснали колесницитѣ си, то тия колесници не се мръднали отъ мѣстото, а слѣпиятъ царь изведнажъ прогледалъ и видѣлъ предъ неприятелския строй човѣкъ, седящъ на бѣлъ конь, който разпространявалъ наоколо си страхъ и ужасъ. Когато чули за това отъ слѣпия другитѣ царе, всички се обърнали на бѣгъ“.[1])

Едвали може да има съмнение, че тукъ се разказва за похода, предприетъ отъ Михаила IV въ 1041 год., както видѣхме, за усмирение на българското възстание, което бѣ обхванало почти всички области въ западната половина на Балканския полуостровъ, и предимно противъ ослѣпения Петра Дѣлянъ, следов. участието на Харалдъ Хадрада съ дружината си въ тая война става безспорно[2]); а че тъкмо въ тоя походъ е участвувалъ той, се потвърдява и отъ другъ разказъ, който ни дава Никулица въ своитѣ „Военни съвети“ и който е излѣзълъ изподъ перото на съвременникъ-участникъ въ сѫщия походъ. Като разказва, кой е билъ Харалдъ (Ἀράλτης), какъ е дошелъ въ Византия съ своята дружина отъ 500 души, а сѫщо и за похода му въ Сицилия презъ 1038 год., съвременникътъ пише: „следъ това се случи възстанието на Дѣляна въ България, и отиде Харалдъ въ походъ заедно съ

[1]) В. Г. Васильевскій, Труды, т. I, стр. 268—269. — Совѣты и пр. п. т., стр. 336

[2]) А че той е участвувалъ само тукъ, но не и въ отбраната на Солунъ противъ българитѣ подъ началството на Алусиана въпрѣки твърдението на В. Г. Васильевски, вж. тукъ Притурка № 2: „Участвувалъ ли е Харалдъ Хардрадъ при отбраната на Солунъ противъ Алусиана въ 1040 г.“ ?

императора, като водѣше и своя отредъ; а при това извърши противъ враговетѣ дѣла, достойни за неговото благородство и мжжество. Следъ като покори България, императорътъ се върна. Азъ самъ присжтствувахъ тамъ и се сражавахъ тогава за императора, колкото имахъ сила"[1]). Отъ Мосинополь, гдето се бѣ спрѣлъ императорътъ и бѣ приелъ избѣгалия отъ българитѣ Алусиана, Михаилъ IV пристигналъ въ Солунъ. Тамъ вече билъ съставенъ и планътъ за усмирението на възстанието. Нѣма съмнение, че усмирението се е почнало отъ югъ, т. е. отъ ония южни области, които бѣ обхванало възстанието — отъ Еллада. На това право посочва съдържанието на руническитѣ надписи, начертани върху пирейския (сега венециански) лъвъ[2]). Споредъ четенето на Рафна, тия надписи гласятъ:

1. „Хаконъ, заедно съ Улфа, Асмунда и Ерна завоеваха това пристанище. Тия люди и Харалдъ Високи наложиха (върху жителитѣ на оная страна) значителни данъци заради възбунтуването на гръцкия народъ. Далкъ остана въ пленъ (билъ задържанъ) въ отдалечени страни. Егилъ отиде въ походъ съ Рагнара въ Румания и Армения".

2. „Асмундъ начерта тия руни заедно съ Асхейра, Торлейфа, Торда и Ивара по заповѣдь на Харалда Високи, безъ да гледа на забраната на гърцитѣ" [3]).

---

[1]) Strategicon, ib., p. 97, 17-18. Тоя Никулица билъ синъ на известния Никулица, съратника и другаря на царь Самуила въ борбата съ Василия II. — (вж. В. Г. Васильевскій, Совѣты, п. т. стр. 124 (83), 324—25. — В. Н. Златарски, История, т. I, ч. 2, стр. 651—2, 718—19).

[2]) Колкото и да сж лошо запазени тия надписи и четенето имъ да се смѣта за гадателно, все пакъ даденитѣ отъ датския ученъ Рафна четения и обяснения, които ги свързватъ съ българското възстание отъ 1040—41 г., както и мнението на Бугге, норвежски професоръ и добъръ познавачъ на руническитѣ писма, какво тия надписи сж начертани около половината на XI. вѣкъ отъ нѣкой варягъ шведецъ (вж. по това подробно В. Г. Васильевскій, Совѣты и пр., п. т. стр. 340, бел. 1), а главното е, че досега не е предлагано друго четене и обяснение на тия надписи, ни даватъ достатъчно основание да ги използуваме, както и В. Г. Васильевски, който напълно приема четенето на Рафна (вж. Труды, т. I, стр. 272—279), при обяснението на събитията и фактитѣ отъ усмирението на българското възстание, свързано съ името на Харалда.

[3]) В. Г. Васильевскій, Труды, п. т., стр. 272.

Като приемаме заедно съ Рафна, че Харалдъ Високи въ надписитѣ е никой другъ освенъ нашиятъ Харалдъ Хардрадъ, ние ще си позволимъ да приспособимъ съдържанието на надписитѣ къмъ историческитѣ събития по следния начинъ· Следъ пристигането си съ императора въ Солунъ, Харалдъ ще да се е покачилъ на кораби съ своята дружина и, следъ като завладѣлъ пристанището Пирей, навлѣзълъ въ Аттика и оттамъ почналъ усмирението на възстанието въ Еллада, а може би, и въ навпактската или никополската тема. Какъ е вървѣло усмирението, ние нищо не знаемъ; отъ първия надписъ ясно става, че страната била усмирена и че Харалдъ и неговитѣ хора следъ това наложили върху жителитѣ на страната, които възбунтували „гръцкия народъ", т. е. върху славяно-българското население, голѣми и тежки данъци.

Следъ като изпълнилъ възложената нему задача и заповѣдалъ да начертаятъ нашитѣ надписи въпрѣки забраната на гърцитѣ, Харалдъ се върналъ въ Солунъ, отгдето заедно съ Михаила IV потеглилъ противъ Петра Дѣлянъ, който се намиралъ при Островъ. Тамъ било дадено решително сражение, въ което българитѣ били съвсемъ разбити, самъ Дѣлянъ попадналъ въ пленъ и билъ откаранъ въ Солунъ[1]). Тогава им-

---

[1]) Каква е била по-нататъшната сждба на Петра Дѣляна, не се знае. — Въ лѣтописа — апокрифъ **„Сказаніе Исаіе пророка"** къмъ края четемъ следния пасажъ: **И потомь изыде инь царь, именемь Гага҃, а порекло моу Оделѣнь, крас ѕѣло. И тьи прѣемь царьство блъгарское и грьчьское. И погоуби вь Коумидѣ два гра҃, еже бѣхоу вь обонь поль морѣ. И сьзда ·г· градове вь земли блгарскои: а҃· Чрьвень ·в· Небрь ·г· Штипь. И тоу царьствова лѣть ·ки· и оусѣковень бь отъ иноплеменика на Овче Поле** (Споменик срб. Ак. III (1890), стр. 193). Както се каза по-горе, въ прозвището на тоя царь Гаганъ-Оделѣнъ виждатъ нашия Петра Дѣлянъ, „царя на българското възстание (1040—1041) противъ императоръ Михаила Пафлагонъ" (C. Jireček, Das christ. Element etc. S.-Ab. S. 90—91). И наистина, само прозвището му и титлата царь сочатъ къмъ Петра Дѣлянъ, защото нито една отъ даннитѣ въ горния пасажъ не подхожда къмъ неговата дейность, дори ако сблизимъ името Гаганъ съ нарицателното χαγάνος, съ изключение, може би, само на това, че е царувалъ надъ българска и гръцка земя и че главата му била отсѣчена (sic!) отъ иноплеменникъ, въ когото, може би, ще

ператорътъ заедно съ Харалда навлѣзълъ навжтре въ България къмъ Прилепъ, гдето се била укрепила друга българска войска подъ началството на воевода Мануила Иваца, който билъ издигналъ въ югоизточнитѣ проходи дървена дема — преграда, като мислилъ да даде решителенъ отпоръ на императора и по тоя начинъ да го задържи. Михаилъ IV обаче се явилъ съ твърде голѣма бързина, разрушилъ дървената преграда, разбилъ и разпръсналъ българския отредъ и пленилъ Иваца[1]). Но и съ това поражение страната не била усмирена. Византийскиятъ императоръ трѣбвало да превзема разни укрепени мѣста навжтре въ страната. Отъ М. Аталиата се научаваме, че Михаилъ IV въ своето движение къмъ северъ съ голѣми сили достигналъ до „Сардика, която тогава се наричала Триадица" (Срѣдецъ = София), като нападалъ отъ все-сила на възстаницитѣ и ги разбилъ[2]). Споредъ единъ разказъ на „Стратегикона", императорътъ срещналъ при тоя градъ силенъ отпоръ при крепостьта Бояна, надъ днеш. с. Бояна югозападно отъ София. „Има яка българска крепость Боянъ (Βοϊανός), пише Какавменъ. Императоръ киръ Михаилъ, като навлѣзе въ България на война и потегли къмъ Триадица, достигна и до Боянъ. Тамъ бѣха именити и воинствени мжже българи; а тѣхниятъ воевода (ἐξάρχων) тамъ бѣше тъй нарečениятъ Ботко (ὁ Βότκος). Като се окуражиха въ своята храбрость, тѣ излизатъ вънъ отъ крепостьта, за да се биятъ, като че ли се срамуваха да останатъ въ крепостьта. Когато се завърза сражение и стана силна битка, тия именити българи обърнаха тилъ; а когато искаха да влѣзатъ въ вратата на крепостьта, наедно съ тѣхъ влѣзоха и ромеитѣ.

трѣбва да видимъ Харалдъ Хардрада, на Овче поле, което, наистина, се намира въ района на неговитѣ военни действия, когато както областьта Кумида, тъй и другитѣ ужъ отъ него основани градове нѣматъ нищо общо съ неговата дейность.

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 533, 8-16. — F. Rački, каз. съч., п. т., стр. 232. — За τὸ δέμα, ατος вж. В. Н. Златарски, История и пр. I, ч. 2. стр. 731, бел. 1.

[2]) M. Attaleiates, ib., p. 10, 4-6.

Следъ като превзеха града (τὴν πόλιν)[1]), тѣ произведоха голѣмо клане".[2])

Това било последната съпротива, която българитѣ оказали при новото покорение на отечеството имъ, поне засега друга не е известна.[3]) Българскиятъ народъ, осталъ безъ глава и водители, принуденъ билъ отново да се подчини подъ властьта на византийския императоръ. Михаилъ IV, следъ като „мощно покорилъ, пише Аталиатъ, страната имъ (на българитѣ), която е обширна и голѣма и съ тѣсни проходи и се съпротивяла дълги години на предишнитѣ императори поради мжчното излизане отъ долищата въ нея,[4]) и, като уредилъ работитѣ въ България и назначилъ стратези въ темитѣ[5]), потеглилъ обратно за Цариградъ. На връщане,

---

[1]) Понеже авторътъ на тоя разказъ, когато говори за Боянската крепость, употрѣбява думата τὸ κάστρον, а тукъ е турилъ думата ἡ πόλις, то, очевидно, подъ тая дума трѣбва да се разбира гр. Триадица — Срѣдецъ.

[2]) Strategicon, ib., p. 32, 2-12. — В. Г. Васильевскій, Совѣты и пр. п. т., стр. 282—283. — Ср. В. Н. Златарски, История и пр. I, ч. 2, стр. 758.

[3]) Изобщо трѣбва да се забележи, че византийскитѣ хронисти и историци не даватъ почти никакви подробности за усмирението на българското възстание въ 1040/41 год. Така, докато Аталиатъ и Скилица-Кедринъ даватъ по нѣкой фактъ, макаръ и незначителенъ, както видѣхме, М. Пселлъ се ограничава само съ следнитѣ думи: τὸ γέ τοι ἔθνος, διαφόροις πολέμοις διεσπασμένον ἤδη καὶ οὔπω τετυχικὸς ἄρχοντος, τρέπεταί τε καὶ καταπολεμεῖ καὶ ὑπήκοον αὖθις τῆς ἀφ' ἧς ἀπεστάτησε τίθησι, т. е. „а народътъ (български), който бѣ разнебитенъ въ разни битки и не бѣ получилъ още управитель, той (императорътъ) разбива и побеждава и покорява отново на оная (власть), отъ която той (народътъ) бѣ отпадналъ" (ib. p. 66, 3-6). — Зонара пъкъ, като парафразира Пселла, пише: ὁ δὲ βασιλεὺς ἔπεισι τῷ ἔθνει εὐθύς, τὸ δὲ ἄναρχον ὂν καὶ διεσπαρμένον οὐ δυσέργως καταπολεμηθὲν αὖθις τῇ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμοίᾳ ὑπέκυψε, т. е. „императорътъ право напада народа, който бѣше безъ началникъ и се бѣ разбѣгалъ, победенъ безпрѣчно, подчинилъ се на ромейската върховна власть" (ib. p. 148, 13-16).

[4]) M. Attaleiates, ib., p. 10. 7-11.

[5]) Ibidem, p. 10, 10-11: τὰ ἐν ταυτῇ καταστησάμενος πράγματα. — Skyl.-Cedr. ib. p. 533, 15-16: καὶ καταστησάμενος πάντα τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ στρατηγοὺς ἐν τοῖς θέμασι τάξας. Последното изречение би могло да се изтълкува така, че то се отнася и къмъ България; обаче такова тълкуване ще бжде погрѣшно, защото второто изречение стои съвсемъ отдѣлно и нѣма никакво отношение къмъ първото; затова подъ τὰ θέματα трѣбва да се разбиратъ ония теми, въ които се бѣ разпространило възстанието, а именно: дирархийската, никополската и елладската. За това вж. тукъ по-горе.

когато стигнали въ Мосинополь, „императорътъ като награда за военнитѣ подвизи на Харалда, възвелъ го въ санъ спатарокандидатъ“ [1]). А пъкъ въ едно осмостишие на скалда Тиодолфа, което се намира въ самото начало на Харалдовата сага, самъ Харалдъ е право нареченъ „опустошитель“ или „разоритель“ на България (Bolgara brennir) [2]), което още веднажъ свидетелствува, че той най-деятелно е участвувалъ не само въ усмирението на възстанието, но и въ страшното опустошение на България. Отъ Мосинополь той потеглилъ за столицата, въ която той влѣзълъ съ блѣскавъ триумфъ, посрещнатъ отъ цѣлия градъ, като водѣлъ съ себе си ослѣпения Петра Дѣлянъ, съкрушения Мануила Иваца и други български пленници.[3])

---

[1]) Strategicon, ib., p. 97, 17-20: ἐλθόντων δὲ ἡμῶν ἐν Μεσινοῦ πόλει, αμειβόμενος αὐτῷ ὁ βασυλεὺς ὑπὲρ ὧν ἀγωνίσατο ἐτίμησεν αὐτὸν σπαθαροκανδιδάτην. — В. Г. Васильевскій, Совѣты и пр., п. т., стр. 326—327.

[2]) В. Г. Васильевскій, Труды, п. т., I., стр. 268. — Совѣты и пр., п. т., стр. 335. — Считаме за не безинтересно да приведемъ тукъ и самото осмостишие на исландски, латински и български:

Hvást frá ek Haugi et naesta
hlifel á gram drifa,
en Bolgara brennir
braedhr sinum vel tacdi;
Skildhist hann ok huldhi
hjámsetr gamall vetra,
tiggi tólf ok thriggia
traudhr vidh Olaf daudhan.

Audivi, vehementem procellam
Clypei proxime Högum in regem
ingruisse, Bulgarorum vero incendiator
fratri suo strenue opem tulit;
Rex natus annos tres et
duodecim a mortuo Olavo
disjunctus est invitus
et sedem galeae (id est caput) occuluit

Чухъ азъ, че силната буря на Клипея
близо до Хьогъ нападнала краля,
а опустошительтъ български
бързо на своя братъ помощь донесълъ;
кральтъ на петнайсеть отъ рождение
години отъ умрѣлия Олафа
раздѣлилъ се неохотно
и на шлема мѣстото (т. е. главата) утаилъ.

[3]) M. Psellus, ib., p. 66, 6-21, ето какъ описва триумфалното влизане въ Цариградъ: „и блестящъ той потегля за столицата, като водѣше много пленници и, разбира се, най-важнитѣ у тѣхъ и самия незаконнороденъ за тѣхъ началникъ съ отрѣзанъ носъ и извадени очи. — И тъй той влиза блестящъ, следъ като цѣлиятъ градъ се бѣ изсипалъ (на улицитѣ) за него.

Така скоро било погасено българското възстание, почнато съ такова въодушевение и съ такъвъ голѣмъ успѣхъ, и България отново била присъединена къмъ империята! Съ прискърбие и тоя пѫть ние трѣбва да констатираме, че причината за несполуката на българитѣ лежала въ оня сѫщия раздоръ между членоветѣ на последната българска царска фамилия, въ оная сѫщата кръвна омраза между синоветѣ на Самуила и Аарона, която докара и първото покорение отъ Василия II.

Какво е било положението на българския народъ следъ усмирението на възстанието и изобщо станали ли сѫ промѣни въ него и какви, ние нищо не знаемъ; въ всѣки случай съ известна достовѣрность можемъ да твърдимъ, че българитѣ не ще да сѫ получили онова вѫтрешно самоуправление, дадено тѣмъ отъ Василия II, защото то и преди възстанието вече не сѫществувало. Несъмнено е обаче това, че поне на първо време произволътъ на византийскитѣ власти и чиновници ще да е значително намалѣлъ, защото наскоро следъ усмирението както империята, тъй и България се избавили отъ своя притѣснитель Ивана Орфанотрофъ. Наскоро следъ завръщането си отъ България Михаилъ IV Пафлагонъ се силно разболѣлъ и на 10. декемврий 1041 г. се поминалъ. Неговиятъ приемникъ билъ Михаилъ V Калафатъ (1041—1042), чиято първа работа била да лиши чича си отъ властьта и да го изпрати на заточение, защото, макаръ и да достигналъ престола съ неговото усилено съдействие, обаче новиятъ императоръ искалъ самостойно да управлява, като се опре главно на народа. Но тая си цель той не само не успѣлъ да осѫществи, но и въоржжилъ срещу себе си аристокрацията

И азъ го видѣхъ тогава олюляващъ се на коня, като въ носило. Пръститѣ, които държаха поводитѣ му, приличаха на пръститѣ на гигантитѣ, защото всѣка рѫка достигаше голѣма дебелина и величина (дотолкова се бѣ влошило сърдцето му), а лицето не спазваше нито следа отъ предишния образъ. И така донесенъ въ столицата, той повежда блестящъ триумфъ, като прекара презъ срѣдата на театъра пленницитѣ и показа на ромеитѣ, че душевното напрежение изправя трупове, а ревностьта къмъ хубавото побеждава тѣлесната слабость". — M. Attaleiates, ib., p. 10, 11-12. — Skyl.-Cedr, ib., p. 533, 17-18. — Zonaras, ib., p. 148, 16-19

и тоя сжщия народъ, на който той тъй много разчитвалъ, когато отстранилъ Зоя отъ властьта и я изпратилъ на заточение. Избухналиятъ бунтъ се свършилъ съ това, че Михаилъ V билъ сваленъ, ослѣпенъ и покалугеренъ (21. априлъ), а на негово мѣсто билъ избранъ Константинъ IX Мономахъ на 12. юний 1042 год.[1]).

Щомъ завзелъ престола, Константинъ IX Мономахъ (1042—1055) издалъ прокламация по цѣлата империя, въ която той обещавалъ, че ще пази законитѣ и благосъстоянието на населението, а самоволието и грабежитѣ ще преследва. Следъ това той уволнилъ всички роднини на Ивана Орфанотрофъ отъ длъжноститѣ имъ, а самия него заповѣдалъ да ослѣпятъ и го изпратилъ на заточение на о-въ Лесбосъ, гдето наскоро умрѣлъ. Известието за смъртьта на Орфанотрофа било посрещнато съ голѣма радость отъ населението на империята, но промѣната на византийското правителство едвали е могла да донесе нѣщо добро за българитѣ. Ако ударътъ, който бѣ нанесенъ на българския народъ при усмирението на възстанието въ 1041 год., и да билъ дотолкова силенъ, че за дълго време била отнета у него решителность за нови самостойни действия противъ Византия, все пакъ българитѣ не изпущали нито единъ удобенъ случай, гдето тѣ сж могли да изтъкнатъ своята враждебность противъ своята владѣтелка.

И наистина, не се изминали още две години следъ унищожението дѣлото на Петра Дѣлянъ, и тѣ на драго сърдце посрѣщатъ бунта на патриций Георгия Маниакъ, единъ отъ най-виднитѣ византийски пълководци въ онова време. Най-първо Георги Маниакъ се отличилъ като добъръ пълководецъ въ Азия въ борбата съ азиятскитѣ араби. При Михаила IV той билъ изпратенъ въ края на 1037 или нач. на 1038 год. въ чинъ катепанъ въ южна Италия, за да защищава тамшнитѣ византийски владения. Маниакъ съ успѣхъ изпълнилъ възложената нему задача и въ скоро време очистилъ Сицилия отъ арабитѣ. Обаче за едно оскръбление, нанесено отъ него на патриция Стефана, шуря на императора и начал-

---

[1]) Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 37—54.

никъ на византийската флота въ Италия, заслужилиятъ воевода, наклеветенъ въ властолюбиви намѣрения, билъ докаранъ въ Цариградъ и хвърленъ въ затворъ. Но подъ управлението на казания Стефанъ работитѣ въ Италия тръгнали зле, а Георгиевитѣ приемници, Михаилъ Докианъ (1041) и Василий Вугианъ, не могли да запратъ нападенията на норманитѣ, които въ това време се бѣха настанили между Неаполъ и Капуа и застрашавали южно-италиянскитѣ владения на Византия. Тогава Маниакъ билъ освободенъ, възведенъ въ чинъ магистеръ и изпратенъ отъ Михаила V отново като дука на Италия. Той въ скоро време успѣлъ да събере войска и да изгони норманитѣ отъ византийскитѣ владения. Обаче неговиятъ старъ противникъ Романъ Склиръ, братъ на Склирена, любовницата на Константина IX Мономахъ, опирайки се на влиянието си при двора, сполучилъ отново да оклевети Маниака, и той билъ извиканъ (въ августъ) отъ Италия, на негово мѣсто билъ назначенъ протоспатаръ Пардъ, цариграждaнинъ, който се ползувалъ съ голѣмото разположение на императора. Такова докачение заслужилиятъ пълководецъ не можелъ вече да претърпи, и затова въ 1042 г. той вдигналъ бунтъ, въ който два пѫти неосновaтелно го обвинявали. Всички нападения на ромеитѣ противъ войската на Маниака останали безъ успѣхъ; напротивъ, той сполучилъ да разбие ромеитѣ и да плени новия управитель на Италия Парда заедно съ паритѣ му, и следъ като го убилъ, прогласилъ се за императоръ (септемврий). Той се опиталъ да завземе гр. Бари презъ октомврий 1042 г., но не сполучилъ и тогава отишелъ въ Отранто.

Между това въ Италия билъ изпратенъ новъ дука, магистеръ Василий Теодороканъ, заедно съ началника нафлотата, и, когато тѣ се приближили до Бари, Маниакъ „като прекаралъ на кораби войската си и излѣзълъ въ Драчъ, навлѣзълъ (февруарий 1043 г.) въ България“ съ намѣрение, очевидно, да побуни недавно усмиренитѣ българи и да потегли право за столицата. Въ скоро време той стигналъ, безъ да срещне отпоръ, до Солунъ, гдето останалъ само два дена и се дръпналъ навѫтре въ Македония. Известието за

появяването на Маниака на Балканския полуостровъ силно изплашило Константина IX Мономахъ. Най-първо той изпратилъ до Георгия писмо, въ което императорътъ обещавалъ нему и на привърженицитѣ му пълна амнистия и всевъзможни милости, ако той само сложи оржжие. Виждайки въ тия предложения само признаци на слабость и подържанъ съ съчувствие отъ страна на българското население, Маниакъ решително отхвърлилъ императорското предложение. Тогава Мономахъ решилъ съ сила да се противопостави на узурпатора. Той изпратилъ силна войска подъ началството на пълномощния стратегъ Стефана Севастофоръ. Деветѣ войски се срещнали при Островъ, и въ даденото сражение храбриятъ Маниакъ разбилъ съвсемъ императорската войска и я пръснала въ разни страни. Но, когато Маниакъ почналъ да ги заобикаля, за да имъ отрѣже пжтя на отстжплението, неизвестно отъ кого била пусната една стрела, която пронизала Маниака въ дѣсната страна, и той падналъ мъртъвъ отъ коня. Главата му била отрѣзана и послужила за украшение въ триумфа на Стефана Севастофоръ[1]). Макаръ и да нѣмаме прави посочвания за участието на българитѣ въ тая гражданска война, обаче едно това обстоятелство, че Маниакъ не срещналъ никакъвъ отпоръ въ българскитѣ земи, гдето той действувалъ, и получилъ свободенъ проходъ презъ тѣхъ, ясно говори, че българитѣ се отнесли съ голѣмо съчувствие къмъ предприятието на Маниака и сж пълнили редоветѣ на неговитѣ войски.

Докато вървѣла борбата съ узурпатора Георгия Маниакъ въ югозападнитѣ български области, източна България била посетена отъ други неочаквани гости. Въ началото на 40-тѣ години на XI. вѣкъ приятелскитѣ още отъ времето на великия князъ св. Владимира (980—1015) отношения между Русь и Византия били нарушени поради ощетяване интереситѣ на

[1]) M. Psellus, ib., p. 123,$_{7}$ — 128,$_{31}$. — M. Attaleiates, ib,, p. 8,$_{9}$ — 9,$_{15}$; 18,$_{11}$ — 19,$_{22}$. — Skyl. — Cedr. ib., p. 514,$_{6-17}$; 516,$_{16}$ — 517$_{12}$ 520,$_{1-}$; 522,$_{9}$ — 525,$_{10}$. 545,$_{3-6}$; 547,$_{10}$ — 549$_{15}$. — Zonaras, ib., p. 140,$_{5}$ — 142,$_{6}$; 160,$_{10}$ — 162,$_{13}$. — F. Rački, каз. съч. п. т. стр. 236—237.—Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 58—59; 212—216.

рускитѣ търговци, а главно поради убийството на единъ отъ почтенитѣ гости въ Цариградъ. Понеже тогавашниятъ велики князъ Ярославъ Мѫдри (1019—1054) не получилъ никакво удовлетворение отъ Константина IX Мономахъ, въ 1043 год. той въоржжилъ голѣма флота отъ ладии съ многобройна войска отъ руси и варяги и ги изпратилъ начело съ най-голѣмия си синъ Владимира Новгородски и воевода Вышата противъ Византия. Споредъ руския лѣтописъ, руситѣ искали най-първо да направятъ десантъ при устието на Дунавъ, вѣроятно, съ намѣрение да повдигнатъ и българитѣ, но варягитѣ се възпротивили на това и увлѣкли Владимира право срещу византийската столица. Обаче тая морска експедиция не могла да постигне цельта си: при входа въ Босфора руската флота потърпѣла пълна катастрофа. Една часть отъ руската войска, която спо'учила да се спаси на брѣга, на брой шесть хиляди души, начело съ Вышата решила да си пробие съ оржжие по суша пжть за отечеството си. Тѣ потеглили право на северъ, вѣроятно, по най-източния пжть близу до морския брѣгъ, но били посрещнати отъ мѣстния воевода (ἄρχων) на градоветѣ и селищата по Дунавъ, вестъ Катакалонъ Кекавменъ, на морския брѣгъ при Варна; руситѣ били разбити и обърнати на бѣгъ, много били убити; около 800 души били хванати живи и, оковани въ вериги, били изпратени на императора, който заповѣдалъ много отъ тѣхъ да ослѣпятъ. Мирътъ между Византия и Русь билъ сключенъ само следъ три години (1046), когато и пленницитѣ били размѣнени[1]).

Не по-малко се възползували българитѣ, за да разклатятъ византийската власть на полуострова и отъ другъ единъ бунтъ, който по грандиозность билъ много по-опасенъ за империята, — отъ бунта на патриция Лъва Торникъ въ 1047 г., защото тоя бунтъ носилъ въ себе си елементи на разцепле-

---

[1]) Skylytzes, ib., p. 551,1 — 555,14. — Zonaras, ib., p. 167,18—169,15. — Сводная лѣтопись, стр. 130—131. — Д. И. Иловайскій, Исторія Россіи. ч. I. Кіевскій періодъ. Москва 1876, стр. 98—100. — Ср. В. Н. Златарски, Политическото положение и пр., п. т., стр. 10. — Fr. Dölger, Regesten, ib. 2. Teil, p. 4, № 859; p. 7, № 875.

ние и враждебность между западната и източната, европейската и азиятската половини на империята, които отдавна вече съществували, но въ дадения моментъ получили по-остра форма. Лъвъ Торникъ билъ роднина на Константина IX Мономахъ, но заподозрѣнъ по разни придворни интриги въ узурпаторски стремежи, билъ изпратенъ за стратегъ-управитель на една отъ източнитѣ теми. Обаче тая разпоредба на императора не могла да отстрани това, което се готвѣло въ самия императорски дворецъ. Поддържанъ отъ сестрата на Мономаха, Лъвъ Торникъ чрезъ своитѣ привърженици влѣзълъ въ споразумение съ стратезитѣ на западнитѣ теми, които и повдигнали бунта. Правителството обвинило Торника като главенъ инициаторъ на тоя бунтъ и взело мѣрки, за да предупреди узурпацията: Торникъ билъ извиканъ въ Цариградъ, постриганъ за монахъ и оставенъ тамъ да живѣе. Обаче неговитѣ привърженици подготвили всичко, за да наредятъ избѣгването му отъ столицата: на 14. септемврий 1047 г. той се явилъ въ Одринъ и обявилъ бунтъ. Веднага се почнала агитация въ негова полза, и страната на Троника взели много велможи отъ македонската тема и роднини негови. Съставена била доста силна войска, и Торникъ билъ прогласенъ за императоръ. Въ войската му, освенъ ромеи, влизали и „варвари“[1], въ които справедливо виждатъ българи, защото, споредъ Пселла, по обичаи си при проглашението Торника за императоръ тѣ го издигнали на щитъ[2]. Градоветѣ отъ македонската и тракийската теми единъ следъ други почнали да минаватъ на негова страна; само гр. Редесто оказалъ съпротива. Въ началото на октомврий Торникъ се

---

[1]) M. Psellus. ib., o. 145, 2-5 ὁ δέ γε αὐτοκράτωρ καὶ τὰς δυνάμεις ἐκ τῆς ἑῴας ἀνακαλεῖται, καὶ ἐπειδὴ τάχιστα ἐπανεληλύθεσαν, κατὰ τῶν ἑσπερίων ὁμοφύλων ὁμοῦ καὶ βαρβάρων ἀφίησιν.

[2]) Ibidem, d. 136, 50-34. Че Пселлъ е ималъ тукъ предъ видъ тъкмо българитѣ, се види отъ думитѣ му, че, когато българитѣ признали Петра Дѣлянъ за членъ отъ царския родъ, тѣ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος ἄραντες τὴν ἀρχὴν αὐτῷ ἐγχειρίζουσιν (ib. p. 61, 34-36). — Matthieu d'Edesse, Chronique (962—1136), traduit par E. Dulaurier, Paris 1858, p. 82, нарича тия „варвари“ готи, но въ терминологията на Матея Едесски, готи сѫ едно и сѫщо съ българи. — Ср. Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 60, бел. 3.

явилъ подъ стенитѣ на Цариградъ и го обсадилъ. Въ столицата въ това време нѣмало никаква войска; всички опитвания да се намѣрятъ защитници на града и по тоя начинъ да не допуснатъ Торника да превземе столицата, не дали никакви резултати; напротивъ, смущението въ града било дотолкова голѣмо, че вратитѣ на столицата вече били отворени за бунтовника. Обаче Торникъ не използувалъ това положение, защото, желаейки да избѣгне кървопролитие, както си обяснявали съвременницитѣ, той чакалъ гражданитѣ сами да се предадатъ и да го признаятъ за императоръ и тогава съ царско великолепие да влѣзе въ Цариградъ. Но тая тъкмо бавность погубила Торника и неговото дѣло. Докато той чакалъ подъ стенитѣ на столицата, византийското правителство пуснало въ ходъ своитѣ срѣдства — интриги и подкупи, които дали добри резултати. Войницитѣ и привърженицитѣ на Торника скоро почнали да го напущатъ и да минаватъ на страната на императора. Като се уплашилъ, че армията му по тоя начинъ ще се разбѣга, той дигналъ една нощь лагера си и си заминалъ отъ Цариградъ. Той се опитвалъ да завладѣе Редесто, който не искалъ да признае властьта му, но потърпѣлъ несполука и принуденъ билъ да се оттегли навѫтре въ страната. Въ това време пристигнали въ Цариградъ войски отъ азиятскитѣ провинции и веднага тръгнали противъ Торника. Той билъ вече изоставенъ подъ влиянието на разни милостиви обещания на императора отъ всички свои привърженици и поддържатели, освенъ Ивана Ватаци, който запазилъ вѣрность къмъ него до последна минута. Напуснали го и българитѣ, защото. когато били изпратени противъ бунтовника източнитѣ войски, тѣ били поддържани отъ българския отредъ, който ударилъ въ тила на Торниковата войска[3]). Най-сетне Торникъ и Ватаци, като изгубили всѣка надежда за съпротива, потърсили спасение въ една отъ църквитѣ на Българофигонъ (сег. Баба-Ески). Но отъ църквата тѣ били извикани съ хитрость, като получили клетвено обещание, че ще бѫдатъ помилвани. Обаче, когато

[3]) M. Attaleiates, ib., p. 29, 4-14.

бунтовницитѣ били доведени въ Цариградъ, и Мономахъ погледналъ на тѣхъ, въ него закипѣла омраза, и заповѣдалъ да ги ослѣпятъ, което било извършено въ дена срещу Коледа. Така билъ погасенъ тоя толкова на първо време опасенъ за Мономаха бунтъ на Лъва Торникъ[1]).

Отъ тия бунтове, които ставали на Балканския полуостровъ, българскиятъ народъ не е могълъ да очаква никакви особени облаги; но въ тѣхъ българитѣ, като вземали активно или пасивно участие, сѫ намирали срѣдства, за да ослабватъ византийската власть въ България и да поддържатъ омразата къмъ тежкото чуждо иго. Освенъ това, понеже въ тѣхъ българскиятъ народъ се явява като една сила, на която всѣки единъ властолюбецъ е могълъ да разчитва и да се опре на нея, византийското правителство било принудено да избѣгва всѣко ново дразнене и да бѫде оттука, доколкото е възможно, легално спрямо него. Но не било само чуждото иго, съ което българскиятъ народъ трѣбвало да се бори; него го постигналъ другъ тежъкъ ударъ, който му отнемалъ всѣка възможность не само да се бори за своята свобода, но поне да подобри своето стопанско-економическо положение. Това е новото нашествие на печенѣзитѣ.

3. НАШЕСТВИЕТО НА ПЕЧЕНѢЗИ, МАДЖАРИ И УЗИ

Печенѣзитѣ отъ дълги години, както се каза, чергували между Днепъръ и делтата на Дунавъ, като извършвали оттука своитѣ нападения и грабежи въ съседнитѣ страни. Въ XI. вѣкъ тѣ силно били стѣснени, отъ една страна, отъ рускитѣ князе,[2]) а отъ друга — отъ своитѣ съплеменници —

---

[1]) M. Psellus, ib., p. 129—146. — M. Attaleiates, ib., p. 22, 3 — 30, 4. — Skyl.-Cedr. ib., p. 561, 14 — 566, 14. — Zonaras, ib. p. 163, 17 — 167, 7. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 60—65.

[2]) Въ руския лѣтописъ на нѣколко мѣста се говори за нападение на печенѣзитѣ въ руската земя презъ XI. вѣкъ, но по време най-близко и най-голѣмо поражение имъ било нанесено отъ великия князъ Ярослава Мѫдри въ 1034 год. Вж. Лѣтопись по Ипатскому списку. С.-Петербургъ 1871, стр. 105—106.

узитѣ и куманитѣ, които още отъ Азия вървѣли по стѫпкитѣ имъ и ги тласкали къмъ западъ. Но къмъ срѣдата на сѫщия вѣкъ тѣ почнали да страдатъ, освенъ отъ външни врагове, и отъ вѫтрешни размирици, които и послужили като поводъ за нахлуванията имъ откъмъ Дунавъ, въ българскитѣ земи. Тѣхниятъ хаганъ Тирахъ (или Тиракъ), синъ на Килтера (а по други Килдара), човѣкъ слабъ и страхливъ, почналъ силно да завижда на единъ отъ печенѣжкитѣ главатари, на име Кегенъ, синъ на Валцара, който, макаръ и да не билъ отъ важенъ родъ, но се прославилъ съ военнитѣ си подвизи особено въ борбата съ узитѣ и се ползувалъ съ голѣма популярность въ народа. Като чувалъ и виждалъ това, Тирахъ се мѫчилъ душевно и търсилъ случай да го премахне, понеже се боялъ да му не отнеме властьта. Кегенъ, който си билъ запазилъ живота отъ засадитѣ на Тираха, билъ принуденъ най-сетне да се спасява съ бѣгство въ Днепровскитѣ блата; тамъ той се криелъ и въ сѫщото време чрезъ своитѣ роднини сполучилъ да привлѣче на своя страна отъ 13-тѣ колѣна, отъ които е състоялъ печенѣжкиятъ народъ и всѣко отъ които носило името на своя прародитель и главатарь, две — своето на име Велемарнидъ, и друго — Пагуманидъ. Следъ това Кегенъ открито се противопоставилъ на Тираха, но, разбитъ въ тая неравна борба, той билъ принуденъ да търси прибѣжище на отсамния брѣгъ на Дунавъ. „Като дошелъ до Дръстъръ, пише Скилица, и се затворилъ заедно съ своитѣ хора (тѣ били 20 хиляди) на единъ рѣченъ островъ, обезпеченъ отъ засади, той известилъ архонта — мѣстния воевода, Михаила Аколутъ, и съобщилъ, кой е той, и, бѣгайки отъ какви нещастни случки, е дошелъ, и че желае доброволно да премине къмъ императора, обещавайки, че, ако бѫде приетъ, ще бѫде отъ голѣма полза за работитѣ му.“ [1]) Въ

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 583, 9-16. Въ цитираното тукъ мѣсто Скилица-Кедринъ нарича Михаила „синъ на Анастасия“, обаче, като се съпостави това известие съ други такива у сѫщия Скилица (ib. p. 543, 16-17 et 585, 4-7), а сѫщо и съ известията на Strategicon'a (ib. p. 25, 21 — 26, 1), не е мѫчно да се признае, че думитѣ ὁ τοῦ Ἀναστασίου υἱός сѫ попаднали въ горната цитата по едно само недоразумение у Скилица-Кедрина. За това

отговоръ на предварителното запитване въ Цариградъ, какъ да постжпи въ случая, Михаилъ получилъ отъ императора заповѣдь да приеме Кегена заедно съ неговитѣ хора, да имъ набави всичко необходимо, а самия него да изпрати въ Цариградъ, което било веднага извършено. Константинъ IX Мономахъ приелъ Кегена радушно и благосклонно и, следъ като последниятъ приелъ кръщението, въвелъ го въ чинъ патриций; освенъ това императорътъ му повѣрилъ управлението на три крепости, построени на „високия“, т. е. на българския брѣгъ на Дунава, и много земя въ северна България, на която се поселили 20-тѣ хиляди печенѣзи. По тоя начинъ Кегенъ билъ приетъ въ броя на ромейскитѣ приятели и съюзници. Следъ това билъ изпратенъ монахъ Евтимий при неговитѣ хора и извършилъ покръщението имъ въ водитѣ на Дунавъ,[1]) съгласно съ обещанието на тѣхния главатарь. Това е първото масово поселение на печенѣзи въ северна България (1048).

Този съюзникъ дошелъ за империята тъкмо на време, защото съ своитѣ тълпи той сега е могълъ да отблъсва нападенията на съплеменницитѣ си, които останали отвждъ Дунавъ. И наистина, Кегенъ, намирайки се въ пълна безопасность, почналъ да предприема нападения отвждъ рѣката въ земята на Тираховитѣ печенѣзи, като грабилъ и избивалъ мжжетѣ, а женитѣ и децата откарвалъ въ пленъ и ги продавалъ на ромеитѣ. Като не можелъ да понася всичко това, Тирахъ изпратилъ пратеници при императора, чрезъ които го укорявалъ, загдето той, като е ималъ миренъ договоръ съ печенѣзитѣ, не трѣбвало да приема измѣнника (Кегена), а пъкъ като го е приелъ, трѣбвало да му забрани да напада и граби земята на договорницитѣ, и го предупреждавалъ, че, ако не забрани на Кегена да върши подобни работи и продължава да го подпомага, то той (Тирахъ) ще наруши договора и ще

подробно вж. В. Н. Златарски, Политическото положение на север. България и пр., п. т., стр. 11—13.

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 581, 20 — 584, 7. — Zonaras, ib., p. 174, 11-29. — M. Attaleiates, ib. p. 30, 5-12. — Ср. Fr. Dölger, Regesten, п. т., стр. 8, № 888 и 889.

почне тежка за империята война. Константинъ IX Мономахъ съ насмѣшка посрещналъ тия заплахи и предупреждения, като казалъ, че той не е могълъ само поради заплахитѣ на печенѣга да стане предатель на оногова, който е потърсилъ у него прибѣжище, и да забрани да се вреди на ония, които сж напакостили, и изпроводилъ печенѣжкитѣ пратеници безъ нищо. Тогава императорътъ написалъ писмо до Михаила Аколутъ, управителя на придунавскитѣ градове, и до самия Кегена да пазятъ внимателно високитѣ брѣгове на Дунавъ, и въ случай на нападение отъ печенѣжка страна, да съобщатъ, та да бждатъ изпратени нѣкои отъ западнитѣ отреди и заедно съ тѣхъ да попрѣчатъ на печенѣзитѣ да минатъ рѣката. Едновременно били изпратени сто кораба по Черно море къмъ устието на Дунавъ, които, като навлѣзатъ въ рѣката, да задържатъ печенѣзитѣ.[1])

Следъ завръщането на пратеницитѣ, като изслушалъ отговора на императора, Тирахъ решилъ да изпълни заканата си. Той използувалъ суровата и тежка зима на 1048 г., като преминалъ по замръзналия въ дълбочина до 15 лакти Дунавъ който улеснявалъ преминаването на рѣката на всѣко мѣсто, съ „всички печенѣзи“, които на брой достигали, както казвали, до 800,000 души, впусналъ се да опустошава и граби придунавската българска страна. Михаилъ Аколутъ, като видѣлъ, че не ще може да издържи напора на такова множество варвари, веднага поискалъ отъ императора да му изпрати бърза помощь. По заповѣдь на Мономаха скоро се явили одринскиятъ дука-управитель на темата Македония и Тракия, магистеръ Константинъ Арианитъи н амѣстникъ-управительтъ на България, Василий Монахъ, известенъ още съ титлата синкеллъ,[2]) съ своитѣ войски и, като се съединили

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 584, 8 — 585, 11. — Zonaras, ib., p. 174, 29 175, 8.

[2]) Skyl.-Cedr. ib. p. 607, 10-11. — Fr. Dölger, Regesten, п. т., 2. Teil, стр. 8, № 890 и 904, неизвестно защо, нарича Василия Монаха proteuon von Bulgarien, когато у цитирания отъ него Кедринъ той е нареченъ ὁ ἡγέμων τῆς Βουλγαρίας (p. 586, 2-3) и ὁ τῆς Βουλγαρίας ἄρχων (587, 13-14), а у Аталиата той носи името „сатрапъ на България“ (Attaleiates, p. 37, 12 et 38, 9).

съ Михаила и Кегена, съвършено разбили печенѣзитѣ, които, изтощени отъ зимата и стомашна болесть, която се развила между варваритѣ отъ чрезмѣрното употрѣбение на вино и други питиета, не могли да издържатъ и ги принудили да сложатъ оржжие и да се предадатъ заедно съ Тираха. При всичко че отмъстителниятъ Кегенъ настоявалъ да бждатъ избити всички пленници до единъ, обаче ромейскитѣ военачалници, като обсждили предложението на Кегена, намѣрили го за нечестиво и недостолепно за ромеитѣ дѣло и решили, че по-добре и по-полезно ще бжде да се пръснатъ за поселение въ пуститѣ равнини на България и да имъ се наложатъ данъци, които ще бждатъ немалобройни; ако пъкъ на императора потрѣба войска противъ маджаритѣ и други иноплеменни народи, той ще може да въоржжи отъ тѣхъ. Тогава Кегенъ, колкото билъ взелъ живи въ пленъ, всички, освенъ ония, които продалъ, изклалъ и се върналъ въ живѣлището си, а хилядитѣ печенѣзи приелъ управительтъ-намѣстникъ Василий Монахъ и ги поселилъ въ мѣстности около Срѣдецъ, Нишъ и на Овче поле,[1]) следъ като имъ отнелъ оржжието. Тирахъ пъкъ заедно съ други 140 души, вѣроятно, по-важни мжже билъ отведенъ въ Цариградъ, гдето императорътъ ги приелъ ласкаво и, следъ като ги покръстилъ, настанилъ ги много добре.[2]) И наистина, помощьта на печенѣзитѣ скоро потрѣ-

---

[1]) Това име у Скилица-Кедрина (ib. p. 587, 15) е предадено Εὐτζάπολις, а у Г. Акрополита (edit. A. Heisenberg, p. 78, 21 et 118, 16) въ нѣкои ржкописи наредъ съ Εὐτζάπολις стои и Νευστάπολις, а у Ephremius'a, edit. Bm. v. 8516: Εὔτζα πόλει. — C. Jireček, Heerstrasse, S. 70; -- Исторія болгаръ, Одес. издан. стр. 270, 356. — Йор. Ивановъ, Северна Македония, стр. 41 и другаде.

[2]) Attaleiates, ib., p. 30, 12 — 31, 5. — Skyl.-Cedr. ib., p. 585, 11 587, 19. — Zonaras, ib. p. 175, 8 — 176, 4. — Обикновено къмъ изложеното тукъ събитие се отнася оня предаденъ въ тълкуването къмъ „Видението на Данаила пророка" разказъ, въ който се разправя, че византийскиятъ царь Михаилъ, който се отъждествява съ българския Борисъ-Михаилъ, преди антихриста ще възкръсне, за да пропжди измаилтянитѣ и да ги разбие съвсемъ, и че тоя български Каганъ, когато дойде уреченото време, ще възкръсне, ще срещне измаилтянитѣ на „Овчи поли" и ще имъ избие „скопские вое на Киевѣ студенци". Следъ нѣколко време

бала противъ азиятския неприятель, но въ сѫщото време се почувствувало, каква голѣма грѣшка била направена съ това поселение на печенѣзитѣ въ България.

Тъкмо въ това време нападенията на турцитѣ-селджуци въ Азия станали особено опасни за империята. За да подкрепи византийскитѣ войски въ Иверия, Мономахъ заповѣдалъ да наберать 15 хиляди най-добри войници отъ новитѣ поселници; тѣ били раздѣлени на четири отреда подъ командата на четирма тѣхни воеводи, Сулца, Селте, Караманъ и Каталимъ, които били богато одарени и снабдени съ хубави кола и коне, а общиятъ надзоръ надъ тѣхъ и пѫтеводство били повѣрени на патриция Константина Адро-

---

ще дойдатъ още „двѣ чести измаилтѣнь и поплѣнять всу землю бльгарскую", но българскиятъ Каганъ пакъ ще излѣзе и ще ги срещне на „Срѣдьци и ту створить сѣча два и речеть у Боꙗнѣ: оставите ту плѣнь, идѣте же домомь. И начнуть глаголати измаильте: не даимь мы нь биѥмь се. И тоу створеть разбои великь" и т. н. (Споменик, кн. V, стр. 12—13). — К. Иречекъ предположи, че тукъ подъ нападения на измаилтяни трѣбва да се разбиратъ походитѣ на маджаритѣ или печенѣзитѣ на Балканския полуостровъ (Das christl. Element etc., S. 92). М. Дриновъ по сѫщия поводъ пише: „авторътъ на Данаиловото тълкуване тукъ съ нѣкои апокалипсически събития е уплелъ печенѣжкитѣ върлувания по Балканския полуостровъ между 1048—1051 години. Отъ византийския историкъ Кединъ ние знаемъ, че на византийцитѣ въ тогавашнитѣ имъ борби съ печенѣзитѣ е помагалъ нѣкой-си Михаилъ български. И може да се мисли, че неговата намѣса въ тая борба е подсѣтила и подбудила тоя авторъ да възкреси Бориса-Михаила и да го отождестви съ апокалипсическия византийски Михаилъ" (Мѣдно (бакърено) гумно, мѣденъ токъ въ словѣнскитѣ и гръчки умотворения. Сборниче М. С. Дриновъ, София 1900, стр. 110—111). Йор. Ивановъ (Северна Македония, София 1906, стр. 42, бел. 1) повтори това мнение на М. Дринова. Обаче у Скилица-Кедрина нийде не се говори за „Михаилъ български", а както видѣхме, това е доростолския архонтъ-управитель Михаилъ Аколутъ, следов. да се идентифициратъ тукъ измаилтянитѣ съ печенѣзитѣ нѣма никакви основания. Недоразумението, може би, да е произлѣзло отъ това, че у Скилица-Кедрина се споменува за българска войска, или пъкъ защото той билъ управитель на българския градъ Дрѣстъръ. — Не трѣбва да се смѣсва нашиятъ Михаилъ Аколутъ и съ споменувания въ житието на св. Гаврниила Лѣсновски „Михаилъ великїи, кнѧзъ болгарскїи," който водѣлъ борба съ нѣкого си Мавраганъ (и Мавранъ), „елинина родомъ ѕѣло богатъ мѫжъ силенъ," който се нарича още поганинъ, т. е. езич-

валанъ. Тѣ преминали Босфора и отъ Хрисополь (сег. Скутари) потеглили навѫтре въ областьта Витиния. Когато стигнали до пл. Даматрисъ, въ тѣхъ се породило едно колебание. „Недовѣрие къмъ византийскитѣ власти и водачи, смѫтни опасения за далечния пѫть въ неизвестни страни усилили пробудилата се тревога“, пише В. Г. Васильевски.[1]) Печенѣжкиятъ отредъ се спрѣлъ и отказалъ да върви по-нататъкъ. Тогава печенѣжкитѣ главатари държали тамъ съвещание, което у тѣхъ се наричало коментъ,[2]) и на което мне-

---

никъ. Отначало билъ победенъ Михаилъ, и избѣгалъ **„во странѹ Ратковицѹ“** (?), а Мавраганъ завладѣлъ **„и держакѹ его.“** Въ Ратковица Михаилъ се усърдно помолилъ на Бога и на св. Гавриила да му помогнатъ противъ поганина. По указанието и при съдействието на св. Гавриила Михаилъ сполучилъ да се промъкне съ двама войници въ палатитѣ на Маврагана въ Ратаица (?) при Злѣтово и да го убие въ леглото, когато той спѣлъ, безъ да бѫдатъ отъ нѣкого забелязани, и си отишли посрѣдъ бѣлъ день. Следъ това Михаилъ съ войска нападналъ въ владенията на Маврагана, изгорилъ палатитѣ му и поганскитѣ му войници разпръсналъ (вж. Йор. Ивановъ, Български старини и пр., стр. 398—399 и Северна Македония, стр. 104). Макаръ по строение и по мѣсто тоя разказъ и да носи сѫщо апокрифиченъ характеръ, както и Данаиловото видение и апокрифичниятъ български лѣтописъ, все пакъ той има въ себе си известна историчность, но въ такъвъ случай ще трѣбва да придадемъ на неговитѣ факти чисто мѣстенъ характеръ: въ Михаила да видимъ нѣкой мѣстенъ „князъ“, който притежава своя „държава“ и е нареченъ „български“ въ противоположность на Маврагана, който не е българинъ, а въ Маврагана — нѣкой печенѣжки главатарь на ония печенѣзи, които били поселени на Овче поле. Тѣхнитѣ владения сѫ съседили, както изглежда, и поради това постоянно сѫ враждували помежду си. Наистина, разказътъ се почва така: **По нѣколико времѧ бикшѹ владѣнїе ѹ тои держаки, и земли Михаилъ великїи, кнѧзъ Болгарскїи, добре оустроѫкаше владенїе и держаки и своеѧ,** въ които думи би могло да се види въ Михаила нѣкой намѣстникъ-управитель на България, обаче това едвали е допустимо, защото всички действия се извършватъ на и около Овче поле и защото Мавраганъ сполучилъ да завладѣе неговата „държава“, която не е могла да бѫде западнитѣ и югозападни български земи.

[1]) Вж. Византія и печенѣги. Труды, т. I, стр. 15.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 588, 11-13: καὶ στάντες ἐπὶ ὁδοῦ συμβολὴν προσεθέσαν, ἥτις παρ' αὐτοῖς κομέντον ὠνόμασται. Тукъ τὸ κομέντον = συμβουλή = βουλή = consilium = съветъ, съвещание. Подробно вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава, т. I, ч. 1. стр. 320—321, бел. 3.

нията се раздѣлили: едни се изказвали, че трѣбва да продължатъ пжтя си и да не се противопоставятъ на императорската заповѣдь, защото, отдѣлени отъ другитѣ печенѣзи, тѣ не представятъ такава сила, която да може да устои противъ войскитѣ ромейски, назначени да имъ прекжснатъ пжтя; други пъкъ предлагали да заседнатъ въ нѣкоя витинска планина и да се защищаватъ, въ случай че бждатъ нападнати отъ ромеитѣ, но по никой начинъ да не отиватъ за Иверия, страна далечна и необикновена, гдето тѣ ще иматъ за неприятели не само враговетѣ ромейски, но и самитѣ ромеи.[1]) Обаче надделѣло едно трето мнение на главатаря Каталима, който предложилъ да се върнатъ назадъ и да се съединятъ съ съплеменницитѣ си, които останали въ България. Когато нѣкой го попиталъ, какъ ще минатъ морето, той, безъ да отговори нѣщо, заповѣдалъ да вървятъ следъ него. Тѣ се опитали да убиятъ Адровалана, но не сполучили, защото той своевременно избѣгалъ. Тогава тѣ потеглили всички обратно къмъ морето подиръ Каталима. Когато стигнали на морския брѣгъ и не намѣрили тамъ никакви лодки, Каталимъ завикалъ къмъ съпжтницитѣ си: „който иска да спаси себе си и всички печенѣзи, нека ме последва!“ Той пришпорилъ коня си и навлѣзълъ въ морето; следъ него тръгналъ единъ, други, трети, а после и цѣлото множество: тѣ преплували Босфора на конетѣ си и излѣзли при мънастиря св. Тарасий, който се намиралъ на европейския брѣгъ на Босфора (сега развалини въ Буюкъ-дере при устието на дерето.[2])

Следъ това тѣ продължили пжтя си къмъ Срѣдецъ при другитѣ си съплеменници, безъ да срещнатъ какъвто и да било отпоръ или съпротива, дотолкова било бързо и неочаквано тѣхното движение. Тамъ Каталимъ успѣлъ да възбунтува тамошнитѣ печенѣзи, които вече се занимавали съ земе-

---

[1]) В. Г. Васильевски по тоя поводъ забелязва: „Если бы принято было послѣднее мнѣніе, то, быть можетъ, мы имѣли бы въ исторіи однимъ любопытнымъ явленіемъ болѣе: Печенѣжкое государство въ Виѳиніи, въ виду Константинополя“ (п. т., стр. 15—16).

[2]) Г. Ласкинъ, Георгій Кодинъ о древностяхъ Костантинополя. Кіевъ 1905, стр. 194.

дѣлие и, въоржжени вмѣсто съ оржжия съ брадви, коси и други желѣзни земедѣлски орждия, присъединили се къмъ другитѣ, като потеглили заедно въ южна България, съ цель, очевидно, да грабятъ. Обаче, когато пристигнали при Пловдивъ, тѣ промѣнили посоката на пжтя си къмъ северъ, защото, вѣроятно, узнали, че по-нататъкъ ще срещнатъ съпротива. Като преминали Стара-планина презъ Троянския проходъ, печенѣзитѣ разпънали шатритѣ си въ придунавската равнина покрай р. Осъмъ; само главатарьтъ Селте останалъ въ Ловечъ, споредъ хрониста, за почивка; обаче неговата цель била да се укрепи въ тая недостжпна крепость и да отбива оттамъ всѣко нападение. Но това той не можалъ да постигне, защото одринскиятъ дука Константинъ Арианитъ, който билъ тръгналъ съ войскитѣ си по стжпкитѣ на печенѣзитѣ, следъ като преминалъ сжщия проходъ, нападналъ Селте при Ловечъ, който, безъ да окаже нѣкакъвъ отпоръ, избѣгалъ, като оставилъ цѣлия си лагеръ. Арианитъ по тоя начинъ не позволилъ на печенѣзитѣ да завзематъ тая важна крепость и, като завладѣлъ лагера на Селте и оставилъ гарнизонъ въ Ловечъ, върналъ се назадъ.[1])

Печенѣзитѣ, следъ като преминали въ придунавска България, завзели малко по малко цѣлата страна между Дунавъ и Стара-планина отъ р. Осъмъ до Черно море и се настанили въ нея, защото тамъ намѣрили мѣстность, богата съ гори, вода и пасбища, която мѣстнитѣ жители наричали Сто могили (Ἑκατὸν βουνοί) или Стохълмие и която заемала източната половина на днешна северна България между предгорията на Стара-планина и Черно море.[2]) Оттамъ тѣ почнали да правятъ своитѣ нападения въ съседнитѣ области, които се намирали подъ властьта на ромеитѣ. Тия нахлувания, въ които, вѣроятно, сж вземали участие и българитѣ, захванали силно да плашатъ цариградското правителство. За да намѣри срѣдства противъ тия нападения, Константинъ IX

[1]) Skyl.-Cedr, ib., p. 587,20 — 590,6. Zonaras, ib., . 174,6, p -19.

[2]) C. Jireček (Das christliche Element usw, S. 86—87; ср. сПсп. кн. 55—56 (1898), стр. 262) обяснява, че мѣстнитѣ жители наричали така тая мѣстность поради многобройнитѣ могили въ Черноморския край.

Мономахъ извикалъ въ столицата Кегена, за да се посъветва съ него. Кегенъ се явилъ съ цѣлата си войска и се разположилъ на лагеръ на равнината предъ Цариградъ, наричана Маитасъ.[4]) Но, преди още да се срещне съ императора и да узнае, защо е билъ извиканъ, презъ нощьта Кегенъ билъ нападнатъ отъ трима печенѣзи въ леглото и му нанесли леки рани, защото тѣлохранительтъ на воеводата своевременно ги забелязалъ и, когато тѣ се спустнали да бѣгатъ, уловили ги и ги откарали при Кегеновия синъ Валцара. Но последниятъ не наказалъ покусителитѣ върху живота на баща му, а на сутриньта, като турилъ ранения Кегенъ на кола и повелъ задъ колата свързани злоумишленицитѣ, той заедно съ брата си Гулина и цѣлата конница потеглилъ къмъ императора. Когато това шествие стигнало на Иподрома, то било спрѣно, и само Валцаръ се явилъ предъ императора. Предупреденъ за причината на това шествие, Константинъ Мономахъ запиталъ Валцара защо той не наказалъ престжпницитѣ, на което последниятъ отговорилъ, защото тѣ непрестанно произнасяли името на императора. Тогава Мономахъ, изпадналъ въ неумѣстно подозрение, заповѣдалъ веднага да му доведатъ свързанитѣ и самъ ги разпиталъ за причината, отъ която били подбудени да убиятъ „патриция". Тѣ отговорили: „той злоумишляваше противъ твоето царство и столицата и на сутриньта рано щѣше да нападне и всички, които бѣха вжтре, до единъ да изколи, а града да ограби и да побѣгне при печенѣзитѣ". Безъ да разследва работата, Мономахъ повѣрвалъ на тия клевети и въвежда Кегена въ единъ отъ императорскитѣ дворци подъ предлогъ за лѣкуване на ранитѣ, а въ сжщность го турилъ подъ строгъ надзоръ; сжщо така и синоветѣ му били поотдѣлно арестувани, а обвиняванитѣ въ извършеното покушение заповѣдалъ да пуснатъ на свобода. За да разположи къмъ себе си печенѣжката тълпа, императорътъ изказвалъ

[4]) Споредъ Византия, това е днеш. Енибахче; но по-вѣроятно е, Μαΐτας се е намирала отвънъ градскитѣ стени, както се види и отъ думитѣ Скилица-Кедрина ib., p. 594, 12-13: καὶ κατασκηνοῖ κατὰ τὴν ἀφωρισμένην πεδιάδα Βυζαντίοις εἰς πεδίαν (Μαΐτας ὁ τόπος κατονομάζεται). — Ср. Г. Ласкинъ, п. т., стр. 122.

къмъ печенѣзитѣ присторно благоволение, като ги постоянно угощавалъ съ добри яденета и питиета, съ намѣрение тайно да имъ отнеме оржжието, конетѣ и колата и по тоя начинъ да ги задържи. Печенѣзитѣ обаче въ задържката на главатаря и арестуването на синоветѣ му, както и въ освобождаването на престжпницитѣ виждали лоши признаци и дори зложелателства, и затова тѣ приемали всичко, каквото имъ изпращалъ императора, съ благодарность, за да маскиратъ своитѣ тайни намѣрения; и наистина, въ една отъ близкитѣ нощи, когато никой не подозиралъ, цѣлата Кегенова орда се вдигнала отъ лагера и съ бързи и усилени преходи на третия день стигнала до Стара-планина, която тя преминала, безъ да срещне какъвто и да било отпоръ, и се присъединила къмъ голѣмото множество печенѣзи. Не се минало много следъ настаняването на Кегеновата орда въ северна България, печенѣзитѣ, чувствувайки се сега доста силни, почнали да преминаватъ Стара-планина и, като се настанили при крепостьта Авли въ южнитѣ поли на планината (въ север. часть на южна България),[1] да разпространяватъ своитѣ грабежи и опустошения въ Одринскатата областъ.[2])

Всички до тукъ изложени събития и факти ясно сви-

---

[1]) Skyl.-Cedr. ib., p. 596, 13-15: φρούριον δὲ ἡ Αὐλὴ κατὰ τὰς ὑπωρείας [κειμένη] τοῦ Αἵμου καὶ οὐ πάνυ πόρρω κείμενον Ἀδριανουπόλεως; у Идризи — Афли, у Willehardonin, edit. N. de Wailly, p. 294: Eului, var. Aulin, Enlin. Споредъ К. Иречека (Пжтувания, II, стр. 704—705; ср. Archad. Fragmente aus Bulgarien, Arch.-Epigr. Mitt. X, S. 148—149, Amm. 14), Авли се намирала при дн. с. Гаврилово (преди Дерменъ-дере), 12 клм. отъ Сливенъ при Сливенскитѣ бани, а споредъ В. Томашека (Zur Kunde der Hamus-Halbinsel, II (Idrîsî), S.-Ab. S. 38; SBWA, t. 113 (1887), S. 320) — при днеш. с. Г. Александрово (предъ Бургуджикъ или Бургуджии), източно отъ Сливенъ почти на срѣдата на пжтя за Карнобадъ. Ако се сжди по даннитѣ на Идризи, именно, че отъ Афли на единъ день пжть западно се намиралъ гр. Истлифносъ — Сливенъ и че на северната страна отъ Афли се издигали височини като стена (Tomaschek, п. т., стр. 37), а това могатъ да бждатъ само Синитѣ камъни, ще трѣбва да признаемъ, че опредѣлението на Томашека е по-вѣрно и по-точно, въпрѣки това, че сжществуващето и днесъ с. Авлиени на с.-з. отъ Нова-Загора би могло да говори въ полза на Иречековото.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 594, 4 — 596, 15.

детелствуватъ, че презъ 1049 год. източната половина на днешна северна България заедно съ Добруджа била съвсемъ очистена отъ ромейскитѣ войски, а заедно съ това и отъ всѣка византийска власть, следователно архонтътъ въ придунавскитѣ градове патриций Михаилъ Аколутъ вече не се намиралъ тамъ, защото Скилица-Кедринъ изрично отбелязва, че никой не се осмѣлилъ да се противопостави на печенѣзитѣ и да имъ попрѣчи, и страната, очевидно, била предоставена въ пълно разположение на вѫрлуващитѣ варвари. Че това е било именно така, се доказва съ обстоятелството, че оттогава ромеитѣ водѣли военнитѣ си действия противъ печенѣзитѣ за нѣколко години, както ще видимъ, южно отъ Стара-планина, въ Тракия, която тѣ сѫщо немилостиво опустошавали.

И наистина, още въ края на лѣтото или въ началото на есеньта 1049 год. одринскиятъ дука Константинъ Арианитъ, който билъ назначенъ за „началникъ на запада“ (ὁ τῆς δύσεως ἄρχων), т. е. главнокомандуващъ на европейскитѣ войски, се опиталъ да окаже отпоръ на печенѣзитѣ съ военнитѣ сили, които ималъ тогава подъ рѫка; отначало той ималъ успѣхъ, преследвайки отстѫпващитѣ отдѣлни групи, но при Диамполь (днеш. Ямболъ) билъ съвършено разбитъ съ голѣма загуба отъ хора — загинали „не малко тракийци и македонци“, пише Скилица. Арианитъ побързалъ да се върне въ Одринъ и веднага известилъ императора за постигналата го злополука и че опасностьта е голѣма и трѣбва да се събере нова войска, за да може да се противопоставя на печенѣзитѣ. Константинъ Мономахъ не се отнесълъ безъ внимание. Най-напредъ той поискалъ да използува въ случая Тираха и другитѣ печенѣжки главатари, които, обсипани съ богати подаръци и голѣми милости, му обещали клетвено, че ще укротятъ съплеменницитѣ си, и ги изпратилъ при одринския дука, а самъ веднага извикалъ всички източни войски въ Европа. Когато войскитѣ — едни презъ Хризополь (сегаш. Скутари), (презъ Босфора), а други презъ Абидосъ (презъ Дарданелитѣ) се събрали въ столицата, императорътъ изпратилъ подъ

главното командуване на ректоръ Никифора евнухъ[1]) съ титла „пълномощенъ стратегъ“,[2]) а съ него иверийския дука Катакалона Кекавменъ[3]), който билъ издигнатъ въ „стратилатъ на изтока“,[4]) и франгопула Херве (Herve, 'Ερβέβιον), тогавашния предводитель на еднoплеменнитѣ нему наемни войници — франкитѣ; и на двамата било заповѣдано въ всичко да слушатъ и изпълняватъ заповѣдитѣ и разпоредбитѣ на главнокомандуващия — пълномощенъ стратегъ. Но ректоръ Никифоръ като преминалъ Стара-планина презъ Желѣзнитѣ врата въ Котленския балканъ, разположилъ се на лагеръ при крепость Диакене, отстояща не много отъ Стохълмието,[5]) гдето

---

[1]) Титлата „ректоръ“ е една отъ ония, които се давали на духовни лица, и е заемала, както изглежда, най-високо мѣсто между другитѣ подобни титли—протосинкеллъ, синкеллъ и ипертимъ (ὑπέρτιμος). Тоя Никифоръ евнухъ билъ по-рано свещеникъ на Константинъ Мономаха, но после се отказалъ отъ духовното си звание заради свѣтска слава, а въ 1043 год. Мономахъ го почелъ съ титлата ректоръ и като стратопедархъ билъ изпратенъ противъ турцитѣ въ Азия. — Skyl.-Cedr., ib., p. 593, 8-13 и сл. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 157—159. — В. Г. Васильевскiй п. т., стр. 19.

[2]) За στρατηγὸς αὐτοκράτωρ — пълномощенъ стратегъ вж. тукъ погоре, стр. 8—9.

[3]) Въ 1045 г. той билъ назначенъ за управитель или генералъ-губернаторъ на Иверия (сег. Грузия) (Skyl.-Cedr., ib., p. 560, 19-20); въ 1048 год. като управитель на Иверия и на арменското царство Ани, той удържалъ победа надъ турцитѣ, а презъ септемврий с. г. билъ виновникъ на друга голѣма победа надъ сѫщитѣ (ibid., p. 573—574; 577; 580). Въ 1049 год. Константинъ Мономахъ го извикалъ отъ изтокъ и го изпратилъ въ България. — Вж. В. Г. Васильевскiй, Совѣты и пр., п. т., стр. 118 (75).

[4]) στρατηλάτης τῆς ἀνατολῆς. — Тая длъжность, както и στρατοπεδάρχης имали сродство съ доместика на западнитѣ или източнитѣ войски, т. е. единиятъ и другиятъ били главнокомандуващи било на западнитѣ, било на източнитѣ войски (Skyl.-Cedr. ib., p. 630, 10: Βασίλειος ὁ Ταρχανιώτης, στρατηλάτης τότε τυγχάνων τῆς δύσεως). Разликата между στρατηλάτης и στρατοπεδάρχης не може да се прокара строго, но по положение и по рангъ тѣ се приравнявали. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 323—324, с наклоненъ да приеме, че първиятъ командувалъ конницата, а вториятъ — пехотата, обаче това разграничение ще трѣбва още фактически да се установи.

[5]) За мѣстото, отгдето е миналъ Никифоръ, както и за идентификацията на Διακένε съ Διαβαινά — Διαβενέ = старобълг. Дѣвина — крепость, която се намирала на с.-изт. отъ Котелъ по пѫтя за с. Върбица въ Пре-

се окопалъ съ здравъ окопъ, и решилъ на следния день, като остави тамъ обоза и излишната войска, да потегли и да се удари съ неприятеля, защото той мислилъ, че още при първото нападение ще ги завладѣе, и се боялъ само, печенѣзитѣ да не се разбѣгатъ преждевременно; войницитѣ му дори носѣли съ себе си вжжета и ремъци, за да вържатъ заловенитѣ печенѣзи. Но и при все това Никифоръ не постигналъ цельта си. Той строго се противопоставилъ на умѣстнитѣ съвети на Кекавмена да нападнатъ неприятелитѣ, докато тѣ сж били раздѣлени и пръснати, и дори се надсмивалъ надъ тѣхъ, като казвалъ, че „не го придружаватъ ловджийски кучета, които да подушватъ печенѣзитѣ и да ги изкарватъ отъ убѣжищата". Между това печенѣзитѣ, къмъ които се билъ присъединилъ и Тирахъ съ другитѣ главатари противъ обещанието си да усмири съплеменницитѣ си, се обединили и се доближили до ромейския лагеръ. Когато на следния день влѣзълъ въ бой съ тѣхъ, Никифоръ не можелъ да издържи: ромеитѣ и въ това сражение били съвършено разбити, обърнати въ бѣгство, и едвамъ остатъцитѣ отъ тѣхъ намѣрили спасение въ горитѣ и долищата на Стара-планина. Самъ Кекавменъ, който най-дълго отъ другитѣ военачалници се отбивалъ, билъ тежко раненъ, но билъ познатъ и спасенъ отъ единъ печенѣгъ, на име Галинъ, който го помнѣлъ още отъ времето, когато Кекавменъ билъ архонтъ въ придунавскитѣ градове; цѣлиятъ ромейски лагеръ заедно съ обоза станалъ плячка за победителитѣ. Следъ това печенѣзитѣ се впуснали отново да грабятъ и опустошаватъ ромейската земя.[1])

Когато Константинъ IX Мономахъ се научилъ отъ бѣжанци за голѣмата злополука, която постигнала ромейската армия, той, крайно озадаченъ и изплашенъ отъ голѣмитѣ несполуки, побързалъ да приготви нова армия отъ из-

---

славската планина, вж. В. Н. Златарски, Словѣнското житие на св. Наума отъ XVI. вѣкъ. СпБАк. кн. XXX (1925). Притурка, стр. 22—28.

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 596,16 — 600,9. — За това поражение съобщаватъ и други двама, близки на събитието по време византийски писатели; за тѣхъ подробно вж. тукъ Притурка № 3: „За поражението на ромеитѣ при крепость Диакене".

точни и западни войски, която подъ началството на етериархъ Константина,[1]) облѣченъ въ длъжность „пълномощенъ стратегъ", била изпратена въ 1050 год. въ Одринъ, гдето се укрепилъ съ окопъ. Докато Константинъ се съвещавалъ съ пълководцитѣ си, отгде да предприеме военнитѣ си действия, на 8. юний с. г. печенѣзитѣ се появили вече предъ Одринъ. Началникътъ на пехотната войска, патриций Самуилъ Вурца, комуто била повѣрена отбраната на окопа, излѣзълъ отъ последния и, безъ да дочака заповѣдь отъ етериарха, преждевременно се сблъскалъ съ приближаващитѣ се варвари, обаче войницитѣ не могли да издържатъ силния неприятелски натискъ; поради това етериархъ Константинъ, виканъ нѣколко пжти отъ Вурца на помощь, билъ принуденъ да изтегли цѣлата си войска и на Царева-ливада (βασιλικὴ Λιβάδα) при Одринъ[2]) да влѣзе въ жестокъ бой, въ

---

[1]) Тоя Константинъ евнухъ, който изкарвалъ рода си отъ сарацинитѣ, билъ служитель на Константина IX Мономахъ, преди тоя да стане императоръ, и се ползувалъ съ довѣрието му, билъ още въ 1047 год. ὁ τῆς μεγάλης ἑταιρείας ἄρχων или ὁ μέγας ἑταιριάρχης, т. е. билъ главенъ началникъ на цѣлия варяжки корпусъ и ималъ власть и надзоръ надъ всички изобщо варяги, както надъ тия, които сж живѣсли въ императорския дворецъ, управлявани отъ аколута, така и надъ ония, които се намирали вънъ отъ столицата; по рангъ той стоялъ по-долу отъ друнгария на виглата, т. е. отъ началника на всѣкидневната императорска охрана, но билъ по-горе отъ архонта на екскувититѣ и аколута. Константинъ евнухъ билъ „пълномощенъ стратегъ" още въ 1047 год. въ войната съ турцитѣ-селджуци за Армения. Вж. Skyl. — Cedr. ib., p. 560, 20-22. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр, 331—332. — M. Attaleiates, ib., p. 33, 22, нарича сжщия Константинъ ἡγέμων — главнокомандуващъ (комендантъ) и πραιπόσιτος = на старото praepositus sacri cubiculi и отговаря на днеш. министъръ на двора; той стоялъ начело на придворното ведомство, и нему принадлежали властьта и надзорътъ за служащитѣ „при двора", които зависѣли направо отъ него (Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 171—172). Очевидно, че тая длъжность той е заемалъ въ момента, когато билъ назначенъ за пълномощенъ стратегъ и главнокомандуващъ противъ печенѣзитѣ.

[2]) К. Иречекъ (Heerstrase etc. S. 99—100) опредѣля Царева Ливада така: „На дѣсния брѣгъ на р. Тунджа се простирали широки зелени ливади съ горички „императорски ливади" — βασιλικὴ λιβάδα, „Комненовски ливади" — οἱ τῆς Κομνηνῆς λειμῶνες (Cantacuzenus, ed. Bon. lib. II, cap. 34) отъ XIV вѣкъ", „les plus beaux pres du monde", гдето франкитѣ отъ ла-

който ромеитѣ били отново обърнати въ бѣгство. При това отъ тѣхъ не били избити много, но били най-позорно прогонени въ окопа. Тогава билъ смъртоносно раненъ въ гърдитѣ Константинъ Арианитъ,[1]) единъ отъ най-добритѣ пълководци на Мономаха, който на третия день се поминалъ, а патриций Михаилъ Докианъ,[2]) уловенъ живъ и докаранъ при печенѣжкия главатарь, опиталъ се да го заколи съ близко намиращия се мечъ, но за тая си смѣлость билъ жестоко убитъ: насѣченъ отъ печенѣзитѣ.[3]) Останалата ромейска войска, затворена малодушно въ своя окопанъ лагеръ, едвали би издържала обсадата, защото печенѣзитѣ засипвали рова съ камъни и храсти, за да превзематъ съ сила окопа, 1. ако да не билъ тежко раненъ и повлѣченъ отъ коня си печенѣжкиятъ главатарь Сулце, което навело на тѣхъ голѣмъ страхъ, и 2. ако да не билъ се явилъ отъ Одринъ на помощь на ромеитѣ протоспатарий Никита Глава. Печенѣзитѣ, като го видѣли и го присторили на синкелла Василия Монаха, управителя на България, понеже се очаквалъ да пристигне тамъ съ българскитѣ войски (μετὰ τῶν Βουλγαρικῶν δυνάμεων), изплашени въ безредие почнали да отстѫпватъ и се разбѣгали.[4])

тинската империя сѫ разбивали обикновено своя лагеръ. Тѣхното мѣсто сега (въ 1877 г., когато Иречекъ писалъ и издалъ книгата си) заематъ градинитѣ на султанския сарай". Споредъ M. Attaleiates, ib. p. 34, 11-13, това сражение станало „предъ града" „въ мѣста разорани, лозя и скалисти (каменисти) огради" (πρὸ τῆς πόλεως ἐμβαλόντες αὐτοῖς ἐν τόποις προτριασμένοις καὶ ἀμπελῶσι καὶ φραγμοῖς κατεσπιλωμένοις).

[1]) Споредъ сѫщия, п. т., стр. 34, 16, Арианитъ билъ ударенъ съ метателно копие.

[2]) Споредъ M. Attaleiates, ib. p. 34, 2, Михаилъ Докианъ тогава носѣлъ чинъ „вестархъ".

[3]) M. Attaleiates, ib., p. 34, 20-23, разказва за грозната смърть на Докиана следното: „скититѣ, кипнали отъ ядъ, разкѫсватъ го и, като разрѣзали стомаха му, извадили вѫтрешноститѣ му и, като отрѣзали рѫцетѣ и краката му, пъхнали ги въ него.

[4]) M. Attaleiates, ib., p. 33, 14 — 35, 2, по-подробно описва това сражение при Одринъ, но не съобщава причинитѣ, които сѫ накарали печенѣзитѣ да обърнатъ тилъ и да отстѫпятъ, така че отстѫплението на печенѣзитѣ въ случая се явява като deus ex machina. — Skyl.-Cedr. ib., p. 600, 9 — 602, 8.

Но съ тоя малъкъ успѣхъ не могло да се постигне надмощие надъ печенѣзитѣ, защото следъ сражението при Одринъ тѣ, като се отнасяли презрително къмъ ромеитѣ, не прекратявали опустошенията си въ темата Македония и Тракия и достигнали чакъ до с. Катасирти близу до самия Цариградъ. Това смѣло нападение силно изплашило императора, който заповѣдалъ да образуватъ набързо и въоржжатъ войска отъ придворната стража и отъ войници, каквито и где-то ги намѣрятъ. Константинъ Мономахъ самъ искалъ да застане начело на тая войска и да се впустне противъ варваритѣ, обаче подаграта, която го мжчела отъ невъздържанъ животъ, не му позволявала да стане дори отъ креслото. Затова той я изпратилъ подъ началството на евнуха Ивана, нареченъ философъ, единъ отъ спалницитѣ на императрица Зоя. Той нападналъ враговетѣ една нощь, когато тѣ безгрижно спали, и ги изклалъ; освенъ това императорътъ прибѣгналъ и къмъ друго едно срѣдство. Той извелъ Кегена отъ затвора и го изпратилъ при едноплеменницитѣ му съ обещание отъ негова страна да ги разцепи и разположи къмъ императора. Но мисията си Кегенъ не можалъ да изпълни: когато той изпратилъ пратеници при печенѣзитѣ за преговори, и последнитѣ се обещали съ клетва, че всичко, каквото той пожелае, ще изпълнятъ, Кегенъ отишелъ при тѣхъ; обаче той билъ коварно нападнатъ и съсѣченъ на парчета.[1])

Между това била сформирувана нова армия, съставена изключително отъ войскитѣ на нѣкои азиятски провинции, и то повечето конни отреди, на брой до 20 хиляди, подъ главната команда на патриций Никифора Врений, бждещия претендентъ на императорския престолъ. Начело на тая войска и съ титла „етнархъ", т. е. началникъ на народитѣ, той потеглилъ къмъ Одринъ и систематично отблъсвалъ неприятеля, като отбранялъ селищата въ Тракия отъ грабежитѣ на печенѣзитѣ. Въпрѣки сполучливитѣ действия на Н. Врения, страната на югоизтокъ отъ Одринъ до р. Еркене била наводнена отъ малки печенѣжки отреди, които грабѣли стра-

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 603, 3-15; 602, 15-18; 603, 16-19. — F. Dölger, п. т., стр. 9, № 903, отнася това събитие къмъ началото на 1051 год.

ната около Аркадиополь и Халкида. Тогава била изпратена друга войска отъ наемни войници — франки и варяги подъ началството на патриций Михаила Аколутъ, като недавнашенъ архонтъ-управитель въ придунавскитѣ градове, и вече опитенъ въ борбата съ печенѣзитѣ; нему било заповѣдано да задържа и отблъсва неприятелскитѣ нападения и да избѣгва да влиза въ голѣми сражения. Той достигналъ до крепость Хариуполь (днеш. Айреболъ), гдето се разположилъ на лагеръ. Когато се научилъ, че варваритѣ върлували наблизу, Михаилъ олучилъ удобенъ моментъ, и въ едно нощно неочаквано нападение, когато тѣ спѣли, ги разбилъ и множество избилъ; само не много отъ тѣхъ могли да се спасятъ по гори и долища. Въ Одринъ Михаилъ се присъединилъ къмъ Н. Вриения, и двамата пълководци почнали да разбиватъ печенѣзитѣ по части: така, една часть отъ тѣхъ била унищожена при крепость Голое, развалинитѣ при днеш. с. Комарево, Карнобатско,[1]) а друга — при Топлицосъ на р. Марица[2]). Следъ тия чувствителни поражения печенѣзитѣ били принудени да станатъ по-предпазливи и да не се кжсатъ на малки части въ по-нататъшнитѣ си опустошения презъ 1051 и 1052 години, и, както изглежда, тѣ дори ги прекратили, защото византийскитѣ извори не говорятъ вече за никакви сблъсквания съ печенѣзитѣ южно отъ Стара-планина.[3]) Това тъкмо затишие и вселило у императора идеята

---

[1]) За мѣстонахождението на Голое вж. тукъ по-долу, стр. 100, бел. 2.

[2]) M. Attaleiates, ib., p. 36, 22-23: εἰς τὸν Τοπλιτζόν· τόπος δὲ οὗτος οὐ μικρὸν ἄποθεν τῆς Ἀδριανουπόλεως κείμενος. — Skyl.-Cedr. ib., p. 604, 4-5: ἐν τῷ Τοπλίτζῳ (φρούριον δὲ οὗτος (?) παρὰ τὸν Ἕβρον κείμενον). — Отъ двѣтѣ тия не съвсемъ точни опредѣления за мѣстонахождението на Топлицосъ може да се установи само, че това мѣсто или крепость не била особено далечъ отъ Одринъ и че се намирала на р. Марица, но где именно, мжчно може да се опредѣли, защото това име нигде на друго мѣсто не се споменува. — К. Иречекъ (Пжтувания, II, стр. 480) предположително търси Топлицосъ въ околноститѣ на Хасково, и то къмъ тамошнитѣ топли извори (на зап. отъ града).

[3]) Attaleiates, ib., p. 35, 3 — 37, 8. — Skyl.-Cedr., ib. p. 603, 19 — 604, 23. — М. Аталиатъ понеже не дава имената на ромейскитѣ военачалници, се явява не съвсемъ ясенъ въ изложението и мжчно може да се съпостави точно съ даннитѣ на Скилица-Кедрина. Но все пакъ трѣбва

за съкрушението силата на варваритѣ и северно отъ Стара-планина.

И наистина, „желаейки окончателно да прогони печенѣзитѣ, пише Скилица-Кедринъ, Константинъ IX Мономахъ събралъ, отгдето е било възможно, отъ изтокъ и отъ западъ, войски". За тѣхенъ началникъ той отново назначилъ Михаила Аколутъ.[1]) Едновременно била дадена заповѣдь на управителя на България, Василия Монахъ, да побърза съ българскитѣ войски и се присъедини къмъ Михаила, та двамата задружно да ударятъ на печенѣзитѣ. Съгласно съ разпоредбата на императора, въ 1053 год. тѣ преминали Стара-планина, вѣроятно презъ Чалѫкавакския проходъ, и се явили предъ Велики Преславъ, гдето ромеитѣ се разположили на лагеръ, укрепенъ съ окопъ, имащъ дълбокъ трапъ и палисадъ, и се затворили въ него. Но, понеже ромейскитѣ военa-

---

да се приеме неговиятъ редъ на фактитѣ, а именно, че сражението при Хариуполь е предхождало онова при Топлицосъ, и то преди двамата военачалници да се съединятъ, защото последнитѣ едвали биха се отдалечили така на северъ къмъ Голое, ако тѣ не бѣха унищожили печенѣжкитѣ отреди въ южната и западнага части на Трако-македонската тема; освенъ това сражението е било дадено отъ Михаила Аколутъ, защото М. Аталиатъ право казва, че императорътъ назначилъ за стратегъ на втората армия единъ отъ придворнитѣ си (τῶν ἐπὶ τῆς αὐλῆς ἕνα στρατηγὸν ἀναδεδειχώς), и Михаилъ билъ главенъ началникъ на варяжкитѣ дружини и особено на оная часть отъ тѣхъ, която била лейбъ-гвардия на императора (Вж. В. Г. Васильевскiй, Византiя и печенѣги. Труды, п. т., стр. 22—24, 321). — Въ цитирания тукъ пасажъ М. Аталиатъ употрѣбява два пѫти израза: ἐντὸς τῆς Σιδηρᾶς λεγομένης [κλεισούρας] (вж. р. 35, 21 и 37, 6-7), несъмнено въ сѫщия смисълъ, както и Скилица-Кедринъ: διὰ τῆς λεγομένης Σιδηρᾶς (р. 597, 19), т. е. Желѣзнитѣ врата (тур. Демиръ-капу) въ Котленския балканъ; но тукъ е важенъ и характеренъ предл. ἐντός, който Аталиатъ употрѣбилъ не въ първоначалното му значение „вѫтре въ", защото не може да се допустне, че всичко, за което се разказва, да е ставало въ самия проходъ, а въ смисълъ „отвѫтре" спроти положението на ромеитѣ „отсамъ" Сидера, т. е. въ страната южно отъ прохода, а това още веднажъ показва, че борбата на ромеитѣ съ печенѣзитѣ е вървѣла до това време само южно отъ Стара-планина.

[1]) Следъ похода въ 1050 г. Михаилъ Аколутъ билъ изпратенъ въ 1052 г. на изтокъ въ Иверия за отпоръ на турцитѣ (Skyl.-Cedr. ib., p. 606, 15-20). Сега той билъ отново извиканъ за действие противъ печенѣзитѣ.

чалници не предприемали никакви действия противъ враговетѣ, армията имъ била заобиколена тамъ отъ печенѣзитѣ и се почувствувала обсадена; освенъ това скоро настаналъ гладъ поради липсата на провиантъ. Тогава на свикания отъ Василия Монаха съветъ да се обсѫди, какво да се прави, всички решили да отстѫпятъ нощно време при гробно мълчание. Обаче, когато се почнало отстѫплението, което станало известно на Тираха, ромеитѣ били нападнати отъ всички страни; заварени въ безредие, въ нощната битка тѣ били почти избити отъ варваритѣ, и самъ Василий Монахъ падналъ убитъ, а останалитѣ живи едвамъ успѣли съ Михаила да се спасятъ въ Одринъ.[1]) Силно съкрушени отъ това не-

---

[1]) Така е станала тая страшна катастрофа, споредъ Скилица-Кедрина (ib., p. 607, в — 608, б). Съ него се схожда разказътъ на Стратегикона § 67 за сѫщото събитие, въ който четемъ следното: „Като се приближили до противницитѣ, тѣ (Василий и Михаилъ) отъ неопитность не поискали веднага да влѣзатъ въ сражение, но го отлагали отъ день на день. Между това почналъ да се усѣща недостигъ въ припаситѣ за войската и добитъка. Противницитѣ пъкъ, дохождайки отъ своята невъздържана трапеза, достигнали близу до войската, вдигали виковс и отново си отивали. Ромеитѣ, отъ една страна, като страдали отъ недостигъ въ припаситѣ, а отъ друга — като се изплашили поради необходимостьта да ги виждатъ ежедневно и да имъ чуватъ виковетѣ, обърнали тилъ дори безъ бой. Презъ нощьта тѣ седнали на конетѣ си и се понесли, обаче тѣ не избѣгнали само рѫцетѣ на супостатитѣ; и по тоя начинъ отъ неопитность произлѣзло самопроизволно разпадане на армията". — Strategicon, ib. p. 24, 4-21. — В. Г. Васильевскій, Совѣты и пр., п. т., стр. 262—264. — Съвсемъ иначе обяснява причинитѣ за катастрофата М. Аталиатъ. Споредъ него, императорътъ изпратилъ на воеводата писмени увещания „да не завързва бой, ако е възможно, като му подмѣталъ, че работата е мѫчна". Но наредъ съ тия инструкции на императора е действувала и завистьта на „българския стратегъ", т. е. на Василия Монахъ спрямо неговия другарь, Михаила Аколутъ. Докато последниятъ мислѣлъ, че трѣбва да се даде сражение и обмислялъ, какъ да стане то, първиятъ, като се опиралъ на императорското увещание, гледалъ да избѣгва всѣко сблъскване съ неприятеля, защото се боялъ, да не би Михаилъ, като спечели сражението, да се прослави и получи триумфъ. „Той (Василий) хвърлилъ неочаквано мечътъ, споредъ поговорката, противъ себе си, пише Аталиатъ, защого, виждайки, какъ той заграбва победата на другия, непредвидливо не помислилъ за своето спасение. Понеже мнението на тогова, който отхвърлялъ боя, взело върхъ, при настѫпването на нощьта палаткитѣ били

щастие, което унищожило всички до тогава, макаръ и малки, победи, Константинъ Мономахъ почналъ да набира нова армия, но близкитѣ му го посъветвали да се откаже отъ понататъшна борба съ печенѣзитѣ, като кавали, че „божеството не се съгласява, щото цѣлъ въоржженъ народъ да бжде пронизанъ и единъ езикъ отъ ония, които сж изброени, да бжде унищоженъ". Затова, когато и самитѣ печенѣзи, като се научили за това, изпратили пратеници съ предложение за миръ, императорътъ веднага се съгласилъ и билъ сключилъ миръ за 30 години, като завзетитѣ отъ тѣхъ земи между Дунава и Стара-планина били предоставени на печенѣзитѣ и подъ условие, че тѣ нѣма да минаватъ планината, преди да ги повикатъ. Оттогава императорътъ „почналъ, пише Аталиатъ, да се ползува отъ тѣхното разположение и съ ромейски дарове и чинове да смегчава тѣхнитѣ варварски и нечестиви нрави",[1])

Така се свършила тази 5-годишна война съ печенѣзитѣ, театъръ на която били българскитѣ земи, следователно всичкитѣ злини отъ тая разрушителна война се изсипали върху българския народъ. Не е мжчно да си представимъ, какво е

събрани и всѣки се приготвилъ да хване пжтя, който водѣлъ въ кжщи. Скититѣ, понеже узнали по-рано за намѣрението на ромеитѣ отъ своитѣ пленници, завзематъ изходитѣ (на укрепения лагеръ) и, като ги заварили въ безредие, извършили голѣмо избиване надъ тѣхъ; като ги съ все-сила разбили и ги преследвали далечъ, а труповетѣ (на убититѣ) ограбили, нѣкои пъкъ взели живи въ пленъ, поправили предишното поражение и се върнали къмъ изобилие. Българскиятъ управитель (ἀρχηγός), който бѣ станалъ причина, да не се завързва бой, и отъ завистъ бѣ измислилъ цѣлото това тежко положение, яздейки на единъ дивъ и силенъ конь и довѣрявайки се на неговитѣ нозе да не бжде уловенъ, случайно дохожда до рова (трапа на укреп. лагеръ) и, когато коньтъ поискалъ да го мине по въздуха (т. е. да прескочи трапа), самъ се изплъзналъ отъ седлото и се понесълъ на земята съ злополучно падане. Нѣкои отъ скититѣ го нападнали и съ копие го убили — него, който най-сетне разбралъ, че завистьта всячески се противопоставя относно писмото и става способна да роди гибель или за родителя, или за другитѣ, които се сношаватъ съ него" (Attaleiates, ib., p. 38, 17 — 39, 18).

[1]) Attaleiates, ib., p, 43, 11-20. — Skyl.-Ced'r., ib., p. 608, 6-12. — Zonaras, ib., p. 175-6. — В. Г. Васильевскій, Византія и печенѣги, п. т., стр. 24.

било положението на българитѣ презъ това време: тѣ подпаднали подъ два ярема: византийски и печенѣжки, а това се отразило вредно върху материалното и морално състояние на народа. Българскиятъ народъ не само загивалъ, воювайки противъ печенѣзитѣ въ редоветѣ на ромейскитѣ войски, но още трѣбвало да понася всички страхове и ужаси, които дивитѣ тълпи на това азиятско племе сваляли върху него и отечеството му. Привикнали на скитнишки животъ, печенѣзитѣ живѣели навсѣкждe подъ шатри, като нападали ту една, ту друга область на своя съседъ.

Ето какъ описва тѣхнитѣ нападения известниятъ охридски архиепископъ Теофилактъ въ речьта си къмъ Алексия I Комнинъ, казана презъ 1090 год.: „Кой не знае особеностьта на скититѣ, за които набѣгътъ е ударъ на мълния, а отстжплението имъ е тежко, а заедно съ това и леко: тежко отъ поради многото плячка, а леко — поради бързината на бѣгството. Защото, нападайки, всѣкога изпреварятъ мълвата, а отстжпвайки, не даватъ на преследващитѣ ги да чуятъ за тѣхъ. Нѣщо повече — тѣ опустошаватъ чуждата страна, а своя собствена нѣматъ; ако да бѣше нѣкой по-смѣлъ отъ Дария Истаспа, та да съедини Истъръ (т. е. да направи мостъ на Дунавъ) и почналъ би да търси скититѣ, то това било би сжщото, че той безумно би гонилъ непостижимото. Тѣ завзематъ скалитѣ и се криятъ въ храсталацитѣ, а той нищо повече, или ще блуждае по гори и джбрави, които сж по-диви отъ природата на преследванитѣ, и ще стане само зритель на голѣмата скитска пустиня, която е добре позната и на пословицата. Ако, въпрѣки природата на нѣщата, той ще упорствува, то и самъ той ще загине, заслужвайки не толкова съжаление за злополуката, колкото омраза за надменностьта; а скититѣ ще покажатъ, че тѣ сж деца на скалитѣ и джбоветѣ, и ще действуватъ, но безъ тѣ да паднатъ, така че, споредъ мене, ако може да се вѣрва на митоветѣ, известниятъ Гигасъ, който хвърлялъ стрели изъ тъмнина, безъ да бжде самъ засегнатъ, билъ е скитъ. За тѣхъ животъ бездейственъ е нещастие, а спокойствието — болесть, и върха на благополучието тѣ считатъ, че сж почувствували, когато или иматъ удобенъ

случай за война, или се подиграятъ съ мирнитѣ договори. За тѣхъ по-войнственъ е оня, който би се показалъ по-варварски и по-вѣроломенъ, принасяйки жертви съ бѣснуваща ръка и подчинявайки се на безумието. Но най-лошото е това, че съ своето множество тѣ надминаватъ пролѣтнитѣ пчели, и никой не знае, че тѣ сѫ хиляди или десетки хиляди, а числото имъ е неизброимо".[2])

Презъ изложената по-горе война печенѣжкитѣ орди се пръснали, както видѣхме, почти по цѣла България, като грабили и опустошавали всичко, каквото имъ падало подъ рѫка; въ мѣста, гдето сѫ преминавали, тѣ или избивали населението безъ разлика на възрасть, или го поробвали, като го излагали на страшни мѫки. При такъвъ начинъ на воюване отъ страна на тия диви пълчища, не е чудно, гдето българскиятъ народъ следъ усмирението на възстанието, подигнато въ 1040 год. отъ Петра Дѣлянъ, не показалъ за дълго време никакви признаци за животъ въ тия страни или пъкъ да помисли за нѣкои самостойни действия противъ византийската власть. Наистина, отначало българитѣ гледали на печенѣзитѣ като на съюзници, съ помощьта на които биха могли да се борятъ срещу своитѣ потисници; обаче по-сетне тѣ се убедили, че тия съюзници се явяватъ твърде опасни за тѣхъ, а пъкъ поселението имъ между Дунавъ и Стара-планина и покровителството, което имъ оказвали императорътъ и неговитѣ съуправители, показали, че българскиятъ народъ по-напредъ трѣбва да се освободи отъ тоя неприятель, и тогава вече да мисли за свалянето на византийското тежко иго.

Но не стигало това. България почнала да се наводнява отъ други нови гости, които по грабежитѣ и жестокоститѣ не отстѫпвали на своитѣ съплеменници — печенѣзитѣ. Не успѣли българитѣ да се оправятъ още отъ погрома на печенѣжкото нашествие, и ето захващатъ да нападатъ тѣхното отечество угритѣ или маджаритѣ. Въ 1059 год. маджарскиятъ краль Андрей I (1046—1061) нарушилъ мирнитѣ договори съ

---

[2]) Migne, Patr. gr. t. 126, col. 292 D — 293 B. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 4—5.

Византия и нахълталъ съ войска на Балканския полуостровъ, респективно въ северозападнитѣ български земи. Императоръ Исаакъ I Комнинъ (1057—1059) потеглилъ противъ маджаритѣ съ силна войска и се спрѣлъ при Срѣдецъ, за да се приготви за отпоръ, но работата не дошла до сражение. Маджарскиятъ краль изпратилъ пратеници съ предложение за миръ, което било прието отъ императора, и билъ сключенъ отново миръ съ тѣхъ на сѫщитѣ условия, каквито били предишнитѣ. Но походътъ на Исаака I Комнинъ не се свършилъ само съ това. Възползувани отъ нашествието на маджаритѣ, печенѣзитѣ, споредъ думитѣ на Скилица, отново „изпъплали отъ пещеритѣ, въ които се скривали, и грабили съседната страна“. Исаакъ I веднага следъ сключването на мира съ маджаритѣ потеглилъ противъ тѣхъ, вѣроятно, презъ Етрополския проходъ. Печенѣзитѣ тоя пѫть не показали сериозна съпротива, защото между отдѣлнитѣ племена и родове, на които тѣ се дѣлили, нѣмало съгласие и единодушие. Затова тѣхнитѣ главатари се подчинили на императора и сключили миръ и приятелство; само единъ Селте не поискалъ да признае властьта на императора и се съпротивялъ въ дунавскитѣ блата, кѫдето той избѣгалъ, и въ тамшната стръмна скала. Но скоро той излѣзълъ на равнината съ намѣрение да се срази съ императора, обаче той не можалъ да устои срещу ромейската войска и се обърналъ въ бѣгство; а когато било завзето и прибѣжището му, което било сринато до основитѣ, и печенѣжкиятъ лагеръ билъ разграбенъ, Исаакъ I потеглилъ обратно въ походъ и се разположилъ на лагеръ при Ловечъ около самитѣ поли на планината. Тукъ го застигнала страшна буря: излѣлъ се проливенъ дъждъ надъ лагера, а несвоевременниятъ снѣгъ и студъ (това било на 24. септемврий) нанесълъ страшни голѣми повреди и злини на войската: почти цѣлата конница и повече отъ присѫтствуващитѣ тамъ, понеже нѣмали нуждното облѣкло, загинали отъ студъ и дъждъ; скоро се почувствувалъ и гладъ, понеже всички почти хранителни припаси били отвлѣчени отъ водитѣ на пороитѣ и отъ приииждането и разлитието на р. Осъмъ.[1]) Поради тая злополука, а сѫщо

[1]) При това Скилица и Анна Комнина разказватъ, че се случило чудо съ императора. Следъ като поутихнала бурята, Исаакъ I потеглилъ

и поради слуха за избухване на нѣкакво възстание въ Мала Азия Исаакъ I побързалъ да се върне въ столицата и, „като оставилъ гарнизонъ и назначилъ стратегъ, радостно извършилъ завръщането си“, завръшва М. Аталиатъ.[1]) Тия думи на съвременника ясно свидетелствуватъ, че тоя походъ на Исаака I Комнинъ се е завършилъ не само съ усмирението на печенѣзитѣ, но и съ установяването на византийската власть въ днешна северна България (есеньта 1059 г.), която поради голѣмата печенѣжка опасность и появяването на нови варвари отвждъ Дунава — на узи и кумани, които вече заплашвали империята, била отдѣлена отъ България като особна тема — военно-административна область. Цариградското правителство окончателно се убедило, че, за да държи въ покорность поселилитѣ се вече въ северна България печенѣзи и да може своевременно и успѣшно да отблъсва всѣки нови нахлувания на варвари отъ отвждъ Дунава, ще трѣбва да създаде на балканската североизточна граница на империята една самостойна и силна область, която добре, организирана и снабдена съ нуждитѣ войски, въ всѣко време да служи като несъкрушима преграда за нови варварски нападения и опустошения на Балканския полуостровъ. За първъ управитель и организаторъ на тая нова тема, наречена „тема на Придунавскитѣ градове“, билъ назначенъ най-добриятъ тогава ро-

---

обратно и по пжтя си заедно съ приближенитѣ се спрѣлъ подъ едно джбово дърво. Но изведнажъ бурята се възобновила съ силенъ вѣтъръ, а императорътъ, като чулъ силенъ шумъ и страшенъ трѣсъкъ, побързалъ да се измѣсти изподъ дървото, и веднага, като че ли по условенъ знакъ, джбътъ се изтръгналъ съ корена и се просталъ на земята. Императорътъ стоялъ и се чудилъ, казва Анна, на божието за него промишление“. Следъ завръщането си въ столицата Исаакъ I отъ благодарность за спасението си построилъ въ Влахернитѣ великолепна църква въ името на св. Текла, праздникътъ на която се пада на 24. септемврий. Вж. Н. П. Кондаковъ. каз. съч., стр. 205—6.

[1]) Attaleiates, ib., p. 66, 20 — 67, 17. — Skyl.-Cedr., ib., p. 645, 17 — 647, 8. — Zonaras, ib., p. 195, 8 — 196, 2. — Anna Comnena, ed. A. Reifferscheidii, Lipsiae 1884, vol. I, p. 115, 18 — 117, 16. Анна маджаритѣ тукъ нарича даки, а печенѣзитѣ — савромати. — Ср. В. Г. Васильевскій, Византія и печенѣги, п. т., стр. 25—26.

мейски пълководецъ, патриций Романъ Диогенъ,[1]) синъ на познатия вече намъ Константина Диогенъ[2]) и по-сетнешенъ

[1]) Че въ края на царуването на Исаака I Комнинъ, т. е. презъ последнитѣ месеци на 1059 год. или въ началото на царуването на Константина X Дука, т. е. въ 1060 г. Романъ Диогенъ билъ управитель (ἄρχων) на Придунавскитѣ градове, се вижда отъ следнитѣ думи на M. Attaleiates, ib., p. 97, 15-23: ἐμπιστευθεὶς οὖν ἐπὶ τέλει τοῦ βασιλέως τοῦ Δούκα τὴν τῆς Σαρδικῆς ἀρχήν, ἐβουλεύσατο (ὁ Διογένης) τοὺς Σαυρομάτας προσλαβέσθαι συνεργοὺς εἰς τὸ μελετώμενον καὶ εἰς προὖπτον αὐτὸ ἀγαγεῖν. ἐπείθοντο γὰρ ἐκεῖνοι τῷ ἀνδρὶ τούτῳ διὰ τὸ ἐκ τῆς ἀγχιθύρου στρατηγίας προεπιγινώσκεσθαι τοῦτον αὐτοῖς, ὁπότε τῶν περὶ τὸν Ἴστρον ἀρχων πόλεων τούτοις ἀντεπολέμησε καὶ πεσεῖν ἐκινδύνευσεν, εἰ μὴ ἐξείλετο τοῦτον ἀκαταγωνίστῳ ῥύμῃ καὶ ῥώμῃ Νικηφόρος μάγιστρος ὁ Βοτανειάτης. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 229, бел. 3, пише, че, понеже Романъ Диогенъ трѣбвало да се бори съ савроматитѣ (маджаритѣ) и се излагалъ въ борбата на опасность, отъ която го спасилъ магистеръ Никифоръ Вотаниатъ, то най-естествено е подъ „градове на Дунавъ" да се разбиратъ Бѣлградъ-Сирмий, и оттука Скабалановичъ заключава, че Романъ Диогенъ билъ стратегъ на тия градове. Но преди всичко подъ изразa αἱ περὶ τὸν Ἴστρον πόλεις се разбирали само градоветѣ на долни Дунавъ (за това най-очевидно говорятъ следнитѣ думи на сжщия Attaleiates, ib., p. 66, 21-23: Τῶν δὲ πρὸς ἥλιον δύνοντα. Σαυρομάτων ταραττομένων, σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ τῶν περὶ τὸν Ἴστρον Σκυθῶν, οὓς Πατζινάκους τὸ πλῆθος κικλήσκουσιν κτλ.), но не и градоветѣ по срѣдни Дунавъ, какъвто е Бѣлградъ, а още по-малко гр. Сирмий (сег. Митровица); после, подъ „савромати" у Аталиата, наистина, се разбиратъ маджаритѣ, обаче Романъ Диогенъ, като архонтъ на Придунавскитѣ градове, не е воювалъ, па и не е могълъ да воюва съ тѣхъ, защото още презъ лѣтото на 1059 год. Исаакъ I бѣ вече сключилъ, както видѣхме, миръ съ краля имъ; тукъ поскоро могатъ и трѣбва да се разбиратъ само печенѣзитѣ, които и Анна Комнина нарича, както се посочи, сжщо савромати (вж. предната цитата) и съ които той е ималъ сблъсквания, и то само следъ като билъ назначенъ отъ Константина X Дука въ края на царуването му за дука-управитель на Сардика (Срѣдецъ), т. е. на България, както ще видимъ по-долу. Освенъ това Романъ Диогенъ е търсилъ съюзници, за да произведе държавенъ превратъ и да завземе престола; тая цель той е могълъ да постигне по-скоро съ помощьта на печенѣзитѣ отъ северна България, които сж били винаги готови да действуватъ, отколкото съ помощьта на маджаритѣ, съ които той не е могълъ да има връзки.

[2]) Ако известието на сръбския патриархъ Василия Бъркичъ въ описа си на турскитѣ области отъ 1771 год., че **Кюстендилъ Баня Діwгена кесарıа гдѣ онъ родисѧ**" (Споменик, X, стр. 54), т. е. че Романъ Диогенъ билъ роденъ въ Велбуждъ, е автентично, то тогава самото събитие ще трѣбва да отнесемъ къмъ времето, когато баща му Константинъ Диогенъ

императоръ, който преди да завземе престола, билъ жененъ за дъщерята на българина Алусиана, втория синъ на царь Ивана-Владислава. Едновременно съ отдѣлянето на северна България въ особна самостойна тема станало и откжсването на дръстърската епископия отъ Охридската архиепископия и присъединението ѝ къмъ цариградската патриаршия, както това се доказва най-добре отъ единъ списъкъ на епископиитѣ, подчинени на Охридската църква, произлизащъ не порано отъ втората половина на XI. вѣкъ, гдето името на дръстърската епископия вече не фигурира[1]).

Но мирътъ и спокойствието, което бѣ настанало въ северна България следъ възстановяването на византийската власть, не били за дълго. Не се минало много време, и новъ бичъ споходилъ българскитѣ земи, който размърдалъ цѣлия Балкански полуостровъ. Това били узитѣ, които у руситѣ носили име торки, а у арабскитѣ писатели гузи, огузи, — народъ отъ турски произходъ, родственъ на печенѣзитѣ и куманитѣ, но не били кумани, както нѣкои приематъ, а били отдѣлно племе, което не се отличавало съ особена дивотия и войнственость, както печенѣзитѣ и куманитѣ.[2]) Още когато сж живѣли между Донъ и Волга, узитѣ постоянно воювали съ печенѣзитѣ, а когато последнитѣ мръднали ок. 1032 год. на западъ и се поселили между Дунавъ и Днепъръ, тѣ се настанили на тѣхнитѣ мѣста между Донъ и Днепъръ и станали

е билъ назначенъ за дука-управитель на България въ 1026 год. (вж. тукъ по-горе, стр. 36) и е ималъ резиденцията си въ Срѣдецъ, а семейството му е живѣело или временно е прекарвало въ Велбуждъ, знаменитъ още отъ старо време съ своитѣ бани, както се досѣща Йор. Ивановъ и правилно посочи, какво известието на М. Аталиата, че Диогенъ ἀξιῶν οὖν εἰς Καππαδοκῶν, ἐξ ἧς τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως ἔσχηκε (ib., p. 99, 21-22), трѣбва да се разбира въ смисълъ, че Диогенъ водѣлъ потеклото си отъ кападокийцитѣ (вж. Северна Македония, стр. 45), т. е. че или баща му, или дѣдо му сж произлизали отъ кападокийцитѣ, и затова не може да противоречи на Бъркичевото известие.

[1]) Изданенъ отъ H. Gelzer подъ насловъ: αἱ ὑποκείμεναι ἐπισκοπαὶ τῷ θρόνῳ τῆς Βουλγαρίας въ Byzan. Zeitsch. I (1892), S. 256—257.

[2]) П. Голубовскiй, Печенѣги, торки и половцы до нашествія татаръ. Кіевъ 1884, стр. 41 и сл. и 75 и сл. — Д. И. Иловайскiй, Исторія Россiи. т. I, стр, 113 и сл. и бел. 42.

въ непосрѣдно съседство съ Русь, която тѣ почнали да тревожатъ. Постоянно нападани отъ изтокъ отъ по-силнитѣ и войнствени кумани и отбивани и стѣснени отъ рускитѣ князе,[1]) въ 1064 г.[2]) узитѣ си пробили пѫть презъ печенѣжката земя къмъ Дунавъ, за да нахълтатъ въ предѣлитѣ на Византия. Тоя новъ варварски народъ, въ тритѣ орди на когото се наброявали до 600 хиляди души,[3]) сполучилъ да премине Ду-

[1]) Рускиятъ лѣтописъ съобщава за нѣколко сблъсквания на рускитѣ князе въ даденото време съ торкитѣ или узитѣ. Така, подъ 1055 (6563) год. четемъ: „Въ се же лѣто иде Всеволодъ (Переяславски) на торкы зимѣ къ Воiню, и побѣди торкы. Того же лѣта приходи Блушь с половци, и сотвори Всеволодъ миръ съ ними, и возвратишася [половци] въ свояси". Но особено важенъ билъ съюзниятъ походъ на рускитѣ князе въ 1060 (6568) г.: „Того же лѣта Изяславъ (Киевски), и Святославъ (Черниговски), и Всеволодъ (Переяславски), и Всеславъ (Полоцки), совокупивше воя бещислены, и поидоша на конихъ и в лодьяхъ, бещисленое множество, на торкы. И се слышавше торци, убоявьшеся, пробѣгоша и до сего дни, и помроша бѣгающе, божиимъ гнѣвомъ гоними, овии отъ зимы, друзии же гладомъ, инии же моромъ (и) судомъ божиимъ; и такъ Богъ избави крестьяны отъ поганыхъ." Сѫщо и въ 1061 (6569) г. се споменува за първото нападение на руската земя отъ половци; тѣхниятъ князъ билъ Сокалъ. Противъ тѣхъ излѣзълъ князъ Всеволодъ, но билъ победенъ. Вж. по Ипатскому списку, стр. 114, 16-19; 114, 29—115, 10.

[2]) Скилица-Кедринъ съобщава, че това събитие станало ἔτος μὲν ἕκτον βασιλεύοντι τῷ Δουκί, ἰνδικτῶν γ', ἔτος ςφογ' τῆς κοσμικῆς κτίσεως (ib. p. 657, 4-6), т. е. въ 6573, която дава, наистина, 1065 г., обаче М. Аталиатъ, отъ когото Скилица е черпалъ, почва разказа си съ думитѣ: Τῆς γ' ἰνδικτιῶνος ἐνστάσης (ib., p. 83, 10), т. е. „когато бѣ настѫпилъ 3-иятъ индиктъ", а той се е продължавалъ отъ 1. IX. 1064 до 31. VIII. 1065, и понеже индиктътъ току що настѫпилъ, то и събитието се отнася веднага или наскоро следъ 1. IX. 1064 г.

[3]) Това число дава M. Attaleiates, като казва: συνεψηφίζετο γὰρ τὸ ἔθνος εἰς ἑξήκοντα μυριάδας ἀνδρῶν (ib., p. 83, 19-20), т. е. „народътъ наброявалъ до 60 × 10.000 (= 600.000) мѫже", безъ жени и деца. Скилица-Кедринъ предава това изречение така: συνεποσοῦτο γὰρ τὸ ἔθνος, ὡς οἱ εἰδότες διεβεβαιοῦντο, εἰς ἑξήκοντα μυριάδας μαχίμων ἀνδρῶν καὶ πολεμιστῶν (ib., p. 654, 21-23), т. е. „народътъ достигалъ, както потвърдили ония, които видѣли, до 60 × 10.000 (= 600,000) способни за война и войнствени мѫже". Очевидно, на Скилица се е показало това число преувеличено, и затова той прибавя думитѣ „както потвърдили ония, които видѣли", за да снеме отговорность отъ себе си. Но Зонара, кой съкращава и парафразира Скилица, смекчилъ тая отговорность, като пише: ἦσαν γάρ, ὡς λόγος, ὑπὸ

навъ на лодки еднодръвки и на надути кожи всецѣло (παγγενεί) съ покѫщнината си. Следъ това узитѣ разбили ромеитѣ и мѣстнитѣ българи, които се опитвали да имъ попрѣчатъ да минатъ рѣката, а двамата имъ пълководци, Василия Апокапъ,[1] управительтъ на тема Придунавскитѣ градове, и Никифора Votаниатъ, който му билъ изпратенъ на помощь,[2] успѣли дори да пленятъ; тѣ се пръснали по българскитѣ земи, а една доста голѣма часть отъ тѣхъ се спустнала презъ Македония къмъ Солунъ и достигнала чакъ до Еллада, като нападала, грабила и откарвала безбройна плячка. Обаче на връщане тая орда поради настаналата сурова зима, която имъ докарала много епидемически болести, изтеглила твърде много, като изгубила повечето си хора. Главнитѣ сили на узитѣ съ настѫпването на зимата се оттеглили къмъ Стара-планина, гдето изпаднали въ крайно бедствено положение.

Императоръ Константинъ X Дука (1059—1067), като се научилъ за голѣмото множество варвари, силно билъ опечаленъ и обезпокоенъ, но поради свойственото нему скѫперничество побоялъ се да събере веднага силна армия и да я изпрати противъ тѣхъ, споредъ едни, а споредъ други, защото

ἑξήκοντα χιλιάδας οἱ αἴρειν ὅπλα δυνάμενοι, т. е. „тия, които могли да носятъ орѫжие, били, както е дума, подъ 60 хиляди". Едвали може да се допустне, че Зонара си е позволилъ да намали числото на 60 хиляди възъ основа на нѣкои другъ изворъ; и нему се е показало числото надуто, и затова на своя отговорность е замѣнилъ μυριάδας на своя оригиналъ съ χιλιάδας което, наистина, е по-правдоподобно. — Ср. В. Г. Васильевски, п. т. стр. 26, бел. 3.

[1]) Скилица-Кедринъ (ib., p. 591, 4) обяснява етимологията на името ὁ 'Αποκάπης отъ ὁ ἀπὸ Κάπης, безъ да каже, какво е това Κάπη; обаче това едвали е вѣрно, защото то е нищо друго, освенъ арменското име Абукабъ, което въ гръцка транскрипция се е обърнало въ ὁ 'Αποκάπης. Бащата на Василия Абукабъ, арменецъ, билъ, споредъ Матея Едесски, управитель на гр. Едеса при Романа III Аргиръ, която при Никифора Вотаниатъ преминала въ рѫцетѣ на Василия Абукабъ, и той я управлявалъ до 1083 г., когато умрѣлъ. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 197. — Ср. M. Attaleiates, ib., p. 116, 10-11.

[2]) Въ какви отношения се намирали тия двама пълководци въ 1064 г., вж. тукъ Притурка № 4: „Билъ ли е Никифоръ Вотаниатъ архонтъ на Придунавскитѣ градове".

той не се осмѣлявалъ да противодействува на такава сила, понеже всички твърдѣли за непобедимото множество на неприятеля, и всички виждали, че избавление отъ него е невъзможно дори съ откупъ; а нѣкои вече мислили да се изселятъ отъ Европа, т. е. отъ Балканския полуостровъ. Тогава императорътъ се опиталъ да ги задържи и усмири по другъ, но старъ за Византия начинъ: той изпратилъ посолство до племеннитѣ началници (ἐθνάρχας) на узитѣ, чиято задача била съ най-ласкателни и убедителни думи да въздействува върху тѣхъ, а предъ нѣкои дори се докарвалъ и съ подаръци. Посолството обаче нѣмало никакъвъ успѣхъ.[1]) Узитѣ въ стремежа си да си набавятъ всичко необходимо за живота, продължавали да притѣсняватъ и грабятъ населението въ българскитѣ земи. Индиферентностьта на императора къмъ безнаказанитѣ действия на варваритѣ възбудила най-сетне въ Цариградъ силенъ ропотъ: тамъ всички осмивали и обвинявали Константина X Дука, че поради неговата алчность и скжперничество империята страдала и се предоставяла на собствената си сждба. Като не можалъ вече да пренася всички тия порицания, императорътъ най-сетне решилъ самъ да тръгне противъ неприятеля. За всеобщо очудване той излѣзълъ отъ столицата съ единъ отредъ, който не съдържалъ повече отъ 150 души, и се разположилъ на лагеръ срещу рѣката Атира около крепостьта Хировакхи[2]). Мнозина се очудвали, какъ императо-

---

[1]) Неизвестно защо F. Dölger, п. т., стр. 15, № 955 нарича узитѣ печенѣзи.

[2]) M. Attaleiates, ib., p. 85, 3-6: καὶ καταντικρὺ τοῦ Ἀθύρος, περὶ τόπον οὕτω καλούμενον Χοιροβάκχους, ... σκηνὰς ἰδίας ἐπήξατο καὶ τῶν σὺν αὐτῷ Име Ἀθύρα или Ἀθύρας носила малката рѣкичка, която се вливала въ р. Меласъ (тур. Кара-су, т. е. Черна рѣка, която се изтича въ Голѣмо-Чекмедженското езеро), и крепость, която се намирала 15 клм. на западъ отъ Регионъ, сег. Кючукъ-Чекмедже (вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава, т. I, ч. 1, стр. 275, бел. 4). Отъ думитѣ на Анна Комнина, ib., lib. VIII, cap. 1; II, p, 1, 22-23: ἐκεῖνος (ὁ αὐτοκράτωρ) μὲν οὖν παραχρῆμα κατευθὺ Χοιροβάκχων ἤλαυνε καὶ εἰσελθὼν κλείει τὰς πύλας, et p. 2, 4-6: οἱ ἐλπιζόμενοι τῶν Σκυθῶν καταλαβόντες κατὰ τὸν συγκεκολλημένον τῷ τείχει τῶν Χοιροβάκχων αὐχένα ἔστησαν, — става явно, че Харовакхи сж били градъ-крепость, защото тѣ имали стени и врати, а пъкъ отъ думитѣ на Никита Акоминатъ, ib., 85, 14-16: εἶχε τοίνυν μεθ' ἡμέρας αὐτοὺς ἡ τῶν Χοιροβάκχων πᾶσα

рътъ е тръгналъ съ толкова малко хорица срещу такова множество, когато той трѣбвало най-напредъ да събере източнитѣ войски и тогава да потегли къмъ западнитѣ мѣста. „Тая войска приличаше, пише Аталиатъ, на баснословната войска на Диониса, когато той съ менадитѣ и силенитѣ, я повелъ противъ индийцитѣ". Докато императорътъ кроелъ съ тая незначителна сила да отблъсне неприятелскитѣ орди, работата се свършила и безъ него. Бързоходи, дошли отъ войската при Дунавъ, донесли известие, че плененитѣ пълководци Василий Апокапъ и Никифоръ Вотаниатъ се освободили отъ плена и че варваритѣ сж съвършено унищожени; тѣ разказвали, че главатаритѣ на узитѣ по увещание отъ ромейскитѣ власти на градоветѣ по Дунавския брѣгъ се качили на лодки, минали рѣката и избѣгали въ земята си. Останалитѣ — една все още многобройна тълпа — повечето били изтрѣбени отъ заразна болесть (чума) и гладъ, другитѣ пъкъ съвсемъ умаломощени, нападани отъ мѣстнитѣ българи и печенѣзи, или загинвали най-безмилостно отъ оржжие, стжпквани отъ копитата на безсловеснитѣ животни и отъ собственитѣ си кола, или пъкъ съ покорность молили за милость и пощада отъ византийскитѣ власти; а единъ отредъ узи, който безпрѣчно достигналъ до Цурулъ (сег. Чорлу), билъ унищоженъ по чудесенъ начинъ, както казватъ, отъ нѣкакво небесно войнство, което обсипало неприятелитѣ съ множество стрели и не оставило нито едного ненараненъ. Императорътъ, наистина, счелъ това избавление отъ варваритѣ като божие чудо, затова отъ благодарность къмъ Бога наложилъ постъ и заповѣдалъ навсѣкжде да се отслужатъ благодарителни молебени. Така той се върналъ въ столицата. Остатъцитѣ отъ узитѣ, които на брой ще да сж били не малко, съгласно съ правилото на византий-

---

ἱππήλατος πηγνύντας στρατόπεδον и на Киннама, ib., p. 73, 18-21: . . . ἐς τὰς ἐπὶ Χοιροβάκχων πεδιάδας (ὑπτιάζει γὰρ ἐνταῦθα ὁ χῶρος καὶ πόαν δαψιλῆ μάλιστα ἐς τὰς ἵππων παρέχεται νομάς); ср. ib., p. 327, се установява, че предъ крепостьта Хировакхи се простирала голѣма равнина, удобна за поставяне на лагеръ, следов. крепостьта Хировакхи се е намирала северно отъ Голѣмо-Чекмедженското езеро, може би, днеш. Чаталджа или нейде близу до нея. — C. Jireček, Heerstrasse, S. 102.

ската държавна практика, били покръстени и поселени на държавни земи въ Македония, а нѣкои отъ тѣхъ били приети на византийска служба и достигнали високи и важни санове[1].)

Така българскиятъ народъ билъ оставенъ самъ да се защищава отъ тежкитѣ удари на разни варварски народи, които немилостиво грабили мирното население и опустошавали страната. Проявената незаинтересованость къмъ сждбата на българитѣ отъ страна на цариградското правителство засилвала омразата на покоренитѣ къмъ владѣтелитѣ и правила още по-тежка византийската власть, която съвсемъ влошила положението на българитѣ и предизвикала ново възстание.

4. ВТОРО ГОЛѢМО ВЪЗСТАНИЕ НА БЪЛГАРИТѢ ВЪ 1072 г. И УЧАСТИЕТО ИМЪ ВЪ ДРУГИ ПОЛИТИЧЕСКИ ДВИЖЕНИЯ

Следъ усмирението на възстанието на Петра Дѣлянъ въ 1041 г. едвали на българитѣ сж били оставени напълно онова вжтрешно самоуправление, което бѣ имъ оставилъ и потвърдилъ съ грамоти Василий II, и изобщо предишнитѣ правдини. Макаръ и да нѣмаме прави данни за положението на българския народъ въ даденото време, все пакъ можемъ съ известна положителность да кажемъ, че неговото стопанско-економическо състояние е било крайно разнебитено презъ времето на варварскитѣ нашествия отъ 1048 до 1053 г., и следъ тѣхъ, отъ когато той трѣбвало да тегли двойно иго — византийско и печенѣжко, а сжщо и по-сетне презъ 1064 г., когато билъ подложенъ на грабежитѣ и опустошенията на страшнитѣ узи. Тая материална съсипия приготвѣла почва за неговото национално обезличение, въ което не малко спомагали и неговитѣ управители. Отъ Цариградъ се изпращали както за църквата, така и за страната управители—правителствени креатюри, на които централната власть е могла да се осланя сигурно, и които много повече залѣгали за интереситѣ на държава и църква, откол-

[1]) M. Attaleiates, ib., p. 83, 10 — 87, 22. — Skylitzes, ib., p. 654, 10 — 657, 6. — Zonaraz, ib., p. 199, 20 — 200, 31. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 26—30.

кото за доброто на подчиненитѣ тѣмъ българи. Така, следъ смъртьта на архиепископъ Лъва, бившия хартофилаксъ на великата църква св. София и помощникъ на патриархъ Михаила Керуларий (1043—1058) въ борбата съ римския първосвещеникъ, който билъ „пръвъ отъ ромеитѣ", т. е. не българинъ, всички български архиепископи, въпрѣки църковната имъ независимость, били природни ромеи и се назначавали направо отъ императора: въ 1056 год. билъ назначенъ (προεχειρίσατο) отъ императрица Теодóра (1555—1056) монахъ Теодулъ, родомъ отъ Икония отъ гр. Триполисъ, игуменъ на мънастиря св. Мокия (въ Цариградъ близу до Златнитѣ врата), който не се отличавалъ съ своята ученость, но билъ преуспѣлъ въ божествената мѫдрость и въ добродетелитѣ.[1]) Но все пакъ неговото назначение отъ Теодóра, безъ да съблюдава изборнитѣ форми, предписвани отъ канонитѣ, предизвикало незадоволство въ съвременницитѣ, между които билъ и Михаилъ Пселлъ; тѣ намирали постѫпката на императрицата противозаконна (παρανομεῖν) и го обяснявали съ твърде ревностно отношение къмъ самодържавната си власть.[2]) Теодулъ отбелязалъ своето управление съ това, че построилъ горната часть на църквата св. София въ Охридъ, съ помощьта на нѣкого си Ивана Анчо (Ἀντζᾶ).[3]) Неговъ приемникъ билъ Иванъ Лампинъ (ὁ Λαμπηνός, нареченъ по името на родния му градъ Λάμπη на о-въ Критъ), монахъ отъ планината Олимпъ (витински), сподвижникъ и сътрудникъ на патриархъ Ивана Ксифилинъ (1064—1075). Той билъ назначенъ (προχειρίζεται ὁ βασιλεύς) въ 1064 год. отъ Константина X Дука[4].) Тоя архиепископъ оказалъ голѣма услуга на императора: когато Никифоръ Василаки, който бѣ повдигналъ възстание, дошелъ отъ Драчъ въ Охридъ, гдето искалъ да се прогласи за импе-

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 611, прибавка къмъ редъ 15; за града вж. Ib., p. 502, 6. — За мѣстонахождението на мънастиря св. Мокия вж. Н. П. Кондаковъ, каз. съч., стр. 91—92.

[2]) M. Psellos, ib., p. 186, 5-16. — Н. Скабалановичъ, п. т. стр. 423.

[3]) Вж. Дюканжовия списъкъ № 10, въ 2-то издание на Йор. Ивановъ, Бълг. старини, стр. 566.

[4]) Skylitzes, ib., p. 658, 23 — 659, 3. — Вж. Дюканжовия списъкъ № 11, п. т., стр. 567.

раторъ, Иванъ Лампинъ се противопоставилъ и не му позволилъ да осѫществи желанието си, и Василаки трѣбвало да напустне Охридъ и да замине за Солунъ.[1]) Следъ смъртьта на Ивана Лампинъ въ 1078 год. императоръ Никифоръ Вотаниатъ на негово мѣсто назначилъ (ἀντ' αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς προεβάλετο) за архиепископъ другъ Иванъ съ прозвище Аинъ (Ἄοινος = непиещъ вино = трезви), игумена на Арицийския мънастирь (неизвестенъ).[2]) И четирмата тия български архиепископи се изпращали направо отъ Цариградъ, надъхани съ византийски църковни тенденции, които тѣ се стараели или дори се задължавали да прокарватъ и да прилагатъ, така че Охридската архиепископия по тоя начинъ се обръщала отъ българска въ гръцка; за националното българско духовенство били оставени само селскитѣ енории, гдето най-малко и почти никакъ не могла да се развива книжовна дейность. Еднички убѣжища за националната българска църква и книжнина останали само мънастиритѣ — стари, каквито сѫ били св. Наумъ на южния брѣгъ на Охридското езеро, Рилскиятъ св. Иванъ и други, и нови, основани презъ XI. и XII. вѣкъ въ североизточна Македония, каквито сѫ мънастиритѣ: 1. на св. Прохора Пчински, който се уединилъ въ „поустынѧх Вранѧньскыихъ, на рѣцѣ глемѣи Пшинѧ, подъ планина Козякъ, гдето и днесъ се издига неговиятъ мънастирь; 2. на св. Гавриила Лѣсновски, който се подвизавалъ въ „Лѣсновскоую горү“ сега Лисецъ-планина, южно отъ Кратово при с. Злетово, и днесъ сѫществува и 3. на св. Иоакима Осоговски или Сарандапорски, който се спасявалъ въ Осоговската планина при р. Скупица, наричана обикновено Бабинъ-долъ „въ мѣстѣ глемѣм Саран'дапорь“, сев.-изт. отъ Крива-паланка, гдето се намира и днесъ тоя мънастирь. Тия три мънастиря, основателитѣ на които сѫ били българи, наредъ съ старитѣ мънастири, по-сетне презъ XII. вѣкъ, когато се засилва ромеи-

---

[1]) Skylitzes, ib., 739, 5-13. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 423.

[2]) Skylitzes. ib., p. 742, 18-22. — Вж. Дюканжовия списъкъ № 12, п. т., стр. 567. — В. Г. Васильевски (Рецензія на Успенскаго, п. т., стр. 323) отнася назначението на тоя архиепископъ къмъ 1079 г. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 423.

зацията въ западнитѣ и югозападнитѣ български земи, ставатъ центрове на българщината и нейни крепости за борба съ ромеизма. [1]).

Свѣтскитѣ намѣстници-управители на България, които не по-малко сж съдействували за ромеизацията на българския народъ, за дадното време сж известни: Никифоръ Протевонъ (Νικήφορος Πρωτεύων), приемникътъ на синкелла Василия Монахъ, който загиналъ, както се каза, въ 1053 год. въ сражението съ печенѣзитѣ при Велики Преславъ. Тоя български намѣстникъ-управитель билъ изтъкнатъ като кандидатъ за преемникъ на Константина IX Мономахъ, и затова въ края на 1054 год. предъ смъртьта на тоя императоръ и съ негово съгласие Никифоръ Протевонъ билъ извиканъ отъ България въ столицата; но въ това време привърженицитѣ на императрица Теодóра сполучили да я доведатъ въ Цариградъ и да я обявятъ за самостойна императрица. Извиканиятъ Протевонъ на пжть за столицата билъ арестуванъ въ Солунъ и отъ тамъ билъ направо изпратенъ на заточение въ мънастирь Кузина въ Тракисийската тема (Мала Азия). [2]) Кой е билъ следъ него български намѣстникъ-управитель, не е известно. Отъ Никифора Вриения само узнаваме, че следъ като Исаакъ I Комнинъ станалъ императоръ, той почелъ брата си Ивана Комнинъ (бащата на Алексия I Комнинъ) съ санъ куропалатъ и го назначилъ за началникъ на западнитѣ войски (ἄρχοντα τῶν τῆς δύσεως στρατευμάτων), или доместикъ на схолитѣ (по-късно великъ доместикъ). Въ тая си длъжность Иванъ Комнинъ „оставилъ съ своитѣ дѣла незабравими спомени и за тракийци, и за македонци, и за иллирийци, и за българи — началствуващи и подчинени; [3]) за жаль ние не знаемъ, въ какво сж се изразили тия негови дѣла, но трѣбва да се предполага, че тѣ сж били добри и полезни, и затова сж оста-

---

[1]) Йор. Ивановъ, Българ. старини, 2-о изд. стр. 407—409. — Отъ сжщия, Северна Македония, стр. 90—109.

[2]) M. Attaleiates, ib., p. 51, 13 et squ. — Skyl.-Cedr., ib., p, 610, 10-22. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 68. — Fr. Dölger, Regesten, п. т., стр. 11. № 921.

[3]) N. Bryennius, ib., p. 19, 20 — 20, 9.

вили незабравимъ споменъ, съ други думи, презъ царуването на Исаака I Комнинъ (1057—1059) положението е било сносно, което, може би, се е дължело до известна степень и на неговата съпруга императрица Екатерина, българка, дъщеря на царь Иванъ-Владислава.

При Константина X Дука въ 1065 или 1066 год. намираме китепанъ на България Андроника Филокалесъ (Ἀνδρόνικος Φιλοκάλης), известенъ като помиритель между императора и протоспатария Никулица Делфина — ларисецъ. Последниятъ въ 1076 год. го намѣрилъ въ крепость Петърско силно изплашенъ поради почналото се тогава възстаническо движение между власитѣ въ сев. Тесалия, защото се боялъ, да не би самиятъ Никулица да се присъедини къмъ възстаницитѣ[1]). Следъ него въ края на царуването на сѫщия

[1]) Strategicon Cecaumeni, ib., p. 72, 6-7: τὸν κατεπάνω Βουλγαρίας Ἀνδρόνικον τὸν Φιλοκαλῆν. Това презиме се срѣща и въ форма Φιλοκάλλης и Φυλοκαλίτης. Годината на тоя български управитель 1065—1066 опредѣля случаятъ, по поводъ на който се споменува името му — опитътъ за бунтъ на тесалийскитѣ власи и българи (Strategicon, ib., p. 68, 4—72 22.—В. Г. Васильевскій, Совѣты и пр., п. т., стр. 125—145 (82—102), а тоя последниятъ станалъ въ годината, когато се появила голѣма комета — въ май 1066 г. Подробно за това вж. В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 126—130 (83—87). Споменуваната тукъ креп. τὸ Πετερίσκον (Πετρισκόν у Skyl., Cedr., ib., p. 462, 11), която се намирала при днеш. с. Петърско на брѣга на малкото езеро съ сѫщото име, юг.-зап. отъ Островското (В. Н. Златарски, История на българ. държава, I, ч. 2, стр. 752—753) била ли е резиденцията на тоя намѣстникъ-управитель, или Филокалесъ случайно се е намиралъ тамъ, не може да се установи. — Отъ рода на Филокалесовци сѫ познати: при Алексия I Комнинъ Мануилъ (Anna, edit. Teubn. II, p. 40 squ.) и най-прочутиятъ отъ тѣхъ Евматий, дука на о-въ Кипъръ (Anna, ib., II, p. 34, 32; 125, 11; 135, 1; 224, 13 squ; 234, 19); негови моливдовули сѫ известни засега четири (вж. Schlumberger, Sigillographie, p. 188—190, №№ 1, 2, 3; p. 692—693. — Извѣстія Рус. Археол. Ин-тута т. XIII (1908), стр. 95, № 346 (366). У Шлюмберже има изданенъ още единъ моливдовулъ на Михаила Филокалитъ (Μιχαὴλ Φυλοκαλίτης, Schlumberger, ib., p. 693, № 6), но дали Φιλοκάλης и Φυλοκαλίτης е едно и сѫщо име, остава неизвестно. Въ какви роднински връзки се намиралъ нашиятъ Андроникъ къмъ споменатитѣ тукъ Филокалесовци, Мануила и Евматия, мѫчно е да се опредѣли; но ако се сѫди по времето на тѣхната дейность, трѣбва да се приеме, че Андроникъ е билъ по-старъ отъ другитѣ. — При Алексия III Ангелъ епархъ на Цариградъ билъ Евматий Фило-

императоръ билъ назначенъ за дука на Сардика (Срѣдецъ) споменатиятъ по-горе патриций, но тогава вече вестархъ, Романъ Диогенъ, синъ на Константина Диогенъ, вторія намѣстникъ-управитель на България, отъ втората половина на 1066 и презъ 1067 год.[1]), който въ тая длъжность решилъ да тури въ изпълнение отдавнашната си мисъль[2]). Като виждалъ

калъ, известенъ по своето богатство (Nicetas, ib., p. 630, 7 — 631, 8) Дали Филокалий (Φιλοχάλιος), тъстътъ на Алексия V Дука Мурзуфла (Nicetas, ib., p. 749, 4), има нѣкое отношение къмъ Филокалесовци, остава сѫщо неизвестно.

[1]) Ив. Скилица, а следъ него и Зонара ни съобщаватъ, че когато Романъ Диогенъ билъ назначенъ за дука на Срѣдецъ въ чинъ патриций, той поискалъ отъ императора да го издигне въ чинъ вестархъ; но Константинъ X Дука отговорилъ, че той трѣбва по-напредъ да покаже дѣла и тогава да иска награда, и го изпратилъ, безъ да обърне внимание на просбата му. Когато Диогенъ пристигналъ въ Срѣдецъ, той се натъкналъ на печенѣзи, които били излѣзли и грабили страната. Той ги надвилъ, уловилъ много отъ тѣхъ живи и главитѣ на убититѣ изпратилъ на императора, който го почелъ веднага съ чинъ вестархъ, следъ като му написалъ: „това не е мой подаръкъ Диогене, а подаръкъ на твоята добродетель и храбрость“ (Skylitzes, ib., p. 663, 12-22. — Zonaras, ib., p. 203, 28—204, 3). Отгде е заимствувалъ тоя епизодъ Скилица, не е известно, защото у М. Аталиата той не се намира; напротивъ, отъ неговитѣ думи може да се заключи, че Диогенъ билъ вече вестархъ, когато билъ назначенъ за дука на Сердика, така че, ако горниятъ епизодъ е истински, то той ще се отнася къмъ по-ранно време, може би къмъ нѣкое отъ ония печенѣжки нападения, за които Аталиатъ споменува преди нахлуването на узитѣ въ България (ib., p. 83. 2-5).

[2]) Къмъ това време ще трѣбва да отнесемъ следния разказъ въ житието на св. Прохора Пчински. Веднажъ, когато Диогенъ отишелъ на ловъ въ планина Козякъ, дето се спасявалъ светецътъ въ една пещера, той, гонейки една сърна, се доближилъ до пещерата и, като видѣлъ стареца, се уплашилъ и търтилъ да бѣга. Но св. Прохоръ го повикалъ по име и му казалъ да се върне при него, защото и той е човѣкъ. Изплашенъ, Диогенъ, като чулъ, че старецътъ знае името му, въ голѣмъ страхъ дошелъ при стареца и поискалъ благословение отъ него. Св. Прохоръ го благословилъ и му рекълъ: „Диогене, речено е да отидешъ въ Цариградъ и ще бѫдешъ царь, но, когато възлѣзешъ на престола, спомни си за мене стареца поради предсказания даръ“. Диогенъ си отишелъ, очуденъ отъ думитѣ на стареца, но го забравилъ. Тогава светецътъ му се явилъ и му казалъ: „да отидешъ въ Цариградъ и ще станешъ царь и мене недей забравя“. И наистина, Диогенъ отишелъ въ столицата, гдето патриархътъ по

неспособностьта на цариградското правителство, което не било въ състояние да защити държавата отъ външнитѣ ѝ врагове, Романъ замислилъ съ помощьта на мѣстното българско население и на печенѣзитѣ да извърши държавенъ превратъ и да заграби върховната власть. Тая мисъль той таилъ въ себе си, докато билъ живъ Константинъ X Дука, т. е. до май 1067 г., но следъ това той явно почналъ да се приготвя за дѣлото, като влизалъ въ споразумение съ мѣстнитѣ жители и съ военни люди. Обаче единъ арменецъ, който билъ посветенъ въ цѣлата работа, му измѣнилъ и почналъ да доказва на мѣстното население, т. е. на българитѣ, че Диогенъ замислилъ да ги предаде на печенѣзитѣ, съ които той се намиралъ въ преговори. Съ помощьта на настроенитѣ така враждебно мѣстни жители, които следъ разкриването на замислитѣ му, разбира се, се отказали да го поддържатъ, арменецътъ сполучилъ да арестува Диогена и въ надежда за голѣма награда, откаралъ го въ столицата и го предалъ на правителството на императрица Евдокия. Романъ Диогенъ билъ подложенъ на сѫдъ, съзналъ се въ всичко и билъ осѫденъ на смърть. Но по желанието на сѫщата Евдокия смърт-

---

внушение отъ св. Прохора настоялъ, щото Диогенъ да бѫде избранъ за царь. Но, когато станалъ царь, Диогенъ пакъ забравилъ светия старецъ. Между това последниятъ се поминалъ въ пещерата си, и тѣлото му останало неразложено. Тогава св. Прохоръ се явилъ на сънь Диогену и му напомнилъ, че пакъ го забравилъ. Следъ това царьтъ съ патриарха и голѣма свита отишелъ на мѣстото, гдето Диогенъ го бѣ видѣлъ първомъ презъ време на лова, но тамъ го не намѣрилъ. Царьтъ, като не знаелъ, где да го търси, мислѣлъ вече да се върне въ Цариградъ, но светецътъ пакъ му се явилъ на сънь и му казалъ, да го потърси по-навѫтре въ пустинята. Диогенъ заедно съ слугитѣ си бързо отишелъ и по указанието на единъ бѣлъ орелъ намѣрилъ пещерата, гдето лежело тѣлото на светеца. Царьтъ влѣзълъ въ пещерата и открилъ тамъ нетлѣннитѣ му останки и заедно съ патриарха сами ги занесли при р. Пчиня. Тамъ Диогенъ издигналъ църква въ името на светеца, въ която били настанени мощитѣ, положени въ новъ украсенъ съ злато ковчегъ, и въ скоро време изникналъ тамъ хубавъ мънастирь, който и до днесъ сѫществува (вж. Йор. Ивановъ, Българ. старини изъ Македония, стр, 402—404). — Тая легенда, въ основата на която лежи мѣстно народно предание, дава още едно доказателство въ полза на Бъркичевото известие (Вж. тукъ по-горе, стр. 113, бел. 2).

ното наказание било замѣнено съ заточение въ Кападокия, отгдето той водѣлъ потеклото си.[1]) На Рождество обаче сжщата 1067 г. той билъ извиканъ въ Цариградъ и, издигнатъ въ чинъ магистеръ, билъ назначенъ за стратилатъ, а на 1. ян. 1068 год. билъ официално прогласенъ за императоръ[2]). Кой е билъ намѣстникъ-управитель на България при Романа IV Диогенъ (1068—1071), не се знае; но въ началото на царуването на Михаила VII Парапинакъ (1071—1078) билъ изпратенъ за дука на Скопие Никифоръ Карантинъ[3]).

Всички тия управители гледали на България като на най-добра покрайнина въ империята, за да си съставятъ кариера, а сжщо и за да си съставятъ добро материално положение. Освенъ това България е била страната, отгдето се добивала поддържката на империята, особено за попълване византийската армия и за поправяне държавнитѣ финансии. Войската на Романа IV, която била отредена за борба съ турцитѣ-селджуци въ Мала Азия, се състояла освенъ отъ франки, варяги и узи, още и отъ българи, а после ги срѣщаме въ всичкитѣ почти войски на разни претенденти на византийския престолъ, които сж действували на Балканския полуостровъ. Споредъ сполучливата характеристика на Ф. Рачки, въ това време „между българи и ромеи настанали такива отношения, каквито могатъ да бждатъ само между единъ угнетенъ, но дишащъ съ отмъщение народъ и единъ припознатъ, но угриженъ победитель".[4]) Но българскиятъ народъ билъ оста-

---

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 113, бел. 2.

[2]) M. Psellus, ib., p. 247, 1 sqq. — M. Attaleiates, ib., p. 97, 7 — 100, 3. — Skylitzes, ib., p. 663, 7 — 665, 19. — Zonaras, ib., p. 203, 24 — 204, 26. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 98—101.

[3]) Skylitzes, ib., p. 715, 22-23: ὁ ἐν Σκοπίοις διέπων τὴν ἀρχὴν τοῦ δουκὸς Νικήφορος ὁ Καραντηνός. — Дали тоя Никифоръ Карантинъ е едно и сжщо лице съ патриция Никифора Карантинъ, стратегъ на Навпактъ (отъ 1032), който при Романа III Аргиръ сполучливо отблъсвалъ нападенията на сицилийскитѣ и африканскитѣ сарацини върху брѣговетѣ на Иллирикъ и островитѣ (Skyl.-Cedr. ib., p. 599, 13; 500, 15; sqq.; 503, 12-16. — Zonaras, ib. p. 132. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 222), не може да се установи. Известенъ е още патриций Константинъ Карантинъ, зеть на Романа III по сестра и управитель на Антиохия (Skyl.-Cedr. ib., p. 488, 18-20; 491, 12-15).

[4]) F. Rački, Borba južnih Slovena и пр. п. т., кн. 27 (1874), стр. 122.

венъ самъ на себе си и нѣмало на кого да се надѣва, защото не останалъ вече никой отъ членоветѣ на царския му родъ, който да се чувствува за българинъ и да го защити отъ своеволието на неговитѣ управители. И наистина, отъ синоветѣ и внуцитѣ на Иванъ-Владислава въ даденото време сѫ известни:

1. Алусианъ, следъ несполучливата и измѣнническа намѣса въ възстанието на Петра Дѣлянъ, както видѣхме, се върналъ въ Византия облагодетелствуванъ отъ императора. Каква е била сѫдбата му следъ това, нищо не се знае за сега, защото оттогава неговата личность изчезва отъ историческата сцена, на която сега вмѣсто него изстѫпватъ неговитѣ деца. Отъ брака съ арменката Алусианъ ималъ една дъщеря, която била женена, споредъ Скилица-Кедрина, за Романа IV Диогенъ, преди тоя да се ожени за Евдокия жената на Константина X Дука, и да стане императоръ, т. е. преди 1067—68 година.[1]) Отъ нея Романъ Диогенъ ималъ синъ Константинъ, женен̀ъ въ 1068 год. за Теодора Комнина, дъщеря на Ивана Комнинъ и сестра на Алексия I Комнинъ. Той презъ царуването на баща си участвувалъ и билъ убитъ въ похода на шуря си Исаака Комнинъ противъ турцитѣ въ 1069 год.[2]) Освенъ дъщеря Алусианъ ималъ и двама синове, Василий и Самуилъ.

Първиятъ Василий, въ началото на царуването на своя зеть Романа IV Диогенъ, билъ управитель въ гр. Едесса, главенъ градъ на тема Долна Мидия или още тема на „Поевфратскитѣ градове“ по горното и срѣдно течение на р. Евфратъ — най-източната область на византийската империя

---

[1]) Понеже за тая Алусианова дъщеря и жена на Романа IV нищо не се споменува въ събитията при въцаряването на последния, трѣбва да се предполага, че тя не е била жива въ това време, защото въ противенъ случай придворната партия, която се обявила противъ брака на Евдокия съ Романа Диогенъ, несъмнено би я изтъкнала като сѫществена прѣчка за тоя бракъ и изобщо би станало дума за нейното сѫществуване.

[2]) Skylitzes, ib., p. 678, 22-24: ὁ βεστάρχης Σαμουὴλ ὁ Ἀλουσιανὸς ὁ Βούλγαρος, ἀδελφὸς ὢν τῆς βασιλέως (Διογένους) γυναικὸς, ἣν ἔτι ἰδιωτεύων ἠγάγετο. — N. Bryennius, ib, p. 24, 8-10; 99, 3-7. — Anna Comnena, lib. X. cap. 2; II, p. 59, 25-26. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 100, бел. 1.

въ XI. вѣкъ[1]). Той се прославилъ съ блѣскавата отбрана на гр. Едесса, когато го обсаждалъ турскиятъ султанъ Алп-Арсланъ въ 1068 год.[2]) Ако нашата идентификация на тоя Василий, сина на Алусиана, съ магистеръ Василия Придунавски, който се споменува въ грѣцкага приписка отъ 1059 год., не се опровергае, то ще трѣбва да приемемъ, че Василий Алусианъ още при Исаака I Комнинъ (1057—1059) билъ на служба въ чинъ магистеръ въ темата на Поевфратскитѣ градове и отъ тамъ е защищавалъ източната граница на империята противъ турцитѣ[3]).

Другиятъ Алусиановъ синъ Самуилъ или, както самъ се нарича въ моливдовула си, Самуилъ Алусианъ, въ чинъ вестархъ заемалъ презъ царуването на Романа IV военна служба въ тема Арментакъ[4]). Той участвувалъ въ похода на императора противъ турцитѣ въ 1068 год. и, следъ като мелитинскиятъ стратегъ умишлено се отказалъ да окаже своевременно отпоръ противъ нападението и разграбването на гр. Аморионъ отъ турцитѣ презъ декемврий 1068 год., Романъ IV отнелъ отъ него главното командуване и го предалъ на Самуила Алусианъ, като на свое предано лице.[5]) Но последниятъ особено се отличилъ при усмирението бунта на ромейския наеменъ пълководецъ, нормандеца Роберта Криспинъ въ 1069 год., за което Романъ IV го издигналъ въ чинъ проедъръ и го назначилъ за дука или командуващъ на намиращитѣ се тогава въ тема Армениакъ петь западни ромейски легиони, а сжщо и тамошнитѣ наемни войски, както тогава се установява отъ достигналия до насъ неговъ моливдовулъ, който носи надписъ: † Θεοτόκε, βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Σαμουὴλ προέδρῳ καὶ δουκὶ

---

[1]) Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 195.

[2]) Matthieu d'Edesse, Chronique, ib., p. 164—166. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 197.

[3]) В. Н. Златарски, Една датирана приписка на грѣцки отъ срѣдата на XI. вѣкъ. Bysantinoslavica, I (1929), p. 27—30.

[4]) Тая тема обхващала една прибрѣжна леха по южния брѣгъ на Черно море, западно отъ Трапезунтската область, съ гл. гр. Амасия. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 204.

[5]) M. Attaleiates, ib., p. 122, 13 — 124, 8. — Skylitzes, ib., p. 678, 9 — 679, 6.

τῷ 'Αλουσιάνῳ, т. е. „Богородице, помагай на твоя рабъ Самуила Алусианъ, проедъръ и дука“[1]). Въ тая длъжность Самуилъ останалъ не по-късно отъ 1071 год., когато следъ свалянето на Романа IV той, като неговъ роднина и преданъ човѣкъ, билъ отстраненъ отъ длъжность подъ натиска на враждебно настроената къмъ тоя императоръ придворна партия и изгубилъ всѣко политическо значение; затова и неговото име, както и на брата му Василия, нийде повече не се срѣща въ историята на Византия.

2. Ааронъ, третиятъ синъ на царь Иванъ-Владислава.[2]) Какъ е вървѣлъ животътъ му следъ откарването му въ 1018 год. въ Цариградъ заедно съ братята и сестритѣ му, засега нищо не е известно; но, споредъ думитѣ на известния неговъ надписъ въ Ани отъ 1055—1056 год., че той „въ цвѣта на красотата и въ годинитѣ на своята младость дошелъ на Изтокъ въ тая хубаво изградена крепость Ани“,[3]) ще трѣбва да приемемъ, че той още въ юношеската си възрасть билъ изпратенъ отъ Цариградъ въ източнитѣ области на империята, респек. въ Иверия въ гр. Ани, обаче не като управитель на тоя градъ, както разбира М. Ласкарисъ,[4]) а изобщо на служба. Той става известенъ тепърва презъ царуването на Константина IX Мономахъ, когато въ чинъ „вестъ“ (βέστης)

[1]) Вж. подробно В. Н. Златарски, Моливдовулъ на Самуила Алусианъ. Изв. на Археол. Ин-тъ, т. I (1922), стр. 86—89; 97—98.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 573, 23 — 574, 1 и прибавката къмъ него у B. Prokić'a, п. т., p. 36, § 65: ὁ δὲ χώρας (Βαασπρακανίας) 'Ααρὼν βέστης, ὁ τοῦ Βλαδισθλάβου υἱὸς καὶ Προυσιάνου ἀδελφός. — За реда между синоветѣ на Иванъ-Владислава вж. B. Prokić, п. т., стр. 34, § 49. — Въпрѣки тия ясни и отдавна известни данни, все пакъ се правятъ грѣшки около личностьта на тоя Ааронъ. Така Ch. Diehl (De la signification du titre de „proèdre“ à Byzance. Mélanges Schlumberger. Paris 1924, I, p. 114, n-o 7) го счита за синъ на Самуила, а пъкъ J. Laurent (Byzance et les Turcs seldjoucides dans l'Asie occidentale jusqu'en 1081. Nancy 1913, p. 30. n-o 6) го идентифицира съ Алусиановия синъ Василия (fils du roi bulgare Alousianos).

[3]) В. Н. Бенешевичъ, Три анійскія надписи XI вѣка из эпохи, византійскаго владычества. Ленинград 1921, стр. 2—4.—Вж. тукъ по-долу, стр. 130—131.

[4]) M. Lascaris, Sceau de Radomir Aaron. Byzantinoslavica III/2 (1931), p. 405.

се явява управитель на тема Горна Мидия и Васпураканъ и като такъвъ много и сполучливо воювалъ противъ турцитѣ-селджуци. Затова Скилица го характеризира на едно мѣсто като „мѫжъ храбъръ, разуменъ и опитенъ въ военната битка“[1]), а на друго мѣсто като „мѫжъ закаленъ въ много боеве“[2]). Така между 1047 и 1049 г., когато турцитѣ засилили нападенията си върху Армения, следъ като ромейскитѣ войски били изтеглени оттамъ въ Европа противъ възстаналия Лъва Торникъ, Ааронъ, подпомогнатъ отъ управителя на Иверия, Катакалонъ Кекавменъ, одържалъ блѣскава победа надъ емиръ Асана, който падналъ убитъ, а войската му била разпръсната. Наскоро турцитѣ начело съ брата на султанъ Тогрула, Ибрахимъ Иналъ, предприели новъ походъ, обаче съединенитѣ сили на Аарона, Кекавмена, арменеца Григория, управителя на Месопотамия, синъ на Васага, и ивериеца Липарита не могли да издържатъ и въ сражението при Капетру на 18. септемврий 1048 год. потърпѣли пълно поражение, отговорностьта за което нѣкои хвърляли върху Аарона.[3])

Не много следъ това, както се предполага въ 1049 год., когато Катакалонъ Кекавменъ билъ извиканъ начело съ източнитѣ войски на помощь на Константина Арианитъ противъ печенѣзитѣ[4]), Ааронъ билъ назначенъ за управитель на Иверия и управлявалъ съ титла магистеръ. За своята дейность, като иверски управитель, ето какво пише той въ отъ него съставения надписъ на арменски, който се намиралъ доскоро на външната стена на съборната църква въ Ани: „По волята и милостьта на Бога, азъ, магистеръ Ааронъ, възвеличенъ отъ преславнитѣ царства, въ цвѣта на красотата и въ годинитѣ на моята младость дойдохъ на Изтокъ въ тая хубаво изградена крепость Ани, издигнахъ всичкитѣ й стени, като

---

[1]) B. Prokić, ib., p. 36, § 65: γενναῖος ἀνὴρ καὶ συνετος καὶ πολεμικῆς ἔμπειρος μαχης.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 628, 1-3: ἐν πολλοῖς ἀγωνίσμασι κατηθλημένον ἄνδρα.

[3]) Ibidem, p. 573, 23 — 580, 9. — M. Lascaris, п. т., стр. 405—406. — J. Laurent, п. т., р. 22.

[4]) Вж. тукъ по-горе, стр. 100—101 и къмъ тѣхъ Притурка № 3.

я укрепихъ съ кули отъ камара камъни на здрава дълбоко заложена основа. И на свои въ голѣмо количество изхарчени срѣдства азъ съ трудъ прокарахъ изобилна вода вѫтре въ тая крепость за радость и разхлада на жаднитѣ. Азъ донесохъ грамота за свободитѣ съ златенъ печатъ отъ самодържавната порфирородна царица относно налозитѣ върху кѫщитѣ на тоя градъ и относно десетъка, които тѣ давали ежегодно въ размѣръ на осемь литри; а сѫщо по просбата на подвластнитѣ азъ отмѣнихъ и изискването на два литра, които внасялъ мутасибътъ (контрольорътъ). Това е всичко".[1]) Споменуваната въ тоя надписъ императрица е могла да бѫде само Теодóра, сестрата на Зоя, следов. надписътъ се отнася къмъ 1055—1056 год., при това се предполага, че надписътъ е билъ издълбанъ, когато Ааронъ е напущалъ Иверия, за да заеме длъжностьта управитель на Едесса, както това се установява отъ единъ931говъ моливдовулъ, като „магистеръ и дука на Едесса"[2]). Но и въ тая длъжность той не останалъ дълго, защото въ 1057 год. ние го срѣщаме въ Цариградъ въ сѫщия чинъ магистеръ, гдето той взима активно участие въ борбата на Исаака Комнинъ съ Михаила VI Стратиотикъ, който изпратилъ Аарона противъ своя съперникъ заедно съ други византийски пълководци, но разбитъ отъ Исаака въ сражението при Никея (на 20. августь 1057), се върналъ въ Цариградъ съ остатъка отъ войската[3]). Следъ възцаряването на Исаака I Комнинъ, който билъ женень за Аароновата сестра, както ще видимъ по-долу, Ааронъ билъ повишенъ въ чинъ „проедъръ" отъ новия императоръ, а следъ смъртьта на управителя на Месопотамия, магистеръ Григория, сина на Васага, отъ рода на Беглавунитѣ, въ 1058 год.

---

[1]) M. Lascaris, п. т., стр. 406—407. — Ние превеждаме съдържанието на надписа по превода на В. Н. Бенешевича, който се смѣта за поточенъ отъ другитѣ преводи. Вж. M. Lascaris, п. т., стр. 407, бел. 16.

[2]) Schlumberger. Sigillographie, p. 316—317. — Тоя моливдовулъ на лицето носи бюста на св. Теодора съ надписъ: ὁ ἅ(γιος) Θεόδωρ(ος), а на опакото се чете: Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) 'Αρῶν (вм. 'Ααρῶν) μαγίστρῳ κ(αὶ) δουκεὶ (вм. δουκὶ) 'Εδέσης.

[3]) Skyl.-Cedr.. ib., p. 627, 9 — 631, 12. — Zonaras, ib. p. 187. — Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 74—75. — M. Lascaris, п. т., стр. 407.

билъ изпратенъ за приемникъ неговъ, за да поведе успѣшно борбата срещу постоянно нападащитѣ по тая граница турци.[1]) Следъ абдикацията на Исаака I Ааронъ не изгубилъ своята важна роля, защото между 1066 и 1073 год. той билъ изпратенъ въ Иверия по случай женитбата на Михаила VII Дука за Марта или Мария, дъщерята на иверския царь Георгия Багратъ IV [2]).

Кога и где е умрѣлъ проедъръ и дука Ааронъ, засега остава неизвестно; но той оставилъ потомство. Той ималъ синъ Теодоръ, който въ царуването на императрица Теодора (1055—1056) билъ управитель на тема Таронъ (на изт. отъ тема Месопотамия и западно отъ ез. Ванъ) и рано умрѣлъ отъ рана, получена въ едно сражение съ турцитѣ.[3]) Недавна об-

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Една датирана приписка и пр., п. т. стр. 25—27. — Заблудени отъ невѣрно дадената година за смъртьта на магистеръ Григория 1066 у Н. Скабялановича, ние въ посочената тукъ статия обяснихме израза въ приписката къмъ Codex coislinianus 263: Ἀαρῶν προέδρου καὶ αὐταδέλφου τῆς Αὐγούστης Μεσοποταμίας въ смисълъ, че Ааронъ не е билъ дука на Месопотамия, а билъ изпратенъ отъ Исаака I Комнинъ тамъ „въ качеството на командуващъ войскитѣ въ Месопотамия, може би, предъ видъ на това, че магистеръ Григорий не билъ въ състояние да води успѣшно борбата съ постоянно нападащитѣ по тая граница турци" (стр. 27). Напоследъкъ обаче М. Ласкарисъ сполучи да изправи тая голѣма заблуда, като доказа, че магистеръ Григорий умрѣлъ не въ 1066, а въ 1058 год. (п. т., стр. 408—409), а оттука ясно става, че Ааронъ билъ назначенъ въ 1058 или 1059 год. съ чинъ проедъръ за управитель на тема Месопотамия. — Ползуваме се отъ случая да премахнемъ още едно наше колебание въ посочената статия относно думата μοναστηριώτης въ сѫщата приписка, която е нищо друго, освенъ фамилно име, какъвто е билъ известниятъ сѫдия Лъвъ Монастириотисъ (Μοναστηριώτης Λέων вж. Nicetas, ib., p. 344, 14; 406, 15 et 488, 3. Ср. Σύνοψις χρονική, ed. K. Sathas, Venetiae 1894, p. 329, 27 et 373, 10) при Алексия II Комнинъ, Андроника I Комнинъ и Исаака II Ангелъ, следов. изразътъ Ἰωάννης Μοναστηριώτης Ηβηρίας вм. Ἰβερίας ще трѣбва да се разбира, по аналогия съ израза за Аарона, че Иванъ Монастириотъ билъ въ 1059 год. управитель на Иверия или Грузия, така че всички наши разсѫждения на стр. 30 и 31 въ споменатата статия оставатъ безпредметни.

[2]) M. Lascaris, п. т., стр. 409.

[3]) Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 198 и бел. 7. — М. Ласкарисъ (п. т., стр. 410) предава следното твърде интересно съобщение на арменския писатель отъ втората половина на XI. вѣкъ, Аристакеса Ласти-

народваниятъ моливдовулъ, който носи надписъ: [† Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)] | [῾Ρα]δομιρῷ | [π]ροέδρῳ (καὶ) | δουκὶ τῷ | ᾿Ααρών, т. е. „Богородице, помагай на проедра и дука Радомира Ааронъ", по аналогия съ моливдовула на Самуила Алусианъ, ясно говори, че Ааронъ е ималъ още единъ синъ Радомиръ, който, ако се сѫди по чина и длъжностьта му, е заемалъ сѫщо висока военна служба.[1]) Родътъ на Аарона дълго време не се прекратилъ, защото Анна Комнина говори за по-къснитѣ ᾿Αρώνιοι ἐκεῖνοι — „за известнитѣ Аароновци", отъ които произлизалъ авторътъ на съзаклятието противъ живота на Алексия I Комнинъ въ 1107 год., нѣкой си Ааронъ, за когото се казва, че билъ отъ незаконнороденитѣ, заедно съ брата си Теодора.[2]) Следъ своевременното откриване на съзаклятието и двамата били интернирани въ гр. Анхиалъ.[3]) Твърде вѣроятно е пред-

вертски за неговата смърть: „Въ тая епоха управитель на тема Таронъ бѣше Теодоръ, синъ на Аарона, когото перситѣ наричаха на своя езикъ Аванъ, изпущайки една буква. Единъ воененъ отредъ отъ Туркестанъ дойде да му се подчини, и, за да докаже своята искреность, нахлу въ Хелатския окрѫгъ и събра оттамъ грамадна плячка, която отнесе въ Таронъ. Но войскитѣ, които се бѣха събрали въ Персия и въ Туркестанъ, изпратиха при Теодора пратеникъ да му каже следното: „Предай ни възстаницитѣ, иначе ще опустошимъ земята ти и жителитѣ ще отведемъ въ робство". Понеже Теодоръ отказа, двѣтѣ войски се удариха и три пѫти наредъ си премѣриха силитѣ. Въпрѣки многобройнитѣ подвизи, които показа, князътъ, тежко раненъ, умрѣ следъ нѣколко дена. Покойниятъ бѣше достоенъ за най-голѣми благодеяния. Младъ и надаренъ съ хубави форми, като пророкъ Давида, отличаващъ се отъ другитѣ чрезъ превъзходството на своята храбрость, той бѣ грабнатъ отъ преждевременна смърть".

[1]) M. Lascaris, п. т., стр. 404 и 411—412, гдето той идентифицира тоя Радомиръ Ааронъ съ Ροδομηρός на Анна Комнина, съ което ние не можемъ да се съгласимъ по простата причина, че, ако тоя Радомиръ е билъ синъ на Аарона, то Анна, която е знаела за „известнитѣ Аароновци" (вж тукъ, 3 бел.), би непремѣнно това отбелязала. Освенъ това, ако Анна е имала предъ видъ внука на Ив. Владислава, то тя би употрѣбила израза: τὰ πρῶτα τοῦ γένους ἐκ τῶν Βουλγάρων ἔχων, т. е. „началото на рода си има отъ българитѣ". За това вж. по-долу, стр. 135.

[2]) Anna, ib. lib. XIII, cap. 1; II, p. 175, 20-24: ἀνὴρ γάρ τις ἐς ᾿Αρωνίους ἐκείνους ἀπὸ μέρους ἀνέλκων τὸ γένος, κἂν ἐκ νόθων κατήγετο, πρὸς φόνον τὸ στασιάζον [τοῦ αὐτοκράτορος] μέρος παρέθηγε. κεκοινώνηκε δὲ ἀπορρήτου καὶ πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Θεόδωρον.

[3]) Ibidem, p. 175, 26 — 178, 9. — Вж. и тукъ по-долу, стр. 137. — М. Ласкарисъ, п. т., стр. 410, счита, че тоя Ааронъ е роденъ отъ нѣ-

положението, че единътъ отъ тримата сътрудници на арменския преводъ на тълкуването на св. Ивана Златоуста върху св. Ивана направенъ презъ 1112 г., а именно гъркътъ Теофилъ, който се намиралъ въ Месопотамия и е означенъ като „секретарь и протонотаръ на дука Аарона“,[1]) да е билъ такъвъ на последния Ааронъ поради близостьта по време, а това показва, че и той ще да е заемалъ важна длъжность при Алексия I Комнинъ.

3. Траянъ (и Троянъ), четвъртиятъ синъ на царь Иванъ-Владислава.[2]) По жена си той билъ роднина на знатнитѣ византийски родове Контостефановци, Аваллантовци и Фоковци. Той ималъ дъщеря Мария, която, споредъ думитѣ на Никифора Вриений, „била най-красивата и най-умната отъ всички жени, съединявала съ външната хубость и вѫтрешна красота и блестѣла, освенъ съ знатностьта на рода си, още и съ добродетелна чистота и приятенъ нравъ“;[3]) а Анна Комнина казва, че тя „имала корена на своя родъ въ България и дотолкова привличала съ своята красота и стройностьта на тѣлеснитѣ части и членове, че нито една (жена) по онова време не бѣ се явила по-красива отъ нея“.[4]) Тя била жена на Андроника Дука, синъ на кесарь Иванъ Дука, братъ на императоръ Константина X Дука, и имали три дъщери, отъ които първата Ирина била женена за императоръ Алексия I Комнинъ, втората Анна — за Георги Палеологъ, а третата Теодора още като дете била покалугерена,[5]) и двама си-

кое незаконнородено дете, синъ или дъщеря, на стария Ааронъ, сина на Ив. Владислава. Обаче при наличностьта на даннитѣ такова предположение не може да се приеме, защото отъ думитѣ на Анна може сѫщо така да се изведе, че въпросниятъ Ааронъ е могълъ да бѫде незаконнороденъ синъ както на Теодора, първия Аароновъ синъ, тъй и на Радомира, още повече като се вземе предъ видъ, че братътъ на нашия Ааронъ носи името Теодоръ.

[1]) M. Lascaris, п. т., стр. 410—411.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 470, 6 и прибавката къмъ него у Prokić'a ib., p. 34, § 49: Τραιανός.

[3]) N. Bryennius, ib., p. 106, 6-10, 14.

[4]) Anna, lib. II, cap. 6; I, p. 74, 8-12.

[5]) N. Bryennius, ib., p. 106, 10 — 107, 3, погрѣшно нарича Траяна (Τρωΐαννος) синъ на Самуила. — Ср. Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 101 бел. 9.

нове — Михаилъ и Иванъ,[1]) които при Алексия I Комнинъ, както ще видимъ по-нататъкъ, играли важна роля.

4. Радомиръ, петиятъ синъ на царь Иванъ-Владислава, когото несъмнено ще трѣбва да видимъ въ споменувания у Анна Ροδομηρός, която за него пише: „тоя мѫжъ, който излиза отъ българитѣ, е благороденъ и по майчина страна е родственикъ на императрицата и нашата майка".[2]) И тъй Анна ни представя тоя Родомиръ като такъвъ, който непосрѣдно излиза отъ българитѣ, т. е. отъ ония българи, които били доведени въ Византия следъ покорението на България, членове на последния български царски родъ, защото, когато говори за внуцитѣ на Иванъ-Владислава, тя употрѣбява израза: τὰ πρῶτα τοῦ γένους ἐκ τῶν Βουλγάρων ἔχειν, т. е. „началото на рода си има отъ Българитѣ". Що се отнася до роднинството на Радомира съ императрица Ирина, която се разбира въ приведената цитата, именно съпругата на Алексия I Комнинъ и майката на самата Анна, то се опредѣля така: думата μητρόθεν по никой начинъ не може да се отнесе къмъ самия Радомиръ, както и Дюканжъ това посочи въ бележкитѣ къмъ Алексиадата,[3]) а само къмъ τῆς Αὐγούστης, т. е. къмъ императрица Ирина, защото майката на последната, Мария, била, както видѣхме, братова дъщеря на Радомира, или роднинството се установява тъкмо по майчина страна на Ирина, а това иде да потвърди несъмнената идентификация на Аниния Родомиръ съ Радомира, сина на Иванъ-Владислава. Освенъ това Анна ни съобщава още, че „Радомиръ нѣкога-си) отдавна) билъ уловенъ отъ турцитѣ и, като прекаралъ дълго време съ тѣхъ, научилъ и езика имъ",[4]) отъ което ясно става, че и той, както и братъ му Ааронъ, е живѣлъ въ източнитѣ области на империята и

---

[1]) Anna, lib. II, cap. 7; I. p. 77, 30-32.

[2]) Ibidem, lib. VIII, cap, 4; ib. II, p. 11, 13-15: ἀνὴρ δὲ οὗτος ἐκ Βουλγάρων ὁρμώμενος εὐγενὴς καὶ μητρόθεν συγγενὴς τῆς Αὐγούστης καὶ μητρὸς ἡμετέρας.

[3]) Anna, edit. Bon. II, in Alexiadem notae, p. 582: μητρόθεν συγγένης quippe Joanni Ducae Caesari, et Andronico filio Irenes Augustae patri, uxores fuere nobiles Bulgarae.

[4]) Ibidem, lib. XI, cap. 2; II, p. 108, 11-13: αὐτὸς ὁ Ῥοδομηρὸς πάλαι πρὸς τῶν Τούρκων κατασχεθεὶς καὶ χρόνον συχνὸν μετ' αὐτῶν ἐνδιατρίψας οὐδ' αὐτὸς ἀδαὴς τῆς τοιαύτης ἦν διαλέκτου.

постоянно е воювалъ съ турцитѣ. Но, за жалость, за неговата дейность знаемъ твърде малко, и то само отъ царуването на Алексия I Комнинъ, а именно, той взелъ участие въ знаменитото сражение при Левунионъ на 29. априлъ 1091 год.[1]) противъ печенѣзитѣ и, въпрѣки старческата му възрасть,[2]) въ 1097 год. билъ изпратенъ отъ Алексия I, когато Боемундъ обсаждалъ Никея, да води преговори съ турскитѣ защитници на града,[3]) защото е знаелъ езика имъ. Следъ 1097 год. името му вече не се срѣща и трѣбва да се предположи, че наскоро е умрѣлъ.

5. Иванъ Владиславъ е ималъ още единъ 6-ти синъ,[4]) но за него нищо не се знае — дори името му е неизвестно; вѣроятно, още като дете ще да е умрѣлъ.

6. Отъ шестьтѣ дъщери на царь Иванъ-Владислава[5]) известна е по име само най-старата — Екатерина, която се отличава съ своя благъ и строго набоженъ характеръ; тя била съпруга на императоръ Исаака I Комнинъ. Следъ отричането на мѫжа й отъ престола тя успѣла да го убеди да приематъ монашество; той постѫпалъ въ Студийския мънастирь, и тя, като монахиня съ името Ксения (а не Елена), прекарала живота си въ мънастиря Мирелей[6]). Тѣ имали синъ Мануилъ, който твърде рано се поминалъ, преди още баща му да стане императоръ, и дъщеря Мария, която заедно съ майка си се постригала за монахиня и прекарала живота си въ сѫщия мънастирь[7]).

---

[1]) Ibidem, lib. VIII, cap. 4; II, p. 11, 13 — 12, 13.

[2]) Ако предположимъ, че въ 1018 год. Радомиръ е билъ най-малко на три години (защото е ималъ още единъ по-малъкъ братъ), то къмъ 1091 и 1097 год., когато все още е работилъ като държавенъ служитель, той ще да е билъ на 76 и 82 години.

[3]) Anna, lib. XI, cap. 2; II, p. 107, 20 — 109, 20.

[4]) Skyl.-Cedr. ib., p. 468. 18; 469, 4-5.

[5]) Ibidem, p. 468, 18. — Zonaras, ib., p. 123, 16.

[6]) Мънастирь Мирелей (Μυρέλαιον), построенъ отъ Романа Лакапинъ, е днешната джамия Будрунъ, северно отъ Вланга, на южната страна на главната улица. — Вж. Н. П. Кондаковъ, п. т., стр. 140.

[7]) Skyl.-Cedr., ib., p. 626, 13 и прибавката къмъ него у Prokić'a п. т., стр. 36, § 66: Αἰκατερίναν τὴν θυγατέρα τοῦ Βλαδισθλάβου τοῦ Βουλγαρίας βασιλέως. — Skylitzes, ib., p. 648. 1) — 649, 8; 650, 1 и прибавката къмъ

7. За другитѣ петь сестри на Екатерина знаемъ само, че една отъ тѣхъ била женена за Романа Куркуа, участникъ въ придворното съзаклятие въ 1026 год. и тогава билъ ослѣпенъ[1]). Сжщо така и за сждбата, както на двете дъщери и незаконнородения синъ на Самуила[2]), тъй и за четирмата синове и двете дъщери на Гавриила-Радомира[3]) нищо се не знае.

Колкото и да сж били споменатитѣ потомци на Иванъ-Владислава влиятелни при византийския дворъ поради високото си положение, тѣ не сж могли да бждатъ полезни за българитѣ, защото, намирайки се далечъ отъ отечеството си, у тѣхъ не бѣ останало нито частица национално чувство, което би ги подбудило да промислятъ за своя народъ, а пъкъ положението на тоя народъ ставало все по-тежко, и той билъ принуденъ отново да се обърне къмъ самозащита. Както по-рано българскиятъ народъ, силно притѣсняванъ, споредъ думитѣ на Скилица, не можелъ да понася алчностьта на Орфанотрофа, и българитѣ прогласили Дѣляна за царь, тъй и сега той не можилъ да понася користолюбието и насилията на императорския любимецъ, логотета на дрома Никифора или още Никифорица, фактическия управитель на империята, който „разполагалъ съ голѣмо влияние предъ императора, разпореждалъ се за всичко въ държавата, предписвалъ дори и на самия императоръ това, което той трѣбвало да върши, и раздавалъ чинове и пронии, комуто искалъ, като вземалъ срещу това не малко подкупи".[4]) Понеже въпрѣки всичкитѣ оплаквания на населението императорътъ не предприемалъ нищо противъ самоуправството на Никифорица и се занимавалъ само съ детински забави, българитѣ най-сетне решили да възстанатъ[5]).

него у Prokić'a, п. т., стр. 36, § 67: Ξένης вм. Ἑλένης. — N. Bryennius, ib.. p. 19, 3-4, погрѣшно нарича Екатерина дъщеря на Самуила. — Skylitzes, ib., p. 649, 2-8. — Скабалановичъ, п. т., стр. 81 и 428.

[1]) Skyl.-Cedr., ib. p. 483, 13-14. Вж. тукъ по-горе, стр. 34.

[2]) Ibidem, p. 468,18; 474,18 и прибавката у Prokić'a, п. т., стр. 34, § 53.

[3]) Ibidem, p. 468, 18 — 469, 3.

[4]) M. Attaleiates, ib., p. 200, 1) — 201, 1.

[5]) Skylitzes, ib., p. 715, 5-10.

Възстанието било подготвено отъ българскитѣ първенци (οἱ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν προέχοντες) въ Скопие начело съ Георгия Войтахъ или Войтѣхъ, който произлизалъ отъ рода на пораншнитѣ кавхани[1]). Тѣ, очевидно, използували немарливостьта и разпуснатостьта на тогавашния управитель на България, дука Никифора Карианитъ, който резидиралъ въ Скопие, но още повече това обстоятелство, гдето презъ последнитѣ три години (1068—1071) вниманието на Романа IV Диогенъ било изключително съсрѣдоточено къмъ източнитѣ граници на империята, въ Азия противъ турската опасность, кѫдето били изтеглени всички почти военни сили отъ Европа. Не по-малко помогнали на българитѣ и почналитѣ се къмъ това време нападения на маджаритѣ въ владенията на империята, въ северозападнитѣ български области, — нападения, които, очевидно, така сѫщо се намирали въ връзка съ това, гдето ромеитѣ били завзети сериозно на източнитѣ граници. Така, въ 1068 г. маджарскиятъ краль Саломонъ навлѣзълъ, очевидно, въ Срѣмската область и превзелъ нѣкакъвъ градъ български, подъ който трѣбва да разбираме Сирмий (слав. Срѣмъ); но отъ тамъ той билъ отблъснатъ отъ „българи и гърци", т. е. отъ

---

[1]) Ibidem, p. 715, 19-20: οἷς (τοῖς προέχουσιν) ἔξαρχος ἦν Γεώργιος ὁ Βοϊτάχος, τοῦ τῶν Κομχάνων γένους καταγόμενος, т е. „предводитель на тѣхъ (първенцитѣ) билъ Георги Войтѣхъ, който произлизалъ отъ рода на Комханитѣ". За думата Κομχάνων Ф. Рачки се пита, дали тя не трѣбва да се поправи на κρουμ-χάνων или по-добре κρουμ-χανοῦ, и после пише: „Ако историкътъ е билъ добре осведоменъ за рода на Георгия, то втората часть на думата (χάνων) ни насочва къмъ първитѣ „хагани", ханове български, отъ които и Георги е водѣлъ потеклото си" (Borba, Rad, кн. 27, str. 123, бел. 2). — Ф. Шишичъ, вѣроятно подъ влиянието на Рачкиевото обяснение пише, че Георги Войтѣхъ билъ potomok starog bulgarskog plemićkog roda (Povijest hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, str. 532). Обаче предложената отъ Ф. Рачки поправка надали може да се приеме, защото тя се явява твърде изкуствена и пресилена. Ние мислимъ, че ще бѫде по-правилно, ако вм. κομχάνων четемъ καυχάνων, т. е. че Георги Войтѣхъ е произлизалъ отъ рода на предишнитѣ кавхани при приемницитѣ на царь Самуила и на оня кавханъ, който въ 1040 год. бѣ изпратенъ отъ Петра Дѣлянъ да завладѣе Драчъ (вж. тукъ по-горе, стр. 56, бел. 2). Затова да се отива толкова надалечъ въ миналото и да се търси родоначалникътъ на Георгия Войтѣхъ въ лицето на ханъ Крума, споредъ насъ, не само не трѣбва, но и не може, защото нѣмаме никакво основание.

мѣстнитѣ жители и византийския гарнизонъ, и градътъ билъ съ хитрость повърнатъ[1]). Въ 1071 г. Саломонъ заедно съ херцогъ Гейза отново навлѣзълъ въ Срѣмската область, но противъ тѣхъ цариградското правителство напратило печенѣзи, т. е. отъ ония печенѣзи, които били останали да живѣятъ въ България[2]), по искането на бѣлградския воевода Никота (вм. Никита), защото отпосле маджаритѣ него обвинявали за това нападение. Печенѣзитѣ, като стигнали въ Бѣлградъ (Alba Bulgarica), преминали р. Сава, навлѣзли въ полето Бузиасъ (около гр. Вуковаръ, сега въ жупания Срѣмска) и, като награбили много пленници и плячка, откарали ги въ зе-

---

[1]) Chronicon Posoniense въ Rerum Hungaricarum Arpadiana. Edit. S. L. Endlicher. Sangalli 1849. p. 56, sub an. 1068: Ciuitas bulgarorum a rege Salamone capitur. rursumque ab iisdem bulgaris et grecis dolo recipitur.

[2]) Ф. Шишичъ, имайки предъ видъ съобщението на Н. Вриения, че въ началото на царуването на Михаила VII „скититѣ (= печенѣзитѣ) правили набѣзи по Тракия и Македония“ (τῶν τε Σκυθῶν Θράκην τε καὶ Μακεδονίαν κατατρεχόντων, ib., p. 100, 16-17), пише: Prvi provališe u Trakiju i Makedoniju Pečenezi pustošeči i pljačkajući sve krajeve, kojima su prolazili, a onda vraćajući se preko Beograda (Alba Bulgarica) i Srijema u svoju zemlju (u današnju Vlasku) upadu u dražavu madžarskoga kralja Salamona i naročito opljačkaju kraj oko močvara Vuke nedaleko od ujena ušća u Dunav (п. т., стр. 531—532). Преди всичко трѣбва да се обърне внимание, че известието на Н. Вриения за споменатитѣ набѣзи на печенѣзитѣ въ Тракия и Македония въ началото на царуването на Михаила VII се явява твърде проблематично, защото нито единъ тукъ визант. изворъ, който предава всѣко печенѣжко движение въ дадената епоха, като М. Аталиатъ и Скилица, не споменува за каквото и да било нападение на печенѣзитѣ отвждъ Дунавъ; а пъкъ видѣхме, останалитѣ на византийска територия печенѣзи като поселенци въ северна България били въ пълно разположение на цариградското правителство особено за попълване на армията. Освенъ това не може да се допустне, че следъ оплячкосването на Тракия и Македония (подъ която ще трѣбва да разбираме западна днеш. Тракия), тия печенѣзи нападатели биха могли, като врагове на империята, да преминатъ тъй свободно презъ цѣлия полуостровъ и да насочатъ безпричинно нападенията си тъкмо и право на Маджарско. Нѣма съмнение, че Н. Врений, споменувайки въ общи черти за печенѣжки нападения въ означенитѣ области, ималъ е предъ видъ по-сетнешното движение на печенѣзитѣ (ок. 1074 г.) въ съюзъ съ побунилия се вестархъ Несторъ, за когото Врений нищо не казва, когато тѣ, наистина, нахълтали, както ще видимъ, въ Одринската область и достигнали чакъ до столицата въ Тракия.

мята си[1]). Поради това въ 1072 год. Саломонъ отново нападналъ българското царство,[2]) т. е. навлѣзълъ отново въ Срѣмската область, завладѣлъ гр. Сирмий (сег. Митровица), преминалъ Сава и превзелъ следъ една тримесечна обсада Бѣлградъ. Споредъ маджарскитѣ извори, Михаилъ VII изпратилъ посолство съ предложение за миръ, но маджаритѣ отхвърлили това предложение и проникнали на югъ чакъ до Нишъ. На връщане тѣ отнесли съ себе си отъ мощитѣ на св. Прокопия ржката на светията и я оставили въ църквата св. Димитъръ въ Митровица. Като сетнина отъ тоя походъ било това, че маджаритѣ присъединили къмъ държавата си българската область Срѣмъ, следъ като се отказали отъ Бѣлградъ, така че р. Сава станала граница между Византия и Маджарско[3]). Тоя победоносенъ походъ на маджаритѣ още повече насърдчилъ инициаторитѣ на възстанието и осигурилъ тила имъ, понеже за тѣхъ било ясно, че отъ северъ не ги заплашва никаква опасность.

Следъ като възстанието било обмислено и решено, първиятъ въпросъ, който се изпрѣчилъ предъ неговитѣ инициатори, билъ: кого да обявятъ за царь, около когото възстаницитѣ биха се групирали и който би ги повелъ смѣло въ борба съ ромеитѣ за освобождение. Колкото и да е билъ Георги Войтѣхъ популяренъ въ народа, той все пакъ, както изглежда, се отказалъ отъ тая голѣма честь възъ основа на практиката, че българитѣ имали обичай да довѣряватъ властьта надъ себе си само на лица отъ българския царски родъ, обаче такива въ дадения моментъ вече нѣмало въ България, а пъкъ ония, които се намирали въ другитѣ части на империята, отдавна били изгубили националното си чувство, а оттука и всѣкакъвъ интересъ къмъ сждбата на българския народъ. По-

[1]) Chronicon pictum seu Chronicon Vindobonense въ Historiae hungaricae Fontes domestici. t. II, ed. M. Florianus, p. 173—178. Ср. Chronicon Posoniense, ibidem, впрочемъ отбелязва, че bessenorum exercitus percutitur.

[2]) Chron. Poson. ibidem. sub, an. 1072: Salomon rex bulgarense regnum inuasit.

[3]) Chron. Vindob. ibidem, p. 56—57. — Ср. F. Šišić, каз. съч. стр. 531—532.

ради това, като не се уповавали на своитѣ сили и виждали необходимость отъ външна помощь, отъ една страна, а отъ друга — за да не се предизвикатъ зависть и разпри при избора на нѣкого изъ-помежду си, инициаторитѣ на възстанието се обърнали къмъ зетския князъ Михаила (ок. 1050—1081), сина на Стефана Войслава, като владѣтеленъ и силенъ господарь на Зета, Захълмие, Травуние, Раса и бившия императорски градъ Которъ, „да имъ помогне и съдействува, а сжщо да имъ даде сина си да го прогласятъ за царь на българитѣ (*βασιλέα Βουλγάρων*) и по тоя начинъ да се освободятъ отъ робството и жестокостьта на ромеитѣ".[1]) Не по-малко сж подбуждали българскитѣ първенци въ Скопие да се обърнатъ къмъ зетския князъ съ горната просба и роднинскитѣ връзки на князъ Михаила съ последния царски родъ: Михаиловата майка е била внучка на царь Самуила и дъщеря на зетския князъ Иванъ-Владимира и Теодора Косара[2]).

Князъ Михаилъ възприелъ на драго сърдце българското предложение. Като събралъ една дружина отъ 300 души свои хора начело съ воевода Петрила, той ги предалъ на сина си Константина, наричанъ още Бодинъ, който билъ, споредъ дуклянския пресвитеръ, най-малкиятъ отъ седемьтѣ синове на Михаила отъ първия му бракъ,[3]) и го изпратилъ въ България.[4]) Константинъ Бодинъ съ дружината си пристиг-

---

[1]) Skylitzes, ib., p. 715, 11-15: οἱ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν προέχοντες ἀξιοῦσι τὸν Μιχαηλᾶν ἀρχηγὸν ὄντα [τηνικαῦτα τῶν εἰρημένων Χροβάτων τὴν οἴκησίν τε ἐν Δεκατέροις καὶ Πραπράτοις ποιούμενον καὶ Χώραν οὐκ ὀλίγην ἐφ' ἑαυτὸν ἔχοντα] (Prokić, п. т., стр. 37. № 68), ἐπαρῆξαι αὐτοῖς καὶ συνεργῆσαι, δοῦναί τε αὐτοῖς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὡς ἂν αὐτὸν βασιλέα Βουλγάρων ἀνακηρύξωσι καὶ τῆς εν τῶν Ῥωμαίων ἐλευθερωθεῖεν καταδυναστείας καὶ βαρύτητος. — Ср. F. Šišić, каз. съч., стр. 532.

[2]) Летопис попа Дукљанина, уредно Ф. Шишић. Београд-Загребъ 1928, стр. 343—344: Genuit autem Dragamirus de prima uxore filium Voislavum qui] accepit uxorem puellam virginem speciosam, nepotem Samuelis imperatoris etc.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 357.

[4]) Дуклянскиятъ пресвитеръ пише, че „Бодинъ съ братята си управлявалъ България и влизали въ много сражения съ гърцитѣ и българитѣ и владѣели цѣла България, която провинция краль Михаилъ далъ на сина си Бодина да управлява" (п. т. 537—538). Но кога и какъ България попаднала подъ властьта на князъ Михаила, дуклянецътъ нищо не споменува.

налъ въ Призренъ,[1]) гдето българскитѣ първенци отъ Скопие се събрали начело съ Георгия Войтѣхъ и го прогласили за свой царь и вождъ, като при това промѣнили името му на Петъръ, вѣроятно, въ честь на Петра Дѣлянъ. Тогава презъ ранната есень на 1072 год.[2]) било прогласено и възстанието.

Щомъ се научилъ за извършеното въ Призренъ, управительтъ на България, дука Никифоръ Карантинъ, веднага взелъ своитѣ подчинени стратези и съ българскитѣ войски потеглилъ къмъ центъра на възстанието. Но той поради своята бавность и неспособность не можалъ нищо да извърши. Затова отъ Цариградъ билъ изпратенъ другъ дука на негово мѣсто, Дамианъ Даласинъ, който трѣбвало да се съедини съ Карантина и заедно да действуватъ противъ възстаницитѣ. Но Даласинъ се отнесълъ къмъ Карантина съ голѣмо пренебрежение и дори оскърбително и подигравалъ офицеритѣ му, като ги наричалъ на присмѣхъ пъзлювци, затова той самичъкъ се приготвилъ за бой и веднага нападналъ сръбския отредъ. Въ сталото голѣмо сражение ромеитѣ били разбити и обърнати

[1]) τὰ Πρισδίανα вм. по-правилната форма τὰ Πριζδρίανα, както стои въ първата грамота на Василия II (вж. Byz. Zeits. II, p. 43; у Йор. Иванова п. т., стр. 554) или τὰ Πρισδρίανα и Πρεσδίανα, както се срѣща въ други списъци на епископиитѣ въ Охридската архиепископия отъ XI. и XII. вѣкове (Byz. Zeits. I, p. 256—257), не е днешната Прищина (както погрѣшно сѫ го обяснили Е. Голубински (п. т., стр. 70), Рачки (п. т., стр. 124) и А. Петровъ го възприелъ (Князъ Константинъ Бодинъ. I Сборникъ въ честь на В. И. Ламанскаго. С.-Петербургъ 1883, стр. 246), а е Призренъ въ недрата на Шаръ-планина. Вж. Иречекъ, Исторія болгаръ. Одесса, стр. 275.

[2]) Skylitzes, ib., p. 714. 22, разказва за възстанието подъ τῷ δὲ πρώτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ (Μιχαὴλ τοῦ Παραπινακίου), ἰνδικτιῶνος ια'. Михаилъ VII Парапинакъ билъ прогласенъ за императоръ, споредъ Е. Муралта (Essai de chronologie byzantine. S-te Petersburg 1858, II, p. 21, 23), на 24. октомврий 1071 г., а споредъ Н. Скабалановича (п. т., стр. 104—105) — презъ септемврий с. г.; споредъ G. Codinus (De annorum et imperatorum serie, ed. Bon. p. 158), по-вѣрна, изглежда, да е първата дата. 11-иятъ индиктионъ се продължавалъ отъ 1. IX. 1072 до 31. VIII. 1073 г., оттука, ако събитието се отнася къмъ първата година отъ царуването на Михаила VII, то обявяването на възстанието е станало презъ септемврий или октомврий (най-късно) 1072 год. — Zonaras, ib., p. 223, 5, очевидно, невѣрно отнася възстанието къмъ третата година на Михаиловото царуване. — Ср. А. Петровъ, п. т., стр. 246, бел. 1.

на бѣгъ; много ромеи и българи паднали убити, но още повече били пленени, въ това число и самъ дука Дамианъ Даласинъ, нѣкой-си Проватъ, Лонгобардопулъ (отъ южно-италиянскитѣ лонгобарди, т. е. отъ норманитѣ) и други многобройни; освенъ това и цѣлиятъ ромейски лагеръ попадналъ въ ржцетѣ на победителитѣ и билъ съвсемъ разграбенъ. Тоя първъ успѣхъ, който предалъ въ ржцетѣ на възстаницитѣ гр. Скопие съ окржга му, повдигналъ твърде много духа на българитѣ, които сега открито вече прогласили Бодина за български царь (βασιλεὺς Βουλγαρίας, Bulgarinorum imperator), като чрезъ тоя актъ се отказали да признаватъ върховната власть на ромейския императоръ.[1])

Следъ това възстаницитѣ се заловили да освобождаватъ и другитѣ български градове и области. Въ Призренъ тѣ раздѣлили войската си на две части, отъ които едната подъ личното предводителство на Бодина трѣбвало да насочи маршрута си къмъ Нишъ, като имала, очевидно, за задача освобождението на северна придунавска България, а другата часть подъ командата на воевода Петрила потеглила на югъ въ югозападнитѣ български области. Следъ като преминалъ Шаръ-планина, вѣроятно, презъ Пологъ, Петрила най-първо се явилъ предъ Охридъ и лесно го превзелъ, защото стенитѣ на тоя градъ се намирали въ развалини още отъ времето, когато Василий II ги разрушилъ, „понеже се боялъ, казва Скилица, да не би българскитѣ царски дворци въ Охридъ да послужатъ като голѣмъ центъръ за възстание". Петрила билъ приетъ съ почести отъ мѣстнитѣ жители, които не се забавили да признаятъ Бодина за царь. Отъ Охридъ той се явилъ предъ кр. Дѣволъ, която сжщо така безъ съпротива се присъединила къмъ възстаницитѣ, а оттамъ съ голѣма бързина потеглилъ къмъ Костуръ, гдето се били събрали мѣстнитѣ воеводи, които държали съ ромеитѣ, а именно, охридскиятъ стратегъ Марианъ и дѣволскиятъ — патриций антипатъ Теогностъ Вурца; тѣ заедно съ костурския воевода

---

[1]) Skylitzes, ib. p. 715, 15 — 716, 14. — Споредь Дуклянския презвитеръ, Bodinus imposuit diadema capiti suo et jussit se vocari imperatorem (п. т., р. 358).

се укрепили добре въ крепостьта и чакали да посрещнатъ неприятеля. При тѣхъ се намиралъ и Борисъ Давидъ, очевидно, българинъ, и много други, които, изплашени отъ заканитѣ на възстаналитѣ българи, потърсили убѣжище задъ стенитѣ на природно укрепения Костуръ. Когато Петрила пристигналъ тукъ съ многобройната си българска войска и почналъ да се готви за бой, ромеитѣ го изпреварили: тѣ излѣзли отъ крепостьта и го нападнали ненадѣйно. Войската на Петрила не могла да издържи тоя неочакванъ и силенъ ударъ и се обърнала въ бѣгство; много българи били избити, а ромеитѣ сполучили да хванатъ живъ воеводата, който заемалъ второ мѣсто следъ Петрила, и окованъ въ вериги го изпратили при императора. Самъ Петрила следъ поражението потърсилъ спасение въ бѣгство и презъ непристѫпни планини сполучилъ да се върне въ Зета при князъ Михаила[1]).

Това поражение и разнебитване на южната войска било сѫдбоносно за цѣлото възстание. Бодинъ, наистина, съгласно съ първоначалния планъ, достигналъ до Нишъ и завладѣлъ тоя важенъ градъ-крепость, като грабѣлъ всичко, каквото му попадало по пѫтя; а ония градове, които се отказвали да му се покорятъ като на български царь, той разрушавалъ и опустошавалъ. Обаче той не можелъ да отиде по-нататъкъ,[2])

---

[1]) Skylitzes, ib., p. 716, 14 — 717, 7 и прибавката къмъ стр. 716, 8; у Prokić, п. т., стр. 37, № 69.

[2]) Ф. Рачки, позивайки се на известието на Никифора Врисния, дава широко разпространение на възстанието. Той пише: Ustanak se razširio k Savi u k Dunavu, te gradovi leželi uz ove rieke odpovjedaše iztočno-rimskoj carevini vjernost i podanstvo. Toj se pače pokret ćak u Sriem prenesao" (п. т. стр. 126). К. Иречекъ приема това мнение и пише: „На северу је устанак био свугде успешам; сви „Славини“ у овим земљама, Срем и градови низ Дунавъ до Видина пристадоша уз устанике“ (Историја Срба, Београд 1922, св. I. стр. 173). — Но нека разгледаме самото известие на Н. Вриения, което гласи: ἐπεὶ γοῦν οὕτω ταῦτα συνέβη καὶ ὁ καῖσαρ τὸν εὐκλεῆ βίον εἰς τὸν μοναδικὸν μετήμειψεν, ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ φροντίσι μυρίαις ἐπάλαιε, τῶν τε Σκυθῶν Θρᾴκην τε καὶ Μακεδονίαν κατατρεχόντων, τοῦ τε Σθλαβίνων ἔθνους τῆς δουλείας Ῥωμαίων ἀφηνιάσαντος καὶ τὴν Βουλγάρων δῃοῦντός τε καὶ ληϊζομένου. Σκοῦποί τε καὶ Ναϊσος, ἐπορθοῦντο, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Σίρμιον καὶ τὰ περὶ τὸν Σαβίαν ποταμὸν χωρία καὶ αἱ παρίστριοι πόλεις αἱ μέχρι Βυδίνης κακῶς διετίθεντο, т. е. „когато това стана така

защото въ Цариградъ не сж се оболщавали, че съ костурското поражение е потъпкано възстанието; напротивъ, тамъ била образувана силна армия, съставена отъ „македонци, ромеи и франки" и подъ командата на новоназначения катепанъ на България, вестархъ Михаила Саронитъ, [1]) била из-

и кесарьтъ знатния (*соб.* доброславния) животъ промѣнилъ на монашески, императоръ Михаилъ се борилъ съ многобройни грижи, тъй като скититѣ правѣли набѣги на Тракия и Македония, народътъ славински бѣ свалилъ ромейското робство и грабѣлъ и опустошавалъ българската страна; Скопие и Нишъ се разорявали, и самиятъ Сирмий и селищата около рѣка Сава и градоветѣ придунавски до Видинъ се намирали въ жалко положение" (ib. p. 100, 14-22). — Макаръ Н. Врений и да не дава изобщо хронологически данни, все пакъ той въ горния пасажъ посочва едно събитие — покалугерянето на кесарь Иванъ Дука, което се отнася къмъ 1074 год. (Герцбергъ, п. т., стр. 248.—Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 112—113), и отъ което ясно става, че Н. Врений тукъ говори за ония грижи на императора, които му причинявали събитията въ преднитѣ и въ тая години, а именно: 1. скититѣ, т. е. печенѣзитѣ правили своитѣ набѣги въ Тракия и Македония; каквинападения и кога трѣбва се разбиратъ тукъ, ние посочихме по-горе (вж. тукъ стр. 139, бел. 2); 2. славинскиятъ народъ, следъ като свалилъ ромейското робство, грабилъ и опустошавалъ България, подъ което трѣбва да разбираме несъмнено българското възстание въ 1072—3 г., както това подкрепятъ и имената на двата града Скопие и Нишъ, които били главнитѣ центрове на възстанието; Н. Врений употрѣбилъ племенния терминъ „славини", или за да изрази, че сж участвували въ възстанието и българи и сърби, изобщо славянитѣ, или пъкъ така е нарекълъ населението на югозападнитѣ български земи или днешна Македония (ср. старото ѝ име „Славиния" отъ VIII. вѣкъ), за да ги противопостави на скититѣ—печенѣзитѣ, най-сетне 3, Врений казва, че и самиятъ Сирмий и селищата по Сава и градоветѣ по Дунавъ до Видинъ се намирали въ жалко положение, разбира се, не защото и тѣ сж вдигнали възстание, а защото тѣ сж били нападани, а тия нападатели сж могли да бждатъ само маджаритѣ, които тъкмо въ даденото време, както видѣхме, правѣли своитѣ нахлувания и грабежи както въ Срѣмската область, тъй и навжтре въ полуострова и, ако тѣ сж достигали до Нишъ, то твърде естествено тѣхното нахлуване с могло по Дунавъ да се простре и до Видинъ. Сетнина отъ тия нахлувания на маджаритѣ било това, че последнитѣ се оттеглили назадъ, както се каза, и окончателно се закрепили въ Срѣмската область и я присъединили къмъ владенията си.

[1]) За личното име, чина и за това, че Саронитъ билъ назначенъ за управитель на България съ титла „катепанъ", се научаваме отъ единъ неговъ, достигналъ до насъ, моливдовулъ отъ това време, чийто надписъ

пратена противъ Бодина. Но Саронитъ най-първо насочилъ действията си не противъ последния, а противъ градъ Скопие, резиденцията на българския управитель, защитата на който била повѣрена на Георгия Войтѣхъ. Ромейската войска се разположила предъ града и го обсадила. Защитникътъ на града, като виждалъ, че не ще бѫде въ състояние следъ унищожението на южната войска при Костуръ да противостои и да издържи обсадата, очевидно, присторно приелъ предложението на Саронита да му предаде града, следъ като получилъ отъ последния честна дума, че нѣма нищо лошо да го постигне. Саронитъ завзелъ Скопие, който сега ставалъ за него база за по-нататъшни действия противъ Бодина, и вече обмислялъ плана, какъ и отгде да почне тия действия. Между това Георги Войтѣхъ, казва Скилица, като се разкаялъ, загдето тъй постѫпилъ и взелъ страната на ромеитѣ, тайно известилъ Бодина въ Нишъ за станалото въ Скопие и го повикалъ по-скоро да се яви при него, въ Скопие, за да изколи жестоко и безжалостно до единъ хората на Саронита, които прекарвали времето нехайно и безгрижно, понеже считали, че победата е спечелена за тѣхъ. Презъ зимата, понеже билъ вече декемврий месецъ, по снѣга Бодинъ отъ Нишъ веднага потеглилъ къмъ Скопие, но Саронитъ, известенъ своевременно за това движение, излѣзълъ съ всичката си войска противъ българитѣ. Въ мѣстото наречено Таонионъ (Ταώνιον, въ южната часть на Косово поле, сега Паунъ) Саронитъ далъ сражение, въ което едва ли не всички българи били избити, и самъ Бодинъ попадналъ въ пленъ. Князъ Михаилъ се опиталъ да помогне на сина си, като далъ войска отъ сърби и нормани на Лонгобардопула, който следъ пленението му при Призренъ, отведенъ при зетския князъ, останалъ на служба у него и дори се оженилъ за дъщеря му, и го изпратилъ противъ ромеитѣ; но отъ това нищо не излѣзло, защото Лонгобардопулъ се отметналъ и отново преминалъ на ромейска страна.

гласи: Κύριε βοήθει Μιχαὴλ βεστάρχῃ καὶ κατεπάνῳ Βουλγαρίας τῷ Σαρωνίτῃ, и който носи образа на св. Михаила. Той е издаденъ отъ Mordtmann'a въ Ἑλλην. φυλολογ. Σύλλογος, прибавление къмъ т. XVII (1886), стр. 144. — N. Bănescu, Changements etc. п. т., стр. 60.

Така главнитѣ водители на възстанието попаднали въ ръцетѣ на византийцитѣ, още преди да се свърши 1072 година. Бодинъ въ вериги билъ откаранъ въ Цариградъ заедно съ Георгия Войтѣхъ, който не можилъ да издържи жестокитѣ обноски и мъчения, съ които ромейскитѣ войници му отмъщавали, за гдето повикалъ Бодина въ Скопие, и по пътя още за столицата умрѣлъ. Бодинъ пъкъ, следъ като стигналъ въ Цариградъ, билъ затворенъ въ мънастиря св. Сергий[1]), но оттамъ наскоро билъ предаденъ на току що назначения антиохийски дука Исаака Комнинъ и отведенъ на заточение въ Антиохия. Но, понеже Исаакъ Комнинъ, завзетъ съ борбата противъ турцитѣ и съ усмирението на вълненията въ Антиохия, не особено строго и зорко вардилъ Бодина, то князъ Михаилъ сполучилъ съ помощьта на наети съ пари венециански моряци да освободи сина си и да го върне въ отечеството му, а следъ смъртьта на баща си Бодинъ завзелъ зетския престолъ (около 1081 г.) [2]).

Съ пораженията при Костуръ и Таонионъ билъ нанесенъ решителенъ ударъ на българското възстание. Сега оставало на ромеитѣ да свършатъ и съ ония българи, които мислили все още да се опиратъ. И за окончателното потушаване на това възстание Михаилъ VII назначилъ за управитель на „цѣлата българска страна“ съ титла дука и съ особени пълномощия Никифора Вриения, по-сетнешния претендентъ на византийския престолъ, „та да се обуздае засилилиятъ се славински народъ“. Тоя пълководецъ билъ известенъ като добъръ и изкусенъ войникъ: преди повече отъ 20 години той се бѣ борилъ противъ печенѣзитѣ (1051) и унищожилъ тѣхнитѣ орди, а после съ Романа IV Диогенъ воювалъ също така успѣшно противъ турцитѣ въ Азия (1071). И наистина, Никифоръ Вриений оправдалъ надеждитѣ, въз-

---

[1]) Подъ св. Сергий трѣбва да се разбира мънастирьтъ св. мъченици Сергий и Вакхъ, построенъ още отъ Юстиниана I и украсенъ отъ императрица Теодора; на неговото мѣсто сега се издига джамия Кючукъ айя София близу до Желѣзнитѣ врата на Мраморно море. — Н. П. Кондаковъ, каз. съч., стр. 130 и 133—4. — Г. Ласкинъ, п. т., стр. 157.

[2]) Skylitzes, ib., p. 767, 7—718, 22.

лагани на него отъ императора. „Той, пише неговиятъ внукъ, въ едно късо време следъ пристигането си въ България дотолкова усмирилъ „славинския (т. е. българския) народъ“, че последниятъ веднага преклонилъ вратъ подъ ромейския яремъ и билъ доволенъ, че (Вриений) управлявалъ работитѣ въ България“.[1]) Какви мѣрки е употрѣбилъ Вриений за умиротворението на страната, неговиятъ внукъ не посочва; но отъ думитѣ на Скилица не е мжчно да се установи, че тия мѣрки ще да сж били доста строги. Императорскитѣ наемни войски, състоящи отъ германци и франки (нормани), пише Скилица, като се нахвърлили върху страната, разрушили останалитѣ въ Прѣспа български дворци и ограбили тамошната църква св. Ахиллий, построена отъ царь Самуила,[2]) безъ да пощадятъ нѣкоя отъ светинитѣ въ нея, отъ които нѣкои били възстановени (върнати), а другитѣ войската ги раздѣлила и ги преправила за собствена употрѣба“.[3]) Възстанието било потъпкано презъ 1073 год., но кога точно, остава неизвестно.

И тъй, второто голѣмо възстание на българитѣ се завършило сжщо несполучливо, както и първото. Причината на тая несполука трѣбва да се търси въ непредпазливото раздѣляне на воениитѣ сили, чрезъ което била дадена възможность на ромеитѣ да ги разбиятъ по части; но нѣма съмнение, че главната причина се крие въ отсжтствието на единодушие и съгласие у самитѣ българи: въ редоветѣ на

---

[1]) N. Bryennius, ib. p. 102, 5—11. Fr. Dölger, п. т., стр. 19 № 1001, отнася назначението на Никифора Вриения за намѣстникъ-управитель на България къмъ 1074 г., което едва ли е приемливо, защото отъ изворитѣ не е мжчно да се разбере, че той е потушилъ възстанието.

[2]) За нея вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр., т. I, ч. 2, стр. 663.

[3]) Skylitzes, ib., p. 718, 22—719, 8. При това Скилица разправя, че когато единъ войникъ отъ македонския отредъ, следъ като му било поискано да върне светинята, която той билъ задигналъ, и не се съгласилъ, той скоро умрѣлъ, като му се запалили раменетѣ; „справедливостьта обикновено не пропуща, а го наказва за примѣръ на потомцитѣ“. Отъ тая подробность ясно става, че не сж били само наемнитѣ войски, които сж грабили българскитѣ земи; имало е и ромеи, какъвто е билъ въпросниятъ тукъ войникъ отъ македонския отредъ.

византийскитѣ войски е имало, както видѣхме, много българи, които отивали да се сражаватъ противъ своитѣ съотечественици. Това странно нагледъ явление ще трѣбва да обяснимъ по-скоро като резултатъ отъ засилилата се къмъ това време ромеизация, която бѣ почнала вече да пуща своитѣ корени между българското население, и особено въ горнитѣ слоеве, чрезъ църквата и свѣтската власть, отколкото като резултатъ отъ нежелание на тогавашната българска интелигенция да се подчини на единъ царь отъ сръбско потекло, както нѣкои мислятъ. И наистина, въ даденото време — втората половина на XI. вѣкъ — ромеизацията се бѣ особено засилила въ западнитѣ български земи отъ градоветѣ освенъ гр. Триадица — Срѣдецъ, като главенъ и административенъ центъръ, още и отъ Велбуждъ при епископъ Никифора, който се отличавалъ съ своята ученость, презъ 70-тѣ години.[1]) Отъ тия тъкмо центрове стрелитѣ на нейнитѣ проводници били насочени главно противъ българскитѣ мънастири и преди всичко къмъ най-стария отъ тѣхъ — Рилския, главното българско национално срѣдище.

Споредъ житието на св. Ивана Рилски, написано отъ срѣдешкия управитель Георгия Скилица презъ втората половина на XII. вѣкъ,[2]) при Михаила VII Дука Парапинакъ (1071—1078) последвала царска заповѣдь, да се пренесатъ мощитѣ на св. Ивана отъ мънастиря му въ Срѣдецъ, съ която мънастирскиятъ игуменъ се съгласилъ, защото на сънь му се явилъ „великиятъ между изпостницитѣ“, т. е. самиятъ св. Иванъ, като му заповѣдалъ да пренесе ковчега съ мощитѣ му „въ Срѣдечьскыи градъ“, и тамъ да ги положатъ надъ земята, т. е. да ги не заравятъ въ земята, както тѣ сѫ били въ мънастиря, и да не забраняватъ на дохождащитѣ на поклонение да ги виждатъ. Колкото и мъглява да ни представя Георги Скилица причината за бързото съгласие на игумена, като прибѣгналъ къмъ мистическо обяснение, все пакъ цар-

---

[1]) Вж. Йор. Ивановъ, Северна Македония, стр. 46.

[2]) Както за житието, тъй и за неговия авторъ вж. подробно у В. Н. Златарски, Георги Скилица и написаното отъ него житие на св. Ивана Рилски. Известия на Истор. Д-во кн. XIII (1933), стр. 49—68.

ската заповѣдь несъмнено е била категорична, а може би и заплашителна, и поради това игуменътъ не е могълъ да не се съгласи съ тая заповѣдь. Коя е била причината, която накарала Михаила VII Дука да издаде такава заповѣдь, Георги Скилица сжщо така не отбелязва. Обаче, като се вземе предъ видъ това, че въ царуването тъкмо на тоя императоръ било вдигнато въ 1072—1073 год. голѣмото българско възстание съ центъръ Скопие начело съ българския първенецъ-воевода Георгия Войтѣхъ, което се свършило, както видѣхме, катастрофално за българитѣ, може съ известна достовѣрность да се приеме, че тогавашниятъ срѣдешки епископъ използувалъ това събитие, за да изпроси отъ императора казаната заповѣдь за пренасяне мощитѣ на св. Ивана отъ мънастиря му въ Срѣдецъ като наказание на бунтуващитѣ се и непокорни българи. Тоя срѣдешки епископъ несъмнено е билъ оня сжщиятъ Михаилъ, който подиръ 3—4 години (въ 1078 год.) билъ убитъ отъ възстаналия пловдивски павликянинъ Лека, когато той въ пълно архиерейско облачение уговарялъ, споредъ византийскитѣ извори, срѣдешкото население да остане вѣрно на императора.[1]) Близостьта на тия две събития — пренасянето на мощитѣ въ Срѣдецъ и убийството на еп. Михаила, както и обстоятелството, че въ срѣдешкото възстание презъ 1078 г. пострадалъ тъкмо последниятъ, не само право сочатъ на тѣхната вжтрешна връзка, но и ясно показватъ, че тоя именно срѣдешки епископъ е билъ оня, който си позволилъ така безправно и брутално да посегне върху българската народна светиня и да наскърби тъй грубо националното чувство на българитѣ; а отъ това ясно става, че българското мѣстно население не така лесно се примирило и не така скоро е забравило насилственото пренасяне мощитѣ на своя любимъ и дълбоко почитанъ светецъ отъ мънастиря му въ Срѣдецъ и при случай е реагирало противъ своеволията на своитѣ духовни потисници — висшето византийско духовенство. Но причината за пренасянето мощитѣ на св. Ивана е лежала, споредъ насъ, много по-дълбоко.

---

[1]) За тоя фактъ вж. тукъ по-долу, стр. 163.

Рилскиятъ мънастирь още отъ основанието си всѣкога е билъ ставропигиаленъ, самостоенъ и е признавалъ само върховната власть на висшето духовно началство — патриаршията. Затова и следъ покорението на България подъ византийска власть въ силата на Василиевитѣ грамоти той си останалъ такъвъ, безъ да мине подъ ведомството нито на велбуждския епископъ, въ чиято епархия се намиралъ мънастирьтъ, нито на срѣдешкия епископъ, които поради това не сѫ могли нито да се мѣсятъ въ работитѣ на мънастиря, нито да прокарватъ тамъ влиянието си, а оттука и да го ромеизиратъ. Обаче съ засилването на ромеизацията въ западнитѣ български земи презъ втората половина на XI. вѣкъ срѣдешкитѣ епископи намислили да пренесатъ мощитѣ на св. Ивана въ Триадица или Срѣдецъ, като главенъ административенъ и църковенъ центъръ, съ явната цель, чрезъ това да се намали голѣмото историческо значение на Рилския мънастирь, като срѣдище и крепость на българщината, а главно да се отклони стичането на многобройно българско население въ мънастиря, и по тоя начинъ то да се извади отъ непосрѣдното влияние на будителитѣ и крепителитѣ на българското национално съзнание. Но задъ тоя антибългарски стремежъ на църквата се криела и чисто користолюбива цель — приходитѣ отъ поклонници при мощитѣ да отиватъ въ полза на мѣстния архиерей, едно, защото ужъ заповѣдьта на самия св. Ивана била, както видѣхме, щото мощитѣ му да бѫдатъ положени надъ земята и на дохождащитѣ на поклонение да не се забранява да ги видятъ, а всичко това ставало въ срѣднитѣ вѣкове, па и днесъ още, съ пари или подаръци въ натура, и друго, защото църквата, въ която били положени мощитѣ най-сетне, както ще видимъ по-долу, била подчинена на срѣдешкия епископъ. Българкото възстание презъ 1072—73 год. дало най-добъръ поводъ на срѣдешкия епископъ Михаила да постигне отдавна начертаната цель и да лиши Рилския мънастирь отъ най-ценното му съкровище.

Следъ като се съгласилъ съ царската заповѣдь, раказва по-нататъкъ Георги Скилица, игуменътъ, който по една или друга причина не е могълъ, както се каза, да ѝ се про-

тивопостави, съобщилъ на монаситѣ за видението, което, може би, да е било измислено, за да не срещне отпоръ отъ страна на мънастирското братство, но въ което, споредъ житието, монаситѣ повѣрвали. Тогава тѣ разровили пръстьта, извадили ковчега, вдигнали капака му и, като видѣли тѣлото на преподобния нетлѣнно и благоуханно, почнали да хвалятъ Бога. После съ псалми и пѣсни отнесли ковчега съ мощитѣ въ Срѣдецъ и първомъ го положили въ епископската църква, която била, както може да се приеме възъ основа на известието на Владислава Граматикъ (XV в.),[1]) кржглата църква св. Георги (бивша римска баня, а въ турско време Гюлджамия).[2]) Поради малката вмѣстимость на тая църква, вѣроятно, решено било да пренесатъ мощитѣ другаде, обаче, когато се опитали много хора и на нѣколко пжти наедно да вдигнатъ ковчега, той всѣки пжть оставалъ неподвиженъ. Тогава св. Иванъ отново се явилъ игумену на сънь и му заповѣдалъ да го пренесатъ въ църквата св. евангелистъ Лука, която била дървена и, споредъ думитѣ на стари софиянци, се намирала на днешния площадъ Позитано.[3]) На сутриньта игуменътъ разказалъ за това видение, и тогава безъ всѣкакъвъ трудъ и мжка мощитѣ били пренесени и положени въ посочената отъ светеца църква. Нѣма съмнение, че подъ това ново ви-

---

[1]) Вж. неговата „Повѣсть" за пренасяне мощитѣ на св. Ивана отъ Търново въ мънастиря му въ 1469 год. — E. Kałužniacki, Werke etc., стр. 424: **въ цр҃ковь великоую светаго Геwргїа иже въ метрополїи.** Тая цитата у Йор. Иванова, Български старини изъ Македония, стр. 604, е предадена така: **цр҃ковь великом҃нка и побѣдоносца хв҃а Геwргїа иже въ митрополїи,** което, споредъ насъ, е по-вѣрно, защото и въ подправената тъй наречена Калиманова грамота за тая църква се казва: **мїтрополїа храм ст҃гw вѣликом҃ника Геwргїа** (Йор. Ивановъ, п. т., стр. 606). Отъ тия данни става явно, че епископскиятъ домъ или по-сетне митрополията се е помѣщавала въ сградитѣ, които сж обикаляли самата църква, и затова последната се е наричала „епископска" или „митрополитска". Вж. реконструирания планъ на църквата и сградитѣ около нея у Б. Филовъ, Софийската църква св. Георги. София 1933, стр. 24.

[2]) За историята на църквата вж. Б. Филовъ, п. т., стр. 65—72.

[3]) К. Иречекъ, Стари пжтешествия по България отъ 15—18 столѣтие. сПСп., кн. VII (1884), стр. 119—120, бел. 2.

дение на игумена се крие пакъ другъ нѣкой фактъ въ историята за пренасянето на мощитѣ въ Срѣдецъ, който Георги Скилица намѣрилъ за добре да прикрие пакъ съ мистично обяснение, и който затова остава засега неизвестенъ.[1]) — Следъ като се изминало доста време,[2]) единъ „благочестивъ по речь и обичай мѫжъ“ българинъ, на име Грудъ (народ Грудю), който произлизалъ отъ Пеянешко, на свои срѣдства построилъ въ името на светителя каменна църква, „близь стѣни срѣдечьскаго града“, около която въ началото на XII. вѣкъ се образувалъ цѣлъ мънастирь.[3]) Тая църква била непосрѣдно подчинена на срѣдешкия епископъ, както това недавно митрополитъ Симеонъ доказа възъ основа на писмата на Теофилакта Охридски до триадишкия или срѣдешки епископъ,[4]) а не ставропигиална, независима и подвластна на патриарха, както нѣкои мислятъ, па не е могло да бѫде иначе, особено следъ като се установи, кога, какъ и съ каква цель е станало пренасянето мощитѣ на св. Ивана Рилски отъ мънастиря му въ Срѣдецъ.

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Георги Скилица и написаното отъ него житие на св. Ивана Рилски, п. т. стр. 68—75.

[2]) Споредъ известието на първото печатано издание на Пролога (Москва 1642, лис. 227), „второто положение на мощитѣ му“ (на св. Ивана), подъ което разбираме „положението“ имъ въ каменната църква, а „първо“ въ църквата св. евангелистъ Лука, като оставяме настрана кратковременното имъ оставане въ епископската църква, па и у патр. Евтимия се говори само за две „положения“, е станало въ 1097 год. (вж. Йор. Ивановъ, Бълг. старини и пр., 2-о изд. стр. 345), следов. между двата факта сѫ се изминали повече отъ 20 години.

[3]) Migne, Patr. gr. t. 126. col. 394 A: τῆς ἐν τῷ κάστρῳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μονῆς. — Йорд. Ивановъ. Св. Иванъ Рилски и неговиятъ монастиръ София 1917, стр. 18. — Тая църква се намирала, споредъ едни, край градскитѣ бани, отпосле разрушена отъ турцитѣ и на нейно мѣсто била издигната сѫществуващата и днесъ Баня-баши-джамия, а споредъ други, западно отъ топлитѣ извори срещу старото Ковчежничество въ началото на ул. Пиротска. — Йор. Ивановъ, п. т. стр. 19, бел. 1.

[4]) Подробно у митр. Симеона. Писмата на Теофилакта Охридски, български архиепископъ. София 1931, стр. 114. бел. 2. — ср. Ст. Станимировъ, Най-стариятъ храмъ „св. Иванъ Рилски“ въ Срѣдецъ (сег. София). Отд. отп. отъ сп. „Народенъ Стражъ“ за 1931 год. кн. 7 и след., стр. 6—11. — Вж. В. Н. Златарски, Георги Скилица и пр. п. т., стр. 75—80

*

Не се били уталожили духоветѣ въ югозападна и западна България следъ усмирението възстанието на Георгия Войтѣхъ, какъ избухнало ново такова вече между населението на северна България — въ темата на Придунавскитѣ градове. Ние вече видѣхме, че следъ възстановяването на византийската власть въ страната между Дунавъ и Стара-планина въ 1059 год. първъ нейнъ управитель билъ Романъ Диогенъ.[1]) До кога той е заемалъ тая длъжность, остава неизвестно; знае се само, че въ 1064 год., както видѣхме, билъ такъвъ магистеръ Василий Абукабъ (Апокапъ), комуто на помощь билъ изпратенъ пълководецъ Никифоръ Вотаниатъ презъ времето на отначало несполучливата борба съ узитѣ, когато и двамата били пленени, но по-сетне, когато тия варвари били съвсемъ разбити, тѣ сполучили да се освободятъ отъ плена. Кой е билъ управитель на тема Придунавски градове следъ Василия Абукабъ, сѫщо нѣмаме никакво книжовно известие; но до насъ е достигналъ единъ моливдовулъ, който носи образа на св. Николая и надписъ: Κύριε, βοήθει Συμεὼν βέστῃ καὶ κατεπάνω τοῦ Παραδουνάβου, т. е. „Господи, помагай на веста Симеона, катепанъ на Подунавието", следователно тукъ ние имаме единъ катепанъ на тема Придунавски градове, вестъ Симеонъ, чието време възъ основа на неговия чинъ и длъжность, както и на географския терминъ τὸ Παραδούναβον, който се явява само следъ възстановяването на византийската власть въ северна България (въ края на 1059 год.), се опредѣля къмъ края на 60-тѣ или началото на 70-тѣ години на XI. вѣкъ, т. е. къмъ царуването на Романа IV Диогенъ, въ всѣки случай не по-късно отъ 1074 год., защото следъ тая година, както ще видимъ, византийската власть въ придунавска България била отново суспендирана отъ печенѣзитѣ, които пакъ станали господари на страната между Дунавъ и Стара-планина.[2]) Следъ Симеона катепанъ на Подунавието при

---

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 112—113.

[2]) Подробно по въпроса за тоя Симеонъ вж. В. Н. Златарски, Моливдовулътъ на веста Симеона, катепана на Подунавието. Сборникъ въ честь на проф. Ф. Шишичъ. Zagreb 1929, стр. 59—64.

Михаила VII Дука се явява изпратениятъ въ или малко преди 1074 год. нѣкой-си Несторъ, за да потъпче почналото се тогава движение въ тамошнитѣ градове.[1]) Работата се заключава въ следното.

Още отъ времето на нахлуването на печенѣзитѣ и особено откакъ това варварско племе получило позволение отъ цариградското правителство да остане да живѣе въ страната между долни Дунавъ и Стара-планина, северна България, особено източната ѝ половина, се наводнила отъ много преселенци отъ разни народности, които завзели много и голѣми градове по брѣга на Дунавъ и образували едно разноезично (ἐκ πάσης γλώσσης) население. Намирайки се въ съседство и подъ влиянието на настанилитѣ се вече печенѣзи и други варварски народи, мѣстното население, което М. Аталиатъ нарича ἐγχώριοι — „туземци“, а това име сѫ могли да носятъ само българитѣ, които отъ петь вѣка населявали и владѣяли тая страна, — почнало да възприема скитския животъ на своитѣ сѫжители-варвари и станало едно полуварварско (μιξοβάρβαρον), но въ сѫщото време то изкарвало не малко тежковъорѫжена пехотна войска[2]). Цариградското правителство всѣкога залѣгало да има това население на своя страна и, за да може чрезъ него да укротява и да държи въ покорность както печенѣзитѣ, така и другитѣ поселили се тамъ варвари, възложило нему отбраната на страната, а то давало нуждната войска, организувана и командувана отъ мѣстнитѣ първенци-воеводи. За тая си длъжность мѣстнитѣ жители получавали отъ правителството парични срѣдства въ видъ на подаръци. Но при Михаила VII Дука населението на придунавскитѣ градове не само било ограбвано отъ варваритѣ, но и по разпоредба на евнуха Никифорица, който искалъ да направи

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Политическото положение и пр., п, т. стр. 29—32.

[2]) Attaleiates, ib. p. 204, 18 — 205, 1: ἐθρυλλεῖτο δὲ καὶ τὸ παρὰ τὸν Ἴστρον κατοικοῦν μιξοβάρβαρον. παράκεινται γὰρ τῇ ὄχθῃ τούτου πολλαὶ καὶ μεγάλαι πόλεις, ἐκ πάσης γλώσσης συνηγμένον ἔχουσαι πλῆθος καὶ ὁπλιτικὸν οὐ μικρὸν ἀποτρέφουσαι. πρὸς αἷς οἱ περαιωθέντες Σκύθαι τὸ πρότερον τὸν Σκυθικὸν ἐπιφέρουσι βίον.

съкращения въ разходитѣ за войската, „било лишено отъ изпращанитѣ ежегодно отъ императорското съкровище щедрости“ (φιλοτιμίας) (около 1074 г.). Тая неумѣстна разпоредба предизвикала ропотъ между тамошното население, който се преобърналъ въ явно възстание. Нѣкои Придунавски градове прекжснали сношенията си съ правителството и се обърнали чрезъ пратеници къмъ печенѣзитѣ да искатъ подкрепа[1]). Въ Цариградъ близкитѣ на императора лица, като се страхували да не би това движение да се изроди въ ново нападение на югъ отъ Стара-планина, решили да изпратятъ за „сатрапъ“, т. е. пълномощенъ управитель на темата „Придунавски градове“ едного отъ най-близкитѣ и довѣрени хора на императора и такъвъ, който би могълъ по-силно да повлияе върху мѣстното население. Тѣ се спрѣли на нѣкого-си Нестора, който билъ родомъ българинъ отъ югозападнитѣ български земи (днешна Македония) и билъ робъ на бащата на императора, т. е. на Константина X Дука. Несторъ билъ възведенъ въ чинъ вестархъ и, назначенъ за катепанъ на тема „Придунавски градове“, билъ изпратенъ въ Дръстъръ[2]) заедно съ нѣкои

---

[1]) Ibidem, p. 204, 13 — 205, 5.

[2]) Ibidem, p. 205, 5-10: σκεψάμενοι δ' οἱ περὶ τὸν βασιλέα σατράπην στεῖλαι τῶν οἰκειοτάτων αὐτῷ, ἔγνωσαν κατεπάνω τῆς Δρίστρας χειροτονῆσαι Νέστορά τινα τῷ τῶν βεσταρχῶν μὲν ἀξιώματι τετιμημένον, ἀπὸ Ἰλλυριῶν δὲ τὸ γένος ἕλκοντα καὶ δοῦλον πατρῷον γεγονότα τοῦ βασιλεύοντος. — Skylitzes, ib. p. 719, 8-11: ἐν ταῖς παρακειμέναις τῇ ὄχθῃ τοῦ Ἴστρου πόλεσι τῶν στρατιωτῶν ἠμελημένων οἷα δὴ μηδὲν εἰς διοίκησιν λαμβανόντων, στέλλεται ὁ βεστάρχου (βεστάρχης?) Νέστωρ, δοῦλος γεγονὼς τοῦ πατρὸς τοῦ βασιλέως, δοὺξ τῶν Παριστρίων ὀνομασθείς. — Zonaras, ib. p. 223, 12-14. — Макаръ че Скилица се е ползувалъ главно отъ Аталиата, както вече се изтъкна на много мѣста, все пакъ той се различава отъ него. Така, той изпустналъ изречението за произхода на Нестора, за когото Аталиатъ казва, че „влѣчалъ своя родъ отъ иллиритѣ“. У Аталиата подъ τὸ Ἰλλυρικόν се разбира не стара Иллирия, а западнитѣ и югозападнитѣ български земи, т. е. Поморавието и днешна Македония, както това се ясно види отъ разказа му за усмирението на възстанието на Петра Дѣлянъ, именно, че императорътъ θᾶττον ἐξ ἁπασῶν τῶν ἐπαρχιῶν συνεστήσατο στρατιάν, καὶ μετὰ τῶν δυνάμεων τῇ Σαρδικῇ τῇ νῦν λεγομένῃ Τριαδίτζῃ καὶ δι' αὐτῆς Ἰλλυρικῷ προσβαλὼν κατὰ κράτος τοὺς ἀποστατήσαντες ἐτροπώσατο (ib. p. 10, 3-6), а, както видѣхме, възстанието въ 1040—41 год. обхванало главно западнитѣ и югозападнитѣ български земи. Сжщо така, като говори за нападенията на

дрѫстърчани, които дохождали въ Цариградъ да искатъ поддържка и обещавали на императора, че, щомъ катепанътъ пристигне тамъ, крепостьта веднага ще премине на негова страна, т. е. ще се откажатъ отъ печенѣзитѣ и ще признаятъ отново императорската власть.

Въ действителность пристигането на Нестора донесло съвсемъ другъ резултатъ. Той намѣрилъ, че мѣстнитѣ жители (οἱ ἐγχώριοι) се отказватъ да го признаятъ като представитель на императора, а пренесли властьта на цѣлата покрайнина върху своя началникъ, нѣкой-си Татушъ, очевидно печенѣгъ,[1]) който билъ заседналъ въ Дрѫстъръ. Изплашенъ отъ това положение, а, може би, подъ влиянието на еднoплеменното си чувство, или пъкъ измѫчванъ отъ прѣсналия се слухъ, какво неговиятъ врагъ, евнухъ Никифорица, конфискувалъ кѫщата и имота му подъ предлогъ, щото той да не изхарчи врѫченото му злато отъ императорската съкровищница въ случай на нужда, Несторъ станатъ съучастникъ въ решението и намѣрението на възсталалитѣ чрезъ преговори и клетви и, като привлѣкълъ и печенѣжкия народъ къмъ тѣхъ, съгласилъ се да застане начело на движението и да воюватъ противъ ромеитѣ съ непримирима война. Следъ като се приготвили за това важно предприятие, тѣ потеглили отъ северна България.[2])

Като преминалъ Стара-планина съ дружинитѣ на въз-

узитѣ въ 1064 г. по полуострова, Аталиатъ пише: μοῖρα δὲ τις οὐκ ἐλαγίστη τῶν ἐκεῖ σπουδαίως απάρασα τὸ Ἰλλυρικὸν ἅπαν ἄχρι Θεσσαλονίκης καὶ αὐλῆς Ἐλλάδος κατέδραμε κτλ. (ib. p. 83, 20-29). При такова разбиране на Ἰλλυρικόν ясно става, че Несторъ произлизалъ отъ днешна Македония, т. е. той билъ по произходъ българинъ. — Различава се Скилица отъ своя изворъ още по това, че дава на Нестора титла δούξ, когато Аталиатъ го нарича κατεπάνω. Като имаме предъ видъ, 1. че новоучредената тема, макаръ и да била отъ голѣмо значение като погранична, но по обсегъ тя не била голѣма, 2. че Скилица е черпалъ за дадената епоха изключително отъ Аталиата, ние приемаме за по-вѣрно и авторитетно известието на последния, че Несторъ билъ възведенъ въ катепанъ, а не въ дуксъ или дука.

[1]) Тоя Татушъ, споредъ Анна Комнина (ib. II, p. 222, 26), се наричалъ още Χαλῆ-Хали. За името и произхода на тая личность вж. П. Мутавчиевъ, Българи и румъни, п. т., стр. 215—225.

[2]) Attaleiates, ib., p. 204, 13 — 206, 10.

craналитѣ градове и села и съ печенѣзитѣ, Несторъ нахлулъ въ Македонската область (южна България), като постжпвалъ твърде лошо и така сурово, че събранитѣ въ Одринъ ромейски войници не се осмѣлявали да му се противопоставятъ въ открито сражение, и въ скоро време съ голѣма часть отъ армията си се явилъ предъ самата столица. Останалата часть войска се нахвърлила върху другитѣ градове и страни, за да граби и опустошава. Въ Цариградъ нѣмало достатъчно войска, която би могла да отблъсне неприятеля, а между това Несторъ дотолкова усилилъ обсадата, че въ столицата скоро се почувствувалъ недостигъ отъ храна. Михаилъ VII поради своята неспособность оставалъ въ бездействие и не можалъ да намѣри срѣдства за отстранение на опасностьта, а пъкъ едничкото избавление отъ толкова злини било предаването на Никифорица на неприятеля, защото Несторъ поставилъ условие, че ще снеме веднага обсадата, ако му бжде предаденъ омразниятъ евнухъ, за да го накаже като виновникъ на всички злополуки, и по тоя начинъ ще върне предишната сигурность на ромеитѣ и по жребий ще раздѣли имотитѣ имъ. Но императорътъ предпочелъ всичко да допустне и да претърпи, отколкото да изпълни искането на неприятеля. Тогава жителитѣ на столицата, обвинявайки въ всичко Никифорица, искали, щото, ако той не бжде преданъ на неприятелитѣ, то поне да бжде уволненъ отъ логотетската длъжность, да стане частенъ човѣкъ и да се върне въ кжщи като съвсемъ безполезенъ и отъ всички презиранъ, та, може би, неприятелитѣ биха счели това за достатъчно наказание и биха вдигнали лагера и освободили биха столицата. Но императорътъ и на това не се съгласилъ, защото, казва М. Аталиатъ, „той не искалъ да откупи спасението на цѣлия ромейски родъ съ отстранението на единъ човѣкъ".[1])

---

[1]) Това упорство на императора, споредъ В. Г. Васильевски, едва ли трѣбва да се обясни съ нѣкаква благородна твърдость отъ негова страна, по-скоро въ случая той е действувалъ подъ влиянието на Никифорица; но Васильевски въ сжщото време предполага, че, „може би, Михаилъ VII се е надѣвалъ сжщо на съдействие отъ Западъ, гдето папа Григорий VII, съ

Но Цариградъ и тоя пжть билъ избавенъ по чудесенъ начинъ, споредъ сжщия Аталиатъ, чрезъ защитата на св. Богородица. Обаче отъ не съвсемъ яснитѣ думи на сжщия авторъ, който пише: „изпратенитѣ отъ печенѣзитѣ пратеници (вѣроятно, за преговори), които били пакъ отпратени назадъ, били заподозрѣни поради една непредвидена причина, какво тайно замислили да убиятъ тѣхния първъ съветникъ и състратегъ Нестора“, налага се да се предположи, че Михаилъ VII (respc. Никифорица) се опиталъ чрезъ сжщитѣ печенѣзи — съюзници на Нестора да го премахне. Изплашенъ отъ тая така скроена опасность, Несторъ веднага вдигналъ лагера си и потеглилъ съ войската си назадъ. Когато дошелъ въ Одринско и се съединилъ съ другитѣ печенѣзи, които обхождали и грабили цѣлата область, той се върналъ въ селищата около Дунавъ, т. е. въ северна България и тамшнитѣ лагери, като водѣлъ голѣма плячка отъ хора, добитъкъ и друга покжщнина[1]). Каква е била по-нататъшната сждба на вестарха Нестора, ние нищо не знаемъ; обаче едно е напълно известно, че следъ това византийската властъ въ придунавска България била отново, както се каза, отстранена отъ печенѣзитѣ, които станали пакъ пълни господари въ тая страна, както това се установява отъ тѣхното държане презъ времето на последвалитѣ едно следъ друго движения на разни пълководци, претенденти на византийския престолъ.

*

Когато незадоволството отъ управлението на омразния Никифорица достигнало до крайни размѣри, то почнало да се изразява въ открити възстания. Първъ, който намислилъ да тури край на това своеволие и безобразно управление, билъ диррахийскиятъ дука Никифоръ Врианий, който увол-

---

когото той билъ завързалъ сношения, призовавалъ всички християни на помощь на източната империя противъ езичницитѣ, които били дошли до стенитѣ на Цариградъ“.—Пакъ тамъ, стр. 35—36.

[1] M. Attaleiates, ib., p 207,21 — 209,23. — Skylitzes, ib., p. 719,8—720,3.—Zonaras, ib., p. 223,5-26. — Ср. В. Г. Васильевски, п. т., стр. 32—36.

ненъ отъ длъжность безъ причина и замѣненъ съ другъ, въ 1077 г. се обявилъ противъ императора и отъ Драчъ потеглилъ съ привързаната къмъ него войска на изтокъ и се укрепилъ въ Одринъ; тамъ се намирали братъ му Иванъ Вриений и синъ му Никифоръ Вриений[1]), който билъ още буенъ и храбъръ μειράκιον, т. е. юноша, младежъ между 17—20 години.[2]) Ползувайки се отъ незадоволството на тамошната войска, тѣ двамата сполучили да му придобиятъ привърженици както въ Одринско, така и въ страната южно отъ него до гр. Траянополь (сег. Еносъ), гдето синъ му се отличилъ съ това, че пръвъ по единъ много смѣлъ начинъ се покачилъ върху стенитѣ на града и принудилъ жителитѣ му да признаятъ баща му за императоръ.[3]) Въ Траянополь Никифоръ Вриений се прогласилъ за императоръ и се върналъ въ Одринъ, а братъ му се отправилъ съ войскитѣ къмъ столицата. Когато цариградското правителство решило най-сетне да вземе мѣрки противъ войскитѣ на узурпатора, и Иванъ Вриений билъ отблъснатъ къмъ Редесто, печенѣзитѣ, като сметнали възстанието въ Одринско за свое щастие и благоволение, въ не малко множество минали Стара-планина и бързо се приближили до Одринъ, безъ да срещнатъ какъвто и да било отпоръ и, като го обсадили, заплашвали, че ще ударятъ на прогласения отъ одринското население императоръ заедно съ ония, които му идѣли на помощь и трѣбвало да се присъединятъ къмъ него; други пъкъ, обучени за бързо нахлуване, тѣ изпратили по страната, която тѣ цѣла ограбили и опустошили, като извършили страшно клане по селата, откарали стада отъ многоброенъ добитъкъ и не пропустнали нито единъ видъ мѫчения за пострадалитѣ. Безъ да се реши да излѣзе и да ги посрещне съ орѫжие, Вриений билъ принуденъ отъ голѣмия гладъ, който изтощавалъ града, да влѣзе въ преговори съ варваритѣ и

---

[1]) Че и той е носилъ името Никифоръ, вж. Anna, lib. X, cap. 2; ib. II, p. 62,10—13.

[2]) N. Bryennins, ib. p. 112,1-3.

[3]) Ibidem, p. 111,7—112,7. — В. Н. Златарски, Намѣстници-управ. въ България, п. т., стр. 389.

да изпълни всичко, каквото тѣ поискали отъ него; той събралъ много злато отъ ония, които били възстанали съ него, и далъ на печенѣзитѣ голѣмъ откупъ, който кржгло достигалъ до не по-малко отъ 20 таланта или центинарии, а сжщо голѣмо количество скжпи дрехи и сребърни сждове. Така Вриений можалъ да накара печенѣзитѣ да снематъ обсадата на Одринъ и да се оттеглятъ отново на северъ отъ Стара-планина[1]).

Не по-малко печенѣзитѣ използували и възстанието на новия диррахийски дука, приемника на Никифора Вриения протопроедъръ Никифора Василаки, който, следъ като събралъ силна войска отъ франки (нормани) и българи, отъ ромеи и арванити (албанци), още по пжтя си отъ Драчъ за Солунъ поискалъ въ Охридъ още да се прогласи за императоръ, но било му побъркано, както се каза[2]), отъ охридския архиепископъ Ивана Лампинъ. Когато въ 1078 год. императоръ Никифоръ Вотаинатъ (1078—1081) изпратилъ въ Солунъ войскитѣ си противъ възстаналия Никифора Василаки, печенѣзитѣ веднага навлѣзли въ южна България и отново достиг-

---

[1]) M. Attaleiates, ib., p. 261,10—263,4. — Skylitzes, ib., p. 731, 1-8. — Zonaras, ib., p. 226, 3-7 — N. Bryennius (ib., p. 116, 20—117, 12 иначе ни представя работата по въпроса за влизането на узурпатора въ преговори за миръ съ печенѣзитѣ. Когато Иванъ Вриений, братътъ на Никифора, стоялъ предъ стенитѣ на Цариградъ безъ надежда за какъвто и да било успѣхъ и търсѣлъ предлогъ, какъ да се оттегли отъ тамъ, „той получилъ известие, пише внукътъ му, че множество скити преминали Хемъ и, като се нахвърлили върху селата по Херсонесъ (Галиполския полуостровъ), грабили. Като намѣрилъ въ това предлогъ, военачалникътъ снема обсадата и се впустналъ противъ скититѣ. Той се срещналъ съ тѣхъ връщащи се и ги обърналъ на бѣгъ, като произвелъ голѣмо клане, а пъкъ заловенитѣ живи въ твърде голѣмъ брой той докаралъ при брата си. И тъй, заловенитѣ ставатъ за него причина за миръ и съглашение съ скититѣ; защото, като дали знатни заложници, тѣ получили своитѣ пленници и му (на узурпатора) станали съюзници". — Това е, очевидно, единъ епизодъ въ това печенѣжко нападение. Иванъ Вриений се е срещналъ съ нѣкой отредъ отъ ония печенѣзи, които грабили страната въ Одринско, и, може би, тоя успѣхъ не малко е спомогналъ за снемането на обсадата отъ Одринъ и за мирния договоръ.

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 120—121.

нали до Одринъ. Тѣ разорили сградитѣ отвънъ градскитѣ стени и, понеже получили голѣма помощь отъ най-войнствения народъ — куманитѣ, отъ ядъ къмъ Н. Вриения, загдето тѣхнитѣ пратеници били убити при него отъ одринци, хвърлили въ тѣхъ огънь и произвели много пожари; „когато обаче войската почнала усърдно да ги напада, варваритѣ се обърнали на бѣгъ и не се осмѣлили повече да навлизатъ въ ромейскитѣ граници“, забелязва съвременниятъ историкъ.[1])

И тъй, политическитѣ движения въ българскитѣ земи не преставали да сѫществуватъ и следъ усмирението на голѣмото възстание въ 1073 год. Въ тия движения участието на българитѣ е вънъ отъ всѣко съмнение, но това участие е било повечето пасивно, т. е. българитѣ сѫ влизали и служили въ редоветѣ на войскитѣ както на Нестора, тъй и на Никифора Вриения и Никифора Василаки, които сѫ ги привличали съ разни обещания, но въ сѫщото време чрезъ това тѣ сѫ спомагали за разклащането на византийската власть на полуострова. Обаче българитѣ сѫ действували и активно противъ своитѣ владѣтели, като се възползували отъ настаналото смутно време въ империята.

Наскоро следъ отблъсването на печенѣзитѣ отъ Одринъ въ българскитѣ земи избухнало ново движение. Нѣкой-си Лека, павликянинъ отъ Пловдивъ, който по произходъ билъ ромеецъ, но се намиралъ въ роднинство съ печенѣзитѣ отъ женина страна, неизвестно по какви подбуди, преминалъ на страната на печенѣзитѣ, които живѣели въ северна България, и почналъ да ги подстрекава противъ ромеитѣ и тѣхното правителство. Какви сѫ били плановетѣ на Лека, ние не знаемъ, обаче това негово действие намѣрило отгласъ на друго мѣсто. Едновременно другъ, както изглежда, българинъ, на име Добромиръ, който, неизвестно защо, се счита за последователь на богомилската ересь, бунтувалъ населението въ Месемврия и областьта и успѣлъ сѫщо така да завърже връзка съ печенѣзи и кумани за действия противъ императора.

---

[1]) M. Attaleiates ib., p. 300,21 — 301,6. — Skylitzes, ib. p. 739,5 — 741,8.

Тия връзки довели работата до тамъ, че печенѣзитѣ нападнали и опустошили околноститѣ на Нишъ и Срѣдецъ, въ който Лека убилъ срѣдешкия епископъ Михаила, когато тоя въ пълно архиерейско облачение излѣзълъ да увещава градското население да остане вѣрно на императора.[1])

Тоя фактъ ни дава достатъчно основание да твърдимъ, че къмъ това време (1078 год.) въ Срѣдецъ е имало нѣкакъвъ кипежъ противъ мѣстния епископъ, който ще трѣбва, очевидно, да се свърже съ засилването на ромеизацията въ западнитѣ български области и съ насилническото пренасяне мощитѣ на св. Иванъ Рилски отъ мънастиря му въ Срѣдецъ.[2]) Срѣдечани, крайно недоволни отъ посегателството на тая българска светиня, се възползували отъ движението на Лека въ съюзъ съ печенѣзи и кумани, за да се избавятъ отъ своя притѣснитель — епископъ Михаила. Но печенѣзитѣ тоя пѫть били отблъснати отъ издигащия се тогава даровитъ пълководецъ Алексия Комнинъ.

Когато следъ усмирението бунта на Никифора Василаки великиятъ доместникъ Алексий Комнинъ пристигналъ въ Цариградъ, гдето билъ награденъ отъ Votaниата съ титла „севастъ“ и съ много други награди, той излѣзълъ презъ пролѣтьта на 1079 год. да обиколи повѣрената на неговата властъ область въ качеството си на „пълномощенъ стратегъ“ на запада.[3]) Алексий пристигналъ въ Одринъ, гдето следъ нѣколко дена получилъ известие, че скитскиятъ народъ се въорѫжавалъ, „за да разграби българскитѣ предѣли“ (ὥστε τὰ Βουλγάρων ληΐσασθαι ὅρια), т. е. западнитѣ български земи, които до тогава печенѣзитѣ все още щадили. Затова Алексий Комнинъ веднага събралъ всичката войска, която се намирала подъ командата на мѣстнитѣ воеводи и архонти, и потеглилъ на западъ. Когато пристигналъ въ Пловдивъ и му било съобщено, че печенѣзитѣ опустошавали селищата между

---

[1]) За известията относно тия две движения и тѣхнитѣ съотношения вж. тукъ Притурка № 5 „За бунта на Добромира въ Месемврия и на Лека въ Срѣдецъ“.

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 149—150.

[3]) Anna, lib. II, cap. 1; I, p. 59, 4-6.

Нишъ и Скопие, той набързо тръгналъ противъ тѣхъ. Обаче, когато Алексий вече миналъ Срѣдецъ, печенѣзитѣ, като се научили, че той насочилъ пѫтя си право противъ тѣхъ, оставили плячката си и набързо отишли въ своитѣ живѣлища. Следъ като ги прогонилъ по тоя начинъ оттамъ, Алексий отново се върналъ въ Пловдивъ, гдето, както изглежда, не било съвсемъ спокойно, защото само, следъ като наредилъ добре работитѣ въ страната и градоветѣ ѝ въ кѫсо време, дошелъ въ Цариградъ.[1])

Следъ това бунтовницитѣ не могли да се удържатъ понататъкъ. „Като се побояли предъ мощьта и непреодолимостьта на императора, пише М. Аталиатъ, и дадената нему отъ Бога сила, и облагоразумили отъ злочестинитѣ на другитѣ, тѣ, преди да бѫдатъ нападнати още, наклонили вратоветѣ си въ робския яремъ и влѣзли въ врѫзки (съ императора), като измолвали своето спасение. Императорътъ не само изпълнилъ исканията имъ, но ги почелъ съ голѣми чинове и богати дарове, чрезъ което ги разположилъ къмъ себе си“.[2]) При това М. Аталиатъ разказва, че „скититѣ около Дунавъ и тѣ (побунилитѣ се българи) при слуха за благородството и храбростьта на императора, за сключеното отъ дветѣ страни приятелство, както и за щедростьта къмъ домашнитѣ и воинственостьта срещу противостоящитѣ врагове, като се съгласили на благопристойни решения, изпратили пратеници при него (императора), които увѣрявали въ своята покорность. Пратеницитѣ представяли пълна вѣрность, а когато се узнало, че нѣкои отъ тѣхъ като измѣнници държали заедно съ печенѣзитѣ при преди царствувалия, въ негово присѫтствие тѣ силно се скарали, като показвали пълно несъгласие и най-явно отпадане отъ него. Но все пакъ оттогава повече не се осмѣлили да нападатъ и грабятъ и да пакостятъ съ нѣщо на ромейскитѣ страни.“[3])

---

[1]) N. Bryennius, ib., p. 157, 8—158, 2. — Че това известие на Вриения се намира въ свръзка съ посоченитѣ тукъ възстанически движения, вж. В. Г. Васильевски, п. т., стр. 44, прим. 1.

[2]) M. Attaleiates ib., p. 302, 5-13.

[3]) Ibidem, p. 302, 14—303, 3.

Окончателно била успокоена страната, когато въ 1080 год. за дука на България въ Скопие билъ назначенъ Александъръ Кавасила, а въ Месемврия билъ изпратенъ Лъвъ Диаватинъ, който сполучилъ да уреди тамошнитѣ работи и дори да сключи миренъ договоръ съ печенѣзи и кумани.[1]) Какви сж били условията на тоя договоръ, ние не знаемъ; но, като вземемъ въ внимание тежкитѣ времена, които тогава Византия вжтрешно преживявала, можемъ съ сигурность да твърдимъ, че цариградското правителство чрезъ тоя миренъ договоръ е имало за цель, едно, да защити южна България отъ постояннитѣ нахлувания на печенѣзитѣ, които вече действували заедно съ куманитѣ, и друго, да отнеме у българитѣ всички опити за възстание съ помощьта на тия варвари.[2])

Въ това дѣло не малко спомогнали издигналитѣ се тогава най-близки до императора и най-влиятелни две личности

---

[1]) Skylitzes, ib., p. 743,1-4: Σκοπίων δὲ δοὺξ προεβλήθη ὁ Καβασίλας Ἀλέξανδρος. Λέων δὲ ὁ Διαβατηνὸς εἰς Μεσεμβρίαν ἀποσταλεὶς τὰ ἐκεῖσε τὴν διοικῶν καὶ μετὰ τῶν Πατζινάκων καὶ τῶν Κομάνων συμβιβάσεις καὶ σπονδὰς τιθέμενος. — Skylitzes, ib., p. 726,6-8, като изброява привърженицитѣ на Вотаниата въ Анатолия, пише: Ἀλεξανδρός τε καὶ ὁ Καβασιλᾶς οἱ Συναδηνοί, ὁ Γουδέλιος, ὁ Στραβορωμανὸς καὶ οἱ λοιποὶ κτλ. Очевидно, тукъ погрѣшно сж наредени имената, защото Καβασιλᾶς не е лично име, а е родово, както стои въ посоченото мѣсто ὁ Καβασίλας Ἀλέξανρος, а още по-малко да е билъ единъ отъ Синадиновцитѣ. Ние мислимъ, че това мѣсто ще трѣбва да се изправи така: Ἀλέξανδρος ὁ Καβασίλας τε καὶ οἱ Συναδηνοί, ὁ Γουδέλιος κτλ. Другъ отъ рода Кавасиловци въ XI. вѣкъ ни е известенъ патриций Константинъ Кавасиласъ (Κωνσταντῖνον πατρίκιον τὸν Καασίλαν), който билъ назначенъ за доместикъ на западнитѣ страни следъ свалянето на Михаила V Калафатъ, въ което той взелъ дейно участие. Skyl.-Cedr., ib., p. 541,12-14. — Ср. Н. Скабалановичъ, п. т. стр. 323.

[2]) Въ продълженията на византийски хронистъ Георги Амартола, именно въ Венецианския ржкописъ № 608 отъ XV. вѣкъ, който свършва съ царуването на Никифора Вотаниатъ, и въ Парижкия № 1708 отъ XVI. вѣкъ, който стига до царуването на Алексия I Комнинъ, е помѣстенъ въ началото на царуването на Никифора Вотаниатъ единъ разказъ за нѣкакво неочаквано нощно нападение на ромеитѣ върху спящата българска войска, предвождана отъ самия български царь, и за пълното поражение и избиване на българитѣ, въ което падналъ убитъ и българскиятъ царь (Georg. Hamartolus, ed. Muralti. Petropoli 1859, p. XXIX et XXX, 893—895). — Макаръ и да не сж дадени въ разказа никакви лични имена на действу-

отъ кумано-български произходъ, Борилъ и Германъ[1]). Предъ видъ на съвсемъ явнитѣ властолюбиви домогвания, отъ една страна, на Никифора Мелисинъ, а отъ друга — на Алексия Комнинъ тѣ се стараели да умиротворятъ вжтрешно държавата, за да се изцѣло противопоставятъ на тия претенденти на престола и да спасятъ своя благодетель и покровитель Никифора Вотаниатъ. Но тая си цель тѣ не само не успѣли да постигнатъ, защото не били способни да се борятъ съ държавническия талантъ и голѣмата въ това време популярность на братята Исаакъ и Алексий Комнини, но и следъ свалянето на Никифора Вотаниата отъ престола на 3. априлъ 1081 год. тѣ трѣбвало да се откажатъ отъ всѣка политическа дейность и да се отстранятъ въ своитѣ владения въ северна България.[2])

ващитѣ лица, нито географско име на мѣстото, гдето сж станали военнитѣ действия, все пакъ, ако се сжди по обстоятелствата, при които е станало нападението и поражението, нѣма никакво съмнение, че тамъ е описано знаменитото сражение при р. Сперхей въ 996 г, следов. тукъ имаме объркване на лица: дѣлото на известния пълководецъ на Василия II Българоубиецъ Никифора Уранъ се отдава на Никифора Вотаниатъ, при когото не могло да има български царь, оттука въпросниятъ разказъ нѣма никаква историческа стойность, още повече че съобщава невѣрни факти, като напр., че въ нападението билъ убитъ българскиятъ царь.

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Потеклото на Петра и Асѣня, водачитѣ на възстанието въ 1185 год. Сп. Бълг. Ак. кн. 45 (22) (1933), стр. 19—24.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 10—19.

II. ЕПОХА НА РОМЕИЗАЦИЯТА

1. ПЪРВОТО НОРМАНСКО НАШЕСТВИЕ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВЪ И ВЪЗСТАНИЕТО НА ПАВЛИКЯНИТѢ ВЪ ЮЖНА БЪЛГАРИЯ

Въ такъвъ постояненъ огънь се намирала България, когато византийския престолъ завзела въ 1081 год. династията на знаменититѣ Комнини въ лицето на Алексия I Комнинъ (1081—1118), който турилъ край на всички вѫтрешни безредици. Но, ако оттогава за другитѣ области на империята настанало щастливо време, то за България и за българския народъ злочестинитѣ все още не се прекратили. Още въ първата години отъ царството на Алексия I Комнинъ ги сполетѣли нови разорения и опустошения отъ нашествието на нови завоеватели, които били много по-опасни отъ печенѣзи и кумани. Това било нашествието на норманитѣ.

Когато апулийскитѣ области преминали подъ властьта на норманитѣ, които въ 1044 год. окончателно закрепили господството си въ Италия, тѣхниятъ повелитель Робертъ Гюискаръ не се задоволилъ само съ това. Бързитѣ му военни успѣхи въ южна Италия засилвали неговитѣ ламтежи да разшири владенията си и вънъ отъ последната. Слуховетѣ за богатитѣ области на източната империя, които безнаказано се ограбвали отъ разни варвари, печенѣзи и кумани, обърнали вниманието му къмъ Византия, и у него се явила мисъль за походъ въ византийскитѣ владения на Балканския полуостровъ, които е отдѣляло отъ неговитѣ само Адриатическо море. Освенъ това представилъ му се и добъръ поводъ, за да предприеме такъвъ походъ. Следъ свалянето на Михаила VII Дука, който, за да отклони всѣка опасность отъ къмъ смѣлитѣ нормани, билъ намислилъ да завърже прия-

телски отношения съ Роберта Гюискаръ чрезъ брачни връзки, новиятъ императоръ Никифоръ Вотаниатъ (1078—1081) унищожилъ всичко, направено въ тая посока, съ което въоръжилъ гордия Гюискара и му далъ поводъ да пристжпи къмъ изпълнението на своя вече замисленъ планъ. Обаче избухналото презъ 1078 год. въ Апулия голѣмо и опасно за него възстание на норманскитѣ му васали го принудило да отложи на време замисления походъ; само къмъ пролѣтьта на 1080 год. той сполучилъ да потъпче това възстание съ голѣма сила и чрезъ това да прояви всичката си мощь. Къмъ това време (юний с. г.) Робертъ се помирилъ съ папа Григория VII (1073—1085), съ когото дотогава се намиралъ въ натегнати отношения, и дори се призналъ за васалъ на римската курия. Следъ това той можалъ всецѣло да се предаде на военни приготовления, още повече че самъ папата одобрявалъ замислитѣ на Гюискара противъ Византия и му обещавалъ своето съдействие. Но понеже Робертъ нѣмалъ формални причини за война противъ Византия, той се възползувалъ отъ обръщането къмъ него на единъ византийски авантюристъ, който се издавалъ за сваления Михаилъ VII Дука и го молилъ да му помогне да си върне цариградския престолъ: Робертъ изстжпвалъ навидъ като възстановитель на династията Дука на престола, а въ сжщность искалъ да завоюва Цариградъ[1]).

---

[1]) При изложението на тоя знаменитъ походъ на норманския херцогъ Роберта Гюискаръ ние се ползувахме главно отъ специалното изследване на П. Безобразовъ, Боэмундъ Тарентскій, Ж.М.Н.Пр. ч. 226 (1883), II, стр. 38—72 и отдѣл. отпечатъкъ С. Петербургъ 1883, стр. 2—36, защото авторътъ му се отнесълъ напълно научно-критически къмъ всички извори и е най-добре изложилъ и обяснилъ събитията, както и точно опредѣлилъ хронологията имъ. Но вж. сжщо F. Chalandon, Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile. t. I. Paris 1907, p. 265—283. — Отъ сжщия, Essai sur le règne d'Alexis I Comnène. Paris 1900, p. 57—94. Ср. сжщо Г. Ф. Герцбергъ, Исторія Византіи. Москва 1896, стр. 257—263. C. Hopf Geschichte, Griechenlands etc. вж. Griechenland geographisch, geschichtlich uud culturhistorisch vnn altesten Zeiten bis auf gegenwart. S. — Ab. aus Ersch-Gruber's Encyclop. in 8 Bde. Bd. VI. Leipzig 1870. S. 139—144.

За всичко това въ Цариградъ сѫ знаели, но тамъ нищо не могли да предприематъ тогава, защото тъкмо въ това време вървѣла борбата на Алексия Комнинъ съ Никифора Вотаниатъ, а турцитѣ-селджуци постоянно безпокоили империята съ своитѣ нападения по мало-азийската граница. Само следъ като победилъ противника си и завзелъ на 4. априлъ 1081 год. престола, Алексий I Комнинъ, въпрѣки крайно неблагоприятнитѣ обстоятелства вѫтре въ държавата, се заловилъ енергично да посрещне тая заплашваща откъмъ западъ опасность, като прибѣгналъ къмъ съвършено отчаяни срѣдства и дипломатически хитрости. За да осигури за нѣкакво време тила си отъ изтокъ, той побързалъ да сключи миръ съ турцитѣ, по който имъ отстѫпилъ почти всички завоевани отъ тѣхъ византийски земи въ Мала Азия, дори и Никея. Следъ това Алексий I обърналъ всичкото си внимание къмъ западнитѣ граници на империята, къмъ брѣговетѣ на Адриатика, на които норманитѣ най-първо ще насочатъ ударитѣ си. Той взелъ да укрепява града Диррахий (сег. Драчъ), главната византийска военна и търговска база и най-силната крепость на Адриатика, а главно да назначи тамъ за областенъ управитель човѣкъ надеженъ и нему преданъ, защото тогавашниятъ Георги Мономахатъ не се ползувалъ съ довѣрието на императора, тъй като презъ време на борбати съ Вотаниата той държалъ страната на последния и отказалъ да даде на Алексия исканата отъ него помощь. Затова Мономахатъ билъ замѣненъ съ Георгия Палеологъ, баджанака на императора, и нему напълно преданъ човѣкъ. Едновременно Алексий I се обърналъ за помощь къмъ враговетѣ на Гюискара въ Италия и дори къмъ германския императоръ Хенриха IV, на които той обещавалъ богати дррове; но отъ това не се получилъ никакъвъ сериозенъ резултатъ. По-сполучлива се оказало обрѣщането му къмъ Венеция, като къмъ морска държава, която съ своята флота да засили морскитѣ сили на Византия. Венецианцитѣ не отказали да помогнатъ на императора за едно добро възнаграждение, но още и затова, че тѣ се стремили да ослабятъ и самия Гюискаръ, който за тѣхъ билъ много по-опа-

сенъ, нежели императорътъ, защото тѣ се бояли, да не би търговскиятъ пѫть за Цариградъ и изобщо за Изтокъ да премине въ негови рѫце. Най-сетне били изгладени и работитѣ съ сърбитѣ, макаръ че отношенията между Бодина, който бѣ вече наследилъ баща си Михаила, и Алексия I Комнинъ не били строго опредѣлени.

Между това Робертъ Гюискаръ, като предалъ управлението на своето херцогство на най-голѣмия си синъ отъ втората си жена, Рожера, презъ май 1081 год. потеглилъ отъ Отранто заедно съ жена си Сигелгаита и съ псевдо-Михаила VII и съ сина си отъ първата си жена, хубавия строенъ и уменъ Боемунда, къмъ брѣговетѣ на Адриатическо море. Численостьта на армията му точно не може да се опредѣли, защото изворитѣ даватъ разноречиви данни отъ 1300 до 30,000 души; но най-вѣроятното число е 3000 души на 15 кораба.[1]) Но норманската флота не насочила маршрута си направо къмъ Диррахий, а една часть спрѣла въ Ботротъ (гръц. Βοθρεντόν, сег. Ботрунто) на Адриатическия брѣгъ, а другата часть била изпратена да завземе о-въ Корфу, което съ успѣхъ било извършено. Въ Ботротъ излѣзла една часть отъ войската и била изпратена по сухо подъ командата на Боемунда, който бѣ изпреварилъ баща си, за да обсади Драчъ отъ суша, а самъ Робертъ потеглилъ съ флотата на северъ покрай морския брѣгъ къмъ сѫщия градъ, за да го обсади и отъ море. Обаче, като минали Корфу, при носъ Глоса, флотата му потърпѣла голѣма загуби отъ настигналата я буря. „Но, пише Анна Комнина, заедно съ спасилитѣ се, защото нѣкои чрезъ необоримата сила божия били изтеглени отъ опасностьта, той (Робертъ) прекаралъ седемь дена въ областьта Главиница[2]), за да се самъ събере съ сили, а спасилитѣ се отъ морскитѣ вълни да си отпочинатъ сѫщо и да дойдатъ останалитѣ въ Бриндизи

---

[1]) Подробно вж. П. Безобразовъ, каз. съч., стр. 17 (53).

[2]) Че тукъ трѣбва да се разбира областъ Главиница, а не градъ-крепость, вж. В. Н. Златарски, Намѣрениятъ въ Албания надписъ съ името на българ. князъ Бориса-Михаила. Slavia, II, 1 (1923), стр. 79—70.

и въ други мѣста, пристигането на които той очаквалъ на корабитѣ, както и тия, които преди малко заминали по сухо",[1]) т. е. Боемунда съ войската му. Въ това време Боемундъ сполучилъ да завоюва Авлона и Канина и, безъ да срещне каквато и да било съпротива, достигналъ до Драчъ и го обсадилъ отъ суша; сжщо и Робертъ пристигналъ на 17. юний предъ Драчъ и така сжщо го обсадилъ откъмъ море. Тоя бързъ успѣхъ на норманитѣ въ началото на похода се обяснява съ това, че мѣстното население било повечето славяно-българско, което се отнасяло равнодушно къмъ византийскитѣ интереси и предпочитало да се предаде въ ржцетѣ на една войска, която несъмнено ще бжде победитель, защото то е знаело неподготвеностьта на ромеитѣ въ областьта, а главното било това, че нѣмало нуждното за отбрана количество войска[2]).

Обсадата обаче на първо време не дала никакви резултати: всички приготовления за превземане на Драчъ отъ суша останали напраздно, защото Георги Палеологъ внимателно следилъ за всѣко движение на Роберта и своевременно осуетявалъ всѣко негово предприятие, но и при все това положението на обсаденитѣ било твърде опасно. Затова Палеологъ, като описвалъ въ писмата си до императора вървежа на обсадата, нѣколко пжти го молилъ по-скоро да му изпрати помощь. Донейде се подобрило положението на обсаденитѣ, следъ като се явила подъ Драчъ съюзната венецианска флота подъ началството на дожа Доменико Селво, която следъ две сражения съ норманската принудила последната да се оттегли на югъ отъ града, завзела входа въ пристанището и влѣзла въ връзка съ обсаденитѣ, като имъ доставяла и храна; не по-малко имъ помогнали въ случая и епидемичнитѣ болести, които се явили въ норманската войска. Къмъ това време и Алексий I набързо събралъ доста значителна армия, състояща отъ македоно-българи, турци, варяго-английски дружини и

[1]) Anna, lib, III, cap. 12; ib. I, p. 128, 12-19.

[2]) П. Безобразовъ, каз. стат., стр. 20 (56)—22 (58).

нѣкои други народности, и презъ августъ потеглилъ къмъ Драчъ, като заповѣдалъ на великия доместикъ, Григория Пакуриана, да се присъедини къмъ него съ войската си. Той пристигналъ подъ Драчъ въ срѣдата на октомврий и разположилъ войската си на лагеръ западно отъ града близу до залива, гдето се намирала вѣроятно венецианската флота. Императорътъ отначало мислилъ да изглади работата по миренъ начинъ и влѣзълъ въ преговори съ Р. Гюискара, които впрочемъ останали безъ резултатъ. Тогава Алексий I извикалъ Георгия Палеолога, да се посъветва за бѫдещитѣ действия. На военния съветъ било решено въпрѣки протеститѣ на Палеолога, да се даде генерално сражение, което станало на 18. октомврий съ гибелни за ромеитѣ резултати: императорската войска била съвсемъ разбита и обърната въ бѣгство; самъ Алексий I едвамъ сполучилъ да се спаси отъ преследването на неприятеля. Несполуката въ това сражение при всичката многобройна армия на императора се отдава на това, гдето единъ доста силенъ отредъ (2500 души) отъ пловдивскитѣ павликяне подъ началството на своитѣ главатари Ксанта и Кулеона отстѫпилъ въ най-критичния моментъ и си заминалъ по домоветѣ[1]) а сѫщо и на разноплеменностьта на ромейската войска, вследствие на което не било възможно да установи единство въ действията: едни се сражавали за пари, други пъкъ, българитѣ и вардариотитѣ, не особено високо ставили интереситѣ на Византия. Следъ сражението Пелеологъ не можилъ вече да се върне въ града. Крепостьта, лишена отъ опитния си защитникъ, останала въ рѫцетѣ на венецианцитѣ, които, подкупени отъ Роберта, отворили му вратата на Драчъ и безъ отпоръ на 8. февруарий 1082 год. пустнали норманската войска въ града; градскитѣ жители предпочели да се предадатъ доброволно, отколкото да се излагатъ на ужасенъ грабежъ, ако норманитѣ биха превзели града съ пристѫпъ.

Следъ поражението при Драчъ Алексий I Комнинъ презъ кривитѣ пѫтеки на пл. Крабе и по мѫчнопроходимата долина

---

[1]) Anna Comnina, ib., p. 160, 22-24.

на горна Шкумба, презъ северния склонъ на планинската верига Бабагора[1]) следъ две денонощия пристигналъ въ Охридъ[2]). Като си отпочиналъ тукъ, той отишелъ въ гр. Дѣволъ, за да присрещне отстжпилитѣ отъ Драчъ и пръснати войници и да ги успокои следъ изморителнитѣ страдания, и сжщевременно далъ заповѣдь, всички да се събиратъ въ Солунъ, закждето самъ заминалъ да събира нова войска.[3]) Обаче всички срѣдства относно войска въ империята били изчерпани, съ изключение на България, на която той не е могълъ да разчита. „Той се нуждаелъ въ съюзници, пише неговата дъщеря Анна, но (да си набави съюзници) не било възможно безъ пари, а (пари) нѣмало, защото царскитѣ съкровищници били дотолкова опустошени отъ предишния императоръ Никифора Вотаниатъ безъ всѣка нужда, че и вратитѣ имъ не се затваряли, но безпрѣчно били открити за всѣкиго, който искалъ да мине презъ тѣхъ: въ съкровищницитѣ нѣмало нищо. Поради това всичко изпаднало въ най-голѣма нужда; слабость и беднотия терзаели въ едно и сжщо време ромейското царство".[4]) За да набави нужднитѣ срѣдства за наемна войска, Алексий I се обърналъ къмъ майка си и брата си Исаака Комнинъ, които му дали скжпоценноститѣ си да ги превърне въ пари; тѣхния примѣръ последвали и приятелитѣ на Комниновци; а когато и това не стигнало, взети били свещенитѣ сждове отъ църквитѣ и били сжщо обърнати въ пари[5]).

Но императорътъ потърсилъ и външна помощь. Въ това време знаменитата борба между папа Григория VII и Хенриха IV, между църковната и свѣтската власть, взела бѣ въ Ита-

---

[1]) Тая планинска верига се спуща отъ чупката на р. Шкумба отъ сев.-зап. на юго-зап. посока на югъ между горнитѣ течения на р. р. Дѣволъ и Шкумба западно отъ планина Мокра къмъ горното течение на р. Дѣволъ. Подробно вж. В. Н. Златарски, Багора—Бабагора—Bagulatus. Сборникъ въ честь на А. Иширковъ. София, 1933, стр. 187—190.

[2]) Anna, lib., IV, cap. 8; ib. I, p, 152, 21-25.

[3]) Ibidem, p. 155, 25-30.

[4]) Ibidem, p. 156, 3-10.

[5]) Ibidem, p. 156, 28—157, 27.

лия новъ критически обратъ. Презъ мартъ 1082 год. германскиятъ императоръ съ голѣма армия се явилъ предъ Римъ, и папата, като не можилъ да противостои съ собственитѣ си сили, извикалъ въ Италия своя васалъ Роберта Гюискаръ. Но последниятъ не се отзовалъ на тоя зовъ, а решилъ да продължи завоеванията си навѫтре въ страната. Още презъ февруарий с. г. той се бѣ настанилъ близу до Дѣволъ, а презъ пролѣтьта веднага следъ падането на Драчъ той потеглилъ къмъ Костуръ и превзелъ тоя градъ съ пристѫпъ, като покорилъ и околноститѣ му. Пристигналитѣ обаче отъ Италия известия внезапно спрѣли по-нататъкъ движенията на норманския вождъ: интригитѣ на Алексия I сполучили да предизвикатъ едно опасно възстание въ собственитѣ му владения. Начело на възстанието застаналъ капуанскиятъ князъ Йорданъ, старъ врагъ на Гюискара, къмъ когото се присъединило и апулийското население, което пъшкало подъ силния гнетъ на норманскитѣ завоеватели. Еновременно Алексий I изпратилъ ново посолство при Хенриха IV съ 144 хиляди динария (окл. 30 хил. зл. л.) и много скѫпоценни дарове и освенъ това му обещалъ още 216 хиляди динария съ условие да нападне владенията на Гюискара въ Апулия. Германскиятъ императоръ, който ималъ голѣма нужда отъ пари, на драго сърдце приелъ предложението и се обещалъ да се съюзи съ възстаницитѣ. При тая сериозна опасность Рожеръ, по-малкиятъ синъ на Гюискара, веднага извикалъ баща си въ Апулия, който набързо преминалъ въ Отранто презъ пролѣтьта на 1082 година, като предалъ главното командуване на сина си Боемунда. Последниятъ се отказалъ отъ похода срещу Солунъ и се стараелъ съ пълното подчинение на страната по адриатическия брѣгъ отъ Драчъ до Арта да тури здрава военна база за норманското владичество на Балканския полуостровъ. Лѣтото и есеньта на 1082 година минали въ бездействие, и за презимуване Боемундъ се оттеглилъ въ Янина, която била завоевана още преди Драчъ.[1])

---

[1]) П. Безобразовъ. п. т.; стр. 26 (62)--28 (64).

Въ май 1083 год. Алексий I Комнинъ потеглилъ отъ Цариградъ съ нова армия, която той успѣлъ да набере презъ зимата. Той се явилъ предъ Янина, гдето се решилъ да даде сражение, но отново билъ разбитъ и избѣгалъ презъ Струга въ Охридъ, като предоставилъ на Григория Пакуриана да реорганизира остатъцитѣ отъ армията, а самъ въ сѫщото време се завзелъ да прави новъ наборъ въ долината на Вардаръ.[1]) Между това Боемундъ обсадилъ Арта. На помощь ѝ се притекълъ Пакурианъ, който успѣлъ да се съедини съ императора, но въ даденото сражение тѣ отново били разбити, и Арта се предала на Боемунда.[2]) Следъ тия две победи за Боемунда не било мѫчно вече да завладѣе Иллирикъ (Албания и Епиръ), по-голѣмата часть отъ Македония и тъй наречената Велика Влахия (сев. днешна Тесалия). Ако и да нѣмалъ много войска, Боемундъ, ползувайки се отъ това, че морално ромеитѣ били силно съкрушени, сега можелъ свободно да се разхожда въ западната половина на Балканския полуостровъ и да завземе градоветѣ тамъ единъ следъ други, безъ да срещне сериозенъ отпоръ. Така тогава билъ завзетъ гр. Скопие отъ единъ неговъ пълководецъ, а самъ Боемундъ, повиканъ отъ самитѣ охридчани се настанилъ въ Охридъ, огнището на ромеизацията въ тая страна и резиденцията на българския архиепископъ, но не можилъ да превземе самата му крепость. Предъ Островъ той претърпѣлъ несполука, но завзелъ Веррея, Сервия, Соскъ, Воденъ и Мъгленъ, гдето оставилъ гарнизони. Следъ това Боемундъ насочилъ маршрута си къмъ долината на р. Вардаръ и се разположилъ на лагеръ предъ селище Бѣли Църкви (Ἄσπραι Ἐκκλησίαι, Asprae Ecclesiae[3]), гдето той престоялъ три месеца. Презъ това време ромейскитѣ войски, бидейки слаби, за да предприематъ

---

[1]) Anna, p. 163, 12—165, 25.

[2]) П. Безобразовъ, п. т., стр. 28 (64)—29 (65).

[3]) Това селище се намирало въ область ὁ Βαρδάριος—Вардария (тур. Вардаръ-ова), западно отъ долното течение на р. Вардаръ, днешно Енидже-Вардарско. Вж. за него тукъ по-долу, стр. 165, бел. 4.

нови нападения, очаквали да получатъ подкрепа. Но и Алексий I не оставалъ въ бездействие: на неговитѣ интриги трѣбва несъмнено да се отдаде съзаклятието на тримата нормански началници, които искали да измѣнятъ на Боемунда; но това съзаклятие било своевременно открито, а отъ съзаклятницитѣ единъ избѣгалъ при императора, а другитѣ двама били жестоко наказани. Отъ Бѣли Църкви Боемундъ заминалъ за Костуръ. Отъ това се възползувалъ великиятъ доместикъ Пакурианъ, който сполучилъ да отвоюва обратно крепость Мъгленъ и, като я разрушилъ, потеглилъ за Лариса, гдето ималъ намѣрение да презимува.

Между това Алексий I, който се бѣ върналъ въ Цариградъ, набиралъ нова армия, къмъ която успѣлъ да присъедини и единъ изпросенъ отъ турския султанъ 7-хиляденъ отредъ. Презъ това време Боемундъ успѣлъ да завладѣе Пелагония (Битоля), Трикала и Цивискъ, а на 23. априлъ, въ деня на св. Георги, подстѫпилъ къмъ Лариса. Защитникътъ на града, Лъвъ Кефала, се държалъ цѣли шесть месеца, като известилъ за това императора и искалъ бърза помощь. Обсаденитѣ се намирали въ много стѣснено положение, защото почнали да гладуватъ, но за щастие Алексий I, който бѣ потеглилъ отъ Цариградъ противъ Боемунда съ формираната отъ него голѣма войска, се намиралъ недалечъ и побързалъ на помощь на обсаденитѣ ларисчани. Тоя пѫть той обиколилъ твърде сполучливо Боемунда и въ даденото сражение го съвсемъ разбилъ и завладѣлъ лагера му (юний 1084 г.). Следъ това победениятъ се видѣлъ принуденъ да отстѫпи отново въ Костуръ.[1])

Тоя пръвъ успѣхъ на Алексия I ималъ за сетнина това, че скоро норманитѣ били изтикани изъ Тесалия, и оттогава военното щастие преминало на страна на ромеитѣ, на което не малко спомогнали и работитѣ въ норманския лагеръ. Отъ дълго време войницитѣ на Боемунда били крайно не-

---

[1]) Anna lib, V. cap. 5—7; ib. I, p. 167, 24—176, 13. — П. Безобразовъ, п. т., стр. 28 (64)—31 (67).

доволни, загдето не получили заплата за цѣла година, и вдигнали цѣлъ бунтъ; на това оказали своето влияние и интригитѣ на императора, който чрезъ своитѣ емисари обещавалъ на норманитѣ благополучие и богатство на ония, които преминатъ въ негова услуга. Работата дошла дотамъ, че норманитѣ почнали да искатъ заплата за много повече години. Боемундъ нѣмалъ пари; затова билъ принуденъ да имъ обещае, че веднага ще замине за Италия при баща си, за да търси пари и подкрепа, и отишелъ въ Авлона и оттамъ преминалъ въ Апулия. Защитата на Костуръ той повѣрилъ на конетабля Бриена[1]), когото Алексий I, като придавалъ голѣмо стратегическо значение на тая крепость, бѣ обсадилъ тамъ наскоро следъ победата при Лариса. Императорътъ, макаръ и да повелъ правилна обсада, все пакъ за падането на Костуръ не малко помогнало и това, гдето много нормани преминали на страна на Алексия I, чийто примѣръ впрочемъ Бриенъ отказалъ да последва, и, следъ като далъ клетва, че нѣма да вдига оржжие противъ императора, било му позволено, заедно съ своята дружина да бжде доведенъ до границитѣ на империята и да се върне въ владенията си. Завладяването на Костуръ е станало презъ октомврий или ноемврий 1084 г., защото Алексий I се върналъ въ Цариградъ на 1. декемврий с. г. Презъ лѣтото на сжщата тая година се отнася още едно събитие въ полза на императора: една ромео-венецианска флота се явила предъ Драчъ и отнела града отъ норманитѣ[2]).

Между това презъ есеньта на 1084 год. Робертъ Гюискаръ, като се помирилъ съ своитѣ васали и възстановилъ спокойствие въ владенията си, съ новоприготвена въоржжена

---

[1]) Тоя Бриенъ или Вриений, който билъ отъ графска или княжеска фамилия на арморикска Британия, трѣбва да се различава отъ Бриена, споменуванъ у Вилхелма Апулийски и произлизащъ родомъ отъ белгийска Кампания. Като извършилъ много славни рицарски подвизи въ Англия, той отишелъ въ Италия и тамъ, като се присъединилъ къмъ Роберта, получилъ отъ него санъ канетабль, а следъ свършването на похода останалъ на служба въ Италия. Вж. подробно Ducange, in Alexiadem notae. Anna Comnena, ed. Bon., t. II, p. 525—526.

[2]) Anna, ib. I, p. 176, 13—177, 2; lib. VI, cap. I; ib. I. p. 185. 1—187, 19.

флота отъ 20 (а споредъ нѣкои 120) кораба отъ Отранто потеглилъ отново за Балканския полуостровъ. Тоя пѫть той водѣлъ съ себе си тримата си синове, Рожера, Боемунда и Гвида: първия и третия той изпратилъ напредъ да окупиратъ Авлона, а самъ съ ядрото на армията потеглилъ къмъ Ботрунто. Оттамъ той искалъ да отиде къмъ о-въ Корфу, който бѣ така сѫщо падналъ въ ръцетѣ на ромеитѣ, но билъ задържанъ два месеца въ Ботрунто поради бурното море. Когато Робертъ се приближилъ до острова, тамъ срещналъ съединена венецианска и ромейска флоти. Въ даденото тамъ сражение норманитѣ удържали пълна победа; били потопени много венециански кораби и хора и въ пленъ попаднали немалко. Следъ тая победа Робертъ отново завоевалъ о-въ Корфу, гдето останалъ да презимува; но въ това време се появила въ норманския лагеръ страшна стомашна епидемия (холера?), отъ която загинали до 10 хиляди души; разболѣлъ се отъ нея и Боемундъ, който заминалъ за Италия да се лѣкува. Презъ пролѣтьта на 1085 год. Гюискаръ замислѣлъ вече новъ походъ противъ Цариградъ, но по-напредъ искалъ да стане пъленъ владѣтель на Ионийско море, и затова изпратилъ сина си Рожера да завземе и о-въ Кефалония. Подиръ нѣколко време и той тръгналъ за Кефалония, за да вземе самъ командата, но по пѫтя още се разболѣлъ и се върналъ на о-въ Корфу, гдето на 17. юлий 1085 год. се поминалъ, безъ да осѫществи своитѣ обширни планове за завоеванието на византийската столица и унищожението на Византия. Следъ смъртьта на баща си Рожеръ прекратилъ войната и се върналъ въ Апулия заедно съ тѣлото на Роберта. Венецианскитѣ колонисти въ Драчъ предали града на ромеитѣ сѫщо така безъ отпоръ, както въ 1081 год. на норманитѣ.[1])

Така се свършилъ тоя знаменитъ походъ на норманския херцогъ Роберта Гюискаръ, който въ течение на четири години доведе Византия почти до загинване. За театъръ

---

[1]) Anna, lib. VI, cap. 5—6; ib p. 193,4—199,23. — П. Безобразовъ, п. т., стр. 31(67)—34(70).

на военнитѣ действия, както видѣхме, служили югозападнитѣ български области, и ние считаме за излишно да се говори, какви злини сѫ постигнали тия български области презъ четиригодишната война и колко гибелни сѫ били сетнинитѣ отъ нея за благосъстоянието на българския народъ, защото опустошенията и разоренията на норманитѣ сѫ общоизвестни. Но несъмнено тогава сѫ пострадали и другитѣ български области — източнитѣ. Ние видѣхме, че следъ първитѣ несполуки на Алексия I Комнинъ противъ Роберта Гюискаръ, па и по-сетне, византийската армия се подпълвала отъ българското население, което ще да се е набирало не безъ насилия, както това показва изневѣрата на павликянския отредъ, който напусталъ императора въ най-критическата минута. Разбира се, всичко това се струпвало като тежко бреме върху българския народъ и не се забавило да предизвика новъ бунтъ въ страната, който струвалъ на Алексия I не малко трудъ и загуби, докато го усмири.

Като поводъ за това възстание послужило безчовѣчната постѫпка на императора съ павликянитѣ[1]) за тѣхната изневѣра въ сражението при Драчъ въ 1081 год.[2]) Следъ предаването на Костуръ отъ нотабля Бриена въ 1083 год. и одържаната победа надъ норманитѣ, Алексий I Комнинъ намислилъ по пѫтя си за Цариградъ да накаже павликянския отредъ, който го бѣ напусталъ въ най-критическия моментъ, защото, пише дъщеря му Анна, „не му се искало да влѣзе въ цариградския дворецъ, преди да обуздае и тия отстѫпници“.

---

[1]) Анна Комнина нарича еретицитѣ ту павликяни, ту манихеи, като че ли смѣсва еднитѣ съ другитѣ, когато въ ученията имъ има сѫществени разлики. Обаче, говорейки за манихеитѣ, тя ги нарича τοὺς ἐκ Παυλικιανῶν ὁρμωμένους ἐκείνους (ib., I, p. 187, 27-28), т. е. че тѣ сѫ произлѣзли отъ павликянитѣ, когато въ сѫщность последнитѣ сѫ произлѣзли отъ първитѣ, като сѫ заимствували тѣхния основенъ принципъ. Това определение на Анна ни кара да се запитаме: не разбира писателката подъ манихеи тукъ българскитѣ богомили, въ чието учение сѫ влѣзли елементи както отъ едното, така и отъ другото учение, както тя сама казва на друго мѣсто, че богомилското учение произлѣзло отъ месалианското и манихейското (ib, II. p. 294, 28-29).

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 172.

Но, като не искалъ да пролива кръвь, ако би прибѣгналъ до непосрѣдно нападение на живѣлищата имъ около Пловдивъ, „защото, забелязва сѫщата, тия хора сѫ твърде буйни и спрямо враговетѣ сѫ свирепи", па и освенъ това той искалъ да накаже само тѣхнитѣ главатари, а останалитѣ (т. е. самитѣ павликяни) да присъедини къмъ другитѣ си войски, защото тѣ били смѣли и храбри войници, Алексий I употрѣбилъ хитрость не съвсемъ прилична на царското му достоинство. Той изпратилъ писмо до главатаритѣ на отреда и до по-виднитѣ представители на пловдивската павликянска община, въ което съ разни обещания той ги канилъ да дойдатъ въ Цариградъ; но тѣ следъ дълги колебания, защото не довѣрявали на императорското писмо, най-сетне, ако и неохотно, решили да отидатъ. Алексий I ги чакалъ въ Мосинополь. Когато главатаритѣ пристигнали тамъ, тѣ съ измама били лишени отъ орѫжието и конетѣ, арестувани, като главни виновници за изневѣрата, после хвърлени въ тъмница, а имотитѣ имъ императорътъ заповѣдалъ да се конфискуватъ и да се раздадатъ на ония войници, които заедно съ него се подвизавали въ тогавашнитѣ битки и опасности. Чиновникътъ, който билъ изпратенъ въ отечеството имъ, за да извърши конфискацията, се отнесълъ съ твърде голѣма жестокость: той изгонилъ отъ жилищата женитѣ на компрометиранитѣ павликянски главатари, и кѫщитѣ имъ били предадени на нови притежатели, а самитѣ тѣхъ турилъ подъ стража въ пловдивската крепость.[1]) Тая коварна постѫпка силно раздразнило павликянитѣ, и тѣ скоро вдигнали възстание.

Начело на възстанието застаналъ нѣкой-си Травълъ, покръстенъ павликянинъ, който билъ причисленъ къмъ домашнитѣ слуги на Алексия I, още когато тоя билъ великъ доместикъ при Никифора Вотаниатъ. Той ималъ четири сестри и оженenъ билъ за една отъ слугинитѣ на императрицата. Когато се научилъ, че последнитѣ така сѫщо се намѣрили между пострадалитѣ въ Пловдивъ жени, „възнегодувалъ и не можилъ да претърпи това нѣщо и почналъ да замисля (крои),

---

[1]) Anna Comnena, ib. I, p. 187,20 — 189,7.

какъ да се изплъзне отъ ржката на самодръжца“, казва Анна. Макаръ жена му и да известила своевременно за това забедущия работитѣ на манихеитѣ, т. е. представителя на византийската власть, Травълъ обаче всичко узналъ, и това ускорило прогласяването на възстанието. Една вечерь той свикалъ при себе си всички, на които по-рано открилъ тайната си мисъль и които били повечето негови родственици, и съ тѣхъ завзелъ крепостьта Бѣлятово, която се намирала северно не далечъ отъ Пловдивъ въ планината[1]), и станала главенъ центъръ на възстанието, гдето се събирали отъ всички страни павликянитѣ. Оттука възстаницитѣ почнали да нападатъ на околноститѣ на Пловдивъ и се връщали отново въ планината съ голѣма плячка. Но Травълъ не се задоволилъ само съ това; той сключилъ съюзъ съ „скититѣ, които населявали придунавската область“, т. е. съ печенѣзитѣ, на които бѣ предоставено да се поселятъ въ северна България, за да действуватъ заедно противъ императора; а за да има влияние върху владѣтелитѣ на Главиница[2]) и Дръс-

[1]) Анна Комнина описва мѣстонахождението на ἡ Βελιάτοβα така: πολίχνιον δὲ τοῦτο διακείμενον κατὰ τὴν ἀκρολοφίαν τοῦ κατὰ ταυτηνὶ τὴν Βελιάτοβαν τέμπους (ib. I, p. 192, 15-16, ср. p. 223, 4: τὸ κατὰ τὴν ἀκρολοφίαν τῆς Βελιατόβης πολίχνιον; p. 223, 16-17: τῆς Βελιατόβης ἔνθεν; p. 225, 10: περὶ τὴν Βελιάτοβαν). Отъ това описание става явно, че Бѣлятово е било малко градче-крепость, разположена на планински върхъ въ долината при самото Бѣлятово. К. Иречекъ (История Болгаръ, одес. изд., стр. 274) го посочва въ Срѣдна Гора и въ Балкана северно отъ Пловдивъ. В. Томашекъ (Idrisî ib. p. 41) го сжщо търси на северъ отъ Пловдивъ, но го поставя при входа на Шипченския проходъ. Даннитѣ, които ни дава Анна за театра на военнитѣ действия при усмирението на възстанието (вж. тукъ по-долу), наистина идатъ да потвърдятъ опредѣлението на Иречека; обаче, ако въ думата, употрѣбена отъ Анна въ случая, за да посочи, че при Бѣлятово имало долина, — τὸ τέμπος мн. τὰ τέμπη, която означава „ливада, поляна, покрита съ ароматични красиви цвѣтя“, можемъ да видимъ намекване на днешната розова долина, то би трѣбвало да се даде предпочтение на Томашековото опредѣление. Тъй или инакъ, точно да се опредѣли мѣстото на Бѣлятово за сега е невъзможно.

[2]) За тая придунавска Главиница, която очевидно се намирала недалечъ отъ Дръстъръ, ние предположихме на друго мѣсто, че тя трѣбва да се търси около днеш. Тутраканъ или старата Трансмариска. Вж. В. Н. Златарски, Полит. положение и пр. п. т., стр. 43. бел. 2.—Tomaschek п. т., стр. 18. — Вж. тукъ по-долу стр. 219-б.

търъ и близкитѣ тѣмъ области, той напустналъ първата си жена, въ която той не намѣрилъ съчувствие, и се оженилъ за дъщерята на едного отъ печенѣжкитѣ главатари. Алексий I, който получавалъ известия всѣкидневно за действията на Травла, се опиталъ по миренъ начинъ да го разположи къмъ себе си чрезъ писма и обещания, защото предвиждалъ, какво зло последниятъ може да му стори; той дори му изпратилъ царски хрисовулъ, въ който му гарантиралъ безопасность и пълна свобода. „Но тоя ракъ, казва Анна, не се научи да ходи право; какъвто си бѣ винаги, такъвъ си остана и сега; разполагаше къмъ себе си скититѣ (т. е. печенѣзитѣ) и пращаше своитѣ въ голѣмо количество, за да опустошаватъ съседнитѣ области.“[1]) Всичко това ставало презъ 1084 год.

Между това на долни Дунавъ се явили отново варварски тълпи. Следъ несполучливото нашествие на узитѣ или торкитѣ въ североизточна България и по-нататъкъ въ вѫтрешностьта на Балканския полуостровъ презъ 1064 год. една доста голѣма часть отъ тѣхъ съ главатаритѣ си, както видѣхме,[2]) сполучили да се прехвърлятъ обратно презъ Дунавъ и да се върнатъ въ собствената си земя. Обаче тия завърнали се узи, както и тѣхнитѣ съплеменници, останали въ югозападнитѣ покрайнини на черноморскитѣ степи, не могли да поведатъ единъ спокоенъ животъ. Тласкани постоянно отъ съседнитѣ тѣмъ кумани, които, откакъ почнали да нападатъ систематично въ рускитѣ земи, главно отъ 1071 год., разширявали малко-по-малко властьта си западно отъ Донъ, узитѣ поискали да заседнатъ въ предѣлитѣ на Киевска Русь. Но тогавашниятъ киевски князъ Всеволодъ Ярославичъ (1078-1093) изпратилъ противъ тѣхъ сина си Владимира Мономахъ, който имъ нанесълъ въ 1080 год. голѣмо поражение.[3]) По тоя на-

---

[1]) Anna Comnena, ib. I, p. 191,20 — 193,3.

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 115—119.

[3]) Ипат. рус. лѣт. ib., стр. 143: „В лѣто 6588(= 1080). Заратишася Торці Переяславлестии на Русь, Всеволодъ же посла на нѣ сына своего Володимера, Володимеръ же шедъ побивъ Торки“. — П. Голубовскій, п. т., стр. 47—49; 77—78 и 147 и сл. — К. Бестужевъ-Рюминъ, Руская исторія. С. Петербургъ 1872, I, стр. 165.—Д. И. Иловайскій, каз. съч., стр. 113—115. — Д. А. Расовскій, Печенѣги, Торки и Берендѣи на Руси и въ Угріи. Seminar. Kondakovianum, VI(1933), отд. отп., стр. 10.

чинъ нападани постоянно и ограбвани отъ куманитѣ и отблъсвани отъруситѣ, една голѣма часть отъ тия узи, или както ги нарича Анна Комнина, „единъ скитски родъ (γένος τι Σκυθικόν),[1]) като не искали да признаятъ нито куманска, нито руска власть надъ себе си, напустнали живѣлищата си и се явили на долни Дунавъ да търсятъ мѣсто за поселение на византийска територия, гдето останалитѣ тѣхни съплеменници следъ поражението въ 1064 год. били така добре приети и настанени.

Следъ като пристигнали на долни Дунавъ, разказва Анна, за преселенцитѣ било необходимо да сключатъ миренъ договоръ съ населението, което живѣело по дѣсния брѣгъ на Дунавъ, а тая необходимость изтичала отъ това, че тъкмо въ тая страна се разпореждали, както видѣхме, тогава печенѣзитѣ, стари и върли неприятели, тѣхни врагове. Затова съ общо съгласие тѣ влѣзли въ споразумение съ управителитѣ на придунавскитѣ градове, които били печенѣжки главатари, какъвто е билъ Татушъ въ Дръстъръ, и български воеводи, какъвто е билъ Сеславъ (Всеславъ) въ гр. Вичина (днеш. гр. Мачинъ), защото, както вече се изтъкна възъ основа на думитѣ на М. Аталиата, въ североизточна България въ това време действуввали задружно българи и печенѣзи и съ своята многобройность сѫ имали силно влияние и сѫ играли голѣма роля въ сѫдбата на тая страна. Следъ като имъ обяснили, че тѣ нѣматъ никакви воинствени намѣрения, а мирно търсятъ само земя за поселение, мирниятъ договоръ билъ сключенъ, и „скитскиятъ родъ“ безъ страхъ се прехвърлилъ отсамъ Дунавъ, по всѣка вѣроятность, при Вичина или днеш. Мачинъ, като мѣсто, което се смѣтало отъ дълбока старина най-удобно за преминаване на тая рѣка[2]); но, за да се здраво закрепятъ въ новитѣ си живѣлища, тѣ трѣбвало все пакъ да си пробиватъ пѫть съ орѫжие презъ страната, за да завладѣятъ

---

[1]) Че подъ γένος τι Σκυθικόν трѣбва да се разбиратъ именно узитѣ или торкитѣ, вж. В. Н. Златарски. Какъвъ народъ се разбира у Анна Комнина подъ израза γένος τι Σκυθικόν. Известия на Истор. Д-во, кн. XI—XII (1931—32), стр. 71—83.

[2]) Подробно по тоя въпросъ вж. В. Н. Златарски. п. т., стр. 71—77

нѣкои малки градове крепости. Оттука ясно става, че новитѣ преселенци се поселили въ днешна Добруджа, може би, въ южната часть, гдето и днесъ се намиратъ остатъци отъ подобни *πολίχνια*, т. е. малки крепости[1]).

Следъ настаняването и закрепването си въ Добруджа новитѣ поселеници, казва Анна, се ползували съ известно спокойствие (*соб.* примирие), т. е. тѣ престанали да воюватъ съ съседитѣ си, а това обстоятелство имъ дало възможность да се предадатъ на миренъ трудъ—тѣ почнали „да оратъ земята и сѣятъ пшеница". Доколкото може да се сѫди по сѫдбата на узитѣ — торкитѣ, тѣ не се отличавали съ нѣкоя особено силна воинственость и страсть да грабятъ и опустошаватъ, както тѣхнитѣ сродичи — печенѣзитѣ и куманитѣ; напротивъ, ония отъ тѣхъ, които останали въ предѣлитѣ на византийската империя, а сѫщо и ония, които по-сетне се поселили въ рускитѣ земи подъ името „черные клубоки" (черни шапки), като военни погранични поселенци, бързо и лесно заседнали тамъ и въ скоро време станали полуоседнало население,[2]) следователно тѣ, още докато сѫ живѣли въ южно-рускитѣ степи, вече сѫ водѣли единъ полуоседналъ животъ, какъвто продължавали да водятъ и тѣхнитѣ изселенци — „скитскиятъ родъ" на Анна въ такава плодородна земя, каквато е била и е Добруджа. Поселението на тия узи или торки, споредъ насъ, се отнася между 1083 и 1085 год., т. е. между голѣмото поражение на узитѣ отъ руситѣ[3]) и участието имъ въ възстанието на павликянитѣ. И наистина, тъкмо следъ като на долни Дунавъ настанало спокойствие, Травълъ, като завзелъ всички планински пѫтища и клисури съ своитѣ павликяни, повикалъ на помощь печенѣзитѣ и новопоселилитѣ се узи и почнали отъ своята крепость Бѣлятово да нападатъ и опустошаватъ ромейскитѣ земи и наводнили Тракия[4]).

---

[1]) К. Шкорпилъ, Абоба-Плиска. Изв. Р. А. И-тъ, кн. X. (1906), стр. 385 и сл.

[2]) П. Голубовскiи, п. т. стр. 75—76.

[3]) За годината на това поражение вж. В. Н. Златарски, п, т., стр. 77—78.

[4]) Anna Comnena, ib., I. p. 223, 2-11.

Когато Алексий I Комнинъ се научилъ за голѣмата опасность, която заплашвала вжтрешното спокойствие на империята, въ 1086 год. той заповѣдалъ на великия доместикъ на западнитѣ войски, известния византийски храбъръ и опитенъ пълководецъ, Григория Пакурианъ, основателя на Бачковския мънастирь, и на другъ смѣлъ пълководецъ Николай Врана да вгематъ командата надъ войскитѣ и да тръгнатъ направо противъ възстаницитѣ. Когато се приблизили до Бѣлятово, около което печенѣзитѣ и узитѣ се разположили на лагеръ, тѣ били поразени отъ многобройностьта на неприятеля, но при все това по настояването на Врана било дадено сражение, въ което ромеитѣ били съвсемъ разбити, и самъ Врана падналъ убитъ; загиналъ и самиятъ великъ доместникъ Григорий Пакурианъ, и войскитѣ имъ се пръснали въ разни страни. Това ромейско поражение повдигнало духа на варваритѣ, които се впустнали по плячка въ околностьта на Пловдивъ. Алексий I, колкото и да съжалявалъ за лошия изходъ на сражението и за смъртьта на добритѣ си пълководци, не се отчаялъ. Той извикалъ отъ Мала Азия войски начело съ пълководецъ Татикия, родомъ турчинъ, който като момче билъ взетъ въ пленъ отъ ромеитѣ и израсълъ заедно съ Алексия I, и, като го снабдилъ съ достатъчно количество пари, изпратилъ го въ Одринъ съ заповѣдь да раздаде на войницитѣ заплата за цѣла година и да набере нова войска. Въ сжщото време императорътъ извикалъ отъ Кизикъ и Константина Убертопулъ, единъ отъ южно-италиянскитѣ нормани, преминали на византийска служба, съ заповѣдь, като остави силна стража въ града, да побърза да се съедини съ Татикия.

Ободренъ съ тая помощь, Татикий веднага потеглилъ къмъ Пловдивъ. По пжтя къмъ тоя градъ той се разположилъ на лагеръ при устието на една рѣка, която протичала покрай Влисна или Блисна, на три дена пжть източно отъ Пловдивъ[1])

---

[1]) Anna, ib. I, p. 224, 19-20: καταλαβὼν τὰ περὶ τὴν Φιλιππούπολιν παρὰ τῷ χείλει τοῦ κατὰ τὸν Βλίσνον ῥέοντος παταμοῦ χάρακα πηγνύται. — Ansbert edit. A. Chroust, Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Keiser Friedrichs I. Berlin 1928, p. 52, 15-18: . . . exivimus a Fhylippoli et versus Adrianopolim iter arripuimus, . . . et tertia die venimus ad oppidum Blisinos. Въ Historia

Отъ тука той, безъ да се бави много, нападналъ на тълпа печенѣзи, които се връщали отъ грабежъ по околнитѣ селища съ голѣма плячка и многобройни пленници; въ станалата упорита битка отъ печенѣзитѣ били много избити и разбити пръснали се въ разни страни. Татикий отнелъ цѣлата плячка и влѣзълъ въ Пловдивъ като пъленъ победитель. Следъ като разположилъ войската си при тоя градъ, той почналъ да си съставя планъ за окончателното изгонване на варваритѣ и усмирението на павликянитѣ. Отъ Пловдивъ той следилъ за всѣко движение на неприятеля, но не се решавалъ да нападне на Бѣлятово, защото силно го плашило безбройното му множество. Единъ день нѣкой му донесълъ известие, че неприятелитѣ се готвятъ да го нападнатъ и че тѣ вече дошли близу до него. Татикий веднага приготвилъ войската си, преминалъ Марица и потеглилъ срещу тѣхъ, като очаквалъ нападението имъ. Двѣтѣ войски се приближили на северъ отъ Пловдивъ, но нито едната, нито другата не се решавала да влѣзе въ бой, защото, казва Анна, „ромеитѣ се бояли отъ многобройностьта на скититѣ, а скититѣ — отъ ромейскитѣ ризници, знамена, лъскави облѣкла и отъ отражаващия се отъ тѣхъ блѣсъкъ".

Peregrinorum тоя градъ е нареченъ погрѣшно Glismon, ibidem, p. 145, s. — G. de Villehardonin, Conquête de Constantinople etc. edit. par Em. Bouchet. t I.. Paris 1891, ch. 243, p. 319: une cité, long de là (Veroi). à une journée, que on appele Blisme. — Нѣма съмнение, че ὁ Βλίσνος е сжщото Blisinos у Ансберта и Blisme у Вилардуена—крепость, която се е намирала на единъ день разстояние отъ Верoя и на три дена отъ Пловдивъ. К. Иречекъ я вижда въ развалинитѣ, които се намиратъ недалечъ северно отъ ж. п. станция Търново-Сейменъ (сег. Симеоновъ градъ) и на които населението и днесъ казва Босна-градъ на дѣсния брѣгъ на р. Сазлийка въ съседство съ село Теке-Мусачево. — Вж. Jireček, Archeol.-epigr. Mitth. X. S. 297. — Отъ сжщия, Княжество България, II, стр. 158. — Описанието на крепостьта вж. у Х. и К. Шкорпилъ, Нѣколко бѣлѣжки върху археологическитѣ и историческитѣ изслѣдования въ Тракия. Пловдивъ 1885, стр. 17—19. — Ср. Tomaschek, ib., p. 44. — И тъй, Татикий се разположилъ на лагеръ на брѣга на р. Сазлийка близу до вливането ѝ въ Марица, защото стариятъ римски пжть отъ Одринъ за Пловдивъ е вървѣлъ по лѣвата страна на Марица. Анна Комнина, както се види, не е имала ясна представа за мѣстностьта, и затова, споредъ нея, рѣката се намирала близу до Пловдивъ.

Така стояли цѣли два дена и на третия варваритѣ почнали да отстжпватъ. Татикий веднага се впусналъ подире имъ, но безуспѣшно, защото тѣ сполучили вече да преминатъ Сидера.[1]) Като не можилъ да ги настигне и се убедилъ, че наистина варваритѣ прехвърлили отвждъ планината, събралъ войскитѣ си и заминалъ за Одринъ; тамъ той разпустналъ опълченцитѣ си и, като оставилъ наемната войска, само съ една малка часть войници се върналъ въ Цариградъ.[2]) Какво е станало съ възстанницитѣ, Анна нищо не споменува; но трѣбва да се предполага, че следъ като съюзницитѣ имъ ги напустнали, тѣ ще да сж се пръснали.

2. ВЪДВОРЕНИЕ СПОКОЙСТВИЕ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВЪ УНИЩОЖЕНИЕ НА ПЕЧЕНѢЗИТѢ, ОТБЛЪСВАНЕ НА КУМАНИТѢ И УСМИРЕНИЕ НА СЪРБИТѢ

Така се свършила 1086 година. Ние не знаемъ, дали Алексий I Комникъ е мислилъ, че варваритѣ сж победени и че той се е вече отървалъ отъ тѣхъ; но по всичко изглежда, че печенѣзитѣ отстжпили отвждъ Стара-планина не отъ съзнание, че сж били победени, но отишли, за да образуватъ нови и по-силни орди и отново да нападнатъ Византия. Такъвъ случай имъ се представилъ скоро. Маджарскиятъ кралъ

---

[1]) Какво трѣбва да се разбира подъ Σιδηρᾶ у Анна, мжчно може да се опредѣли, защото тя само отбелязва: τέμπη δ' οὕτως εἰσὶ κατονομαζόμενα, т. е. „една долина така се наричала". Ако се сжди по мѣстото, гдето сж ставали действията — недалечъ северно или сев.-източно отъ Пловдивъ, то по никой начинъ тукъ подъ Сидера не трѣбва да се разбира Котленскиятъ проходъ, презъ който обикновено сж навлизали печенѣзитѣ, както видѣхме, въ южна България. Следов. подъ Сидера тукъ трѣбва да разбираме другъ нѣкой планински проходъ, по-близъкъ до Пловдивъ, защото, както може да се заключи отъ думитѣ на Анна, отстжпването на печенѣзитѣ отвждъ планината станало твърде бързо. Оттука трѣбва да се предположи, че варваритѣ сж отстжпили край Боруй (Стара Загора) презъ Змѣевския проходъ и оттамъ презъ Хаинския или Твърдишкия проходъ минали планината.

[2]) Anna Comnena, ib., 223,11 — 226,19.— В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 45—48.

Саломонъ (1061—1074), синъ на Андрея I, лишенъ отъ престола въ 1074 г. отъ братовчедитѣ си, Гейза (1074—1077 и Ладислава (1077—1095), и напустнатъ отъ жена си Юдитъ, дъщеря на Хенриха IV Германски, избѣгалъ при куманитѣ за помощь, надъ които преди дванадесеть години той заедно съ Гейза и Ладислава бѣ одържалъ при Дубока блѣскава победа. Куманскиятъ главатарь Кутескъ сега, следъ като Саломонъ се обещалъ да се ожени за дъщеря му, а Седмиградието да отстѫпи на куманитѣ, се явилъ съ войската си, за да му помогне да си върне престола. Обаче нейде около Мункачъ куманитѣ били разбити отъ Ладислава (1083), и Саломонъ потърсилъ помощь у печенѣзитѣ, въ които той се надѣвалъ така сѫщо да намѣри орѫдие за постигане цельта си. Саломонъ заедно съ своя съюзникъ, куманина Кутеска, навлѣзълъ въ България и се съединили съ печенѣжкия главатарь Челгу. Съ настѫпването на пролѣтьта на 1087 год. една 80-хилядна армия, състояща отъ печенѣзи, кумани и маджари, привърженици на Саломона, преминали Стара-планина и насочили своя маршрутъ къмъ Цариградъ.[1]) Безъ да срещнатъ какъвто да е било отпоръ, съюзницитѣ навлѣзли въ Тракия, минали покрай Одринъ и достигнали до гр. Хариуполь (днеш. Айреболъ),

---

[1]) Anna ib., p. 227,1—6: Ἔαρος δὲ ἐπιφανέντος διελθὼν ὁ Τζελγοῦ τὰ ὑπερκείμενα τοῦ Δανούβεως τέμπη (ἡγεμὼν δὲ οὗτος ὑπάρχων τοῦ Σκυθικοῦ στρατεύματος) σύμμικτον, ἐπαγόμενος στράτευμα ὡσεὶ χιλιάδας ὀγδοήκοντα ἔκ τε Σαυροματῶν καὶ Σκυθῶν καὶ ἀπὸ τοῦ Δακικοῦ στρατεύματος οὐκ ὀλίγους, ὧν ὁ οὕτω καλούμενος Σολομὼν δημαγωγὸς ἦν. — Каква е била цельта на тоя походъ противъ Византия, остава неизвестно, защото изворитѣ нищо не споменуватъ за нея. Маджарскитѣ историци наричатъ тоя походъ разбойнишки (Raubzug) (вж. L. Scalay Geschichte Ungarns. Bd. I, Pest. 1866. S. 214—215. — J. A. Fessler, Geschichte von Ungarn. Bd. I. Leipzig 1867, S. 178. — E. Csuday, Die Geschichte der Ungarn. Bd. I, 2-te Aufl. 1900, S. 164. — Ср. Ed. Sayons, Histoire générale des Hongrois. Paris. t. I, p, 163). В. Г. Васильевскiй (п. т., стр. 48) се изказва. че „Саломонъ задумалъ одно общее большое нападенiе на Византiю, можетъ быть, съ цѣлiю основать новое царство взамѣнъ утраченнаго". Ние мислимъ пъкъ, че Саломонъ едвали си е задавалъ такива широки планове; по-скоро тоя походъ е билъ предприетъ отъ него, за да даде възможность на куманитѣ да се награбятъ вмѣсто награда за указаната помощь, а, за да бѫде походътъ по-сполучливъ, Саломонъ повикалъ и печенѣзитѣ, които никога не изпущали случай да нахлуятъ въ Тракия.

като грабили и опустошавали всички градове по пжтя си. Тѣ завладѣли тоя градъ и съ голѣма плячка завзели едно селище, наричано Скотинонъ.

Само сега и тукъ ромейскитѣ войски могли да посрещнатъ неприятеля. Къмъ това време византийскитѣ пълководци Никола Маврокатакалонъ и Вембециотъ[1]) пристигнали въ крепость—градъ Памфилъ. Като забелязали, че населението отъ селата се стичало въ градове и крепости, тѣ оттамъ потеглили къмъ малката крепость Кули. Печенѣзитѣ, следъ като открили ромейскитѣ войски, тръгнали по стжпкитѣ имъ. На следния день Челгу построилъ войскитѣ си и искалъ да предизвика Маврокатакалона на бой. Последниятъ, наистина, следъ малки колебания предъ видъ на многобройностьта на неприятеля, сжщо разположилъ войскитѣ си въ боенъ редъ. Завързало се голѣмо сражение, въ което печенѣзитѣ и куманитѣ били съвсемъ разбити и разпръснати. Самъ Челгу билъ смъртоносно раненъ и скоро умрѣлъ; сжщо тамъ ще да е загиналъ и Саломонъ презъ времето на паническото бѣгство[2]). Следъ тая блѣскава победа надъ варваритѣ Маврокатакалонъ се върналъ въ Цариградъ, гдето войницитѣ му били награ-

---

[1]) Анна (ib. p. 227,10—11) казва за пълководецъ Βεμπετζιώτης, че получилъ името си по родината си, както показва и окончанието ιώτης. Въ такъвъ случай той ще да е билъ оня градъ Βέμπετζ, който се намиралъ на р. Ефратъ. Вж. Nicetas Acominatos, ed. Bon., p. 37,7.

[2]) Анна (ib., p. 228, 13—16) казва, че „твърде много (хора) въ бѣгството, падайки въ потока, който протичалъ между Скотинонъ и Кули, задашали се, като се стжпквали единъ другъ" и още, че преди сражението Маврокатакалонъ се изкачилъ на едно високо мѣсто, което доминирало надъ равнината (ib. p. 227, 22). Възъ основа на тия данни и като се вземе предъ видъ, че Хариуполь, който се намиралъ въ ржцетѣ на неприятеля, е днеш. Айреболъ, а τὸ Πάμφηλον, който, споредъ Вилардуена (ib., ch. 214, p. 280 Panfile), се намиралъ на единъ день пжть южно отъ Одринъ, между Димотика и Родосто, може би при днешн. Узунъ-Кюпрю, може да се приеме, че сражението е станало ю.-з. отъ Айреболъ, или между тоя градъ и Кешанъ, а въ споменатия потокъ трѣбва да видимъ р. Поджа-дере, лѣвъ притокъ на Айреболска рѣка, или нѣкой другъ притокъ на сжщата рѣка, а оттука τόπον τινὰ Σκοιτεινόν и τὸ τοῦ Κούλη πολίχνιον, което ще да е Culi (вин. п. Culos) у Ансберта (ib, p. 58, 27), трѣбва да се търсятъ именно въ посочената мѣстность; тая область за жалость не е изучена археологически, и поради това не може точно да се посочи мѣстото имъ.

дени и отново изпратени противъ неприятелитѣ подъ началството на новоназначения великъ доместикъ на запада Адриана Комнинъ, брата на императора.[1])

Удържаната обаче тъй блѣскаво победа надъ неприятеля не била все още решителна. Печенѣзитѣ и куманитѣ, отстжпили отъ южна Тракия, били прогонени и отъ Пловдивъ, а като преминали Стара-планина, разположили се въ северна България като въ своя собствена земя и не прекжсвали грабежитѣ си. Тогава Алексий I решилъ да имъ нанесе силенъ ударъ въ самия имъ центъръ и окончателно да ги изгони отъ предѣлитѣ на империята. Той събралъ голѣма армия и презъ лѣтото на 1088 год. потеглилъ отъ столицата за Одринъ и оттамъ дошелъ въ крепостьта Л а р д е я (днеш. Хисарлъкъ западно отъ гр. Карнобатъ). Оттука той далъ заповѣдь на ромейската флота, която стояла при Анхиалъ и командата надъ която повѣрилъ на Георгия Евфорвинъ, да отплува презъ устието на Дунавъ къмъ Дръстъръ, за да действува противъ печенѣзитѣ едновременно съ сухопжтната войска. Самъ императорътъ останалъ въ Лардея 40 дена, за да събира нова войска. Тукъ той съставилъ своя планъ за действия: да премине Стара-планина и да удари на главния печенѣжки центъръ — Дръстъръ, още повече че при всичкитѣ си старания не можалъ да произведе разцепление между самитѣ печенѣзи, като разположи нѣкои къмъ себе си; дори и отдѣлни личности не се предавали. Но старият̆ъ вече слѣпъ Никифоръ Вриений-дѣдо и Григорий Маврокатакалонъ когото Алексий I билъ откупилъ отъ печенѣжкия пленъ за 40 хиляди номизми, никакъ не одобрявали, щото той да почне войната въ Паристрионъ, т. е. въ страната между Стара-планина и Дунавъ, и му предсказвали лоши сетнини. Обаче Алексий I, поддържанъ отъ по-младитѣ и буйни пълководци, Георгия

---

[1]) Anna, ib., p. 227, 2—228, 21.—За тоя походъ въ Chronicum pictum Vindob, ib.. p. 195, се чете: At rex Salomon cum latrunculis Cunorum invasit Bulgariam et confinia Grecie, ubi ab exercitu imperatoris Grecie miserabiliter sunt percussi, e quibus panci valde euaserunt. Cum enim vidissent Cuni magnam multitudinem loricatorum, timecerunt valde ceperuntque festinare ut transirent Danubium, priusquam ab hostibus concluderentur.

Палеологъ, Николая Маврокатакалонъ и другитѣ, настоявалъ на своя планъ, и решено било веднага да преминатъ Хемскитѣ тѣснини и да се сразятъ съ печенѣзитѣ. Така византийската армия начело съ самия императоръ потеглила на северъ къмъ близкия старопланински проходъ.[1])

Когато печенѣзитѣ се научили, че императорътъ съ голѣми военни сили идѣлъ противъ тѣхъ, отъ една страна, а отъ друга — като забелязали, че византийската флота съ достатъчно войска навлѣзла въ Дунавъ, изплашени почнали да търсятъ срѣдства, за да отклонятъ своевременно опасностьта. Тѣ изпратили при Алексия I пратеничество отъ 150 души съ предложение и готовность да се сключи незабавно миръ, като заплашвали и въ сѫщото време обещавали, че ако императорътъ се съгласи да приеме тѣхното предложение и просба, ще му дадатъ помощна войска до 30 хиляди души конница. Алексий I Комнинъ, като виждалъ въ това пратеничество едно само срѣдство отъ страна на неприятелитѣ, за да предупредятъ опасностьта, и знаелъ, че варваритѣ никога нѣма и следъ това да се смирятъ, не само отказалъ да приеме предложението и да изпълни просбата имъ, но и цѣлото пратеничество предалъ на Лъва Никеритъ съ достатъченъ конвой, който да го откара въ Цариградъ. Когато обаче последнитѣ пристигнали въ Малка Никея или български Никица[2]), презъ нощьта варваритѣ избили стражата, която хлабаво ги пазѣла, и презъ планински пѫтеки се върнали при съплеменницитѣ си, а Лъвъ Никеритъ едва се спасилъ съ други двама отъ конвоя и дошелъ при императора, който вече се намиралъ въ крепостьта Голое (при днешно с. Комарево, с.-з. отъ Карнобадъ).[3]) Когато се научилъ за стана-

---

[1]) Anna, ib., I, p. 228, 22—229, 27; 230, 11-18 — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 48—51

[2]) Старо-тракийското Ostudizus, сег. Хафса на ю.-из. отъ Одринъ. — C. Jireček, Heerstrasse, S. 100.

[3]) Вж. Ат. Игнатиевъ, Градището при с. Комарево, Карнобадско. Изв. Бъл. Арх. Ин-тъ, т. I (1921-22), стр. 206—215. — Отъ сѫщия, Стари пѫтища въ Карнобадско, п. т., IV (1926—27). стр. 291—295. — По-рано ние смѣтахме, че Голое е Хисарътъ при Карнобадъ, а Лардея — на върха св. Спасъ, Ямболско. Сега обаче следъ направенитѣ подробни изучвания отъ

лата случка и се побоялъ, да не би бѣглецитѣ да повдигнатъ цѣлото скитско племе противъ него, Алексий I, безъ да се бави много, преминалъ Верегавския (днеш. Чалжкавакския) проходъ и се разположилъ на лагеръ при р. Бичина (днеш. Голѣма Камчия, на равнината северно отъ с. Драгоево). Печенѣзитѣ въ малки отреди следили за движението на императорскитѣ войски и, когато забелязали, че много отъ ромеитѣ се пръснали да събиратъ фуражъ, нападнали ги, едни избили, а други хванали въ пленъ. На другия день рано Алексий I потеглилъ и бързо завзелъ Плиска (при днеш. с. Абоба), а оттамъ се изкачилъ на тъй нареченото „Симеоново краехълмие“, което мѣстното (българско) население наричало и „Скитско съвещалище“, защото, очевидно, тамъ печенѣзитѣ се събирали на съветъ[1]), а това е естествената конусообразна висока могила (414 м.) при с. Войвода, сев.-изт. отъ Плиска[2]). При Плиска се случило сжщото, което станало въ лагера при р. Бичина: съ такава единъ видъ партизанска война печенѣзитѣ всѣвали страхъ у ромеитѣ. Но императорътъ бързалъ къмъ Дръстъръ, като билъ твърде много увѣренъ въ победата си. Въ движението си на северъ Алексий I се разположилъ на лагеръ на 24 стадии отъ града при една рѣка, която се вливала въ Дунавъ. Но тукъ печенѣзитѣ неочаквано нападнали ромейския лагеръ, вдигнали страшно смущение, много народъ изтрепали и не по-малко взели въ пленъ. Презъ времето на паниката и блъскотията, които овладѣли цѣлия лагеръ, импе-

---

г. Ат. Игнатиевъ на Комаревското градище остава вънъ отъ всѣко съмнение, че крепостьта Голое се намирала тъкмо при с. Комарево и е защищавала входа на Верегавския или Чалжкавакския проходъ. Що се отнася до името Σιδηρα (κλεισοῦρα) и Σιδηραῖ (πύλαι), то надали може да се приеме, че то е било свързано само съ единъ проходъ: византийцитѣ обикновено наричали така всѣки тѣсенъ планински проходъ, както отпосле и турцитѣ следъ тѣхъ такива сжщо наричали Демиръ-капия.

[1]) Anna, lib. VII, cap. 3; ib. I, p. 233, 21–24: ὁ δὲ αὐτοκράτωρ κατὰ τὸ περίορθρον ταχὺ καταλαμβάνει τὴν Πλίσκοβαν κἀκεῖθεν εἰς ἀκρολοφίαν τινὰ τοῦ Συμεῶνος καλουμένην ἄνεισιν, ἣ καὶ Βουλευτήριον τῶν Σκυθῶν ἐγχωρίως ὠνομάζετο.

[2]) За тия названия вж. тукъ Притурка № 6: „Симеоново краехълмие — Скитско съвещалище“.

раторската палатка била съборена, което нѣкои взели за лоша поличба. Следъ като отблъсналъ и прогонилъ варваритѣ, Алексий I вдигналъ лагера и се приближилъ до Дрѣстъръ, който и обсадилъ отъ вси страни. Той сполучилъ съ обсадни машини да разбие отъ една страна града и да навлѣзе въ него; обаче двѣтѣ укрепления надъ него се държали упорито отъ роднинитѣ на споменатия вече Татушъ, владѣтеля на Дрѣстъръ и неговата область. Самъ Татушъ, още преди императорътъ да се яви предъ града, като разставилъ войскитѣ си на добри позиции и ободрилъ своитѣ печенѣзи, успѣлъ да мине Дунавъ и да отиде при куманитѣ, за да ги придума да се явятъ на помощь на печенѣзитѣ[1]).

Между това Алексий I Комнинъ се убедилъ въ безуспѣшностьта на обсадата и, като я снелъ, оттеглилъ се на лагеръ при една рѣкичка близу до Дунавъ, като мислѣлъ да извика печенѣзитѣ на бой, ако се яви нужда. Обаче на военния съветъ Георги Палеологъ и Григорий Маврокатакалонъ не одобрили намѣрението на императора и съветвали му въ пълно въоръжение да отстѫпятъ къмъ Велики Преславъ, защото въ такъвъ случай печенѣзитѣ биха гледали на тѣхъ съ уважение и не биха се осмѣлили да влѣзатъ въ бой. „Като имаме тоя градъ, казвали тѣ между другото, за убѣжище, ние всѣкидневно ще тревожимъ скититѣ съ стрелба, нѣма да преставаме да имъ пакостимъ и никакъ нѣма да имъ позволимъ да излизатъ отъ лагера си да събиратъ сѣно и храна". Императорътъ, обаче, не послушалъ тоя съветъ и, като събралъ палатката си и цѣлия обозъ, които повѣрилъ на Георгия Куцомитъ и ги изпратилъ въ Ветринъ[2]), решилъ да даде сраже-

---

[1]) Anna, ib., I, p. 231,21—234,27. — В. Г. Васильевскiй, п. т. стр. 51—53.

[1]) Anna, ib., I. p., 235,31—236,1: ἀλλὰ τὴν βασιλικὴν σκηνὴν καὶ τὰς σκευὰς ἁπάσας ἀναθέμενος τῷ Κουτζομίτῃ Γεωργίῳ πρὸς τὸ Βέτρινον ἐξέπεμψε. Идризи съобщава, че „отъ градъ Варна на брѣга на Понта или 30 мили навѫтре въ страната до хубавото мѣсто Бетерни" (Beterni) (вж. W. Tomaschek, Idrîsî, п. т., стр. 28). Дали тукъ имаме едно и сѫщо име, което на български, може би, да е звучало Вѣтрснъ, мѫчно може да се каже. За Бетерни Ф. Каницъ (Donaubulgarien, 2-te Aufl., Bd. III, S. 128) првъв посочи на с. Девня, стария Маркианополь, но дори да приемемъ, че Βέτρινον и

ние. Още на следния день сутриньта Алексий I наредилъ войскитѣ си въ боенъ редъ, като опредѣлилъ на всѣки военачалникъ мѣстото на фронта; тукъ били, освенъ наемнитѣ войски, и ония узи, които били останали на византийска служба подъ началството на главатаритѣ си Уза и Карача; освенъ това Алексий I избралъ шестима души, на които повѣрилъ охраната на своята особа. Сжщевременно се построили и печенѣзитѣ, които се явили съ своитѣ покрити коля, съ женитѣ и децата си, и първи почнали действията. Завързалъ се жестокъ бой, който се продължавалъ цѣлъ день съ загуби отъ двѣтѣ страни. Колкото голѣма храбрость и опитность въ боя и да показали, споредъ описанието на Анна, византийскитѣ военачалници начело съ самия императоръ, който извършилъ нечувани подвизи, ромеитѣ не могли да издържатъ напора на показалитѣ се отъ засада до 36 хиляди варвари и се обърнали въ бѣгство; тогава били много избити и взети въ пленъ[1]). Самъ Алексий I презъ нощьта избѣгалъ въ Голое, а следъ единъ день пристигналъ въ Верoя. Когато въ столицата се научили за печалния изходъ на похода, царигражданитѣ иронически казвали: „Отъ Дръстъръ до Голое е хубаво разстояние, Комнине!". Въ Верoя императорътъ получилъ известие, че печенѣжкитѣ началници искали да избиятъ всички пленници, обаче народътъ въ общото си събрание не позволилъ това да стане, защото плененниятъ кесарь Никифоръ Мелисинъ, зеть на императора (по сестра), сполучилъ да убеди

Beternі е едно и сжщо име, едвали Алексий I би изпратилъ багажа и обоза си тъй далечъ отъ мѣстото на сражението; по-скоро ние бихме посочили на и днесъ сжществуващето село В ѣ т р е н ъ западно отъ Силистра, което носи очевидно, старо име, както и близкото южно отъ него село Сребърнс.

[1]) По поводъ на това поражение по-сетне Анна, като говори за блѣскавата победа на ромеитѣ при Левунионъ въ 1091 г. (вж. тукъ по-долу, стр. 205—206), прави следната бележка: „за размишляващия човѣкъ ще се покаже чудно, какъ излизащитѣ нѣкога-си отъ Цариградъ противъ скититѣ (печенѣзитѣ) закупували върви и ремъци, на които да доведатъ свързани пленнитѣ неприятели, а пъкъ, напротивъ, тѣ сами пострадаха, следъ като били пленени и свързани отъ скититѣ. Но това бѣше тогава, когато стана сражение съ скититѣ при Дръстъръ, и тогава тъкмо Богъ съкруши ромейската гордость" (ib. II, p. 16,2—9).

варваритѣ, че пленницитѣ могатъ да бѫдатъ откупени. И наистина, щомъ получилъ отъ столицата достатъчно пари, Алексий I сполучилъ да възвърне свободата на плененитѣ си пълководци и войници[1]).

Между това печенѣжкиятъ главатарь Татушъ пристигналъ на Дунавъ съ набранитѣ кумани, но вече било късно. Обаче куманитѣ не се съгласили да се върнатъ обратно съ празни рѫце. Като видѣли голѣмата плячка, която печенѣзитѣ били награбили следъ победата надъ ромеитѣ, тѣ, споредъ Анна, казали на печенѣзитѣ: „ние оставихме кѫщитѣ си и, като изминахме такъвъ дългъ пѫть, дойдохме ви на помощь, за да раздѣлимъ съ васъ опасностьта и победата. Затова, ако отъ наша страна е направено всичко, то не трѣбва да ни изпратите назадъ безъ нищо. Ние не нарочно се явихме следъ свършването на войната; въ това не сме ние виновни, а императорътъ, който ни изтръгна случая да повоюваме. И тъй, или раздѣлете съ насъ плячката, или вмѣсто съюзници ще намѣрите въ насъ врагове“. Но печенѣзитѣ не се съгласили на това предложение. Куманитѣ тогава ги нападнали, разбили ги и ги отблъснали къмъ ез. Озолимна, сег. ез. Расимъ при устието на Дунавъ въ северна Добруджа.[2]) Стѣснени тамъ, печенѣзитѣ останали дълго време, безъ да преминатъ на друго мѣсто; но и куманитѣ не могли да се задържатъ, защото гладътъ ги принудилъ да си отидатъ въ земята си, но съ намѣрение отново да дойдатъ противъ печенѣзитѣ[3]).

Докато всичко това ставало при устието на Дунавъ, Алексий I Комнинъ въ Вероя презъ 1089 год. почналъ да събира разпръснатитѣ си войски и откупувалъ плененитѣ. Тамъ го посетилъ Робертъ I Фризъ, графъ Фландърски, който билъ ходилъ на покаяние въ Иерусалимъ и сега се връщалъ презъ Тракия. Като видѣлъ, въ какво тежко положение се

---

[1]) Anna, ib, p. 234,27—135,8: 235,18—240,7; 241,22-30. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 53—56.

[2]) За това езеро подробно вж. Притурка № 7: „За езерото Озолимна.

[3]) Anna, ib., I, p. 242,1—243,22 — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 56 — 57.

намиралъ Алексий I, той му далъ клетвено обещание, че незабавно ще му изпрати отъ западъ 500 рицари. Ободренъ отъ това обещание, императорътъ се върналъ въ Одринъ съ войската си. Обаче печенѣзитѣ, следъ като се освободили отъ куманитѣ и се научили, че императорътъ заминалъ за Одринъ, отново прехвърлили Стара-планина и, като преминали равнината между Голое и Диамполь, се разположили на лагеръ северно отъ крепостьта Маркелли[1]). Въ това време императорътъ узналъ за станалото сблъскване между печенѣзи и кумани, за отстѫпването и намѣрението на последнитѣ отново да нападнатъ на печенѣжката земя. Като се боялъ, да не би отъ това да произлѣзе нова война, Алексий I изпратилъ при печенѣзитѣ нѣкого-си Синесия, когото снабдилъ съ златни грамоти до печенѣжкитѣ главатари, да имъ обяви, че, ако тѣ се съгласятъ на миръ и дадатъ заложници, нека да спратъ движението си, а той ще имъ отстѫпи завзетитѣ отъ тѣхъ земи и ще имъ достави храни въ голѣмо изобилие; ако пъкъ печенѣзитѣ не се съгласятъ на тия условия, да ги остави и да се върне назадъ. По всичко се види, че Алексий I е искалъ да използува настаналитѣ враждебни отношения между кумани и печенѣзи и да употрѣби последнитѣ като отпоръ противъ куманитѣ, които нѣма да се забавятъ отново да се явятъ на Балканския полуостровъ. Синесий благополучно изпълнилъ

---

[1]) Anna, ib., p. 243,32—244,2: οἱ δὲ Σκύθαι διεληλυθότες τὰ μεταξὺ τέμπη μέσον Γολόης καὶ Διαμπόλεως κατὰ τὴν λεγομένην Μαρκέλλαν τὸν χάρακα ἐπήξαντο. Това мѣсто обикновено криво се разбира, именно, че крепостьта Маркелли се намирала между Голое и Даимполь, когато въ текста ясно се казва, че между тия две крепости се намирала равнината, долината на рѣка Азмакъ-дере съ притоцитѣ ѝ и съ Стралджанското блато. Следъ като преминали тая равнина между Комарево и Ямболъ, скититѣ разпънали шатритѣ си κατὰ τὴν λεγομένην Μαρκέλλαν. Предлогъ κατα за мѣсто означава, че действието се разпространява по или на нѣщо, или пъкъ показва посоката по или къмъ нѣщо надолу. Въ случая, очевидно, κατα има второто значение: скититѣ, движейки се отъ северъ, следъ като преминали Стара-планина, разположили лагера си около, къмъ, срещу тъй наречената Маркелла. Оттука ясно става, че кр. Маркелли трѣбва да се търси не между Комарево и Ямболъ, а на върха Бакаджикъ при с. Войникъ (вж. В. Н. Златарски, История, т. I, ч. I, стр. 204, бел. 1), а скититѣ разпънали шатритѣ си северно отъ него у самата Еркесия.

мисията си: той успѣлъ да убеди печенѣзитѣ да сключатъ миренъ договоръ съ императора и така умѣло повелъ работата, че отстранилъ всѣки поводъ за недоволства.[1]) Но императорътъ не сполучилъ да изпълни плана си.

Куманитѣ, следъ като се върнали въ земята и се приготвили за война съ печенѣзитѣ, отново нахлули въ земята имъ; но, като не ги намѣрили тамъ и узнали, че печенѣзитѣ преминали балканскитѣ тѣснини и че, следъ като стигнали Маркелли, сключили миренъ договоръ съ императора, поискали отъ последния и тѣ да преминатъ клисуритѣ и да нападнатъ печенѣзитѣ. Алексий I обаче имъ отказалъ, понеже вече билъ сключилъ миръ съ последнитѣ, и, като приелъ ласкаво куманскитѣ пратеници и ги обдарилъ съ богати дарове, казалъ имъ: „засега нѣмаме нужда отъ помощь; следъ като получихте приличното, идете си назадъ“. Куманитѣ тоя пжть се задоволили отъ направеното и се върнали въ земята си. Алексий I мислѣлъ, че поне временно се е отървалъ отъ тия грабители и че ще настане миръ на полуострова. Обаче печенѣзитѣ съвсемъ другояче погледнали на постжпкитѣ на куманитѣ. Преди това тѣ сключили миръ съ императора предъ видъ на опасностьта, която ги заплашва откъмъ куманитѣ; сега обаче, когато тая опасность минала, тѣ останали вѣрни на себе си. Освободени отъ враговетѣ си, не се минало много, и печенѣзитѣ нарушаватъ мирния договоръ и отново почнали своитѣ нападения и грабежи по околнитѣ села и градове и западно скоро достигнали до Пловдивъ, а отдѣлни отреди наводнили цѣлата область на долна Марица. Алексий I се намѣрилъ въ крайно стѣснено положение: той нѣмалъ достатъчно войски, за да противостои на такова множество неприятели и самоувѣрено да излѣзе противъ тѣхъ. Той смѣталъ

---

[1]) Anna, ib., p. 243,23—244,17. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 61—63. — F. Dölger, Regesten, 2. Teil. S. 37, № 1144—1145, отнася тия събития къмъ 1087 г, което едва ли е правилно, защото както презъ тая година, така и презъ следната 1088 г. Алексий I Комнинъ билъ заетъ съ съвсемъ други работи и действия, както видѣхме, така че само въ 1089 г. той е могълъ да сключи, макаръ и кратковремененъ, съюзъ съ печенѣзитѣ, и то предъ видъ на голѣмата за тѣхъ куманска опасность.

съ партизанска война да се разправи поотдѣлно съ всѣки отредъ, но, когато се срещналъ съ тѣхъ при Кипсела (днеш. Ипсала) и не билъ въ състояние да се удари, понеже очакваната отъ столицата наемна войска не пристигнала, и като се боялъ, да не би варваритѣ да насочатъ маршрута си къмъ столицата, той отново се обърналъ къмъ мирни предложения[1]). Печенѣзитѣ и тоя пжть приели желанието на императора; но, вмѣсто да се оттеглятъ презъ планината въ своитѣ живѣлища, тѣ отъ Кипсела отишли въ Таврокомъ, не далечъ отъ Одринъ[2]) и останали да зимуватъ, безъ да спратъ грабежитѣ си по околнитѣ селища. Самъ Алексий I дошелъ въ Българофигонъ (днеш. Баба-Ески) и се заловилъ да приготви възможнитѣ срѣдства за отбрана. Очаквайки обещаната отъ фландърския графъ помощь, той образувалъ единъ отборенъ отредъ отъ тъй нареченитѣ архонтопули, т. е. синове на архонти, отъ почить къмъ родителитѣ имъ и за поощрение въ военната доблесть. Тоя две-хиляденъ отредъ билъ приготвенъ специално за борба противъ печенѣзитѣ и билъ обученъ отъ самия императоръ, който билъ вече добилъ известна опитность въ борбата съ варваритѣ[3]).

Щомъ пукнала пролѣтьта на 1090 год., печенѣзитѣ отново нарушили мира и, като се вдигнали отъ Таврокомъ вече съ намѣрение да нападнатъ на самата столица, пристигнали въ Хариуполь. Срещу тѣхъ Алексий I изпратилъ отреда на архонтопулитѣ. Въ станалото тамъ сражение ромеитѣ били съвсемъ разбити, и до триста юноши отъ архонтопулитѣ пад-

---

[1]) Споредъ речьта, държана на Богоявление на 1090 г. отъ началника на риторическата школа Теофилакта, посетнешни знаменитъ охридски архиепископъ, излиза, какво императорътъ така повелъ работата съ варваритѣ, че тоя пжть сами печенѣзитѣ поискали миръ. — В. Г. Васильевскiй, п. т., стр. 64 – 65.

[2]) Какво нѣщо е ὁ Ταυρόκωμος и где се намиралъ той, Никита Акоминатъ опредѣля така: κτησείδιον δὲ ἐστι οὗτος οἰκούμενον κωμηδὸν καὶ μὴ πάνυ πόρρω τῆς Ἀδριανοῦ κείμενον (ed. Bon. p. 516,4—6), т. е. „това е не голѣмъ чифликъ, населенъ по селски и лежи не съвсемъ далечъ отъ Одринъ“, обаче въ каква посока, остава неизвестно

[3]) Anna, ib. I, p. 244,17—245,23; 246,3—26. — Васильевскiй. п. т. стр. 63 – 64, 66.

нали мъртви, които Алексий I горко оплаквалъ. Скоро следъ това печенѣзатѣ насочили пжтя си къмъ гр. Апри,[1]) гдето скоро се явилъ самъ императорътъ съ намѣрение да запре движението имъ къмъ столицата. Той набързо събралъ единъ незначителенъ отредъ отъ разни хора и го предалъ на полководецъ Татикия, който съгласно съ заповѣдьта на императора нападналъ печенѣзитѣ, когато тѣ една сутринь рано се пръснали да събиратъ фуражъ, избилъ доста отъ тѣхъ и останалитѣ се пръснали. Тъкмо въ тая критическа минута при Алексия I пристигнали обещанитѣ отъ Роберта Фландърски 500 добре въоръжени западни рицари, които му предали и 150 отлични коня като подаръкъ и продали на ромеитѣ всички тѣхни излишни коне. Императорътъ съ радость и благодарность посрещналъ тая прекрасна конница, която той мислѣлъ да употрѣби за окончателно отблъсване на печенѣзитѣ. Но той не можалъ да я използува, защото голѣма опасность заплашвала империята въ Мала Азия.[2])

Докато Алексий I Комнинъ билъ заетъ съ борбата противъ печенѣзитѣ въ Европа, турцитѣ-селджуци все повече напредвали съ своитѣ завоевания въ Мала Азия. Предприемчивиятъ пиратъ Чаха, владѣтельтъ на Смирна, замислилъ широкъ планъ противъ Цариградъ. Тоя Чаха, плененъ отъ ромеитѣ още като юноша презъ времето на селджукскитѣ нападения и въведенъ въ двореца при Никифора Вотаниатъ, достигналъ до чина протоновелисимъ и, добре сбдаренъ отъ тоя императоръ, обещалъ вѣрно да му служи. Но следъ свалянето на Вотаниата, той избѣгалъ въ отечеството си и се обявилъ за непримиримъ врагъ на Алексия I. Чаха въоръжилъ голѣма флота и, следъ като завладѣлъ приморскитѣ градове Фокея и Клазомени и островитѣ Лесбосъ и Хиосъ, достигналъ

[1]) Ἄπρως и Ἄπρος, старъ градъ, римската колония Apri, нареченъ отъ Теодосия Велики Θεοδοσιούπολις (Skyl. — Cedr. ib. I, p, 568,3—5), намиралъ се на 12 лйо западно отъ Родосто (Виллардуенъ). Споредъ В. Томашека (п. т., стр. 52), най-добре по мѣсто отговаря днеш. Кестридже на р. Поджа-дере (виз. Πουτζης) южно отъ Айреболъ.

[2]) Anna, ib. I, p. 246,26—247,27. — В. Г. Васильевскій. п. т., стр. 66—67.

до брѣговетѣ на Мраморно море къмъ Никомидия. За да даде отпоръ на турцитѣ, императорътъ се видѣлъ принуденъ да изпрати западнитѣ си съюзници противъ Чаха.[1]) Между това презъ лѣтото 1090 год. печенѣзитѣ се явили въ околноститѣ на гр. Русионъ[2]) и се разположили на лагеръ при гр. Поливотъ.[3]) Императорътъ бързо пристигналъ въ Русионъ, гдето въ станалитѣ сблъсквания ромеитѣ били отново разбити и обърнати въ бѣгство, и макаръ и да сполучилъ да нанесе едно поражение на печенѣзитѣ, но за него било твърде ясно, че тѣ отново ще почнатъ грабежитѣ и нападенията си. Затова той се оттеглилъ въ Цурулъ (сег. Чорлу) съ главната си квартира, гдето се добре укрепилъ. Печенѣзитѣ го последвали и го заобиколили. Понеже нѣмалъ достатъчно войска, за да влѣзе въ откритъ бой съ неприятеля, Алексий I намислилъ да отблъсне нападението на печенѣзитѣ по следния начинъ. Крепость Цурулъ била разположена на високъ хълмъ съ стръмни спускове. На върха подъ самитѣ стени Алексий I заповѣдалъ да турятъ единъ редъ тежки кола, събрани отъ мѣстното население. Като снели отъ колата ритлитѣ и другитѣ имъ части и оставили само оситѣ и колелата, ромеитѣ ги привързали съ вжжета о крепостнитѣ стени наоколо. Когато печенѣжката конница се втурнала на пристжпъ къмъ крепостьта и се намирала на половината на стръмнината, тѣ срѣзали вжжетата, които удържали колата, и последнитѣ почнали да се търкалятъ съ неудържима бързина и съвсемъ разбъркали неприятелскитѣ редове. Въ това време ромеитѣ излѣзли отъ кре-

---

1) Anna, ib. I, p. 248,1—253,31.

2) τὸ Ροῦσιον и Ρῶσιον, тур. Рус-кьой на 13 мили южно отъ Одринъ, 5½ мили северно отъ Еносъ и единъ день пжть отъ Родосто западно. Крепостьта се наричала τὸ Κισσοῦ φρούριον и ἡ Κισσός, отгдето и турск. Кешанъ. Вж. В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 68, бел. 2. — W. Tomaschek, п. т., стр. 52.

3) τὸ Πολυβοτον и Πολύβοτον, споредъ Кантакузина, тракийски градъ. Когато въ 1332 год. турцитѣ османи извършили нападение на Тракия, то единъ коненъ турски отредъ разорявалъ околноститѣ на тракийскитѣ градове: Киссъ, Поливотъ и Аконита, а другъ потеглилъ къмъ Родосто. (Cantacuzenus, ed. Bon. I, p. 435,21—436,5. Ср. ib. II, p. 475,4). Ако Κισσός е днеш. Кешанъ, то ясно е, че Πολύβοτον се е намиралъ наблизу до Ροῦσιον.

постьта и нанесли доста голѣмо поражение на неприятелитѣ. На следния день печенѣзитѣ се опитали отново да нападнатъ, но и тоя пжть ромеитѣ, безъ да очакватъ, удържали победа и се впустнали да преследватъ варваритѣ. „Така, пише Анна, въ тоя день се разстанали двтѣ войски: едни — като бѣгълци, а императорътъ се върналъ въ лагера си веселъ, като тържествуващъ победитель". Разбититѣ печенѣзи се оттеглили и разпънали своитѣ шатри между Българофигонъ (днеш. Баба-Ески) и Малка Никея (Никеица, днеш. Хафса). Понеже настанала вече зима, Алексий I се върналъ въ столицата, за да даде почивка на войскитѣ си и на себе си, и въ сжщото време мислѣлъ да се приготви добре, за да посрещне съ нови сили неприятеля презъ пролѣтьта на 1091 год.[1]).

Но печенѣзитѣ и следъ това не му дали почивка. Не се минала и една недѣля, и императорътъ се научилъ, че печенѣжкитѣ главатари отдѣлили една значителна часть отъ войската и я изпратили къмъ мѣстностьта Хировакхи (с.-из. отъ Голѣмо-Чекмедженското езеро)[2]) и че тамъ вече я очаквали. Алексий I веднага събралъ градската стража и новобранци около 500 души и веднага потеглилъ на 14. февруарий (петъкъ на кривата недѣля) къмъ Хировакхи. Той веднага затворилъ крепостьта и взелъ ключа съ себе си, защото се страхувалъ, да не би печенѣзитѣ да намѣрятъ приятели въ крепостьта. Когато на другия день варварскитѣ тълпи се явили предъ крепостьта и една часть отъ тѣхъ, около шесть хиляди души, се пръснали по грабежъ и разбой, а отъ останалитѣ въ лагера си едни спѣли, а други още ядѣли, ромеитѣ, ободрени отъ императора, който търсѣлъ само срѣдства да отклони варваритѣ отъ столицата, нападнали ги неочаквано, много избили и не по-малко уловили въ пленъ. Следъ това той заповѣдалъ на своитѣ войници да облѣкатъ печенѣжко облѣкло, снето отъ убититѣ и плененитѣ, да възседнатъ печенѣжкитѣ коне, да вgranатъ тѣхнитѣ знамена, и тия войници заприличали дотолкова на печенѣзи, че сами се плашели отъ

---

[1]) Anna, ib, I, p. 254,1 — 263,23. — В. Г. Васильевскiй, п. т., стр. 67—69.

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 65, бел. 1.

себе си; така наредени, тѣ се върнали къмъ крепостьта, гдето печенѣзитѣ се бѣха разположили на лагеръ, къмъ рѣката (Меласа или Карасу), която протичала наблизу до Хировакхи. Въ това време се връщалъ шесть-хиляднията отредъ печенѣзи съ награбената плячка и отдалечъ приела преоблѣченитѣ ромеи за свои хора; безъ да вяематъ каквито и да било предпазителни мѣрки, печенѣзитѣ били неочаквано нападнати и съвсемъ разбити—едни паднали убити, а други били пленени[1]).

Това било въ сѫбота на 15. февруарий 1091 г., а въ понедѣлникъ на сирната недѣля (17. февруарий) Алексий I Комнинъ, въодушевенъ отъ тая неочаквана отъ самитѣ ромеи победа, потеглилъ въ триумфално шествие къмъ столицата, което украсявали преоблѣченитѣ въ варварско облѣкло войници и плененитѣ и съ свързани отзадъ рѫце печенѣзи, а ромейскитѣ конници носѣли на своитѣ копия главитѣ на убититѣ печенѣзи. „Така Богъ даде тогава на владѣтеля тая чудна победа", пише Анна. „Цариграждантѣ, като го виждали да влиза въ града, радвали се, поразени отъ бързината, смѣлостьта и похватностьта на предприятието и неочакваната победа, пѣели, скачали и прославяли Бога, загдето имъ далъ такъва спаситель и благодетель"[2]). Но презъ времето на тоя общи възторгъ само кесарь Никифоръ Мелисинъ виждалъ въ тая победа „радость безплодна и скръбь безвредна", т. е. той намиралъ, че тържеството било преждевременно. И наистина, печенѣзитѣ, макаръ и да потърпѣли голѣми загуби въ хора, поради своята многобройность скоро се оправили и се впустнали да отмъщаватъ, като грабили и не се спирали предъ нищо; тѣ дори превземали малкитѣ градове и достигнали чакъ до околноститѣ на самия Цариградъ, така че столичнитѣ жители не могли да излизатъ вънъ отъ стенитѣ, защото отдѣлни печенѣжки отреди вързлували вече въ предмѣстията на столицата.

Но съ това не се ограничила опасностьта за Византия. Неспокойниятъ Чаха сполучилъ да засили флотата си отъ покоренитѣ приморски градове и, като опустошилъ остана-

---

[1]) Anna, ib., II. p. 1,1 — 3,33 — В. Г. Васильвскій, п т., стр. 69—71.

[2]) Anna, ib. II, p 6, 16-21.

литѣ острови, решилъ да използува опустошителнитѣ действия на печенѣзитѣ въ околноститѣ на столицата за едно съвмѣстно съ тѣхъ нападение на самия Цариградъ. Той влѣзълъ въ непосрѣдни връзки съ тѣхъ и поискалъ отъ тѣхъ да завзематъ презъ пролѣтьта на 1091 год. Херсонесъ Тракийски, т. е. днеш. Галиполския полуостровъ, съ цель да установи постоянни връзки съ печенѣзитѣ за общи и съвмѣстни действия противъ Византия; той убеждавалъ дори наемнитѣ ромейски войски отъ турцитѣ да сключатъ съ него съюзъ, като ги подбуждалъ съ щедри обещания, да напустнатъ императора и се присъединятъ къмъ него, когато завземе гр. Крития въ южната крайнина на полуострова[1]). Когато Чаха правѣлъ тия предложения, той, очевидно, е ималъ планъ да завладѣе Дарданелския проливъ и да откѫсне Цариградъ по море отъ другитѣ европейски провинции на империята и съ помощьта на печенѣзитѣ да го нападне по море и по суша.[2])

Византия се намирала въ страшна опасность: „ако сѫдимъ по човѣшки, пише Анна, нѣмаше надежда за спасение".[3]) Но колкото и да билъ смутенъ отъ известието за кроения съюзъ на турци съ печенѣзи, Алексий I Комнинъ сега решилъ какъ и какъ да не допустне неговото осѫществение. Въ тая критическа минута, въпрѣки тежката многоснѣжна зима, той, споредъ думитѣ на Анна, „побързалъ, колкото било възможно, чрезъ писма да свика отвсѣкѫде наемната войска.[4])

---

[1]) У Anna, ib. II, p. 7,18—23, те чете: οὐ μὴν οὐδὲ τὸ ἐκ τῆς ἑῴας προσεληλυθὸς τῷ αὐτοκράτορι μισθοφορικόν, τῶν Τούρκων φημί, συνεχώρει τὰς πρὸς αὐτὸν σπονδὰς ἀρραγεῖς τηρεῖν ὑποσχέσεσι χρησταῖς ὑποσαίων εἰ τὸν αὐτοκράτορα, καταλιπόντες αὐτῷ προσχωρήσαιεν, ὁπηνίκα τὰς κριθὰς καταλάβοι. Последното изречение, споредъ В. Васильевски (п. т., стр. 73, бел. 1), е съвсемъ безсмислено, а въ κριθὰς той вижда собствено име, особено като се има предъ видъ, че Анна употрѣбява гл. καταλαμβάνω въ значение „пристигамъ", „заемамъ нѣкое мѣсто". Вмѣсто κριθὰς трѣбва да се чете името и на днесъ сѫществуващия въ южния край на Галиполския полуостровъ градъ Крития (Κριθώτη, Κριθέα и Κριθαί). Предлаганата отъ В. Г. Васильевски поправка на текста е не само остроумна, но и твърде правдоподобна, и затова ние я усвояваме.

[2]) Anna, ib., II, p. 4,1—7,23.

[3]) Ibidem, II, p. 9,13 14: μὴ ἔχων τὸν ἐπαρήγοντα κατὰ ἄνθρωπον.

[4]) Ibidem, II, p. 7,29—30: ὡς ἐνὸν διὰ γραμμάτων ἁπανταχόθεν ἔσπευδε μισθοφορικὸν μετακαλέσασθαι. — Къмъ това време, очевидно, ще трѣбва да отне-

Като се научилъ, че печенѣзитѣ напустнали околноститѣ на столицата и се запѫтили къмъ южно-тракийскитѣ брѣгове, вѣроятно, съ цель да се съединятъ съ турскитѣ отреди на Чаха, императорътъ, следъ като разпратилъ малки гарнизони въ градоветѣ западно отъ столицата, за да защищаватъ по-главнитѣ крепости, той заповѣдалъ на кесаря Никифора Мелисинъ да замине незабавно къмъ гр. Еносъ при устието на р. Марица съ всичката си войска, която да засили и съ други войници, главно отъ новобранци българи и отъ чергаритѣ власи, а сѫщо и отъ другаде, каквито дойдатъ, конница или пехота.[1]) Самъ Алексий I, като извикалъ отъ Никомидия 500-тѣ рицари на фландърския графъ, заедно съ своитѣ близки, съ голѣма бързина пристигналъ въ Еносъ. Следъ като избралъ удобно и прикрито отъ една страна отъ р. Марица, а отъ друга — съ блатлива мѣстность, за военень лагеръ равното мѣсто на дѣсния брѣгъ на рѣката при една малка крепость, наричана отъ туземцитѣ Хирини (*Χοιρηνοί*), той почналъ да се приготвя за генерално сражение, макаръ че по количество армията му далечъ отстѫпвала на безбройната варварска сгань. Но Византия и тоя пѫть била спасена отъ неочаквана помощь.[2])

Докато Алексий I билъ заетъ съ мислитѣ, какъ да отбие печенѣзитѣ, на четвъртия день било му съобщено, че се приближавала страшна варварска сгань. Той побързалъ да се яви на мѣстото на опасностьта. Обаче това се оказало куманска орда, броятъ на която достигалъ до 40 хиляди. Макаръ Алексий I и да не знаелъ, какво е било намѣрението имъ, но, като се боялъ, да не би тѣ да се съединятъ съ печенѣзитѣ, което би донесло явна погибель, той решилъ да ги

семъ и обръщането на Алексия I за военна помощь както къмъ западния християнски свѣтъ за обща борба противъ невѣрнитѣ, тъй и къмъ куманитѣ и дори руситѣ (вж. В. Г. Васильевски, п. т., стр. 73—96).

[1]) Anna, ib, VIII, cap. 3; II, p. 8_{10-13}: *ἀλλὰ κατὰ μέρος νεολέκτους καταλέγων, ὁπόσοι τε ἐκ Βουλγάρων καὶ ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἵλοντο (Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν οἶδε διάλεκτος) καὶ τοὺς ἄλλοθεν ἐξ ἁπασῶν τῶν χωρῶν ἐρχομένους ἱππέας τε καὶ πεζούς.*

[2]) Anna, ib, II, p. 7_{23}—9_{5} — В. Г. Васильевскiй, п. т., стр. 96—98.

привлѣче на своя страна, „защото, пише Анна, и по-рано ги бѣ повикалъ на помощь".[1]) Той поканилъ при себе си куманскитѣ главатари начело съ най-главнитѣ между тѣхъ Тугортакъ и Бонякъ[2]) и съ помощьта на вкусни угощения, богати подаръци и злато сполучилъ да ги склони да сключатъ съюзъ съ него противъ печенѣзитѣ, като при това за по-голѣма сигурность тѣ дали заложници и обещали вѣрность до край; но за това пъкъ тѣ искали позволение да се биятъ съ печенѣзитѣ непрестанно три дена наредъ и всичката плячка да дѣлятъ наполовина. Императорътъ, обрадванъ отъ тая неочаквана помощь, не три, а десеть дена имъ позволилъ да се сражаватъ и имъ отстжпилъ цѣлата заловена отъ печенѣзитѣ плячка. Между това печенѣзитѣ, които се разположили при рѣкичка Мавропотамъ, като предвиждали, какво зло ги очаква отъ тоя съюзъ, опитали се да го развалятъ: тѣ така сжщо се стараели да привлѣкатъ куманитѣ къмъ себе си, но последнитѣ, едно, отъ враждебно чувство къмъ печенѣзитѣ и, друго, поради двусмисленитѣ обещания тѣхни, останали вѣрни на думата си; освенъ това печенѣзитѣ предлагали миръ на императора, но той имъ давалъ неясни отговори, за да ги държи въ нерешителность, защото не се бѣ събрала всичката му войска, а Анна казва, че мислѣлъ, дали нѣма да му дойде отъ Римъ неочаквана наемна войска. Докато Алексий I правѣлъ своитѣ приготовления за предстоящето сражение, при

---

[1]) Anna, ib., II, p. 9,18—22: σκεψάμενος δὲ μὴ καὶ αὐτοὶ τοῖς Σκύθαις προστεθέντες δεινὸν τὸν κατ αὐτοῦ ποιήσωνται πόλεμον (καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐντεῦθεν τὸ ἐλπιζόμενον ἢ πανωλεθρία) δεῖν ἐλογίσατο ὑποποιήσασθαι αὐτούς. καὶ γὰρ προέφθη τούτους μετακαλέσασθαι. — Последното изречение право говори, че презъ зимата на 1090-91 год. Алексий I е потърсилъ помощь у куманитѣ, вѣроятно, възъ основа на тѣхното предложение да действуватъ съвмѣстно съ ромеитѣ противъ печенѣзитѣ, направено отъ тѣхъ на императора презъ лѣтото на 1090 год. — Вж. тукъ по-горе, стр. 196.

[2]) Anna, ib. II, p. 9,23—24: προαγοὶ δὲ πάντων ὁ Τογορτάκ, ὁ Μανιὰκ καὶ ἕτεροι ἄνδρες μαχιμώτατοι. Нѣма съмнение, че тия двама кумански ханове сж сжщитѣ Тугортоканъ (Тугорканъ, Тугортъканъ, Тугътороканъ, Торканъ, вж. Сводная лѣтопись. стр. 176, 181—182, 331) и Бонякъ (п. т. стр. 181—182, 201, 203, 211—212, 331—332), „князи половецкіе" (кумански), за които споменува и рускиятъ лѣтопись отъ 1094 год. Какъ отъ „Бонякъ е станало Манякъ", вж. у В. Г. Васильевски, п. т., стр. 98, бел. 2.

него пристигнала събраната и добре стъкмена отъ кесарь Никифора Мелисинъ войска[1]), която той заедно съ другитѣ ромейски войски, разположилъ на лагеръ, следъ като преминали Марица, при брода, нареченъ отъ мѣстнитѣ жители Филокалосъ (πόρον τοῦ Φιλοκάλου), около доминиращия надъ равнината хълмъ, на име Левуна или Левунионъ (Λεβούνη и Λεβούνιον), а куманитѣ завзели мѣстото на дотогавашния ромейски лагеръ при мѣстностьта Хирини. Като разположилъ така войскитѣ си, Алексий I, подканванъ постоянно отъ куманитѣ, които искали по-скоро да се ударятъ съ печенѣзитѣ,[2]) следъ едно незначително, но сполучливо сблъскване съ единъ неприятелски отредъ, решилъ да даде генерално сражение, особено следъ като билъ подкрепенъ съ още единъ 5-хиляденъ отредъ отъ Родопскитѣ планински мѣста, смѣли и храбри жители, които доброволно се присъединили къмъ ромеитѣ.[3]) Следъ като направилъ всички необходими разпоредби и

---

[1]) За пристигането на тая войска Анна (ib. II, 11,7–18) разказва следното. Когато войската се приближила на разстояние, отъ което окото може да разпознава, на мнозина въ ромейския лагеръ се сторило, какво скитски отредъ идѣлъ къмъ тѣхъ. „Нѣкой билъ дотолкова увѣренъ въ това, пише Анна, че дори съ пръстъ сочилъ на императора, че това сѫ скити. Като приелъ това за истина и като нѣмалъ сили да противостане на такова множество, императорътъ билъ въ затруднение. Той повикалъ при себе си Родомира (това билъ мѫжъ благороденъ, произлизащъ отъ България и отъ майчина страна се падалъ роднина на Августата, моята майка) и го изпратилъ съ порѫчка да разузнае, кой е тоя, който иде. Родомиръ бързо изпълнилъ порѫчката, върналъ се и доложилъ, че това сѫ изпратенитѣ отъ Мелисина войски". Тоя Родомиръ несъмнено е Радомиръ, четвъртиятъ синъ на българския царь Иванъ-Владислава. За неговото роднинство съ им-ца Ирина вж, тукъ по-горе, стр. 135—136.

[2]) Анна (ib. II, p. 12,21–26) разказва, че единъ день надвечеръ куманскитѣ главатари пратили да кажатъ на императора: „докога ще отлагаме битката? Знай, че дълго ние нѣма да чакаме; утре съ изгрѣвъ-слънце ще ядемъ или вълче или агнешко месо", което значело, че на следния день тѣ ще се биятъ или съ печенѣзи, или съ ромеи. Вж. В. Г. Васильевскiй, п. т. стр. 101.

[3]) Anna; ib. II, p. 13,4–7: ταῦτα γοῦν διασκοπουμένου τοῦ βασιλέως κατέλαβον πρὸς αὐτὸν τῶν ὀρεινοτέρων μέρων ἄνδρες τολμητίαι καὶ Ἀρειμάνιοι αὐτόμολοι πρὸς συνασπισμὸν αὐτοῦ εἰς χιλιάδας ποσούμενοι πέντε. — Обяснение на тая цитата вж. Притурка № 8: „За народностьта на 5-хилядния отредъ, който се присъединилъ къмъ ромеитѣ предъ боя при Левунионъ".

въодушевилъ войската си подиръ едно тържествено нощно молебствие, Алексий I почналъ на 29. априлъ 1091 год. сражението при хълма Левунионъ, което се продължило цѣлъ день и се свършило съ пълна катастрофа за печенѣзитѣ. Ето какъ описва това знаменито сражение В. Г. Васильевски споредъ разказа на Анна Комнина.

„Съ изгрѣвъ-слънце се почнала кървава битка. Ромеитѣ и куманитѣ се нахвърляли върху печенѣжкия станъ, заобиколенъ съ грамадни степни кола; императоръ Алексий се намиралъ предъ всички. Печенѣзитѣ не издържали напора и изгубили духъ. Виждайки неминуемата беда, нѣколко печенѣзи припнали насреща и се предали на куманитѣ, като молили тѣхното посрѣдничество за примирие съ императора. Тая случка отново възбудила подозрението на Алексия: той се боялъ, че и други ще последватъ сѫщия примѣръ, че това ще охлади военния жаръ и усърдната ревность на съюзницитѣ му, които бѣха дошли съ Боняка и Тугоркана. — Той заповѣдалъ на знаменосеца да застане съ императорското знаме посрѣдъ куманското опълчение и да върви напредъ, за да увлѣче подиря си воинственитѣ номади. Стратагемата се увѣнчала съ блѣскавъ успѣхъ. Съпротивата на печенѣзитѣ била напълно сломена; почнало се безпощадно и невидено клане задъ колата, които ограждали печенѣжкия станъ. Пладнешкото, горещо пролѣтно слънце освѣтявало ужасната сцена на остървението; изморени отъ горещина и жажда, победителитѣ били готови да прекратятъ своята кървава работа, уморенитѣ рѫце се отказвали да служатъ повече. Императоръ Алексий още веднажъ находчиво се разпоредилъ. Той пратилъ хора по най-близкитѣ села; по тѣхно искане селянитѣ се явили въ армията и докарали на своитѣ катъри бъчви, кофи и мѣхове, пълни съ вода. Следъ като се разхладили малко, войницитѣ и Алексиевитѣ съюзници отново почнали сражението, т. е. безпощадно изтрѣбване на победения врагъ. „И можеше да се види, казва Анна Комнина, ново зрелище, цѣлъ народъ, който състоеше не отъ десетки хиляди, но надминаваше всѣки брой, въ него день съвършено загина“. Само при залѣзъ-слънце се спрѣло клането на беззащитнитѣ

и обезоръжени печенѣзи, тѣхнитѣ жени и деца, които се криели въ колата и талигитѣ и всѣкога придружавали воинствената орда презъ нейнитѣ мѣстения. Всичко, което уцѣлѣло отъ меча, попаднало въ пленъ у победителитѣ. Безъ да се гледа на кръвопролитието, което се продължавало цѣлъ день, броятъ на плененитѣ билъ огроменъ. Нека спомнимъ, че, споредъ думитѣ на византийския историкъ, печенѣжката орда преди четиредесеть години навлѣзла въ предѣлитѣ на империята на брой 800 хиляди [а сега състояла отъ 600 хиляди]. Така се свършилъ 29. априлъ 1091 година (вторникъ), за който въ Цариградъ била съставена пѣсень съ следния припѣвъ: „заради единъ день не видѣха май!"[1]) Всички пленници Алексий I заповѣдалъ да обезоръжатъ и да ги държатъ подъ най-строга стража; обаче презъ нощьта, въпрѣки предупрежденията на императора, ромеитѣ съ общо съгласие избили твърде много отъ пленницитѣ, като ги намалили до безопасенъ брой, за което Алексий се силно разсърдилъ и дори искалъ да накаже виновницитѣ, но го въздържали, макаръ че Анна се старае да представи, че това безчеловѣчие станало „по божествено внушение или по нѣкакъвъ другъ начинъ".[2])

Тази постъпка на ромеитѣ, обаче, направила силно впечатление на куманитѣ. Изплашени, да не би да ги постигне сѫщата участь, както печенѣзитѣ, по-голѣмата часть отъ тѣхъ, като задигнали съ себе си плячката, на втората нощь потеглили на северъ къмъ Дунавъ. Тукъ Анна ни предава единъ любопитенъ и характеренъ епизодъ. Когато Алексий I пристигналъ въ мѣстото, наречено Каладендри (хубави дървета), което се намирало на 18 стадии отъ Хирини и кѫдето се оттеглилъ, за да избѣгне зловонието на лешоветѣ, и се научилъ за побѣгването на куманитѣ, той се разпоредилъ да се натовари на мъски всичко, което имъ се падало споредъ условията на договора, и имъ го изпратилъ, като при това заповѣдалъ на пратеницитѣ бързо да ги настигнатъ, дори, ако е възможно, отвѫдъ Дунавъ, и да имъ предадатъ изпра-

[1]) Anna, ib. II, p. 13,31—15,29.— В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 103—104.

[2]) Anna, ib. II, p. 9,6—17,15. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 98—105.

теното. Разбира се, Анна ни разказва тоя епизодъ, за да покаже, доколко нейниятъ баща е билъ справедливъ и вѣренъ на думата си; обаче ние не можемъ да не видимъ въ него само единъ дипломатически маневръ отъ страна на императора, за да разположи къмъ себе си куманитѣ и да не имъ дава поводъ за незадоволства и нападения. Къмъ тия отъ куманитѣ, които останали при ромейскитѣ войски, Алексий I с отнесълъ така сѫщо внимателно: той ги іугостилъ богато, надарилъ ги съ великолепни подаръци и, като взелъ отъ тѣхъ заложници, понеже се боялъ, да не би на връщане да грабятъ мѣстното население, изпратилъ ги назадъ, придружени отъ византийския смѣлъ и храбъръ пълководецъ Иоаникия чакъ до самата Стара-планина (μέχρις αὐτοῦ τοῦ Ζυγοῦ), който при това трѣбвало да се грижи за всички удобства и потрѣбности на куманитѣ презъ времето на пѫтуването. Следъ това императоръ Алексий I Комнинъ тържествено влѣзълъ въ Цариградъ като победитель.[1]) Така се свършила тая жестока и опасна за Византия война, която почти безъ пресѣкулки се продължавала отъ 1086—1091 год. и ѝ струвала толкова много жертви. Поражението и унищожението на по-голѣмата часть отъ печенѣзитѣ при Левунионъ направили за дълго време тоя дивъ народъ безвреденъ за византийската империя. Останалитѣ живи печенѣзи били поселени съ жени и деца въ Мъгленската область въ Македония, и Алексий I „съставилъ отъ тѣхъ съвсемъ отдѣленъ (особенъ) отредъ войска (ἰδιαίτατον τάγμα), които и до днесъ, казва Зонара, си оставатъ тамъ по наследство и получили името на мѣстото, въ което се бѣха поселили, наричайки се мъгленски печенѣзи".[2])

Следъ окончателното разнебитване на печенѣзитѣ и принудителното оттегляне на куманитѣ отвѫдъ Дунавъ въ 1091

[1]) Anna, ib. II, p. 17,15—18,32. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр 105—107.

[2]) Zonaras, ib. IV, p. 241,20—242,8 — За специалния отредъ споменува Матей Едески, п. т., стр. 86: Kogh'-Vasil envoya aux deux chefs franks un détachement de huit cent hommes et un corps des Patzinaces à la solde de l'empereur des Romains, et cantonnés dans la ville de Mécis (Mopsueste).— Ср. В. Г. Васильевскій. п. т., стр. 107, бел. 1.

год. въ придунавска България била отново възстановена византийската власть. Споредъ известието на Анна Комнина, още въ сѫщата 1091 год. дука на Паристрионъ билъ Львъ Никеритъ[1]), когото сама Анна харектеризува така: „това билъ евнухъ, който отъ детинство прекаралъ въ военнитѣ лагери и билъ обявенъ за най-изпитанъ човѣкъ“.[2]) Назначението му за дука на Подунавието несъмнено трѣбва да се постави въ връзка съ участието му въ похода на Алексий I противъ печенѣзитѣ въ 1088 год.[3]). Обаче Львъ Никеритъ не можалъ да остане на тая си длъжность, защото въ страната между Дунавъ и Стара-планина наскоро отново нахлули варваритѣ — сега куманитѣ, които, въпрѣки сѫществуващия миренъ договоръ съ императора отъ 1091 год., се явили като помощници на единъ самозванецъ да завземе византийския престолъ.

Въ 1090 год. единъ авантюристъ отъ доленъ произходъ, избѣгалъ отъ военния лагеръ и пристигналъ въ Цариградъ като просякъ, цѣлъ одърпанъ, почналъ да се издава за сина на Романа IV Диогенъ, Константинъ, отъ първия му бракъ. Както е известно, Романъ IV Диогенъ, преди да стане императоръ, билъ жененъ за дъщерята на Алусиана или внучката на царь Иванъ-Владислава, която му родила синъ Константинъ. Тоя Константинъ обаче още въ царуването на баща си билъ убитъ подъ Антиохия презъ времето на единъ походъ противъ турцитѣ въ Сирия[4]). Самозванецътъ почналъ да разказва за своя царски произходъ и за това, какъ се билъ спа-

---

[1]) Anna, ib, II, p. 26,32—27,2: πρὸς Λέοντα τὸν Νικερίτην δοῦκα τῷ τότε τοῦ Παραδανουβίου τυγχάνοντα.

[2]) Ibidem, I, p. 233,1-3: ἐκτομίας δὲ οὗτος καὶ τοῖς στρατιωτικοῖς νηπιόθεν ἐν διατρίψας καταναφανεὶς δοκιμώτατος.

[3]) Ibidem, I, p. 232—233. — Вж. тукъ по-горе, стр. 190. — За покъсната дейность на Лъва Никерита вж. В. Н. Златарски, Политическото положение и пр. п. т., стр. 37—40.

[4]) За него подробно вж. по-горе, стр. 127. — Анна Комнина (ib. p. 59, 11-13) нарича тоя Диогеновъ синъ Львъ, което е очевидна грѣшка, както това доказа на времето си още В. Г. Васильевскій (п. т., стр. 109 и бел. 2) възъ основа на думитѣ на самата Анна и на нейния мѫжъ Никифоръ Вриения.

силъ, вѣроятно, отъ турския пленъ, отначало само между познати, а по-сетне и открито. Скоро намѣрили се хора, които почнали да вѣрватъ на разказитѣ му, и малко-по-малко той придобилъ привърженици, които го поддържали въ неговитѣ планове. Алексий I отначало не обръщалъ надлежно внимание на авантюриста; но, когато разказитѣ на самозванеца достигнали до ушитѣ на Алексиевата сестра Теодо́ра, която била женена за истинския Константинъ и следъ смъртьта на мѫжа си се покалугерила въ мънастирь[1]), тя не само не потвърдила тая безочлива лъжа, но съ голѣмо възмущение се отнесла къмъ всичко, казвано въ полза на авантюриста. Но, когато и направенитѣ предупреждения и внушения къмъ последния не помогнали, и, за да тури край на тая опасна игра, която би могла да послужи като основа за съзаклятие противъ императора, Алексий I изпратилъ псевдо-Константина въ Херсонъ съ заповѣдь да се държи подъ най-строга стража. Тамъ той сполучилъ да се сближи съ дохождащитѣ въ града кумани по търговия, и за пазаруване, които му помогнали да избѣга отъ мѣстото на неговия затворъ и го отвели въ своята земя. Следъ като той поживѣлъ съ тѣхъ, куманитѣ почнали вече да го наричатъ царь, и той успѣлъ да ги убеди да му помогнатъ да си върне бащиния престолъ.

Куманитѣ, които се теготили отъ сключения съ Алексия I миренъ договоръ въ 1091 г., жадни за плячка, решили да използуватъ случая и се съгласили на самозванцовото предложение. Макаръ това решение тѣ и да държали въ тайно съ цель, вѣроятно, да изненадатъ ромеитѣ, обаче то не останало неизвестно за Алексия I. Последниятъ веднага въоржжилъ, колкото било възможно, войски и се приготвилъ за борба съ варваритѣ, защото той по-рано вече билъ укрепилъ всички тѣсни проходи или клисури и сега ги снабдилъ съ гарнизони. Отъ тази разпоредба на императора се ясно види, че, макаръ и да е билъ назначенъ отново дука на Паристрионъ, разбира се, съ съответното количество войска, все пакъ въ Цариградъ не сж считали за сигурна тая граница на империята, защото не

[1]) Anna, lb. II, p. 59,25—30.

довѣрявали все още на мѣстното население, което е било враждебно настроено противъ империята. Затова, когато куманитѣ дошли на Дунавъ заедно съ псевдо-Константина и го преминали, тѣ не срещнали никакъвъ отпоръ. Когато се научилъ, че куманитѣ заедно съ самозванеца преминали въ Паристрионъ, Алексий I свикалъ на съветъ тия, които заемали първо мѣсто въ военната организация и свои близки и роднини, за да се посъветва, трѣбва ли да потегли противъ варваритѣ. Всички отъ това го въздържали. Обаче самъ, като не вѣрвалъ на себе си, нито пъкъ искалъ да възприеме мнението на другитѣ, решилъ да предостави на Бога да разреши въпроса. Споредъ единъ старъ византийски обичай, императорътъ надвечерь отишелъ въ великата църква (св. София), гдето били свикани всички военни чинове и многобройно духовенство, и въ присѫтствието на патриарха отбелязалъ на две хартии питането: на едната „трѣбва ли да потегли и да нападне куманитѣ“, а на другата „не“, и ги далъ на патриарха да ги тури на светата трапеза (на престола). Тамъ тѣ престояли презъ цѣлата всенощна служба, и сутриньта патриархътъ влѣзълъ въ църква, взелъ едната хартия, и като я изнесълъ и я разпечаталъ, въ присѫтствието на всички я прочелъ: тя говорила въ полза на похода.[1])

Като видѣлъ въ това божи гласъ, Алексий почналъ да събира войски и, като се добре приготвилъ, потеглилъ противъ куманитѣ. Съ всичката си армия той пристигналъ въ Анхиалъ; оттамъ изпратилъ кесарь Никифора Мелисинъ, Георги Палеологъ и племенника му (по жена) Ивана Таронита въ Вероя (Стара Загора) съ заповѣдь да бодърствуватъ и се грижатъ за безопасностьта както за тоя градъ, тъй и за близкитѣ нему мѣста; а останалитѣ отреди изпратилъ да пазятъ проходитѣ на Стара-планина. Оттамъ той дошелъ въ старо-планинския проходъ Хортарея (неизвестенъ) и обиколилъ цѣла Стара-планина отъ южна страна, като оглеждалъ, дали сѫ изпълнени всичкитѣ му предишни заповѣди и, ако има нѣщо недовършено или да липсва, да се довърши и

---

[1]) Anna, ib., II, p. 58,31–61,7 — В. Г. Васильевскiй, п. т., стр. 109–115.

добави, та преминаването на куманитѣ презъ планината да се затрудни. Самъ Алексий I се върналъ следъ това въ лагера си при Свещеното езеро близу до Анхиалъ[1]). Когато единъ важенъ влахъ Пудилъ пристигналъ въ лагера и съобщилъ, че куманитѣ вече минали Дунавъ, императорътъ на сутриньта свикалъ на съветъ своитѣ роднини и военачалницитѣ; решено било той да остане съ войската си въ Анхиалъ, а Кантакузина и Татикия веднага той изпратилъ въ Терми[2]) заедно съ нѣкои други, за отбрана на тамошнитѣ мѣста. Между това до Алексия I дошло известие, че движението на куманитѣ е насочено къмъ Одринъ. По този случай той повикалъ при себе си видни одрински граждани, между които били патриций Никифоръ Вриенний, синътъ на стария знаменитъ виденъ пълководецъ съ сѫщото име, претендента на императорския престолъ, и Катакалона Тарханиотъ, и ги убеждавалъ да не губятъ куражъ, но да пазятъ добре града, та, когато се явятъ куманитѣ, храбро да ги посрещнатъ, но въ сѫщо време да не излизатъ за бой отъ града, а добре и здраво да заключатъ градскитѣ крепостни врати; при това той имъ обещалъ добри резултати, ако тѣ ще съблюдаватъ разпореденото. Одринци си заминали ободрени и насърдчени. Но при всички тия разпоредби добре обмислени, императорътъ не билъ увѣренъ, че неприятельтъ ще може да бѫде задържанъ при проходитѣ, и затова той заповѣдалъ на военачалницитѣ, които били разставени при проходитѣ, да отстѫпятъ отъ позициитѣ съ войскитѣ си и, следъ като узнаятъ, че куманитѣ сѫ преминали планината, да се опитатъ неочаквано и отзаде имъ да ги нападнатъ[3]).

---

[1]) Anna, ib., II, p. δ1,27-2) : περὶ τὴν Ἱερὰν καλουμένην Λίμνην ... τῆς Ἀγχιάλου ἀγχοῦ διακειμένην, очевидно така се е наричало днешното Атанаскьойско езеро, западно отъ Анхиалъ.

[2]) Старо-римскитѣ Aquae calidae, а византийското τὸ Θέρμιον, τὰ Θέρμα, ἡ Θερμόπολις западно отъ Анхиалъ и юго-изт. отъ Айтосъ въ политѣ на планината при с. Лѫжакьой, днеш. Айтошки бани, 18 клм. с.-з. отъ Бургасъ.—К. Иречекъ, Княжество България, II, стр. 757—758. —Herrstrasse, S. 148. — Arch. Epig. Mitt. X. S. 168 u. fol. — W. Tomaschek, Idrîsî, ib. p. 33—34.

[3]) Anna, ib. II, p. 61,9—62,27. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 109—114.

Куманитѣ въ това време, като узнали отъ власитѣ тѣснитѣ пжтеки презъ планината, лесно преминали Стара-планина и се отзовали предъ крепостьта Голое, жителитѣ на която веднага свързали крепостната стража и я предали на куманитѣ, а сами на драго сърдце приели последнитѣ. Като видѣли, че куманитѣ владѣятъ вече Голое, жителитѣ на околнитѣ градове, като Диамполь и други, доброволно ги приемали, предавали градоветѣ и приветствували псевдо-Константина, който, като се научилъ, че Алексий I се намиралъ въ Анхиалъ, повелъ цѣлата куманска войска къмъ тоя градъ . съ намѣрение въ кжсо време да го превземе. Императорътъ, който се намиралъ вжтре и отначало мислѣлъ да даде сражение вънъ отъ стенитѣ на крепостьта, но, като не сполучилъ въ това, и като видѣлъ голѣмото множество неприятели, противъ които не може да устои поради малкото си войска, забранилъ всѣко сблъскване съ куманитѣ. Последнитѣ не могли така сжщо нищо да предприематъ, защото Анхиалъ билъ добре защитенъ: отъ една страна, отъ морето, а отъ друга — съ вълнообразна и недостжпна мѣстность, покрита съ лозя, презъ която куманската конница не била въ състояние да действува.

Следъ като престояли въ течение на три дни въ пълно бездействие и видѣли, че въ нищо нѣма да успѣятъ, куманитѣ потеглили къмъ Одринъ, понеже псевдо-Константинъ сполучилъ да ги увѣри, че тамъ ще иматъ по-голѣмъ успѣхъ, защото най-видното лице въ града, стариятъ Никифоръ Вриений, който нѣкога се билъ побратимилъ съ Романа Диогена, безпрѣчно ще му отвори вратитѣ на града. Но самозванецътъ се излъгалъ. Когато той се явилъ съ куманитѣ подъ стенитѣ на Одринъ и извикалъ своя чичо, — така той наричалъ Никифора Вриенния-синъ — на лична среща, последниятъ не само не го признаъ за свой братанецъ, защото той добре знаелъ, че истинскиятъ синъ на Романа IV Диогена билъ отдавна убитъ при Антиохия, но го и обявилъ за измамникъ и съ срамъ изпратилъ назадъ самозванеца. Когато одринчани следъ това били крайно стѣснени, тѣ се обърнали за бърза помощь къмъ Алексия I, който не се забавилъ да изпрати единъ силенъ отредъ подъ началството на Катакалона съ заповѣдь нощно

време да се промъкне въ града; обаче забелязанъ своевременно отъ куманитѣ, той билъ отбитъ и прогоненъ отъ града. Обсадата се продължила цели седемь седмици, и одринчани почнали да усѣщатъ голѣма нужда отъ храна, което принудило Никифора Вриения да предприеме излазъ отъ крепостьта, за да даде сражение на неприятеля. Но и това не помогнало, защото ромеитѣ, въпрѣки голѣмата имъ храбрость и самопожертвуване, били разбити и повечето паднали убити; но и куманитѣ потърпѣли не малко загуби, дори самъ Тугортакъ едвамъ не загиналъ отъ ръката на Мариана Маврокатакалона, който често излизалъ отъ града, за да се сражава съ куманитѣ, а единъ пѫть той забелязалъ, че лъже-Диогенъ, който билъ вече облѣченъ въ царски дрехи и обутъ въ червени ботуши, билъ оставенъ отъ свитата си, приблизилъ се до него и като вдигналъ нагоре бича си, силно го ударилъ по главата, наричайки го лъжливъ царь.[1])

Като узналъ за тия успѣхи на куманитѣ и за тѣхната несъкрушима сила, Алексий I Комнинъ решилъ самъ да потегли за Одринъ на помощь на обсаденитѣ. Той свикалъ на съветъ по-главнитѣ военачалници, за да обсѫдятъ, какво да предприематъ въ случая. Въ това време на съвета се явилъ нѣкой-си Алакасевсъ, който предложилъ услугитѣ си да премахне лъже-Константина. Планътъ му билъ следниятъ: да увѣри самозванеца, че неговиятъ баща билъ близъкъ приятель на бащата на последния, и затова той миналъ на негова страна; после, като спечели съ различни ласки и възвеличения довѣрието му, да го заведе въ нѣкоя малка крепость и да го завладѣе. Алексий I одобрилъ тоя планъ и далъ на Алакасевса писмо до коменданта на малката крепость, на име Пуца или Поджа на рѣка съ сѫщото име, южно отъ Айреболъ и западно отъ Родосто.[2]) Въ писмото се казвало на коменданта, че всичко, каквото и да предложи Алакасевсъ, той да изпълнява точно и да му се покорява. За да постигне цельта си,

---

[1]) Anna, ib., II, p. 62,28—66,17. — В. Г. Васильевскій н. т., стр. 114—116.

[2]) Ποῦτζα, която, споредъ опредѣлението на В. Томашека, може би да е старата крепость Ἄπρως и Ἄπρος. За това вж. тукъ по-горе стр. 198, бел. 1

Алакасевсъ употрѣбилъ способа на известния персиецъ Зопира, синъ на Мегавиза, при завладяването на възстаналия Вавилонъ: той обръсналъ брадата си и остригалъ косата си до кожа, а тѣлото си обезобразилъ, и въ тоя видъ се явилъ предъ лъже-Диогена. Като му напомнилъ за старото приятелство на баща си съ неговия баща и му се оплакалъ, че потърпѣлъ много жестокости отъ императора, който го докаралъ до това положение въ външния му видъ, той го увѣрилъ, че дошелъ да му помогне въ неговото справедливо дѣло, а за да го разположи още повече къмъ себе си, нарекълъ го съ много ласкателни думи. Между другото той му казалъ: „азъ съмъ избѣгалъ (отъ императора) тайно при тебе, моя господарь, като освободихъ себе си отъ оковитѣ и като предприехъ всичко, което ще бѫде полезно за тебе“. Самозванецътъ дотолкова се поддалъ на тая вѫдица, че го запиталъ, какво трѣбва да предприеме. Тогава Алакасевсъ му посочилъ на малката крепость Пуца и широката равнина, която щѣла да служи за пасище на конетѣ, когато той ще почива въ крепостьта заедно съ войската си, следъ като я завладѣе, а куманитѣ ще дойдатъ съ всичко необходимо, за да продължатъ пѫтя си за столицата. Презъ нощьта тѣ се приближили до казаната крепость, и Алакасевсъ изпратилъ на коменданта царското писмо привързано о една стрела, която той пусналъ тайно въ крепостьта. Комендантътъ, щомъ прочелъ писмото, веднага се приготвилъ да предаде крепостьта. На сутриньта Алакасевсъ първъ се приблизилъ до крепостнитѣ врата и се присторилъ, че води преговори съ стражата. Следъ това той далъ знакъ на лъже-Диогена, споредъ предварителната уговорка, да влѣзе право въ града, което самозванецътъ веднага направилъ, като взелъ съ себеси твърде не много свои войници. Следъ като жителитѣ на крепостьта приели радостно самозванеца и го окѫпали, била му сложена богата трапеза. Когато лъже-Диогенъ и свитата му тъй добре похапнали и попийнали, че дълбоко заспали, Алакасевсъ заедно съ коменданта и нѣкои други, като оставили самозванеца да спи, а конетѣ отвели и имъ взели орѫжието, изклали войницитѣ му и ги закопали. Катакалонъ, който

бѣ отблъснатъ отъ Одринъ, следяйки за куманската войска отстрани, съгласно съ наставленията на Алексия I, като видѣлъ, че самозванецътъ влѣзълъ въ крепостьта, а куманитѣ се пръснали да събиратъ фуражъ, приближилъ се до града и се разположилъ тамъ на лагеръ. Тъй като кумански шайки обикаляли наоколо, то Алакасевсъ не се решилъ да изпрати плячката си — пленения псевдо-Константина — при императора, а се завзелъ да го изпрати направо въ Цариградъ. Когато стигнали въ Цурулъ, императрицата майка веднага изпратила друнгария на флотата евнуха Евстатия Киминианъ, за да доведе самозванеца въ столицата, но по пѫтя още той билъ ослѣпенъ.[1])

Между това Алексий I Комнинъ здраво се държалъ въ Анхиалъ и, когато се научилъ, че единъ отъ воеводитѣ на куманската войска, като повелъ съ себе си до 12 хиляди кумани и награбилъ голѣма плячка, завзелъ тѣснината при Таврокомъ, потеглилъ съ цѣлата си войска и застаналъ на брѣга на рѣката, която протичала низъ тѣснината[2].) На това мѣсто било дадено сражение, въ което куманитѣ потърпѣли страшно поражение: споредъ Анна, тамъ паднали седемь хиляди кумани убити и били пленени до три хиляди, а останалитѣ се пръснали въ разни посоки; ромеитѣ отнели отъ тѣхъ всичката плячка, но вмѣсто да я подѣли между войницитѣ, както билъ обичаятъ, императорътъ я върналъ на мѣстнитѣ жители, които отправили къмъ императора голѣми благодарности. Алексий I, като събралъ войскитѣ си, съ радость се върналъ пакъ въ малка Никея, гдето прекаралъ два дена и на третия тържествено влѣзълъ въ Одринъ като победитель. Тамъ при императора се явила една депутация отъ видни избраници измежду куманитѣ, съ желания да измамятъ, преструвайки се, какво тѣ доброволно искатъ по-скоро да сключатъ миренъ договоръ, за да може куманската войска, докато се протакатъ преговоритѣ, да се изтегли назадъ въ предишнитѣ си живѣлища. Куманскитѣ пратеници прекарали три дена и следъ третия день нощемъ хванали пѫтя за дома си. Алек-

---

[1]) Anna, ib, II, p. 66,18 – 69,5. — В Г. Васильевскій, п. т. стр 115.

[2]) За Таврокомъ вж. тукъ стр. 198.

сий I, като забелязалъ измамата на куманитѣ, веднага известилъ на отредитѣ, които вардили балканскитѣ проходи, да бодърствуватъ и да бждатъ готови да посрещнатъ неприятеля, а самъ съ войскитѣ си тръгналъ подиръ отстжпващитѣ кумани. Като миналъ презъ Скутарионъ и Агатоники[1]), той ги настигналъ при върха Авролево[2]), гдето тѣ били разположени на лагеръ. Изплашени отъ многото огньове предъ византийския лагеръ, запалени презъ нощьта по заповѣдь на императора, и като помислили, че безбройна ромейска войска ги преследва, куманитѣ, нападнати отъ ромеитѣ, обърнали гръбъ, но при входа на Желѣзната клисура Алексий I имъ нанесълъ втори ударъ, като много избилъ и не по-малко хваналъ въ пленъ. Така най-сетне куманитѣ въ твърде незначителенъ брой минали Стара-планина и достигнали до своята земя. Следъ това Алексий I останалъ едно денонощие въ Голое, гдето наградилъ отличилитѣ се въ боеветѣ съ твърде голѣми подаръци и, като разпустналъ войницитѣ, върналъ се въ столицата, безъ да сключи миръ или каквито и да било мирни съглашения съ куманитѣ[3].)

Тия именно неопредѣлени отношения дали възможность на куманитѣ да се опитатъ да нахлуятъ презъ царуването на Алексия I още веднажъ въ северна България, но вече отъ северозападна страна, обаче безъ всѣкакъвъ успѣхъ. Анна Комнина ни съобщава, че въ 1114 год. се пръсналъ слухъ, какво куманитѣ преминали Дунавъ. Презъ ноемврий с. г. императорътъ заминалъ за Пловдивъ, отгдето, следъ като събралъ доста силна войска, изпратилъ я презъ Петричъ(?), Срѣдецъ и Нишавската область къмъ придунавския градъ Браничево, а самъ останалъ въ Пловдивъ, гдето водѣлъ рели-

---

[1]) Σκουτάριον — крепость, която отстояла отъ Одринъ сев.-западно при днеш. с. Юскюдаръ. — Ἀγαθονική — крепость сев. отъ Одринъ. Вж. В. Н. Златарски, Извѣстия за българитѣ и пр., стр. 67—68.—Сжщиятъ, История на бълг. държава и пр. т. I, ч. 1, стр. 336, 299—301, 455—457.

[2]) Ἀβρόλεβα — върхъ сев. отъ с. Юскюдаръ, днеш. Дервишка могила.—В. Н. Златарски, История и пр., п. т., стр. 244, бел. 1.

[3]) Anna, ib., II, p. 69,5—72,3. — В. Г. Васильевскiй, п. т, стр. 115—117.

гиозни спорове съ тамошнитѣ манихеи[1]). Между това нѣкой пристигналъ отъ придунавската страна и съобщилъ, че куманитѣ вече преминали Дунавъ. Безъ да се бави, Алексий I веднага потеглилъ къмъ Дунавъ съ всичката си войска, която въ дадения моментъ ималъ подъ ржка. Когато стигналъ въ Видинъ и не намѣрилъ тамъ неприятелитѣ, защото куманитѣ, щомъ научили за пристигането на императора, побързали да се оттеглятъ назадъ. Преследвани отъ ромеитѣ три денонощия, тѣ не могли да бждатъ настигнати и дори сполучили на лодки да преминатъ Дунавъ обратно, а ромеитѣ безъ да извършатъ нѣщо, се върнали при императора, който билъ крайно недоволенъ, загдето варваритѣ не могли да бждатъ заловени. Следъ това Алексий I отново се върналъ въ Пловдивъ, гдето продължилъ борбата си съ манихеитѣ[2]), а куманитѣ за нѣколко години не тревожили империята.

Макаръ и да нѣмаме никакви известия за положението на северна България следъ оттеглянето на куманитѣ отвждъ Дунавъ, все пакъ може да се твърди съ известна достовѣрность, че следъ това несъмнено византийската власть е била възстановена тамъ, но дали Лъвъ Никеритъ сжщо така е завзелъ длъжностьта дука на Паристрионъ, и изобщо кой е билъ следъ 1092 год. управитель на тая область, остава засега неизвестно по липса на данни. Обаче настаняването на ромейски войски въ северна България и временното осигуряване съ безопасность североизточнитѣ граници на империята дали възможность на Алексия I Комнинъ да обърне сериозно внимание къмъ северозападнитѣ съседи на империята—къмъ неспокойнитѣ сърби.

Следъ смъртьта на князъ Михаила (ок. 1082) зетския престолъ завзелъ синъ му Бодинъ, който, споредъ дуклянския лѣтописецъ, завладѣлъ Босна, а сжщо и Рашка, гдето поставилъ двама свои вѣрни жупани, Вълкана и Марка. Презъ времето на норманската война Бодинъ държалъ съ Роберта Гюискаръ[3])

---

[1]) Anna, lib. XIV, cap. 8; ib., II, p. 256, 1—11 et squ.

[2]) Ibidem, cap. 9, p. 260, 29—261,17.

[3]) Ibidem, I, p. 141,14—22.

и поради това следъ смъртьта на последния, когато въ Драчъ била отново възстановена византийската власть, сърбитѣ вече станали за Византия голѣми неприятели. Поставениятъ въ 1085 год. въ Драчъ дука-управитель Иванъ Дука, братътъ на императрица Ирина,[1]) презъ времето на борбата съ печенѣзитѣ, постоянно воювалъ съ тѣхъ и ги изгонилъ изъ завзетитѣ отъ тѣхъ градове въ драчската тема, а въ една кървава битка дори сполучилъ да вземе въ пленъ Бодина. Оттогава личностьта на Бодина изчезва отъ историческата сцена и вмѣсто него изстѫпва вече Вълканъ, великиятъ жупанъ на източнитѣ сърби съ центъръ Рашка. Още следъ победата си надъ печенѣзитѣ Алексий I намѣрилъ за възможно да се погрижи и за запазване границитѣ на империята откъмъ сърбитѣ, за враждебнитѣ намѣрения на които достигали вече известия до него.

Презъ пролѣтьта на 1091 год. императорътъ презъ Пловдивъ потеглилъ право за Косово поле въ южната му часть въ гр. Липлянъ (Λιπένιον), който билъ ромейска погранична крепость. Всичката му грижа била сега да укрепи границата така, щото сръбскитѣ нахлувания да могатъ да бѫдатъ лесно отбивани. Сърбитѣ, като се научили, че самъ императорътъ се явилъ на границата, не се осмѣлили да излѣзатъ срещу него, а Алексий I набързо се върналъ въ Цариградъ, гдето го чакали приготовления за борба съ турцитѣ, която се продължила презъ цѣлата 1092 година; отъ друга пъкъ страна презъ сѫщата тая година императорътъ билъ лично заетъ, както видѣхме, съ войната противъ опаснитѣ кумани. Сърбитѣ обаче се възползували отъ това и почнали отново да нападатъ въ драчската область, а въ следната 1093 год. Вълканъ предприелъ цѣлъ походъ. Отъ сръбската погранична крепость Звечанъ, която се издигала на единъ високъ върхъ при съединението на р. Ситница съ Ибаръ, той миналъ границата и достигналъ до Липлянъ, който билъ превзетъ и изгоренъ отъ него. Императорътъ, който се бѣ вече отървалъ отъ куманитѣ, а войната съ страшния Чаха

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски. Намѣстници-управители на България презъ царуването на Алексия I Комнинъ. Byzantinoslavica, IV (1932), p. 141—142.

бѣ свършилъ благополучно, самъ потеглилъ противъ Вълкана, който и тоя пжть не се решилъ да влѣзе въ сражение съ него и, когато Алексий I пристигналъ въ Скопие, чрезъ пратеникъ му предложилъ миръ, съ обещание, че ще му даде заложници, и съ оправдание, че той билъ принуденъ да нападне поради враждебнитѣ действия на пограничнитѣ ромейски управители. Императорътъ се задоволилъ съ тия обещания на Вълкана и се върналъ въ столицата.

Вълканъ обаче не пратилъ обещанитѣ заложници и, не минало и една година, пакъ възобновилъ нападенията си. Изпратениятъ още въ 1090 год. драчски дука, Иванъ Комнинъ, синъ на севастократоръ Исаака, по-голѣмия братъ на Алексия I[1]), почналъ да отбива сърбитѣ и навлѣзълъ въ сръбска територия чакъ до Звечанъ; но съ измама една нощь сърбитѣ нападнали ромейския лагеръ, гдето произвели страшно клане. Иванъ Комнинъ едва сполучилъ да се спаси и съ останалитѣ си войници се върналъ назадъ, като веднага заминалъ за Цариградъ, за да извести самъ за поражението си. Между това Вълканъ навлѣзълъ въ ромейска територия, ограбилъ и изгорилъ много български селища въ околноститѣ на Скопие, преминалъ въ Положката котловина и достигналъ чакъ до Враня, отгдето се върналъ съ огромна плячка. Това вѣроломно поведение на сръбския великъ жупанъ принудило императора отново да се въоржжи противъ него. Презъ февруарий 1094 год. Алексий I лично потеглилъ бротивъ Вълкана, който, изплашенъ отъ голѣмата ромейска войска, когато императорътъ стигналъ въ Липлянъ, отново предложилъ миръ, съ обещание незабавно да даде обещанитѣ заложници и за въ бждеще да не предприема нищо лошо спрямо империята. Като получилъ съгласието на императора, Вълканъ самъ заобиколенъ отъ свои роднини и важни жупани, се явилъ предъ Алексия I и му предалъ двадесеть заложници, между които се намирали и синоветѣ на братовчеда му, Урошъ и Стефанъ Вълканъ[2]). Така най-сетне билъ сключенъ миръ и съ сърбитѣ.

---

[1]) Пакъ тамъ, стр. 142—143.

[2]) Anna, ib II, p. 28,1-20; p. 37,1—39,14; 53,14—54,2. — К. Јиречек, Историја срба, т. I (1922), стр. 175—176.

3. ПРЕМИНАВАНЕТО НА КРЪСТОНОСЦИТѢ ОТЪ ПЪРВИЯ ПОХОДЪ ПРЕЗЪ БЪЛГАРСКИТѢ ЗЕМИ И ВТОРОТО НОРМАНСКО НАШЕСТВИЕ

Следъ като очистилъ и усмирилъ по тоя начинъ Балканския полуостровъ, Алексий I Комнинъ намислилъ вече да обърне вниманието си къмъ източния неприятель на империята, къмъ турцитѣ-селджуци, за да отвоюва отново завладѣнитѣ отъ тѣхъ византийски земи въ Мала Азия. Но съ едни само срѣдства отъ европейскитѣ владения да постигне начертания си планъ за него било невъзможно, защото, военнитѣ сили на Византия били силно разнебитени и ослабени поради непрестаннитѣ войни. „Затова Алексий I решилъ да се обърне за помощь къмъ западнитѣ държави, пише Херцбергъ, и при това чрезъ посрѣдството на Римъ. Макаръ че църковната катастрофа, т. е. раздѣлението на църквитѣ, което станало при патриархъ Михаила Кируларий въ 1054 год., и да раздѣлила завинаги Изтокъ отъ Западъ, обаче омразата между тѣхъ не била още пустнала такива дълбоки корени, щото политиката на Византия въ борбата си съ селджуцитѣ, много по-сериозни и по-опасни врагове на християнството, отколкото нѣкогашнитѣ араби, да не е могла да помисли за единъ съюзъ съ Римъ". Че такова сближение съ римския папа все още е било възможно въ даденото време, показва и това, че опитътъ въ сѫщата посока, който билъ направенъ при Михаила VII Дука (1071—1078), намѣрилъ съчувствие отъ страна на папа Григория VII главно за това, че тоя императоръ намеквалъ въ обръщението си на възможность за ново обединение на източната църква съ римската. „Обаче въоръженията, които били предприети отъ тоя папа въ 1074 год. въ високъ стилъ и съ широки планове, не докарали никакви резултати: побъркали италиянскитѣ и германскитѣ раздори. Но въ даденото време поканата на императоръ Алексия I съвпадала съ общото настроение въ всичкитѣ слоеве на западното общество, — настроение, което се бѣ пробудило въ много страни на западна Европа и искало най-настойчиво да се отблъсне съ орѫжие Ислама, както това сполучили да направятъ норманитѣ на о-въ Сицилия. Мощното религиозно-аскетическо въодушевение, чрезъ което се право сочило на необходимостьта да се изгонятъ отъ гроба Господ-

денъ турцитѣ, които владѣели Иерусалимъ още отъ 1076 год., заедно съ стремежа на папата да разшири своето господство и съ социални, политически и търговски подбуди подготвили за дълго време въ Европа оная атмосфера, която най-сетне създаде религиозно-воинственото преселение на западнитѣ народи къмъ Изтокъ, известно въ историята подъ името кръстоносни походи, които представятъ едно отъ най-своеобразнитѣ явления презъ срѣднитѣ вѣкове и получили всесвѣтно — историческо значение“, като оставили не малъкъ споменъ и въ историята на нашия народъ.

Презъ есеньта на 1095 год. на събора въ Пияченца се представили предъ папа Урбанъ II (1088—1099) пратеници отъ византийския императоръ и заявили, че последниятъ искалъ да „ангажира мнозина, които да се задължатъ съ клетва да отидатъ на помощь на Алексия I“. Макаръ въ Пияченца да не станало дума за кръстоносенъ походъ, обаче Урбанъ II, който билъ проникнатъ отъ идеитѣ на своя предшественикъ Григория VII, напълно одобрилъ и усвоилъ неговитѣ планове: той сполучилъ да създаде не само между своитѣ съотечественици — френцитѣ, но и въ цѣла западна Европа духовно-воинствено настроение противъ владѣтелитѣ на Иерусалимъ за освобождението на Гроба Господенъ. Обаче византийскиятъ императоръ тогава не мислилъ още, че той съ това си предложение навличалъ нови беди върху империята; но той още въ началото на кръстоноснитѣ походи съзналъ своята грѣшка. „Съ голѣмо очудване и безпокойствие той посрещналъ известието за необикновеното и устроено при съдействието на папата движение презъ лѣтото на 1095 год., което обхващало все по-голѣми народни маси отъ западъ“.[1]) Алексий I съвсемъ не това очаквалъ отъ Западъ. Въ критичната минута презъ 1091 год. Европа не му оказала никаква помощь, а сега, когато той дори самъ е могълъ да се разправи съ неприятеля, идѣла грамадна войска, която нѣколко пѫти над-

---

[1]) Г. Ф. Герцбергъ, Исторія Византіи. Москва 1896, стр. 268-269. — А. А. Васильевъ, Византия и крестоносцы, Петербургъ 1923, стр. 23—30. — Св. Георгиевъ, Първиятъ кръстоносенъ походъ и българскитѣ земи, Бълг. Ист. Библ. год. I, т. II (1928), стр. 78 и сл.

минавала византийската армия. Императорътъ се надѣвалъ, че западнитѣ народи ще го пожалѣятъ и ще му изпратятъ единъ отредъ, който ще влѣзе като часть въ неговата армия и който той ще държи въ пълна покорность. Излѣзло обаче не това, което се очаквало: оттука и произлѣзли взаимнитѣ недоразумения и недоумения, който стрували на империята не малко жертви. Но първитѣ печални резултати отъ грѣшката на императора било сѫдено да изпита Балканскиятъ полуостровъ, и въ частность България и българскиятъ народъ.

Презъ пролѣтьта на 1096 год. известниятъ Валтеръ Голакъ, придруженъ отъ една огромна тълпа простъ народъ пилигрими, отъ Франция презъ Маджарско потеглилъ за Иерусалимъ.[1]) Когато стигналъ въ Малевила (Malevilla, сег. Землинъ срб.-хър. Земунъ), безъ да срещне нѣкоя враждебность или неприятность отъ страна на маджаритѣ, той преминалъ на кораби Дунавъ при „българския градъ Белеграва" (Belegrava civitas Bulgarorum, сег. Бѣлградъ), отгдето той трѣбвало съ сила да си пробива пѫть, защото българското население, като виждало въ хората на Валтера едни само нехранимайковци и мошеници, посрещнало ги твърде недружелюбно. Когато Валтеръ разпъналъ палаткитѣ си наблизо подъ стенитѣ на Бѣлградъ, той се обърналъ къмъ тогавашния дука, намѣстникъ-управитель на България и комендантъ на Бѣлградъ, проедъръ Никита Карики[2]), да иска позволение да купи въ

[1]) Пѫтуването на Валтера Голакъ, както и на Петра Амьенски презъ България описва каноникъ и пазитель на Ахенската църква Албертъ, който е живѣлъ презъ 1-та половина на XII вѣкъ, въ своята Historia Hierosolimitanae expeditionis, т. е. История на първия кръстоносенъ походъ, въ 12 книги (писана преди 1158 г.) до 1121 год., издадена у B o n g a r s'a Gesta Dei per Francos, t. I, Hanoviae 1611, p. 184-381; отъ това издание ние се ползуваме. — За Алберта Ахенски вж. W. W a t t e n b a c h, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter 6-te Aufl. 2. Bd. Berlin 1894, S, 178—180. Сѫщо С в. Г е о р г и е в ъ, п. т. стр. 88—89.

[2]) Въ текста у Алберта стои: principe Bulgarorum et magistratu ci. vitatis (ib. p. 186,$_{11}$); по-нататъкъ сѫщиятъ тоя princeps се нарича duci et principi terrae (186, $_{45-46}$),dominus terrae (p. 186, $_{48}$), а най.сетне му дава и собственото име: Duce Nichita nomine, principe Bulgarorum et praeside civitatis Belegrave (p. 187, $_{14-15}$) (Ср. сѫщо p. 187, $_{49}$: Dux praefatus Nichita; p. 188, $_{24-25}$: ad ducem Nichita, principem Bulgarorum; p. 188, $_{39}$: Ducem

града храна за себе си и за войската си, но „тѣ, като ги счели за измамници и шпиони, забранили всѣкакви покупки“. Валтеръ и дружината му, оскърбени отъ тоя отказъ, нахвърлили се върху стадата отъ едъръ и дребенъ добитъкъ, които пръснато се пасѣли отвънъ града, и искали да ги откаратъ съ себе си; „тогава българитѣ и пилигримитѣ се скарали здравата, и работата стигнала до оржжие“. Между това населението се погрижило за защита отъ тия готовановци; споредъ Алберта Ахенски, събрали се до 140 хиляди (sic) души българи и почнали да отбиватъ пилигримитѣ, които се

Nichitam; p. 188, 41: Ducis Belegrave. Вилхелмъ Тирски пъкъ го право нарича Bulgarorum dux Nichita nomine (ib. p. 644, 8-9). И тъй, споредъ Алберта Ахенски, Никита билъ dux, princeps Bulgarorum, dux et princeps terrae, dominus terrae и praeses civitatis Belegrave. Наричайки Никита princeps Bulgarorum, dux et princeps terrae, dominus terrae, т. е. господарь князъ на българитѣ и на българската земя, Албертъ е искалъ, очевидно да изтъкне, че съ титлата dux се свързва по-широка власть, т. е. че Никита билъ не простъ водачъ на българитѣ, а господарь, князъ, и въ случая намѣстникъ императорски въ България (вж. тукъ по-горе, стр. 15). Това наше обяснение се подтвърдява отъ надписа на единъ моливдовулъ, който е известенъ въ два екземпляра и несъмнено принадлежи на нашия дука Никита (вж. В. Н. Златарски, Политич. положение на северн България и пр. п. т., стр. 38—39). Тоя надписъ представя едно двустишие, написано въ размѣръ на ямбически триметри, и гласи: Γραφῶν σφραγὶς τοῦ, δουκὸς Βουλγαρίας | τοῦ προέδρου Νικήτα τοῦ Καρικῆ, т. е. „Печатъ за писма на българския дука, проедъръ Никита Карики“, отъ което ясно се установява, 1. че Никита наистина е билъ дука, т. е. намѣстникъ-управитель на България; 2. че чинътъ му билъ πρόεδρος, който Албертъ, като не разбиралъ значението на тая дума, просто превелъ съ съответната латинска дума praeses, idis, като прибавилъ къмъ нея civitatis Belegrave, може би съ цель да посочи, че въ Бѣлградъ се намирало неговото постоянно мѣстопребивалище, което впрочемъ се право подтвърдява съ това, че го нарича Dux Belegrave, и 3. че прозвището му било Карики. За единъ Καρύκη споменува Анна Комнина (ib., II, p. 33, 1-8), който на о-въ Критъ въ 1092 се отметналъ отъ императора и се обявилъ за независимъ. Вж. и F. Chalondon, Essai etc. p. 147—148. За четенето на горния надписъ вж. Schlumberger, Sigillographie, p. 239.—N. Bănscu Changements etc. n. т., стр. 62(14).—Н. Мушмовъ, Византийски печати съ значение за българ. история, п. т., стр. 90—92. V. Laurent, Bulletin de Sigillographie byzantine, въ Byzantion, vol. V. (1929—1930), fasc. II, p. 590—592, — Ср. В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр., п. т., стр. 145—147.

пръснали въ разни страни да търсятъ убѣжище; една часть отъ тѣхъ се скрили въ единъ молитвенъ домъ, но българи ги намѣрили и изгорили въ него до 60 души. Следъ тая нещастна случка, която му струвала много хора, Валтеръ, като оставилъ пръснатата си войска, като бѣглецъ крилъ се въ течение на осемь дена въ „българскитѣ гори" (sylvas Bulgarorum) и най-сетне стигналъ въ твърде богатия градъ Нишъ (Nizch), който се намиралъ въ срѣдата на българското царство" (in medio Bulgarorum regno). Тамъ той намѣрилъ дука Никита и му се оплакалъ за нанесенитѣ обиди и загуби. Никита се оказа милосърденъ, несъмнено по заповѣдь отъ Цариградъ; той призналъ Валтера за правъ въ всичко и въ знакъ на миролюбие снабдилъ го дори съ пари и оржжие. Освенъ това той му далъ водачи, за да мине спокойно презъ българскитѣ градове Срѣдецъ (Sternitz), Пловдивъ (Phinopolin) и Одринъ (Adrianopolin) и право да си купува храна, докато стигне заедно съ войската си до „Цариградъ, столицата на цѣлото грцко царство". Когато Валтеръ се отзовалъ предъ стенитѣ на византийската столица, той смирено и убедително молилъ императора да му позволи да живѣе мирно около Цариградъ и да си купува храни, докато го настигне Петъръ Пустинникъ, по убеждението на когото той предприелъ това странствуване. Алексий I благосклонно отговорилъ на просбата му и се съгласилъ на всичко.[1]) Така, следъ като разположили лагера си подъ самата столица, кръстоносцитѣ почнали отново да се събиратъ окола Валтера.

Не се минало много време, откакъ Валтеръ и дружината му преминали презъ България, и на Дунава се явилъ и Петъръ Пустинникъ отъ Амьенъ, придруженъ отъ „безбройна армия, казва Албертъ, като морския пѣсъкъ, която се била събрала около него отъ различни държави и състояла отъ френци, шваби, баварци и лотарингци". Съ разрешението на маджарския краль Коломана (1095—1114) кръстоноситѣ свободно преминали презъ цѣло Маджарско, но при гр. Ма-

---

[1]) Albertus Aquensis, ib.. lib. I, cap. VII, p. 186, 8-58. — Св. Георгиевъ п. т., стр. 89—90.

левила (Землинъ) срещнали силенъ отпоръ отъ управителя на тая область, на име Гуцъ (comes Guz). Тоя графъ Гуцъ, „увлѣченъ отъ користолюбие“, влѣзълъ въ връзки съ дука Никита, и двамата решили: Никита съ своята пехота да удари на авангарда на Петровата армия, а Гуцъ съ конницата си да атакува ариергарда; „по този начинъ, пише Албертъ, тѣ могли биха лесно да заграбятъ цѣлия имотъ на такава многобройна армия, който състоялъ отъ коне, злато, сребро и дрехи, които тѣ предполагали да раздѣлятъ помежду си“. Петъръ обаче преварилъ тѣхното съюзяване. „Като се научилъ за него, той не искалъ да вѣрва, че българи и маджари, народъ християнски, ще се осмѣлятъ да извършатъ такова престѫпление; но все пакъ той сполучилъ да въодушеви своята войска и бързо потеглилъ къмъ Малевила; тамъ станало голѣмо сражение, въ което Гуцъ и маджаритѣ били жестоко разбити, и градътъ билъ превзетъ отъ кръстоноснитѣ; въ града последнитѣ намѣрили голѣми запаси отъ храни, добитъкъ и много коне, което собствено имъ трѣбвало.[1])

Когато се научилъ за победата на пилигримитѣ, одържана при Малевила, управительтъ на България Никита, следъ едно съвещание съ близкитѣ си, не се решилъ да дочака Петра въ Бѣлградъ, а веднага се разпоредилъ за отстѫпване въ Нишъ съ всички съкровища, като се надѣвалъ, че тамъ ще му бѫде по-добре и по-удобно да се защищава противъ безбройнитѣ тълпи на кръстоносцитѣ, тъй като тоя градъ билъ заобиколенъ съ яки стени. На бѣлградчани той заповѣдалъ да се отстранятъ въ гори и планини съ семействата и стадата си и въ непристѫпни мѣста, докато дойде помощь отъ Цариградъ, и сѫ вэематъ нужднитѣ мѣрки противъ дружинитѣ на Петра, и да отмъстятъ за поражението на Гуца. Но въ това време Петъръ Амьенски получилъ известие, какво маджарскиятъ краль съ голѣма войска потеглилъ противъ него, за да отмъсти за нападението на владенията му и за избиването на маджаритѣ въ Малевила. Изплашенъ отъ това известие, Петъръ веднага напустналъ града и съ голѣма плячка и стада почналъ да прехвърля голѣмата си войска на събра-

[1]) Ibidem, cap. VIII, p. 186, 58 — 187, 46.

нитѣ по брѣговетѣ 150 кораба, и понеже тия не били достатъчни, къмъ тѣхъ прибавили набързо сглобенитѣ салове, свързани съ върбови прѫчки. Презъ време на преминаването презъ рѣката, освенъ че много отъ саловетѣ били увличани отъ течението на водата и се преобръщали, но появили се на лодки нѣкакви-си „пинценарии (Pincenarii), които населявали България", въ които ще трѣбва да видимъ печенѣзитѣ. Тия печенѣзи, които сѫ били изпратени несъмнено отъ дука Никита, защото Албертъ Ахенски по-нататъкъ ги нарича „пинценарии на бѣлградския дука",[1]) нападнали кръстоносцитѣ и много отъ тѣхъ изтрепали и потопили. „Петъръ, пише Албертъ, като видѣлъ, че хората му загиватъ и потъватъ, заповѣдалъ на баварцитѣ и швабитѣ и на другитѣ нѣмци, напомняйки имъ за клетвата да се покоряватъ, да помогнатъ на френцитѣ, своитѣ братя. Тѣ се качили незабавно на седемь кораби и потопили седемь лодки съ печенѣзи, отъ които само седемь били хванати въ пленъ; като ги докарали при Петра, кръстоносцитѣ изклали плененитѣ по негова заповѣдь. Като отмъстили по тоя начинъ за своитѣ, тѣ преминали презъ р. Сава[2]) при Бѣлградъ. Петъръ влѣзълъ въ града, но, безъ да се бави тамъ, потеглилъ на пѫть и се скрилъ въ „обширнитѣ български гори" (ingentia et spaciosissima nemora Bulgarorum), като возѣлъ съ себе си голѣма, награбена въ Бѣлградъ плячка. „Следъ като прекарали седемь дена въ тая обширна гориста

---

[1]) Ibidem, cap. X, p. 188, 41: Pincenarios Ducis Belegrave.

[2]) Както тукъ (p. 188, 17), тъй и по-горе (p. 186, 21), гдето се говори за преминаването на Валтера и дружината му отъ Землинъ въ Бѣлградъ, (сѫщо ср. p. 188, 3-6), Албертъ нарича рѣката Maroa, въ която ще трѣбва да видимъ името на р. Морава; обаче да се отиде отъ Землинъ направо въ Бѣлградъ може, само следъ като се премине презъ Дунавъ или презъ р. Сава, но не и Морава; оттука ясно става, че Албертъ е объркалъ р. Морава съ р. Сава, за която той тукъ не споменува; а понеже името на Дунавъ му е било известно (вж. p. 187, 47: Danubius), то трѣбва да се приеме, че кръстоноснитѣ както на Валтера, тъй и на Петра Амьенски се прехвърлили отъ Землинъ въ Бѣлградъ не презъ Дунавъ, а презъ р. Сава, която, наистина, представя по-удобно и по-тѣсно мѣсто за преминаване, защото и опълчението на Готфрида Лотарингски малко по-късно минало тъкмо презъ р. Сава (вж. p. 199, 50-51: Sowa, както Албертъ р. Драва нарича Drowa, ib. p. 199, 45).

мѣстность, Петъръ стигналъ съ своитѣ хора въ градъ Нишъ (Nizch), защитенъ съ яки стени. Тамъ, като преминали една рѣка предъ града (р. Нишава несъмнено) по каменень мостъ, кръстоносцитѣ завзели една широка ливада, покрита съ зеленина, и разпънали палаткитѣ си по брѣга на рѣката".[1])

Като настанилъ така своитѣ пилигрими, Петъръ, следъ като се посъветвалъ съ по-старитѣ отъ воеводитѣ, чрезъ пратеници поискалъ отъ дука Никита позволение да направи нѣкакви покупки въ града. Никита се съгласилъ, но съ условие, че Петъръ ще му даде заложници, защото се боялъ, да не би кръстоноснитѣ да направятъ пакъ нѣкои оскърбления и насилия, както въ Бѣлградъ. Впрочемъ тая отстжпчивость на Никита може да се обясни съ това, че той не бѣ още получилъ никакви инструкции отъ Цариградъ, какъ да се държи спрямо кръстоносцитѣ. Както и да било, но Петъръ приелъ предложението на Никита и му изпратилъ двама рицари, които останали въ града презъ цѣлъ день, докато кръстоносцитѣ правили своитѣ покупки, като получили голѣмо улеснение отъ гражданитѣ, които на беднитѣ пилигрими давали продукти безъ пари. Нощьта преминала спокойно, и Никита отпустналъ назадъ заложницитѣ. Но когато на следния день Петъръ потеглилъ на пжть съ войската си, сто души отъ нѣмскитѣ пилигрими, които имали презъ времето на покупкитѣ въ предния день нѣкакви малки спрѣчквания съ единъ българинъ, останали назадъ, изгорили седемь воденици по Нишава и запалили нѣколко кжщи, които се намирали въ покрайнинитѣ на града и съ това удовлетворили своята необузданость. Жителитѣ на Нишъ, като видѣли кжщитѣ въ пламъци, оплакали се на дука Никита, като казвали, че „Петъръ и всичкитѣ негови другари сж лъжехристияни, крадци, а не мирни хора, защото тѣ, като изклаха плененитѣ ни пинценарии въ Бѣлградъ и избиха толкова маджари въ Малевила, сега се осмѣлили да запалятъ сградитѣ имъ, и забравили оказанитѣ тѣмъ много благодеяния".[2])

[1]) Albertus, ibid. cap. IX, p, 187, 46 — 188, 23.

[2]) Ibidem, cap. X, p. 188, 23-42.

Следъ като изслушалъ оплакванията на гражданитѣ и узналъ за нанесенитѣ тѣмъ щети, дука Никита веднага заповѣдалъ имъ да се взематъ всички за оржжие, а самъ приготвилъ конница, която той събралъ въ Нишъ, още когато узналъ за нападението на Малевила, и която състояла отъ кумани, маджари и печенѣзи, за да се впустне подиръ пилигримитѣ и да ги накаже за причиненото отъ тѣхъ зло. „На тая заповѣдь на дука, пише Албертъ, българи, команити (*разб.* кумани), много маджари заедно съ пинценарии (печенѣзи), които се събрали за условена заплата да защищаватъ града, грабватъ своитѣ рогови и костени лжкове, обличатъ ризници и, като привързали байраци на копията си, пустнали се да стигнатъ Петра, който пжтувалъ спокойно съ войската си“, безъ да знае нѣщо за станалото. Войскитѣ настигнали ариергарда на Петровата армия и безпощадно избили и изклали придружаващитѣ го; цѣлиятъ имъ обозъ билъ спрѣнъ, а женитѣ, девойкитѣ и момцитѣ били откарани въ пленъ заедно съ всичкия имъ имотъ и съ стадата: „тѣ останали, забелязва Албертъ, като пленници и въ изгнание въ българската земя (in terra Bulgariae) до день днешенъ“, т. е. до срѣдата на първата половина на XII. вѣкъ. Известенъ отъ единъ спасилъ се съ бѣгство за станалата катастрофа, Петъръ на съвета съ другитѣ по-благоразумни мжже казалъ следното: „Насъ ни заплашва страшна беда поради неистовството на безсмисленитѣ нѣмци; много отъ нашитѣ и отъ самитѣ нѣмци паднаха подъ стрелитѣ и ударитѣ на дука Никита и войската му, наказани за пожара, за който азъ нищо не зная. Враговетѣ заграбили нашитѣ кола, нашитѣ богатства и нашитѣ стада. Азъ мисля, че по-добре ще бжде да се върнемъ назадъ при дука и да сключимъ съ него миръ, защото нашитѣ не бѣха справедливи къмъ него тъкмо тогава, когато гражданитѣ ни доставиха миролюбиво всичко, въ каквото ние имахме нужда“. Това решение било изпълнено. Обаче, когато кръстоносната армия се върнала и отново се разположила на сжщата ливада предъ града, а Петъръ билъ вече готовъ да иска предъ дука Никита извинение за себе си и за другаритѣ си и, като го успокои, да получи назадъ пленените и

обоза, една тълпа безсмислени младежи отъ хиляда души, неукротими и буйни, поддържани отъ други хиляда младежи не по-малко буйни, безъ да гледатъ на желанието на Петра да сключи миръ и да се покоряватъ на заповѣдитѣ му, да бѫдатъ спокойни, минали едни по каменния мостъ, а други прегазили рѣката и съ викове и псувни нападнали на градската врата; другитѣ пилигрими, които били съ Петра, оставали спокойни на мѣстата си. Отъ това разногласие между кръстоносцитѣ се възползували българитѣ: тѣ излѣзли отъ града въ голѣмо количество и не само отблъснали нападателитѣ, но и много отъ тѣхъ избили при отстѫпването имъ презъ Нишава. Като видѣли явната и жестока гибель на своитѣ хора, другитѣ пилигрими, които до тогава оставали спокойни, притекли имъ се на помощь; произлѣзълъ страшенъ бой, въ който кръстоносцитѣ били съвсемъ разбити и обърнати на бѣгъ. Петъръ Амьенски веднага изпратилъ при дука Никита единъ българинъ, който пожелалъ сѫщо така да вземе участие въ светия походъ въ Иерусалимъ, съ просба да почнатъ преговори за миръ и да опредѣлятъ самитѣ условия, което и станало.[1])

Но щомъ известието за почналитѣ се преговори се пръснало изъ лагера и настѫпило спокойствие, пехотната сгань, винаги буйна и неизправна, безъ да слуша увещанията на Петра и другитѣ водачи и безъ да дочака окончателното сключване на мира, натоварили полученитѣ обратно талиги и кола и потеглили на пѫть. Никита, както и гражданитѣ, като помислили, че това бѣгство било нарочно устроено отъ кръстоносцитѣ, само за да си получатъ обоза и пленницитѣ си и да не се обвържатъ съ нѣкакъвъ миръ, изпратили конница да ги преследва, която ги настигнала и избила много народъ и взела отново много пленници. Между плячката била откарана и колата, която возѣла съкровището на Петра Амьенски, пълно съ голѣмо количество злато и сребро; то било донесено заедно съ пленницитѣ въ Нишъ и предадено въ ковчежничеството на дука, а другата плячка била раздѣлена между

---

[1]) Ibidem, cap, XI—XII, p. 188, 43 — 189, 32.

конницитѣ. „Българитѣ, пише Албертъ, избили много народъ; тѣ откарали много деца съ майкитѣ имъ и безбройно количество женени и неженени жени“.[1]) Петъръ и ония отъ водачитѣ, които сполучили да се спасятъ, се пръснали въ разни посоки и се скитали по голѣмитѣ и мрачни гори и най-сетне почнали пакъ да се събиратъ и отъ 40-хилядната си войска могли да наберать чрезъ разни знакове всичко седемь хиляди души и потеглили отново на пѫть. Тѣ стигнали до единъ градъ, въ който не намѣрили нито хора, нито покѫщнина; тамъ тѣ се разположили на лагеръ и причаквали, дали нѣма да ги настигнатъ другаритѣ. Като нѣмало, отгде да си набавятъ храна, тѣ почувствували гладъ, понеже всичкитѣ имъ коли съ съестни припаси били отнети. „Тая злополука ги настигнала, пише Албертъ, презъ месецъ юлий, когато хранитѣ и всѣкакви продукти узрѣватъ въ нея страна и жeлтѣятъ предъ жетва. Докато народътъ гладувалъ, по-досѣтливитѣ хора намислили да пекатъ зърната отъ узрѣлото въ околностьта на тоя градъ жито и да хранятъ съ тѣхъ гладуващия народъ“. Така пилигримитѣ прекарали на това мѣсто три дни, презъ които почнали да се събиратъ отъ разни посоки пръснатитѣ бѣгълци, и броятъ имъ достигналъ до 30 хиляди души. На 8. юлий тѣ потеглили за Срѣдецъ.[2])

Между това пратеници отъ дука Никита пристигнали въ Цариградъ и донесли на императора за всички злини, които изпитали българитѣ отъ кръстоносцитѣ, а сѫщо и за избиването на маджаритѣ въ Малевила. Като узналъ за всичко станало, Алексий I Комнинъ веднага изпратилъ пратеници при Петра, който вече билъ напустналъ безлюдния градъ и когото тѣ намѣрили вече въ Срѣдецъ, и възъ основа на императорската заповѣдь му казали следното: „Петре, до го-

[1]) Споредъ Св. Георгиевъ, п. т., стр. 91—92, имало само две сражения между кръстоносци и българи и е смѣсилъ резултатитѣ отъ тия сражения.

[2]) Albertus, ib., cap. XIII, p. 189, 33 — 190, 10. Макаръ Албертъ Ахенски и да не назовава по име тоя градъ, приема се, че това е билъ днеш. Бѣла Паланка, стариятъ гр. Remesiana. C. Jireček, Heerstrasse etc S. 90. — Св. Георгиевъ, п. т., стр. 93.

сподарь-императора достигнаха тежки обвинения противъ тебе и твоята войска, защото въ предѣлитѣ на собствената му държава вие сте извършили грабежи и безчиния. Затова императорътъ ти забранява да оставашъ въ градоветѣ повече отъ три дни, докато стигнешъ въ Цариградъ. Възъ основа на императорската заповѣдь, ние ще предпишемъ на всички градове, презъ които ще минешъ, мирно да продаватъ на тебе и на твоитѣ хора всичко необходимо и въ нищо да не ти прѣчатъ по пѫтя, защото ти си християнинъ и всичкитѣ ти хора сѫ така сѫщо християни. Императорътъ напълно ти прощава престѫпленията, които сѫ извършили твоитѣ хора по своята необузданость и ярость спрямо дука Никита, защото тѣ сѫ заплатили скѫпо за нанесенитѣ отъ тѣхъ обиди". Петъръ съ радость изслушалъ благосклонната разпоредба на императора и, като благодарилъ Бога, безъ да се бави дълго въ Срѣдецъ, потеглилъ съ цѣлия си народъ за градъ Пловдивъ, гдето, подъ влиянието на неговитѣ разкази за постигналитѣ го злини, гръцкото население направило на кръстоносцитѣ голѣми подаръци въ византийски пари, сребро, коне и мулета въ името божие и Христа ради. Снабдени по тоя начинъ съ всичко необходимо, пилигримитѣ съ радость на третото утро заминали за Одринъ, гдето останали само два дена (24. и 25. юлий), защото тамъ ги присрещнали нови пратеници на императора и имъ съобщили, че последниятъ желае да види Петра, колкото е възможно по-скоро. Отъ Одринъ пилигримитѣ потеглили право за Цариградъ, предъ чиито стени на известно разстояние на 1. августъ 1096 г. се разположили на лагеръ, като имъ било дадено право да си купуватъ въ столицата необходимитѣ припаси. Тамъ тѣ се съединили съ хората на Валтера и дѣлили помежду си и храни, и орѫжие, и всичко потрѣбно за живота,[1]) безъ обаче да се откажатъ отъ своитѣ грабливи наклонности.

Не е мѫчно да си обяснимъ, коя е била причината, гдето Алексий I Комнинъ, безъ да гледа на многото злини, които кръстоносцитѣ нанесли на държавата му, се отнесълъ

---

[1]) Albertus, ib., cap. XIV—XV, p. 190, 13-14.

къмъ тѣхъ тъй миролюбиво и дори имъ помагалъ, а пъкъ когато Петъръ Амьенски пристигналъ въ Одринъ, той изпратилъ нови пратеници при него съ покана да побърза за Цариградъ, „защото императорътъ горѣлъ отъ желание да види Петра поради ония разкази, които той чувалъ за него“. Като ромеецъ Алексий I не питаелъ никакво довѣрие изобщо къмъ чужденцитѣ, а особено къмъ тия неканени гости — кръстоносцитѣ, които, едвамъ встѫпили въ предѣлитѣ на империята, и вече показали, на какво сѫ тѣ способни. Сега той бързалъ по-скоро да се отърве отъ тѣхъ и да избави Балканския полуостровъ отъ тѣхнитѣ грабежи и буйства, едно, защото българското население и тъй било наежено противъ византийскитѣ власти и би могло да използува и тая неукротима тълпа, която стояла сега подъ стенитѣ на столицата, и, друго, защото до него дошло известие, че нови войски идѣли отъ западъ, и то вече не безредни тълпи, а добре уредена армия подъ предводителството на най-видни западни князе и графове, които, ако би се съединили съ дружинитѣ на Валтера Голакъ и Петра Амьенски, едва ли лесно би се отървалъ отъ тѣхъ, още повече че самъ императорътъ кроялъ да ги използува, за да си върне азиятскитѣ владения на империята. Затова следъ петь дена отъ пристигането на Петра всичката тая сгань била прекарана въ Мала Азия, която, както е известно, загинала още въ първитѣ сражения съ турцитѣ.

И наистина, не се минало много време, и България посетили нови кръстоносци, които обаче не оставили такъвъ лошевъ споменъ за себе си благодарение, отъ една страна, на голѣмата и строга дисциплина, която владѣела въ тѣхнитѣ редове, а отъ друга — на тѣхнитѣ предводители. Това били войскитѣ на херцогъ Годфрида Лотарингски, които презъ Маджарско минали тихо и мирно и, изпроводени отъ самия маджарски краль, стигнали въ Малевила, отгдето презъ р. Сава се прехвърлили и се разположили на лагеръ предъ „българския градъ Бѣлградъ“. Следъ като се приготвили добре, кръстоносцитѣ потеглили на пѫть. Тѣ навлѣзли въ голѣмитѣ „български гори“ (Bulgariae silvas) и стигнали безъ никакви

инциденти първомъ въ Нишъ (Niz). Но преди да стигнс въ Нишъ, херцогътъ билъ посрещнатъ отъ пратеници на Алексия I, които му връчили писмо отъ своя господарь съ следното съдържание: „Алексий, императоръ на Цариградъ (столица на гръцката държава), (поздравява) съ голѣма радость херцогь Готфрида и неговитѣ съпжтници. Моля те, най-християнский княже, да не допустнешъ, щото твоята войска (gentem tuam) да граби и опустошава държавата и земитѣ ми, въ които ти си навлѣзълъ, но ти ще имашъ свобода да купувашъ, и по тоя начинъ отъ нашата власть ще ти се даде възможность да купувашъ и да ти се продава всичко достатъчно, отъ което се нуждаешъ“. Къмъ това предупреждение Готфридъ се отнесълъ съ надлежното внимание и не допустналъ никакви недоразумения между мѣстното население и кръстоносцитѣ. Отъ Нишъ последнитѣ дошли въ Срѣдецъ (Sternitz, Straliciam), отгдето презъ Ихтиманския проходъ (exsuperatis claustris, qui vulgo dicuntur Sancti Basilii) слѣзли въ по-равни мѣста, които доставяли изобилни храни, пристигнали въ „прекрасния градъ Пловдивъ“, знаменитъ и твърде богатъ градъ.

Тамъ се пръсналъ слухъ, какво Хуго, графъ де Вермандуа, братъ на френския краль Филипа I, човѣкъ съ голѣми претенции, но съ малки способности, който по-рано отъ Апулия излѣзълъ въ Драчъ, гдето билъ любезно приетъ и сетне съ голѣма почить билъ доведенъ въ Цариградъ, се намиралъ въ пленъ въ Византия, — слухъ, основанъ на това, че императорътъ, който билъ получилъ едно надуто писмо, въ което Хуго искалъ да бжде достойно посрещнатъ, наистина държалъ френския графъ подъ надзоръ, и че фактически не се ползувалъ съ пълна свобода. Тоя слухъ подигналъ страшно незадоволство въ лотарингската войска, и се почнали грабежи по страната. Готфридъ не задържалъ войницитѣ отъ тѣхнитѣ своеволия и грабежи, които се продължили до пристигането на кръстоносцитѣ подъ стенитѣ на столицата на 23. декемврий, като мислилъ, че съ това ще принуди императора да освободи пленницитѣ, което въ действителность било постигнато. Настаналитѣ обаче следъ

това недоразумения между Алексия I и Готфрида, които недоразумения имали въ основата си, отъ една страна, старанието на първия да получи отъ втория ленна клетва, а отъ друга — недовѣрието и отказътъ на последния, донесли найпосле въоржжени сблъсквания между ромеи и кръстоносци и ускорили пристигането на другъ единъ отъ виднитѣ участници на първия походъ предъ Цариградъ — на Боемунда Тарентски. Още презъ зимата въ едно писмо до Готфрида, като изтъквалъ злобата на ромеитѣ и тѣхната упорита и непреодолима омраза къмъ латинскитѣ народи, Боемундъ го съветвалъ за презъ зимата „да отстжпи отъ столицата къмъ Одринъ и Пловдивъ“ или да отведе войската си „въ ония богати страни, за да й даде да си почине въ изобилие отъ хранителни припаси, които тя тамъ ще намѣри“. „Азъ пъкъ, писалъ Боемундъ, съ божия помощь въ началото на пролѣтьта ще побързамъ (да дойда) при тебе, моя господарь, и съ братска обичь ще дамъ съветъ и ще окажа съдействие противъ безбожния владѣтель на гърцитѣ“.[1])

И наистина, презъ есеньта още на 1096 г. Боемундъ заедно съ своя племенникъ Танкреда и други италиянски и галски владѣтели и съ една 10-хилядна армия се прехвърлилъ презъ Адриатика въ Драчъ, отгдето презъ Епиръ пристигналъ на Коледа при Костуръ (Castoream). Но понеже гражданитѣ имъ прѣчили да направятъ нуждннтѣ покупки, кръстоноснитѣ насила откарвали стада отъ дребенъ и едъръ добитъкъ и всичко необходимо за ядене и голѣми загуби нанесли на мѣстнитѣ жители, които ги мразѣли като неприятели. Оттамъ тѣ навлѣзли въ една много плодородна страна, на име Пелагония (Битолско), и се разположили тамъ на лагеръ. „Като чули, пише Вилхелмъ Тирски, че въ съседство се намирало селище, напълнено само отъ еретици жители (богомили?), кръстоносцитѣ съ голѣма бързина се нахвърлили и, като завзели съ сила крепостьта, запалили сградитѣ, а, следъ като гражданитѣ загинали едни отъ мечъ, други въ

[1]) Albertus, ib., lib. II, cap. VI—XIV, p. 199, 36 — 202, 42. — Willermi Tyrensis Historia rerum etc, lib. II, cap. III—IV, p. 653, 4-18, 48-57 — 654, 9-; cap. X, p. 656, 45-55. — Св. Георгиевъ, п. т., стр. 95—98.

пожара, върнали се оттамъ съ голѣма и богата плячка". Императорътъ, като се научилъ, че войската на Боемунда се приближавала, тайно заповѣдалъ на началницитѣ на своитѣ войски, които поради зимата били разположени въ сжщитѣ мѣстности, да я следятъ съ всичката войска на ония области отстрани чакъ до р. Вардаръ непрекжснато и, ако имъ се падне случай, удобно време денемъ или нощемъ, тайно или по другъ начинъ, да се опитватъ да тревожатъ минаващата кръстоносна войска, защото твърде подозрително се гледало на Боемундовото навлизане. Но въ сжщото време Алексий I изпращалъ свои хора при Боемунда съ писма, въ които се обръщалъ къмъ последния съ ласкави думи и го канилъ по-скоро да дойде при него. А пъкъ ромейскитѣ пълководци които следвали и наблюдавали войската на Боемунда, при преминаването ѝ презъ Вардаръ нападнали на останалитѣ отреди, но при това тѣ потърпѣли поражение. Боемундъ, обаче, който по хитрость не отстжпвалъ на Алексия I, не обръщалъ внимание на всичко това, скрилъ своето незадоволство и продължилъ пжтя по стария крайбрѣженъ пжть via Egnatia, къмъ Цариградъ, като искалъ да използува приятелската покана на императора. Тамъ той пристигналъ на 3. априлъ 1097 год. въ четвъртъкъ предъ Великдень и се присъединилъ къмъ Готфрида Лотарингски за съвмѣстни действия противъ турцитѣ.[1])

Отъ сжщия характеръ било и преминаването на енергичния и воинственъ графъ тулузски Раймундъ съ голѣма кръстоносна войска, който презъ северна Италия и Далмация презъ есеньта на 1096 г. се спустналъ по източния брѣгъ на Адриатическо море въ Драчъ, отгдето навлѣзълъ въ византийска територия. Кръстоносцитѣ минали презъ югозападнитѣ български земи, по via Egnatia, сжщо подъ непосрѣдното наблюдение на наемни императорски войски, състоящи отъ турци, кумани, печенѣзи и българи, които не позволявали на кръстоноситѣ да се отбиватъ отъ пжтя си на-

[1]) Albertus, ib. cap. XVIII—XIX, p. 203,48 — 204, 20. — Willermus ib. cap. XIII—XIV, p. 658, 12 — 659, 23. — Подробно вж. Св. Георгиевъ, п. т., стр. 98—105.

вѫтре въ страната; и, ако е имало такива случаи, последнитѣ бивали нападани отъ ромейската войска и мѣстнитѣ жители, като имъ устроявали по пѫтя засади и ги избивали, на което и кръстоносцитѣ отговаряли съ не по-малка жестокость, така че работата дошла до въорѫжени сблъсквания, каквото е било сражението при Русионъ (Rossa, сег. Руськьой). Алексий I, за да прекрати тия нежелателни сблъсквания, извикалъ чрезъ пратеници Раймунда да дойде по-скоро въ столицата, макаръ че и следъ това враждебнитѣ действия между ромеи и кръстоносци не се прекратявали. Последни отъ кръстоноснитѣ водачи, които минали така сѫщо презъ българскитѣ земи (Bulgarorum regiones), били херцогъ Робертъ Нормандски, синътъ на Роберта Фризъ, и неговиятъ зеть Стефанъ графъ на Блуа и Шартъръ. Тѣ отъ Бриндизи минали морето презъ пролѣтьта на 1097 г. и излѣзли при Драчъ, отгдето по via Egnatia тихо и мирно, както изглежда, пѫтували безъ всѣкакви инциденти било съ ромейската войска, било съ мѣстното население и стигнали предъ Цариградъ.[1]) Така предъ столицата на Византия били събрани почти всички главни водачи на кръстоноснитѣ опълчения. Тѣ били задържани отъ императора доста време и само следъ дълги разправии и преговори съ тѣхъ, за да осигури за себе си всички завоевани отъ кръстоносцитѣ земи, и, следъ като дали ленна клетва и се признали за ленници на ромейския императоръ, Алексий I Комнинъ имъ разрешилъ да минатъ презъ Босфора и да навлѣзатъ въ Мала Азия.

Такива били събитията, които се разиграли въ българскитѣ земи въ началото на първия кръстоносенъ походъ и въ връзка съ него и оставили въ историята на българския народъ твърде нелестенъ споменъ за преминаването на първитѣ освободители на гроба Господенъ презъ нашето отечество. Вече това обстоятелство, че и мѣстното българско население наредъ съ императорскитѣ войски се противопоставяло навсѣкѫде на кръстоносцитѣ, за да се защити отъ тѣх-

---

[1]) Albertus, ib., cap. XX—XXI, p. 204, 20-56. — Willermus, ib. lib, II, cap. XVI—XXII, p. 659, 50 — 664, 33. — Подробно вж. Св. Георгиевъ, п. т., стр. 106—115.

нитѣ своеволия и грабежи, ясно показва, че то е гледало на тѣхъ като на разбойници и искало часъ по-скоро да се отърве отъ тия неканени гости. Затова едва ли може да се допустне, че съ запознаването си съ западноевропейскитѣ народи у българитѣ се е зародила мисъльта съ тѣхна помощь да се освободятъ отъ владичеството на ромеитѣ, особено при Алексия I, когато политическото и социално-економическото положение на българския народъ се бѣ твърде влошило, както ще видимъ, а националното съзнание у българитѣ бѣ силно притиснато.

*

Обаче презъ времето на първия кръстоносенъ походъ на българскитѣ земи било сѫдено още единъ пѫть да се подложатъ на нападение откъмъ норманитѣ, респек. отъ страна на Боемунда Тарентски. Когато следъ първитѣ успѣхи въ борбата съ турцитѣ-селджуци Боемундъ завладѣлъ Антиохия и основалъ антиохийското княжество, въ него се породила идеята да образува въ Азия силна, самостойна норманска държава, която напълно да отговаряла на неговия държавнически умъ, засвидетелствувана храбрость и голѣмо честолюбие. Поради това подъ предлогъ, че Алексий I Комнинъ не му пращалъ помощь противъ селджуцитѣ, той отказалъ да му предаде завоеванитѣ зами съгласно съ договора отъ 1097 г., а оттука и да признава върховната власть на византийския императоръ. Обаче, когато опитътъ му да наложи рѫка на слабото Иерусалимско кралство се оказалъ несполучливъ, Боемундъ обърналъ вниманието си отново къмъ селджуцитѣ. Повиканъ на помощь отъ арменския князъ на гр. Малатия Гавриила противъ кападокийския султанъ Мелико-Гази Данишменда, който обсаждалъ тоя градъ, Боемундъ, неочаквано нападнатъ отъ последния, преди да достигне Малатия, билъ съвсемъ разбитъ и попадналъ въ пленъ (1100 г.). Отъ тая злополука на антиохийския князъ поискалъ да се възползува Алексий I, за да го окончателно унищожи: той предложилъ на Данишменда голѣма откупна сума на условие, че норманътъ ще му бѫде предоставенъ на пълно разпореждане. Но

тоя опитъ не далъ никакъвъ резултатъ, и Боемундъ останалъ като пленникъ цѣли три години, до 1103 год., когато билъ откупенъ за 100 хиляди жълтици, заплатени една часть отъ Балдуина Едески, а другата часть отъ арменския князъ Когъ-Василъ (1082—1112), владѣтель на областьта Комагенъ, който се намиралъ постоянно въ връзки съ кръстоносцитѣ и особено съ Танкреда, братовчеда на Боемунда.[1])

Следъ завръщането си отъ плена Боемундъ намѣрилъ съвсемъ измѣнени работитѣ на антиохийското княжество. Въпрѣки това, че Танкредъ, който управлявалъ княжеството презъ времето на Боемундовия пленъ, умѣло защитавалъ норманскитѣ интереси, тѣхната държава била силно стѣснена, отъ една страна, отъ селджуци, а отъ друга — отъ ромеи. Сега тъкмо Боемундъ искалъ да отстрани тая заплашваща отъ две страни опасность. Но въ борбата съ селджуцитѣ той потърпѣлъ пълно поражение при гр. Харранъ, южно отъ Едеса, и едвамъ сполучилъ да се спаси отъ пленъ. Действията му пъкъ противъ ромеитѣ сѫщо така били безуспѣшни. Следъ тия чувствителни несполуки за Боемунда станало повече отъ ясно, че при тогавашнитѣ обстоятелства, а главно при силитѣ, съ които той разполагалъ, осѫществението на първоначалнитѣ му планове — да основе силна, самостойна норманска държава въ Сирия — се оказало невъзможно. Затова, безъ да се отказва отъ първоначалната си цель, Боемундъ решилъ да потърси нови сили и срѣдства за нейното окончателно постигане. Като предалъ властьта надъ разлагащето се антиохийското княжество на Танкреда, въ 1104 г. той заминалъ за Италия.[2])

Следъ като се завърналъ отъ Азия, Боемундъ предприелъ пѫтуване по Европа, за да вербува нова войска. Презъ януарий 1105 год. той пристигналъ въ Бари и тамъ останалъ до септемврий, но, преди да предприеме своето пѫтуване по Европа,

---

[1]) П. Безобразовъ, Боемундъ Тарентскій, п. т., стр. 85 (49)—99 (55). — Г. Ф. Герцбергъ, п. т., стр. 270—273. — F. Schalandon. ib, p. 217—222, 232—233.

[2]) F. Chalandon, ib. p. 233—236. П. Безобразовъ, п. т., стр. 92 (56) — 94 (58). — Г. Ф. Герцбергъ, п. т., стр. 273.

той сполучилъ да се сдобие съ благословението на папа Пасхалия II (1099—1118), който не само одобрилъ плана на Боемунда за освобождението на Гроба Господенъ, но и прикомандирувалъ къмъ него епископъ Бруно като легатъ на папския престолъ; епископътъ го придружавалъ презъ време на пѫтуването му. Презъ мартъ той вече обхождалъ Франция, а на Великдень въ Нормандия се срещналъ съ английския краль Вилхелма, който разрешилъ на своитѣ васали да се присъединятъ къмъ Боемунда и да му помогнатъ въ предприятието. Навсѣкѫде въ Франция той се домогвалъ да възбуди господствуващето тамъ аскетическо настроение и показвалъ на народа донесенитѣ отъ Светата земя мощи и други свети предмети. Той се срѣщалъ нѣколко пѫти съ френския краль Филипа I и въ 1106 год. се оженилъ въ Шартъръ за разведената му дъщеря Констанция. Въ речьта си, която той държалъ тамъ отъ олтаря на Богородица, той проповѣдвалъ походъ за освобождението на Гроба Господенъ, но въ сѫщото време подбуждалъ слушателитѣ си противъ враговетѣ на християнството и особено противъ ромеитѣ схизматици и тѣхния императоръ. Тая речь имала нечуванъ успѣхъ. На 26. юний 1106 г. Боемундъ заедно съ папския легатъ присѫтствувалъ на църковния съборъ въ Пуату, гдето двамата говорили речи, и къмъ Боемунда се присъединили много видни рицари; презъ августъ сѫщата година той се върналъ въ своето княжество Тарентъ и останалъ тамъ до есеньта на 1107 год., като стъкмявалъ флота и се приготвялъ за походъ.[1])

Но противъ кого е билъ насоченъ тоя походъ? Понеже главнитѣ автори, които сѫ описали тоя походъ, сѫ разногласни, то и новитѣ историци различно отговарятъ на тоя въпросъ, който се свежда къмъ следното: главниятъ обектъ на Боемунда въ този походъ, споредъ едни, билъ Иерусалимъ, т. е. защитата на Гроба Господенъ отъ неприятелитѣ, а споредъ други — изключително Византия, т. е. покорението на византийската империя, съ други думи, Боемундъ искалъ да осѫществи мисъльта на баща си Роберта Гюискаръ.

[1]) П. Безобразовъ, п. т., стр. 100 (64) — 103 (67). — F. Chalandon, ib., p. 242—243.

Тия два въпроса, споредъ насъ, не бива да се разглеждатъ отдѣлно единъ отъ другъ, защото тѣ сѫ тѣсно свързани помежду си. Заминавайки отъ Азия, Боемуднъ, както видѣхме, не се отказалъ отъ първичния си планъ, защото въ противенъ случай той би изтеглилъ цѣлата норманска войска заедно съ братовчеда си Танкреда, особено ако той би решилъ въ душата си да унищожи Византия. По-нататъкъ презъ 1105 и 1106 год., пѫтувайки по Европа, той проповѣдвалъ кръстоносенъ походъ противъ неприятелитѣ на Гроба Господенъ, между които той поставялъ и ромеитѣ и тѣхния императоръ, и то не само като такъвъ, отъ когото трѣбва да се освободи Светата земя, но и като такъвъ, който главно му попрѣчилъ за закрепата и засилването на антиохийското княжество, следователно императорътъ се явявалъ въ очитѣ му, като неговъ личенъ неприятель; оттука за Боемунда било повече отъ ясно, че първомъ той трѣбвало да сломи силата на тоя свой врагъ, да го принуди да се откаже отъ завоеванието на Сирия и, като сключи за себе си твърде сгоденъ миренъ договоръ за нѣколко години, да бѫде свободенъ откъмъ Византия при осѫществението на първоначалния си планъ — да основе силна, самостойна норманска държава въ Сирия. По тоя начинъ на Боемунда се налагало отъ самото положение на работитѣ да насочи своя походъ презъ Византия, а не противъ Византия, въ смисълъ на завоевание, за Азия.[1])

Алексий I Комнинъ, който своевременно узналъ както за заминаването му за Италия, а сѫщо и пѫтуването му по Европа за събиране на нова многобройна войска, отъ своя страна се заловилъ да се приготви да посрещне новото нападение на Боемунда. Той събралъ войскитѣ отъ цѣлата империя, вербувалъ наемници въ чужбина, дори и турци. Извикалъ отъ Сирия войскитѣ, командувани отъ Кантакузина. Още презъ септемврий 1105 год. той самъ пристигналъ въ Солунъ, и произведенъ билъ наборъ на войници въ България,

---

[1]) Вж. подробно по тоя въпросъ П. Безобразовъ, п. т., стр. 95 (59)—100 (64).

които самъ императорътъ обучавалъ. Следъ това събралъ корабитѣ отъ всички приморски области на империята, къмъ които била присъединена и венецианска флота. За „велики дука" на образуваната по този начинъ флота назначилъ Контостефана, комуто било поръчано зорко да отбранява адриатическия брѣгъ и да не позволи на норманитѣ да направятъ десантъ. Въ Драчъ назначилъ за дука Алексия Комнинъ, втория синъ на севастократора Исаака, като му възложилъ добре да укрепи тоя градъ и да отбива всички нападения. Очевидно, Алексий I Комнинъ ималъ за цель не само да не позволи на неприятеля да навлѣзе въ империята, както бѣ въ 1097 год., но и да го не допустне изобщо да излѣзе на адриатическия брѣгъ. Отъ Солунъ той заминалъ за Струмица, отгдето посетилъ мънастиря Богородица Елиуса при днеш. село Велюша или Велюса и направилъ известни дарения; оттамъ дошелъ до Слопимъ (Σλόπιμος или Σλόπιτζος, неизв.) и оттамъ презъ Валовище (Βαλαβίστα, тур. Демиръ-хисаръ) се завърналъ въ Солунъ, а въ началото на ноемврий 1106 год. въ Цариградъ[1]).

Между това презъ есеньта (октомврий) на 1107 год. Боемундъ потеглилъ отъ Бриндизи на 200 транспорта и 30 военни кораба, които носѣли една армия отъ 34,000 души (а споредъ други 3,400, което е малко вѣроятно[2]). Великиятъ дука на византийската флота Контостефанъ, въпрѣки поръчкитѣ на императора, не можилъ да възпре десанта на норманската флота, и Боемундъ излѣзълъ при Авлона, завладѣлъ града, а на 13. октомврий се разположилъ предъ Драчъ. Планътъ на Гюискаровия синъ, очевидно, билъ сѫщиятъ както и на баща му презъ 1081 год.: отъ Драчъ да потегли срещу Солунъ и оттамъ за Цариградъ. Известенъ своевременно отъ Алексия Комнинъ, дука и защитникъ на Драчъ, за пристигането и обсада на града отъ норманитѣ, Алексий I вед-

---

[1]) Anna, ib. II, p. 153, 16—155, 17; 165, 28. — П. Безобразовъ, п. т., стр. 103 (67). — Вж. В. Н. Златарски, Намѣстници-управители на България и пр. п. т., стр. 391—392, и тукъ по-долу, стр. 310.

[2]) П. Безобразовъ, п. т., стр. 104 (68), бел. 1. — F. Chalandon, ib., p. 243.

нага взелъ всички необходими мѣрки, за да локализира войната: веднага заповѣдалъ на флотата въ Адриатическо море зорко да бди и да прекѫсне всѣкакви сношения на неприятеля, та да попрѣчи за снабдяването му съ съестни припаси. После, като повѣрилъ охраната на столицата на великия друнгарий на флотата и евнухъ Евстатия Киминианъ и на Никифора Деканъ, императорътъ потеглилъ отъ столицата, за да поеме самъ рѫководството на военнитѣ действия. Но, споредъ думитѣ на Анна Комнина, той трѣбвало да спре твърде близко до Цариградъ, въ Геранионъ, да чака чудото, което обикновено ставало въ Влахернската църква, при заминаването на императора за нѣкоя война. Това е било на 1. ноемврий 1107 год., когато потеглилъ за Солунъ. По пѫтя като стигналъ въ Хировакхи, той назначилъ бившия български управитель Ивана Таронитъ за епархъ, т. е. префектъ на столицата, следъ което продължилъ пѫтя си, но като миналъ Марица и се разположилъ на лагеръ при Псилонъ, било открито ново съзаклятие противъ живота на императора, начело на което заставалъ единъ отъ българитѣ Аароновци, именно правнукътъ на царь Иванъ-Владислава Ааронъ заедно съ брата си Теодора, които били интернирани въ гр. Анхиалъ. Следъ това Алексий I стигналъ въ Солунъ, гдето се събрала армията му, разпратилъ отдѣлни отреди да завзематъ разни проходи, презъ които норманитѣ биха могли да завладѣятъ Епиръ, а самъ останалъ въ Солунъ до края на зимата.[1])

Следъ като се закрепилъ въ Авлона, Боемундъ съсрѣдоточилъ вниманието си на Драчъ и искалъ какъ-и-какъ да го завладѣе. Следъ дълги приготовления той можалъ да предприеме сериозни действия само съ настѫпването на пролѣтьта 1108 год. Той сполучалъ да завладѣе нѣколко крепости около Драчъ; обаче и тритѣ опитвания на норманитѣ да завладѣятъ града се оказали безъ резултатъ, защото въ лицето на дука Алексия Комнинъ, защитника на града, тѣ срещнали опитенъ пълководецъ, който съ своята бдителность и предупредителность успѣлъ да осуети всичкитѣ имъ атаки

[1]) Anna, ib. II, p. 174, 1—178, 9. — Вж. тукъ по-горе, стр. 133. — F. Chalandon, ib. p. 243—244.

и опити да завладѣятъ стенитѣ на града. Освенъ това презъ пролѣтьта на военния театъръ се явилъ и самъ Алексий I. Отъ Солунъ презъ Пелагония и Охридъ той навлѣзълъ въ днеш. Албания и се разположилъ на лагеръ при крепость Дѣволъ, т. е. на равнината между р. р. Шкумба и Дѣволъ, гдето тия рѣки се най-вече сближаватъ.[1]) Алексий I помнилъ добре страшното поражение, което той бѣ потърпѣлъ въ 1081 год. при Драчъ и, наученъ отъ опита, решилъ тоя пѫть да не дава генерално сражение. Той само заповѣдалъ на лековъоржжената войска сегизъ-тогизъ да безпокои норманитѣ и да пущатъ стрели, но главно въ конетѣ, а не въ яздачитѣ, защото, споредъ Анна, императорътъ знаелъ, че норманскитѣ рицари поради желѣзното си облѣкло сѫ неуязвими. Следъ това той се разпоредилъ да се завзематъ и укрепятъ всички крепости около Драчъ, кѫдето били изпратени войски. Така, Авлона, пристанището Иерихо и Канина имали за свой защитникъ Михаила Кекавменъ, Петрула крепость, която се намирала по пѫтя отъ днеш. Елбасанъ за Драчъ, завзелъ Александъръ Кавасила; въ Дебъръ на Черни Дринъ билъ поставенъ гарнизонъ подъ началството на известния намъ Лъвъ Никеритъ, бившия дука на Паристрионъ, който ималъ назначение, очевидно, да пази Охридъ и пѫтя на отстѫплението на императора въ случай на нужда; на Евстатия Камица било възложено да брани проходитѣ около Арбанъ, днешния Кройски окрѫгъ съ Миридитскитѣ и отчасти Дукагинскитѣ планини, и най-сетне крепость Главиница при горното течение на днеш. р. Гяница, лѣвъ притокъ на долни Семени, отбранялъ пълководецътъ Алиятъ.[2]).

Вѫпрѣки това, че ромеитѣ завзели такива важни стратегически пунктове, които опасвали мѣстноститѣ около Драчъ, все пакъ Боемундъ сполучилъ да си пробие пѫть и да завладѣе Арбанонъ (сег. Елбасанъ) съ околнитѣ крепости, а сѫщо

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Де се е намиралъ Дѣволъ. Известия на Истор. Д-во, кн. V (1922), стр. 35—45.

[2]) Anna, ib. II, p. 189, 26—190, 11, 27, 29. — П. Безобразовъ, п. т., стр. 105 (69)—106 (70). — Ср. В. Н. Златарски, Намѣрениятъ въ Албания надписъ и пр.. п. т., стр. 71—72.

по-сетне и Дебъръ. Норманитѣ „ограбили областьта Мокра (западно отъ Охридското езеро) и завзели Багора, твърде голѣма планина между българскитѣ и диррахийски планини".[1]) Следъ това братътъ Боемундовъ Гвидо далъ сражение на Евстатия Камица, въ което му нанесълъ страшно поражение. Норманската войска удържала още една победа надъ отбранителя на Главиница при горното течение на р. Гяница Алиатъ, който падналъ убитъ. Между това положението на норманската войска не било много добро: отъ една страна, съединената ромейско-венецианска флота внимателно пазѣла адриатическия брѣгъ и не допущала никаква връзка съ Италия, а отъ друга — сухопжтната войска завземала всички планински проходи на изтокъ отъ Драчъ; прехраната била свързана съ голѣми мжчнотии, и въ лагера на Боемунда се почувствувалъ гладъ и се почнала нѣкаква стомашна болесть, може би, холера. Затова по-нататъшнитѣ действия на норманитѣ били насочени главно, какъ да се отстрани това бедствие и да се набавятъ храни.[2])

На мѣстото на убития Алиатъ императорътъ изпратилъ въ Главиница Кантакузина, който по пжтя си обсадилъ завзетата отъ норманитѣ крепость Милонъ, при прохода на р.

---

[1]) Theophylacti Bulgari Epistola 65 apud Meursium, Migne, ib., col. 484 C: καὶ τὸ τοῦ Μόκρου μέρος (ὁ δὲ Μόκρος τῆς Ἀχρίδος τμῆμα) παρὰ τοῦ δούλου καὶ ἀποστάτου λελῄσται. Ἡ δὲ Βαγορὰ (ὄρος δὲ αὕτη πάμμεγα, καὶ τοῖς Βουλγαρικοῖς καὶ Δυρραχικοῖς ὄρεσι μεσιτεῦον) παρὰ τοῦ ἀντάρτου φυλάττεσται, т. е „Областьта Мокра (Мокра е часть отъ Охридско) е ограбена отъ роба и отстжпника. Багора (това е твърде голѣма планина, която се намира между българскитѣ и диррахийскитѣ планини) завзелъ бунтовникътъ". Тукъ подъ „робъ", „отстжпникъ" и „бунтовникъ" се разбира тъкмо Боемундъ Тарентски (за това вж. митр. Симеонъ, п. т., стр. 164—167). Съ сжщитѣ имена архиеп. Теофилактъ го нарича и въ писмото си до солунския митрополитъ Теодула (Писмо 11-о по Меурсия. Migne, ib., col. 376 D—377 B. — Митроп. Симеонъ, п. т., стр. 56—57). — Тукъ, план. Багора е сжщата Бабагора. Вж. тукъ по-горе стр. 173, бел. 1 и подробно В. Н. Златарски, Багора—Бабагора — Bagalatus. Сборникъ въ честь на А. Иширковъ. София 1933, стр. 187—190.

[2]) Anna, ib., II, p. 190, 12-27; 191, 4-11. — П. Безобразовъ, п. т., стр. 106 (70). — В. Н. Златарски, Намѣрениятъ въ Албания надписъ и пр. п. т., стр. 73.

Симени въ Музакийската равнина, но не можилъ да завладѣе крепостьта, защото на помощь на обсаденитѣ се явили нормански рицари, които принудили Кантакузина да отстѫпи отъ Милонъ. Появяването на Кантакузина подъ тая крепость и опитването му да я завладѣе, както изглежда, открили плана на Алексия I, и Боемундовиятъ братъ Гвидо решилъ да го осуети, като се разправи поотдѣлно както съ Михаила Кекавмена, тъй и съ Кантакузина. Той изпратилъ една часть отъ рицаритѣ противъ защитника на Иерихо и Канина, комуто нанесли поражение. Следъ това тѣ се обърнали къмъ Кантакузина, като проникнали до лагера му; но тукъ норманитѣ били разбити, и Кантакузинъ отново ги преследвалъ до кр. Милонъ Но Боемундъ, който въ това време се намиралъ въ твърде стѣснено положение и на море, и на суша и чувствувалъ голѣма нужда отъ храна, изпратилъ доста голѣма часть отъ войската си, за да ограби градоветѣ около Иерихо, Канина и Авлона. Кантакузинъ обаче зорко следилъ за движението на норманитѣ и веднага изпратилъ нѣкого-си Вероита съ силна войска; тоя сполучилъ да ги разбие и при отстѫплението си да изгори корабитѣ на Боемунда. Тогава последниятъ, разядосанъ отъ тая чувствителна несполука, събралъ до седемь хиляди пеша и конна войска противъ Кантакузина, като билъ увѣренъ, че още при първото ѝ нападение ромейската войска заедно съ пълководеца си ще бѫде взета въ пленъ. Но и тоя пѫть Кантакузинъ, благодарение на своята бдителность и всѣкогашна готовность, сполучилъ да имъ нанесе пълно поражение при р. Дѣволъ (сег. Семени), като много отъ тѣхъ избилъ и пленилъ, а останалитѣ потънали въ вировет҃ѣ на рѣката. „А всички графове, забелязва Анна, той изпратилъ при императора и после се върналъ при план. Томоръ“, като продължавалъ да нанася на норманитѣ нови поражения. По едно време положението на Боемунда малко нѣщо се подобрило. Контостефанъ лошо охранявалъ илирския брѣгъ и преплувалата отъ Италия флота сполучила да донесе храна на норманската войска. Известенъ за този новъ промахъ на великия дука на флотата, императорътъ го смѣнилъ и на мѣстото му назначилъ Маврокатакалона, който турилъ край на всѣкакви връзки

съ Италия и изгорилъ нѣколко неприятелски кораби, които се опитвали да пристанатъ на брѣга.[1])

Като се видѣлъ най-сетне заобиколенъ отъ всички страни отъ неприятеля и се убедилъ, че той не ще може да превземе Драчъ, че мѫчно ще продоволствува войската си, защото отъ Италия не можело нищо да се докара, а пъкъ да граби страната сѫщо не било възможно, Боемундъ почналъ преговори за миръ. Особено го подбуждали къмъ това другитѣ рицари, които били останали при него, като казвали, че тѣ се заловили за едно предприятие, което надминава силитѣ имъ, и че Богъ ги наказва за алчностьта и несправедливостьта имъ да се сражаватъ съ християни — ромеитѣ. Но нѣма съмнение, че главната причина, която го принудила да иска миръ отъ императора, била измѣната, която извършили най-близки до него лица, на които той се довѣрявалъ най-много, братъ му Гвидо и Робертъ Монфорски. При отчаяното положение, въ което се намирали норманитѣ и тѣхниятъ вождъ, много отъ рицаритѣ виждали, че ще загинатъ всички отъ гладъ и отъ върлуващата болесть, и поради това тѣ решили на своя глава, безъ знанието на Боемунда, да се обърнатъ къмъ императора съ предложение да ги приеме, което Алексий I направилъ на драго сърдце, като при това имъ направилъ подаръци и ги почелъ съ разни титли. Едно отъ главнитѣ условия отъ страна на рицаритѣ било това, че императорътъ ще имъ даде пѫть свободно да заминатъ за Светата земя, отъ което може съ известна достовѣрность да се заключи, че измѣната на рицаритѣ не се дължала на нѣкои егоистични стремежи, а се налагала отъ самитѣ стекли се тежки обстоятелства, безъ обаче тѣ да се откажатъ отъ първоначалната си цель: вмѣсто съ орѫжие въ рѫце да преминатъ презъ Византия, както искалъ да постѫпи за свои лични цели тѣхниятъ вождъ, и което въ края на краищата се оказало невъзможно, тѣ предпочели спокойно да преминатъ презъ тая държава и да запазятъ своя животъ и сили за борба съ мюсюлманитѣ. Нѣма съмнение, чс прего-

---

[1]) Anna, ib., II, p. 191, 11 — 198, 24. — В. Н. Златарски, п. т., стр. 73—77. — П. Безобразовъ, п. т., стр. 106 (70)—107 (71).

воритѣ на рицаритѣ съ императора се почнали преди сключването на окончателния договоръ.[1])

Както и да било, но тая постжпка на рицаритѣ ускорила сключването на мира: за Боемунда, който разбралъ напълно своето тежко положение, не оставало нищо друго, освенъ да побърза съ сключването на мира съ императора. Нему се искало, обаче, да запази своя външенъ престижъ и да води преговори съ източния монархъ, като равенъ съ равенъ. Боемундъ поискалъ, щото нѣколко знатни ромеи да му бждатъ оставени за заложници, и императорътъ изпратилъ четирма пратеници, за да уговорятъ, какъ ще се водятъ преговоритѣ за миръ. Боемундъ искалъ да го посрещнатъ на шесть стадии най-близкитѣ сродници на императора, самъ императорътъ да стане на крака, щомъ той влѣзе въ палатката му, да не споменува за предишната васална клетва, да му бжде позволено да говори за всичко, колкото му било угодно, императорътъ да го вземе за ржка и да го тури да седне при възглавието на своето седалище, да му бжде позволено да влѣзе, придруженъ отъ рицари, и да не прекланя нито глава, нито колѣне. Пратеницитѣ се съгласили, щото императорътъ да го вземе за ржка и да го тури да седне при възглавието, да го посрещнатъ царски роднини, обаче не най-близкитѣ, да влѣзе съ придружаващи го рицари; на другитѣ условия тѣ не се съгласили. Трима отъ пратеницитѣ били предадени на Гвидо като заложници. Четвъртиятъ пратеникъ, Константинъ Евфорвинъ, позволилъ на Боемунда да пренесе лагера си на по-здраво мѣсто, а въ замѣна на това Боемундъ разрешилъ на Евфорвина да влѣзе въ Драчъ, гдето всичко намѣрилъ въ добро състояние. Боемундъ, придруженъ отъ Евфорвина, отишълъ въ императорския лагеръ при Дѣволъ; Алексий I Комнинъ го взелъ за ржката, както било уговорено, и поканилъ да седне при царското седалище. Отначало преговоритѣ не тръгнали добре и заплашвали да се прекжснатъ. Защото императорътъ му спомнилъ, макаръ и между другото, за предишния договоръ между тѣхъ, уговарвалъ Боемунда добро-

---

[1]) Подробно вж. П. Безобразовъ, п. т., стр, 107 (71)—113 (77). — Ср. В. Н. Златарски, п. т., стр. 82—83.

волно да му се покори и да накара и Танкреда да направи сѫщото. Това силно оскърбило гордия норманинъ, и той излѣзълъ отъ царската палатка, съ намѣрение да се върне къмъ Драчъ, но кесарь Никифоръ Врианий сполучилъ да придума Боемунда да се съгласи съ нѣкои искания на императора и го върналъ, като го уловилъ за рѫката, отново въ царската палатка. Следъ това безпрѣчно билъ подписанъ на 2. септемврий 6617=1108 год. мирниятъ договоръ, чиито главни точки били следнитѣ:

Боемундъ отново се призналъ за васалъ на императоръ Алексия I Комнинъ и на неговия синъ Ивана; той се задължилъ да имъ помага противъ всѣкакъвъ неприятель, билъ той християнинъ, или мюсюлманинъ; въ случай че му побърка война и бѫде боленъ, той обещалъ да изпрати на Византия помощна войска; той се задължилъ да не завоевава нито единъ градъ, който се намира или нѣкога се намиралъ въ предѣлитѣ на византийската империя, да не почва война по собствена инициатива; ако пъкъ той отвоюва нѣкой градъ длъженъ е да го предостави на императора, който или да го запази, или да му го даде като ленъ; той се обещалъ да не се признава за васалъ на нѣкой другъ монархъ, всички възможни завоевания да счита за ленни на Византия. Той обещалъ съ сила да накара Танкреда да предаде всички земи на Византия съ изключение на тия, които ще бѫдатъ предадени на Боемунда като ленни. По-нататъкъ въ договора се изброявали всички градове и страни, които оставали като ленни на Боемунда, а сѫщо и ония, които трѣбвало да се, върнатъ на Византия. Антиохия се предавала на Боемунда въ пожизнено владение, а графство Едесско за наследственъ ленъ. Дадена му била и почетната титла „севастъ". Най-сетне на императора било предоставено правото да назначава антиохийския патриархъ и се задължилъ освенъ това да заплати на Боемунда 20 таланта.[1])

Колкото тежки и да били за Боемунда тия условия, той трѣбвало да ги подпише, защото неговото предприятие противъ

---

[1]) Anna, ib. II, p. 201, 32 — 221, 14. — П. Безобразовъ, п. т., стр. 113 (77) — 115 (79). — Вж. Fr. Dölger, Regesten, 2. Teil, п. т., стр 51, № 1243.

Византия потърпѣло пълна несполука, така че той не билъ въ състояние да продължи похода по-нататъкъ на изтокъ, т. е. да се върне въ Антиохия и да продължи борбата съ селджуцитѣ, защото неговата войска чувствително била намалена както отъ византийското orжжие, тъй и отъ разнитѣ епидемически болести, които ще трѣбва да поставимъ въ връзка съ липсата на необходимата храна и изобщо съ глада, който бѣ настаналъ въ неговия лагеръ; но несъмнено главната причина, която направила армията на Боемунда недееспособна за по-нататъшни действия, било нарушението на военната дисциплина и изчезването на сплотеность: рицаритѣ действували, както видѣхме, на своя глава, грижили се повечето за себе си и не искали единодушно да се заловятъ за изпълнение плана на своя вождъ. Боемундъ разбралъ, че той не е вече въ състояние да държи въ ржцетѣ си кръстоносната войска. И наистина, следъ подписването на мирния договоръ повечето рицари отишли въ Цариградъ, отгдето тѣ, почетени съ много дарове, заминали за Иерусалимъ; други се върнали въ роднитѣ си мѣста, а трети намѣрили края на живота си въ българскитѣ земи при разни случаи. Така, не много следъ това, докато Боемундъ не бѣ напустналъ областьта на военнитѣ действия, братъ му Гвидо се разболѣлъ и открито призналъ измѣната, извършена отъ него; но не можилъ да получи никога прошка отъ брата си, защото се поминалъ наскоро отъ треска (малария). „Тогава сжщо и Робертъ, съучастникъ въ сжщата измѣна, умрѣлъ, безъ да бжде възхваленъ отъ устата на нѣкого за заслугитѣ", завършва западниятъ хронистъ Ordericus Vitalis, който найподробно описва трагедията на Боемунда на Балканския полуостровъ. Тоя Робертъ, за когото тукъ Ордерикъ споменува, е Робертъ Монфорски (Robertus de Monteforti), който билъ погребанъ въ мънастиря Св. Димитъръ при кр. Главиница, чиито развалини бидоха разкопани презъ последната война при с. Балши (въ горното течение на р. Гяница); надгробниятъ му надписъ билъ написанъ на мраморния стълбъ -- подъ надписа съ името на князъ Бориса отъ IX. вѣкъ, въ който надписъ се съобщава за покръщането на българския князъ

Михаила съ народа му въ 6374 год. = 865 г. Отъ тоя надписъ се установява, че Робертъ Монфорски се е поминалъ на 20. септемврий 1108 год., т. е. наскоро следъ подписването на мирния договоръ.[1]) При такива обстоятелства за Боемунда не оставало нищо друго, освенъ да се върне отново въ Италия и да формирува нова кръстоносна войска, за да се яви отново въ Антиохия и да възстанови тамъ своята сирийска държава, но тая своя мечта Боемундъ не можилъ да постигне, защото той се поминалъ въ 1111 год.

4. ВѪТРЕШНОТО ПОЛОЖЕНИЕ ВЪ БЪЛГАРИЯ ВЪ КРАЯ НА XI. И НАЧАЛОТО НА XII. ВѢКЪ ВЪ ВРЪЗКА СЪ ДЕЙНОСТЬТА НА ТЕОФИЛАКТА ОХРИДСКИ

Политическата и църковна автономия, която бѣ дадена на българския народъ следъ покорението му отъ Василия II, както по-горе вече изтъкнахме, следъ неговата смърть била много отрано, ако не съвсемъ отнета, то поне сѫществено нарушена отъ неговитѣ приемници. Избухването на нѣколко пѫти възстания както въ западна, така и въ източна България е достатъчно да ни покаже, доколко се измѣнило политическото и социално положение на българитѣ подъ византийско владичество. Разбира се, както едната, тъй и другата промѣни имали за цель да засилятъ властьта на владѣтелитѣ въ България. Откакъ северна и североизточна България била отдѣлена въ края на 6-ия или въ началото на 7-ия десетъкъ на XI. вѣкъ като самостойна областна единица — тема подъ име Паристрионъ — Подунавие съ цель да бѫде по-добре защитена северната граница на империята отъ нахлуванията на варваритѣ,[2]) византийската власть все пакъ не могла да се задържи въ тая область за едно по-продължително време, защото тя постоянно се нападала и следъ това и се наводнявала, както видѣхме, отъ печенѣзи, узи и кумани, които, следъ като се настанили тамъ, разпореждали се въ нея като

[1]) П. Безобразовъ, п. т., стр. 116 (80). — В. Н. Златарски, Намѣрениятъ въ Албания надписъ и пр., п. т.

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 112—113.

пълни владѣтели въ собствена земя. Поради това византийското влияние въ тая область било твърде слабо, и ромеизацията не е могла да пустне дълбоки корени. Съвсемъ друга картина представяла западна и югозападна България, която, споредъ думитѣ на Ѳ. Успенски, „съ течение на времето напълно влѣзла въ общата система на държавното управление. За тая часть въ края на XI. и въ началото на XII. вѣкъ не могло и дума да става за привилегии, изключения и мѣстна автономия съгласно съ първоначалнитѣ условия, които сѫ имали мѣсто и смисълъ само въ началото на покорението. Тя се управлявала на сѫщитѣ основания, както и другитѣ области на империята".[1])

Следъ откѫсването на северна и североизточна България като отдѣлна тема отъ ядрото на българскитѣ земи и подвеждането на дръстърската епархия подъ властьта на цариградския патриархъ,[2]) не сѫ ставали презъ дадената епоха нѣкои сѫществени промѣни нито въ административно нито въ църковно отношение въ българскитѣ земи: западната имъ половина продължавала да носи името „България", т. е. на тѣхъ сѫ гледали все още като на едно недѣлимо цѣло[3]) и се управлявала, както и по-рано, отъ дуки и катепани — императорски намѣстници.

Следъ Александра Кавасила, дука на Скопие, презъ царуването на Никифора Вотаниатъ[4]), кой е билъ непосрѣдно управитель на България, засега не е известно; но отъ съдържанието на две писма на архиепископъ Теофилакта не остава никакво съмнение, че въ началото на неговото архиепископствуване управитель на България билъ Иванъ Дука, шуреятъ на Алексия I Комнинъ, или братъ на императрица Ирина и внукъ на българина Трояна, сина на царь Иванъ-Владислава. Следъ

---

[1]) Ѳ. Успенскій, Образованіе втораго болгар. царства, стр, 16.

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 113.

[3]) Това най-ясно се види отъ следнитѣ писма на архиепископъ Теофилакта: писмо 41-о по изд. на Меурсия и писма 12-о, 16-о и 18-о по изд. на Ламия у митрополитъ Симеона, Писмата на Теофилакта Охридски, архиепископъ български и пр. София 1931 (Сборникъ на Българската академия на наукитѣ, кн. XXV), стр, 126, 209, 215 и 217.

[4]) Skylitzes, ib., p. 743, 1-2. — Вж. тукъ по-горе, стр. 165.

войната противъ Роберта Гюискаръ въ 1085 г. Иванъ Дука билъ назначенъ за управитель на драчската тема, както за да защищава крепостьта Драчъ, тъй и да воюва противъ сърбитѣ, които постоянно нападали драчската область[1]). На тая длъжность той останалъ до 1090 год., когато билъ назначенъ за управитель на България, а на негово мѣсто билъ изпратенъ Иванъ Комнинъ, най-голѣмиятъ синъ на севастократоръ Исаака Комнинъ, по-голѣмия братъ на Алексия I[2]). Кои сѫ били причинитѣ за тия размѣствания, остава засега неизвестно; но като се вземе подъ внимание почналата се къмъ това време вражда между Комниновци и Дуковци, която презъ 1090 год. получила особено остра форма[3]), трѣбва да приемемъ, че замѣстването на Ивана Дука съ Ивана Комнинъ се е намирало въ връзка съ тая вражда. Когато Теофилактъ пристигналъ въ България (респк. въ Охридъ) като български архиепископъ презъ есеньта на 1090 год., той заварилъ вече тамъ Ивана Дука, който, въ силата на сѫществуващето разположение на Дуковци къмъ Теофилакта и разчитвайки на привързаностьта на последния къмъ първитѣ, поискалъ да компрометира Ивана Комнина. Анна Комнина, като пише за събитията, станали презъ 1091 год., споменува, че, когато Алексий I, отивайки въ походъ противъ сърбитѣ, стигналъ въ Пловдивъ, той получилъ отъ тогавашния български архиепископъ писмо, въ което тоя му съобщавалъ, че драчскиятъ дука, неговиятъ братанецъ Иванъ Комнинъ, синътъ на севастократора, замислялъ измѣна и отцепване.[4]) Кой е билъ тоя български архиепископъ, Анна не споменува, но той несъмнено е билъ Теофилактъ;[5]) тя премълчава името му, което не е могла да не знае много добре, тъй, както не

[1]) Anna, ib, lib. VII, стр. 9; I, p. 252, 21-26.

[2]) В. Н. Златарски, Намѣстници-управители на България и пр., п. т., стр. 139—144.

[3]) Вж. В. Г. Васильевскiй, Θеофилактъ болгарскiй и его сочиненiя. Труды его, т. I, стр. 141—142. — Отъ сѫщия, реценз. на Успенски, Образованiе и пр. п. т., стр. 155—156.

[4]) Anna, lib. VIII, cap. 7; ib. II, p. 19, 19-23.

[5]) Подробно по тоя въпросъ вж. у митр. Симеона, п. т., стр. 185 — 186 и особ. 201—203.

отбелязва, че Иванъ Дука билъ управитель на България, едно, защото е прекаралъ тамъ малко време, и друго, защото тя избѣгвала да пише за работи, които биха извадили наяве враждата между Комниновци и Дуковци, и въ случая тя би трѣбвало да каже и причинитѣ за смѣняването на Ивана Дука съ Ивана Комнина, защото, споредъ думитѣ ѝ, тя „по природа се отвръщавала отъ клеветничеството“[1]), затова тя предпочела да не споменува нито за едното, нито за другото. Въпрѣки това, че въпросниятъ доносъ на архиепископа следъ направеното отъ императора разследване се оказалъ съвършено лъжливъ[2]), все пакъ той изтъква неприязненитѣ отношения между Ивана Дука и Ивана Комнинъ и твърде е за вѣрване, че той е билъ съставенъ подъ влиянието и внушението на първия. Това най-ясно доказватъ думитѣ отъ второто писмо (12-о по Ламия) на Теофилакта до Ивана Дука, писано въ или наскоро следъ 1093 год. Като изтъква неговата благотворителность, щедра ржка, почтителность и човѣколюбие и снизходителность къмъ духовнитѣ, Теофилактъ пише: „Явно е, че за тия добродетели ти ни бѣше подаренъ отъ Бога, а за нашитѣ грѣхове ни напустна“[3]); въ тия думи ясно звучи едно разкаяне за доноса му отъ една страна, а отъ друга — отъ тѣхъ ясно става, че и краткото пребждване на Ивана Дука като управитель на България трѣбва да се постави въ връзка съ сжщия доносъ.

Когато следъ превземането на Смирна пиратътъ Чаха станалъ особено опасенъ за Византия, Алексий I решилъ въ 1092 год. да тури край на завоеванията му. „Като знаелъ по много опити, пише Анна, че тоя Иванъ Дука билъ твърде воинственъ, изкусенъ въ военнитѣ работи и неразположенъ да отмѣнява каквото и да било въ императорскитѣ заповѣди, понеже се нуждаелъ сега тъкмо отъ такъвъ човѣкъ, за да го противопостави на Чаха, императорътъ го извикалъ от-

---

[1]) Anna, lib. III, cap. 2; I, p. 98, 17-18.

[2]) Anna, lib. VIII, cap. 7; ib. II, p. 19, 23 — 23, 14.

[3]) Migne, ib., col. 521 D: ἀλλ' ἡμῖν μὲν προφανῶς δοθεὶς ἐκ Θεοῦ διὰ αὐτοῦ ἀρετάς, εἶτα διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀποδημήσας. — Вж. у митр. Симеона, п. т., стр. 208—209.

тамъ (отъ България) и като го нарекълъ „велики дука“ (μέγιστος δούξ) на флотата, съ голѣми сили сухопѫтни и морски изпратилъ го противъ Чаха“.[1]) Колкото Анна и да се старае да прикрие истинската причина за извикването на Ивана Дука, все пакъ поради неприязненитѣ отношения между двамата млади и буйни Ивановци не е било възможно оставането имъ наблизу, особено пъкъ следъ доноса на архиепископа, съставянето на който било отдадено, очевидно, на Ивана Дука по подозрение. Затова Алексий I намѣрилъ за добре да извика последния отъ България въ 1092 год. и, като го отличилъ съ особено висока титла, изпратилъ го противъ Чаха. Като управитель на България, Иванъ Дука правилъ услуги и добрини на Теофилакта: така той далъ въ владение на архиепископа селото Могила въ Пелагонийската областъ, гдето Охридската архиепископия притежавала единъ старъ стопанственъ имотъ (чифликъ).[2])

Кой е билъ непосрѣдно следъ Ивана Дука управитель на България, не се знае; известно е само, че въ 1096 год. билъ такъвъ проедъръ Никита Карики, когото Албертъ Ахенски нарича, както видѣхме,[3]) „господарь на българската земя“ и „князъ на българитѣ“. Той ималъ за своя резиденция „българския градъ Бѣлградъ“ поради преминаването на кръстоноснитѣ отъ първия походъ презъ Балканския полуостровъ. Колко години следъ 1096 год. Никита Кирики е стоялъ начело въ управлението на България, прави данни нѣмаме; но като се вематъ подъ внимание събитията, които станали въ България въ 1096 г. при преминаването на кръстоносцитѣ и презъ 1097 год. предъ стенитѣ на Цариградъ, едвали ще бѫдемъ далечъ отъ истината, ако неговото уволнение поставимъ въ връзка съ преминаването на кръстоносцитѣ презъ България. Когато Годфридъ Лотарингски и Боемундъ Тарентски се съгласили следъ дълги преговори съ Алексия I Комнинъ да му дадатъ ленна клетва, между усло-

---

[1]) Anna, lib. VII, cap. 9: ib. I, p. 253, 3-10.

[2]) В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр. п. т., стр. 144—145.

[3]) Пакъ тамъ, стр. 145—147. — Вж. тукъ по-горе, стр. 224, бел. 2.

вията ще да е било поставено, щото тогавашниятъ български управитель да бжде наказанъ или уволненъ отъ длъжность като удовлетворение за враждебнитѣ му действия противъ кръстоноснитѣ войски. Тая промѣна въ управлението на България е станала не по-късно отъ 1098 год., когато на мѣстото на Никита Кирики билъ назначенъ Никифоръ Вриений — внукъ, зетьтъ на Алексия I или мжжътъ на писателката Анна Комнина.[1])

Като управитель на България Никифоръ Вриений, споредъ свидетелството на архиеп. Теофилакта, не останалъ дълго време, защото това мѣсто на властьта е за отбѣгване, като истинско мѣсто на разврата и е или Кидарско селение, или пещь желѣзна, и „затова той, току речи крилатъ, се понесълъ за столицата". Колкото и да сж неясни тия думи, въ които архиепископътъ обяснява причинитѣ за напущането на високия постъ отъ Никифора Вриения, все пакъ отъ тѣхъ може да се заключи, че въ България службата му не ще да е била лека, но благодарение на своя благъ характеръ и пъргавина, той проявилъ широка, разнообразна и благотворна дейность, която Теофилактъ, като изтъква тежкото и лошо положение, въ което изпадналъ следъ заминаването на Н. Вриения, ни представя въ следната риторична форма въ писмото си „до великия доместикъ Адриана", брата на Алексия I.[2]) „Наистина, младежътъ (Н.

---

[1]) Подробно за назначението на Никифора Вриения вж. В. Н. Златарски, Намѣстници управители на България и пр., п. т., стр. 147—152 и Притурка къмъ нея въ края, п. т., стр. 395—396.

[2]) 24-о писмо по Меурсия. Migne ib., col. 408 B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 83. — Въ сбирката на Меурсия има 4 писма, адресирани до великия доместикъ Адриана: 24-о, 30-о, 34-о и 43-о; има обаче още едно писмо въ сбирката на Ламия подъ № 2 съ надписъ само: „до великия доместикъ", втората часть на което (отъ думитѣ: „Тоя човѣкъ не е вече сжщиятъ" до края) представя 1-во безименно по Финети. Обаче, ако съдържанието му се съпостави съ другитѣ Теофилактови писма до великия доместикъ Адриана, то не е мжчно да се забележи, споредъ митр. Симеона, че то се отличава и по изрази, и по мисли отъ другитѣ писма, и има голѣма другарска интимность къмъ адресата, който се занимавалъ съ книжнина и наука и просвѣщавалъ млади хора, но несъмнено е билъ близъкъ сродникъ на императора, както това доказва обръщението му ἅγιέ μου — „светий мой"; оттука се заключава, че надписътъ на послед-

Вриений) бѣше кринъ и роза и, следъ като благоухая за-малко, или по-добре да кажа, следъ като стана чрезъ сиромаситѣ благовоненъ Богу, комуто мирисътъ отъ неговитѣ дѣла бѣше по-приятна, отколкото жертвитѣ на древния Ноя (Бит. 8,20-21), той следъ това замина за вашия въздухъ, като остави на насъ безутешенъ споменъ. Защото кой ще събира занапредъ излишъцитѣ въ полза на безимотнитѣ? Кой ще помага на сиромаситѣ, за да влѣзатъ въ реда на състоятелнитѣ? Кой ще даде поводъ на сирачетата почти да благодарятъ на смъртьта, загдето ги е лишила отъ слаби родители и е станала причина да получатъ вмѣсто тѣхъ като баща толкова силенъ човѣкъ? Чии заповѣди, отзвукъ на божията благость, ще подкрепятъ вдовишката граница? Чии очи, като ронятъ сълзи за онеправданитѣ, ще оплакватъ повече онеправдателитѣ затова, че тѣ повече губятъ, и следов. кой ще побърза и двамата да обезщети, като премахне по-голѣмата щета на първия и по-малката на втория? Кой ще бѫде застѫпникъ на сиромаха противъ грабители богаташи, и кой ще помага на богатия противъ злонравни и клеветници сиромаси? Божиитѣ служители въ кого ще намѣрятъ служитель, който да не придирва за достоинства, както усърдно правятъ безбожницитѣ, за да оправдаятъ омразата си къмъ Бога, проявявана съ това, гдето безчестятъ божиитѣ раби, осѫждатъ като недостойни дори и заслужаващитѣ почить и уважение? Въ лицето на кого ще намѣрятъ тѣ човѣка, който да счита всички божии служители по-горни отъ себе си, да вѣрва, че чрезъ тѣхъ съ силата на помазането отъ св. Духъ се освещаватъ и извършватъ божественитѣ и освещаващи таинства, и да смѣта несъгласилитѣ се съ това мнение за непосветени, нечестиви и лишени отъ всѣка освещаваща благодать?... Кой — и това не е за вѣрване, защото нито се е видѣло, нито се е чуло, — бидейки на такова високо положение, би приелъ дотамъ да се лиши отъ потрѣбноститѣ на

ното писмо не е поставенъ отъ автора на писмото, а е по-сетнешна и при това погрѣшна вставка, следов. писмото първоначално не е било адресирано до Адриана. — Вж. В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 159. — У митр. Симеона, п. т., стр. 190—191.

живота, щото и българитѣ дори да не роптаятъ? Съ едно само нѣщо е наскърбилъ севастътъ ония, които му услужиха, а това е, че не само не сѫ припечелили нищо, но сѫ и похарчили, каквото имаха отпреди, и, споредъ пословицата, съкровищата имъ излѣзоха вѫглища, и вмѣсто да се нахранятъ, напариха се. Трѣбва, обаче, да кажа и това, което е и по-вѣрно, че и тѣхъ той не е огорчилъ, защото и тѣ счетоха за голѣма печалба и богата придобивка, а не загуба това, гдето младежътъ вършеше такива великолепни дѣла. Защото на добритѣ слуги е свойствено да предпочитатъ бедността, която обогатява господаря имъ съ похвали, отколкото богатство, което го прави сиромахъ поради укори и злословия и го лишава отъ добро име... А ония, които се бѣха усладили съ неговата доброта, като окайватъ себе си, че сега повече, отколкото преди, ще чувствуватъ мѫчнотиитѣ (защото, следъ като опита човѣкъ доброто, злото му се вижда по-зло), ще благопожелаватъ на тебе, който така си училъ, и на твоитѣ, които така се учили, всѣко добро отъ Господа."[1])

Колкото и кратко време да е останалъ Никифоръ Вриений въ България, все пакъ, за да прояви такава широка и разнообразна дейность, сѫ се изминали най-малко две години, тъй че той е заемалъ длъжностьта управитель на България до 1100 или 1101 год., въ или наскоро следъ която било изпратено писмото до великия доместикъ Адриана. Цельта на това писмо, очевидно, е била: спомняйки си за добрата и благотворна дейность, която той описва въ такива ярки и хубави черти, Теофилактъ е искалъ да представи по-рельефно непоносимо тежкото и за него мѫчително управление на неговия приемникъ, което той описва въ началото на сѫщото писмо. А неговъ приемникъ билъ назначениятъ за дука на Скопие, а оттука и управитель на България Иванъ Таронитъ, синъ на Михаила Таронитъ, жененъ за по-голѣмата сестра на Алексий I, и който поради това получилъ титла „памиперсевастъ".[2]) Анна Комнина характеризира Ивана Та-

[1]) Migne, ib., col. 405 B—D et 408 A—B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 82—83.

[2]) Че Иванъ Таронитъ билъ дука на Скопие, узнаваме отъ безсмисления надписъ на 13-о по Ламия (въ изд. на Migne'я, ib., col. 524 C) писмо на

ронитъ като човѣкъ благороденъ, който „още като дете билъ прибранъ при императора, билъ му по-сетне дълго време помощникъ-секретарь, познавалъ добре ромейскитѣ закони, одобрявалъ заповѣдитѣ на императора, когато тоя предписвалъ такива, достойни за царското великодушие, билъ добъръ ораторъ и не закривалъ уста при нагла хула, но дотолкова, доколкото Стагиритъ (Аристотель) съветвалъ да бѫде способенъ да държи речь“.[1]) Иванъ Таронитъ участвувалъ въ войната противъ лъже-Диогена и куманитѣ презъ 1092 г.[2]) Времето на неговото управление като дука на Скопие и управитель на България се опредѣля по това, че, когато Алексий I Комнинъ потеглилъ въ 1107 год. отъ Цариградъ за Солунъ, за да поеме лично рѫководството на военнитѣ действия противъ Боемунда, той още въ Хировакхи го назначилъ за е п а р х ъ, т. е. префектъ на столицата; но понеже тая длъжность, споредъ Васильевски, била по-горна отъ дука на Скопие, то последната длъжность той е заемалъ по-рано отъ 1107 год.;[3]) отъ друга пъкъ страна, понеже презъ тая година той не е билъ въ България, то имаме достатъчно основание да прие-

---

архиеп. Теофилакта: τῷ Τορνωσοπούλῳ τῷ Δοκισκοπιῶν, който Ѳ. Успенски поправи споредъ ватиканския преписъ на Теофилактовитѣ писма на τῷ Ταρονειτοπούλῳ τῷ δουκὶ Σκοπίων (Образованіе и пр., стр. 45, бел. 1) „до Таронитопула (т. е. сина на Таронита), скопски дука“. В. Г. Васильевски пъкъ, изхождайки отъ това, че въ казаното писмо той се величае отъ архиепископа „всесвети“, а майка му „света“ — епитети, които се давали само на императорови близки роднини, доказа, че подъ името Ταρονειτόπουλος се крие синътъ на Михаила Таронитъ, зетя на Алексия I по сестра, и че той се наричалъ Иванъ (А п п а, lib. III, cap. 4, ib. I, p. 103, 10-13; lib. IX, cap. 6, ib. II, p. 44, 17-19; cap. 8, ib. II, p. 49. 24-26; lib. XII. cap. 7, ib. II. p. 164, 20-21. — В. Г. В а с и л ь е в с к і й, каз, рец. п. т., стр. 331—332 — Митр. С и м е о н ъ, п. т., стр. 209—211.

[1]) A n n a, lib. XIII, cap. 1, ib. II, p. 175, 2-9.

[2]) I b i d e m, lib. X, cap. 2, ib. II, p. 61, 13-14; вж. и тукъ по-горе, стр. 212.

[3]) I b i d e m, lib. XIII, cap. 1, ib. II, p. 174, 23 — 175, 2. — В. Г. В а с и л ь е в с к і й, п. т., стр. 332, невѣрно отнася назначението на Ивана Таронитъ за епархъ къмъ 1105 год., т. е. когато Алексий I заминавалъ на западъ, за да се приготви за отпоръ на Боемунда, както това показа приведената тукъ цитата отъ Алексиадата.

мемъ, че по ходатайството на Теофилактовитѣ приятели той е билъ смѣненъ отъ длъжностьта дука на Скопие, може би, още въ 1105 год., въ всѣки случай не по-късно отъ 1106 г., когато Алексий I Комнинъ пребждваше въ Солунъ и посетилъ нѣкои градове на България,[1]) така че Иванъ Таронитъ билъ намѣстникъ-управитель на България отъ 1101—1105/6 год.[2]) Неговото управление било най-тежкото и съкрушително време за Теофилакта, защото той държалъ страната на неговитѣ врагове-финансовитѣ чиновници, които се опълчили, както ще видимъ, противъ архиепископа.

Непосрѣденъ приемникъ на Ивана Таронитъ — управитель на България билъ Константинъ Комнинъ, третиятъ синъ на севастократоръ Исаака, по-голѣмия братъ на Алексий I. Въ първото си писмо до него Теофилактъ го титулува „дука на Верроя“.[3]) Обаче градъ-крепость Верроя (сег. Беръ или Караферия) никога не е билъ въ XI. вѣкъ, па и въ други вѣкове центъръ на нѣкоя отдѣлна административна область или тема, и поради това военниятъ му началникъ не е могълъ да носи такава висока титла, каквото е била титлата δοὺξ — дука. Оттука става явно, че, ако Константинъ Комнинъ билъ почетенъ съ тая титла, то той ще да е заемалъ по-важна дръжность, която да отговаря на ранга, и билъ съ по-широка власть, отколкото единъ мѣстенъ архонтъ или стратегъ; но понеже гр. Верроя се намиралъ въ българска область, то не подлежи на никакво съмнение, че Константинъ Комнинъ билъ управитель на България и нареченъ билъ „дука на Верроя“, само защото той ималъ за резиденция тъкмо тоя градъ-крепость тъй, както и неговитѣ предшественици сж живѣли въ разни градове, но въ сжщото време сж били и управители на България.[4]) До кога обаче той е заемалъ тая длъжность, остава неизвестно; но

---

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 243.

[2]) В. Н. Златарски, Намѣстници-управители въ България и пр., п. т., стр. 153—158.

[3]) Писмо 68-о по Меурсия. — Migne, ib. col. 485 C: Τῷ σεβαστῷ καὶ δουκὶ Βεῤῥοίας, κυρίῳ Κωνσταντίνῳ, τῷ υἱῷ σεβαστοκράτορος. — У митр. Симеона, п. т., стр. 170.

[4]) В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр., п. т., стр. 371.

съдържанието на 18-о по Ламия писмо на Теофилакта, което е адресирано до него и въ което се говори за войнишки наборъ въ Охридско презъ 1106 год., изключва всѣко съмнение, че Константинъ Комнинъ е билъ български управитель и презъ войната съ Боемунда Тарентски въ 1107—1108 год. Кой е билъ следъ него дука на България презъ останалата часть отъ царуването на Алексия I, Комнинъ не може да се установи, защото въ византийскитѣ извори се прекратяватъ всѣкакви известия за български управители презъ XII. вѣкъ[1]), но това още не значи, че такива не сж се назначавали, защото имаме известие за единъ намѣстникъ управитель въ 1189 год.[2])

Въ църковно отношение западнитѣ български земи, както и по-рано, сж влизали въ диоцеза на Охридската архиепископия, която, ако и продължавала да се нарича българска, ако и все още да е оставала и била признавана за автокефална, не могла да запази предвиденитѣ въ хрисовулитѣ на Василия II за българското население права и предимства. Вече назначаването на българския архиепископъ въ Охридъ отъ императора и при това не отъ мѣстното българско духовенство, а отъ природни ромеи, изпращани отъ Цариградъ, било вече ясно доказателство, че византийското правителство, а съ него съ цариградската църква се стремили да ромеизиратъ Охридската архиепископия, а чрезъ църквата да погърчатъ съ време и българския народъ. Тая ромеизация била засилена къмъ края на XI. вѣкъ. Особена заслуга въ това дѣло ималъ известниятъ и знаменитъ охридски архиепископъ Теофилактъ, нареченъ още „български“ (Bulgarus).

До кога е стоялъ начело въ управлението на Охридската архиепископия назначениятъ въ 1079 г. отъ Никифора Вотаниатъ Иванъ Аинъ (Ἀοῖνος), засега остава неизвестно. Споредъ Дюканжовия списъкъ, неговъ непосрѣдственъ приемникъ билъ именно Теофилактъ, а понеже въ тоя списъкъ ре-

---

[1]) Пакъ тамъ, стр. 387—388.

[2]) В. Н. Златарски, Ансбертовиятъ „жупанъ или сатрапъ“ на България не е билъ Добромиръ Хризъ. Годишникъ на Соф. Уни-тетъ, Ист.-Фил. ф-тъ, т. XXIX, 6, (1933), стр. 13—14.

дътъ на охридскитѣ архиепископи напълно се потвърдява особено отъ Ивана Дебърски, и отъ други извори, нѣмаме засега основание да предполагаме, че между Ивана Аинъ и Теофилакта е имало другъ архиепископъ. Теофилактъ билъ родомъ отъ гр. Еврипъ (Εὔριπος) на о-въ Евбея (сег. Негропонтъ)[1]) и поради това се предполага, че той почналъ своето образование въ Атина и оттамъ се премѣстилъ въ Цариградъ, гдето преминалъ презъ школата на знаменития въ срѣдата на XI. вѣкъ ученъ монахъ Михаила Пселлъ, върховникътъ на философитѣ (ὕπατος τῶν φιλοσόφων), на когото той „по справедливость длъжалъ мжчно изплатими благодарности, защото много нѣщо се ползувалъ отъ музата на тоя човѣкъ“[2]).

Следъ свършване на образованието си Теофилактъ заемалъ въ Цариградъ длъжностьта дяконъ при великата църква Св. София, и, благодарение на широкото си образование и голѣмитѣ си дарби, сполучилъ да се издигне въ цариградското общество и дори станалъ началникъ въ училището на риторитѣ или, както самъ се наричалъ, χορυφαῖος τῶν ῥητόρων, а въ надслова на св. Климентовото житие е титулуванъ μαΐστορος τῶν ῥητόρων. Сжщевременно той билъ (между 1083 и 1090 г. г.) учитель и възпитатель на Константина Порфирогенита, сина на Михаила VII Дука (1071—1078) и, като такъвъ, написалъ своето съчинение „Царско наставление“ (Παιδεία βασιλική), и то не по-късно отъ 1089—1090 г.; а понеже неговото „Слово къмъ самодържеца Господина Алексия Комнинъ“ било произнесено на 6. януарий 1090 г.[3]), той все още

(1 Вж. Дюканжовия списъкъ № 13 по изданието на Йор. Ивановъ, п. т., стр. 567, а сжщо и 2-о писмо по Финети и 4-о по Ламия на Теофилакта у митр. Симеона, п. т., стр. VIII, 3 и 194.

2) Митр. Симеонъ, п. т., стр. IX—X и писмо 15-то по Меурсия, п. т., стр. 62.

3) Вж. F. Chalandon, Essai etc., p. XXV—XXVI. — Между своитѣ доказателства, че Теофилактъ е билъ въ 1091 г. вече охридски архиепископъ, Шаландонъ посочва на писмата му 5-о и 9-о по Ламия, „адресирани до кесарь Никифора Мелисинъ, който билъ натоваренъ да организира българска армия въ 1091 г.“, т. е. презъ времето на отчаяната борба на Алексия I Комнинъ съ печенѣзитѣ (вж. тукъ по-горе, стр. 204). Обаче тия две писма, както 12-о по Меурсия не могатъ по никой начинъ да се

се е намиралъ презъ тая година въ Цариградъ, и тогава е билъ възведенъ отъ патриархъ Николая II Граматикъ (1084—1111) въ епископски санъ и назначенъ отъ императора, както и неговитѣ предшественици, за охридски архиепископъ презъ есеньта на 1090 год.[1]). Защо изборътъ за тая длъжность падналъ на Теофилакта, се обяснява съ това, че той станалъ нетърпимъ въ Цариградъ, и затова архиепископството му било наложено като наказание. Тая нетърпимость произтичала отъ това, че той се ползувалъ твърде много съ благоволението на рода Дуковци и особено на бившата императрица Мария, жената на Михаила VII Дука, която не била гледана добре отъ Алексия I. Че Теофилактъ заминалъ за Охридъ не по добра воля, се посочва на това, 1. че презъ всичкото време на архиепископствуването си той не отивалъ въ Цариградъ, нито единъ пѫть съ изключение на ходенето му въ Никомидия въ 1095 г. при императора и отбиването му за кѫсо време на връщане въ столицата, а пъкъ той ималъ нужда да се срещне съ личности и приятели въ столицата по много въпроси и работи, и се ограничавалъ да пише всѣ-

---

отнесатъ къмъ 1091 г.: тѣ сѫ писани следъ 1105 г. въ 1107—1108 год. Подробно за това вж. тукъ по-долу стр. 326—327 и бележ. 2 на стр. 328. Но че Теофилактъ е билъ въ 1091 г. вече охридски архиепископъ, се доказва отъ известието на Анна Комнина (II, p. 19, 19-23), че „тогавашниятъ български архиепископъ“ билъ изпратилъ въ 1091 г. до Алексия I писмо съ донесение, че братанецътъ му Иванъ Комнинъ, синътъ на по-голѣмия му братъ, севастократоръ Исаакъ, който въ предната година билъ назначенъ за дука-управитель на Драчъ, замислялъ отцепване. Че този български архиепископъ билъ тъкмо Теофилактъ, а не неговиятъ предшественикъ, както се опитва това да изведе В. Г. Васильевски (вж. Рецензията му върху книгата на Ѳ. Успенски, Образованіе и пр. въ ЖМНПр. ч. 204 (1879), стр. 157—158), вж. тукъ по-горе, стр. 254—255. — Ср. K. Roth. Studie zu den Briefen des Theophylactos Bulgarus (Programm des K. Gymnasiums Ludwigshafen am Rhein). Ludwigshafen a/Rh. 1900, S. 1—22.

[1]) Митр. Симеонъ, п. т., стр. X—XIII; XVII—XXII; 185—186; 201—203. — Предположението на В. Г. Васильевски (п. т., стр. 324), какво Теофилактъ, преди да стане възпитатель на Константина Дука, „заемалъ нѣкакво мѣсто въ клира на Охридската църква и служилъ като секретарь на тогавашния архиепископъ“, не може да се приеме, както това показа митр. Симеонъ, п. т., стр. 110—112; 149; 201—203.

кога само писма, и 2. че архиепископътъ не ималъ много добро мнение за царскитѣ дворци изобщо и въ частность за Алексия I Комнинъ, когото причислявалъ къмъ тиранитѣ.[1])

Безъ да отричаме вѣрностьта на тия съображения за времето следъ 1093 год., когато, наистина, коренно се промѣнили отношенията на Алексия I къмъ императрица Мария, а оттука и къмъ Теофилакта, ние не можемъ да приемемъ, че такива сѫ били тия отношения при назначението на последния за охридски архиепископъ. Напротивъ, панигирическата му речь къмъ Алексия I въ началото на 1090 год. (6. януарий), въ която Теофилактъ тъй възторжено хвали императора, най-ясно говори, че такива враждебни отношения не е могло да има между двамата, и че, ако такива се явили, то тѣ трѣбва да се отнесатъ къмъ по-късно време, именно, следъ като архиепископътъ влѣзълъ въ борба съ мѣстнитѣ финансови власти и клеветитѣ противъ него се посипали предъ императора (отъ 1097 год. нататъкъ)[2]). Поради това едвали назначението на Теофилакта за охридски архиепископъ може да се смѣта като наказание; напротивъ, ние мислимъ, че други съображения сѫ рѫководили както императора, тъй и патриарха въ това дѣло: тѣ и двамата въ него виждали една отъ най-образованитѣ на времето си личности, най-способенъ управитель, който да уреди погърчената вече Охридска архиепископия, и да тури здрави основи за ромеизацията на българския народъ.

Къмъ него време гръцкиятъ езикъ несъмнено е билъ въведенъ въ българската църква, т. е. служило се е вече навсѣкѫде въ България по гръцки, и всички български училища, основани отъ ученицитѣ на св. Климента, били вече закрити. Обаче съ това не се постигала крайната цель: сѫществувало още това, което служи като най-здрава основа за запазването на една народность, — сѫществувала още българска книжнина и езикъ, които трѣбвало да се унищожатъ. И това е съставяло главната задача на Теофилакта. Това

---

[1]) Митр. Симеонъ, п. т., стр. XIV—XVII.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 131.

най-добре доказва неговата книжовна дейность. Като охридски архиепископъ той се залавя да напише на гръцки езикъ житиета на славяно-българскитѣ светии възъ основа на старобългарскитѣ имъ житиета и на други произведения на старобългарската книжнина. Засега такива сѫ известни: 1. житието на св. Климента Охридски, при написването на което той се ползувалъ несъмнено отъ славяно-българскитѣ пространни житиета на св. св. Кирила и Методия, тъй нареченитѣ панонски житиета, отъ нѣкакво-си сказание за покръщението на князъ Борисъ-Михаила и „за превода на книгитѣ (св. Писание) отъ гръцки на български“[1]) и отъ старото първообразно житие на св. Климента, написано отъ нѣкое близко нему лице, респ. неговъ ученикъ, подобно на достигналото до насъ житие на св. Наума,[2]) и 2. житието на 15-тѣ тивериуполски мѫченици, въ което историческия материялъ изъ българската история безспорно е заимствувалъ отъ нѣкой старобългарски книжовенъ паметникъ[3]). „Но обработката, на която били подложени тия извори, подъ перото на Теофилакта, пише Н. Л. Туницкій, се явява въ твърде голѣма степень изкуствена, тенденциоз-

---

[1]) За сѫществуването на подобни „сказания“ вж. В. Н. Златарски, Болгарскій историко-литературный елементъ въ русской лѣтописи. Труды V съѣзда академическихъ организацій заграницей. ч. I София 1931, стр. 347—351.

[2]) Н. Л. Туницкій, Св. Климентъ, епископъ словенскій. Сергіевъ Посадъ 1913, стр. 62—89. — Що се отнася до въпроса, кой е билъ авторътъ на това житие, то отдавно бѣ изказано мнение, че то не било написано отъ Теофилакта, на което се противопостави А. Вороновъ, Главнѣйшіе источники для исторіи Кирилла и Меѳодія Кіевъ 1877, стр. 109—139, обаче следъ подробното и всестранно изучване и изследване на въпроса отъ Н. Л. Туницки (вж. п. т., особ. стр. 45—61) вече не подлежи на никакво съмнение, че авторътъ на това житие не е могълъ да бѫде другъ, освенъ нашиятъ Теофилактъ. — Ср. F. Dvornik, Les slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle, Paris 1926, p. 312, n. 2. — Йор. Ивановъ, Българ. старини изъ Македония, 2-о изд., стр. 314—315.

[3]) Вж. В. Н. Златарски, Легендата за откриване мощитѣ на Тивериуполскитѣ мѫченици, въ Отчетъ I на Българския Археологически Институтъ. София 1922 стр. 27—35. — Ср. Н. Л. Туницкій, п. т., стр. 82—86.

на и самоволна".[1]) Вече тия тъй характерни и добре подбелязани черти въ двата труда на Теофилакта и особено старанието на последния навсѣкжде да изтъкне голѣмата историческа роля на българитѣ, ясно говорятъ за цельта, която е гонѣлъ тоя охридски архиепископъ, когато се е залавялъ да състави на гръцки споменатитѣ жития: очевидно, той е искалъ да замѣни сжществуващитѣ тогава славяно-български жития съ такива на гръцки езикъ, и по тоя начинъ, като поласкае националното самолюбие на българитѣ чрезъ тѣхното славно минало и унищожи паметницитѣ на старобългарската книжнина, да принуди своето българско паство да чете и слуша за живота и дѣлата на своитѣ родни светии на гръцки езикъ и така да забрави своя роденъ езикъ, който, споредъ самия Теофилактъ, билъ варварски езикъ.[2]) Дали още тогава е било предприето гонение противъ българската книга, ние засега не знаемъ; но ние не можемъ да допуснемъ, че ученицитѣ на Климентовитѣ ученици въ югозападнитѣ български земи сж се отказали да продължаватъ тѣхното дѣло презъ епохата на западното царство или че основаниятъ отъ св. Климента книжовенъ центъръ въ Дѣволъ е престаналъ да сжществува презъ времето на знаменития български царь Самуила, а между това и до днесъ не сж изнамѣрени никакви книжовни паметници отъ тая епоха. Голѣмата рѣдкость на жития отъ рода на старото Наумово и изчезването на нѣкои отъ тѣхъ въ книжнината, като напр., Климентовото, ни дава достатъчно основание да приемемъ, че ако не открито, то тайно следъ това сж били унищожавани

---

[1]) Н. Л. Туницкій, п. т., стр. 87—89.

[2]) Примѣра на Теофилакта последвалъ по-късниятъ му достоенъ приемникъ — Димитъръ Хоматианъ, който, въодушевявайки се отъ идеитѣ на своя предшественикъ спрямо славянското си паство, написалъ така сжщо на гръцки и съ сжщата цель тъй нареченото кратко (проложно) житие на св. Климента, чийто славянски преводъ отъ по-късно време е достигналъ до насъ въ непъленъ видъ. При съставянето на това житие Димитъръ Хоматианъ се е ползувалъ отъ пространното на Теофилакта, но е внесълъ и нѣкои нови известия за св. Климента, почерпани отъ по-стари извори и отъ охридскитѣ предания за тоя светитель. Вж. Йор. Ивановъ, п. т., стр. 313—321.

и други паметници на старобългарската книжнина; донейде това се подтвърдява отъ появяването на старобългарски палимпсести съ грьцко писмо тъкмо въ XII. вѣкъ, какъвто е cod. Barberinus gr. 388 въ Ватиканската библиотека.[1]) Както и да било, но че житията на българскитѣ светии, които се почитали особено въ югозападнитѣ български земи (днеш. Македония) и други произведения на старобългарската книжнина, свързани съ историческия животъ на българитѣ, сѫ били преведени твърде рано (може би, още въ XI. вѣкъ) на гръцки, показватъ тъй нареченитѣ Мосхополски жития, които макаръ и да сѫ потърпѣли известни преправки и съкращения при новото имъ печатно издаване въ XVIII вѣкъ, все пакъ въ основата имъ сѫ легнали много по-стари рѫкописни текстове.[2]) Това най-ясно доказва мосхополското житие на св. Климента, въ основата на което, както и на другитѣ по-късни издания лежи преписътъ на пространното житие отъ мънастиря св. Наумъ, както то е излѣзло отъ рѫката на Теофилакта.[3]) Не въ по-малка степень говорятъ въ полза на изказаното мнение и гръцката служба на св. Климента, която била така сѫщо съставена отъ Теофилакта,[4]) както и гръцкитѣ служби на другитѣ български светии, особено на седмочисленицитѣ, въ основата на които сѫ легнали така сѫщо старобъл-

---

[1]) П. А. Лавровъ, Палеографическое обозрѣніе кирилловскаго писма. ЭСФ, выпус. 4, 1. Петроградъ 1915, стр. 173—174. — Е. Ф. Карскикий, Славянская кирилловская палеография. Ленинград 1928, стр. 94.

[2]) Сѫществуващето въ литературата мнение, какво житията на българскитѣ светии били писани първоначално на гръцки езикъ и сетне превеждани на старобългарски (вж. Н. М. Петровскій, Рецензия върху книгата на Н. Л. Туницки. ЖМНПр. новая серія L (1914), № 3, стр. 131—132), сега трѣбва да се изхвърли като съвсемъ несъстоятелно, защото то върви въ разрѣзъ съ политиката и стремежитѣ на първитѣ български християнски господари, Бориса и Симеона, и съ трудоветѣ на първитѣ наши книжовници отъ групата на еп. Константина и Ивана Екзарха. Едничкото, което може да се допустне въ случая, то е, че тия старобългарски жития сѫ били писани по образеца на византийскитѣ, макаръ че по своята простота въ изложенията, като, напр., старото Наумово житие, тѣ се явяватъ по-скоро оригинални, отколкото подражателни.

[3]) Н. Л. Туницкій, п. т., стр. 6—44.

[4]) Пакъ тамъ, стр. 57—61.

гарски такива, които следъ това сж били унищожени. Че е сжществувала на старобългарски служба на св. Климента, доказва най-ясно запазилата се такава отъ срѣдата на XV. в. (1453), която, споредъ мнението на Йор. Ивановъ, била съставена отъ непосрѣдни Климентови ученици.[1]) Съставянето или преводитѣ на тия служби на грьцки езикъ сж имали сжщата цель, т. е. окончателното изхвърляне и унищожение на старобългарския езикъ отъ българскитѣ църкви и замѣната му съ гръцкия.

Дали Теофилактъ е направилъ нѣкои специални разпоредби въ тая посока, ние не знаемъ, защото имаме малко сведения, и то само отъ неговата преписка, за дейностьта му като свещеноначалникъ на Охридската архиепископия; обаче голѣмото му незадоволство и дори явна враждебность къмъ своето българско паство, което отъ своя страна, както ще видимъ, му отговаряло съ сжщото настроение, ясно сочи, че неговата дейность носила характеръ, опасенъ за българитѣ и тѣхната народность, които още отъ самото начало му се така силно противопоставили, особено охридчани, у които националното чувство и самосъзнание всѣкога, и въ старо, и въ ново време, е било будно. Оттука и произлизали ония разочарования, които Теофилактъ получилъ още наскоро следъ пристигането си въ Охридъ. Така въ писмото си до великия доместикъ Адриана Комнинъ, като сравнява своята участь между българскитѣ съ тежкитѣ изпитания, на които билъ подложенъ Хераклъ презъ времето на своята служба у лидийската царица Омфала, той пише: „но има една разлика, че азъ робувамъ не на царица, чиста и хубава и изобщо на златна Афродита, а на роби, варвари, нечисти, отъ които дъхти на куческа миризма отъ овчи кожи, които сж толкова скромни въ своя поминъкъ, колкото богати по злонравие, или по-добре, на царе надъ всички наедно по своето злонравие и нѣмотия въ живота. Отървете ме отъ това мрьсно робство“. По-нататъкъ въ сжщото писмо, което било написано презъ първата година следъ пристигането му въ престолния си градъ, той пише:

---

[1]) Йор. Ивановъ. п. т., стр. 322—324.

„Не бѣхъ стѫпилъ още въ Охридъ, и азъ, злополучниятъ въ любовьта си, захванахъ да копнѣя за града, гдето живѣете вие. Защото отдалеко ме удари една смъртоносна воня, каквато излиза отъ Хароновия трапъ (адскитѣ пещери). Споредъ Емпедокла (V. вѣкъ пр. Хр.), отъ враждата изникватъ глави безъ вратове, а отъ тукашния надзоръ върху безредицата израстнаха хиляди вратове безъ глави. Защото кой охридчанинъ не е вратъ безъ глава, който не знае да тачи нито Бога, нито човѣка. Съ такива чудовища съмъ осѫденъ да живѣя. А наймалкото е това, че и надежда дори нѣма, тия вратове да добиятъ нѣкога глава съ помощьта на нѣкакви горни сили, както и приятелството, споредъ Акрагантинския мѫдрецъ (т. е. сѫщия Емпедоклъ), докарва до съвършенство незавършенитѣ глави". Теофилактъ по-нататъкъ сравнява себе си съ Зевсовата птица — орела, а охридчани уподобява на „жаби, които, мислейки, че би било тежко и недостойно за честититѣ имъ времена, ако би че не се насмѣятъ на Зевсовата птица, окаляни и смрадни, качватъ ѝ се на гърба и, като се качатъ, врѣкатъ грозно и злозвучно и какъ другояче, освенъ както прилича на кална душа. Изглежда, че тѣ пѣятъ нѣкаква бойна и победна пѣсень. Обаче Зевсовата птица има още и човка яка, и нокти остри и може още да разкѫсва и да дере меса". Затова Теофилактъ считалъ за обида да се поведе по ума имъ и да почне отъ самото начало открита борба и ще чака удобно и подходно време и случай.[1])

Въ друго едно писмо до приятеля си лѣкарь Пантехни той пише, че „охридчани слушали пѣсеньта му като магаретата цигулка" [2]) и ги нарича „ливитрии", т. е. най-невежественъ народъ, а пъкъ въ писмото си до сина на Григория Пакуриана, който билъ бирникъ въ България, пише: „Отколе оплаквахъ сѫдбата си и я наричахъ опасна и злочеста, загдето ме тя доведе и захвърли въ тая покрайнина, гдето царува завистъ и омраза и гъмжило отъ други злини, гдето мразятъ гласа на разума повече, отколкото бръмбаритѣ мирото, но сега се при-

[1]) Вж. писмо 1-о по Финети и 2-о по Ламия, у митроп. Симеона, п. т., стр. 1 и 187.

[2]) Вж. писмо 9-о по Финети, у митроп. Симеона, п. т., стр. 10.

нуждавамъ да й бжда благодаренъ, че ми даде да живѣя между тия варвари, поради което добихъ богатството да те имамъ за слушатель“.[1]) До приятеля си Анема, който билъ, както изглежда, сжщо така на служба въ България и му се оплакалъ, че се обърналъ на варваринъ, пише: „Като казвашъ, че си станалъ съвсемъ варваринъ посрѣдъ българитѣ, ти казвашъ това, което азъ сънувамъ. Защото разсжди, колко съмъ пилъ азъ отъ чашата на простащината, като се намирамъ толкова години далечъ отъ странитѣ на мждростьта, и колко съмъ се опилъ съ амузия (незачитане на музитѣ).. И тъй, понеже ние живѣемъ отъ дълго време въ земята на българитѣ, простащината ни стана близка другарка и съжителка“.[2]) На оплакванията на видинския епископъ, че положението му било печално, Теофилактъ, като изтъква, че и неговото не е по-добро, отгговаря: „И тъй, не унивай, не бжди малодушенъ, като че ли само ти страдашъ... Кумани ли имашъ, които нахлуватъ отвънъ? Но какво сж тѣ въ сравнение съ охридчани, които слизатъ отъ града (т. е. Цариградъ) и ни нападатъ? Тия, които самото отиване въ Цариградъ смѣтатъ като оржжие на благоволение и като вѣнецъ, тѣ плячкосватъ всичко, безъ да има кой да избави и спаси (Псл. 7,3). Защото кой ще противостои на цариграждinitѣ? — Лукави граждани ли имашъ? Но тѣ сж деца при нашитѣ граждани българи, или по-добре, за да не засрамя голѣмата въ нашия градъ злоба, какво сж твоитѣ вселукави въ сравнение съ нашитѣ простаци мокренци? Всичко сравнихъ съ това, което има въ Охридъ, защото и ти го знаешъ, понеже не малко време си живѣлъ въ тая долина на плача, та по аналогия отъ частното ще разберешъ общото“.[3]) До приятеля си Мерментопула Теофилактъ се оплаква: „Като се обърнахъ на скотъ отъ царуващата, както се знае, тукъ простащина, имамъ нужда отъ нѣкого, който да ме върне у

[1]) Вж. писмо 14-о по Финети, у митроп. Симеона, п. т., стр. 15.

[2]) Вж. писмо 21-о по Меурсия, у митроп. Симеона, п. т., стр. 71—72.

[3]) Вж. писмо 16-о по Финети, у митроп. Симеона, п. т., стр. 18—19.

дома поне чрезъ възпоминание".[1]) — Въ писмото до приятеля си Махитаря, като го моли да му пише по-често, той по-нататъкъ казва: „защото въ страни тъй варварски, като тукашнитѣ, гдето не искатъ да ме научатъ на нищо добро, ако слѣзе до насъ една слаба капка отъ мѫдрость, тя ще ни се види като самия източникъ на нектаря. Затова молимъ, да не ни оставяшъ сухи въ земя пуста, непроходима и безводна. Благатъ ме смѣтатъ на пазаря, но, като отворя вратата си, се оказвамъ трижъ злочестъ. Но, като не съмъ се оплаквалъ никога за това, не съмъ получилъ досега и утешение"[2]). А въ писмото си до игумена на мънастиря Апапълъ, Симеона, той пише: „тази пустиня, въ която сме осѫдени да киснемъ, понеже по желанието си ние се върнахме въ Египетъ,[3]) е добра да храни змии и скорпиони, и поради злобата на хората не може нищо добро да роди, или, ако приеме отвънъ нѣщо такова, тя го измѣнява и го прави подобно на себе си".[4])

Какви чувства е ималъ Теофилактъ къмъ българския народъ и колко много е мразѣлъ българитѣ, най-добре се види отъ това, че той призовалъ божията сила не да ги благослови, а за да ги съвсемъ провали и унищожи, както това показватъ следнитѣ негови думи въ писмото до приятеля му Ивана Перивлептина: „Но, ако би че тя (силата, която изгонва демонитѣ) изпрати яростьта му (на най-върлия му неприятель Иасита) и на свинитѣ и тласне покровителствуванитѣ отъ него българи низъ стръмнината надолу, което имъ прилича, това не е нѣкоя беда, стига само ние да пѫтуваме безпрѣчно по нашия пѫть и да насочваме стѫпкитѣ си къмъ Бога".[5]) Всички тия незадоволства на Теофилакта, разбира се,

---

[1]) Вж. писмо 19-о по Ламия, у митроп. Симеона, п. т., стр. 218.

[2]) Вж. писмо 3-о по Финети, у митроп. Симеона, п. т., стр. 3—4.

[3]) Тукъ трѣбва да се разбира връщането на архиепископа въ Охридъ следъ побѣгването му въ Пелагония. Вж. писмо 39-о по Меурсия, у митроп. Симеона, п. т., стр, 124. — Вж. тукъ по-долу, стр, 288—289.

[4]) Вж. писмо 29-то по Ламия. — Migne, ib. col. 548 B. — У митроп. Симеона, п. т., стр. 223.

[5]) Вж. писмо 46-о по Меурсия, у митр. Симеона, п. т., стр. 143. — Тукъ Теофилактъ ималъ предъ видъ случката съ гадаринскитѣ свини въ Генисаретското езеро, разказана у евангелиста Матея гл. 8, ст. 31—33.

на първо време изтичали отъ оня изтънченъ вкусъ и отъ навика къмъ удобствата на живота, които е притежавалъ всѣки добре възпитанъ и образованъ ромей — цариграждининъ; но посетне, когато той се свикналъ до известна степень съ своето положение, тия незадоволства произлизали отъ отпора, който българското му паство оказвало противъ неговата дейность въ прокарването на главната му задача — националното обезличение на българския народъ. Че тъкмо тая насока била дадена не само въ дейностьта на Теофилакта, но и изобщо въ политиката на цариградското правителство къмъ българитѣ, показватъ голѣмитѣ промѣни, които настанали въ социално-економическото имъ положение подъ силата и тежината на византийската администрация и особено на фискалната власть.

Ние вече видѣхме, че отъ началото ва царуването на Алексия I Комнинъ империята се намирала въ критическо положение, което оставило най-дълбоки дири на Балканския полуостровъ: нашествието на норманитѣ отъ западъ (1081—1085), непрекѫснатата борба съ разни варварски народи (1086—1092) и преминаването на първитѣ кръстоносци презъ българскитѣ земи — били събития, които се отзовали твърде гибелно върху стопанско-економическото състояние на българския народъ. Притисната откъмъ Европа отъ печенѣзи, узи и кумани, а откъмъ Мала Азия, гдето империята била изгубила почти всичкитѣ си владения, отъ турцитѣ-селджуци, Византия въ тия критически моменти била спасена върху плещитѣ на балканското население и предимно на българския народъ. Войска ли достатъчно нѣмало, или се чувствувала голѣма нужда отъ парични срѣдства, Алексий I изпращалъ своитѣ пълководци и чиновници да събиратъ едната и другитѣ въ България. Нѣма никакво съмнение, че въ такива критически моменти не сѫ се спазвали никакви права и привилегии, не сѫ се взимали въ внимание интереситѣ на населението още повече въ една покорена страна, гдето отъ мало до голѣмо дишало съ омраза къмъ ненаситнитѣ му владѣтели.

Българитѣ архиепископътъ счита издавилитѣ се свине и, ако би това да се случи, то за него нѣма никакво значение.

Какъ сж се отнасяли изобщо византийскитѣ чиновници къмъ българското население, се вижда отъ следната характеристика, която Теофилактъ дава за тѣхъ въ писмото си до патриарха: „Всички, поставени надъ насъ, сж млади по възрасть и по умъ, но и по неправда всѣкога по-млади, никога нито остаряватъ, нито прецъвтяватъ, но всѣки пжть изнамѣрватъ новъ видъ за изнудване и укрепяватъ въ сърдцето си кривъ духъ, и нито предъ съвети, нито предъ страхъ човѣшки се стжписватъ, а се вторачватъ къмъ нѣщо по-силно, съ помощьта на което злобата имъ взима по-голѣми размѣри и несправедливостьта имъ се подхранва и усилва. Ако нѣкой имъ припомни царя и меча, който той носи за страхъ на злосторницитѣ, тѣ се присмиватъ на това изтрито слово, а осжждатъ въ простотия оногова, който го говори, като забравятъ, че лицемѣрието отколе е направило слабо това имъ осжждане. Освенъ това, съ цель да отвлѣкатъ съвършено придирчивостьта на царя, измислятъ свои собствени злочестини, за да не би той, свободенъ отъ грижи за собственитѣ си работи, когато тѣ се намиратъ въ добро положение, да полюбопитствува за чуждитѣ работи, и така, като го отбиватъ като нѣкоя рѣка, която ги завлича, насочватъ го другаде“.[1])

Въ писмото си пъкъ до семнонския епископъ Теофилактъ, като се оплаква, че е лишенъ отъ всѣка почивка, пише: „Сега отрупани отъ една страна съ нашитѣ собствени злини, отъ друга съ общитѣ, нѣмаме, какъ да се сдобиемъ съ нѣкое облекчение. Тъй много е завладѣлъ сатаната всички изобщо, които се занимаватъ съ държавнитѣ работи (οἱ τὰ δημόσια πράττοντες). И сега време е да каже човѣкъ апостолското изреченне, не както е речено, а както ни го внушаватъ самитѣ работи, че не току тъй всѣки отъ тѣхъ носи мечъ, а за да колятъ, унищожаватъ и лишаватъ хората отъ чадата имъ. И тъй, тѣ не проявяватъ нито бавежъ, нито слабость въ работата си, но, като да се надѣватъ да угодятъ нѣкому, ако причинятъ на християнитѣ по-голѣмо зло, над-

---

[1]) 4-о по Финети. — Migne, ib., col. 313 B — 317 C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 4—7.

преварватъ се въ злотворство и се стараятъ да се надминатъ единъ други. Затова и при такива обстоятелства призоваваме твоитѣ молитви, за да направятъ тжпъ меча имъ, или по-добре, понеже той отъ дълго употрѣбяване въ клане е сталъ тжпъ, а тжпиятъ мечъ причинява повече болки, затова призоваваме молитвитѣ ти да помогнатъ за окончателното му строшаване".[1])

Особено се измѣнили отношенията на чиновницитѣ къмъ населението, когато за управитель на България билъ назначенъ Иванъ Таронитъ. Като си спомня за доброто управление на Никифора Вриений, виновникъ на което билъ великиятъ доместикъ Адрианъ, въ писмото си до последния Теофилактъ пише: „Като гледахъ бъркотията на сегашния животъ, безсрамието на нахалството и на користолюбието, което тъй безстидно развратило и омърсило всичко, а държавнитѣ служители (τοὺς τὰ δημόσια πράττοντες) повечето плячкаджии, отколкото бирници (πορθητὰς μᾶλλον ἢ φρολόγους), които смѣтатъ, че божественитѣ закони и царскитѣ заповѣди сж паяджина, за да се ловятъ мухи, а отъ оси да се разкжсватъ, както е казалъ Анахарсисъ на Солона; като гледахъ, че всичко, принадлежащо на християнския народъ се плячкосва по нѣмане на избавитель и спаситель, изгубилъ бѣхъ всѣка надежда за спасение, която, ако човѣкъ нарече духъ на паднала въ злочестина душа, нѣма да сгрѣша".[2]). Най-сетне, въ писмото си до видинския епископъ, който се оплаквалъ отъ своитѣ бирници, Теофилактъ пише: „Жестоки ли бирници имашъ? Но тѣ не сж по-жестоки (πικροτέρους) отъ ония на тукашнитѣ страни, които отъ петь деца откарватъ едно въ робство, като едно отъ добичетата, отъ които се взима на петь или на десеть едно",[3]) следователно бирницитѣ се отнасяли по-жестоко къмъ децата, отколкото къмъ животнитѣ.

---

[1]) 15-о по Финети. — Migne, ib., col. 336 B—C. — У митр. Симеона п. т., стр. 17.

[2]) Вм. писмо 24-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 405 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 31—82.

[3]) Вж. писмо 16-о по Финети, — Migne, ib., col. 337 B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 18. — За значението на това известие вж. по-долу за робството въ България.

Противъ такова държане на властитѣ въ България възстаналъ Теофилактъ, за да защити както „християнския народъ“, т. е. своето паство, тъй и правата и интереситѣ на своята църква. Той най-първо се противопоставилъ на фискалнитѣ чиновници и дотолкова билъ безпощаденъ въ своитѣ изобличения противъ злоупотрѣбителитѣ съ властьта, че българскиятъ управитель Иванъ Таронитъ го упрекналъ, какво „той билъ спънка за ония, които завеждали държавнитѣ данъци“ (τοῖς τὰ τοῦ δημοσίου χειρίζουσιν).[1]) Съ това той си навлѣкалъ гнѣва на фискалнитѣ власти, които почнали съ това, че посегнали най-първо върху църковнитѣ поземлени имоти. Главниятъ обектъ на спора между фискалнитѣ власти и архиепископа било село Църкви (Ἐκκλησίαι), което се намирало въ Вардарската область[2]) и принадлежало на Охридската

[1]) Вж. писмо 1-о по Меурсия.—Migne, ib., col. 357 A et 360 B.—У митр. Симеона, п. т., стр. 31—32. — Подробно за това писмо вж. В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр,. п. т., стр. 156—157.

[2]) Вж. Migne, ib., col. 432 D: ἡ περὶ τὸν Βαρδάριον ἀρχή, et col. 481 A: Ἀρ' οὖν ἐρῶ σοι τὴν χρείαν, ἢ αἰσχυνοίμην ἄν, εἰ σε τοῦ Βαρδαρίου ἁρμόστην, ἐπιστάντα πράγμασιν, ἔχων αὐτὸς ἐν τῷ Βαρδαρίῳ χωρίον κτλ. Подъ ὁ Βαρδάριος и въ двѣтѣ мѣста, както и у Анна Комнина подъ ὁ Βαρδάρης (lib. V, cap. 4; I, p. 165, 24 et cap. 5, ib., p. 168, 8) се разбира не рѣката Вардаръ, както нѣкои приематъ (вж. D. Detschew, Vardarios, Zeitsch. für Ortsnamenforschug, VIII (1932), S. 193—194), а областьта западно отъ долното течение на р. Вардаръ, днеш. Ениджe-Вардарско, тур. Вардаръ-ова, българ. Вардария (В. Кѫнчовъ, Орохидрография на Македония. Пловдивъ 1911, стр. 98), както това показватъ конструкцията и смисълътъ на приведенитѣ цитати, а оттука и подъ οἱ Βαρδαριῶται, за които Теофилактъ споменува въ писмото си до Григория Каматиръ (71-о-по Меурсия, Migne, ib., col. 492 B), се разбиратъ не преселенитѣ отъ императоръ Теофила (828—842) перси, а жителитѣ тъкмо на тая область. Една часть отъ нея, споредъ грамотитѣ на Василия II, влизала въ диоцеза на Охридската архиепископия, а заедно съ другата часть въ държавно-административно отношение при Алексия I Комнинъ образувала отдѣлна область, гдето въ 1105 год. за неинъ управитель билъ назначенъ Константинъ Дука, синътъ на пропостратора Михаила Дука (вж. писма 33-о, 63-о и 71-о по Меурсия. —Migne, посоченитѣ тукъ мѣста и у митр. Симеона, п. т., стр. 115, 161 —162, 172; вж. сѫщо и следната бележка). Самото селище Ἐκκλησίαι ще да сѫ сѫщитѣ Ἄσπραι Ἐκκλησίαι (вж. тукъ по-горе, стр. 175), за които Анна Комнина пише: (ὁ Βαϊμοῦντος) εἰς τὸν Βαρδάρην κατέλαβεν εἰς τὰς καλουμένας Ἄσπρας Ἐκκλησίας (ib. I, 168, 8-9).

църква, било обречено да бжде заграбено отъ „най-безбожнитѣ бирници“. Отначало Теофилактъ дочулъ, че се готвѣло отнемането на селото и поискалъ да осуети заблаговременно това намѣрение. Затова най-първо той се обърналъ писмено къмъ протостраторъ Михаила Дука, чийто синъ Константинъ, ученикъ Теофилактовъ, въ 1105 г. билъ назначенъ за управитель на Вардарската областъ,[1]) съ просба „да се застжпи, спо-

[1]) Въ писмото на Теофилакта до Ивана, писаря на Палеолога, се чете следното: „понеже властьта надъ Вардарската область била възложена, както чухме, върху сина на пансеваста, нашия господарь, затова писахъ на общия господарь, да се застжпи . . . на любовьта ти би заслужилъ, като представишъ на пансеваста писмото ни“ (Вж. писмо 33-о по Меурсия. Migne, ib., col. 432 C et 433 A). Кого трѣбва да разбираме подъ „общия господарь“? Понеже писмото се изпращало презъ Палеологовия писарь и понеже въ писмо 70-о по Меурсия, адресирано „до Палеолога“, се споменува, че адресатътъ оказалъ на Теофилакта преголѣмо застжпничество, отъ което намѣрилъ слабо спокойствие въ малкото, останало на църквата въ Охридъ, защото му било писано да направи нѣщо за неговата немощь, „като приспи неговия бирникъ“, то митр. Симеонъ (п. т. стр. 116) заключава, че тукъ става дума за Георгия Палеологъ, баджанака на императора, а подъ „синъ на пансеваста“ трѣбва да се разбира синътъ на Георгия Палеологъ. Обаче по-нататъкъ архиепископътъ пише: „Но дано да не престанешъ да премахвашъ охканията, като опитомявашъ тази пустиня чрезъ чудодействията, които правишъ за насъ. Такива считамъ азъ вашитѣ грижи за църквата ни, съ които въ разни времена се осуетяватъ замислитѣ на бирницитѣ“ и т. н. (Migne, ib. col. 489 B—C.— Митр. Симеонъ, п. т., стр. 171). Отъ тия думи ясно личи, че 70-о писмо е нищо друго, освенъ едно общо благодарително писмо за всички застжпничества и помощи, съ които въ разни времена адресатътъ, т. е. Георги Палеологъ, а не неговиятъ синъ, е помагалъ на Теофилакта, а не се визира една само просба, каквато е въ 30-о писмо, и затова първото не може да се постави въ непосрѣдна връзка съ второто, следов. подъ „общия господарь“ не може да се разбира Георги Палеологъ, а другъ нѣкой, който ни се посочва отъ 71-о по Меурсия писмо „до протасикритъ Григория Каматира“, гдето Теофилактъ пише: „Научихъ се, че е изпратенъ за управитель на Вардариотитѣ моятъ възпитаникъ, всеуважаемиятъ синъ на протостратора, който прилича на баща си въ другитѣ работи“ и т. н. (Migne, ib. col. 492 B: Ἐπυθόμην τοῖς Βαρδαριώταις ἐπαφεθῆναι τὸν πανσέβαστον υἱόν τοῦ πρωτοστράτορος, τά τε ἄλλα πατρῴζοντα κτλ.). И тъй новиятъ управитель билъ синъ на протостратора, т. е. на Михаила Дука, шурея на Алексия I, както това се потвърдява и отъ 63-о по Меурсия писмо, адресирано до Константина Дука, сина на Михаила Дука, когото Теофилактъ нарича вар-

редъ обичая си, за него и да внуши на предрагия си синъ, да има по-благосклонни чувства къмъ архиепископа". „А ще бжде той благосклоненъ, пише Теофилактъ, ако нареди да не ми се правятъ пакости и ако не се изпращатъ описвачи на селото, и съ това ще угоди и намъ, а най-много на Бога. Това ни сж харизвали и най-безчовѣчнитѣ бирници". Писмото си до протостраторъ Михаила изпратилъ презъ Ивана, секретаря на Палеолога, комуто той писалъ лично следното: „Пишемъ и на твоята почтеность и свещеность, та дано да направишъ и ти сжщото. Дано да помогнешъ, колкото можешъ, на любовьта и на Бога, а на любовьта ти би услужилъ, ако представишъ писмото ми на пансеваста. Подканвай го всѣкога да изпълни това, което искаме въ писмото си. Досаденъ ли ти се виждамъ, дивний брате? Но какво да направя? Не мога да се боря съ нуждата, която, споредъ пословицата, е по-силна и отъ боговетѣ. И тъй, вземи върху си тоя подвигъ и стани за насъ Хераклъ, убиецъ на разбойници. Защото азъ считамъ, че описвачитѣ сж разбойници на истината (λῃστὰς τῆς ἀληθείας).[1])

Едновременно той се обърналъ съ сжщата цель и къмъ самия управитель вардарски, Константина Дука, комуто архиепископътъ писалъ: „И тъй, да ти кажа ли нуждата, или би трѣбвало да се засрамя, ако, когато ти си вардарски управитель, бихъ те подканялъ съ човѣколюбие да се застжпишъ за селото, което имамъ въ Вардаръ, ти, който всѣкога ходатайствувашъ за моята немощь предъ други, които могатъ да ми помогнатъ? Това изисква приличието. Но, понеже имаме обичай да окриляме съ подканитѣ си дори ония, които тичатъ добре при надбѣгванията, затова и азъ молбата си, да се застжпишъ за тамошнитѣ наши хора, като за свои слуги, ти поднасямъ като нѣкое окриляване, като зная, че и ти си разположенъ къмъ това. И така, докажи на всички, че и бащино ти наследие е да хранишъ благоразположение къмъ

дарски управитель (Migne, ib. col. 481 A: σε τοῦ Βαρδαρίου ἁρμόστην ἐπιστάντα). — Ср. В. Г. Васильевски, п. т., стр. 329—330.

[1]) Писмо 33-о по Меурсия.—Migne, ib., col. 432 B — 433 B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 115—116.

архиепископа, но и ти си го преумножилъ, така щото и Богъ комуто угождавашъ съ добринитѣ си къмъ мене, да те награди съ слава много по-голѣма отъ оная на баща ти и да те направи съ всички добрини по-благатъ и да те запазва отъ всѣка злоба и беда".[1]) Всички тия комплименти, както и извиненията, изказани въ началото на писмото, че тѣлеснитѣ немощи не му позволявали да прекрачи прага и да поднесе „длъжимото поклонение" лично поради новата му висока служба, ясно говорятъ, че Теофилактъ искалъ не само да го предизвика да спаси църковния имотъ, но и да го предразположи къмъ себе си и да го има като свой застѫпникъ и покровитель. Съ това може да се обясни и това, гдето Теофилактъ изпратилъ „малко риба" като армаганъ съ „благословение отъ нашата Владичица и Богородица майка" на Константина Дука и молбата му да я „приеме съ приятность".[2])

Дали Константинъ Дука е направилъ нѣщо въ полза на архиепископа, не се знае; но Теофилактъ не пропустналъ да се обърне и къмъ други лица съ цель, да отклони заплашващата го беда. Така въ писмото си до главния лѣкарь на Алексия I, Николая Калликли, пише така: „Въ село Църкви имаме кѫщурка, въ която слизаме и складираме каквото ни е нуждно. Нѣкои отъ хората на пансеваста, нашия господарь (т. е. управителя на България), се заканили да я вzематъ и напълнятъ. Спри ми това, защото би било тежко, други да почиватъ въ нашия домъ, а ние да обикаляме чужди врати. Село Църкви, ако не се остави спокойно, да знаешъ, че ще бѫде изпразнено (т. е. населението ще се разбѣга). Моля те спри това изпразване. По какъвъ начинъ? Като не казвашъ за сега нищо, нито малко, нито много, за селото. Обаче, ако нашитѣ, които живѣятъ тамъ, ти се представятъ и кажатъ, че скоро ще ги безпокоятъ или ги вече безпокоятъ, тогава молимъ те да не пожалишъ нито дума, нито действия въ наша

---

[1]) Писмо 63-о по Меурсия.—Migne, ib., col. 480 D—481 B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 161—162.

[2]) Писмо 64-о по Меурсия. —Migne, ib., col. 481 C—D. — У митр Симеона, п. т., стр. 162.

полза".[1]) Но, както изглежда, Никола Калликли не можилъ нищо да стори въ негова полза, защото отъ писмото на Теофилакта до Григория Каматиръ протасикритъ, началника на императорската канцелария, се види, че, когато Каматиръ повдигналъ въпроса за селото Цързкви, той имвалъ нѣкакви неприятности и поради това поискалъ да отнесе въпроса до императора. Затова архиепископътъ пише: „Ако стане нужда да се отнесе до царя стореното за селото, ние по-скоро бихме се съгласили да спрете слънцето, отколкото да направите вие това, което ние развалихме, освенъ ако мислишъ, че спънка, за да се отнесе въпросътъ до императора, е това, гдето е поискано да се протоколира дѣлото, защото много настоятелно ние поискахме това. Но, ако стане това, съ голѣмо удоволствие ще приемемъ протоколирането. Така че отдавашъ ли на мене причината на смущенията, които те сполетѣха, както казватъ, защото сме сгрѣшили въ това, което трѣбваше да се направи, или не ме смѣташъ за виновенъ, ти опаши на бедрото си своя мечъ, силний, и противостои на ония, които ме гонятъ, и Богъ ще те препаши съ сила въ всѣко време и при всѣки случай на живота."[2])

Следъ ходатайството на Григория Каматиръ, който ималъ голѣмо влияние предъ императора, дѣлото по въпроса за сѫщото село взело по-благоприятна за Теофилакта посока. Обаче и враговетѣ му не останали съ скръстени рѫце и усилили клеветитѣ си. За да може още по-добре да защити дѣлото по село Църкви, Теофилактъ решилъ да се обърне и къмъ великия доместикъ Адриана (писмо 30-то по Меурсия), „като използувалъ едно подканване на последния, — да се залови да напише тълкувания къмъ пророческитѣ книги на Вехтия Заветъ. Въ отговора си на това писмено подканване, Теофилактъ пита: „Но кой ще раздуха и разгони облака на бедитѣ, който твърде много е сгѫстенъ отъ изпаренията на клеветитѣ предъ нашето слънце? Което и да е това слънце,

---

[1]) Писмо 56-о по Меурсия.—Migne ib., col. 473 B—D et 476 A.—У митр. Симеона, п. т., стр. 156.

[2]) Писмо 30-о по Ламия.—Migne, ib., col. 549 C et 552 B.—У митр. Симеона, п. т., стр. 232—233.

то е хубаво като младоженецъ и величаво като гигантъ и всичко побеждава и оживотворява съ горещината и топлината си. То трѣбваше тъй да премахне тия изпарения, щото да не се вижда дори, че ги е имало. Обаче то така ги сгжстява, че се съставятъ облаци справедливо, споредъ едни, а споредъ както казватъ повечето, несправедливо. Не бѣ настанала ведрина отъ предишнитѣ облаци, и ето духнаха източенъ и юженъ вѣтъръ и буренъ зефиръ и се спустна отъ небето нощь. А онова, което ме прави да чувствувамъ по-силно и по-болезнено трънето на униниeто, то е, че нощьта ми дотѣгаше отгоре, отгдето очаквахъ свѣтлина". Изреченитѣ така иносказателно мисли Теофилактъ по-сетне ги обяснява тъй: „несправедливитѣ свидетели, които доскоро бѣха се повдигнали противъ мене, а всесилниятъ нашъ царь и предрагъ вашъ братъ, като ги уловилъ въ лъжа, бѣше ги накаралъ да се изоставятъ отъ своитѣ замисли, така че неправдата бѣше изобличила сама себе си въ лъжа, тия сжщитѣ сега, пакъ като му се представили и повторили сжщитѣ клевети, толкова много успѣли да вcovered да взематъ връхъ, за да го убедятъ да захвърли въ бездната ония бѣли гласове (ψήφους), които бѣше ни харизалъ за нашитѣ права, и вмѣсто тѣхъ да даде черни и пълни съ голѣма скръбь, че оная истинска царска присжда се оказа Пенелопино платно, изтъкано презъ деня на истината и разнищено презъ нощьта на лъжата". При това ново попадане на императора подъ влиянието на клеветитѣ на противницитѣ и отмѣтане да го защити, Теофилактъ поискалъ да покаже законнитѣ си права върху селото. „А най-тежкото е това, продължава архиепископътъ, че насъ ни осжждатъ задочно, защото, както се научихъ, изпратениятъ намъ описвачъ (ἀναγραφεύς) опредѣлилъ да се отнеме селото на Охридската църква [1])

[1]) Въ гръцкия текстъ се чете: ἀφελέσθαι τοῦ ἐν Ἀχρίδι τῆς Ἐκκλησίας χωρίου, което митр. Симеонъ превежда: „да се отнеме отъ църквата находещето се въ Охридъ село", когато, споредъ насъ, би трѣбвало да се преведе: „да се отнеме селото на църквата въ Ахрида" — на Охридската църква, защото 1. мжчно може да се разбере изразътъ „село въ Охридъ" и 2. защото тукъ става дума за сжщото село Църкви, както и въ преднитѣ писма.

— село, което било отстжпено отъ държавата срещу планинскитѣ мѣста на цържвата, която ги владѣе, и за което били издадени размѣнни книжа, а тая (цържвата) го взела заради паришката служба (работа). Нѣщо по-важно: биде издаденъ и хрисовулъ, който потвърдяваше размѣната; и царското сждебно решение биде заплашено, когато кекропитѣ се подиграха съ Херакла".[1]) Отъ тия думи става ясно, че архиепископътъ получилъ с. Цържви въ Вардарската область[2]) отъ държавата чрезъ размѣнни книжа въ замѣна на нѣкакви планински мѣста (вѣроятно пасища), които владѣела Охридскатата цържва, за да се сдобие съ парици — работни ржце; за по-голѣма сигурность на тая спогодба билъ издаденъ и хрисовулъ, който потвърждавалъ размѣната, а „царското сждебно решение", т. е. сжщиятъ актъ царски губилъ значението си, когато бирницитѣ се подиграли съ самия архиепископъ, следователно, последниятъ на законни основания владѣелъ

---

[1]) Тоя пасажъ въ гръцкия текстъ се чете: καὶ τὸ δεινότατον ὅτι καὶ ἐρήμην αἱρούμεθα. Ὡς γὰρ ἐπυθόμην, ὁ ἐπαφεθεὶς ἡμῖν ἀναγραφεὺς ἀφελέσθαι τοῦ ἐν Ἀχρίδι τῆς Ἐκκλησίας χωρίου διώρισται· χωρίου, ἐφ' ᾧ καὶ ἀνταλλαγῆς ἔγγραφα προὔβησαν τῆς Ἐκκλησίας ἀντὶ τῶν πλανητῶν (вм. πλανηνῶν), ὧν δεσπόζουσα ὑπεξέστην τῷ δημοσίῳ, τοῦτο λαβούσης διὰ τὴν παροικικὴν δουλείαν. χρῆμα πάντων ἀναγκαιότερον, καὶ χρυσόβουλος ἑδράζων τὴν ἀνταλλαγὴν προσεγένετο. Καὶ βασιλικὸν ἐπαπειλήθη σημείωμα, ὅτε τὸν Ἡρακλέα ἐρεσχελοῦντες ἦσαν οἱ Κερκῶπες (вм. Κέκρωπες) (Migne, ib., col. 424 A—B).—Ние си позволихме да приведемъ цѣлия тоя пасажъ, защото нашиятъ преводъ се различава отъ другитѣ преводи: преводътъ на Успенски (Образованіе, стр. 40) не е пъленъ и е неточенъ; ето какъ той превежда цѣлия пасажъ: „Какъ я узналъ, посланный къ намъ чиновникъ (ἀναγραφεὺς) имѣетъ приказаніе отмежевать отъ охридской церкви мѣстечко, которымъ она владѣетъ по мѣнной записи. Она поступилась своими правами на планины въ пользу общества и взамѣнъ того получила это мѣстечко, чтобы поселить на немъ своихъ париковъ, — что весьма необходимо; былъ полученъ и хризовулъ, утверждающій эту обмѣнную сдѣлку, съ подписью царской". Нѣщо вѣрно има, но повечето си остава невѣрно. — По-точенъ и пъленъ се явява преводътъ на митр. Симеона (стр. 96), но и той въ последното изречение не е превелъ гл. ἐπαπειλήθη, а βασιλικὸν σημείωμα отнесълъ къмъ предното изречение.—Нѣма съмнение, тоя пасажъ и по конструкция, и по синтаксисъ, спордъ насъ, е твърде неправиленъ и обърканъ, и да се разбере налага се да се размѣстятъ нѣкои изречения и да се преведатъ нѣкои мѣста по смисълъ.

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 276 и бел. 2.

селото, но все пакъ финансовиятъ чиновникъ опредѣлилъ то да се отнеме отъ църквата.

„При тия обстоятелства какъ мислишъ, че мога да съмъ разположенъ? пита Теофилактъ великия доместикъ. Какъ да не ме боли утробата, както казва божествениятъ Иеремия (4, 19)? Какъ да не се смущаватъ всичкитѣ ми чувства, като отвсѣкѫде съмъ разтревоженъ и, тъй да кажа, полудѣлъ? Доскорошнитѣ клевети, ако и да не бѣха хванали коренъ, но само за това, че се посѣха на добра земя — въ царския слухъ, като к о н и о н ъ (κώνειον), или а к о н и т ъ (ἀκόνιτον) или друго отровно растение, така ме сломиха отъ мѫки, че ме направиха да се прекамбуря, да гледамъ надолу, да не мога да се издигамъ нагоре споредъ чина си и да търпя, кога ме роби биятъ... Кой, мислишъ, нѣма да се осмѣли дори и рѫка да дигне противъ насъ, като вижда моитѣ обвинители да се разхождатъ като полубогове, яхнали, както казватъ, на мулета, да разправятъ въ пиянски пиршества, какъ скроили това и онова противъ архиерея, и го казали на благочестивейшитѣ царе, какъ отбѣгнали сѫда, и сетне на всичко това отгоре да се смѣятъ съ високъ гласъ?... Но сега много ще ме търпятъ, кога азъ изобличавамъ, кога гълча или умолявамъ нѣкого отъ народа и отъ църковния клиръ, като видятъ, че страдамъ тъй зле за предишнитѣ изобличения, за които виновнитѣ, озвѣрени, ме обиколиха съ думи на омраза и се борятъ противъ мене даромъ (Псл. 108, 3). И надъ всичко това тѣ не само сѫ останали ненаказани, но, напротивъ, били сѫ похвалявани за злобата си, като за победенъ трофей, и нийде нѣма страхъ“. По-нататъкъ, като разказва, че Хераклъ можалъ да убие Лернейската хидра само следъ изгаряне мѣстото на отсѣчената глава при помощьта на Иолая, вади следното заключение: „Злината, т. е. хидрата, не бива да се рѣже, и наказва повърхностно. Защото така наказванитѣ бихме направили зли, като мислятъ, че се подиграли съ правосѫдието, и затова занапредъ биха проявили злината си открито и безъ страхъ. защото смѣлостьта на злитѣ хора става по-голѣма, когато бѫдатъ наказани меко, ако и да сѫ се надѣвали да намѣрятъ по-строго наказание. И тъй, не

трѣбва да се отсичатъ само издънкитѣ на злината, но да се пресушаватъ самитѣ източници на кръвьта, отъ която изникватъ и се хранятъ звѣрскитѣ глави“. Отъ всички тия разсѫждения на Теофилакта се ясно види, че той искалъ заслуженото наказание на своитѣ противници за всички лъжливи клевети, защото инакъ той нѣма да се избави отъ клеветницитѣ си. Затова той пише: „понеже ние възложихме сѫдбинитѣ си на Бога и на царствуващия отъ него и чрезъ него и на добрината на ваше величество, затова се надѣваме, че упованието ми нѣма да бѫде посрамено, нито ще пропадне до край търпението на сиромаситѣ, нито злобата ще превъзмогне надъ мѫдростьта, ако трѣбва да се дава вѣра на това, което би подсказала мѫдростьта“. Въ заключение Теофилактъ увѣрява, че, следъ като му олекне и се събере съ сили, ще се залови за работа, т. е. да напише тълкувания на пророцитѣ, като ще му изпрати една часть като мостра и, само ако я одобри, ще продължи работата си.

Най-сетне с. Църкви било отнето, както се види отъ писмото до Григория Каматиръ[1]), писано презъ 1108 год., т. е. когато главниятъ бирникъ въ България Иаситъ билъ отстраненъ и Теофилактъ поискалъ чрезъ Каматира да си върне селото. Като изтъква, че Богъ въ своята благость не допустналъ да бѫде изкусéнъ повече отъ това, което можелъ да носи, и като пресмѣтналъ десетовълнението (не би казалъ тривълнение) на изкушенията му, той изгубвалъ надежда, че ще може да изплува и да се избави отъ тѣхъ. „Обаче, пише понататъкъ архиепископътъ, като обърна погледъ къмъ коръмчията, който всемѫдро управлява коритото ми, побеждавамъ и отчаяние, и буря. Ето на, като взема предъ видъ това, което ми се случва съ селото Църкви, кои последователни, една

---

[1]) Вж. 23-о по Ламия писмо. — Migne, ib., col. 540 A—B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 222—223. — Това писмо е писано отъ Прѣспа, гдето презъ пролѣтьта на 1108 год. Теофилактъ бѣ свикалъ „свещения синодъ“, т. е. епископитѣ отъ Охридската църква на съборъ, който щѣлъ да бѫде закритъ на 15. май въ деня на св. Ахилия. Подробно за мѣстото и времето на тоя съборъ вж. Притурка № 9: „Защо архиепископъ Теофилактъ свикалъ „свещения синодъ“ въ Прѣспа и кога?“

следъ друга, вълни не надминава то? Не бѣхме още избѣгнали предишната скала (разбирамъ евнуха, а ти самъ отъ това, което си научилъ отъ поезията, би казалъ Скила и Харибда), и противъ мене духна по-прѣсенъ и буренъ вѣтъръ, така нарečениятъ отъ моя поетъ Лука Евроклидонъ (Дѣян. 27, 15). Но азъ имамъ, кой да каже на морето: „млъкни", „престани" (Мар. 4, 39). Нему се покоряватъ и вѣтроветѣ. Той ходи пеша по водитѣ и заповѣдва, и позволява и на други да правятъ сѫщото (Мат. 14, 29). Така, като ми даде като рѫка тебе, който си за всичко годенъ и не се боишъ отъ нищо противно и опасно, той не само нѣма да остави да се преобърне или да потъне коритото ми, но, о чудо! нито да се покрие отъ вълнитѣ. Защото немалка, наистина, скръбь ни обзе, когато се научихме, че селото е измѣрено. Защото всѣкога църквата първа вкусва отъ отровата, и сѫдътъ, споредъ писанието, захваща отъ дома Господенъ". Макаръ и да е мѫчно да се отгатне, кого Теофилактъ разбира тукъ подъ „евнухъ", все пакъ тая дума ни подсѣща, че подъ „скала" трѣбва да разбираме човѣкъ—личность и при това предишенъ, когото сега вече нѣмало, а това, споредъ насъ, не е никой другъ освенъ Иаситъ, о когото се разбивали, като о скала, всички начинания Теофилактови и който главно се домогвалъ, както видѣхме, да отнеме у архиепископа селото Църкви, и затова последниятъ пише, че тогава „не малка скръбь го обзела, когато се научилъ, че селото е измѣрено", т. е. върху него било турено рѫка, или то било отнето, защото „всѣкога църквата първа откусва отъ отровата". Но току що се отървалъ отъ тоя си противникъ, и новъ, макаръ „по-прѣсенъ, но буренъ вѣтъръ духналъ", т. е. съ назначението на Константина Комнинъ за управитель на България, който не билъ тъй задушливъ вѣтъръ, както предшественикътъ му, но все пакъ билъ направенъ опитъ да му отнематъ и село Могила.[1]) Но Христосъ, който укротява бури и спира вѣтрове, чрезъ Григория Каматиръ „не само нѣма да остави да се преобърне или да потъне коритото му", т. е. селото да се отнеме, „но нито ще бѫде покрито отъ вълнитѣ",

---

[1]) Вж. тукъ по-долу, стр. 325—326.

т. е. селото ще бжде повърнато. Но, понеже му казвали, когато се оплаквалъ, че работата напълно зависѣла отъ него (Каматира), то и скръбьта му отслабвала и му ставало приятно, защото той билъ убеденъ, че неговата просба ще бжде изпълнена. „И какъ нѣма да се утешавамъ, като работата зависи отъ твоята къмъ насъ добрина, поради която прекарахме предишнитѣ беди?“ т. е. както Каматиръ му помогналъ да се отърве отъ предишнитѣ беди, т. е. въ борбата му съ бирницитѣ, така и сега той ще му помогне да си върне отнетитѣ му имоти съ ходатайствата си предъ императора.

Всички тия оплаквания, желания и надежди на архиепископа нищо не помогнали, напротивъ, положението му се още повече влошило, защото въ самата България нѣмало кой да защити, понеже българскиятъ управитель, Иванъ Таронитъ, държалъ съ неговитѣ противници и, може би, ги е насърдчавалъ въ действията имъ противъ Теофилакта. И наистина, представителитѣ на фискалната власть не се ограничили само съ описване и отнемане на църковнитѣ земи и имоти. За да съкрушатъ окончателно Теофилакта за неговитѣ оплаквания и противодействия чрезъ ходатайствата на влиятелни личности и главно за неговитѣ изобличения или, както самъ той се изразява, защото „тѣ не можаха да търпятъ острието на езика ми, съ което изрѣзвахъ нервитѣ на несправедливостьта имъ“, тѣ повдигнали борба лично противъ него. На чело на враговетѣ му застаналъ главниятъ бирникъ (πράκτωρ) въ България, нѣкой-си Иаситъ,[1]) който, споредъ думитѣ на архиепископа,

[1]) Родътъ на Иаситовци билъ добре известенъ въ Византия презъ XI. вѣкъ. Единъ отъ тоя родъ, магистеръ Михаилъ Иаситъ, при Константина IX Мономахъ билъ катепанъ на Иверия (Грузия) и взелъ участие въ усмирението бунта на Лъва Торникъ въ 1047 год. като командуващъ източнитѣ войски (Scyl.-Cedr., ib., p. 519, 6 et 565, 9—566, 14). При Алексия I Комнинъ Иаситовци се издигатъ доста високо. Така въ протокола на примирителния съборъ по дѣлото на халкидонския еп. Лъва въ 1090 г. се споменува куропалатъ Константинъ Иаситъ (В. Г. Васильевскiй, п. т., стр. 328, прим. 1). — Сжщо единъ Константинъ Иаситъ билъ жененъ за дъщерята на Алексия I, Евдокия, но, понеже не се обнасялъ съ жена си не като съ царска дъщеря, па и тъща си императрица Ирина, твърде често оскърбявалъ, поради това последната, огорчена отъ него тежко, веднага покалугерила

„билъ неизлѣчимъ по своята ненаситность и не знаелъ да почита нито Бога, нито човѣци и цѣлъ билъ обладанъ отъ лютъ бѣсъ. Нашитѣ лукави съседи той употрѣби, би рекълъ нѣкой, като мрежа и неводъ, за да постигне душевното си желание, заграби всички почти части на селото, изяде ме, разпокѫса ме като нѣкой безумецъ, който негодува противъ здравия разумъ".[1]) Въ писмото си до епископа на Керкира Теофилактъ пише: „Той (Иаситъ) е толкова по-жестокъ, колкото е по-безуменъ (защото глупостьта прави питомцитѣ си още по-сурови и по-груби въ всичко друго, но и въ завистьта). Така, понеже ние му се възпротивихме за нашитѣ обични (ако бива да наричаме така тия, които отпосле се оказаха наши зломисленици) и му говорихме нѣколко думи за народа, когото сѣкатъ и рѣжатъ на кѫсове, той се разгнѣви, надроби ме, преогорчи ме, упи ме съ злъчка. Съ една дума, който или е говорилъ, или е направилъ нѣщо противъ църквата, той му е скѫпъ или почетенъ; а за когото биха му донесли, че се е срѣщалъ съ мене, или че е влѣзълъ въ църквата по случай на нѣкой праздникъ, той нѣма никаква почить и е по-доленъ отъ всѣки злотворецъ. Ненавижда християнитѣ, които ходятъ на църква, защото, ако всички не биха се черкували, ще се прикрива и неговата грѣшка. Той дори не прие да се поклони на Божията майка подъ предлогъ, че не искалъ да се унижи предъ насъ и да ни направи отстѫпки (до такава степень поглупѣлъ). Но, както азъ сѫдя, тази му постѫпка е достойна за него и за нея само той заслужава да бѫде наказанъ, защото, както се каза, съвършено е полудѣлъ

разболѣлата се дъщеря, а Иасита изгонила отъ двореца. (Zonaras, ib. IV, p. 241, 4-11). Дали тия двама Константиновци сѫ една и сѫща личность, не може да се установи. — Знае се сѫщо, че Иаситовци заедно съ Сервлиевци имало между ученицитѣ и привърженицитѣ на известния Ивана Итала, философъ-софистъ, по произходъ италиянецъ, който билъ осѫденъ за еретически убеждения на два църковни събора при патриарситѣ Евстратия Гарида (1081—1084) и Николая II Граматикъ (1084—1111). — Вж. Ѳ. Успенскій, Образованіе, стр. 31, прим. 1. — Митр. Симеонъ, п. т., стр. 117.

[1]) Вж. писмо 33-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 432 C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 115.

и не знае да тачи нито човѣци, нито Бога, и цѣлъ побѣснѣлъ".[1]) А въ писмото си „до Хартофилакса", до когото изпратилъ брата си посрѣдъ зима на дълъгъ пѫть, за да му съобщи за тежкото му положение, архиепископътъ пише: „Ние изпаднахме въ толкова голѣма по злочестини участь, че предъ многото беди, които ни се случиха, откакъ се заселихме въ Кидарскитѣ селения (Псл. 119, 5) (т. е. въ България), сегашнитѣ по своята лютина стоятъ толкова напредъ отъ старитѣ, колкото последнитѣ надминаватъ всичко, което весели душата. Сега повече отъ всѣки другъ пѫть на дѣло разбрахъ, че отстѫпникътъ и бунтовникътъ противъ Бога ни тласка да напустнемъ, като малодушни, притѣсняваното село Църкви, за да обърне всичко съ главата надолу и да си играе съ всичко божествено и небесно".[2]) Теофилактъ нарича Иасита още „извергъ", който „по примѣра на звѣроветѣ, които, като огладнѣятъ, ставатъ по-лоши и като да полудяватъ, съвършено се е разярилъ и, желаейки да умре, явно бѣснѣе,"[3]) и „джелатинъ, който прѣчи на благосъстоянието на хората и се ползува отъ злочестинитѣ имъ".[4])

Главната цель на Иасита и неговитѣ хора била да оклеветятъ и унижатъ архиепископа предъ императора и по тоя начинъ да го лишатъ отъ възможность да се оплаче предъ него противъ тѣхнитѣ несправедливости и незаконни действия въ България. Това време е било най-тежкото и мѫчително за Теофилакта, защото работата дошла дотамъ, че той билъ изгоненъ отъ Охридската земя и побѣгналъ въ Пелагония, гдето самъ той тежко заболѣлъ,[5]) но Иаситъ изисквалъ той да не стѫпва и въ тая земя, т. е. не искалъ да го

---

[1]) Вж. писмо 22-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 397 B—C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 73—74.

[2]) Вж. писмо 35-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 436 B—C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 120.

[3]) Вж. писмо 46-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 464 A—B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 143.

[4]) Вж. писмо 39-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 441 A—B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 124.

[5]) Вж. писмо 41-о по Меурсия. — Migne. ib., col. 446 D. — У митр. Симеона, п. т., стр. 127.

пустне да отиде тамъ, затова Теофилактъ пише на императорския лѣкарь, Никола Калликли, и го моли да спре скитането му.[1]) Ние бихме очаквали, че Теофилактъ ще се обърне да търси защита въ тоя моментъ къмъ императорския намѣстникъ-управитель, като къмъ най-силно и авторитетно лице, но това той не можалъ да направи, защото тогавашниятъ управитель на България, Иванъ Таронитъ, билъ настроенъ враждебно къмъ архиепископа и поради това давалъ вѣра на клеветитѣ отъ страна на неговитѣ противници — Иасита и неговитѣ хора, както това най-ясно се види отъ адресираното до Ивана Таронитъ писмо,[2]) следов. той е държалъ тѣхната страна, именно, тѣ обвинявали архиепископа, че по незачитане той не отговорилъ на нѣкакво духово писмо, когато никакво писмо той (архиепископътъ), както самъ твърди, не билъ получавалъ отъ Таронита. Освенъ това последниятъ се намѣсвалъ въ работитѣ на архиепископа, като искалъ, щото Теофилактъ да назначи неговъ кандидатъ на епископска катедра. Като отказвалъ да изпълни искането му, архиепископътъ пише: „Ако обаче той (кандидатътъ) не е познатъ нито на нашата църква, нито е чутовенъ между ония, които сж известни въ Цариградъ по своята наука или по своя животъ, то нито ти искай току тъй и напразно да се противопоставишъ на Бога, нито намъ предписвай да направимъ това, защото ни е заповѣдано да се повинуваме повече на Бога, отколкото на човѣци“. А въ края на писмото архиепископътъ обвинява Ивана Таронитъ, загдето не си сдържалъ думата. „Живѣещитѣ въ градчето (οἱ ἐν τῷ πολιχνίῳ) свещеници, пише той, не сж получили никакво облекчение и спокойствие, ако и да си ни писалъ ти, моятъ господарь, че съ уважаемо писмо до своя представитель (въ Охридъ) си облекчилъ положението имъ. Защото и стража да пазятъ ги влачатъ, и хлѣбъ да мѣсятъ ги каратъ, и това става, ако и да е заповѣдано съ хрисовулъ да ги държатъ по-високо отъ

---

[1]) Вж. писмо 13-о по Ламия. — Migne, ib., col, 524 C—D. — У митр. Симеона, п. т., стр. 209—210.

[2]) 13-о по Ламия. — Migne, ib., col. 524 C—D — 525 C. — У митр. Симеона. п. т., стр. 209—210.

такива мърсотии и да не служатъ за умѣсване хлѣбъ. И тъй, каквото справедливо искане имахъ и имамъ, азъ го представихъ на господаря си. Ако нѣкои спъватъ твоята благость, знай, че тѣ сѫ врагове на доброто и прѣчатъ на твоята чиста душа да отдава Божието на Бога, когото имай за съюзникъ въ всичко, и не оставяй посветенитѣ нему да ги смѣсватъ съ тълпата, и дано, бидейки въ миръ съ Него, да бѫдешъ запазванъ въ мирно и военно време“.

Още по-ясно е изразена тая взаимна враждебность между Теофилакта и Ивана Таронитъ въ друго едно писмо [1]), което, ако и да не носи личенъ надписъ, и по духъ, и по нѣкои изрази показва, че то е било адресирано до Ивана Таронитъ [2]). Въ началото на това си писмо Теофилактъ благодари онogова, който го наклеветилъ, защото сталалъ причина, за да получи писмо отъ адресата — Таронита, но той още повече се зарадвалъ, защото получилъ и дозволение да отговори на писмото му, въ което архиепископътъ се укорявалъ, какво той билъ спънка за ония, които завеждали държавнитѣ данъци (τοῖς τὰ τοῦ δημοσίου χειρίζουσιν), т. е. че той се противопоставялъ на действията на финансовитѣ чиновници. Теофилактъ счелъ тоя укоръ като клевета, и то като часть отъ миналата буря, въ време на която го нападнали потоци отъ клевети. „Но Господь е съ насъ, пише той, и неудържимата вода нѣма да ни потопи, но душата ми ще премине потока, безъ да се повреди; напротивъ, съ тая вода ще се умиемъ и оперемъ и ще излѣземъ чисти отъ това, съ което се надѣваха, че ще останемъ опетнени“.

Но съ това само не се свършвали, споредъ Теофилакта, клеветитѣ. Нѣкой неговъ събратъ (вѣроятно, нѣкой враждебно настроенъ къмъ него епископъ, какъвто е билъ, както ще видимъ, срѣдешкиятъ) го наклеветилъ или щѣлъ да го наклевети въ това, какво той (архиепископътъ) претендиралъ, че ималъ нѣкакви права върху Охридското езеро, че билъ

---

[1]) 1-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 357 A—B et 360 A—B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 31—32,

[2]) За това подробно вж. В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр. п. т., стр. 156—157.

„великъ и силенъ“ и че „всичко се вършило по неговата дума“, когато всички го хулѣли и презирали, затова той „оглушалъ“, т. е. не искалъ вече да слуша това, което се приказвало противъ него, „смирилъ се и млъкналъ“, т. е. престаналъ да се защищава противъ защитницитѣ си, „като да е станалъ човѣкъ, лишенъ отъ всѣко добро и предоставилъ гърба си за биене и ланититѣ си — за плесници“. „Никой не може, продължава архиепископътъ, да запуши уста по природа клеветнишки. Би приличало на твоето високо положение да стоишъ по-високо, за да не приемашъ грачанията на гаргитѣ и шептенията на косоветѣ, но да притежавашъ свойството на Бога, да казвашъ и вършишъ всичко, следъ като го обсѫдишъ и разследвашъ добре. Защото и Той (Богъ), ако и да знае всичко, преди то да стане, казалъ: ще слѣза и ще видя (Битие, 18,20-21). Дано Той да ти помогне да бѫдешъ подобенъ Нему, колкото това е възможно, и да те пази по-горе отъ всѣка злоба и беда“. И тъй, и тукъ се проявява у автора на двете писма сѫщото неразположение и дори неприязненость къмъ Ивана Таронитъ, загдето последниятъ държалъ страната на неговитѣ противници и билъ готовъ да действува въ тѣхна полза. Затова Теофилактъ, като му привежда мѣста отъ Омира (Илиада) и Библията, прикрито искалъ да му напомни, че божеството жестоко наказва ония, които искатъ да се покажатъ по-силни отъ него, и при това безъ да прави разлика между виновенъ и невиненъ, особено пъкъ „когато олучи държавни служители, които не сѫ просвѣтени отъ духа и разсѫдъка“.

Най-добре Теофилактъ рисува своето положение презъ това време въ писмото си до игумена на Анапълския мънастирь, Симеона. „За нашето положение толкова само мога да кажа, че, ако Господь не би билъ съ насъ, живи биха ни погълнали (Псл. 123,1) грѣшнитѣ, които градятъ върху гърба ни издѣлия на зълъ градежъ (Псл. 128,3) и не знаятъ сѫдъ и милость, както казва Соломонъ (Прит. 1,3). Дано съ вашитѣ молитви да не ни се отнеме противникътъ на грѣшнитѣ, Господи, но да бѫде съ насъ, догдето се свършатъ дѣлата на лукавия вѣкъ, споредъ даденото велико обещание, и дано

да не задрѣме, нито да заспи израилевиятъ светия, който пази всичко наше (Псл. 123, 120,4). Защото, ако той не пази, напразно ще бдимъ ние (Пс. 120,1-2), защото днитѣ сж лукави (Ефес. 5,17), и всѣки братъ ще ритне своя близъкъ, домашнитѣ сж врагове, бирницитѣ всѣкога ни обиратъ, началницитѣ, наистина, се покриха съ унижение[1]), изчезна благочестивъ отъ земята, всички станаха кожодери, всѣки гради своя Сионъ отъ грабежи и неправди и отъ всѣка пиявица вмѣсто три се показаха десеть хиляди дъщери, толкова многочедна е станала тя сега, зачемва всѣкога болезни противъ насъ и произвежда беззакония, затова станахъ като терпентинъ, който е изгубилъ листата си, и като градина, лишена отъ вода. Книги похващамъ, наистина, но само презъ годината, а се занимавамъ съ грижитѣ, които ми задаватъ несправедливи хора, за да бихъ могълъ да ги смекча съ разни щедри подаръци. Защото, ако и да сж далеко, страхътъ отъ тѣхъ царува, както казватъ, наравно съ оня отъ Бога. И тъй, ние имаме нужда отъ вашитѣ молитви, защото отколе знаете нашата немощь".[2])

Тая враждебность, която Теофилактъ срѣщалъ отъ страна на управителя на България — Ивана Таронитъ, го е накарала да търси защита и покровителство у други високопоставени и влиятелни личности. Къмъ това време се отнасятъ знаменититѣ му писма до тогавашния патриархъ Николая II,[3]) до великия доместикъ Андриана, брата на Алексия I,[4]) и до ке-

---

[1]) Въ гръцкия текстъ това изречение се чете: καὶ ὄντως ἐξεχύθη ἐπ' ἄρχοντας ἐξουδένωσις., т. е. „и наистина върху началници се излѣ презрение", съ което се намеква за управителя на България, Ивана Таронитъ, както въ израза „домащнитѣ сж врагове" (ἐχθροὶ οἱ οἰκειακοί) визира, очевидно, враговетѣ си изъ срѣдата на висшето духовенство, каквито Теофилактъ е ималъ достатъчно, както ще видимъ по-нататъкъ.

[2]) Вж. писмо 29-о по Ламия. — Migne, ib., col. 549 A—B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 229—230.

[3]) Писмо 4-о по Финети. — Migne, ib., col. 313 B—D et 316 A—317 C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 4—7.

[4]) Писмо 43-о по Меурсия, — Migne, ib., col.453 C—D et 456 A—357 D et 460 A—Б. — У митр. Симеона, п. т., стр. 135—138.

саря Никифора Вриения, зетя на императора[1]). Въ тия писма Теофилактъ реагира противъ своитѣ противници, и затова излага съ голѣми подробности всички тѣхни несправедливости и беззакония, които тѣ вършили въ България. Общо отношенията на бирницитѣ начело съ Иасита къмъ църквата и селянитѣ Теофилактъ описва въ писмото си до патриарха така: „Не е да не знае той (патриархътъ) (уви! какъ да ги нарека) бодилитѣ на сега священоначалствуващитѣ и трънитѣ, на които, натъкнати, ние станахме за окайване въ сегашно време, когато до небесата е опрѣло глава самохвалството на грѣшницитѣ, които убиватъ сираче и вдовица и умъртвяватъ всѣки мѣстенъ житель и пришелецъ, а да помогне или да избави нѣма кой, но всичко се граби и завлича, защото нѣма кой да избави и спаси, и ругателитѣ господствуватъ надъ насъ, а бирницитѣ (οἱ πράκτορες) ни жънатъ, каквото е останало отъ остъръ сърпъ (Иса 3,4, 11). Всички, поставени надъ насъ, сѫ млади по възрасть и по умъ, но и по неправда всѣкога по-млади, никога не остаряватъ, нито прецъвтяватъ, но всѣки пѫть изнамѣрватъ новъ видъ на изнудване и укрепяватъ въ сърдцето си кривъ духъ (Псл. 50,12), и нито предъ съвети, нито предъ страхъ човѣшки се стѫписватъ, а се вторачватъ къмъ нѣщо по-силно, съ помощьта на което злобата имъ взима по-голѣми размѣри и несправедливостьта имъ се подхранва и усилва. Ако нѣкой имъ припомни царя и меча, който той носи за страхъ на злосторницитѣ (Рим. 13,3), тѣ се присмиватъ на това изтрито слово, и осѫждатъ въ простотия оногова, който го казва, като забравятъ, че лицемѣрието отколе е направило слабо това имъ осѫждане. Освенъ това, съ цель да отвлѣкатъ съвършено придирчивостьта на царя, измислюватъ свои соб-

---

[1]) Писмо 41-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 441 D et 444 A—445 D et 448 A—449 D et 452 A—B. — У митр. Симеона, п. т. стр. 124—129. И тритѣ тия писма сѫ писани въ едно и сѫщо време, защото и по съдържание, и по цель сѫ твърде сходни, особено последнитѣ две. Затова ние ще съпоставяме паралелно тѣхното съдържание. Написването имъ се отнася преди 1105 год., защото великиятъ доместикъ Адрианъ се поминалъ на 19. априлъ 1105 год., т. е. презъ управлението на Ивана Таронитъ. — Вж. В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 321.

ствени злочестини (намеква на клеветитѣ на парика Лазаря[1]), за да не би той, свободенъ отъ грижи за собственитѣ си работи, когато тѣ се намиратъ въ добро положение, да полюбопитствува за чуждитѣ работи, и така, като го отбиватъ като нѣкоя рѣка, която ги завлича, го насочватъ надругаде. И така въздигатъ побѣденъ паметникъ и се хвалятъ силнитѣ въ злоба (Псл. 51,3), а мѫдритѣ въ злотворство".[2])

За сѫщитѣ действия на Иасита и неговитѣ чиновници Теофилактъ въ писмото си до великия доместикъ Адриана пише: „Отъ синоветѣ на непокорството (т. е. бирницитѣ), никаквиятъ (т. е. Иаситъ), който, като първомайсторъ стои на първо мѣсто, поставилъ за основа на клеветитѣ тежки и мѫчно движими камъни, и, като насъбралъ неврѣли-некипѣли противъ насъ, нахвърлилъ ги въ царскитѣ уши. Върху тия камъни построиха и дигнаха нагоре сграда тия, които следъ него подкопаха охридскитѣ работи дори подъ земята. Понеже азъ, краенъ и придирчивъ въ всичко, странѣхъ отъ пѫтищата имъ, като отъ мърсотии, и ги изобличавахъ, тѣ не искаха да ме видятъ и затова съ умисълъ да унижатъ честьта ми, като ожеднѣли, затекоха се къмъ държавнейшия нашъ царь и въжделенъ вашъ братъ и ме наковладиха, че съмъ билъ нѣкакъвъ силенъ голѣмецъ, че съмъ разполагалъ толкова и толкова богати приходи и че улицитѣ ми били отрупани съ блага. Съ всичко това тѣ навѣрно кроеха да ми попрѣчатъ да се представя на императора и така, като ме лишатъ отъ стълбата, на която стоейки се борѣхъ противъ тѣхъ и осуетявахъ замислитѣ имъ, като употрѣбявахъ словото като деятелни рѫце, и то по различенъ начинъ, споредъ както внушава разсѫдителната умѣреность".[3]) А на кесаря и панипер-севаста Никифора Вриенния по сѫщия въпросъ архиепископътъ пише: „Така враговетѣ ми отъ една страна се представиха лично на самия държавнейши нашъ царь и му се опла-

---

[1]) Вж. тукъ по-долу, стр. 297—299.

[2]) Писмо 4-о по Финети. — Migne, ib.. col. 313 C et 316 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 4—5.

[3]) Писмо 43-о по Меурсия — Migne. ib., col., 453 D et 456 B. — У митр. Симеона, п, т., стр. 136.

каха противъ моето нищожество, като дадоха плъть и кръвь на нѣща не сѫществуващи и окичиха лъжата съ голѣма тържественость и удостовѣриха, че ние сме притежавали необорима сила, и го убедиха, че ония чутовни баснословни сѫщества съ сто рѫце или сто глави, на име Вриареи или Тифони въ сравнение съ насъ били нищо, съ цель да попрѣчатъ по тоя начинъ на нашето явяване предъ императора, острието на което, проникавайки въ сърдцата имъ, правѣше ги да се ужасяватъ и да си свиватъ рѫцетѣ".[1])

Беззаконията и притѣсненията на бирницитѣ Теофилактъ рисува въ писмото си до патриарха така: „Тѣй надхитряватъ божия дѣлъ, като казватъ и тѣ почти като фараонътъ: „нѣмате работа, бездѣлници сте, затова измисляте за народа праздникъ и почивка". Това е причината, гдето се налагатъ по-тежки работи и по-строги надзиратели на работата, и клирици се събличатъ и оголватъ, парицитѣ се пребряватъ и изтънко се пресмѣтватъ, и земята се измѣрва по скоковетѣ на бълхата, за да ни израстватъ сега действително трънии и бодили (Бит. 3, 10). И всичко се претърсва и претегля така, че тия безсмислени работи достигатъ до раздѣляне на месата отъ коститѣ (Евр. 4, 12), и принадлежещето на Бога свойство да изпитва вѫтрешноститѣ и сърдцата (Псл. 7, 10) си присвояватъ и бирницитѣ (πράκτορες), за да нѣма: вседержительтъ нищо повече отъ свѣтодържцитѣ, нито отецътъ на бѫдещия вѣкъ (Ис. 9,6) отъ князетѣ на тоя вѣкъ. Така тѣ пристѫпиха и по-нататъкъ и, следъ като оскверниха божественитѣ вещи, съ грабежитѣ си дръзнаха да си присвоятъ и свойствата на Бога, и, споредъ великата у Иова гатанка, който между тѣхъ бѣше мравка, стана лъвъ. При това тѣ обсебватъ и правото да не подлежатъ на отговорность, или, като се домогватъ предварително до него, разбъркватъ работитѣ. Взиматъ още и други подаръци и, като ги получатъ, ставатъ по-лакоми и всѣкога пла-

[1]) Писмо 41-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 444 B—C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 126.

шатъ ония, които сѫ дали веднажъ, да даватъ, като научени всѣкога да поднасятъ, и, ако не получатъ, свирепствуватъ. Защото тѣ изискватъ, щото епископътъ да не е сиромахъ, и това, което дава земята, да изниква и расте, безъ да се оре и сѣе; рѣкитѣ да му свличатъ току тъй саморасло злато; псетата да му раждатъ коне и мулета, и всичко, което има божиятъ служитель, да бѫде нѣщо странно и ново и, ако не бѫде такова, той не е служитель божий, а нечистъ и скверенъ отъ насита, и охулникъ на всичко божие, и пристрастенъ къмъ своитѣ, и зестроподаватель, и по-лошъ отъ всѣки дяволъ. Защото не се ужасяватъ отъ това, което тѣ сами, подбудени отъ бѣса на лихоимството, бѣсно вършатъ противъ християнитѣ, но злословятъ епископитѣ, за да защитятъ себе си, като че ли имъ предстои нѣкоя награда, ако опропастятъ църковнитѣ работи и опетнятъ епископитѣ. Тѣ, може би, вършатъ това последователно, за да не оставятъ нищо незасегнато, и за да не остане пастирьтъ неповреденъ, когато се разграбва стадото, но за да се знае, че и главата е едно съ тѣлото не само по това, гдето усѣща болката на останалитѣ членове, но и по това, че и тя остава причастница на удара, така че тя двойно да страда както отъ това, гдето по съчувствие възприема болкитѣ на другитѣ членове, тъй и отъ това, гдето непосрѣдно страда, затова азъ плача, казва Иеремия (Плачъ 1, 16), затова, както и ти знаешъ, онѣмѣхъ. Защото азъ не съмъ великодушенъ, че, като отърся лесно толкова голѣми товари, леко да нося длъжноститѣ си".[1])

Но Иаситъ и неговитѣ сподвижници не се ограничили само съ тия незаконни действия на бирницитѣ. Той се опиталъ да побуни противъ архиепископа самото му паство, а главно селянитѣ на църковнитѣ земи, за да намѣри опора въ тѣхъ и чрезъ тѣхъ да действува противъ Теофилакта. Такъвъ помощникъ Иаситъ намѣрилъ въ лицето на нѣкогоси Лазаря, „църковенъ парикъ, който, увлѣченъ отъ свободолюбиви мисли, копнѣелъ, споредъ Теофилакта, да снеме отъ

---

[1]) Писмо 4-о по Финети. — Migne, ib., col, 316 A—317 A. — У митр. Симеона, стр. 5—6.

себе си ярема на парикията“. За неговото издигане ето какво пише самъ архиепископътъ въ писмото си до великия доместикъ Адриана. „Тогова Лазара (ти го знаешъ, кому не е известенъ той по злодейcтвата, които ми е сторилъ, като оня, вселукавиятъ, който отъ желание да стане отъ неизвестенъ чутовенъ, опожарилъ храма на Артемида Ефеска), прочее, като употрѣбиха за орждие, тѣ извършиха всичко, което желаеха. Той, който е лика-прилика по всичко на оса безъ жило, съ едно нѣщо само се занимава — да помага на бирницитѣ, да се върти около тѣхъ за прехранка, да очаква да го снабдятъ съ дрехи по-чисти и по-пристойни отъ ония, които заслужава да носи поради занаята си, и да го приветствуватъ, — тоя човѣкъ, казвамъ, едно нѣщо има за храна и наслада — да ме хули и, като разбралъ, че азъ всичко мога да понеса, но не и да се хули името ми, той забива острия си мечъ, езика си, въ най-слабото ми мѣсто“.[1]) Иаситъ и неговитѣ хора го подучвали, какво и какъ да говори противъ архиепископа, и то не само въ Охридъ, но и другитѣ области на България, като търсѣлъ навсѣкжде недоволни отъ Теофилакта лица, за да може по тоя начинъ да възбуди общи оплаквания противъ архиепископа. Следъ като успѣлъ въ това си дѣло, Лазаръ при съдействието на своя покровитель сполучилъ да отиде въ Цариградъ, за да се оплаче предъ императора и да изсипе цѣлъ купъ клевети противъ архиепископа. „И тъй, този Лазаръ, пише Теофилактъ, като видѣлъ веднажъ, че измислицитѣ му успѣватъ, а дѣлото на истината остава на сухо, не престава да употрѣбява природата си противъ насъ, защото българската природа храни всѣкаква злина. Той, ако и да му стигаше да вземе като съратници въ борбата противъ насъ само охридчани, обикаля и други страни въ България и твърде прилежно търси, има ли нѣкой осжденъ отъ насъ като еретикъ, или като многоженецъ, или като встжпитель въ престжпенъ бракъ и затова подложенъ на църковно наказание, и, като намѣрилъ и въ столицата други,

---

[1]) Писмо 43-о, по Migne, Ib., col. 456 C. — У митр. Симеона, п. т. стр. 136.

които били готови да се оплачатъ на императора по други причини, та и тѣхъ убедилъ да злословятъ името ми, защото знае, че само да се вика противъ архиепископа и да се проси царска помощь това сѫ удари по главата ми, и съ тѣхъ се опетнява славата ми, или, за да употрѣбя думата на св. Духъ, въ гробъ се вселява". Но най-главното обвинение, което Лазаръ хвърлилъ предъ императора върху архиепископа, било това, че последниятъ го опожарилъ. „Наскоро той увѣрилъ императора, че съмъ го подпалилъ, при всичко че никой не го е подпалилъ, нито има той какво да изгуби, защото нищо не работи, а си хаби времето въ праздни работи и се занимава съ изкуството да се потрива около бирницитѣ и по примѣра на домашнитѣ и едномахленски псета за едно само гледа, какво ще му бѫде подхвърлено, та затова най-напредъ лае противъ тѣхъ, а сетне се кеври около тѣхъ съ лаене, но все пакъ остава по-голъ отъ голъ ракъ. Но и да е подпаленъ, това има толкова общо съ мене, колкото събитията въ Ливия съ живѣещитѣ въ градъ Ниса индийци. Когато той казвалъ, че е пострадалъ отъ оная неистинска страшна злочестина, азъ отсѫтствувахъ отъ Охридъ и по единъ особитъ начинъ пребѫдвахъ въ Пелагония, гдето тежко боледувахъ"... „Но той така представилъ и оформилъ неоснователното си обвинение, като се заливалъ съ сълзи, блъскалъ главата си о земята и се вайкалъ съ олелии и други обикновени на българитѣ способи, и се оплаквалъ, че изпатилъ всички тия злини, защото защищавалъ хазната и повдигналъ война противъ тиранията на архиепископа, за да завладѣе съвършено съчувствието на царя".[1]) „Той увѣрилъ още съ клетва, пише Теофилактъ, че ми се търкаляло по улицитѣ сирене, а въ горитѣ ми течело млѣко, че съмъ билъ едъръ и голѣмъ богаташъ съ не знамъ колко съ просия натрупани таланти, че съмъ водѣлъ животъ сатрапски, или по-добре, че домоветѣ на мидийци и царскитѣ дворци въ Суза и Екбатана били нищожни и сѫщински колиби въ сравнение съ моитѣ многоетажни жилища и съ моитѣ добре провѣтрявани домове, где-

---

[1]) Migne, ib.. col. 457 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 137.

то лѣтувамъ и разхлаждамъ пещьта на буйната плъть. Всичко това сѫ измислици на сатанински умъ и изявления на езикъ, който се е научилъ само да злослови". Но и при все това, колкото „императорътъ, споредъ думитѣ на Теофилакта, да е билъ човѣкъ твърде внимателенъ и твърдъ и мѫчно да се подавалъ на лъжи, тоя прехитъръ клеветникъ го смекчилъ, и за тая цель какви не преструвки е употрѣбилъ, какво не се е оплакалъ, въ какво не се е клелъ, за да изтъкне палежа и да убеди императора, че претърпѣлъ такава работа отъ архиепископа като наказание, защото билъ добре разположенъ къмъ бирника, когото той скубѣлъ".

И наистина, Алексий I Комнинъ се поддалъ на тия клевети и порѫчалъ на самия бирникъ да разследва работата[1]). Иаситъ това тъкмо и чакалъ. Той най-първо направилъ обискъ на архиепископа и поискалъ отъ него подробна смѣтка за всичко. По-нататъкъ, той посегналъ върху правата на клирицитѣ, а именно освенъ поземления данъкъ (ζευγάριον), бирникътъ имъ отнелъ и правото да не плащатъ десетъкъ за всички животни, отъ който тѣ били освободени по царска щедрость по-рано. Така че клирицитѣ „не само не били освободени отъ поземления данъкъ и не се сдобили съ опредѣленото право да не плащатъ данъкъ за добитъка си, но записвачътъ или описвачътъ (καταγραφεύς ἢ ἀναγραφεύς) имъ надписалъ повече зевгарии и повече добитъкъ и ги принудилъ не само да платятъ за това, за което били освободени отъ данъкъ, но и да доплатятъ за повечето. Това тѣ потърпѣха най-незаконно и на основание на други статии (κεφαλαίων). Защото клирицитѣ плащали и за мелницитѣ два пѫти повече, отколкото мирянитѣ, и за тъй наречениттѣ по български струги (στρούγαι), а елинътъ би ги нарекълъ

---

[1]) Въ грѣцкия текстъ (Migne, ib. col. 457 B) стои: Ταῦτ' ἄρα καὶ ἐνεχειρίσθη οφ πράκτορι τῶν πρακτόρων καθητής (вж. καθηγητής) καὶ τοῦ κυριεύοντος ἡμῶν κύριος, т. е. „И тъй началникътъ на бирницитѣ и господарьтъ на господаруващия надъ насъ натовари съ разследването на това дѣло бирника". Тукъ подъ „началникъ" и „господарь" се разбира никой другъ освенъ императорътъ, защото той назначавалъ както бирницитѣ, тъй и „господаруващия надъ насъ", т. е. намѣстникъ-управителя на България.

вади (διώρυχας = прокопъ, канава), които улесняватъ риболовството, клирицитѣ били подложени на много по-голѣми щети, отколкото другитѣ". „Всичко това е скроилъ вѣрниятъ и благочестивиятъ (т. е. Иаситъ), пише Теофилактъ, за да станатъ по-голѣми изземанитѣ отъ клирицитѣ печалби въ полза на хазната и за да бѫда наклеветенъ и азъ, неблагодарниятъ и ненаситниятъ, че съмъ нанесълъ такава голѣма щета на моя благодетель и застѫпникъ", т. е. императора. Но не само църковнитѣ селяни сѫ страдали отъ финансовитѣ чиновници, но и самитѣ „хора на църквата", именно „монаситѣ и рѫкоположенитѣ евнуси", защото Иаситъ поискалъ най-несправедливо данъкъ: тѣ били обложени съ десетъкъ за твърде малкото добитъкъ, който имъ билъ подаренъ отъ архиепископа „за малка подкрепа", когато „църквата по царско дарение притежавала привилегията да не плаща нищо нито за едъръ, нито за дребенъ добитъкъ". Нѣкои миряне пъкъ били подложени на данъкъ, ако и да не се ползували съ нищо държавно и, следов., нѣмало законно основание да плащатъ данъкъ. „Това и царьтъ дори не може да направи!" възклицава Теофилактъ. Самъ архиепископътъ не избѣгналъ насилията на Иасита. „За да не посрами ужъ, пише Теофилактъ, високия ми санъ, той (Иаситъ) и отъ мене самия дори е събралъ толкова много, че за отколе сринати мелници поискалъ всичко (т. е за. всички години), а за здравитѣ — двойно, отколкото отъ българитѣ. За едно блатисто мѣстенце, гдето сиромахкини ловятъ риба, той принуди да се заплатятъ тринайсеть (обола) възъ основа на осемь статии[1]), когато отъ тамъ

---

[1]) Това изречение въ гръцкия текстъ гласи: καὶ ἐπί τινι τοπαρίῳ λιμναίῳ . . . τρισκαίδεκα κεφαλαίων ὀκτὼ καταθέσθαι ἐξεβιάσατο (Migne, ib. col. 449 A), което се превежда отъ Θ. Успенски: „съ одной болотины . . . принудилъ платить тринадацать оболовъ съ восьми штукъ" (Образованіе, стр. 36), отъ В. Г. Васильевски: „За одно озерное мѣстечко . . . я восемь статей вынужденъ былъ внести съ тринадцати (?)" (Матеріалы и пр., п. т., стр. 422) и отъ митр. Симеона: „За едно блатисто мѣстенце . . . ме принуди да платя осемь на тринадесеть" (п. т., стр. 128). Вече тия разнообразни преводи показватъ, че въ самия гръцки текстъ нѣщо има да липсва. Ако съпоставимъ съ горното изречение и следното отъ сѫщото писмо: Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ κεφαλαίων ἄλλων ἔπαθον ἀνομώτατα (Migne,

не вематъ риба на стойность не повече отъ единъ диоболъ макаръ че всѣки другъ за такива мѣста дава само единъ диоболъ".

Но Иаситъ не се задоволилъ само съ това, че той чрезъ парика Лазара получилъ възможность да бунтува парицитѣ на църковнитѣ земи противъ Теофилакта; той поискалъ да проникне въ срѣдата на нисшето духовенство, да си прокара такъвъ каналъ и между българското монашество, за да може да въоржжи и монаситѣ противъ архиепископа, които найдобре схващали опасната дейность на последния за българщината. Такъвъ каналъ той намѣрилъ въ лицето на единъ иеромонахъ, който, споредъ думитѣ на Теофилакта, „взелъ образа на блудница, снелъ отъ себе си свещеното облѣкло, станалъ отъ постникъ месоядецъ, отъ цѣломждъръ сладострастенъ, или по-добре да се каже, ако и да е посветенъ на цѣломждрие, той и съ жена заживѣлъ и безъ срамъ се хвалилъ предъ всички съ своето разпжтство".[1]) Но, споредъ думитѣ на архиепископа, злото не се свършило съ това. Тоя монахъ-разпопъ се отдалъ въ услуга на Иаситовитѣ хора, т. е. на фискалнитѣ чиновници, „за да вематъ несправедливи и незаконни подкупи", за което тѣ го много почитали и комахай на глава го носѣли, а пъкъ „сиромаситѣ се сгромолясвали и гинали отъ клевети, защото нѣмало кой да ги избави и спаси". Теофилактъ се опиталъ да упражни върху него

---

ib., col, 448 C, у митр. Симеонъ, стр. 128), то не е мжчно да се установи, 1. че и въ горното изречение е пропустнатъ предлогътъ ἐπὶ, 2. че κεφαλαίων се отнася къмъ ὀκτὼ и 3. че τὸ κεφάλαιον означава статия или глава въ законитѣ, както го разбира и В. Г. Васильевски, затова второто изречение ние превеждаме: „това тѣ изтеглиха най-незаконно възъ основа на други статии" (или глава на фискалнитѣ закони), а оттука дадохме и горния преводъ на въпросното изречение, който се отличава отъ другитѣ.

[1]) Вж. 7-о по Ламия писмо. — Migne, ib., col. 513 D et 516 C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 197—198. — Това писмо носи надписъ: „до Господина севастъ Ивана, сина на севастократора", но то по никой начинъ не може да се отнесе къмъ Ивана Комнина, както обикновено се приема, защото това не позволява самото му съдържание. — Вж. В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр., п. т., стр. 373—374.

своята власть, като пратилъ да го доведатъ, дори го държалъ известно време въ затворъ, но всичко това нищо не помогнало, защото нѣмало сѫдии въ Охридъ, предъ които да го изправи и да го обвини. Затова архиепископътъ се видѣлъ принуденъ да го освободи. Но Иаситовитѣ хора отново го приели и го наричали ловецъ, защото той самъ се наричалъ така поради това, че имъ доставялъ добъръ и приятенъ ловъ. Това сѫ факти, които сѫ ставали въ България и, ако архиепископътъ не успѣлъ да се противопостави на действията на тоя монахъ-разпопъ, то това е произлизало отъ туй, че последниятъ се намиралъ подъ покровителството на фискалнитѣ чиновници — негови противници; но той не е могълъ да потърси помощь и у управителя на България, защото такъвъ въ това време билъ Иванъ Таронитъ, който държалъ страната на Иаситовитѣ хора. Но щомъ Иванъ Таронитъ напустналъ България и на негово мѣсто билъ назначенъ Константинъ Комнинъ за управитель на България, Теофилактъ веднага се обърналъ съ споменатото писмо да иска съдействието му за премахването на тоя монахъ-разпопъ, защото той е билъ едничкото лице, което можело да поправи злото, стига само да продума една дума, и „демонътъ, който мѫчелъ божия народъ, ще бѫде прогоненъ“.[1])

Що се отнася до въпроса, кой е билъ тоя монахъ-разпопъ, то Ѳ. Успенски видѣлъ въ него „сѣятель на нѣкакво-си ново учение“ и дори „попъ Василия, учителя на българскитѣ богомили“.[2]) Но В. Г. Васильевски още на времето си се противопостави на това предположение като „лишено отъ каквото и да било основание“. „Монахътъ, пише той, който снелъ отъ себе си монашеското облѣкло и почналъ да живѣе съ жена, вече разбира се, е постѫпилъ така не отъ привързаность къмъ богомилския дуализъмъ. „Богомилската природа“, изразява се Анна Комнина, — твърде ловко умѣе да надѣне личината на добродетельта: рѣдко ще видишъ човѣкъ, който носи коса по свѣтски, да е богомилъ; напротивъ,

---

[1]) За това вж. тукъ по-долу, стр. 317.

[2]) Ѳ. Успенскій, Образованіе и пр., стр. 32; прим. 3.

това зло обича да се прикрива съ мантия и кукуль (монашеска шапка). Богомилътъ има мраченъ изгледъ, нататрузва до самия си носъ покривалото на главата, ходи наведенъ и нѣщо шепне съ уста".[1]) Нима това прилича, пита В. Г. Васильевски, на безпжтния монахъ, за когото пише Теофилактъ? Що се отнася въ частность до попъ Василия, то ние знаемъ отъ разказа сжщо на самата царкиня Анна, че тоя фанатикъ всѣкога носѣлъ монашеско облѣкло и поразявалъ съ изтощения си изгледъ".[2]) Митроп. Симеонъ, като възприема напълно опроверженията на В. Васильевски и посочва отъ своя страна на храната и образа на живота на богомилитѣ и на поведението на въпросния монахъ, не допуща, че ако, споредъ думитѣ на Ѳ. Успенски, наистина, монахътъ-разпопъ билъ проповѣдникъ на нѣкакво ново учение, за което въ писмото и намекване нѣма, то Теофилактъ едвали би премълчалъ това, което би му дало материалъ, за да го обвини още повече. Митр. Симеонъ дохожда до заключение, че „монахътъ свещеникъ въ това писмо нѣма нищо общо съ Василия, учителя и разпространителя на богомилството въ Цариградъ".[3])

Къмъ всичко гореизложено ние ще прибавимъ и следното. Отказването на иеромонаха отъ духовния си санъ и неговото безпжтство за Теофилакта било, разбира се, зло, което обаче се търпѣло, защото подобни случаи е имало въ миналото, но за него по-голѣмо зло, „което гнѣвило най-много Бога, а него наскърбявало", било това, че той (монахътъ), като отхвърлилъ страхъ Божий и рекълъ на Бога: „твоитѣ пжтища не искамъ да зная", т. е. като изгубилъ страха предъ Бога и се отказалъ да се покорява на Божия законъ, съ други думи, като станалъ безвѣрникъ, а не че сѣялъ нѣкакво ново учение, „той чезне, продължава Теофилактъ, да стане силенъ чрезъ зло и да служи на Иаситовитѣ хора, за да взиматъ несправедливи и незаконни подкупи". Последнитѣ думи показватъ, както се каза, че монахътъ-разпопъ се сблизилъ съ хората

---

[1]) Anna, lib. XV, cap. 8; ib. II, p. 294, 31 — 295, 5.

[2]) В. Г. Васильевскій, каз. рец., стр. 164—165.

[3]) Митр. Симеонъ, п. т., стр. 199. — В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр., п. т., стр. 375—376.

на бирника Иасита, т. е. фискалнитѣ чиновници, негови привърженици и противници на Теофилакта, за да имъ служи, като имъ давалъ „добъръ и приятенъ ловъ", т. е. най-точни сведения за имотитѣ както на свѣтскитѣ земевладѣлци, тъй и на църквата и архиепископа, или както самъ последниятъ се изразява, „чрезъ злото да стане силенъ". Затова Теофилактъ призовава управителя на България, Константина Комнинъ, „да се смили най-много надъ неговата (на монаха) душа, която, преди той да повреди на другитѣ съ пакости, сама се изхабява отъ лошотия", т. е. отъ лошитѣ му замисли, „и да нареди да се пропжди отъ тия страни", т. е. не само отъ Охридско, но и отъ другитѣ български области, „тая заразителна и обща болесть".[1])

Но най-голѣмата вреда, която Иаситъ нанесълъ на църквата изобщо и въ частность на архиепископа, било това, че той подбуждалъ клирицитѣ да бѣгатъ отъ църковнитѣ земи. „Бирникътъ, пише Теофилактъ на Никифора Вриений, направи за насъ съвсемъ безполезна недавно издадената заповѣдь на вашата добрина[2]), като заплашва по всѣкакви способи селянитѣ въ нашето село (ἐπὶ τῷ χωρίῳ), че на всѣкого ще наложи данъци по-тежки отъ силата му, ако тѣ пакъ изберать за свой владѣтель архиепископията. Той извършва и друго злодеяние: да не предава на църквата излишнитѣ въ селото[3]) (селяни), относно които той е длъженъ да изпълни

[1]) Подробно вж. тукъ по-долу, стр. 317.

[2]) Трѣбва да се разбира, когато Никифоръ Вриений е билъ управитель на България, гдето той се показалъ особено разположенъ, както видѣхме, къмъ църквата и нейнитѣ интереси.

[3]) Въ гръцкия текстъ стои: τοὺς ἐν χωρίῳ περισσοὺς (Migne, ib. col. 449 C, — у митр. Симеона, стр. 129), което е преведено отъ Θ. Успенски: „зажиточнѣйшихъ крестьялъ мѣстечка", отъ митр. Симеона: „стижнитѣ (заможнитѣ) отъ селото", вѣроятно, подъ влиянието на Успенски, а отъ В. Т. Васильевски: „излишнихъ въ селенiи крестьянъ", което, споредъ насъ, е вѣрно, както това се види отъ самия контекстъ, защото царската заповѣдь още при Никифора Вриений, очевидно, предоставяла излишнитѣ въ селото селяни на църквата, която за тѣхъ плащала данъкъ. — Подъ „село" трѣбва да се разбира с. Църкви, което се намирало въ Вардариотската область, и на което Иаситъ билъ хвърлилъ око да го отнеме отъ църквата, както това най-ясно се види отъ 43-о по Меурсия писмо до великия доместикъ Адриана. Вж. тукъ по-горе, стр. 282 и 284.

царската заповѣдь", т. е. за тѣхъ църквата да плаща данъкъ, както се види отъ следнитѣ думи на архиепископа. „Когато ние поискахме, продължава той, тѣ да бждатъ описани (ἀναγραφῆναι) споредъ благосъстоянието на всѣкиго и следъ това да ни бждатъ предадени, той, ядосанъ и обиденъ отъ самото ни искане, каза: ако азъ изискамъ, щото за първия да бжде внесено отъ църквата толкова, колкото и за седмия презъ времето на събиране на данъцитѣ (ἐν καιρῷ συντελείας), то и противъ волята си ще плащате толкова. Защото кой ще се противопостави на волята ми? И кой ще ме сжди, ако способния да плати толкова азъ го оценя за толкова? Досега азъ знаехъ, че премждрата Юдить, обръщайки се само къмъ Бога, е пѣла: „казалъ си, и стана, намислилъ си, и се яви!" (Юдить, 9,5-6). А сега — се прави участникъ въ това блаженство — кой? какъвъ? колко голѣмъ? колко силенъ? — Такъвъ, подъ когото ще постелятъ гнилочь. Той добавя още и това, че за подаренитѣ на църквата парици (πάροικοι), броятъ на които несправедливо е преувеличенъ, нищо друго нѣма да отстжпи на църквата, освенъ единъ само зевгарий. На другитѣ статии, заплашва самъ, ще да се противопостави — нѣщо, което заповѣдьта за предаването на селото не допуща. Всичко това той прави, за да стана чрезъ това азъ, огорчениятъ, по-малко деятеленъ относно напомнянето за селото, та по тоя начинъ да го завладѣе най-милиятъ му отъ другаритѣ му Лазаръ. При предаването на земята той скжсява мѣрката (дължината) на вжжето, и въ прѣсмятането количеството на модиитѣ постжпва най-невежествено. Защото, отгде е могълъ той да знае землемѣрие?... А защо съмъ се заловилъ да смѣтамъ броя на пѣсъка и дъждовнитѣ капки? На всѣки начинъ и мѣсто, и поводъ, и време и предметъ, и лице тоя най-справедливъ човѣкъ устроява ми вреда и щета, ухитрява се да ме подложи на надсмѣшки, чрезъ които, той знае, се постигатъ най-добре неговитѣ замисли".[1])

Но и това не стигало: Иаситъ почналъ да бунтува и пари-

---

[1]) Migne, ib. col. 449 B—D et 452 A—B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 128—129.

цитѣ, т. е. селенитѣ на църковнитѣ земи. „Вѣрниятъ ужъ и благочестивъ (Иаситъ), пише архиепископътъ въ писмото си до великия доместикъ, бунтува всички противъ насъ, като имъ обещава като награда, загдето се бунтуватъ и ме обвиняватъ, облекчение отъ наложенитѣ имъ даждия, което тѣ желаятъ като медъ“ ... „Защото той и сега пакъ, като изпратилъ Лазара (*разб.* въ селого), съветва нѣкои жители на селото да се бунтуватъ. Той ги научилъ, какво трѣба да говорятъ, като се мѫчи да осуети издадената въ полза на църквата заповѣдь за селото, а вашето застѫпничество за насъ да направи празна и безполезна работа, или по-добре да кажа, той смѣта да убеди императора съ лъжитѣ, които отъ себе си говори, да отмѣни заповѣдитѣ за размѣнката и да гледа на издадения въ случая хрисовулъ като на паяджина. Заговори крои, трапове копае, съветва примка да скриятъ и казва: кой ще го види (Псл. 63,6), съ една дума, той се отнася къмъ насъ, като къмъ инославни. Следъ всичко това не е ли тежко, че той остава необоримъ въ злобата си и твърдъ като алмазъ, а вашата благость ще се умори да върши добро и ще се окаже, че свѣтодържительтъ има надмощие надъ вседержителя?“[1]).

Следъ всичкитѣ тия обвинения по-адресъ на Иасита и оплаквания противъ неговитѣ хора Теофилактъ се обръща съ молба къмъ тримата си адресата. Така, като „изповѣдва, че толкова злини надминаватъ силитѣ му“, и „да не се мисли, че силата му е като оная на камъкъ“ и че „като окаянъ човѣкъ, душата му чезне като паяджина и самъ има нужда отъ почивка“, архиепископътъ увѣрява патриарха, че чрезъ светитѣ му молитви той ще се избави отъ това, което го безпокои, или по-малко ще се тревожи, или ще добие сили, за да го носи съ търпение“. Затова го моли по-силно да се обръща съ молитвитѣ си къмъ добрия Владика, т. е. Бога. Въ писмото си до Никифора Вриенния той моли, „да му се. даде възможность да се защити и да не се приематъ думитѣ на Иасита (или Лазара) като предсказание на прорица-

[1]) Migne, ib., col. 457 B—D. — У митр. Симсона, п. т., стр. 137.

рище, защото, като се разпръснатъ сѣнкитѣ, истината ще смъкне личината на лъва, и ще излѣзе, че задъ сѣнкитѣ се крие безобразна маймуна“. Теофилактъ още моли, „да се издаде заповѣдь, съ която да му се позволи да излѣзе безпрѣчно оттамъ (т. е. отъ Охридъ или изобщо отъ България), или да се освободи, за да не бѫде погълнатъ отъ униние. „Защото, пише той, силата ми не е сила отъ камъни. Нека бѫде отнета безъ време душата отъ мене, който въ нищо не съмъ беззаконствувалъ, както азъ мисля, нито предъ Бога отъ тая страна, нито предъ царството ви изобщо“[1]). Въ заключението пъкъ на писмото си до великия доместикъ Адриана той моли „злоненавидящата му душа, възмутена отъ присторното държане на човѣка къмъ него, да напомни на светия и държавенъ императоръ за дълбокото му благоразумие, за което нито него окаяния ще осѫди туку-тъй отъ предразположение въ полза на бирника, а ще запази за него цѣло едното си ухо“, т. е. императорътъ ще изслуша неговата защита, защото християнскиятъ законъ не осѫжда човѣкъ, докато предварително не го изслуша ... „нито каквото е нередилъ съ твърда и безпрѣкословна заповѣдь ще допустне да се нарушава“,[2]) т. е. да нареди, щото даденитѣ на църквата съ царска грамота права да не се отнематъ.

Колкото и да смѣтаме сгѫстени боитѣ, съ които Теофилактъ ни рисува въ разгледанитѣ три писма действията на бирника Иасита и на неговитѣ сподвижници въ България, все пакъ ние не допущаме, че архиепископътъ би си позволилъ въ писмата си до такива високопоставени лица самъ да измисля факти, които всѣкога биха могли да бѫдатъ провѣрени, а пъкъ тия факти ни разкриватъ печалната картина на бъл-

---

[1]) Последнията изразъ: μήτε τὴν βασιλείαν ὑμῶν (Migne, ib., col. 452 B), както и: τῆς βασιλείας σου δέομαι въ сѫщото писмо (ib. col. 448 A), който Теофилактъ употрѣбява въ писмата си до кесарь (Migne. ib., col. 380 A—B — 12-о по Меурсия писмо; 5-о и 9-о по Ламия, Migne, ib., col, 512 C et 517 D), ни дава достатъчно основание да приемемъ, че писмо 41-о по Меурсия е писано, когато Никифоръ Вриений вече носилъ титлата кесарь, а понеже писмото, както видѣхме, било писано преди 1105 г., то, очевидно, Никифоръ Вриений получилъ тая титла преди тая година.

[2]) Митр. Симеонъ п. т., стр. 137—138.

гарската действителность презъ дадената епоха, особено тежкото положение на крепостното население както на църковнитѣ, тъй и на господарскитѣ земи. Сѫщо така отъ тия писма се научаваме, че благодарение на ходатайствата и високопоставенитѣ лица, къмъ които Теофилактъ се обръщалъ, село Църкви все още оставало незавладѣно отъ бирника Иасита, а това още повече дразнило фискалнитѣ чиновници, които още повече усилвали своитѣ клевети и действия противъ архиепископа. Работата достигнала дотамъ, че Теофилактъ се видѣлъ принуденъ да напише до великия доместикъ Адриана следното отчаяно писмо.[1]) „Съ отправеното наскоро до ваше величество мое писмо, светий мой господарю, азъ нареждахъ за чернитѣ облаци, които се надигнаха около мене. И понеже ми бѣше тежко, съ сълзи почти бѣхъ начерталъ писмото си. Но сега виждамъ, че ме брули и градушка, която ужасно изпотроши всичко наше, и нѣмамъ какъ да изплача достойно злочестината си. Защото се сломи дори и силата на езика ми, която, като не може да се укрие, стана като прицелна точка за нападки. Но едно нѣщо мога да кажа, а то е, че лъжата, е досущъ по-честита отъ истината, и клеветата увѣнчана, блестяща на багрена колесница свѣтло тържествува надъ правдата... Защото сцената на сегашния животъ показва, че азъ съмъ играчка, о земя и слънце! на двама българи..." Кои сѫ били тия двама българи? — Това сѫ били несъмнено ония две фатални за Теофилакта личности, които, поддържани отъ Иасита и фискалнитѣ чиновници, му нанесли, както видѣхме, толкова обиди и оскърбления, а именно, парикътъ Лазаръ и иеромонахътъ-разпопъ. „Но ти, ученикъ, приятель и поборникъ на истината, помогни й, колкото можешъ, защото тя се намира въ опасность, а това ще стане, ако благоволишъ да проговоришъ въ нейна защита на ушитѣ на императора и брата. Защото тежко, тежко е, мъртви псета да се гаврятъ съ живъ лъвъ, който, окованъ съ височайши царски окови и съ углавникъ на уста, не може да изреве и само съ това да

---

[1]) Писмо 34-о по Меурсия. — M i g n e, ib., col. 433 C—D et 436 A—B. — У митр. С и м е о н а, п. т., стр. 117—118.

вдъхне страхъ. Тежко е единъ Сампсонъ да бѫде обръснатъ съ бръснача на клеветата и сетне да бѫде предаденъ на иноплеменницитѣ, и тѣ да му извадятъ очитѣ, съ които виждаше всичко небесно, и да го каратъ да мели това, което храни безбожницитѣ, и да се върти все около сѫщото мѣсто, та да не може въ нищо да преуспѣе. Нѣмамъ сила да говоря повече отъ това. Толкова се смущавамъ, само като си спомня, какво става съ мене. Но, ако справедливостьта на императора съ помощьта на вашето силно ходатайство въ наша полза заповѣда да се ограничи това, съ което се осмѣляватъ да ни обиждатъ сега, скоро може би, ние, чиято коса е обръсната, ще можемъ да цъвнемъ съ нова коса, ще се завземемъ и, като съборимъ дома на обидата върху иноплеменнитѣ, които се гаврятъ съ насъ, ще прекратимъ дългия и неповоленъ подвигъ, а сами ние ще можемъ да се отървемъ отъ срамъ и отъ смърть."

Дали тоя отчаянъ повикъ на Теофилакта, който се отнася къмъ времето преди 19. априлъ 1105 г., или усиленитѣ ходатайства на високопоставенитѣ и важни личности, къмъ които той се обръщалъ, както видѣхме, за защита и покровителство, или единътъ и другитѣ сѫ оказали надлежното влияние въ Цариградъ, остава засега неизвестно; но по всичко изглежда, че въ положението на архиепископа следъ това настанало подобрение, което ще трѣба да свържемъ съ посещението на западнитѣ области на империята отъ императора. Както вече се спомена, Алексий I Комнинъ, за да се приготви да посрѣщне очакваното и готвено отъ Боемунда Тарентски нападение, като укрепи по-важнитѣ стратегически пунктове, пристигналъ презъ септемврий 1105 год. въ Солунъ, отдето посетилъ и други градове и крепости. Това пѫтуване на императора се продължило година и два месеца, следователно, Алексий I се върналъ въ Цариградъ презъ ноемврий 1106 год.[1])

---

[1]) Anna, lib. XII, cap. 3; ib. II, p. 149,15-17; ib. cap. 4, II, p. 155 7-8, 15-17. — Алексий I, като отпразднувалъ деня на великомѫченикъ Димитра (26. октомврий) въ Валовище, потегли за столицата, така, че той е могълъ да пристигне въ Цариградъ или въ самия край на октомврий, или въ първитѣ дни на ноемврий 1106 год. — Вж. В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр., п. т., стр. 391—392.

Какви резултати е имало това пжтуване по българскитѣ земи, Теофилактъ ни рисува въ писмото си до протасикрита Григория Каматиръ, който придружавалъ императора презъ това време. На оплакванията на Каматира, че му дотегнало продължителното странствуване, Теофилактъ пише: „Не бива да се оплаквашъ твърде много отъ него, защото ти знаешъ, като никой другъ, че то (странствуването) е общополезно и доказва издръжливостьта и грижливостьта на нашия царь, който, за да плаши отблизо враговетѣ, пренебрегва чудната столица и ония царски дворци и свързанитѣ съ тѣхъ други наслади, търпи полскитѣ несгоди, излага се на студове и горещини, прекарва на открито противоречиви часове съ най-обичнитѣ си, а въ сжщото време по царски и великолепно урежда странитѣ, на които би желалъ да помогне, като става устроитель (ἁρμοστής) на другитѣ работи, а особено на църковнитѣ. Тия и безъ брой други ползи извличатъ и села, и градове отъ вашето дълго пжтуване; така че, ако ти би билъ не мърморко, а човѣколюбивъ и братолюбивъ, не само не би ти дотегнало странствуването, но и би пожелалъ то да се продължи повече, за да бждемъ облагодетелствувани повече и въ много повече нѣща.[1]) Въ какво сж се изразили конкретно тия разпоредби на Алексия I въ споходенитѣ отъ него западни покрайнини и кои сж били тия „страни“, Теофилактъ нищо не съобщава. Анна, която дава сведения за това пжтуване,[2]) сжщо много данни не ни дава, защото тя пише само за военнитѣ разпоредби и отбелязва само нѣкои отъ споходенитѣ градове, като Струмица, отгдето той тогава посетилъ и мънастиря Богородица Елеуса при с. Велюша или Велюса,[3]) Слопимъ (или Σλόπιτζος, неизвестенъ), Валовище (Демиръ-Хисаръ), а така сжщо говори и за назначението на Алексия Комнинъ, втория синъ на севастократоръ Исаака, за драчки управитель,[4]) а отъ разгледваното

---

[1]) Вж писмо. 71-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 497 В—С. — У митр. Симеона, п. т., стр. 175. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 326—327

[2]) Anna, lib. XII, cap. 3—4; ib. II, p. 149—155.

[3]) Вм. В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр., п. т.. Притурка, стр. 392, особ. бел. 110.

[4]) Вж. тукъ по-горе, стр. 243.

писмо (71-о) се научаваме, че сжщо тогава билъ назначенъ за управитель на Вардарската область Константинъ Дука, сина на протостратора Михаила Дука.[1]) Къмъ това време ще да е станала промѣна и въ управлението на България. Теофилактъ не ще да се е забавилъ да използува близостьта на императора, за да го убеди чрезъ своитѣ приятели, каквито сж били Григорий Каматиръ, който опредѣлялъ и представялъ за назначение висшитѣ чиновници и областнитѣ управители, и царския лѣкарь Никитъ, най-близка до императора личность,[2]) да го избавятъ отъ неговитѣ противници чрезъ отстранението на Ивана Таронитъ отъ длъжностьта управитель на България, у когото както Иаситъ, той и неговитѣ сподвижници, както видѣхме, намирали опора и поддържка въ действията си противъ архиепископа; но дали двамата едновременно били уволнени отъ длъжность, не се знае; едно е само положително известно, че съ назначението на новия управитель на България, веррейския дука Константина Комнинъ, което е станало, ако не още въ 1105 год., то сигурно презъ първата половина на 1106 год., борбата на Теофилакта съ фискалнитѣ чиновници значително отслабнала, може би, затуй, защото последнитѣ не намѣрили сжщата поддържка у новия управитель, или защото тѣхниятъ водачъ Иаситъ билъ отстраненъ отъ България, а заедно съ него и неговиятъ приятель и Теофилактовиятъ противникъ — парикътъ Лазаръ изгубилъ значение и изчезналъ отъ сцената.

Но Теофилактъ не ще да се задоволилъ само съ уволнението на намѣстника-управитель Ивана Таронитъ и главния бирникъ Иасита. Писмото си до пелагонийския епископъ[3]) той почва така: „Научихъ се, че на нашитѣ работи е даденъ сега единъ тласъкъ, защото досегашниятъ стратегъ билъ смѣненъ господинъ Евмалъ билъ изпратенъ да разследва дѣлата му, а

---

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 277, бел. 1.

[2]) Вж. писмо, 55-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 472 C — 473 B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 154—155, и тукъ Притурка № 10: „Обяснение къмъ писмо 55-о по Меурсия“.

[3]) Вж. писмо 15-о по Ламия. — Migne, ib., col. 528 C—D. — У митр. Симеона, п. т., стр. 213.

благородниятъ по душа и бащинска слава Михаилъ, синътъ на господина Полиевкта, станалъ стратегъ". Но кого трѣбва да разбираме подъ тоя „досегашенъ стратегъ", за уволнението на когото Теофилактъ бързалъ да съобщи на пелагонийския епископъ, а сжщо така и за опредѣлението на неговъ анкетьоръ и дори за назначението на неговъ замѣстникъ? Споредъ насъ, това не е могълъ да бжде никой другъ, освенъ управительтъ на България, скопскиятъ дука Иванъ Таронитъ, и то възъ основа на следнитѣ съображения. Както уволнението на „стратега", тъй и назначението на другитѣ две личности Теофилактъ свързва отъ една страна съ това, че „билъ даденъ на неговитѣ работи единъ тласъкъ", т. е. неговитѣ работи тръгнали напредъ споредъ желанието му, а подъ тия „негови работи" се разбира борбата му съ фискалнитѣ власти начело съ Иасита и неговитѣ хора и съ тѣхния покровитель и помощникъ Ивана Таронитъ; отъ друга пъкъ страна, Теофилактъ въ писмото за сжщитѣ две личности, пише: „Понеже, прочее, стана така, и тѣ сж мои сждии", т. е. понеже уволнението на „стратега" станало и билъ назначенъ анкетьоръ или анкетьори на дѣлата му, които ставали и негови (на Теофилакта) сждии, следов. анкетьоритѣ, разследвайки дѣлата на „стратега", ще се обърнатъ за разяснение и къмъ архиепископа, оттука самиятъ „стратегъ" се намиралъ въ известни неприязнени отношения къмъ Теофилакта, а въ такива отношения последниятъ, както видѣхме, се намиралъ само съ Ивана Таронитъ. Най-сетне такава голѣма заинтересованость на Теофилакта къмъ уволнения „стратегъ" ясно показва, че той не е нѣкой мѣстенъ стратегъ, и неговото уволнение се намира въ известна връзка съ личностьта на архиепископа, а това право сочи на Ивана Таронитъ, съ когото Теофилактъ се намиралъ въ враждебни отношения. Теофилактъ употрѣбилъ въ случая само думата „стратегъ", а не истинската му титла и име или отъ предпазливость, или по-скоро отъ презрение, защото той не искалъ да постави името и титлата на тоя омразенъ за него човѣкъ, както изобщо въ писмата си той избѣгва да назовава своитѣ противници съ имената имъ.

Приведенитѣ тукъ две данни отъ разгледваното писмо ни даватъ достатъчно основание да приемемъ, че споменатитѣ две личности: господинъ Евмалъ, който билъ изпратенъ отъ Цариградъ, гдето е заемалъ нѣкоя важна длъжность, и новиятъ скопски стратегъ,[1]) т. е. командуващиятъ мѣстнитѣ войски, благородниятъ по душа и бащинска слава Михаилъ, синъ на Полиевкта, заедно съ пелагонийския епископъ сѫ образували специална комисия подъ председателството на епископа, защото Теофилактъ пише на последния „да ги рѫководи колкото е възможно, а най-много Димитра“, т. е. брата му, който, като най-близко и най-довѣрено лице на архиепископа, е представялъ последния, защото „ималъ и повече врагове, понеже държалъ срѣденъ пѫть и не можелъ да угоди на всички“... „И тъй, помогни имъ, ако срещнатъ нѣщо противно“, т. е. въ полза на уволнения. Въ писмото се споменува „великолепния господинъ Евматий“, който е представенъ като твърде близъкъ човѣкъ на пелагонийския епископъ,[2]) защото „което принадлежи на Евматия, пише архиепископътъ, е твое и твоето — негово, ако любовьта е въ сила“; макаръ въ писмото и да не се казва, но той ще да е влизалъ въ комисията, защото

---

[1]) Той не могълъ да носи титла дука, защото нея я носилъ новоназначениятъ управитель на България, веррейскиятъ дука Константинъ Комнинъ.

[2]) Анна Комнина ни дава сведения за известния византийски пълководецъ Евматия Филокалесъ, дука на о-въ Кипъръ, който е действувалъ презъ всичко време въ Мала Азия противъ враговетѣ на империята — турци-селджуци и кръстоносци. Тя го характеризира така: „тоя мѫжъ е най-способния и се отличава отъ знатнитѣ не само по родъ, но и по разумъ отъ повечето, благороденъ по мисъль и щедъръ по рѫка, вѣренъ къмъ Бога и къмъ приятелитѣ си, привързанъ къмъ господаритѣ, като никой другъ, но безъ всѣко войнишко възпитание, защото не знаелъ да изтегли стрела и тетива на гърди, нито да се прикрие съ голѣмъ четвъртитъ щитъ, а въ други отношения той е най-способниятъ да разставя засади, да побеждава неприятелитѣ съ разни хитрости“ (Anna, lib. XIV, cap. 1; II, p. 224, 13-21). Епитетьтъ „великолепенъ“, който Теофилактъ дава на своя Евматий, отговаря донѣйде на Анината характеристика, но като се вземе въ внимание обстоятелството, че Евмитий Филокалесъ е действувалъ презъ всичко време въ Мала Азия, мѫчно може да се идентифициратъ тия две личности.

веднага следъ горнитѣ думи, Теофилактъ продължава: „Следователитѣ нека бѫдатъ рѫководени отъ тебе въ всичко, защото знаешъ прилива, или да се изразя по-добре споредъ писанието, суетата на тоя свѣтъ и, както казва единъ отъ нашитѣ мѫдреци: смутена душа не смущавай“, или съ други думи, Теофилактъ е искалъ отъ епископа да стои на негова страна. Где е заседавала комисията, не се види отъ писмото; но като се вземе подъ внимание, че пелагонийскиятъ епископъ е рѫководилъ цѣлата работа, ще трѣбва да се предполага, че гр. Пелагония, като такъвъ, който се намира на срѣдата между Скопие и Охридъ, е билъ избранъ за седалище на комисията. На тая комисия, очевидно, било възложено да разследва освенъ дѣлата на уволнения „стратегъ“, т. е. на уволнения скопски дука, Ивана Таронитъ, но и да се произведе анкета върху действията на покровителствувания отъ него бирникъ Иасита въ България. Може би, тая анкета да е била изискана отъ самия Теофилактъ, разбира се, следъ уволнението на Ивана Таронитъ, като чрезъ такава анкета той се е домогвалъ да си върне всичко, което му било отнето презъ времето на борбата му съ фискалнитѣ чиновници.

И наистина, въ писмата на Теофилакта оттогава (отъ 1106 г.) до неговитѣ приятели и познати, не се срещатъ вече никакви оплаквания отъ фискалнитѣ чиновници въ България; напротивъ, въ тѣхъ той имъ благодари за оказаната нему помощь, или пъкъ се старае да поправи това, което по-рано било несправедливо и незаконно извършено.

Къмъ това време ще трѣба да отнесемъ писмото, адресирано „до Палеолога“,[1]) т. е. до Георгия Палеолога, баджанака на Алексия I, който билъ жененъ за Мария, сестрата на императрица Ирина, и комуто Теофилактъ пише така: „Чрезъ твоето преголѣмо застѫпничество, всеуважаемий мой господарю, ние намѣрихме слабо спокойствие въ малкото, което остана на църквата въ Охридъ. Защото писано бѣ да направишъ нѣщо за нашата немощь, като приспишъ нашия бирникъ. Затова не преставаме да поднасяме, каквото имаме за

[1]) Вж. писмо 70-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 489 B—C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 171.

вашата несравняема благость: на Бога — молитви като негови служители; на хората — благодарности и похвала, ако и малко да се грижишъ ти за словесни похвали, защото съзнавашъ човѣшката немощь". Отъ тия думи ясно личи, че Георгий Палеологъ не малко е съдействувалъ и спомогналъ за избавянето на Теофилакта отъ неговитѣ противници — бирницитѣ, защото по-нататъкъ последниятъ пише: „Но дано да не престанешъ да премахвашъ охканията, като опитомявашъ тази пустиня чрезъ чудодействията, които правишъ за насъ. Такива азъ считамъ вашитѣ грижи за църквата ни. Защото, ако ти не ни бѣше помощникъ, нищо не щѣше да спре да ни изядатъ змиитѣ, които въ голѣмо количество храни тази пустиня и които по попущение свише се вѫдятъ и вирѣятъ за нашитѣ грѣхове". Очевидно, архиепископътъ говори за своето избавление отъ Иасита и неговитѣ хора.

Но още по-ясно това доказватъ писмата на Теофилакта до новия намѣстникъ-управитель на България.

Още въ първото си писмо до Константина Комнинъ, което, очевидно, било писано наскоро, следъ като последниятъ пристигналъ въ Веррея и поелъ управлеиието на България като ублажава брата си Димитра, по когото изпратилъ писмото си и го натоварилъ да го поздрави съ встѫпването му въ новата длъжность, задето ще се срещне лично съ севаста, и като говори за братовата си радость, пише: „Следъ това, като прегърнахъ брата си, ублажавахъ го, че ще се наслади съ такава гледка, ще се напирува съ амвросията на твоя нравъ и ще се опие съ нектаря му. Така ти привличашъ всички съ действително златната верига на благостьта си". Като отправя къмъ Константина такива похвали за благия му характеръ, архиепископътъ продължава: „Не преставай, прочее, да ѝ (на веригата) прилагашъ нови брънки, за да можешъ да привличашъ по-много хора. Защото да те подканва да не разплиташъ веригата, това не подобава нито на оногова, който чувствува великодушието ти, нито на оногова, който храни голѣми и добри надежди на тебе"[1]). По тоя на-

[1]) Писмо 68-о по Меурсия. — Migne, ib. col. 488 C — 489 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 170.

чинъ Теофилактъ искалъ отъ самото начало да разположи новия управитель къмъ себе си, безъ обаче да изстжпва на първо време съ конкретни искания. И наистина, той въ второто си писмо, следъ като му поднася длъжимия поздравъ, съобщава на Константина, че писмото му съдържа най-първо молитва за неговото здраве, като при това себе си нарича „слуга на неговата благость", а самия Константина — „застжпникъ свой, който отъ самото начало (т. е. откакъ адресатътъ заелъ длъжностьта си) билъ единъ отъ първитѣ му помощници, и стена, и ограда, а сетне — и молба за добротворство". Като му напомня да не забравя своята добродетелна природа и остроумнитѣ и здрави наставления на баща си, архиепископътъ пише: „Като знаешъ, че добротворството е свойствено на Бога, а злосторството — на злитѣ орисници, дигни се заради страданията на сиромаситѣ, заради охканията на беднитѣ и противъ ония, които имъ ги причиняватъ". Въ заключението на писмото, като му съветва да подражава на Бога, който да го пази отъ всѣка злина и всѣка беда, завършва съ думитѣ: „та съ твоята висока сила да помогнешъ на нашата немощь и слабость".[1]) Това писмо най-ясно свидетелствува, какъ Теофилактъ е гледалъ на новия управитель и какъ той е искалъ да стане съ него въ добри отношения, за да поправи това, което бѣ извършилъ неговиятъ предшестеникъ.

Още въ следващето 3-о писмо до Константина Комнинъ, като му изтъква, че се застжпилъ вече за сиромаситѣ и го подканя да не престава въ това дѣло, Теофилактъ го моли да избави беднитѣ, т. е. простото население отъ въздействието на известния вече намъ иеромонахъ-разпопъ, комуто архиепископътъ не можалъ нищо да направи при Ивана Таронитъ, защото се поддържалъ, както видѣхме, отъ Иасита и неговитѣ хора. Сега обаче, следъ като тия негови покровители

---

[1]) Писмо 6-о по Ламия. — Migne, ib. col. 513 B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 197. — Че както това писмо, тъй и следващитѣ 7-о, 8-о, 16-о, 17-о, 18-о и 20-о всички по Ламия, сж били изпратени до новия управитель на България, Константина Комнинъ, подробно вж. В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр., п. т., стр. 371—387.

изчезнали или сѫ загубили значение, архиепископътъ поискалъ да се освободи и отъ него. Като му разправя цѣлата история на тоя монахъ-разпопъ[1]), той пише: „Затова стани ти, о мой господарю, продумай една дума, и демонътъ, който мѫчи божия народъ, ще бѫде прогоненъ. Никой да не те измами съ празни думи, че крадецътъ ще се разкае. Колко лѣкарства за покаяние не му поднесохъ азъ лани (т. е. при другия управитель) и сега и съ писма, и въ лични срещи. Но говорѣхъ на глуха вълна, и леопардътъ все си остава сѫщиятъ. И тъй, смили се надъ сиромаситѣ, а най-много надъ неговата душа, която, преди той да повреди на други съ пакости, сама се изхабява отъ лошотия (т. е. отъ лошитѣ си замисли), и нареди да се пропѫди отъ тия страни (т. е. не само отъ Охридско, но и отъ другитѣ български области) тая заразителна и обща болесть. Ако пъкъ азъ успѣя да го уловя (което той при предишния управитель не е могълъ да направи), той ще умре въ кулата (т. е. въ затвора) като общо и обществено зло“ (ὡς κακὸν κοινὸν καὶ δημόσιον[2]), разбира се не въ вѣрско, а въ морално и материално отношение.

Колкото Константинъ Комнинъ и да се е отнасялъ добре и съ подобаващето внимание къмъ архиепископа, последниятъ, както изглежда, станалъ причина за нарушението на тия добри отношения, както това показва съдържанието на 4-о му писмо до него. Въ това писмо Теофилактъ, като излиза отъ максимата, че „даренията на божественитѣ мѫже трѣба да сѫ неотмѣними, каквито сѫ ония отъ Бога“, пита своя адресатъ, защо е отмѣнилъ една отъ най-сѫщественитѣ привилегии на съседнитѣ по мѣсто (т. е. отъ неговата епархия) свещеници, а именно, съвършеното имъ освобождение отъ всички други даждия и тегоби освенъ отъ поземелния данъкъ[3]), — привилегия, която била дадена по ходатайството на Константина преди това отъ императоръ Алексия I

---

[1]) За нея вж. тукъ по-горе, стр. 301—302, 303—304.

[2]) Вж. писмо 8-о по Ламия. — Migne, ib., col. 516 D — 517 B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 200—201.

[3]) За разбирането на това изречение, вж. В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр. п. т., стр. 376, бел. 70.

Комнинъ, защото по-нататъкъ въ сѫщото писмо архиепископътъ пише: „Виждашъ ли, какъ сигилията на пансеваста Комнина бѣ отмѣнена отъ самия Комнинъ. Това е обидно малко нѣщо и дръзко“. Теофилактъ при това обяснява: „Ако ние сме съгрѣшили съ нѣщо предъ славата ти и отъ неблагодарность сме осквернили стореното добро, дори и въ такъвъ случай пакъ не бива да се отмѣнява сторената на божия домъ милость, защото църквата се нарича и домъ божий, и вѣрва се, че е такъвъ. Обаче ние те признаваме за господарь и благодетель, защото не сме обезумѣли дотамъ, че отъ гламавщина да се покажемъ неблагодарни на вашата благость“. Отъ тия думи ясно личи, че той е билъ причината, за да се лишатъ свещеницитѣ му отъ тая привилегия, и затова побързалъ да увѣри управителя, че той не е дотолкова гламавъ, за да се покаже къмъ него неблагодаренъ. Както и да било, но Теофилактъ иска отъ Константина да тури пластирь на тая рана, т. е. да повърне отново казаната привилегия на свещеницитѣ, което напълно отъ него зависѣло и което той ще направи твърде лесно, като подпише съ рѫката си разпоредбата и заповѣда на своя представитель въ Охридъ, да освободи свещеницитѣ му отъ всѣка тегоба и робия на преторията[1]), каквито били наложени върху мирянитѣ, и да повърне, каквото е взелъ отъ свещеницитѣ или... клирици и други нѣкои (хора)“. По-нататъкъ въ това писмо Теофилактъ споменува за нѣкакви „посрѣдници“. Това ще да сѫ били, както се досѣща митр. Симеонъ, особени чиновници, които сѫ посрѣдничили между управителя и населението, ползували сѫ се съ голѣмо значение и сила и поради това твърде много сѫ злоупотрѣбявали съ тия си предимства[2]), като сѫ държали дори свещеници на частни свои служби, и „дотолкова изплашили простото население, че то

---

[1]) Понеже една отъ титлитѣ на българскитѣ управители била и преторъ (πραίτωρ) (вж. тукъ по-горе стр. 9), очевидно, че подъ „претория“ (τὸ πραιτώριον) тукъ трѣба да се разбира висшата власть въ лицето на управителя, на която сѫ били подчинени всичкитѣ и органи — административни, сѫдебни и финансови.

[2]) Митр Симеонъ, п. т., стр. 204.

не могло да се оплаче за свещеницитѣ на господаря му (т. е. на управителя), защото искали сами да ги изкориствать и по тоя начинъ нарушавали предимствата на църквата за своя печалба". Най-после архиепископътъ, като призовава „първия нашъ архиерей Иисуса Христа" да запази неговия господарь, моли го да приеме неговото благословение, изразено въ сто риби армаганъ, отъ което ясно става, че той е искалъ отново да разположи Константина къмъ себе си.

Още по-ярка картина за резултата отъ по-раншнитѣ своеволия на бирницитѣ и желанието му да ги поправи ни показва 5-то му писмо до управителя на България. Теофилактъ почва това писмо съ туй, че споменува за нѣкакви добрини, които Константинъ сторилъ за гр. Прѣспа и Дѣволъ, „като ги разхладилъ съ лъха на правотата и правосѫдието, което той показалъ спрямо ония, които ги онеправдали". Въ какво се състояли тия добрини и кои сѫ били тия онеправдатели, Теофилактъ не посочва, нито пъкъ това може да се установи отъ нѣкое друго писмо или другъ изворъ; обаче едно остава вънъ отъ всѣко съмнение, че главната цель на архиепископа била да нарисува жалкото положение на дѣволската епископия. Той изтъква обстоятелството, че тая епископия въ даденото време преживявала голѣма опасность, която състояла въ това, че църквата въ Дѣволъ, „най-честитата нѣкога църква, една отъ седемтѣ съборни, които известниятъ прехристиянски Борисъ, български царь, е съградилъ, останала безъ богослужение, безъ освѣтление и свещенослужители, като се почне отъ дякона, та до епископа, и че мѣстното население около тая църква се разбѣгало по гори и планини. Като причина на това печално положение на тая епископия Теофилактъ изтъква следното: „Като е тя на пѫть (на главния пѫть Солунъ — Драчъ), пише той, както е било и споменуваното отъ Давида лозе съ хубави нѣкога-си пръчки, но обирано отъ минувацитѣ покрай него (Псл. 79, 13), тя нито постояненъ епископъ има, защото не търпи да дава гърба си на бичове и ланититѣ си на плесници (Исайя, 50, 6), нито пъкъ, кога епископътъ бѣга поради страшнитѣ притѣснители (διὰ τοὺς δεινοὺς ἐπηρεαστάς), естествено не ще се на-

мѣри другъ нѣкой човѣкъ, да пребивава при църквата. Защото съ главата е свързана и останалата часть на тѣлото. Така и живѣещитѣ около църквата, които съ грамота отъ светия нашъ и държавенъ господарь и царь сж дадени нему (на епископа), напуснали по-рано (πρότερον) бащинитѣ си живѣлища поради сжщата причина и, като повѣрили себе си на гжстата гора, тамъ се криятъ." И тъй „страшнитѣ притѣснители", т. е. бирницитѣ въ своитѣ своеволия въ Дѣволъ и въ околностьта достигнали дотамъ, че епископътъ билъ принуденъ да напустне града, защото не искалъ да търпи разни оскърбления и заплахи, а населението, оставено безъ защитникъ -— да избѣга далечъ отъ притѣснителитѣ. Теофилактъ ни представя положението на дѣволската епископия тъкмо въ момента, когато епископътъ, който току що билъ назначенъ съ царска грамота, гдето билъ опредѣленъ броя на неговитѣ парици и клирици, трѣбало да отиде въ седалището си, при паството си, може би по уговарянето на Теофилакта, но такова не останало около града. Както изглежда, самъ архиепископътъ се опиталъ да въздействува лично върху мѣстнитѣ жители, като споходилъ Дѣволъ, но тоя опитъ не донесълъ никакъвъ резултатъ. „Излѣзохъ, пише той, да я посетя и, като я видѣхъ, заплакахъ; а като заплакахъ, запитахъ за причината; а като запитахъ, научихъ се и, като се научихъ, съобщавамъ на държавнейшия мой господарь съ настоящето си писмо." Затова той се обърналъ къмъ оногова, който билъ по-силенъ отъ него и ималъ по-голѣмъ авторитетъ въ страната — къмъ управителя на България, защото само той е ималъ власть да защити правата на църквата — въ случая на дѣволския епископъ и като императорски намѣстникъ да въздействува върху пръсналото се по гори и планини население отъ земитѣ на дѣволската епископия. Затова, като отправя къмъ Константина Комнинъ молба да помогне въ това дѣло, Теофилактъ го уговаря, че голѣмъ трудъ за това не е потрѣбенъ, а само „едно протягане на ржката" и „три пръста": да се напише и издаде „негова умоляваща грамота", т. е. едно възвание къмъ „ония, които сж дадени на епископа отъ държавния нашъ и свети господарь и царь и които по-

рано (πρίν) сѫ живѣли около църквата и после се разбѣгали поради притѣсненията", разбира се, на фискалнитѣ чиновници. Теофилактъ билъ увѣренъ, че „тѣ, окуражени чрезъ това, ще се измъкнатъ отъ гѫсталака, църквата пакъ ще се разцъвне, ще се освѣтли и ще се удостои съ богослужение". Последовало ли е подобно възвание, ние не знаемъ; обаче положението на дѣволската епископия несъмнено ще да се е поправило, защото вече презъ втория десетъкъ на XII. вѣкъ следъ смъртьта на Теофилакта тукъ срѣщаме епископъ Михаила Дѣволски, който е известенъ съ това, че въ 1118 год. попълнилъ хрониката на Ивана Скилица съ нѣкои подробности и нови данни, относящи се къмъ историята на западното българско царство.[1])

Следващето 5-то писмо до българския управитель носи частенъ характеръ, но то има несъмнено и право отношение къмъ Теофилакта. Нѣкой-си Никола Вутовъ, очевидно българинъ, причинилъ на земедѣлеца Веса Михаилъ Ламбинъ порано безбройни щети, като при това използувалъ съдействието на Макремволита, въ когото несъмнено ще трѣбва да видимъ тогавашния прѣспански началникъ,[2]) и който, споредъ думитѣ на Теофилакта, „билъ много изкусенъ да се залавя за чужди работи", макаръ че на друго мѣсто той го хвали, че дотогава не билъ далъ поводъ за каквито и да било „словесни удари", „защото действувалъ съгласно съ истинския здравъ разумъ". Работата стигнала чакъ до управителя на България, когато такъвъ билъ Иванъ Дука, който осѫдилъ Никола, като издалъ нуждния документъ, т. е. писмена присѫда, подписанъ отъ самия севастъ — дука. Никола, обаче, не само не искалъ да се подчини, но и оспорвалъ решението на българскитѣ управители, като, досаждалъ на високото правосѫдие на държавнейшия му (Теофилактовъ) господарь (τοῦ κρατίστου μου αὐθέντου) и разтакалъ казания Веса Михаиловъ по сѫдилища и разправии въ най-работно за земедѣлеца

---

[1]) Migne, ib. col. 529 A—D. — У митр. Симеона, п. т., стр. 214—215. — В. Н. Златарски, Де се намиралъ Дѣволъ, п. т., 51—53.

[2]) За Макремволита вж. тукъ Притурка № 9: „Защо архиепископъ Теофилактъ свикалъ „свещения синодъ" въ Прѣспа и кога"?

време. Че такава е била работата, Теофилактъ посочвалъ на войската, командувана отъ Макремволита въ Прѣспанската область, която „цѣла, попитана, щѣла да обяви истината по тая работа“. Теофилактъ при това изказва пожелание: „дано, прочее, клеветницитѣ и клюкаритѣ да проживяватъ черни дни презъ времената на държавнейшия ми господарь“, отъ което не е мѫчно да се разбере, че подъ „държавнейши господарь“ (ὁ κράτιστός μου αὐθέντης) се разбира тъкмо българскиятъ управитель Константинъ Комнинъ, и че речениятъ Никола Вутовъ е заемалъ първо мѣсто между „клеветницитѣ и клюкаритѣ“, които при неговия предшественикъ свободно си разигравали коня, а при него не само това нѣма да го бѫде, но и ще настанатъ за тѣхъ „черни дни“, т. е. ще се преследватъ отъ властьта. Затова Теофилактъ искалъ, щото „несравняемата справедливость на Константина, пазителката на всички насъ, които сме ѝ предадени отъ Бога, него (Никола Вутовъ) първъ да накаже за злината му“.[1]) И тъй, Теофилактъ почналъ да отплаща на своитѣ противници презъ времето на Ивана Таронитъ, макаръ че той изстѫпва тукъ по-скоро като защитникъ на Веса Михаиловъ, който е билъ, вѣроятно, нѣкой отъ неговитѣ селяни-парици, и затова го представя като „работникъ“, който се занимава съ земедѣлие, очевидно, на църковнитѣ земи.

Но Теофилактъ не само изстѫпвалъ като защитникъ на частни лица, но и „ходатайствувалъ за тегобитѣ на народа“, както той се изразява самъ въ 7-о писмо до управителя на България.[2]) Въпросътъ се отнася до войнишки наборъ. „Охридско (τὸ τῆς Ἀχρίδος), пансевасте, нашъ застѫпнико, пише архиепископътъ, ще изчезне отъ България по-скоро, отколкото човѣкъ може да очаква, ако всесилната ти рѫка не се погрижи за него. Защото тая (область) е малка, съвършено бедна, произвежда малко дървено масло (зихтинъ) и се явява най-окаяна отъ всички други области. Нека, прочее, милости-

---

[1]) Писмо 17-о по Ламия. — Migne, ib. col. 532 A—C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 216—217.

[2]) Писмо 18-о по Ламия. — Migne, ib., col. 532C — 533 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 217.

вата ти и грижлива власть се смили по въпроса за набора на пехота, и нека той се намали. Защото събранитѣ отъ тука за пехотата какъ нѣма да направятъ твърде явно намалението на цѣлата область? И останалитѣ тука какъ нѣма да намразятъ обичната отечествена земя, като враждебна и опропастителна и за заплюване, и какъ нѣма да обикнатъ чуждата? Не азъ само моля. Водя и други двама ходатаи — самото право, основано върху това, че областьта е малка, и нейното мѣстоположение, защото областьта е на пѫть и служи за спасение на всички пѫтници. Тя заслужва да бѫде помилвана отъ господаря ми, ако не за нея самата, то поне за да спасява проходещитѣ. Събранитѣ за пехотата стигатъ, за да бѫдемъ ние съвсемъ смазани, и дано съ величайшата помощь на господаря ми, който е дошелъ, за да ни спаси, да не се увеличава наборътъ. Защото, както казахъ, произведениятъ такъвъ достатъчно е намалилъ малката область. Нашата страна не е Пелагония, а пословичниятъ по своята незначителность и малъкъ о-въ Миконосъ".[1])

Войнишкиятъ наборъ произвеждалъ въ Охридско, както се види отъ 65-о по Меурсия писмо, протостраторъ Михаилъ, който „билъ изпратенъ отъ императора да събира войска и да се противопостави на изверга". „И той събира вече, и ето ще го нападне и ще навлѣзе въ страната", пише Теофилактъ.[2]) Протостраторъ Михаилъ билъ братъ на императрица Ирина и на Ивана Дука, или вториятъ внукъ на Иванъ-Владиславовия синъ Трояна. Анна Комнина ни го характеризира така: „мѫжъ, който се славѣше по умъ и надминаваше съ хубостьта и височината на тѣлото не само своитѣ съвременници, но и всички хора, които нѣкога сѫ живѣли (всички, които сѫ го видѣли, очудвали се); това бѣше човѣкъ ненадминатъ

---

[1]) Μύκονος, Myconus и Mycone, днеш. Микони, малъкъ скалистъ цикладски о-въ на ю.-из. отъ Теносъ и сев. отъ Делосъ. Легендата пренесла на тоя островъ митичната битка на гигантитѣ, и всички избити отъ Херакла гиганти сѫ погребани подъ тоя островъ. Вж. Pauly-Wissova, Realencyklopedie d. clas. Altertumwissenschaftem, s. v.

[2]) Migne, ib., col. 484 D — 485 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 165. — Писмото е адресирано до „магистеръ Ивана Пантехни".

и способенъ да предугажда бѫдещето, да открива настоящето и своитѣ наблюдения да обръща въ дѣло".[1]) Той е участвувалъ като началникъ на отдѣленъ отредъ въ войната противъ Роберта Гюискаръ и действувалъ противъ Боемунда въ 1083 год. въ Тесалия,[2]) после въ знаменития походъ на Алексия I Комнинъ противъ печенѣзитѣ въ 1086 год.[3]) и въ борбата противъ лъже-Диогена и куманитѣ въ 1092 год.[4]). Следъ това Анна нищо не споменува за него; обаче той взелъ участие и въ войната противъ Боемунда Тарентски презъ 1107—1108 год., както се установява отъ горепривъдения пасажъ (отъ 65-о писмо),[5]) въ който подъ думата „извергъ", както и подъ „отстѫпникъ", и „гущеръ, стопленъ отъ лѫчитѣ на царскитѣ добрини", както се каза, се разбира тъкмо Боемундъ, а не известниятъ противникъ на Теофилакта, парикътъ Лазаръ, както обикновено се приема[6]), и чиято история ние по-горе изложихме. Протостраторъ Михаилъ Дука билъ строгъ въ изпълнението на възложената нему задача и предъ видъ на опасностьта откъмъ Боемунда искалъ да набере въ Охридско повече войници измежду хората на църковнитѣ земи, населението на които било освободено отъ войнишката тегоба, а главното било това, че тия земи въ такъвъ случай биха останали безъ работни рѫце; па имало, споредъ думитѣ на архиепископа, и опасность, да не би и тия, които останатъ следъ набора, да се разбѣгатъ. Поради това Теофилактъ пише, че „събранитѣ за пехотата стигатъ, за да бѫдатъ смазани". Той,

---

[1]) Anna, lib. V, cap. 7; ib. I, p. 175, 4-11.

[2]) Ibidem, I, p. 175, 11-29.

[3]) Ibidem, lib. VII, cap. 3; ib. I, p. 237, 18-23.

[4]) Ibidem, lib. VIII, cap. 4; ib. II, p. 10, 20-28.

[5]) В. Г. Васильевски, изхождайки отъ това, че въ подробния разказъ на Анна за войната съ Боемунда нийде не се срѣща неговото име, предполага, че „всичката му роля се ограничавала съ грижитѣ за наборъ на войска въ България едновременно съ другитѣ многобройни приготовления и отбранителни мѣрки, предприети отъ самия императоръ при първитѣ слухове за готвеното нашествие на Боемунда" (вж. каз. рец., стр. 167—168).

[6]) Подробно по тоя въпросъ въ литературата вж. у митр. Симеона. п. т., стр. 165—167.

очевидно, не е билъ въ състояние да се противопостави на протостраторъ Михаила, който ще да е билъ облѣченъ съ пълномощни права, и затова потърсилъ „всесилната ръка", „милостивата и грижлива власть" и „величайшата помощь" на „своя всевеличайши господарь и застъпникъ", т. е. на управителя на България, Константина Комнинъ, който като императорски намѣстникъ, ималъ по-голѣма власть и по-силенъ авторитетъ, а главно, споредъ думитѣ на архиепископа, защото „той дошелъ, за да го спаси". Но и при все това, като не билъ увѣренъ, че синътъ на севастократора, единъ младежъ, ще бъде послушанъ отъ протостратора, Теофилактъ писалъ на самия Михаила Дука, като му намеквалъ „за нарушение на божиитѣ заповѣди", а пъкъ за да има писмото му по-голѣмо значение и по-силно да въздействува върху него, архиепископътъ изпратилъ писмото чрезъ своя ученикъ Никита, дяконъ на халкидонския митрополитъ, до майка му Мария, на която така също писалъ по сѫщата работа.[1])

Въ последното си 8-о писмо до управителя на България,[2]) Теофилактъ защищава правото на църквата да владѣе едно село въ Пелагонийската область. Охридската църква отъ старо време притежавала едно село, безъ да плаща данъкъ за него; но императорътъ го отнелъ отъ църквата, както и селата на всички архонти — едри земевладѣлци. Архиепископътъ обаче съ помощьта на една „малка утеха" (парично възнаграждение) придобилъ снизходителната услуга на тогавашния бирникъ и отново го владѣлъ, както и много други земевладѣлци — своитѣ.[3]) Въ дадения моментъ, т. е.

---

[1]) Вж. подробно за това у В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр. п. т., стр. 380—384.

[2]) Вж. писмо 20-о по Ламия. — Migne, ib., col. 533 C et 536 B: τῷ σεβαστῷ τοῦ σεβαστοκράτορος. За тоя безсмисленъ надписъ и неговата поправка вж. подробно В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр. п. т., стр. 384.

[3]) Въпросното тукъ село ще да е с. Могила въ Пелагонийската область (то сѫществува и днесъ източно отъ срѣдата на шосето между Битоля и Прилепъ), за което както и за църковния имотъ въ него се говори въ 12-о по Ламия Теофилактово писмо (Migne, ib., col. 524 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 209), гдето се споменува, че нѣкой-си Романъ

когато било писано писмото (следъ 1105 г.), това село било пакъ отнето отъ императора, който ужъ искалъ другиму да го подари, и поради това Теофилактъ не се противопоставялъ на царската воля, при което той намѣрилъ за необходимо да забележи, какво „благочестивиятъ родъ на Дуковци всѣкога е давалъ предпочтение на църквата предъ всѣкиго другиго“, т. е. че Дуковци всѣкога сж покровителствували църквата и сж били щедри къмъ нея; но отъ друга пъкъ страна той не можелъ да допустне, че била издадена отъ „неговия господарь“, т. е. отъ намѣстника-управитель на България, такава сжщо заповѣдь за църковния домъ и дворището, които се намирали въ сжщото село. Затова архиепископътъ изпратилъ при адресата свой човѣкъ, който, очевидно, донесълъ и писмото, за да узнае отъ управителя лично, кои сж били причинитѣ, загдето се посегнало върху тоя имотъ на църквата, която го е владѣела отъ старо време и се ползувала отъ него; но, като предполагалъ, че църковниятъ имотъ (домътъ и дворището) се изземвалъ сега поради това, че той не билъ въ „практикона“, т. е. въ емлячната книга и за него порано не билъ плащанъ поземленъ данъкъ, а пъкъ въ разпоредбата на българския управитель се казвало, че тоя данъкъ щѣлъ да се разпростре върху всички други не само църковни, но и свѣтски имоти, архиепископътъ изказалъ готовность да внесе припадащия се поземленъ данъкъ, за да може по тоя начинъ да предупреди отнемането на въпросния имотъ.

Къмъ това време, т. е. следъ 1105 г., ще трѣбва да отнесемъ възвръщането на друго едно Теофилактово право, отъ което той е билъ лишенъ отъ предишнитѣ му врагове, както това се види отъ писмо 5-о по Ламия, адресирано „до кесаря“,[1]) подъ когото се разбира кесарь Никифоръ Мелисинъ, женен за Евдокия, сестра на императора, единъ отъ най-виднитѣ и влиятелни съвременаници н Алексия I, из-

---

Стравороманъ билъ се настанилъ въ тоя имотъ съ намѣрение да го обсеби; въ него ние виждаме услужливия бирникъ, който за „малка утеха“ върналъ селото на архиепископа. За това вж. подробно В. Н. Златарски, п. т., стр. 144—145 и 384—387.

вестенъ като временен негов съперникъ въ домогване до трона; но той отпосле се задоволилъ само съ титлата „кесарь“ и съ това, че получилъ управлението на гр. Солунъ съ цѣлия окрѫгъ.[1]) Той, очевидно, е билъ единъ отъ ония личности, които най-много сѫ помогнали на Теофилакта да се избави отъ неговитѣ противници и гонители, защото последниятъ не може да намѣри думи, за да му отблагодари. Писмото си той почва така: „Владико мой светий, като претеглихъ много пѫти силата на езика си и добринитѣ, които ми е направило отпреди царството ти, и се опитахъ да изнамѣря езикъ равенъ на нѣщата, съзнахъ следъ опита, че моята лекость е много голѣма. Защото благодеянията ти сѫ и много, и тежки, а езикътъ ми слабъ и безъ всѣка тежесть. Но, понеже на предишнитѣ добрини е прибавена сега и заповѣдьта за каноническия данъкъ (τὸ κανονικόν), ти си извършилъ това, което чудовищно измислили, споредъ митологията, гигантитѣ, т. е. приковали планина Осса върху Пелионъ, или, за да кажа това, което повече ни подобава, ти си умножилъ надъ мене величието си“. Освенъ другитѣ доходи, които получавалъ всѣки митрополитъ и епископъ отъ мънастиритѣ и недвижимитѣ църковни имоти, отъ хиротонии и отъ брачни вѣнчила, за българския архиепископъ билъ предвиденъ още отъ Василия II единъ каноничен данъкъ (τὸ κανονικόν) отъ всички епископии, които влизали въ диоцеза на Охридската архиепископия, а сѫщо отъ власитѣ по цѣла България и отъ турцитѣ, които влизали въ българскитѣ предѣли.[2]) Презъ времето на борбата си съ българскитѣ бирници начело съ Иасита по настояването на нѣкои отъ епископитѣ, враждебно настроени противъ своя архиепископъ, Теофилактъ, очевидно, е билъ лишенъ отъ тоя данъкъ; но, следъ като се отървалъ отъ тѣхъ, той е настоявалъ, да му се повърне тоя доходъ и, както се види отъ горния пасажъ, той сполучилъ да си върне това право, защото била издадена заповѣдь за него, за което архиепископътъ билъ толкова доволенъ, че не намиралъ изрази да из-

---

[1]) Migne, ib., col. 512 C — 513 B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 195—196.

[2]) Вж тукъ по-горе, стр. 21.

каже благодарностьта си. „И тъй, продължава той, азъ, който и безъ тая прибавка бѣхъ слабъ да ти благодаря за предишнитѣ благодеяния, сега где да се дѣна? Какво слово ще да заема, което да е равносилно по тежесть съ толкова добрини?" и т. н. Но тая заповѣдь за каноничния данъкъ, както изглежда, обхващала само църковнитѣ и частно земевладѣлскитѣ земи, но не и царскитѣ (δεσποτικά) имоти — земи[1]), и затова Теофилактъ поискалъ да разпространи това право и върху тия последнитѣ подъ следната благовидна форма. „Но въ отговоръ на това, (гдето кесарьтъ пръскалъ добрини), пише архиепископътъ, струва ми се да слушамъ сладкия ти гласъ: „какво ли би казалъ, архиепископе, ако заповѣдаме да ти плащатъ и останалитѣ села, царскитѣ, казвамъ, имоти (κτήματα), узаконения τὸ κανονικόν? Какво друго, освенъ че моятъ владика се надпреварва да победи не само моя езикъ, но и всѣки другъ, който се слави по своята благость, и че той е като слънце, което на пладне сияе по-свѣтло и по-топло? Какво по-хубаво отъ това, владико светий, да побеждавашъ не само моя езикъ, но и оня на всѣкиго, който витийствува", и т. н. и, като прокарва мисъльта, че „подареното на църквитѣ ще получи Богъ, който заповѣдва на всички да плащатъ дидрахми и възнаграждава благостьта и тукъ, и тамъ", отправя къмъ кесаря голѣми благословии.[2])

---

[1]) Вж. Ѳ. Успенскій, Образованіе и пр., стр. 37, бел. 1. — Ср митр. Симеонъ, п. т., стр. 196.

[2]) До кесарь Никифора Мелисинъ между Теофилактовитѣ писма сж известни освенъ тукъ разгледанитѣ (Migne, ib., col. 512 C—D — 513 A—B, — У митр. Симеона, п. т., стр. 195—196), още две: 12-о по Меурсия и 9-о по Ламия. Въ първото писмо Теофилактъ утешава кесаря по случай смъртьта на севастократора Исаака — „на сродника му царь" и, понеже въ писмата си Мелисинъ намеквалъ, какво „рибата на архиепископа била сладка", като думитѣ му, и възбуждала охотата, която била мъртва къмъ всичко друго, Теофилактъ му изпратилъ „риби — едни прѣсносолни, и други въ хлѣбъ опечени", като му пожелава да му се услади още повече рибата, която му изпраща съ благословението си „родилата за насъ тѣлесно жизнодавеца" (т. е. Богородица) (Migne, ib., col. 377 B—D et 380 A—C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 57—60). Споредъ Васильевски (п. т., етр. 326), смъртьта на севастократоръ Исаака се отнася не по-рано отъ 1108 г., а оттука и самото писмо е писано презъ тая година. — Вто-

Но, ако Теофилактъ съ помощьта на приятели сполучилъ да се избави отъ своитѣ свѣтски притѣснители и до известна степень да поправи положението си, като си възвърналъ повечето, отъ което билъ лишенъ, то не тъй лесно било за него да се бори и да преодолѣе своитѣ противници, излѣзли отъ срѣдата на самото висше духовенство. Така той се оплаква на приятеля си, халкидонския епископъ Михаила,[1]) като пише: „Догдето се грабѣха само вещественитѣ предмети на църквитѣ, честнейший брате и владико, досадно ни бѣше, но досадата ни се намаляваше донейде, като гледахме, че духовнитѣ имъ интереси не се нарушаваха, и съ това твърде много се утешавахме. Сега, обаче, когато гледаме, че и тѣ се нарушаватъ, изчезва всѣка утеха. Защото, когато божественитѣ и свещени правила за нищо друго толкова не сѫ се погрижили, колкото да се пазятъ незасегнати отъ нововъ-

---

рото писмо Теофилактъ почва така: „Владико мой светий, изпратенъ въ нашата варварска страна като избавляващъ богъ (θεὸς ἐλευθέριος), ти си утеха и разтуха за всички, които прибѣгватъ до боговѣнчаната ти държава, а особено за немощьта на моята смиреность ти си силенъ жезълъ и крепостна кула противъ врага, какъвто и да е той, или твърде несправедливъ изкуситель, или скръбь, която като стрела пронизва вжтрешностьта“ (Migne, ib., col. 517 C—D et 520 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 204—205). — И тъй, кесарь Никифоръ Мелисинъ се намиралъ въ България, когато му е било изпратено това писмо; а че кесарьтъ билъ наблизу до Теофилакта, показва армаганътъ му. Но въ България той дошелъ като „избавляващъ богъ“ — изразъ, който ще трѣбва да разбираме, споредъ насъ, че Мелисинъ дошелъ да избави страната отъ външни врагове — Боемунда и неговата войска. Ако това наше разбиране е приемливо, то това писмо ще трѣбва да отнесемъ сѫщо къмъ 1107/08 година. По-нататъкъ въ писмото следъ нѣколко комплимента къмъ адресата Теофилактъ пита съ гордость: „кой, като чуе, че боговѣнчаниятъ владика приема добре писмата на архиепископа и взима страната на оския, надъ които той се смилява, ще посмѣе да покаже нѣкое неприятно чувство къмъ мене и моитѣ?“ Тия думи на Теофилакта ясно сведочатъ, колко силенъ се е чувствувалъ въ това време той на поста си. И продължава архиепископътъ писмото съ думитѣ: „И понеже сега е време на постъ и се яде риба, затова моята пазителка Богородица изпраща на царството ти двесте солени риблета за благословение“; оттука писмото изпратено било презъ пролѣтьта на 1108 г.

[1]) Вж. писмо 27-о по Меурсия. — Migne, ib. col. 416 C — 417 C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 90—91

ведения границитѣ на всѣка енория и да не се вмъква въ духовнитѣ работи надменностьта на свѣтската власть, а ония, които сж решили да ги възвестяватъ и на другитѣ хора и да изправятъ съгрѣшилитѣ, тѣ най-много поддържатъ и крепятъ непокорството спрямо правилата и, като се вмъкнатъ въ чужди енории, разбъркватъ всичко божествено и човѣшко, — тогава не виждамъ, какво друго може да ни утеши, освенъ поправката на станалото зло". За да подтвърди изказанитѣ тукъ мисли, Теофилактъ разказва по-нататъкъ, какво противоканоническо нѣщо се случило въ Кичево, градъ, който влизалъ въ Охридската епархия, следов. билъ непосрѣдно подчиненъ на Теофилакта. „Тамъ единъ монахъ, разказва последниятъ въ писмото си, предприелъ да издигне молитвенъ домъ и, понеже той бѣ захваналъ дѣлото си безъ наше позволение и постжпилъ противъ това, което повеляватъ църковнитѣ правила (τοῖς κανόσι) и гражданскитѣ закони (τοῖς τῆς πολιτείας νόμοις), ние го спрѣхме; той каза, че билъ получилъ патриаршеско ставропигиално писмо, и така захваналъ своето дѣло. Но той е осжденъ на отлжчване, което му наложихме съгласно съ правилата, както знаете". Макаръ, че цариградскиятъ патриархъ е ималъ право, споредъ византийскитѣ закони, да издава ставропигии и за другитѣ автономни църкви, дори и за чужди патриаршии[1]), обаче, като му е било известно, че цариградскитѣ патриарси винаги сж гледали съ незадоволство на автономията на Охридската архиепископия и сж се стремили, ако не да я унищожатъ, по посоченитѣ вече по-горе причини, то поне да я подчинятъ подъ своята власть, като почнатъ да се мѣсятъ въ вжтрешнитѣ ѝ работи, Теофилактъ счелъ тоя случай тъкмо като такава намѣса, и затова не само не призналъ патриаршеската ставропигия, но и наказалъ самия монахъ, може би, българинъ.

Като придавалъ такова важно значение на въпроса, архиепископътъ решилъ да даде и по-широка гласность на своя протестъ: той писалъ по тоя случай обаче не направо до патриарха, защото не е искалъ, очевидно, да влиза въ лични разправии съ

[1]) Подробно за това вж. митр. Симеонъ, п, т., стр. 92—93.

своя благодетель, а на патриаршеския хартофилаксъ Петра, който ще доложи всичко на патриарха. Едновременно писалъ и на халкидонския епископъ Михаила съ покана, последниятъ „да поговори по въпроса на човѣка, който, ако и да знаелъ по-добре отъ всѣкиго, какво опредѣлятъ правилата и какво наказание надлежи да се наложи на нарушителитѣ имъ“, т. е. на патриарха, последниятъ все пакъ позволявалъ да ставатъ такива работи. „Защото, какво се бърка въ (страната на) българитѣ, пише Теофилактъ, цариградскиятъ патриархъ, който нѣма нито право да ржкополага въ нея, която си има автономенъ архиепископъ, нито друго нѣкое предимство е получилъ върху нея по приемство? И кой ще следи за грѣшкитѣ, които ще правятъ монаситѣ отъ основаната съ негово позволение обитель, и ще ги изправя? Оня ли, който властвува и управлява подведомственитѣ си монаси и когото наричаме екзархъ? Но ... кой е тъй глупавъ и на ветушина вонецъ човѣкъ, който ще търпи спокойно между българитѣ присжтствието на цариградския екзархъ и нѣма да се отнесе къмъ него, като къмъ прелюбодеецъ съ гнѣвъ, пъленъ съ ревность, споредъ както казва Соломонъ? Азъ не мисля, че ще се намѣри такъвъ човѣкъ. И кой, като чуе това беззаконие, не би се възмутилъ, догдето поне има благочестие между насъ и догдето нашето общество се въодушевява отъ почить къмъ правилата? Ако, прочее, нашето писмо и вашата дума турятъ край на въпроса, ще благодаримъ Бога на благочинието и на мира, ще благодаримъ и на вашата любовь, на която Той е богъ, както и вие казвате и вѣрвате. Но, ако би че останатъ глухи ония, които могатъ да поправятъ станалото зло, то ще стане нужда да надамъ общъ викъ и да разгласся между мнозина болката си съ надежда да я изцѣрятъ“.

Така строго и настойчиво архиепископъ Теофилактъ е защищавалъ правата и автономията на управляваната отъ него Охридска църква. Но въпрѣки това между епископитѣ ѝ се намѣрили такива, въ лицето на които той срещналъ върли противници, които му отравяли живота. Това най-ясно се види отъ писмото до Михаила Пантехни, царския лѣкарь, въ което Теофилактъ пише: „Огънь гори вжтрешностьта ми

тъй че, ако той напредне, ще се обърне въ злокачественъ. Кашлица суха и безъ мокрота ме безпокои. Плешката ме боли отъ дълги години, а върхътъ на злинитѣ сѫ неизказанитѣ ми и безутешни грижи за общи народни работи, за общи църковни работи. Нѣма нищо отъ тукашнитѣ, за което да не се грижа. Но захванаха вече и далечни работи да ме тревожатъ. Ако и да седя въ Охридъ, стрелятъ ме отъ Главиница[1]), и отъ Видинъ, и отъ Сланица[2])... И друга стрела, хвърлена отъ друго мѣсто, се заби въ сърдцето ми, и нийде нѣма Пейонъ[3]), или втори по него Махаонъ или Подалирий,[4]) за да изтръгне стрелата и, следъ като изсмуче кръвьта, да посипе раната съ успокоителни лѣкарства (Илиада, IV, 219), но остава забита и причинява тежки или остри болки. Въ такова положение съмъ азъ. Но знай, че си чулъ десетохилядна часть отъ нашитѣ болки. Защото при другото зле съмъ и въ това отношение, че не ми се позволява да казвамъ, какъ съмъ".[5]) И тъй, недоразумения е ималъ Теофилактъ съ епископитѣ: гла-

---

[1]) Градъ-крепость Главиница била построена на единъ отъ върховетѣ между рр. Гяница и Бувалица, лѣви притоци на р. Семени. — В. Н. Златарски, Намѣрениятъ въ Албания надписъ и пр., п. т., стр. 9—10.

[2]) Споредъ В. Томашекъ (Idrisî, п. т., стр. 70), това българско селище Сланица, въ грѫцка транскрипция Σϑλάνιτζα, се намирало ю.-из. отъ гр. Китросъ при лагуната Тузла. Когато въ 1106 г. Алексий I заминавалъ за Солунъ, за да се приготви да посрещне нападението на Боемунда, той писалъ на пребиваващитѣ на западъ воеводи (ἡγεμόνας) направо въ Сланица, като имъ заповѣдалъ да потеглятъ отъ Сланица (Anna, lib. XII, c. 3; ib. II, p. 149, 10).

[3]) Παιάν, Παιήων, Παίων — „цѣлитель", лѣкарь на олимпийскитѣ богове. Il. V, 401, 899.

[4]) Μαχάων и братъ му Ποδαλείριος, синове на Асклепия и Епиона, били лѣкари на гърцитѣ при обсадата на Троя. Il. II, 729 ssqu.; IV, 193; XI, 512, 833.

[5]) Вж. писмо 7-о по Финети. — Migne, ib., col. 321 A—B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 9.

винишки[1]), видински[2]) и сланишки, но въ какво се заключавали тѣ, той нищо не казва; за четвъртата пъкъ стрела, която била най-острата и най-опасната, той дори не споменува, отгде е пустната. Обаче, понеже за нея той говори и въ други писма, то нѣма да бжде мжчно да се опредѣли и тя.

---

[1]) Въ преписката на Теофилакта се споменува за изпращането на единъ новоржкоположенъ главинишки епископъ, който дълго не се съгласявалъ да приеме епископския санъ, но Теофилактъ го убедилъ да поеме „товара на епископството", като го обнадеждилъ, че въ лицето на нѣкого си Никита Политисъ, сжщо духовно лице, когото Теофилактъ нарича „Хераклъ на добродетельта", той ще намѣри добъръ помощникъ (вж. писмо 32-о по Ламия до Никита Политисъ (Migne, ib., col. 553 C—D et 556 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 234—235). Би могло да се предположи, че тъкмо тоя епископъ, който, следъ като пристигналъ въ Главиница и не намѣрилъ това, което му било обещано и което той очаквалъ, по единъ или другъ начинъ проявилъ незадоволството си противъ архиепископа.

[2]) До видинския епископъ Теофилактъ изпратилъ писмо, въ което, като разгледва оплакванията му за тежкото и печално положение, и като описва изобщо тежкото положение на страната, защото имало „отвънъ брани, отвжтре страхове", утешава го, че всѣка глава е въ болка и всѣко сърдце въ печаль и че общностьта на злочестината ще послужи за утеха". „Защото, пита Теофилактъ, кажи ми, кому е леко въ тия лукави дни? Никому мисля". Архиепископътъ прави съпоставление между онова духовно лице, което се отнася съчувствено къмъ общитѣ скърби на народа, и онова, което е безчувствено къмъ общитѣ братски злочестини, и заключава че последниятъ е „повече за оплакване, защото е по-окаянъ отъ всички и отъ ония дори, които сж осждени на най-голѣми наказания". Най-сетне, като прокарва паралелъ между неговото и своето положение (вж. тукъ погоре, стр. 271) и дохожда до заключение, че положението на видинския епископъ не е по-лошо отъ неговото, Теофилактъ свършва писмото си съ думитѣ: „Прочее, единъ само е врачъ и избавитель отъ всичко това. Него ако току тъй наскърбяваме, никакъ нѣма да го разположимъ да ни бжде милостивъ, за да не кажа, че ще го разсърдимъ. Но, ако му се молимъ и го призоваваме на помощь съ сълзи, убеденъ съмъ, че ще го направимъ да се смили къмъ насъ съ своето милосърдие" (вж. писмо 16-о по Финети. — Migne, ib. col. 336 D — 337 A—D. — У митр. Симеона, п. т., стр. 18—19). Това по-скоро мъмрене, отколкото утешение ще да е предизвикало, може би, у видинския епископъ, който е очаквалъ да получи помощь и подкрепа отъ архиепископа си, е станало причина да се развалятъ добритѣ отношения между него и Теофилакта, комуто първиятъ му е изпратилъ нѣкое сърдито писмо.

Въ едно отъ писмата си до керкирския епископъ[1]) той между другото се оплаква така: „Азъ не скърбя за приходитѣ, съ които архиепископията едно време бѣше силна, нито за простиращитѣ се отъ рѣкитѣ до предѣлитѣ на морето власть и ведомство (ἐξουσία καὶ ἐπικράτεια). Защото първата (т. е. властьта) ни е достатъчна, повечето отъ кого е, научихме се (Мат, 5, 37), а за второто (т. е. ведомството) ще кажемъ, че нашитѣ сили сѫ слаби, за да можемъ да го удържимъ.[2]) Но многото грижи, тежкитѣ разправии, безпокойствието безъ полза, още неуталожването на лукавитѣ дни, това е червей на коститѣ ни, това изсушава мозъка на коститѣ ми. Не сме още избѣгали отъ лъва, и мечката ни иде насреща; отървахме ли се отъ нея, опрѣхме ли рѫце въ стенитѣ на кѫщата, змия злонамѣрена отъ дупка се подава, а това прави по-люти болкитѣ ми. Всичко това, ако и да искахъ твърде много да го изплювамъ, за да ми олекне малко, обаче търпя го великодушно. И сега поставямъ стража на устата си (Псл. 140, $_3$), както когато се повдигна противъ мене грѣшникътъ,[3]) за да не посрамя великото достоинство и име на архиерейството. Защото, както знаешъ, това, което се казва писма, е нѣщо многоглаголиво и не премълчава. Съсвещеници и съепископи, които смѣтатъ за свое право да сѫ-

---

[1]) Вж. писмо 17-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 388 B — 389 B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 64—65.

[2]) Това изречение въ гръцкия текстъ гласи така: Τῆς (ἐξουσίας) μὲν γὰρ αὐτάρκως ἔχομεν· τὸ δὲ περισσὸν ἐκ τίνος ἐστί, μεμαθήκαμεν· τῆς (ἐπικρατείας) δὲ, ἀῤῥωστότερον ἢ ὥστε ἀντέχεσθαι (Migne, ib., col. 388 C—D). Митр. Симеонъ го превелъ по смисълъ, защото то иначе не може да се разбере. Но все пакъ правилното разбиране на изречението ще се получи отъ изтълкуването на думитѣ ἐξουσία и ἐπικράτεια, които въ сѫщность означаватъ едно и сѫщото понятие съ тая само разлика, че подъ ἐξουσία Теофилактъ разбира „власть“, която се свързва съ чина му, като епископъ, а подъ ἐπικράτεια — съ длъжностьта, като архиепископъ, като такъвъ, който има върховната власть въ архиепископията. Поради това и митр. Симеонъ, вѣроятно, е превелъ ἐπικράτεια „ведомство“. Смисълътъ, споредъ насъ, е тоя: Теофилактъ представя себе си слабъ да държи въ покорность подчиненитѣ си епископи като архиепископъ.

[3]) т. е. презъ времето на борбата му съ Иасита, вж. тукъ по-горе, стр. 286—306.

дятъ народа, тѣ простр ѣха мрежитѣ на нашитѣ скърби. А ти, честний отче и владико, моли се да се отървемъ отъ опасноститѣ между тия лъжебратя, а тѣ да дойдатъ на себе си и да се избавятъ отъ примката на дявола, въ която сѫ уловени" и т. н. Това писмо е писано презъ 1107—1108 г., както показватъ 1. думитѣ на Теофилакта: „отвънъ боеве, отвѫтре страхове, защото враговетѣ бѣха надделѣли, а отъ приятелитѣ и близкитѣ му едни станаха противници, други — по-човѣколюбивитѣ застанаха отдалечъ", които ясно сочатъ, че войната съ Боемунда не била се свършила, и че епископитѣ му измѣнили отношенията си къмъ него поради почналитѣ се „отвѫтре страхове", т. е. недоразуменията му съ тѣхъ, и 2. иносказателнитѣ олицетворения, въ които се разбира подъ лъвъ Иванъ Таронитъ[1]), подъ мечка — главниятъ бирникъ

---

[1]) В. Г. Васильевски (рец. п. т., стр. 327), като съпоставя съ израза: „не сме още избѣгали отъ лъва" следнитѣ думи отъ 22-о по Меурсия писмо пакъ до керкирския епископъ: „Смачка ни ассириецътъ Сенахиримъ, когото безмилостния ни натрапи страната между рѣкитѣ (Migne, ib., col. 397: Ἐξέθλιψε μὲν Σεναχηρεὶμ ὁ Ἀσσύριος, ὃν ἡ ἐν μέσῃ τῶν ποταμῶν [χώρα] ἡμῖν ἀμείλικτον ἐπαπέστειλεν. Ние приемаме твърде умѣстната прибавка въ тоя текстъ, направена отъ митр. Симеона, п. т., стр. 73, бел. п. л.), въ „лъва" узнава Боемунда Тарентски, който се явилъ въ Европа съ враждебни планове противъ Алексия действително отъ Месопотамия. Митр. Симеонъ (п. т., стр. 66 и 78) възприелъ това обяснение на Васильевски, което, споредъ насъ, едвали е приемливо. Преди всичко Боемундъ не е дошелъ отъ Месопотамия въ Европа, а отъ Антиохия, която се намира далечъ отъ Месопотамия, и никога не е „смачквалъ" архиепископа. Наистина, Теофилактъ въ писмото си (17-о по Меурсия) до сѫщия керкирски епископъ пише: „Отвънъ боеве, отвѫтре страхове", въ първото отъ които той право сочи на нашествието на Боемунда, но то още не е било избѣгнато, защото войната все още е вървѣла, а въ второто той разбира вѫтрешнитѣ разбъркани отношения, защото той веднага обяснява, че „враговетѣ бѣха надделѣли, а отъ приятелитѣ и близкитѣ му едни станали противници, други — по-човѣколюбивитѣ застанали отдалечъ"; тия думи ясно показватъ, че архиепископътъ ималъ тукъ предъ видъ не външнитѣ, а вѫтрешнитѣ си врагове, а това сѫ били на първо мѣсто българскиятъ намѣстникъ-управитель Иванъ Таронитъ, скопски дука, а после и покровителствуващиятъ отъ него главенъ български бирникъ Иаситъ, които, както видѣхме, причинили на Теофилакта най-голѣми морални мѫки и материални загуби (вж. тукъ по-горе, стр. 286 и след.). Че подъ „лъвъ" трѣбва

Иаситъ,[1]) а подъ змия злонамѣрена — триадишкиятъ или срѣдешкиятъ епископъ.[2]) Че тая змия е билъ именно триадишкиятъ или срѣдешкиятъ епископъ, се установява отъ второто писмо до керкирския епископъ, въ което Теофилактъ пише: „Като не бѣше доволенъ оня, който отъ самото начало е врагъ и человѣкоубиецъ (т. е дяволътъ), отъ нанесенитѣ ми отблизу удари и наранявания, той изострилъ противъ насъ епископска стрела, за която азъ и по-преди загатнахъ въ едно писмо до ваше свещенство. Защото, като разбунтувалъ епископа на едикой-си градъ, човѣкъ работникъ и въ сѫщото време работилница за всѣко козноде́йствие, той (дяволътъ) щѣше мене да постави между слизащитѣ въ гробъ (Псл. 87, 6), а него да направи (горко ми за злочестината!) убиецъ. Но, за да излагамъ дѣлата му (на враждебния епископъ), това изисква по-дълго време, отколкото имамъ, и е по-печално, отколкото можешъ ти да слушашъ при сегашното си положение, за да нѣмашъ скръбь върху скръбь поради братолюбието, което хранишъ еднакво къмъ него и къмъ мене. Споредъ мѫдрото наставление: „тегли отъ злото оня, който го прави“, и затова то е по-жалко, оттука и разказътъ за него е много по-прискърбенъ за тебе. И тъй ще престана да говоря по тоя въпросъ, за да не излагамъ архиепископството на двойно охулване и съ това, което вър-

---

да се разбира тъкмо Иванъ Таронитъ, а не Боемундъ Тарентски, най-добре показватъ думитѣ, че „него безмилостния ни натрапила страната между рѣкитѣ“, т. е. Месопотамия, а това е областьта Таронъ, която е обхващала североизточната часть на Месопотамия, и отгдето е произлизалъ именно Иванъ Таронитъ, както това показва и самото му презиме; Теофилактъ го нарича още ассириецъ, защото областьта Таронъ е влизала въ територията на стара Ассирия, а — Сенахиримъ, защото го уподобява на тоя ассирийски царь поради неговата безмилость и жестокость, и затова казва, че билъ смачканъ отъ него, съ което явно сочи на враждебнитѣ отношения на Ивана Таронитъ спрямо себе си.

[1]) Него Теофилактъ рисува въ второто си писмо до керкирския епископъ (22-о по Меурсия). Migne, ib. col. 397 B—D et 400. A.—У митр. Симеона, п. т., стр. 73—74. — Вж. тукъ по-горе, стр. 286—288.

[2]) В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 327—328. — Ср. митроп. Симеонъ, п. т., стр. 66 и 78.

шимъ и което не е прилично да се говори, и съ това, загдето говоримъ, а не бива и да го мислимъ. Такива нѣща трѣбва да ги забравяме въ ума си, за да не даваме по-голѣмо мѣсто на народнитѣ страдания. Но освенъ това, понеже азъ се спогодихъ съ брата, ако той и да не стои на единъ умъ и останалъ непримиримъ, все пакъ бихъ билъ непоследователенъ, ако се бѣхъ заловилъ да чопля отвратителни работи".[1]) Отъ цѣлия тоя пасажъ се ясно види, че противникътъ, отъ когото Теофилактъ се оплаква, билъ епископъ, обаче на кой градъ той не отбелязва, но тоя градъ се лесно опредѣля възъ основа на подчертанитѣ тукъ думи: спогодба или помирение Теофилактъ е ималъ само съ триадишкия или срѣдешкия (софийския) епископъ, както това се види отъ писмо 32-о по Меурсия, адресирано до последния, но по какъвъ поводъ, ще се посочи по-долу.

Триадишкиятъ или срѣдешкиятъ епископъ, чието име зажаль все още остава неизвестно, наистина, се обявилъ противъ Теофилакта — своя архиепископъ. Той не само не се покорявалъ на заповѣдитѣ му, но и почналъ открита борба противъ архиепископа, както ще покаже следниятъ случай. Единъ старецъ-монахъ, българинъ, игуменъ на мънастиря на св. Иванъ Рилски, който се намиралъ въ крепостьта на Срѣдецъ и въ който били най-сетне положени мощитѣ на светеца следъ пренасянето имъ отъ мънастиря му,[2]) билъ преследванъ отъ срѣдешкия епископъ, който, очевидно, искалъ да присвои нѣкакви приходи на мънастиря, но срещналъ отпоръ въ лицето на игумена, както това ще се види по-нататъкъ. Затова игуменътъ отишелъ въ Охридъ при Теофилакта, когато и срѣдешкиятъ епископъ се намиралъ сѫщо тамъ, за да се оплаче на архиепископа и потърси защита у него. Ходатайството на Теофилакта предъ епископа „да се отнесе човѣколюбиво къмъ стареца и да поправи, каквото скръбно му е причинилъ", било добре посрещнато отъ последния, който

[1]) Migne, ib., col. 400 A—B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 75.

[2]) За това вж. подробно у В. Н. Златарски, Георги Скилица и написаното отъ него житие на св. Ивана Рилски, п. т., стр. 79. — Ср. тукъ по-горе, стр. 153.

се обещалъ да го удовлетвори. Но епископътъ не изпълнилъ обещанието си, и това принудило стареца-игуменъ „да прибѣгне къмъ силния и свети нашъ царь, като изгубилъ всѣка надежда отъ помощьта на архиепископа, или по-добре, като дошелъ до заключение," че тя е не само безполезна, за да излѣкува ранитѣ му, но, напротивъ, и ги разранявала. Той се представилъ предъ височата на оная власть и получилъ лѣкарства твърде действени, колкото зависѣло отъ оногова, който ги далъ", т. е. императора. Обаче епископътъ не само „осуетилъ действието на царскитѣ лѣкарства, но изгонилъ злочестия старецъ отъ предѣлитѣ на Триадица (Срѣдецъ) и подложилъ го подъ запрещение да свещенодействува". Тогава старецътъ пакъ се явилъ при архиепископа, за да го моли отново да се застѫпи за него. По настояването на ония лица, въ присѫтствието на които била изложена молбата на стареца и които искали не само по-строго да се накаже оскърбительтъ-епископъ и „да не се оставя необуздано самоуправството", но и „да се накаже оскърблението не само заради тоя старецъ, но изобщо и за много други (защото, казвали тѣ, епископътъ и на мнозина други далъ примѣръ на такова надменно и буйно поведение), които всички трѣбва да се стегнатъ по случай на това, което се случило съ стареца.

Като повѣрвалъ, че епископътъ не се отнесълъ къмъ стареца тъй, както му билъ обещалъ, т. е. „благостно, отечески, накѫсо казано, евангелски", Теофилактъ, като счелъ тая негова постѫпка за обидна и решилъ пакъ „да пише на негова свещеность за него (стареца) съ надежда, че, като се умилостиви къмъ старинитѣ на монаха, като пощади положението му и като вземе предъ видъ тогавашнитѣ времена, които и комаритѣ уголѣмяватъ и ги правятъ като камили, ще остави стареца да изпустне въ мънастиря душата си, която едвамъ се държала на устнитѣ му, и ако би че ималъ приходи, той да се ползувалъ и разпореждалъ съ тѣхъ", „защото, пише архиепископътъ, той ще даде смѣтки за тѣхъ на общия сѫдия, както и ние, на които е повѣрено да се разпореждаме съ църковнитѣ приходи, не признаваме за справедливо да подпадаме подъ смѣткитѣ на човѣшки день (1 Кор. 4, 3) съ

изключение на ония нѣща, които навличатъ явно осѫждане и съблазняватъ мнозина, и мислимъ, и казваме, и убеждаваме и себе си, и другитѣ, че само Бога очакваме да иска отъ насъ смѣтка. И ако, ласкаейки себе си, ставаме строги сѫдии на другитѣ, опасно е да не изпаднемъ въ реда на ония, които товарятъ другитѣ съ товари тежки и мѫчно носими, а тѣ не искатъ и съ пръстъ да ги помръднатъ". По-нататъкъ, като го предупреждава съ нѣкои изречения отъ св. Писание за съвършенството на духовнитѣ лица, Теофилактъ кани епископа да го послуша и изпълни предлаганото му. „Но ако и сега не ни зачетешъ, пише архиепископътъ, ти знаешъ, кого нѣма да зачетешъ чрезъ насъ и кому ти предстои да дадешъ най-ужасна смѣтка. А ти нѣма да ни зачетешъ, ако, първо, не повърнешъ на монаха мънастиря, както е заповѣдалъ и царьтъ, и не го освободишъ отъ запрещението. Отсетне ще представишъ на Синода (т. е. на епископския съборъ) ясно обвиненията противъ него (а това трѣбва безъ друго да направишъ, както поради възбуденото противъ липенийския (липлянския) епископъ дѣло, на което трѣбва да се даде край отъ ония, които сѫ го завели и отъ които единъ си и ти), така и поради решението, което непремѣнно ви чака, затова и писахъ, колкото можеше по-скоро. И тогава следъ разглеждането ще приемешъ, каквото реши братството, инакъ ще разгнѣвишъ незачетения въ нашето лице, както Той самъ е казалъ" (Лук. 10, 6). Като му обръща вниманието още и на това, че той не зачиталъ и църковнитѣ правила, архиепископътъ го предупреждава, да не би да пострада въ нѣщо, като напримѣръ: „понеже ти си наложилъ на монаха запрещение и нѣмашъ общение съ него, затова Духътъ, който е проговорилъ чрезъ събранитѣ въ Картагенъ отци, ще наложи и на тебе самаго лишение отъ общение,[1]) ако не се разкаешъ справедливо и не отмѣнишъ несправедливото наказание".[2])

[1]) Тукъ Теофилактъ е ималъ предъ видъ 19. правило на помѣстния Картагенски съборъ въ 491 г., въ което се казва, че, когато въ нѣщо се обвинява епископъ, той се предава на първенствуващия въ епархията.

[2]) Вж. 17-о по Финети писмо. — Migne, ib., col. 337 D et 340 A—D — 341 A—D et 344 A—D. — У митр. Симеона, п. т., стр. 19—22.

Срѣдешкиятъ епископъ обаче не само не отговорилъ направо на поставения отъ архиепископа въпросъ за стареца, нито споменалъ за наложеното върху последния наказание, но и отказалъ дори да дойде на събора на епископитѣ, както го бѣ поканилъ Теофилактъ. Като причини за неявяването си на събора той привеждалъ: 1. това, че ималъ намѣрение да отиде въ Цариградъ, за да представялъ на императора обърнатитѣ въ православието арменци и 2. това, че щѣлъ да дойде „описвачътъ на темата", т. е. областниятъ фискаленъ чиновникъ за описване на имотитѣ, та не искалъ „да остави току тъй работитѣ", т. е. описвачътъ да върши работата си въ неговото отсѫтствие. Писмото на срѣдешкия епископъ било разгледано и обсѫдено на състоялия се съборъ, който, следъ като посочилъ на невѣрноститѣ и обидитѣ, нанесени отъ него на членоветѣ на събора, защото той пишелъ: „ако наредите нѣщо, което не е противно на божественитѣ правила и на истината, съ това благочестиво мнение се съгласявамъ и азъ", като че ли епископитѣ се събрали, за да нарушаватъ църковнитѣ правила и изобщо истината и да се занимаватъ съ нововъведения, — намѣрилъ писмото му за недействително и безъ значение, защото то не било завѣрено съ саморѫчния му подписъ. Освенъ това изтъквало се въ събора противоречието, че отъ една страна щѣлъ да отива въ Цариградъ съ арменцитѣ, а отъ друга — щѣлъ да остане въ Срѣдецъ, защото очаквалъ пристигането на описвача. Затова съборътъ не уважилъ причинитѣ за неявяването му и го обвинилъ въ неискреность и зълъ умисълъ, защото той измислялъ нарочно само разни претексти, за да се отклони отъ събора, на който той трѣбвало да се яви, защото това му налагали църковнитѣ правила; а що се отнася до арменцитѣ, то тѣ сѫ могли да почакатъ, докато се свърши съборътъ, ако тѣ, наистина, съзнателно и искрено сѫ признали истината и сѫ приели православната вѣра. Поради всичко това съборътъ му наложилъ, като наказание, „запрещение на всѣко свещенодействие съ силата на св. Духъ, предъ когото епископътъ билъ длъженъ безъ друго да даде край на дѣлото, което билъ почналъ предъ Синода", т. е. дѣлото на липенийския (липлянския)

епископъ. Но, понеже дѣлото по обръщението на арменцитѣ не било окончателно свършено, то съборътъ се съгласилъ да остане свободенъ петнадесеть дни следъ получаването на писмото, съ което ще му се съобщи за съборното решение; „презъ тия дни пристѫпилитѣ въ православието навѣрно щѣли да бѫдатъ помазани, а следъ това епископътъ ще носи на врата си веригата на запрещението отъ свещенодействие“. Тия решения на събора Теофилактъ съобщилъ на срѣдешкия епископъ въ специално писмо отъ името на самия съборъ, което се завършва съ следнитѣ думи: „Ако ти се вижда тежко да се лишава църквата ти отъ архиерейската ти служба, разбери, че и на други църкви е тежко да се лишаватъ отъ архиереи поради твоето отсѫтствие. Защото трѣбва да знаешъ добре, че, ако ти не присѫтствувашъ, нито дѣлото на липенийския епископъ ще вземе край, нито останалитѣ вдовствуващи църкви ще получатъ епископи, за да не би пакъ нападащиятъ отъ засада езикъ да има възможность да хвърля противъ своитѣ противници клевети, които поради своята дребнавость не могатъ да се казватъ открито, и да стреля въ тъмнина противъ правитѣ по сърдце. И понеже единъ българинъ монахъ се оплака предъ насъ, когато заседавахме, и каза, че единъ старецъ неговъ братъ монахъ, предстоятель на мънастиря св. Иванъ въ града, билъ ограниченъ, за да не получава отъ никого каквато и да е помощь, защото твое благоговѣйнство съ глашатай си запретилъ да приближаватъ тоя монахъ, а това, ако е вѣрно, е недостойно за архиерейското човѣколюбие и по необходимость подлежи на бързо изправление, затова твоя почтеность нека пристѫпи къмъ поправка на станалото. А Господь нека я запазва и ѝ помага да проявява плода на Духа въ всѣка благость, истина и правда“.[1])

Обаче това синодално писмо Теофилактъ счелъ необходимо да придружи съ свое частно писмо, въ което му изказалъ това, което въ едно официално писмо не може да се

---

[1]) Вж. писмо 18-о по Финети. — Migne, ib., стр. 344 D — 345 A—B et 348 A—D — 349 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 22—25.

каже. Като го укорява, че не разбралъ или не искалъ да разбере съдържанието на неговото писмо (17-о по Финети) и че не е вѣрно твърдението му, какво това писмо било пълно съ гнѣвъ и горчевина, а когато то е едно само добродушие, Теофилактъ възразява на всичкитѣ му изопачения на своитѣ думи, а именно: че архиепископътъ „далъ ухо на монаха", което не било вѣрно, защото той билъ далечъ да му повѣрва; че епископътъ билъ осѫденъ въ негово отсѫтствие, което сѫщо не било истина, защото той билъ повиканъ да присѫтствува на събора и да се оправдае, а това не е равносилно съ да го осѫдятъ; и да възстановявашъ нѣкого въ правата му да се ползува отъ единъ имотъ, отъ който е билъ изтласканъ, и по тоя начинъ да се дава поводъ на сѫдилището да се произнесе за право на владение, така сѫщо не значи да осѫдишъ нѣкого. Затова Теофилактъ подканя епископа вмѣсто да въвежда нови закони и да кара другитѣ да ги изучаватъ, да облагороди и направи езика си по-справедливъ; упрѣква го, че той не само изопачилъ дори смисъла на царското постановление, но и допустналъ, какво началникътъ на канцеларията за прошенията билъ подкупенъ отъ монаха старецъ и извършилъ фалшификация на царското решение. Най-вече Теофилактъ се възмущава отъ клеветитѣ му и особено, загдето въ писмото на епископа било казано, какво архиепископътъ му заповѣдалъ да се откаже отъ епископскитѣ си права върху мънастиря,[1]) когато той искалъ, щото епископътъ „да отстѫпи отъ несправедливото нападение", което причинило по-много и по-тежки злини на монаха, понеже последниятъ билъ лишенъ отъ всѣка тѣлесна утеха. Сѫщо така архиепископътъ осѫжда, гдето епископътъ писалъ въ писмото си, че щомъ първиятъ му се сърдѣлъ, той не трѣбвало и да пристѫпи въ събора, за да не станѣлъ причина за по-голѣмъ скандалъ. „Но, о безумие, въ което си изпадналъ, окаянико! пише Теофилактъ, та се осмѣли да пишешъ такива работи на човѣкъ, който щади твоята немощь и я прикрива. Защото да бѣхъ искалъ да пустна езика си противъ твоята въ всичко гламавщина и не-

---

[1]) Вж. подробно за тия фраза тукъ, по-горе, стр. 153

вежество, ти живъ би потъналъ въ дъното на ада. Безумно говоря, но ти ме принуди. Азъ се почудихъ на твоята подлость и за това, че не си споменалъ нищо за аргосването, което, както казва монахътъ, му си наложилъ. Ти знаешъ, какво е последствието отъ това, че си го премълчалъ. Но и ние сега не прилагаме нищо повече отъ това, което намѣрихме за благословено да ти съобщимъ въ предишното си писмо, защото всичко е съгласно съ правилата и стои по-горе отъ всѣко осѫждане. Това ти писахъ по начинъ, който не ми е обикновенъ, понеже разбрахъ, че кротостьта е разпалила твоята луда надутость. Оставихъ сега малко на страна тази кротость, като непотрѣбна, и я замѣнихъ съ единъ слабъ плодъ на огъня. Но дано да ти бѫде възможно да съзнаешъ своята мѣрка, като те вразуми Господь въ всичко и махне безумието, което виждахме твърде живо нарисувано въ тебе, да унищожи и стопи дивотията и звѣрщината, поради която се измѫчва старъ свещеникъ-монахъ, и я преобърне въ кротость и снизходителность, подобаваща на архиерей монахъ и старъ вече човѣкъ".[1])

Дали тия изобличения и строгъ езикъ, или съзнанието на своитѣ грѣшки и виновность сѫ принудили срѣдешкия епископъ да се разкае и поиска прошка отъ архиепископа, не може точно да се установи. Въ всѣки случай като отговоръ на горното писмо той изпратилъ писмо, въ което, „като се препорѫчвалъ, че хранѣлъ добри чувства къмъ архиепископа и изповѣдвалъ, какво последниятъ билъ неговъ благодетель и по-добъръ отъ баща и майка и други сродници, молѣлъ да бѫде освободенъ отъ наказанието, което му бѣ наложено отъ събраното братство заедно съ архиепископа, загдето той, ако и поканенъ, не се явилъ на събора и съ това попрѣчилъ да се уредятъ важни въпроси". Теофилактъ, макаръ и да не вѣрвалъ на думитѣ на епископа, защото той добре познавалъ преструвкитѣ и лицемѣрието му и знаелъ, че епископътъ, когато ходилъ въ столицата, „пустналъ безброй копия отъ клевети противъ него и не останалъ никой почти,

---

[1]) Вж. писмо 19-о. по Финети. — Migne, ib., col. 349 A—D et 352 A—D — 353 A—C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 25—28.

нито малъкъ, нито голѣмъ, който да не билъ проглушенъ съ злословията на езика му противъ него (архиепископа), за което имало не малко достовѣрни свидетели, обаче се отказва да говори за всичко това, и като се уповава и предоставя всичко на Бога, „който или ще изправи кривото, или ще заплаче, като го види непоправимо“ и който, „богатъ по своята милость, щедро седемдесеть и петь пѫти прощавалъ“, приелъ исканата отъ епископа молба, особено като узналъ, че последниятъ заболѣлъ отъ тежка болесть, която го заплашвала съ смърть. „Колкото се отнася до насъ, пише архиепископътъ, бѫди разрешенъ въ Духа Светаго и свободенъ да извършвашъ безпрепятствено всѣко архиерейско дѣло. Но, понеже наказанието ти е наложено отъ повече братя, както явяваше и синодалното, отправено до тебе, писмо, затова писахъ по тоя въпросъ до струмишкия (πρὸς τὸν Στρομβίτζης) и малешевския (τὸν Μαλεσόβης) (епископи), презъ (епархиитѣ на) които навѣрно ще мине твоятъ пратеникъ. Зная, че и тѣ нѣма да отхвърлятъ молбата ти и ще простятъ наказанието, което ти сѫ наложили, движими отъ единъ и сѫщи духъ. Ще пишемъ и на другитѣ, които сами ще ти известятъ, какво мислятъ. Моли се, прочее, за насъ, като благославяшъ, а не проклинашъ тия, които те обичатъ, и като се срамувашъ, загдето си прескочилъ границитѣ на евангелската заповѣдь, която изисква, не да проклинаме, а да благославяме ония, които ни гонятъ“.[1])

Ето при какви обстоятелства и по какъвъ поводъ е станала спогодбата или помирението между архиепископъ Теофилакта и срѣдешкия епископъ; но все пакъ последниятъ и следъ това не се поправилъ и останалъ непримиримъ, както архиепископътъ се оплаква въ писмото си до керкирския епископъ, което му причинявало скръбь. „За всичко това, продължава архиепископътъ, трѣбваше да стана да отида при царя, а това ще каже, да замина пакъ покрай пагубната Харибда, или да пропѫтувамъ презъ Египетъ, пѫть мѫченъ и труденъ. Да не мислишъ, човѣче божий, че считамъ

---

[1]) Вж. писмо 32-о по Меурсия. — Migne, ib. col. 429 A—D et 432 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 112—113.

тоя пжть по-малко скърбенъ отъ всички други скърби, които съмъ претърпѣлъ досега, или че не намирамъ вѣроятното избавление отъ мжчнотиитѣ за вжзелъ, който ще се разкжса много по-мжчно. Това е така, не само защото да се явява епископъ въ царския лагеръ въ тия грѣшни дни е нѣщо доста осждително и омразно, но и затова, защото кобилитѣ ни трѣбвало да се окончватъ по три пжти на годината . . . , за да можемъ да снабдяваме съ коне всички, съ които бихме се срещнали, а нивитѣ ни да даватъ изобилна златна жетва, или овошкитѣ да раждатъ златни плодове, каквито били, както описва поезията, ябълкитѣ на Есперидитѣ. Нали всѣки, който завърне, такива нѣща иска отъ насъ, и, ако не можемъ да задоволимъ тия строги просители съ исканитѣ отъ тѣхъ подаръци, нали ни хулятъ, че сме заравяли въ земята съкровищата си? Дано да можахме да заровимъ тѣхъ, които говорятъ това". Втората причина, която затруднявала отиването му въ царския лагеръ, ясно говори, че военнитѣ началници, а може би, и самиятъ императоръ, презъ времето на войната съ Боемунда, очевидно, сж се често обръщали къмъ Теофилакта да искатъ да имъ доставя разни предмети, като го мислили за твърде богатъ, но той, вѣроятно, имъ отказвалъ да удовлетвори тия тѣхни искания, което и възбуждало негодувания въ висшето военно началство и лошо говорили за него и предъ императора. „И тъй, завършва Теофилактъ второто си писмо до керкирския епископъ, не е само всичко това, което ни прави пжтя за царския лагеръ стръменъ или тѣсенъ и скърбенъ, или такъвъ, който нѣма добъръ край, но нашето паяджино тѣло, както знаешъ, е слабо да понесе всѣки трудъ, а най-паче оня за пжть и лесно може да загине. Обаче, ако ти ни облѣчешъ съ мощь и чрезъ молитвитѣ си ни опашешъ съ сила, всичко ще ни стане лесно, защото Богъ изпълнява волята на ония, които му се боятъ, отваря ни пжть чрезъ твоитѣ ангелски молитви и го разчиства отъ камъни".[1]) По всичко изглежда, че Теофилактъ не искалъ

---

[1]) Вж. писмо 22-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 400 C — 401 A. — У матр. Симеона, п. т., стр. 75—76.

да действува чрезъ императора непосрѣдно противъ срѣдешкия епископъ, поне отъ преписката му това не може да се установи. Това писмо, въ което се споменува за царския лагеръ, както и първото е било писано несъмнено сѫщо презъ времето на войната съ Боемунда, но следъ първото (17-о по Меурсия) и следъ събора въ Прѣспа, т. е. презъ втората половина още преди 2. септемврий, сключването на мира, на 1108 год., следов. помирението на Теофилакта, а оттука и борбата му съ срѣдешкия епископъ е станало преди това и преди събора въ Прѣспа, вѣроятно, презъ 1107 год. и, може би, второто му отиване въ Цариградъ презъ тая година ще трѣбва да свържемъ съ клеветитѣ, които триадишкиятъ епископъ тъй обилно пръскалъ въ столицата по адресъ на охридския архиепископъ.

Всичкитѣ тия тревоги и душевни измѫчвания се силно отразили върху и тъй разклатеното здраве на архиепископъ Теофилакта. Той е страдалъ, както се изтъкна, отъ периодическа малария, която изтощавала организма му. Още въ писмото до Макремволита, т. е. въ началото на 1108 год., Теофилактъ се оплаквалъ, че болестьта го държала на легло, че той едвамъ се продигналъ, за да замине за Прѣспа на епископския съборъ.[1]) Отъ писмата му, обаче, писани презъ втората половина на 1108 год., се види, че той вече се чувствувалъ съвсемъ слабъ. Така въ писмото си до китърския епископъ[2]) той, като съобщава за смъртьта на брата си Димитра, пише: „Като се лишихъ отъ тоя си братъ, не мога съ думи да изкажа, колко се нуждая отъ чужда помощь. Такава нека ми бѫдатъ молитвитѣ на твоята почтеность, като ми се придадатъ такива повече отъ обикновеното. Може би, тѣ нѣма да ми се даватъ за дълго време. Защото може и ние да тръгнемъ на пѫть подиръ предобрия си братъ. Усѣщаме, че тѣлото ни захвана да отслабва съвършено и че ще пострада това, което докарватъ съединенитѣ душевни и тѣ-

---

[1]) Вж. тукъ Притурка № 9: „Защо архиепископъ Теофилактъ свикалъ „свещения синодъ“ въ Прѣспа и кога?“

[2]) Вж. писмо 66-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 485 B—D et 448 A — У митр. Симеона, п. т., стр. 168—169.

лесни болки“ и т. н. А въ писмото до царския лѣкарь Михаила Пантехни (7-о по Финети) той пише: „Огънь гори вжтрешностьта ми тъй, че, ако той напредне, ще се обърне въ злокачественъ. Кашлица суха и безъ мокрота ме безпокои. Плешката ме боли отъ дълги години“[1]); въ писмото си пъкъ до керкирския епископъ (22-о по Меурсия) се оплаква: „и нашето паяджинно тѣло, както знаешъ, е слабо да понесе всѣки трудъ, а най-вече оня за пжть и лесно може да загине“.[2]) Отъ тия думи ясно личи, че архиепископътъ е страдалъ и отъ нѣкой сухъ плевритъ, който ще да го е окончателно сломилъ, и легналъ тежко боленъ, както се види отъ 48-о му писмо по Меурсия, което той почва така: „Чезне душата ми отъ желание за божиитѣ селения, и затова бихъ употрѣбилъ криле, ако бѣше това възможно, за да отида тамъ и се наслядя на това, което желая. Но струва ми се да слушамъ болката на бедрото, която вика: „оставай, окаянико, на постелката си“. Прочее, вие, моитѣ, оповестете на моитѣ и на не моитѣ като отъ моитѣ уста: потърпете малко моята немощь, която подиръ не дълго време мене, досадващия, ще повали, а васъ претоваренитѣ ще разтовари. Не се опитвайте да сложите товара съ помощьта на злобата. Защото не само че нѣма да постигнете желанието си (понеже това не е лесно), но ще спечелите и това, че ще се окажете зли—последствието (отъ вашето опитване), а това е товаръ по-тежъкъ отъ всѣки другъ за ония поне, които носятъ името на благия Христосъ, отъ когото мислятъ, че и сж образувани и се образуватъ понататъкъ“.[3]) Това писмо, изглежда, ще да е било последното му писмо, защото Теофилактъ е лежалъ тежко боленъ и дори предчувствувалъ близкия край на живота си, както видѣхме, понеже той пише, че иска и скоро ще отиде въ божиитѣ селения. Но къмъ кого сж насочени тия последни думи на охридския архиепископъ? Самото писмо носи надписъ: Τοῖς

---

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 331—332.

[2]) Вж. писмо 22-о по Меурсия. — Migne, ін. col. 400 C — 401 A. — У митр. Симеона, п. т., стр. 75—76.

[3]) Вж. писмо 48-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 465 A—B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 145.

παιδευθεῖσιν ὑπ' αὐτοῦ Βουλγάροις, обаче отъ съдържанието му не може да се заключи, че то се отнася до нѣкакви-си българи, дори и да приемемъ обяснението, което митр. Симеонъ дава на гл. παιδεύω = „наказвамъ“, а не „наставямъ“ и превежда надписа: „до наказанитѣ (наставенитѣ) българи“.

Ние вече на нѣколко пѫти изтъкнахме, че надписитѣ на нѣколко Теофилактови писма не отговарятъ на съдържанието имъ и че на много мѣста тѣ сѫ поставяни произволно. Къмъ тия писма, споредъ насъ, трѣбва да се отнесе и нашето писмо. Преди всичко текстътъ, който е поставенъ подъ горния надписъ, не представя нѣщо цѣло, както сѫ писани другитѣ Теофилактови писма, а прави впечатление на откѫслекъ отъ писмо, начало безъ край. Вече тая ампутация на това писмо дава поводъ да се съмняваме въ истинностьта на неговия надписъ. По-нататъкъ. Въ писмото Теофилактъ говори за „мои“ и „не мои“ (οἱ ἐμοί и οἱ οὐκ ἐμοί). Кого разбира той подъ тия думи? Предчувствувайки приближението края на живота си, Теофилактъ не е могълъ да не помисли, че той „отива въ селенията божии“, безъ да е свършилъ борбата си съ ония отъ своитѣ епископи, които, както видѣхме, не преставали да му се противопоставятъ и да го клеветятъ и хулятъ, а той въ старческата си болезнена раздразнителность да имъ налага наказания, които тѣ считали за тежки товари. Отъ обръщението му къмъ „моитѣ“, за да оповестятъ на „моитѣ“ и „не моитѣ“ като отъ негови уста, не е мѫчно да се разбере, че подъ „мои“ Теофилактъ е ималъ предъ видъ ония епископи, които сѫ държали съ него, а подъ „не мои“ ония, които сѫ враждували съ него. Самото пъкъ предупреждение къмъ епископитѣ, до които, очевидно, е било адресирано самото писмо, — да потърпятъ още малко, защото приближаващата се смърть ще ги освободи отъ него „досадващия“, а наказанитѣ — отъ товара, и да не се опитватъ последнитѣ това да направятъ съ злоба, т. е. съ клевети и хули, защото тѣ не само нѣма да сполучатъ съ тия си действия, но и ще се покажатъ зли като сетнина отъ опитването имъ, а това е единъ много потежъкъ отъ всѣки другъ товаръ поне за християнитѣ, — това предупреждение вече показва, че Теофилактъ е призовавалъ

„своитѣ“ и „не своитѣ“ къмъ сдобрение, къмъ помирение, за да може спокойно да се пресели въ божиитѣ селения, въ които той желае да литне по-скоро, ако да ималъ криле, т. е. да склопи очи въ пълно душевно спокойствие. Тая мисъль той, може би, ще да е развилъ по-нататъкъ въ втората половина на писмото, като въ сѫщото време ги напѫтствувалъ строго поучително и изобличително за самитѣ епископи, което съставительтъ на сбирката, издадена отъ Меурсия,[1] намѣрилъ за добре да изпустне, а въ надписа вмѣсто ἐπισκόποις да постави Βουλγάροις, а може би, и съвсемъ да е промѣнилъ първоначалния надписъ.[2])

---

[1]) Възникването на три отдѣлни сбирки отъ Теофилактовитѣ писма ние си обясняваме така. Първоначално е имало единъ codex — рѫкописенъ сборникъ отъ всичкитѣ писма, който се е пазилъ въ архива на Охридската архиепископия. Отъ този codex разни лица сѫ преписвали и изваждали такива писма, които или просто сѫ искали да ги иматъ и четатъ, или пъкъ имъ сѫ били потрѣбни за други цели, напр., като образци за ораторски писма и т. н. Тая наша догадка намира подкрепа въ това, гдето въ отдѣлнитѣ сбирки се повтарятъ едни и сѫщи, както това вече изтъкнахме тукъ на нѣколко мѣста. Така писмо 2-о по Финети е еднакво съ 4-о по Ламия; писмо 19-о по Меурсия — съ 26-о по Ламия; писмо 21-о по Меурсия — съ 26-о по Ламия, а писмо 1-о по Финети съ надписъ „безименно“ представя часть отъ 2-о по Ламия съ надписъ „до великия доместникъ“, който съвсемъ не подхожда на съдържанието (вж. митр. Симеона, п. т. стр. 190).

[2]) Митр. Симеонъ, безъ да подозира, че въ надписа може да има измѣнения, а въ текста — пропускъ, като допуща, че освенъ поддържания отъ бирникъ Иасита парикъ Лазаръ, неумолимъ и безогледенъ врагъ на архиепископа, противъ които били издадени присѫди за духовни престѫпления, е имало и други такива негови клеветници и хулители, разбира се, българи, които Теофилактъ сѫщо наказалъ, пише по-нататъкъ. „Тия, наказанитѣ, искали да се отърватъ отъ наказанието, което било за тѣхъ товаръ. Теофилактъ ги предупреждава да не опитватъ да направятъ това, понеже нѣма да сполучатъ, а да почакатъ малко, защото болестьта него щѣла да повали, а тѣхъ да освободи“. Това дало поводъ на митр. Симеона да мисли въз основа на писмо 65-о до Ивана Пантехни, 1. че настоящето писмо било писано отъ Солунъ, гдето ужъ Теофилактъ прекарвалъ последнитѣ си години, като останалъ тамъ следъ пѫтуването си въ Цариградъ и 2. че понеже въ писмото до Ивана Пантехни и въ нашето писмо се казва, че Теофилактъ желаелъ да има криле, за да литне споредъ първото — за Охридъ, а споредъ второто — въ божиитѣ селения. Поради

И тъй, като имаме предъ видъ 1. съдържанието на разгледаното по-горе писмо и 2. това, че нито едно отъ известнитѣ засега Теофилактови писма не е било писано по-късно отъ 1108 г., ние дохождаме до заключение, че архиепископъ Теофилактъ се поминалъ въ Охридъ, защото следъ завръщането си отъ епископския съборъ въ Прѣспа и презъ времето на болестьта и следъ смъртьта на брата си Димитра, той не е напущалъ престолния си градъ, гдето, вѣроятно, е билъ и погребанъ, а смъртьта на тоя знаменитъ иерархъ на Охридската църква, макаръ и да е дълбоко мразѣлъ българитѣ и всичко българско, па дори и земята имъ, ние отнасяме къмъ началото на 1109 година.

*

Слизането на такава силна личность, като архиепископъ Теофилактъ, отъ историческата сцена имало голѣмо значение

това той „прави заключение, че съ думитѣ „божии селения“ трѣбва да се разбира Охридъ и че наказанитѣ българи били охридчани. Наказанитѣ той нарича „не мои“, а съ „мои“ трѣбва да се разбира, по всѣка вѣроятность, тия отъ охридчани, които му останали вѣрни“ (стр. 146). — Но преди всичко Теофилактъ следъ завръщането отъ второто си пѫтуване въ Цариградъ презъ есеньта на 1107 год. (вж. тукъ Притурка № 11 „Колко пѫти Теофилактъ, като български архиепископъ, е ходилъ въ Цариградъ“), съвсемъ не останалъ въ Солунъ да живѣе, а, споредъ 65-о писмо до Ив. Пантехни, той, когато стигналъ въ Солунъ и узналъ, че работитѣ въ Охридъ отивали зле, особено следъ като Боемундовитѣ войски ограбили съседната область Мокра и завладѣли пл. Бабагора, взелъ коне подъ наемъ и си отишелъ въ Охридъ. Презъ пролѣтьта на 1108 г. билъ, както видѣхме, въ Прѣспа по случай епископския съборъ и отъ тамъ се завърналъ съ болния си братъ въ Охридъ (вж. Притурка № 10: „Обяснения къмъ писмо 55-о по Меурсия“). После, отъ самото съдържание на писмото не личи съ нищо, че се говори тамъ за българи, па и самиятъ надписъ на писмото, както показахме, е твърде съмнителенъ, и поради това не може да му се вѣрва, че тукъ става дума изобщо за българи, а още по-малко Теофилактъ би нарекълъ охридчани „мои“ и „не мои“, когато тѣхъ всички той мразѣлъ, считалъ ги за варвари, роби, нечисти, вонещи на кожа, злонравни, вратове безъ глави, олицетворение на злоба и лукавство и др. такива епитети имъ давалъ. Най-сетне, Теофилактъ никога не би нарекълъ Охридъ и България „божии селения“, защото тѣ за него сѫ били само „кидарски селения“ (вж. писма 24-о и 35-о по Меурсия).

за по-нататъшния вървежъ на работитѣ въ България. Негови приемници били: Лъвъ Мунгъ (Λέων ὁ Μουγγός), по произходъ евреинъ, преди това билъ, както и прадѣдитѣ му, „учитель на езичницитѣ“, известенъ още подъ име „философъ“, отъ 1109 до 1120 год.;[1]) Михаилъ съ прозвище Максимъ, бивши дверникъ (ὀστιάριος) между патриаршескитѣ чиновници и дяконъ на великата църква, евнухъ, до 1133 год.;[2]) Евстатий, за когото знаемъ само, че ръкоположилъ св. Илариона Мъгленски за епископъ до 1142 год.,[3]) и Иванъ Комнинъ съ свѣтско име Адрианъ, севастъ и велики друнгарий, синъ на севастократоръ Исаака,[4]) по-голѣмия братъ на Алексия I

---

[1]) Вж. Дюканжовия списъкъ по изданието на Йор. Ивановъ, Българ. старини и пр., стр. 567, № 14.

[2]) Пакъ тамъ № 15. — L. Petit, Le Monastère de Notre-Dame de Pieté. Изв. Рус. Археол. Ин-та въ Кон-полѣ, п. т., выпус. 1 (1900), стр. 123,3-4 и стр. 140.

[3]) Вж. Житието на св. Илариона Мъгленски. E. Kalužniacki, Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius. Wien 1901, S. 31: **Въ видѣнїе свѧтаа прѣдстав' Богородица иже въ Охридѣ блъгарскомоу тогда архїепископоу — Єѵстадїе же бѣ томоу прозванїе — и такова къ немоу провѣща.** — За него вж. тукъ Притурка № 12: „Имало ли е охридски архиепископъ Евстатий?

[4]) Севастократоръ Исаакъ Комнинъ, както видѣхме вече, ималъ трима синове: Иванъ, Алексий и Константинъ, отъ които първитѣ двама бивали драчки дуки-управители, а последниятъ — берски дука и управитель-намѣстникъ на България (вж. тукъ по-горе, стр. 243, 254 и 261). Дюканжовиятъ списъкъ обаче ни дава още единъ неговъ синъ Адрианъ съ чинъ „севастъ“ и съ длъжность „велики друнгарий“ (вж. Ράλλη καὶ Ποτλῆ, t. V, p. 85: ἐκ βασιλικῆς καὶ θείας προστάξεως τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου δρουγγαρίου, τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας), следов. той е заемалъ голѣма свѣтска длъжность, а между това никой отъ съвременнитѣ нему и близки по време византийски писатели не споменуватъ нищо за него, което навежда съмнение, дали Исаакъ Комнинъ е ималъ и четвърти синъ. L. Petit (п. т., стр. 141) пише за него, че билъ въ 1106 год. драчки дука: но тогава такъвъ е билъ не Адрианъ, а Алексий, вториятъ синъ на Исаака (Anna lib. XII, cap. 4; ib. II, p. 154, 20-23; вж. тукъ по-горе, стр. 243), следов. L. Petit, а следъ него и Ив. Снѣгаровъ (История на Охридската архиепископия, т. I (1924), стр. 205) бъркатъ тия две личности, защото Адрианъ и Алексий сж две съвсемъ различни имена. Всички тия недоразумения биха могли да се отстранятъ само съ следната алтернатива: или ако се предположи, че въ Дюканжовия списъкъ е по погрѣшка

Комнинъ, който е присѫтствувалъ на цариградскитѣ събори въ 1143 и 1156—57 год.[1]) Макаръ и да нѣмаме почти никакви други известия за дейностьта на тия български архиепископи, но по всичко се види, че тѣ не сѫ притежавали голѣмия авторитетъ на своя предшественикъ и поради това не били въ състояние да държатъ въ покорность и тъй разпустнатото висше духовенство въ България, което угнетявало своето паство не по-малко отъ административнитѣ и финансови чиновници и работѣло за националното обезличаване на българитѣ, а това е силно възбуждало духоветѣ противъ църкватa. Освенъ това не малко е спомогнало въ това отношение и преминаването на първитѣ кръстоносци презъ Балканския полуостровъ, респ. презъ българскитѣ земи, сетнинитѣ на което едвали се изчерпватъ и ограничаватъ само съ изложената по-горе външна страна на събитията. Религиозно-аскетическиятъ духъ, който бѣ обхваналъ въ края на XI. и въ началото на XII. вѣкъ цѣлия християнски свѣтъ и който кръстоноситѣ присаждали навсѣкѫде, презъ кѫдето минавали, не се забавилъ да прояви своето влияние и въ България. Това влияние се изразило въ новото движение на богомилитѣ, което намѣрило въ вѫтрешното положение на българитѣ добра почва за засилване, особено презъ царуването на Алексия I Комнинъ, което ще се опитаме тукъ да представимъ, доколкото позволяватъ твърде оскѫднитѣ известия по тоя въпросъ.

Богомилската ересь следъ преврата, който тя произведе презъ царуването на царь Петра въ X. вѣкъ, не угаснала въ България. Ученицитѣ на попъ Богомила: Михаилъ, Тодоръ, Добри, Стефанъ, Василий и Петъръ, които сѫ изброени въ Синодика на царь Борила,[2]) продължавали да проповѣдватъ

написано Адрианъ вм. Алексий, или ако се приеме, че Исаакъ Комнинъ, наистина, е ималъ и четвърти синъ Адрианъ. Ние сме наклонни да приемемъ първото, защото Алексий е ималъ чичо Адрианъ, велики доместикъ († на 9. IX. 1105), съ чието име е било смѣсено името на Алексия.

[1]) Вж. Дюканжовия списъкъ, п. т., стр. 567—68, № 16, съ който се свършва списъкътъ. — 'Ραλλη καὶ Ποτλῄ t. V, p. 86. — Migne, Patrol. gr., t. 140, col. 179 et 197.

[2]) Вж. по новото издание на М. Г. Попруженко, стр. 82.

и разпространяватъ увлѣкателното учение на своя учитель. Ако за сега липсватъ каквито и да било известия за богомилитѣ почти следъ пренасянето центъра на държавата въ югозападна България, това още не значи, че то е заглъхнало. Това трѣбва да се обясни съ туй, че тѣ не сѫ срещнали никакво гонение, нито пъкъ сѫ били предизвиквани съ нѣкое решително действие отъ страна на западнитѣ български царе. Царь Самуилъ, който прекаралъ цѣлия си животъ въ борба съ Византия, не е могълъ да мисли за нѣкакви религиозни въпроси, па и едвали сѫ го интересували подобни въпроси. Обикновено се привожда отъ късно съставеното на гръцки житие на зетския князъ Иванъ-Владимира, зеть на царь Самуила, известието, че убиецътъ на Ивана-Владимира билъ не царь Иванъ-Владиславъ, а братътъ (sic) на Владимировата жена, Теодора-Косара, т. е. Самуиловиятъ синъ, който заедно съ жена си поддържалъ смъртоносното учение на богомилитѣ или месалианитѣ. Обаче това известие, както и цѣлото житие, не само не се схожда съ това, което ни даватъ Дуклянскиятъ презвитеръ и Иванъ Скилица, но то съдържа и твърде голѣми анахронизми, неясности и бъркотии, които ясно сочатъ на неговата недостовѣрность и измислици[1]) на гръцкия му издатель, преправячъ на първообразното житие отъ края на XVII. вѣкъ, съ цель да унизи българския царски родъ. И тъй, ако нѣмаме никакво основание да считаме, че царь Самуилъ не билъ чуждъ на богомилското влияние, то той, може би, е билъ равнодушенъ къмъ разпространението на богомилството въ държавата.

И наистина, въ края на X. и въ началото на XI. вѣкъ богомилството обхванало цѣла западна България: богомили срѣщаме въ Македония, около Срѣдецъ, а въ южна България — около Пловдивъ. Презъ първото време на византийското владичество тѣ оставали спокойни и мирни, докато разпоредбитѣ на цариградското правителство не засѣгали националното чувство на българитѣ, а църквата била толерантна къмъ самото учение. Въ царуването обаче на Алексия I Ком-

[1]) За това подробно вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр. т. I, ч. 2, стр. 765, бел. 1 и посочената тамъ литература.

нинъ работитѣ взели съвсемъ другъ обратъ. Освенъ тежкото социално-економическо положение, въ което бѣ изпаднало населението, още и строгитѣ мѣрки, предприети за националното обезличане на българския народъ и дори неговата ромеизация чрезъ църквата, после омразата и отвръщението, което свещеноначалникътъ на българската църква, Теофилактъ, не само чувствувалъ, но и явно изказвалъ къмъ българското си паство, най-сетне религиозно-аскетическиятъ духъ, който повѣелъ отъ западъ и бѣ присаденъ, както се каза, и на Балканския полуостровъ отъ първитѣ кръстоносци, възкресили отново принципитѣ на богомилската ересь въ народнитѣ маси, които намѣрили не малко подкрепа и въ павликянскитѣ движения презъ 1078 и 1083 год. Въ учението на богомилитѣ народътъ намиралъ утеха и отново тръгналъ подиръ ученицитѣ на попъ Богомила. Интересно се явява това обстоятелство, че, докато на архиепископския престолъ седѣлъ Теофилактъ, нийде не се чува за богомилството; поне въ писмата му нийде не се споменува, щото той да се е борилъ съ богомилитѣ. Но това още не значи, че България е била чиста отъ богомили и изобщо отъ еретици, както това се види отъ писмото му до кесаря Никифора Вриения, гдето се казва, че известниятъ противникъ Теофилактовъ, парикътъ Лазаръ, търсѣлъ не само между охридчани, но и въ други области на България, „има ли нѣкой осѫденъ отъ архиепископа като еретикъ“,[1]) за да го привлѣче на своя страна; а Анна Комнина, като посочва, че богомилското учение било съставено отъ манихейското и масалианското, право пише, че тая ересь, както трѣбва да се мисли, е сѫществувала преди нейния баща, но умѣела да се скрива подъ личината на лицемѣрно благочестие;[2]) следов., масово еретическо движение е нѣмало, а това сѫ били

[1]) Вж. писмо 41-о по Меурсия. — Migne, ib., col. 444 D — 445 A: εἴ τις εἴη καθ' ἡμᾶς ἐπὶ αἱρέσει καταγνωσθείς. — У митр. Симеона, п. т., стр. 126.

[2]) Anna Comnena, ib. II, lib. XV, cap. 8, p. 294, 28 — 295, 1: τοιοῦτον δέ ἐστι τὸ τῶν Βογομίλων δόγμα ἐκ Μασσαλιανῶν καὶ Μανιχαίων συγκείμενον. καὶ ὡς ἔοικεν, ἦν μὲν κἀν τοῖς πρὸ τοὐμοῦ πατρὸς χρόνοις, ἐλάνθανε δὲ. δεινότατον γὰρ τὸ Βογομίλων γένος ἀρετὴν ὑποκρίνασθαι.

отдѣлни личности — еретици, и не може да се каже, че това сѫ били непремѣнно богомили, защото въ това време въ България е имало и други еретици. Така Вилхелмъ Тирски споменува, че презъ есеньта на 1096 г. кръстоносцитѣ на Боемунда Тарентски, като навлѣзли въ Пелагонийско (Битолско), намѣрили селище, напълнено само съ жители еретици.[1]) Следъ смъртьта на архиепископъ Теофилакта, обаче, като че ли богомилитѣ чакали да изчезне тая силна личность, и се почнало всеобщо богомилско движение по цѣлата империя. За отбелязване е, че въ това движение начело на богомилитѣ изстѫпва дребното духовенство — монаситѣ, които, като българи и при това по-развити, по-добре схващали опасностьта и гибельта, които висшето византийско духовенство е готвѣло за българския народъ.

Докато Алексий I Комнинъ билъ завзетъ съ войнитѣ на западъ и изтокъ, „мълвата за богомилитѣ, пише Анна Комнина, се разпространяваше навсѣкѫде, и злото съ бързината на огъня обхвана много души“. Нѣкой си монахъ, на име Василий, най-изкусниятъ да проповѣдва богомилското безбожие, разпространилъ злото навсѣкѫде,[2]) а споредъ Зонара, изпълнилъ цѣлата вселенна съ своето осквернение.[3]) У известния византийски писатель-богословъ Евтимия Зигавинъ,[4]) монахъ отъ мънастиря τῆς Περιβλέπτου въ Цариградъ,[5]) когото Анна нарича „превъзходенъ граматикъ, твърде изкусенъ риторикъ и най-добъръ познавачъ на църковнитѣ догмати“ и

---

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 236.

[2]) Anna, lib. XV, cap. 8; ib., p. 295, 8-20.

[3]) Zonaras, ib. IV, p. 243, 25-27.

[4]) Това прозвище се пише Ζιγαβηνός (сѫщо Ζυγαβηνός и Ζηγαβηνός) и Ζιγαδηνός (и Ζυγαδηνός), отъ които старитѣ учени считатъ за по-вѣрно четенето Ζιγαδηνός и го произвеждатъ отъ мѣсторождението му, едно незначително село Ζύγαδος или Ζίγαδος, когато по-новитѣ учени, напротивъ, предпочитатъ Ζιγαβηνός, защото въ тая форма то се срѣща въ повечето и по-старитѣ рѫкописи на съчиненията му (Кипріановичъ, Жизнь и ученіе богомиловъ. Православное Обозрѣніе за 1875 годъ, іюль и августъ, препечатано у Порфирия Успенски, Исторія Аѳона, ч. III, отд. 2. С.-Петербургъ 1892, стр. 864.

[5]) На брѣга на Мраморно море при вратитѣ на Псаматия, гдето сега се намира арменскиятъ мънастиръ Сулу. — Г. Ласкинъ, п. т., стр. 44—45.

комуто Алексий I възложилъ „да изложи всички ереси, всѣка отдѣлно и противъ всѣка да напише опровержения отъ св. отци и между тѣхъ и противъ богомилската ересь,[1]) тогавашниятъ ересиархъ Василий е нареченъ ἰατρός — врачь,[2]) както

[1]) Anna, lib. XV, cap. 9; ib. II, p. 299, 11-19. Самиятъ трудъ на Зигавина Алексий I нарекълъ Δογματικὴ πανοπλία, а цѣлиятъ му надсловъ гласи: Πανοπλία δογματικὴ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἤτοι ὁπλοθήκη δογμάτων — тоя арсеналъ „трѣбвало да достави за въ бѫдеще време орѫжие за духовна борба съ разнитѣ появяващи се заблуди", а самъ Евтимий въ предговора си увѣрява, че „съ това разнообразие на стрелитѣ и на орѫжието ще може навѣрно да се отблъсне всѣко нападение противъ религията", следов. Паноплията е било едно полемическо съчинение и представя единъ сборникъ отъ доказателства за отбрана чистотата на православието и опровержение на дотогавашнитѣ ереси (Кипріановичъ, п. т., стр. 865. — K. Krumbacher, Geschichte d. byzan. Litteratur, S. 82—84). Тя е била непълно издавана нѣколко пѫти, но цѣла е издадена у Migne, Patrol. gr. t. 130, col. 20—1360. — Трактатътъ противъ богомилитѣ — κατα Βογομίλων, споредъ изданието на Migne'я, съставя 27-о титло или глава, а споредъ онова на I. Car. Lud. Gieseler, Euthymii Zygadeni Narratio de Bogomilis seu Panopliae dogmaticae titulus XXIII. Göttingen 1842 на грѣцки и латински, тя е 23-глава. Това съчинение на Зигавина се ползувало съ голѣма известность, която твърде отрано е достигнала и въ България и е била преведена на старобългарски, ако не цѣлото, то поне отдѣлни глави и преди всичко оная противъ богомилитѣ, може би още въ началото на XIII. вѣкъ, защото при съставянето на българския Синодикъ на Търновския съборъ въ 1211 год. нѣкои статии противъ богомилитѣ сѫ заимствувани отъ Паноплията на Зигавина (вж. М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Бориса. Одеса 1899, стр. 75—82). До насъ е дошелъ тоя преводъ въ сръбска редакция, но съ много българизми въ него, които право сочатъ, че тя е преложена отъ български, и е издадена отъ проф. М. Г. Попруженко по рѫкописъ отъ XV. вѣкъ, принадлежещъ на библиотеката на Одеския университетъ подъ № 10 (36) въ сбирката на В. И. Григоровича (п. т., стр. 110—118 и Приложеніе III, стр. 10—12; самиятъ славянски текстъ: **Тітло кг: на вшміле**, стр. 13—48). Това, вѣроятно, ще да е преписъ отъ оная „**догматики панопліа по словенскомь же веленіомь паче же богословіомь (sic) вседръство**", която В. Григоровичъ видѣлъ въ библиотеката на Хилендарския мънастирь на Атонъ и споменува за нея въ своя „Очеркъ путешествія по Европейской Турціи. 2-ое издан. 1877, стр. 30, бел. 14. — Ср. Sava Chilandarec, Rukopisy a starotisky Chilandarski. Praha 1896, стр. 55, рѫкописъ № 216.

[2]) Migne, ib., t. 130, col. 1282 D: Βασίλειος ἦν οὗτος ὁ ἰατρός. — М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Бориса. 2-ое изданіе. София 1928, стр. 48,

и въ българския Синодикъ, но не въ смисълъ на „лѣкарь“, защото той никога не е билъ такъвъ, а на магьосникъ, чародей, какъвто народътъ е виждалъ въ ересиарха на богомилитѣ, който се намиралъ въ сношение съ висшитѣ сили и билъ способенъ да врачува всѣкакви неджзи и болести.[1]) Затова Зонара, който се е ползувалъ отъ Евтимия Зигавина, казва, че той, наричайки се врачъ, обличалъ се въ монашеска дреха, а въ себе си криелъ самия оня сатана“.[2]) Споредъ описанието на Анна Комнина, Василий ходѣлъ въ монашеско облѣкло, ималъ изтощено лице, лишенъ билъ отъ мустаци и брада (кьосе) и на бой билъ дългъ сухъ. Старческиятъ му изнемощѣлъ изгледъ показвалъ въ него доста старъ човѣкъ, и затова Евтимий Зигавинъ го нарича „изкуфялъ старецъ“, но и при все това той запазилъ външна бодрость на духа и способность масторски да говори, която той придобилъ отъ многогодишната си практика като учитель на сектата: споредъ Зигавина, Василий 15 години изучавалъ ересьта и повече отъ 40 години я проповѣдвалъ,[3]) а Зонара наброява 52

---

§ 53 по Палаузовския преписъ: **Василіа врача, иже въ Къистантінѣ градѣ. въсѣкавшаго сіж тръокааннжж богомил̓скжж** (въ Дриновския преписъ, п. т., стр. 47, § 60, прибавено: **богомрьскою) ерсь. при але҃зи православнѣмь црi комнинѣ.**

[1]) Отъ думата „врачъ“ въ горния смисълъ въ нашия езикъ се запазила само въ женски родъ „врачка“. — Магьосникъ и чародей народътъ виждалъ и въ приемника на Василия Ликопетра (Λυκόπετρος), който, споредъ думитѣ на ученицитѣ му, възкръсналъ отъ мъртвитѣ на третия день следъ смъртьта си и имъ се явилъ въ видъ на вълкъ — чисто славяно-българско вѣрване (Кипріановичъ, п. т., стр. 862), какъвто е билъ и нашиятъ Венеаминъ или Боянъ, царь-Петровиятъ синъ, който се обръщалъ на вълкъ и всѣко друго животно (вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава, т. I, ч. 2, стр. 516, бел. 2). Изобщо трѣбва да се отбележи, че ересиарситѣ всѣкога сж прибѣгвали къмъ лѣкуване на своитѣ последователи, очевидно, съ цель да ги увѣрятъ въ своята свърхестествена сила, както това прави и нашиятъ съвременникъ еретикътъ Дъновъ.

[2]) Zonaras, ib., p. 243, 21-23: ... Βασίλειός τις λεγόμενος ἰαρός, σχῆμα μὲν περικείμενος μοναχοῦ, αὐτον δ' ἐκεῖνον ἐνδεδυμένος τὸν σαταναν.

[3]) Euthymius Zigabenus, ib. § 52. Migne, ib., col. 1332 C: μαθόντα μὲν τὰ δόγματα τῆς πλάνης ἐν ἔτεσι πεντεκαίδεκα, διδάξαντα δὲ ταῦτα πάλιν ἐν πλείοσι τῶν τεσσαράκοντα.

години за проповѣдване на ересьта.[1]) Василия обикновено придружавали дванайсеть ученици, които се наричали апостоли, и нѣколко ученички (μαθητρίας), „женички злонравни и съвсемъ развратни“ (γύναια κακοήθη καὶ παμπόνηρα).

Успѣхътъ на богомилитѣ, които намѣрили много привърженици и последователи въ самата столица, и то главно между женитѣ въ знатнитѣ кѫщи, почналъ да внушава страхъ въ Цариградъ. „Душата на императора, казва Анна, не можеше вече да пренася това и реши да разследва това, което се отнася до ересьта“. Затова, щомъ опасностьта отъ западъ изчезнала съ смъртьта на Боемунда Тарентски въ 1111 год., Алексий I съсрѣдоточилъ вниманието си на еретицитѣ. Той заповѣдалъ да уловятъ нѣколко богомили и да ги докаратъ въ столицата, отъ които той узналъ, че „учительтъ и върховниятъ предстоятель на богомилската ересь билъ нѣкой-си Василий“. Между докаранитѣ въ Цариградъ богомили имало единъ, на име Дивлатий, който се държалъ подъ стража и не искалъ да се изкаже; подложенъ обаче на разни изтезания, той изказалъ, какъвъ е тоя Василий и кои сѫ неговитѣ апостоли. Скоро следъ това по даденитѣ отъ арестуванитѣ еретици описания и самъ Василий, „архисатрапа на Сатанаила“, билъ уловенъ и докаранъ въ Цариградъ. Алексий I му заповѣдалъ да се яви лично при него, „като не искалъ да изтръгне скритото (тайното) съ насилия“, а въ сѫщность той изигралъ една хитра комедия. Той приелъ ересиарха съ почить, като станалъ отъ стола и го поканилъ да седне близу до него. Следъ това влѣзълъ въ „приятенъ разговоръ и ласкава беседа и въ беседата изказалъ сладки любезности“, „като се преструвалъ, че иска да стане неговъ ученикъ и не само той, но и неговиятъ братъ Исаакъ севастократоръ,[2]) че всичко говорено отъ

---

[1]) Zonaras, ib., p. 243, 23-25.

[2]) Това съобщение на Анна (ib. II, p. 296, 8-9) се явява твърде съмнително, 1. защото въ писмо 12-о по Меурсия до „кесаря“ — Никифора Мелисинъ архиепископъ Теофилактъ Охридски говори за смъртьта на севастократора (вж. Migne, ib. col. 377 B—C: διὰ τὸν τοῦ ἐν πᾶσι ἀ]παραμίλλου τοῦ σεβαστοκράτορος θάνατον), а това писмо не може да се отнесе по-късно отъ 1108 год., понеже самъ Теофилактъ се поминалъ въ 1109 год. (Ср. В. Г. Василевскій, п. т., стр. 326, бел. 1), и 2. защото малко по-

него счита за божествено откровение и че ще му се покорява въ всичко, стига само Василий да му изпроси спасението на душата му. „Императорътъ между другото казалъ: „Азъ, почитаемий отче, високо те уважавамъ поради ересьта, и искамъ твърде много да узная нѣщо отъ това, което твоята почтеность въвежда, защото нашитѣ работи сами по себе си сж негодни и никакъ не водятъ къмъ добродетель". При такъвъ приемъ и такива увѣрения Василий не можилъ да не повѣрва въ искреностьта на императора и цѣлъ се поддалъ на измамата.

Тая измама станала при следната обстановка: императорътъ заповѣдалъ да преградятъ коридора, който водѣлъ въ женското отдѣление на двореца, съ завеса, и отъ едната страна на завесата се настанилъ императорътъ съ братанеца си и Василия, а отъ другата — билъ поставенъ единъ бързописецъ, който трѣбвало да записва всичко, каквото щѣлъ да каже богомилскиятъ ересиархъ.[2]) Василий, безъ да подозира каквато и да било хитрость, почналъ да излага учението като учитель предъ ученицитѣ съ най-голѣма пълнота и откро-

натататъкъ Анна пише: συμπαρῆν δ' ἄρα τούτῳ ἐν πᾶσι καὶ συνεδραματούργει καὶ ὁ τοῦ βασιλέως ἐξάδελφος καὶ σεβαστοράτωρ, т. е. „съприсжтствуваше съ него (императора) въ всичко и играеше роля и братанецътъ на императора и севастократоръ". Както е известно, при Алексия I имало само единъ севастократоръ — неговиятъ по-старъ братъ Исаакъ Комнинъ, който ималъ трима сина: Иванъ, Алекси и Константинъ, но нито единъ отъ тѣхъ, както видѣхме, не е носилъ титлата севастократоръ, следов. тукъ у Анна трѣбва да има нѣкоя бъркотия. Затова като имаме предъ видъ, че въ 1111 год. Исаакъ не билъ вече между живитѣ, ние мислимъ, че второто съобщение е по-вѣрно, като смѣтаме първото за по-късна интерполация, или пъкъ въ деветѣ съобщения въ текста е стояло: ὁ αὐτοῦ ἐξάδελφος καὶ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου τοῦ σεβαστοκράτορος, защото Анна, вече като съвременница и очевидица, не е могла да направи такава грѣшка за чича си и братовчеда си.

[2]) Тая обстановка Анна рисува така: παραπέτασμα γὰρ μεταξὺ τὴν τε γυναικωνῖτιν ἀπετείχιζε καὶ τοὺς βασιλεῖς μετὰ τοῦ βδελυροῦ τούτου πάνθ' ὅπως εἶχε ἐν τῇ ψυχῇ, ἐξερευγομένου καὶ ἀναφανδὸν λέγοντος. ὁ δὲ γραμματεὺς ἀπεγράφετο, ἔνδοθεν τοῦ πετάσματος τὰ λεγόμενα. Малко по-надолу Анна вече не употрѣбява παραπέτασμα или πέτασμα, а σκηνή (ib. II, p. 297, 8: ἀπορρίπτει τὴν σκηνὴν ὁ βασιλεύς), отъ което ясно става, че тя си е представяла цѣлата тая картина като театрална сцена, което се потвърдява съ туй, гдето употрѣбява и гл. συνδραματουργεῖν (вж. предната бележка).

веность. Въ края на беседата императорътъ изведнажъ и неочаквано отдръпналъ завесата, и само тогава Василий разбралъ измамата. Едновременно императорътъ заповѣдалъ да се събере цѣлиятъ сенатъ и църковниятъ синодъ и висшето военно съсловие, и се образувалъ цѣлъ съборъ подъ председателството на тогавашния цариградски патриархъ Николай II Граматикъ. Предъ тоя съборъ сега билъ изправенъ Василий, и току що записаното му учение било представено за обсѫждане. Съборътъ го призналъ за богоненавистно, порицавалъ ересиарха за нечестието и за това, гдето той увлѣкълъ съ себе си въ погибель толкова хора, и го заплашвалъ, че го очаква живоизгаръ и други изтезания, ако той не се откаже отъ заблудата си. Василий обаче, безъ да отрича или опровергава порицанията и доводитѣ на събора, останалъ непоколебимъ и вѣренъ богомилъ, като заявилъ, че той за истината на своето вѣроучение е готовъ да претърпи огънь, бичове и хиляди смърти. Тогава той билъ осѫденъ да бѫде живъ изгоренъ и предварително билъ хвърленъ въ затворъ, отгдето императорътъ много пѫти го викалъ при себе си и го придумвалъ да се откаже отъ лъжеучението си.[1])

Между това по заповѣдь на императора били изловени ученицитѣ и последователитѣ на Василия и особено дванайсеттѣ му ученици и доведени въ Цариградъ. Ето какъ описва Евтимий Зигавинъ душевното състояние на ересиархъ Василия въ това време: „Той бѣ обхванатъ отъ много болести, следъ като присѫдата чрезъ огънь бѣ дадена противъ него; отъ страхъ той бѣ изнемощѣлъ и люти рани получи на сърдцето, когато, следъ като дѣлото бѣ изкарано наяве, той узна, че е подигранъ, когато тайнитѣ на неговово вѣроучение се разкриха и бѣха изложени писмено за изобличение, когато ученицитѣ му и особено роднинитѣ и въ друго (отношение) най-близкитѣ му хора бѣха изловени и въ тъмници затворени, и когато всѣка помощь отвсѣкѫде за него бѣ изчезнала, и надеждитѣ станаха напраздни“.[2]) Понеже между изловенитѣ

---

[1]) Anna, iib. XV, cap. 8; ib. I, p. 295, 8—297, 28.

[2]) Euthymius Zygabenus, ib. § 22. Migne ib., col. 1317 D.

имало такива, които се отказвали, че сѫ богомили, а тия, които се противопоставяли на ересьта, твърдѣли, че сѫ такива, то „императорътъ, пише Анна, очевидно, не е могълъ да имъ вѣрва, и за да не би нѣкакъ нѣкой християнинъ да се смѣси съ богомилитѣ, като богомилъ, или да пребѣгне [нѣкой богомилъ] като християнинъ, той измислилъ следния начинъ, по който истинскитѣ християни щѣли да се покажатъ“. Когато изловенитѣ били доведени предъ събора, като обвинени въ ересьта, императорътъ заповѣдалъ всѣкого отново да разпитатъ. Така едни открито признавали, че сѫ богомили и силно се придържали о своята ересь, а други отричали съвсемъ, наричайки себе си християни, и обвинявани отъ другитѣ по никой начинъ не се покорявали. Тогава Алексий I, разсърденъ, заповѣдалъ да се запалятъ две клади и въ едната да се забие кръстъ и да се предостави на всички: на тия, които се издаватъ за християни, да отидатъ къмъ кладата съ кръста и да умратъ тамъ за християнската вѣра, а тия, които се придържатъ о ересьта, да се хвърлятъ въ другата клада. „Защото, казалъ той, по-добре е, щото тия, които сѫ християни да умратъ, отколкото, живѣейки, да се преследватъ като богомили и да тъпчатъ убежденията на повечето“. Кладитѣ били запалени на тъй наречения Циканистирий,[3]) и то не на две, а на седемь мѣста, а кръстъ билъ забитъ само въ една клада. Огъньтъ се издигалъ до небесата. При вида на тая страшна картина истинскитѣ православни пристѫпили къмъ кладата съ кръста, „които, наистина, искали да приематъ мѫченичество,“ а еретицитѣ се насочили къмъ другата клада. Тъкмо, когато последнитѣ трѣбвало да бѫдатъ хвърлени наедно въ кладата и многобройната тълпа народъ, който се бѣ

---

[3]) Τζυκανίστηρις — частенъ дворцовъ ипподромъ (манежъ) къмъ Голѣмия дворецъ, въ който императоритѣ се занимавали частно съ гимнастически упражнения и язда на коне. Той се намиралъ на югоизтокъ отъ Хризотриклина, въ края на Месокипия (дворцовъ паркъ) на брѣга на Босфора. Той билъ построенъ отъ Теодосия Мали, и Михаилъ III го украсилъ и построилъ конюшна съ куполъ, а Василий I Македонецъ значително го разширилъ. — Вж. Д. Θ. Бѣляевъ, Byzantina. Очерки, материалы и замѣтки, по византійскимъ древностямъ. Книга I. С.-Петербургъ 1891, стр. 76 и прим. 1; сѫщо и на приложения планъ на Голѣмия дворецъ № 131.

стекълъ тамъ отъ цѣлата столица, дълбоко скърбѣла за християнитѣ, които така сѫщо трѣбвало да бѫдатъ изгорени, една предварително издадена отъ императора заповѣдь спрѣла екзекуцията. Понеже сега станало ясно, кои сѫ истинскитѣ богомоли, императорътъ, следъ като смъмралъ клеветницитѣ отпустналъ християнитѣ на свобода, а еретицитѣ отново изпратилъ въ затворитѣ, като отдѣлилъ „апостолитѣ“ отъ другитѣ. Следъ това императорътъ не преставалъ всѣки день своитѣ хора, които се били заразили отъ ересьта, да ги поучава и да ги увещава да се откажатъ отъ нечестивото учение, а къмъ ония знатни отъ църковното управление се отнасялъ съ молба да се върнатъ въ православната вѣра. Нѣкои отъ тѣхъ, наистина, се отказали отъ богомилската ересь и били освободени отъ затвора; „ония пъкъ, които се придържали о своята ересь, умрѣли по-късно въ затворитѣ, като имали достатъчно издръжки за храна и облѣкло.[1])

Следъ това Алексий I се завзелъ да изпълни решението на събора относно Василия, който като истински ересиархъ не се разкайвалъ и по никой начинъ не искалъ да се отклони отъ ересьта си. Той заповѣдалъ да се издигнатъ сѫщо две клади вече на голѣмия иподромъ. Подъ едната клада била изкопана дълбока яма. натрупана съ дърва, а на иподрома били донесени толкова много дървета съ листа, че иподромътъ се показвалъ като планина; въ другата клада билъ забитъ голѣмъ кръстъ, защото предполагали, че ересиархътъ, като види кладата, може би, ще се разколебае и ще отиде къмъ кръста и ще се освободи. Когато била запалена едната клада, голѣмо множество народъ се стекълъ отъ цѣлия градъ, за да види всичко това, което щѣло да стане; тамъ присѫтствували и еретицитѣ. Когато Василий билъ доведенъ на иподрома и видѣлъ отдалечъ пламтещия огънь, усмихналъ се и почналъ да лъготи, казвайки, какво нѣкакви-си ангели ще го грабнатъ изъ срѣдата на огъня, и пѣелъ известното Давидово изречение: „ангеломъ своимъ заповѣстъ о тебѣ сохранити тя“ и „къ тебѣ же не приближится: обаче очима твоима смотри-

[1]) Anna, lib. XV, cap. 9; II, p 299, 21—301, 25.

ши“ (Псл. 90, 7-8, 11). „Обаче, разказва Анна, когато тълпата, възбудена, безъ всѣко стѣснение му предлагала да погледне на страшната картина на кладата, отъ която се издигалъ и пращѣлъ пламъкъ, изпущащъ езици, издигащи се на височина съ стоещия въ срѣдата на иподрома гранитенъ обелискъ, Василий, както изглежда, се уплашилъ отъ огъня и се твърде смутилъ, защото той отвръщалъ очитѣ си, плѣскалъ съ ржце и удрялъ бедрото си, като да се намиралъ цѣлъ въ затруднение“. Но и при все това нито огъньтъ смекчилъ желѣзната му душа, нито пъкъ отправенитѣ къмъ него отъ императора показания не го прелъстили; но заедно съ това той не се решавалъ на нищо и стоялъ неподвиженъ.

Докато вървѣли всичкитѣ разговори и се пръскали неговитѣ предсказания, палачитѣ, като се побояли, да не би нѣкакъ, по попущение божие, демонитѣ на Василия да извършатъ нѣкое неумѣстно чудодействие, и нечестивецътъ да бжде извлѣченъ неповреденъ отъ такъвъ огънь и се върне въ нѣкое обществено мѣсто, и тогава последната заблуда ще бжде по-лоша отъ първата, решили да направятъ провѣрка. Когато той почналъ да предсказва и магйосва, какво той ще излѣзе неповреденъ отъ срѣдата на огъня, тѣ снели расото му и казали: „нека видимъ, дали огъньтъ нѣма да изгори дрехитѣ ти“, и веднага го хвърлили въ срѣдата на кладата. Василий посрещналъ съ радость това и веднага казалъ: „вижте хвърчащето въ въздуха наметало!“ Тогава тия, които стояли близу до него, го издигнали нагоре и го блъснали съ дрехитѣ и сандалитѣ въ срѣдата на кладата. „Пламъкътъ, пише Анна, като да бѣ се разсърдилъ на него, погълна нечестивеца, така че никаква миризма нѣма, нито пъкъ нѣщо ново отъ нѣкакъвъ димъ, а само се показа една слаба димообразна черта въ срѣдата на пламъка . . . Поради това ония, които го въздигаха, все още не били увѣрени въ тоя безбожникъ Василия, па и пламъкътъ като да избѣгваше да го грабне. Когато присжтствуващиятъ народъ се възмутилъ и искалъ на сила да хвърли въ огъня и останалото число (еретици), които бѣха отъ гибельта на Василия, самодържецътъ, обаче не се съгласилъ и заповѣдалъ тѣ да бждатъ заключени въ колонадитѣ на най-голѣмитѣ

дворци и галериитѣ. И това като стана, зрелището се свърши.[1]) Следъ това безбожницитѣ приели друга една най-сигурна охрана, въ която тѣ, хвърлени и много време добре доволствувани, умрѣли въ своето нечестие. Това бѣше последното дѣло и награда за дългитѣ ония трудове и предприятия на самодържеца, едно нововедение и необикновена смѣлость".[2]) Възъ основа на последния пасажъ на Анна нѣкои приематъ, че изгарянето на ересиарха е станало презъ последната година отъ живота на Алексия I Комнинъ — въ 1118 год.;[3]) обаче едвали това заключение е вѣрно, защото тукъ подъ „последно дѣло", очевидно, трѣбва да се разбира изобщо въ гоненето на богомилитѣ, което се бѣ почнало още при патриархъ Николая II Граматикъ, а съборътъ, на който билъ осжденъ Василий, сталалъ преди или презъ 1111 год., но съборното решение било изпълнено много по-късно, защото искали, както самиятъ ересиархъ, тъй и неговитѣ последователи да ги принудятъ въ затвора да се откажатъ отъ ересьта. Но това не ще да е продължило дълго време, и поради това изгарянето на Василия ние отнасяме къмъ 1114 год., когато

---

[1]) Ето какъ Евтимий Зигавинъ ни рисува душевното състояние на Василия предъ смъртьта му: „Когато той видѣ, противъ очакване, че неговитѣ ученици и роднини, както се каза, се намиратъ въ такова жалко положение, понеже до последния день той мислѣше, че тѣ ще бждатъ помилвани съгласно съ обещанието на императора, пораженъ отъ тѣхната измѣна, пролѣ извори отъ горчиви сълзи, изпустна дълбоки стенания, които възвестяваха за вжтрешния пламъкъ на сърдцето, и, като че ли отъ вихъръ свален, изнемогваше отъ злочестини и, като се отново пресиляше, той се терзаеше, не можеше да стане, докато, подхванатъ отъ ония, които бѣха получили заповѣдь да го водятъ, носенъ, бѣ доведенъ при кладата и, лишенъ отъ гласа си, задушванъ отъ често дишане, той бѣ хвърленъ въ пламъка и бѣ предаденъ на всеизгара за демона, когото той почиташе. И той отиде на приготвеното за него мѣсто на тъмнината и всѣка друга злочестина. Тѣлото пъкъ на тоя триокаянъ старецъ ще възстане въ деня на общото възкресение по присждата на Спасителя, който е казалъ, че ще възкръснатъ и ония, които сж правили злини, за вѣчна мжка; а пъкъ той (Василий) не учеше ли, че нѣма да има възкресение на мъртвитѣ, като отхвърляше като лъжливи толкова свидетелства и важни показания на Апостола за него" (ibid. § 22, Migne, ib., col. 1317 D — 1320 B.

[2]) Anna, lib. XV, cap. 10; ib. II, p. 301, 25 — 304, 12.

[3]) Вж. F. Chalandon, Essai et., p. 319.

Алексий I билъ заетъ специално съ религиозни въпроси — съ спороветҍ си съ пловдивскитҍ манихеи.[1])

Но съ загинването на ересиархъ Василия богомилството не било унищожено завинаги: несъмнено, еретицитҍ сѫ се преследвали въ България и следъ това. Евтимий Зигавинъ, комуто Алексий I Комнинъ бѣ възложилъ да изучи, изложи и опровергае богомилското учение, своя трактатъ „противъ богомилитҍ" (κατὰ Βογομίλων) завършва съ следнитҍ думи: „Замълча вече лукавиятъ и бъбривъ езикъ и многоглаголивитҍ устни на оногова, който проповҍдваше това проклето глумление, замълчаха и се затулиха несправедливитҍ уста на бъбрицитҍ. Защото, следъ като мѫдрейшиятъ и великодушенъ императоръ го (Василия) изправи предъ себе си и разкри лицемҍрието на дҍлото и разгласи за него, понеже той намҍри навсҍкѫде да звънти като медь и фалшиво, а сега да обещава промҍна, тъкмо като псето, което се връща на своята бълвотина" (2 Петр. II, 22), той предложи на разглеждане дҍлото му, следъ като свика всички власти църковни и граждански, и произнесе присѫда, да се подложи на огънь този, който мнозина е изпратилъ въ гиената огнена. И ето, въ огънь изгорҍлиятъ си отиде, като претърпҍ позорно надгробно безчестие. Кой би могълъ, следъ като види, че риданията се изравняватъ съ страдания, достойно да оплаче тогова, който е изучавалъ учението на заблудата въ течение на 15 години, а пъкъ го проповҍдвалъ повече отъ 40 години, който десетки хиляди ученици провалилъ въ пропастьта на гибельта и съвсемъ нечестиво и злочесто си замина отъ тҍхъ, който се лиши отъ двата живота и се подложи на тоя и онзи огънь и чрезъ угасимия (огънь) настани се въ неугасимия? За останалитҍ трҍбва да се надҍваме. Защото съкруши се вече главата на дракона, а най-важнитҍ отъ неговитҍ части и членове (*разб.*

[1]) Anna, lib. XIV, cap. 8; ib. 256 et squ. — Нашиятъ изводъ се потвърдява и съ това още, че вече въ 1115 год, била издадена грамота, съ която на по-важнитҍ отъ върналитҍ се въ църквата богомили се давали подаръци и мҍста въ войската, а по-проститҍ били поселени въ Алексиополь (Neokastron) и получили земи за себе си и потомцитҍ си, вж. Fr. Dolger, Regesten. 2. Teil, п. т., стр, 55, № 1268.

ученицитѣ му апостоли) сѫ събрани (т. е. арестувани), отъ които едни иматъ намѣрение, а други всѣки день се издаватъ; но ние питаемъ благи надежди, че и опашката нѣма да избѣгне надлежното изпитване и щателно разследване на отъ Бога съдействувания императоръ, който всѣкакъ съ голѣми грижи се старае да ги улови въ мрежа и да покаже нивитѣ на благочестието очистени отъ плѣвелитѣ".[1])

Тия думи на Евтимия Зигавина ясно говорятъ, че богомилството още е запазило посѣянитѣ въ народната маса семена и че никакви гонения не сѫ могли да го унищожатъ; напротивъ, нетърпимостьта на византийското правителство къмъ богомилитѣ откривала широко поприще за злоупотрѣбения и притѣснения отъ страна както на църквата, така и на административнитѣ и финансови власти, а това още повече карало населението да търси защита и утеха поне тайно въ учението и общината на богомилитѣ. Обаче каква роля е играло богомилството въ сѫдбата на българския народъ следъ смъртьта на Алексия I Комнинъ чакъ до XIII. вѣкъ, нищо не е известно. Изобщо трѣбва да се забележи, че за историята на българитѣ следъ богомилското движение и до освобождението имъ отъ владичеството на Византия, т. е. презъ царуванията на приемницитѣ на Алексия I, ние притежаваме твърде малко, и то повечето косвени сведения, които да се отнасятъ право къмъ българската история. Обаче и при тая оскѫдность на книжовни данни, ние все пакъ трѣбва да се спремъ поне накратко върху събитията, които сѫ станали презъ тая епоха на Балканския полуостровъ и въ българскитѣ земи, защото тѣ не само се намиратъ въ връзка съ историята на Византия, но сѫ и оказали немалко влияние върху вървежа на по-нататъшнитѣ събития отъ българската история.

5. СЪБИТИЯТА ВЪ БЪЛГАРСКИТѢ ЗЕМИ ПРИ ПРИЕМНИЦИТѢ НА АЛЕКСИЯ I КОМНИНЪ

Нанесеното въ 1091 год. на печенѣзитѣ страшно и съкрушително поражение отъ Алексия I Комнинъ и жестокото имъ

[1]) Migne, ib. t. 130, col. 1332 B—D.

и масово избиване не освободили българскитѣ земи и българския народъ отъ грабливитѣ нападения на тия варвари. Колкото голѣми и многобройни преселения на печенѣзи и да станали въ 1048 год. и презъ следнитѣ години, все пакъ една доста голѣма часть отъ тѣхъ останала въ черноморскитѣ степи; обаче тия печенѣжки остатъци не сѫ представяли вече нѣкоя самостойна политическа сила, а се намирали подъ властьта по-напредъ на торкитѣ (узитѣ), а после на куманитѣ, отгдето тѣ или сами търсили прибѣжище на руска територия, или пъкъ се извеждали отъруситѣ презъ времето на войнитѣ имъ съ куманитѣ. Голѣмитѣ и сполучливи походи, които предприемали рускитѣ князе противъ куманитѣ въ началото на XII. вѣкъ (презъ 1103, 1109 и 1111 год.) и особено презъ 1116 год., не само разклатили господството на куманитѣ надъ торкитѣ и печенѣзитѣ, но и дали възможность на последнитѣ да вдигнатъ и възстание, което се свършило за тѣхъ съвсемъ несполучливо, така че тѣ трѣбвало да напустнатъ степитѣ и да преминатъ къмъ киевския князъ Владимира Мономаха (1113—1125). Разбира се, това нахлуване на бѣжанци въ киевска Русь не могло да мине безъ търкания. Споредъ руския лѣтописъ, въ 1121 год. Владимиръ Мономахъ изгонилъ тюркското племе берендѣи отъ Русь, а торкитѣ и печенѣзитѣ „сами бѣжаша".[1]) Накѫде сѫ насочили последнитѣ своя пѫть следъ това, лѣтописецътъ не посочва; обаче досѣщането, дали въ тия изгнаници не трѣбва да видимъ тъкмо последнитѣ печенѣжки тълпи, които въ 1122 год. се явили на долни Дунавъ, се явява, споредъ насъ, твърде правдоподобно, защото не само хронологията насочва къмъ това, но и защото мѫчно може да се допустне, че остатъци отъ печенѣзитѣ следъ 1091 год. сѫ могли все още свободно да живѣятъ въ землитѣ по лѣвата страна на долни Дунавъ, гдето въ това време вече напълно господарували куманитѣ;[2]) освенъ това самото бързо преминаване на Дунавъ следъ явяването имъ тамъ показва, че тѣ не сѫ искали да останатъ на лѣвия брѣгъ на рѣката, защото въ

---

[1]) По Ипат. списку, п. т., стр. 205, 30-31. — Д. А. Расовскiй, п. т., стр. 12—13.

[2]) Д. А. Расовскiй, п. т., стр. 19, бел. 90.

противенъ случай тѣ биха били принудени да признаятъ надъ себе си властьта на куманитѣ.

Както и да било, но тия тълпи отъ печенѣжкия народъ, ползувайки се отъ това, че тъкмо въ това време императоръ Иванъ II Комнинъ билъ заетъ съ войни въ Азия, презъ есеньта на 1122 год. преминали Дунавъ въ голѣмо количество (πανστρατί) и се настанили въ северна България, безъ нѣкой да имъ окаже отпоръ; скоро следъ това тѣ прехвърлили Стара-планина и нахлули въ Тракия, като „опустошавали по-лошо отъ скакалци всичко, каквото срѣщали“, казва Никита Акоминатъ (края на XII. и нач. на XIII. в.).[1] Императорътъ, който току-що се билъ върналъ отъ Азия, незабавно излѣзълъ срещу тѣхъ, но, понеже настанала зима, той останалъ въ Верроя (сег. Стара-Загора) да презимува, та да може да се приготви по-добре за предстоещата война. Това безпрѣчно преминаване на Дунавъ отъ печенѣзитѣ и тѣхното свободно настаняване отново въ северна България ни ясно говорятъ, че въ тема Паристрионъ е нѣмало както византийски войски, тъй и византийски власти, защото печенѣзитѣ преминавали и Стара-планина и опустошавали Тракия; вече това обстоятелство, че императорътъ не се решилъ веднага да ги нападне, а отложилъ похода си за презъ пролѣтьта, за да се приготви по-добре, показва, че опасностьта и тоя пжть не е била малка, защото на Ивана Комнинъ не е било известно, въ какви отношения сега сж станали тия нови преселенци спрямо владѣтелитѣ на отдѣлнитѣ крепости въ северна България. Затова императорътъ, за да си облекчи самата война, употрѣбилъ следната хитрость.

Презъ зимата Иванъ II Комнинъ сполучилъ чрезъ посолства да влѣзе въ преговори съ нѣкои отъ филарситѣ

[1]) Nicetas, ib., p. 19, 21. — Обикновено това печенѣжко нападение се поставя въ 1123 год., което не е вѣрно, защото самъ Никита пише, че то станало на петата година отъ царуването на Ивана II Комнинъ (ib. p. 19, 19-02). Алексий I Комнинъ умрѣлъ презъ нощьта отъ 15. на 16. августъ 1118 г. (ib.. p. 12, 10-12), следов. 5-та година отъ царуванстото на Ивана II се почвала отъ 16. VIII. 1122, а понеже събитието станало презъ есеньта, то и нападението на печенѣзитѣ се отнася къмъ 1122, а поражението имъ — къмъ 1123 год. — Д. А. Расовскій, п. т., стр. 18—19, отнася едното и другото къмъ 1122 год.

имъ, т. е. съ главатаритѣ на отдѣлнитѣ колѣна, на които се разпадали печенѣзитѣ. Съ гощавки, подаръци, „които състояли отъ копринени дрехи и сребърни чаши и сахани", и съ други ласкателства той успѣлъ да ги привлѣче и разположи къмъ себе си и по тоя начинъ предизвикалъ разцепление между тѣхъ. Презъ пролѣтьта, следъ като били завзети отъ ромеитѣ всички близки планински проходи, Иванъ II решилъ да удари на останалитѣ печенѣзи. Въ даденото при Верроя сражение (1123), при всичкото упорство на варваритѣ въ борбата, печенѣзитѣ въ края на краищата били съвършено разбити; лагерътъ имъ, въ който тѣ оставили и укрепили женитѣ и децата си, билъ разнебитенъ и разграбенъ. Следъ тая знаменита и блѣскава победа надъ печенѣзитѣ императорътъ отъ благодарность къмъ Бога и за споменъ на това събитие учредилъ тъй наречения „празднúкъ на печенѣзитѣ" (ἡ Πατζινάκων τελετή). Презъ тая война много печенѣзи били избити и не по-малко уловени въ пленъ; а тия, които искали да се спасятъ съ бѣгство, пише Иванъ Кинамъ, отъ обичь къмъ плененитѣ сами, като преминали на страната на императора, получили за живѣлища ромейски земи и, като били записани въ войнишкитѣ списъци, за дълго тамъ останали"; а Никита Акоминатъ, като казва, че при него още сѫществували печенѣжки селища, прибавя, какво значителни тълпи отъ плененитѣ били продадени.[2]) Тия думи на византийскитѣ историци ясно говорятъ, че на остатъцитѣ отъ печенѣзитѣ било позволено да се поселятъ на ромейска територия, и то пакъ само въ придунавска България и съ задължения, като войници на императора, да я защищаватъ отъ други варвари. Оттогава изчезва и терминътъ τὸ Παρίστριον, защото и самата тема не е вече сѫществувала, а заедно съ това, очевидно, не се е и назначавалъ вече за тамъ нито катепанъ, нито дука. Византийскитѣ историци, които описватъ събитията отъ дадената епоха, Никифоръ Вриений и Иванъ Кинамъ, нийде вече не споменуватъ, че е имало въ тѣхно време подобна тема на Балканския полуостровъ и за нѣкой неинъ катепанъ или дука. Наистина, Кинамъ на две мѣ-

---

[2]) Ioan. Cinnamus, ib., p. 7_{15} — 8_{22}.— Nicetas, ib., p. 19 $_{19}$—23_{3}.

ста употрѣбява термина αἱ παρίστριοι πόλεις,[1]) обаче отъ контекста се установява, че съ това име той нарича градоветѣ по срѣдни Дунавъ, които нѣматъ нищо общо съ тема Паристрионъ. И тъй, северна България къмъ срѣдата на XII. вѣкъ е признавала само върховната власть на ромейския императоръ, и населението въ нея се е управлявало отъ вжтрешни мѣстни владѣтели-воеводи на отдѣлни крепости съ тѣхната територия, и се считали като съюзници на Византия. Следъ поражението въ 1123 год. името на печенѣзитѣ вече изчезва отъ страницитѣ на историята, а това ясно показва, че тѣ се примирили съ новото си положение като защитници на севернитѣ граници на империята въ течение на около 25 години. Тѣхнитѣ живѣлища отвждъ Дунавъ постепенно завземали куманитѣ, които, отблъсвани отъ южно-рускитѣ князе, се примъквали все повече на западъ, така че къмъ срѣдата на XII. вѣкъ тѣ станали непосрѣдни северни съседи на Византия, а къмъ края на сжщия вѣкъ Кумания, завземала Влашко, Молдова и часть отъ Седмиградско (Трансилвания) и играла, както ще видимъ, немаловажна роля при освобождението на българитѣ отъ византийското владичество.

Следъ блѣскавата си победа надъ печенѣзитѣ императоръ Иванъ Комнинъ билъ принуденъ още въ 1124 год. да предприеме походъ противъ сърбитѣ, които веднага следъ смъртьта на Алексий I Комнинъ нарушили сключения съ него въ 1094 год. миръ и отново почнали да нахлуватъ въ предѣлитѣ на империята. — Възстанията на сърбитѣ за освобождение отъ Византия, както е известно, се почнали още отъ срѣдата на XI. вѣкъ. За свой центъръ тѣ на първо време имали една отъ западнитѣ сръбски области — Зета или Дукля; по-сетне обаче тѣ се разширили и въ съседнитѣ области при всичкитѣ старания на ромеитѣ да ги локализиратъ само въ тая область. Но сръбската независимость особено се затвърдява, откакъ центърътъ на политическия животъ и държавностьта се пренася въ вжтрешната часть на сръбскитѣ земи, въ Раса или Рашка, владѣтелитѣ на която ставатъ обедини-

---

[1]) Cinnamus, ib., p. 118, 11 et 119, 17-18.

тели на сръбското племе на полуострова въ лицето на Неманитѣ, по името на първия силенъ и успѣшенъ борецъ за независимость и събиратель на сръбскитѣ дотогава разкжсани земи — Стефана Немань. Презъ 20-тѣ години на XII. вѣкъ велики жупанъ сръбски билъ бащата на Стефана Немань, Бела-Урошъ, или Урошъ I велики или старий. На него се отдава началото за обединението на сръбскитѣ земи и къмъ неговото жупанствуване се отнася нападението на сърбитѣ въ предѣлитѣ на империята въ 1124 год. Цельта на Бела-Урошъ била, вѣроятно, да отнеме и присъедини сръбскитѣ земи, които още се намирали подъ властьта на Византия. Но той не сполучилъ, защото, следъ като билъ разбитъ съвсемъ отъ императора, последниятъ принудилъ да сключатъ миръ и „тия варвари, пише Никита Акоминатъ, които не се отличавали съ воински доблести и поради това всѣкога се намирали подъ властьта на съседитѣ“. Иванъ Комнинъ изнесълъ отъ сърбитѣ голѣма плячка и откаралъ много пленници, отъ които едни преселилъ въ никомидийската область, други зачислилъ въ редоветѣ на армията, а трети отново направилъ свои поданици.[1])

Но, ако Иванъ Комнинъ сможалъ така лесно да се разправи съ сърбитѣ, то нему предстояла за защита интереситѣ на Византия на Балканския полуостровъ друга много по-голѣма и по-опасна война съ единъ народъ, който къмъ срѣдата на XII. вѣкъ засилилъ своитѣ аспирации за прокарване на своето влияние върху дѣлата на полуострова, — именно съ маджаритѣ.

Маджарско, откакъ приело християнството (998—999) при краль Стефана I Свети (997—1038), благодарение на неговитѣ политически успѣхи чрезъ роднински връзки почти съ всички съседни царски родове и на разумната му законодателна дейность възъ основа на равноправностьта на народитѣ и автономията на областитѣ, заемало въ началото на XII. вѣкъ вече видно мѣсто между европейскитѣ държави въпрѣки всички ония вжтрешни размирици и междуособия, които то трѣбвало да пре-

---

[1]) Nicetas, ib. Iohn. Comnenus, cap. 5, p. 22, 24—23, 15. — Ср. К. Гротъ, Изъ исторiи Угрiи и славянства въ XII вѣкъ (1147—1173). Варшава 1889, стр. 29—30.

кара следъ смъртьта на Стефана Свети. Това бързо издигане Маджарско дължало главно на двама свои господари Ладислава I Свети (1077—1095) и Коломана (1095—1114), които не само засилили външната му мощь и политическо значение и осигурили въ него вѫтрешния редъ и уредба възъ национални самобитни начала, не само закрепили маджарската власть въ покрайнинитѣ на държавата, напр. въ Седмиградско, но и значително разширили нейната територия на югозападъ съ присъединението на нови славянски области — Хърватско съ Словенско и Далмация. По тоя начинъ сега маджаритѣ решително прекрачили на Балканския полуостровъ и се закрепили на Адриатическо море, отъ което не били доволни както венецианската република, тъй и двѣтѣ империи, особено източната. Византия почнала да гледа на Маджарско подозрително и съ ревность и да се стреми да го привлѣче въ сферата на своето влияние. Още императоръ Алексий I Комнинъ влѣзълъ въ връзка съ династията, която управлявала тоя народъ, и оженилъ сина си Ивана, наследника на престола, въ 1104 год. за дъщерята на Ладислава I Свети, Пирошка или Ирина. Но тая крачка отъ страна на Византия не донесла никаква полза; а пъкъ съ закрепата на маджарската власть въ Далмация въ началото на XII вѣкъ били право нарушени историческитѣ права на византийския императоръ върху тая часть на Балканския полуостровъ, и затова тя не е могла да не възбуди още повече недоволство въ него.[1])

При Ивана II Комнинъ маджаро-византийскитѣ отношения могли сѫ донейде да се подобрятъ поради роднинскитѣ връзки на византийския дворъ съ маджарската династия, но и „тия връзки, споредъ К. Грота, не могли да унищожатъ ония чувства на взаимно недовѣрие и съперничество, които бѣха успѣли да възникнатъ съ време между тия две съседни държави“. Иванъ II Комнинъ, завзетъ повечето съ азиатскитѣ си работи, не билъ, както изглежда, особено наклоненъ пръвъ да наруши мира съ Маджарско, макаръ той и да е силно желалъ да прокара влиянието си въ вѫтрешнитѣ работи на ма-

---

[1]) К. Гротъ, н. т., стр. 1—2, 26.

джаритѣ. Това твърде ясно се види въ отношенията му къмъ постѫпката на краль Коломана I спрямо своя братъ Алмуша и сина му Бела, които той ослѣпилъ, само за да запази престола за сина си Стефана, защото въ Маджарско се държалъ още принципътъ на родовото старшинство при престолонаследието. Когато поради тая жестока постѫпка, наистина, синътъ на Коломана Стефанъ II (1114—1131) завзелъ маджарския престолъ, той съ своята подозрителность и преследвания накаралъ нещастния си чичо Алмуша да търси убѣжище при византийския императоръ. Иванъ Комнинъ на драго сърдце приелъ Алмуша и неговитѣ хора и му далъ единъ градъ въ Македония, нареченъ по неговото ново име „Константинъ“, дадено нему въ Византия. Тукъ, разбира се, сѫ играли роля не едни само роднински чувства на императрица Ирина, но и други политически съображения отъ страна на Ивана II, т. е. представялъ му се случай да се намѣси въ вѫтрешнитѣ работи на Маджарско и да прокара своето влияние тамъ. Обаче буйниятъ Стефанъ II не е могълъ да гледа спокойно на хитрата византийска политика и търсилъ само поводъ, за да влѣзе въ открита борба съ Византия.[1])

Като поводъ, споредъ Никита Акомината, послужило това, че ужъ жителитѣ на крайдунавския градъ Браничево „разбойнически нападали дохождащитѣ за търговия маджари и твърде лошо се отнасяли съ тѣхъ“. Но главната причина за нападението на Стефана II билъ, споредъ Акомината и Кинама, приемътъ, който императорътъ оказалъ на Алмуша, при което, споредъ Кинама, маджарскиятъ краль чрезъ пратеници искалъ да се изгони последниятъ отъ ромейската земя, но получилъ отказъ. Оскърбенъ по тоя начинъ, Стефанъ II почналъ въ 1128 год. война, която той отворилъ съ това, че преминалъ неочаквано Дунавъ и обсадилъ Бѣлградъ. Той скоро завладѣлъ града, разорилъ стенитѣ до основи и отъ камънитѣ, които на кораби пренесълъ на отвѫдния брѣгъ, съградилъ въ Сирмий града Зевгминъ (старобъл. Землинъ, сър.-хър. Земунъ). Следъ това кральтъ навлѣзълъ въ българскитѣ земи и

---

[1]) Пакъ тамъ, стр. 26—27.

достигналъ до Срѣдецъ и по-нататъкъ къмъ Пловдивъ. Когато получилъ известие за разорението на Бѣлградъ, Иванъ Комнинъ най-напредъ пристигналъ въ Пловдивъ съ намѣрение на първо време да запази тракийскитѣ проходи, после, като събралъ войска и стъкмилъ флота, която изпратилъ презъ Черноморе въ Дунавъ, сможалъ да проникне навѫтре въ придунавскитѣ области и при Браничево се съединилъ съ дунавската флота. Стефанъ II, който въ това време заболѣлъ, заповѣдалъ на воеводитѣ си, да не допустнатъ императора да мине рѣката. Но императорътъ следъ една хитра маневра сполучилъ да излѣзе на маджарския брѣгъ и при Храмъ (Χράμος) на устието на на р. Карашъ (Нова Паланка), съвършено да разбие маджаритѣ и да ги обърне въ бѣгство. Въ преследването имъ много отъ тѣхъ загинали въ рѣката, а други били взети въ пленъ. Крепостьта Храмъ била завзета отъ ромеитѣ, и като оставилъ въ Браничево достатъченъ гарнизонъ подъ началството на пълководеца Куртикия, императорътъ набързо се завърналъ въ Цариградъ. Войната обаче се продължила, защото маджаритѣ, наскоро следъ заминаването на императора, минали рѣката и нападнали отново Браничево. Градътъ билъ изгоренъ и разсипанъ. Иванъ Комнинъ втори пѫть се явилъ и възобновилъ крепостьта, но маджарскиятъ краль искалъ да нападне ромеитѣ неочаквано; императорътъ, обаче, поради недостатъкъ въ храна и болести въ войската отстѫпилъ навѫтре въ страната къмъ мѣстностьта наречена „Зла стълба“ (Κακὴ Σκάλα, вѣроятно, при тѣснината Ждрело при горното течение на р. Млава), гдето маджаритѣ нападнали ариергарда на ромеитѣ, безъ да имъ причинятъ нѣкаква вреда. Следъ това билъ сключенъ миръ, споредъ Никита, въ 1129 год., по който ромеитѣ запазили своята граница по течението на Морава и придобили разни търговски изгоди. [1])

Миръть между Маджарско и Византия се поддържалъ презъ цѣлото царуване на Ивана Комнинъ, но, докато Стефанъ II седѣлъ на маджарския престолъ, отношенията между тия съсе-

---

[1]) Cinnamus, ib. lib. I, cap. 4, p. 9, 10—12, 8; cap. 5, p. 12, 13—13, 9. — Nicatas, ib., cap. 5, p. 24, 8—25, 6. — К. Јиречек, Историја срба, изд. 2, I, стр. 179—180.

дни държави оставали както и по-рано натегнати. При приемника на Стефана II, Бела II Слѣпи (1131—1141), когото самъ Стефанъ повикалъ отъ заточение, защото нѣмалъ деца, и му предалъ властьта, между Маджарско и Византия нѣмало никакви сблъсквания, понеже нѣмало и поводи. Иванъ Комнинъ се отнесълъ къмъ Бела II по-благосклонно като къмъ сина на покровителствувания отъ него Алмуша, и дори му позволилъ въ 1137 г. да пренесе тѣлото на баща си въ Маджарско. Обаче съперничеството между Маджарско и Византия продължавало да се развива заедно съ разширението на маджарското влияние и власть на Балканския полуостровъ и настаналото сближение на маджаритѣ съ сърбитѣ, които все повече се стремили да се освободятъ отъ византийската власть и търсили подкрепа въ съседното независимо и силно Маджарско. Въ това отношение женитбата на Бела II Слѣпи съ сръбската княгиня Елена (ок. 1130 г.), дъщеря на великия жупанъ Бела-Урошъ I, е имала решаваще значение и, разбира се, не могла да се допадне на Византия, защото имало важни сетнини за нейното влияние и значение на полуострова. Като първо и най-чувствително за Византия събитие било отцепването на Босна и преминаването ѝ подъ васалната зависимость отъ маджарския краль, което се приписва на тая женитба.[1]) Но маджаро-византийскитѣ отношения, колкото и да сѫ били натегнати, не дошли до скѫсване до смъртьта на Ивана II Комнинъ, която го настигнала въ 1143 год. Сѫщото положение продължавало да бѫде и презъ първитѣ години отъ царуването на неговия синъ и приемникъ Мануила I Комнинъ (1143—1180), продължителното царуване на когото се счита като една отъ блѣскавитѣ епохи въ византийската история, но въ сѫщото време то подготвило въ значителна степень и настѫпилото следъ него падане на Византия. Отъ всички обаче важни и славни събития, съ които е препълнено царуването на тоя императоръ, ние ще се спремъ само върху ония, които сѫ имали право влияние върху политическитѣ отношения на Балканския полуостровъ изобщо и въ частность върху сѫдбата на българския народъ.

---

[1]) К. Гротъ, п. т., стр. 26—33.

И преди всичко ще изложимъ преминаването на кръстоносцитѣ отъ втория походъ (1147—1149).

*

Завоеванието на твърде важния за сирийскитѣ християни градъ Едеса въ Месопотамия отъ мощния селджукски емиръ Имадединъ Зенги въ 1144 г. и повицитѣ за помощь на християнитѣ въ северна Сирия силно подействували въ западна Европа: въ Франция, гдето по инициативата, както изглежда, на краль Людовика VII (1137—1180), а не по заповѣдь на папа Евгения III (1145—1153), чието внимание тогава било отвлѣчено отъ демократичното движение въ Римъ, Бернардъ Клервоски (отъ Клерво въ Бургундия) възкресилъ отново религиозния ентусиазъмъ, и въ Германия, гдето сѫщиятъ Бернардъ увлѣкълъ всички подире си, решено било да нападнатъ турцитѣ съ голѣми военни сили. Известието за потеглянето на такова грамадно множество хора къмъ северозападнитѣ граници на империята силно встревожило императоръ Мануила I, който се заловилъ да предотврати всички безполезни и опасни сблъсквания съ кръстоносцитѣ.[1])

Когато въ началото на 1147 г. нѣмското кръстоносно опълчение начело съ германския господарь Конрада III (1138—1152) стигнало до маджарската граница, последниятъ изпратилъ пратеници да молятъ императора да имъ позволи да минатъ презъ ромейскитѣ области и да имъ отворятъ по пѫтя пазари, на които тѣ биха могли да купуватъ храна за хората си и фуражъ за конетѣ си. Тогава императоръ Мануилъ изпратилъ двама пратеника, Димитра Макренволита и бившия графъ на гр. Равена Александъръ,[2]) на които било порѫчано да узнаятъ, съ какво намѣрение тѣ искатъ да минатъ презъ империята. Императорскитѣ пратеници пристигнали въ лагера

---

[1]) Г. Ф. Герцбергъ, п. т., стр. 282—289. — А. А. Васильевъ, Византия и крестоносцы. С.-Петербургъ 1923, стр. 44—46.

[2]) Тоя Александъръ билъ лишенъ отъ графството си отъ сицилийския краль Рожера за вдигнатото отъ него възстание и избѣгалъ найпърво въ Далмация, а оттамъ преминалъ на страната на императоръ Мануила. — Cinnamus, ib. p. 67, 13-16. — Cp. Nicetas, lib. II, cap. 2, p. 121, 7-9.

на Конрада III.[1]) Въ речьта си къмъ него между другото тѣ казали: „Да нападнете на ромеитѣ дори неочаквано ще ви бѫде наистина мѫчно; а когато почнете съ тѣхъ война вѣроломно, — още по-мѫчно, защото тогава ще трѣбва да воювате противъ Бога и ромейското орѫжие. Напротивъ, ако вашето приятелство е искрено и не се скриватъ у васъ никакви коварни замисли, — скрепете дѣлото съ клетва, и вамъ ще бѫде възможно да вървите по земята на великия императоръ, като по приятелска; васъ ще ви посрещне приличенъ приемъ и всѣко радушие“. Конрадъ III отъ името на всички отговорилъ, че тѣ сѫ дошли съвсемъ не да нанасятъ обиди на ромеитѣ и, ако е потрѣбно, готови сѫ да потвърдятъ своитѣ думи съ клетва; тѣмъ ще бѫде много по-лесно да дадатъ такава клетва, защото тѣхниятъ походъ има за цель Палестина и турцитѣ, които опустошавали Азия съ своитѣ нападения. Следъ това били установени условията за преминаването презъ територията на империята, а именно: на нѣмцитѣ било обещано, доколкото е възможно, да имъ се улесни походътъ и да имъ се набавятъ нуждницитѣ храни, а нѣмцитѣ се задължили да не причиняватъ никаква вреда на страната и на ромейскитѣ поданици, което водачитѣ на кръстоносцитѣ скрепили съ клетва. Следъ завръщането на пратеницитѣ им-

---

[1]) За началото на преговоритѣ византийскитѣ историци не се съгласяватъ. Така, споредъ Кинама, императоръ Мануилъ изпратилъ пратеници при Конрада III, за да узнаятъ намѣренията на кръстоносцитѣ — дали тѣ идатъ като врагове на империята, или като приятели, и ако е последното, тѣ това да потвърдятъ съ клетва (Cinnamus, ib. p. 67, 11 et sq.), а споредъ Никита Акоминатъ излиза, че пръвъ се обърналъ последниятъ къмъ Мануила да иска разрешение да мине презъ ромейскитѣ области и да бѫде снабденъ съ храна и фуражъ (Nicetas ib. p. 81, 6-10). Това разногласие на двамата автори, споредъ насъ, е само видимо, защото въ случая Никита допълва Кинама, защото едвали Мануилъ би се обърналъ пръвъ къмъ кръстоносцитѣ, защото тия сѫ имали нужда отъ него, а не той — отъ тѣхъ. Пратеничеството на Макренволита и Александра при Конрада III несъмнено е било пратено, следъ като последниятъ поискалъ позволение да мине презъ византийската територия, и тѣхната главна цель била да установятъ условията, при които ще стане преминаването, и главно — кръстоносцитѣ да се задължатъ клетвено, че ще минатъ тихо и мирно.

ператоръ Мануилъ направилъ нуждните разпоредби до управителите на областите, презъ които щели да минатъ кръстоносците, да ги улесняватъ въ всичко, а главно да се приготвятъ храни за продаване, и Конрадъ III продължилъ пжтя си.[1])

Когато кръстоносното опълчение се приближило до Дунавъ, и било всичко добре приготвено, за да минатъ рѣката, императорътъ назначилъ много писари (ὑπογραμματεῖς), като имъ заповѣдалъ да стоятъ на противоположния брѣгъ и записватъ броя на ония, които преминаватъ на всѣки корабъ; но когато писаритѣ достигнали до 90 хиляди, по-нататъкъ не сварвали да броятъ,[2]) — толкова голѣмо било кръстоносното опълчение на Конрада III. Преминаването на Дунавъ, очевидно, станало при Бѣлградъ, и кръстоносцитѣ сж тръгнали по главния пжть, защото първиятъ голѣмъ градъ, който тѣ стигнали билъ Нишъ (Ναϊσσός), който въ това време билъ главенъ градъ на градоветѣ по Дакия. Тамъ Михаилъ съ прозвище Враǹа, комуто императорътъ бѣ повѣрилъ властьта надъ страната, т. е. той билъ български намѣстникъ-управитель[3]), се билъ

---

[1]) Cinnamus, lib. II, cap. 12, ib. p 67, 11 — 69, 15.

[2]) Cinnamus, ib. 69, 19-20: ἐς ἐννενήκοντα τοίνυν ἀριθμησάμενοι μυριάδας τὸ ἐντεῦθεν οὐχ οἷοί τε ἀριθμεῖν ἐγένοντο. Но 90 мириади даватъ 900,000 — брой, който едвали е допустимъ. Затова ние мислимъ, че вм. μυριάδας първоначално е стояло χιλιάδας — 90,000, защото това число се приближава до онова, което ни дава и Вилхелмъ Тирски за Конрадовото опълчение: ut constanter asserunt, qui in eadem expeditione praesentes fuerunt, in solo domini imperatoris comitatu ad septuaginta millia fuerunt loricatorum, exceptis peditibus, parvulis et mulieribus, et equitibus levis armaturae (Bongars, ib. lib. XVI, cap. 19, p. 902, 20-23), а Оттонъ Фрейзингенски казва, че Конрадъ tantum autem post se multitudinem traxit, ut et flumina ad navigandum, camporumque latitudo ad ambulandum vix sufficere videtur . . . numerum si noscere quaeras, millia milleni militis agmen est (MGH, SS. XX, p. 375. Изобщо количеството на нѣмското опълчение се представяло отъ съвременницитѣ като неизброимо. Кинамъ (69, 13-14) казва, че то било безчислено множество — повече, отколкото пѣсъкътъ въ морето. — Ср. у Nicetas, ib., p. 82, 6-10.

[3]) Cinnamus, ib., p. 69, 22-70, 3: ἀγχοῦ δὲ πόλεως Ναϊσσοῦ γεγόνασιν, ἡ μητρόπολις τῶν κατὰ τὴν Δακικὴν τυγχάνει οὖσα, ἐνταῦθα ὁ τὴν τῆς χώρας πρὸς βασιλέως ἐμπεπιστευμένος ἀρχὴν Μιχαὴλ ἐπώνυμον Βρανᾶς προὐνοεῖτο ἤδη τῶν ἀναγκαίων αὐτοῖς, οὕτω προστεταγμένον αὐτῷ. Въ тоя пасажъ изразитѣ, 1. че Нишъ въ това тъкмо време билъ главенъ градъ на Дакия, следов.

погрижилъ, съгласно съ заповѣдьта до него, да имъ достави всичко необходимо. Сжщиятъ приемъ билъ и въ Сардика (Срѣдецъ), гдето кръстоноситѣ били посрещнати отъ двама знатни мжже, севастъ Михаилъ Палеологъ и тогавашниятъ хартуларий, особено довѣрено както на Ивана, тъй и на Мануила лице, приели ги добре и ги снабдили съ всичко потрѣбно.[1])

Така кръстоносното нѣмско опълчение пжтувало мирно и тихо, докато пжтьтъ билъ тежъкъ между Дунавъ и Срѣдецъ, защото цѣлото това пространство било покрито съ високи и мжчнопроходими планини, безъ да причинятъ на населението нѣщо неприятно; но когато кръстоноситѣ навлѣзли въ тракийската равнина, гдето пжтьтъ не билъ тъй опасенъ, тѣ почнали да показватъ своитѣ грабливи наклонности: тѣ отнемали съ сила всичко, което би трѣбвало да купуватъ, и всѣкиго, който оказвалъ отпоръ, умъртвявали съ мечъ. Конрадъ III никакъ не се безпокоилъ, че почнали да се явя-

---

въ друго време главенъ градъ е бивалъ другъ, и 2. че императорътъ повѣрилъ на Михаила Врана властьта надъ страната, ни даватъ достатъчно основание да видимъ въ Михаила Врана управителя на България въ даденото време, който, както Никита Карики въ 1096 г. презъ първия кръстоносенъ походъ, ималъ резиденцията си въ Нишъ, поради това „тогава", „въ това тъкмо време" тоя градъ е билъ μητρόπολις на цѣлата страна, т, е. на България, а не на Дакия, въ която би могло да видимъ само Dacia, mediterranea отъ преднитѣ вѣкове (IV.—VII.), а понеже въ XI, вѣкъ старото административно дѣление на Балканския полуостровъ не е сжществувало, то ясно е, че Кинамъ е употрѣбилъ тука стария административенъ терминъ, за да избѣгне да постави името Βουλγαρία, когато Вилхелмъ Тирски опредѣля пжтя на кръстоноситѣ така: „Transcursa igitur Bawaria et flumine magno Danubo apud Ratisbonam transmisso, a laeva eundem fluviam habentes in Austriam descenderunt inde Hungarorum fines ingressi, ubi a domino Rege illius provinciae honorifice tractati sunt. Decurso igitur regno et utraque emensa Pannonia, Bulgarorum provincias, Moesiam videlicet et Daciam mediterraneam, Ripensam a laeva dimittentis praetereunt. Inde Thracias attingentes et urbes famosissimas Philippopolim et Hadrianopolim transeuntes, ad urbem Regiam pervenerunt. Bongars, lib. XVI, cap. 19, p. 901, 50-57.

[1]) Cinnamus, ib., cap. 12—13, p. 69, 15—70, 17. — Не трѣбва ли да видимъ въ тоя царски хартуларий Андроника Лампарда, за когото Кинамъ съобщава между събитията отъ 1166—67, че χαρτουλάριός τε βασιλεῖ ἦν (вж. Cinnamus, ib., lib. VI, cap. 7, p. 271, 13).

вать оплаквания отъ мѣстното население, и нищо не искалъ да чува, а пъкъ, ако и обръщалъ или билъ принуденъ да обърне внимание, то всичко отдавалъ на необузданостьта на тълпата. Никита Акоминатъ ни разказва следния епизодъ, който се отнася къмъ времето, когато кръстоносцитѣ се спрѣли при Пловдивъ. „Архиереятъ на тая область Михаилъ Италийски, човѣкъ твърде красноречивъ и всестранно образованъ, въ разговоръ билъ дотолкова приятенъ, че като магнитъ всички привличалъ къмъ себе си. Той дотолкова увлѣкълъ Конрада III съ прелестьта на своитѣ думи и го очаровалъ съ сладостьта на речитѣ си (имайки обаче въ мислитѣ си съвсемъ не това, което говорѣлъ, а само изгодитѣ на ромеитѣ, и изкусно се промѣнялъ като Протея Фароски), че гордиятъ краль не можелъ да се откѫсне отъ него, често отивалъ на обѣдъ у него и на други гощавки. Затова и той, за да угоди на архиерея, подлагалъ на най-жестоки наказания ония, които сѫ донасяли отнѣкѫде съестни припаси, безъ да заплатятъ за тѣхъ пари.[1]) Откакъ потеглили отъ Пловдивъ спрѣчкванията между кръстоносцитѣ и ромеитѣ почнали да ставатъ по-често, а понѣкога достигали и до сбивания.

Когато дошло известие за действията на кръстоносцитѣ до императоръ Мануила, той изпратилъ съ набързо събрана войска добрия си и най-опитенъ въ военното дѣло пълководецъ Прозуха, отъ турски произходъ, но възпитание и образование получилъ византийско. Прозухъ срещналъ кръстоносцитѣ при Одринъ. Отъ начало той вървѣлъ подиря имъ на известно разстояние и не имъ позволявалъ да произвеждатъ безредие; но, когато видѣлъ, че буйството имъ почнало да преминава граници, той влѣзълъ съ тѣхъ въ открита борба по следния поводъ. Единъ знатенъ германецъ, дори роднинъ на Конрада III, се разболѣлъ и легналъ въ едно отъ помѣщенията на единъ мънастирь въ Одринъ, като прибралъ при себе си всички пари и други богатства. Следъ изтеглянето на кръстоносното опълчение на чело съ Конрада III и неговия щабъ отъ Одринъ къмъ Цариградъ, нѣкои отъ ро-

---

[1]) Nicetas, ib., p. 83, 10-22. — Cinnamus, ib., cap. 13, p. 70, 17—71 5.

мейскитѣ войници, „чиито ръце, споредъ думитѣ на Никита, били привикнали не къмъ оръжие, а къмъ грабежъ“, като се научили за това, една нощь подпалили помѣщението, въ което лежалъ болниятъ, и завладѣли богатствата, като го живъ изгорили. Когато узналъ за това Фридрихъ, братанецъ на Конрада III, по-сетне германски императоръ подъ име Барбароса, потеглилъ обратно въ Одринъ и запалилъ цѣлия мънастирь, въ който лежалъ и изгорѣлъ знатниятъ нѣмецъ, и съ това далъ поводъ за въоръжени действия съ ромеитѣ. Прозухъ нападналъ на Фридриха, обърналъ го на бѣгъ и избилъ голѣмо количество кръстоносци. Следъ това сблъскване нѣмцитѣ донейде прекратили своитѣ грабежи и буйства. Но и при все това съ приближението на кръстоносцитѣ къмъ Цариградъ враждебнитѣ отношения между кръстоносци и ромеи се усилвали и на мѣста достигнали и до оръжие. Императоръ Мануилъ се стараелъ да отклони Конрада и неговата армия отъ столицата, но последниятъ, въпрѣки желанието на императора, който искалъ, щото кръстоносцитѣ да преминатъ въ Азия не отъ Цариградъ презъ Босфора, а близу до Абидосъ презъ Хелеспонтъ (Дарданелитѣ), и безъ да гледа на страшното наводнение при р. Меласъ и Атиръ, отъ което силно пострадала войската му, когато се бѣ разположила при Хировакхи, успѣлъ да се приближи до стенитѣ на столицата; обаче като се убедилъ въ недостъпностьта на столицата и готовностьта на царигражданитѣ да се бранятъ, отстъпилъ въ предмѣстието Пикридионъ[1]) и оттамъ влѣзълъ въ преговори съ Мануила, които най-сетне докарали отново приятелски отношения между двамата императори, още повече че Мануилъ се страхувалъ много повече отъ пристигането на френската армия, която била враждебно настроена противъ Византия, и понеже френцитѣ, като приятели на норманитѣ, силно мразѣли Мануила, загдето последниятъ ги притѣсня-

[1]) Cinnamus ib. p. 75, 13-14: ἐπί τι τῶν ἀντιπέρας Βυζαντίου προαστείων, ὃ Πικριδίου ὠνόμασται. — Мънастирь Пикридий, построенъ отъ Пикридия, спалникъ при императрица Ирина, майка на Константина VI, се намиралъ на Златния Рогъ, именно между сег. Хаскьой и Касимъ-паша. — Вж. Г. Ласкинъ, п. т., стр. 147.

валъ въ Мала-Азия. Освенъ това страната била изтощена отъ нѣмската армия, и населението следъ станалитѣ сблъсквания било враждебно настроено срещу всички кръстоносци. Къмъ това се присъединило, отъ една страна, не само това, че императорътъ ималъ намѣрение да ги принуди, както нѣкога Алексий I Комнинъ, да дадатъ ленна клетва за всички бѫдещи завоевания, но и, отъ друга страна, съобщението, 1. че италиянскитѣ нормани почнали грабителска война въ Гърция и 2. че ромеитѣ, за да отблъснатъ тая война, сключили съ турцитѣ примирие за 12 години. Както и да било, но Мануилъ най-сетне въ края на септемврий 1147 год. сполучилъ да изпроводи нѣмското опълчение на Конрада III презъ Босфора въ Мала-Азия, гдето то било избито отъ турцитѣ и само малка часть могли да се спасятъ.[1])

Наскоро следъ това дошло известие за приближаването на френския краль Людовика VII. къмъ границитѣ на империята. Следъ като миналъ Дунавъ съ своята армия, той билъ посрещнатъ отъ императорскитѣ пратеници севастъ Михаила Палеологъ и Михаила Врана, които той приелъ дружелюбно и благодарилъ императору за услугитѣ, като имъ обявилъ, че нѣма да причини никакво зло на страната. И наистина, френската армия преминала презъ българскитѣ земи спокойно безъ всѣкакви сблъсквания нито съ мѣстното население, нито съ ромейскитѣ войски. Ето какъ описва Одонъ Диогилски пѫтя на тия кръстоносци презъ България: „По-нататъкъ България при входа издига крепость, която се нарича Беллаграва (Бѣлградъ) Българска, срещу единъ градъ, който е въ Маджарско, съ сѫщото име. Оттамъ на единъ день (пѫть), следъ като изминали една рѣка (вѣроятно Морава), (дошли), въ възбедния градъ Брундузиумъ (Браничево). Що се отнася до тая (страна), то тя е, тъй да кажа, гориста ливада (пасище) или изобилна съ фуражъ гора. Тя изобилствува съ блага, които се раждатъ сами по себе си, и е пригодна и за други нѣща, ако има селяни (земедѣлци). Тя не е равна и

---

[1]) Cinnamus, ib., p. 71_{5}—75_{20}. — Nicetas, ib., p. 83_{22}—89_{11}. — Герцбергъ, п. т., стр. 288-9. — F. Chalandon, п. т., стр. 270—280 А. А. Васильевъ, п. т., стр. 45—46.

става негладка отъ планинитѣ, но между хълмове, годни за лозя и посѣви, тя се напоява отъ най-прозрачни потоци и извори. Тя е лишена отъ рѣки, и поради това до Цариградъ имахме (нѣмахме?) нужда отъ кораби. На петия день тя ни показа първия, но незначителенъ отъ тая часть на Гърция (Византия) градъ Нишъ. Нишъ, Хестернитъ (Триадица, Срѣдецъ), Филиппополь (Пловдивъ), Андрианополь (Одринъ) сѫ градове, които и четиритѣ се отличаватъ помежду си, и отъ най-крайния до Цариградъ сѫ петь. Мѣстата, които се намиратъ помежду имъ, преизобилствуватъ съ кѫщи, крепости и съ всѣкакви блага. Отдѣсно и отлѣво има планини, които изглеждатъ тъй близко, и се огражда една, колкото дълга, толкова и широка, чудна и приятна равнина. За нея е доста казано".[1])

Най-сетне презъ октомврий с. г. Людовикъ VII пристигналъ на нѣколко километра отъ Цариградъ, гдето се разположилъ на лагеръ. Но тукъ въ неговия щабъ се ясно проявила омразата на френското рицарство къмъ ромеитѣ. Почнали сериозно да обсѫждатъ въпроса, не ще ли бѫде по-добре да се закрепятъ въ Тракия, да подадатъ рѫка на норманитѣ, които опустошавали Гърция, и заедно съ тѣхъ като първа крачка къмъ покорението на невѣрнитѣ да разрушатъ царството на схизматицитѣ, което могло би да стане безъ го-

---

[1]) Odonis de Diogilo de Ludovici VII itinere. Migne, Patrol. lat. t. 185, p. 1213 B—C: Deinde Bogaria in ingressu castrum attolit quod Bellagrava dicitur Bogarensis, respectu cujusdam quae in Hungaria est, eijusdem nominis civitatis. Inde ad unam dietam interposito quodam fluvio, Brundusium civitatem pauperculam. Quod de illa superest, ut ita dixerim, patum est nemorosam, vel nemus pabulosum. Bonis abundat quae sponte nascuntur, et caeteris est pabilis, si colonos habet. Non plana jacet, nec montibus asperatus, sed inter colles vineis et segetibus habiles, rivis et fontibus lucidissimis, irrigatur. Caret fluviis, sed usque Constantinopolim exinde nobis navibus opus fuit. Haec ad quintam dietam, primam sed modicam, ex hoc parte Graeciae civitatem Nit ostendit. Nit, Hesternit, Philippopolis, Andrinopolis civitates sunt, quatouor dictis ab invicem dissidentes, et ab ultima usque Constantinopolim sunt quinque. Quae interjacent plana, sunt, viilis et castelis, omnibasque bonis redundantia. Dextra laevaque montes sunt, tam prope ut videantur, et tam longe ut lata, dives et jucunda planities includatur. Hactenus haec.

лѣмъ трудъ, следъ като превзематъ Цариградъ съ пристѫпъ. Изтънченитѣ обноски на Мануила съ френския краль, който получилъ блѣскъвъ приемъ въ столицата, надали биха побъркали да се изпълни тоя планъ, ако Людовикъ VII и други влиятелни кръстоносни пълководци не бѣха обърнали по-голѣмо внимание къмъ папата и къмъ първоначалната си цель, отколкото къмъ омразата на френцитѣ къмъ ромеитѣ. Освенъ това винагишната византийска хитрость, която въ дадения случай се явили въ груба лъжа, понеже ромеитѣ пръснали слухъ за голѣмитѣ победи, които ужъ нѣмцитѣ удържали надъ турцитѣ, накарала кръстоносцитѣ, които вѣрвали на драго сърдце на подобни слухове, да отложатъ осѫществението на тоя планъ за своитѣ съмисленици отъ 4-ия походъ и вече ги принудила въ края на октомврий да преминатъ Босфора,[1]) при което Людовикъ далъ Мануилу ленна клетва.

Едвамъ българскитѣ земи се очистили отъ безбройнитѣ тълпи на кръстоносцитѣ, и нови грабители нахълтали въ тѣхъ и почнали своитѣ опустошения. Следъ като сполучилъ да се отърве отъ нѣмската и френската кръстоносни армии на втория походъ, Мануилъ Комнинъ решилъ да почне решителна война съ норманитѣ, за да освободи о-въ Керкира (Корфу) и старитѣ области на Гърция. Но, когато начело на сухопѫтната войска той потеглилъ отъ Цариградъ и стигналъ въ Пловдивъ, пръсналъ се слухъ, че огромни тълпи кумани, които преминали Дунавъ, опустошаватъ и грабятъ всичко, каквото имъ се попадало на пѫтя, и вече превзели единъ при тая рѣкаваженъ градъ-крепость Демничикъ или Демницикъ,[2])

---

[1]) Cinnamus, ib, p. 82_{5}—83_{13}. — Ср. Гецбергъ п. т. стр. 289. — F. Chalandon. п. т., стр. 289—299. — А. Васильевъ, п. т., стр. 47—48.

[2]) Cinnamus, ib., p. 93_{19-22}: ... Δεμνίτζικος ... (οὕτω γάρ τὸ τοῖς Σκύθαις, ὥσπερ εἴρηται, αἱρεθὲν ὠνομάζετο φρούριον). Обикновено въ това име виждатъ гр. Зимница или Зимничъ на лѣвия брѣгъ на Дунавъ срещу Свищовъ (Василъевскій, Изъ исторіи Византіи въ XII. вѣкѣ, Труды его т. IV, Ленинградъ 1930, стр. 30, прим. 1. — W. Tomaschek, Idrîsî, п. т., стр. 15). Но още К. Гротъ (п. т., стр. 132) обърна внимание, че подобна идентификация е невъзможна, въпрѣки че по звукове двѣтѣ имена се приближаватъ, вече поради това, че куманитѣ превзели града-крепость, следъ като минали Дунавъ, следов. Демничикъ трѣбва да се търси на дѣсния брѣгъ

като достигнали до Стара-планина.[1]) Това било въ края на зимата и въ началото на пролѣтьта 1148 год. Отъ какво било предизвикано това нападение на куманитѣ, не е известно, но възможно е, отъ достигналитѣ до тѣхъ известия за нови опасности, които заплашвали Византия и отвличали вниманието ѝ.[2]) Тъй или инъкъ, но императорътъ промѣнилъ посоката и потеглилъ къмъ северъ; едновременно далъ заповѣдь въ Цариградъ, да изпратятъ отъ тамъ нѣколко кораби къмъ Анхиалъ и оттамъ къмъ устието на Дунавъ, като кро-

на Дунавъ; отъ друга пъкъ страна, ние нѣмаме известие, че гр. Зимничъ е сѫществувалъ на своето днешно мѣсто презъ XI. вѣкъ. К. Гротъ предположи, дали не е носилъ това име самиятъ Свищовъ, който „като да е билъ известенъ въ онова време подъ това свое име, защото не безъ основание го виждатъ въ онова „хубаво градче Bešt-qastô“, за което споменува между придунавскитѣ градове известниятъ съвремененъ (писалъ ок. 1153 г.) арабски писатель Идризи“. Понеже по липса на данни по тоя въпросъ не може да се излѣзе отъ областьта на предположенията, защото това име за сега нийде на друго мѣсто не се споменува, ние ще си позволимъ сѫщо едно предположение: не трѣбва ли да видимъ въ Δεμνίτζικος изопачение на дунавската Γλαβίνιτζα, или обратно въ следното известие на Анна Комнина. Следъ като Травълъ се укрепилъ съ своитѣ павликяни въ планинската крепость Бѣлятово (сев. отъ Пловдивъ) и околноститѣ му, той τούτοις μὴ ἀρκούμενος σπονδὰς μετὰ τῶν τὸ Παρίστριον νεμομένων Σκυθῶν ἐποιεῖτο τοὺς περὶ τὴν Γλαβινίτζαν καὶ Δρίστραν ἡγεμόνας καὶ τὰ ταύταις παρακείμενα ὑποποιούμενος κτλ. (Anna, lib., VI, cap. 4, ib., p. 192, 21-24). Ако нашето предположение е приемливо, то и Δεμνίτζικος, и Γλαβίνιτζα, която се е намирала недалечъ отъ Дрѫстъръ, трѣбва да търсимъ около дн. Тутраканъ или старата Трансмариска (вж. Tomaschek, п. т., стр. 18).

[1]) Cinnamus, ib., p. 93, 2-5: στρατεύματα Σκυθικὰ Ἴστρον περαιωσάμενα κείρουσί τε τὰ ἐν ποσὶ καὶ ληΐζονται πάντα, καὶ εἷλόν γε καὶ πόλιν λόγου ἀξίαν, τῶν Ἴστρον καὶ αὐτὴν πίνουσαν ναμάτων. — Nicetas, ib., p. 103, 22 — 104, 1: ἐξ ἐφόδου δὲ τοὺς Σκύθας διαθροήσας, οἳ τὸν Ἴστρον διαβάντες τὰ περὶ τὸν Αἷμον ἐσίνοντο. — Васильевскій (п. т., стр. 29—30, прим. 1), вѣроятно, възъ основа на тия думи на Никита Акоминатъ пише, че „скоро они (куманы) появились на югъ отъ Балканъ и опустошали Загорье“. Обаче това едвали е приемливо, защото Кинамъ, който описва подробно тая война на Мануила, не споменува нищо за кумански нападения на югъ отъ Стара-планина, па и отъ думитѣ на Никита мѫчно може да се направи такова заключение; възъ основа на тѣхъ може да се твърди само, че тѣ сѫ достигнали до Стара-планина, т. е. тѣ сѫ завзели и се пръснали по цѣла североизточна България. — К. Гротъ, п. т., стр. 130.

[2]) К. Гротъ, п. т., стр. 131.

илъ да пресѣче на неприятеля пѫтя на отстѫплението. Докато императорътъ чакалъ пристигането на флотилията, той получилъ известие, че скититѣ, като награбили голѣма плячка отъ ромейскитѣ владения, върнали се на лѣвия брѣгъ на Дунавъ и тамъ се разположили на лагеръ. Тогава Мануилъ решилъ да мине рѣката и да нанесе на неприятеля решителенъ ударъ. На проста лодка-еднодръвка той миналъ Дунавъ; после, като заповѣдалъ да свържатъ нѣколко такива наедно, наредилъ преминаването и за своя отредъ; обаче само 500 души го придружавали въ по-нататъшния му походъ. Презъ това време куманитѣ се отстранили на северъ и да се настигнатъ било мѫчно,[1]) още повече че Мануилъ срещналъ по пѫтя си още две плавателни рѣки (вѣроятно Аржешъ и Джмбовица, или Ведра и Аржешъ), на които вече нѣмало никакви срѣдства за преминаването имъ. Трѣбвало да пренасятъ на коне дунавскитѣ еднодръвки. Само близу до южната граница на Галичкото княжество императорътъ успѣлъ да настигне неприятелитѣ. Тамъ станалъ бой, въ който самъ императорътъ съ обичната си рицарска храбрость взелъ участие и който свършилъ съ бѣгството на куманитѣ въ близкитѣ планини, покрити съ гѫсти гори. Много отъ тѣхъ били избити и взети нѣколко пленници, въ броятъ на които се намиралъ, като найзнатенъ и виденъ, нѣкой-си филархъ — плененъ главатарь Лазаръ, който освенъ кръстното си име носѣлъ и името Сотъ,[2]) вѣроятно, народното му куманско име.

Следъ отблъсването и разбиването на куманитѣ императоръ Мануилъ съсрѣдоточилъ всичкото си внимание къмъ войната съ норманитѣ. Той разчиталъ главно на сключения съюзъ съ Хохенщауфенитѣ, които се задължили да нападнатъ норманскитѣ владения въ Италия, когато Мануилъ щѣлъ да действува противъ норманитѣ на о-въ Корфу. Но хитриятъ кралъ Рожеръ II (1127—1154) успѣлъ да състави цѣла коалиция противъ съюза на двете империи — византийска и гер-

---

[1]) За тактиката на куманитѣ вж. известието на Евстатия Солунски тукъ въ Притурка № 13: „Известия за куманитѣ".

[2]) Cinnamus, ib., p. 93, $_1$ — 95, $_{21}$. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 28—31. — К. Гротъ, п. т., стр. 130—134.

манска и по тоя начинъ да раздини съвременнитѣ действия на двамата императори: въ Германия той сполучилъ да въоржжи цѣла лига начело съ Велфа VI, представителя на мощния и богатъ княжески домъ на Швабия, противъ Конрада III, чието внимание било постоянно отвличано отъ Италия; а пъкъ чрезъ посрѣдството на сжщия Велфъ той повдигналъ маджарския краль противъ ромейския императоръ. На маджарския престолъ седѣлъ тогава Гейза II (1141—1161), синъ на Бела II Слѣпи, който по лични отношения и политически кроежи билъ враждебно настроенъ къмъ ромейския императоръ и къмъ Византия. Като се стремилъ да възстанови въ Маджарско старото влияние на Византия и на източната църква, нарушено, но все още не унищожено отъ католицизма, Мануилъ поддържалъ противъ Гейза II единъ претендентъ на маджарския престолъ, който въ даденото време живѣелъ въ Цариградъ, но несъмнено се е ползувалъ съ съчувствието на населението въ самото Маджарско. Този претендентъ билъ знаменитиятъ синъ на маджарския краль Коломана (1095—1114) Борисъ отъ брака му съ Евтимия, дъщерята на киевския великъ князъ Владимира Мономахъ (1113—1125). Заподозрѣнъ отъ баща си въ невѣрность, Борисъ заедно съ майка си билъ изпратенъ въ Киевъ. Следъ това той потърсилъ убѣжище и покровителство у ромейския императоръ. Борисъ се явилъ въ Цариградъ още въ царуването на Ивана Комнинъ, гдето билъ ожененъ за една негова роднина. Вече поради тия съчувствени отношения на ромейския императоръ спрямо Бориса, които имали, очевидно, не едно само лично значение, Гейза II се намиралъ въ неприязнени отношения къмъ Мануила I. Отъ друга пъкъ страна, ако си спомнимъ още и за нарушението историческитѣ права на ромейския императоръ следъ присъединението на Далмация къмъ Маджарско, достатъчно ще бжде ясно, доколко политическитѣ отношения между Маджарско и Византия сж били натегнати въ даденото време и доколко е билъ важенъ съюзътъ, който Рожеръ II Нормански е предлагалъ на Гейза II, за маджарскитѣ интереси. Обаче Гейза II не се решавалъ открито да противодействува на Мануила; въ тоя случай като орждие му послужила Сърбия, която

чрезъ брака на Бела II Слѣпи съ Елена, дъщерята на великия жупанъ Уроша I, била подчинена на маджарското влияние, а пъкъ по-право тя се числѣла въ броя на подвластнитѣ на империята земи.[1])

Ние видѣхме вече, че, следъ похода на Ивана Комнинъ въ 1124 год, противъ сърбитѣ, васалната зависимость на Сърбия отъ ромейския императоръ била отново възобновена, обаче, стремежътъ на сръбскитѣ велики жупани, да се освободятъ отъ Византия, и следъ това не изчезвалъ. Съседството съ Маджарско, което около това време бѣ завоевало и българската область Срѣмъ, могло е да имъ послужи като опора за тоя стремежъ, а пъкъ маджаритѣ никога не сж странили тогава отъ славянскитѣ симпатии, и тѣхнитѣ крале, както се каза, влизали въ роднински връзки съ сръбскитѣ жупани. Вѣроятно, поради тия връзки се преселилъ въ Маджарско и сръбскиятъ властель, известенъ подъ името банъ Бела или Бѣлушъ, братътъ на кралица Елена. Като вуйка на Гейза II, Бѣлушъ билъ възпитатель неговъ, а после и регентъ презъ времето на малолѣтството му. Сега той искалъ да подчини Сърбия на своя сестреникъ и възпитаникъ и билъ посрѣдникъ между двѣтѣ страни. И наистина, въ 1149 г., когато Мануилъ I обсаждалъ Корфу, сръбскиятъ велики жупанъ Урошъ II Младий вдигналъ възстание противъ Византия. Византийскитѣ извори право говорятъ, че това възстание било плодъ отъ нормано-маджарския съюзъ. Войната вървѣла въ Сърбия, гдето Мануилъ отъ Авлона презъ Пелагония се явилъ веднага следъ превземането на Корфу. Императорътъ завладѣлъ и разрушилъ Раса, тогавашната столица на сръбскитѣ жупани, като опустошилъ цѣлата страна и заловилъ много народъ въ пленъ, който той оставилъ заедно съ войска подъ началството на своя племеникъ Константина Ангелъ, а самъ заминалъ по-нататъкъ и завзелъ принадлежещата на великия жупанъ область, Никава (?). Той успѣлъ да завладѣе почти всички укрепени пунктове, като срещналъ най-голѣмъ отпоръ при крепостьта Галичъ на р. Селчаница, сега Сочаница на дѣсния брѣгъ на р. Ибаръ при Зве-

---

[1]) В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 41—47; 79—91. — К. Гротъ, п. т., стр. 134—146.

чанъ.[1]) Оттамъ Мануилъ откаралъ голѣмо множество сърби, отъ които едни били военни, а други — селяни, скотовъдци, и се върналъ отново при Раса, а отъ пленницитѣ едни поселилъ около Сардика (Срѣдецъ), а други — въ други ромейски владения. Когато тукъ узналъ отъ Константина Ангелъ, че великиятъ жупанъ не само не показвалъ видъ да се покори, но и, ползувайки се отъ отстранението на императора, почналъ да напада ромеитѣ, Мануилъ решилъ да почне нова война, за да нанесе окончателенъ ударъ и дори да хване живъ великия жупанъ. Но сърбитѣ намѣрили спасение въ добре известнитѣ тѣмъ планини и гори, гдето ромейскитѣ войски не могли да действуватъ свободно. Тогава, за да си отмъсти, Мануилъ упостошилъ безпощадно цѣлата страна и изгорилъ попадналия му се по пѫтя дворецъ на великия жупанъ.

Възстанието въ Сърбия, както изглежда, не било потъпкано поради настаналата вече зима, и императорътъ се върналъ въ столицата срѣдъ зима. Въ следната 1150 година Мануилъ, постоянно отвличанъ отъ събитията на западъ, не можалъ да възобнови войната и само презъ есеньта с. г. отново обърналъ внимание къмъ Сърбия. Силитѣ на възстаналитѣ сърби сега били съсрѣдоточени нейде по горното течение на р. Дрина. Мануилъ дошелъ съ войската си до Нишъ, гдето узналъ, че сърбитѣ очаквали нѣкаква си помощь отъ маджаритѣ, и затова побързалъ да прекара войскитѣ си презъ Лѫгомирската область (διὰ τοῦ Λογγομηροῦ χώρου), т. е. въ долината на р. Лѫгомиръ, лѣвъ притокъ на съединена Морава, за да превари съединението на маджаритѣ съ сърбитѣ. Дълго време той се скиталъ по планинска мѣстность, като търсѣлъ ту еднитѣ, ту другитѣ. Най-сетне, следъ като узналъ отъ пленени сърби, где била разположена сръбската войска и очакваната маджарска помощь, императорътъ потеглилъ къмъ р. Тара (една отъ двете рѣки, образуващи Дрина), гдето, наистина, били събрани главнитѣ сръбски сили и съюзницитѣ имъ, между които имало и печенѣзи и мохамеданскитѣ хвалиси. Мануилъ веднага преминалъ рѣката и въ цѣлъ редъ битки, въ които императорътъ

---

[1]) К. Јиречек, Историја срба, I, стр. 182, бел. 1.

показалъ своята находчивость, сила и храбрость; а въ решителното сражение сърбитѣ и съюзницитѣ имъ били разбити и обърнати въ бѣгство и следъ сполучливия двубой съ маджарския воевода-великанъ Бакхинъ, който билъ принуденъ да се предаде, императорътъ се върналъ въ лагера си, гдето скоро се явили пратеници отъ великия жупанъ съ молба за прошка. По искането на императора последниятъ дошълъ въ ромейския лагеръ, гдето, като се простръѣлъ на земята предъ Мануила и съ едвамъ подигната глава произнесълъ клетва, че той завинаги остава робъ на императора и, като вѣренъ васалъ, ще се явява на война съ опредѣлено количество войска.[1])

Мануилъ се върналъ победоносно отъ похода си въ Сърбия презъ зимата на 1150/51 год., но съ намѣрение въ следната година да почне вече открита война съ маджаритѣ, за да имъ отмъсти за нарушението на мирнитѣ отношения съ империята, а главно за поддържката, оказана на сърбитѣ и за враждебнитѣ действия на Гейза II противъ съюзницитѣ на Византия — южно-рускитѣ князе. Още въ края на 1152 или въ началото на 1153 год. Мануилъ назначилъ за дука или намѣстникъ-управител на България съ резиденция въ Нишъ своя братовчедъ, знаменитият въ историята на Византия по своитѣ многобройни политически и романтични авантюри Андроника Комнинъ,[2]) по-сетнешни императоръ, който току що билъ извиканъ отъ Киликия, гдето водилъ неуспѣшно борба съ единъ арменски князъ, и все още се ползувалъ съ особеното разположение на императора.[3]) Самъ Мануилъ прека-

---

[1]) Cinnamus lib. III, cap. 6—8; ib. p. 101. 18—113 17. — Nicetas lib II, cap. 7; ib. p. 121, 18—122 13. — В. Г. Васильевскій, н. т. стр. 57—60. — К. Громъ, н. т. стр. 150—151; 162—167. Јиречек, Исторuја срба. I, стр. 181—183.

[2]) Андроникъ Комнинъ билъ синъ на севастократора Исаака, брата на Ивана II Комнинъ, следов. той се падалъ първи братовчедъ на Мануила.

[3]) За това назначение на Андроника ни съобщаватъ 1. Cinnamus, lib. III, cap. 16, ib., 124, 20-22: ἀμέλει καὶ τότε Ναΐσοῦ τε καὶ Βρανιτζόβης προκεχείριστο δοῦκα, προσέτι καὶ Καστορίαν αὐτῷ ἔδωκεν; ib., cap. 17, p. 126, 10-11: τὴν Ναΐσοῦ δὲ (вм. τε) καὶ Βρανιτζόβης ὥσπερ εἴρηται ἀρχὴν πιστευθείς, и 2. Nicetas, lib. III, cap. 1, ib., p. 133, 9-10: ἐπειδὴ γὰρ παρελύθη τῆς δουκικῆς ἀρχῆς Βρανιτζόβης καὶ Βελεγράδων ὁ Κομνηνὸς Ἀνδρόνικος. И тъй като дука на Нишъ

ралъ есеньта и зимата на 1153 год. въ Пелагония, отгдето му било по-лесно да наблюдава за действията на своитѣ врагове — на западъ норманитѣ, а на северъ маджаритѣ и сърбитѣ.

Докато обаче императорътъ се намиралъ въ Пелагония, до него дошло известие за политическата измѣна на Андроника и отношенията му съ маджаритѣ. Работата, споредъ Кинама, се заключавала въ следното. Наскоро следъ назначението си за намѣстникъ-управитель на България Андроникъ се почувствувалъ дотолкова силенъ, щото да може да се противопостави на своя братовчедъ. Затова той влѣзълъ въ споразумение и дори сключилъ съюзъ съ Гейза II на условие, че ще му отстѫпи двата български придунавски града — Бѣлградъ и Браничево, които маджаритѣ винаги сѫ се стремили да завладѣятъ и оттамъ да прокаратъ политическото си влияние на Балканския полуостровъ, ако той му помогне да заграби властьта, т. е. да стане императоръ, следъ като свали братовчеда си отъ престола. За да отклони отъ себе си всѣко подозрение, Андроникъ сполучилъ да прикрие работата, като призналъ

Андроникъ ималъ подъ властьта си, споредъ Канама, само Браничево, а споредъ Никита Акоминатъ, Браничево и Бѣлградъ; Никита не споменува за Нишъ, защото той говори само за градоветѣ, които Андроникъ обещалъ да отстѫпи на маджарския краль, ако му помогне да постигне властолюбивитѣ си цели, когато Кинамъ повтаря, че Андроникъ щѣлъ да отстѫпи Браничево и Нишъ (ib. p. 126,13—14). Но, като се знае, че маджаритѣ винаги сѫ се стремили да завладѣятъ двата придунавски града — Бѣлградъ и Браничево и че въ дадения моментъ първиятъ се е намиралъ въ ромейски рѫце, то нѣма съмненне, че подъ властьта на Андроника се е намиралъ и Бѣлградъ, както се ясно види отъ думитѣ на Никита, и че за отстѫпката на Нишъ не могло и дума да става, както би могло да се заключи отъ думитѣ на Кинама. Но въ известието на Кинама освенъ че Андроникъ билъ назначенъ за дука въ Нишъ, има и прибавка, какво Мануилъ „му далъ и Кастория," която не може да бѫде никой другъ градъ освенъ Костуръ въ южна Македония, а пъкъ самиятъ изразъ трѣбва да се разбира, че властьта на Андроника се простирала не само върху северозападнитѣ, но и върху югозападнитѣ български земи, а това значи, че Андроникъ Комнинъ билъ назначенъ въ 1152 или 1153 год. за намѣстникъ-управитель на България въ тогавашния смисълъ съ чинъ дука на Нишъ, т. е. че резиденцията му се намирала въ тоя градъ предъ видъ на опасностьта откъмъ Маджарско. — В. Г. Васильевскiй, п. т., стр. 68, мисли, че Андроникъ „также получилъ въ удѣлъ себѣ городъ Костуръ (Кастория).

предъ императора, че чрезъ тия сношения той сполучилъ да привлѣче на своя страна нѣкои маджарски магнати, съ помощьта на които той се надѣвалъ да уреди отношенията съ Маджарско въ полза на Византия. Като мислилъ, че се оправдалъ предъ императора, Андроникъ продължавалъ да преговаря съ маджарския краль за времето, когато тоя ще трѣбва да му изпрати помощь. Между това въ ръцетѣ на Мануила попаднало тъкмо писмото на Андроника до Гейза II съ споменатитѣ обещания. Така всички кроежи на Андроника били разкрити и, изобличенъ, той билъ лишенъ отъ заемания отъ него постъ и извиканъ билъ въ Пелагония; а по-сетне, когато въ по-нататъшното му поведение се разкрили, наистина, домогвания да убие Мануила, тогава, уловенъ и окованъ въ вериги, билъ отведенъ въ Цариградъ и билъ затворенъ въ една отъ тъмницитѣ на голѣмия дворецъ.[1])

Но при все това маджарскиятъ краль поради съюза си ли съ Андроника Комнинъ, за участьта на когото той, очевидно, не е знаелъ още, или поради приятелството си съ сицилийския краль и поради омразата си къмъ Мануила презъ есеньта на 1154 год. преминалъ неочаквано Дунавъ съ голѣма войска, въ която освенъ маджари имало е и чешки съюзници и дори сакси, преселени малко преди това въ Трансилвания. Гейза II обсадилъ Браничево, и Мануилъ побързалъ да се яви на Дунавъ съ войска, обаче недостатъчна да се бори съ маджарскитѣ сили. Но щомъ маджаритѣ узнали за пристигането на императора отъ едно писмо на Мануила, пустнато на стрела въ града съ насърдчение жителитѣ да се държатъ, докато се яви помощь, а попаднало въ маджарския лагеръ, тѣ бързо отстъпили и вече мислили да се прехвърлятъ отново отвъдъ Дунавъ, обаче буря имъ попрѣчила, и тѣ се оттеглили къмъ Бѣлградъ. Въ това време царскиятъ хартуларий Василий Цинцилукъ, който билъ изпратенъ противъ босненския банъ Бориса, съюзникъ на Гейза II, вмѣсто да изпълни дадената му задача, ударилъ се съ главнитѣ сили маджарски; отначало

[1]) Cinnamus, lib. III, cap. 16, ib. p. 124,13—125,2; cap. 17, p. 126,1—128,23. — Nicetas ib. p. 133,9—18. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 68—70. — К. Гротъ., п. т., стр. 197—198.

той ималъ успѣхъ, обаче, когато маджаритѣ забелязали малобройностьта на войската му, тѣ му нанесли страшно поражение; въ това сражение загиналъ и известниятъ вече намъ Борисъ Коломановичъ. Възползувани отъ това събитие, маджарскитѣ привърженици въ Бѣлградъ вече подготвили гражданитѣ да се предадатъ на Гейза II, обаче изпратениятъ овреме тамъ Иванъ Кантакузинъ успѣлъ да осуети тѣхното дѣло съ арестуването на водачитѣ и да насърдчи жителитѣ. Следъ това Мануилъ прекаралъ зимата въ гр. Беръ (сег. Караферия) въ южна Македония и презъ пролѣтьта на следната 1155 год. се явилъ отново на Дунавъ съ голѣма войска и дори изпратилъ военни кораби въ Дунавъ, съ намѣрение да отмъсти на маджаритѣ за миналогодишното поражение и дори да пренесе войната въ Маджарско. Обаче Гейза II го предупредилъ: той му предложилъ миръ, като предварително изпратилъ за доказателство на своята искреность всички ромейски пленници, върналъ оржжието и цѣлата военна плячка, дори поставилъ вмѣсто падналитѣ коне и волове други отъ мѣстна маджарска порода. Мануилъ приелъ предложението, макаръ че на първо време отказвалъ, главно защото маджарскиятъ краль сега се отказвалъ отъ съюза си съ сицилийския краль, който и билъ главната причина за враждебнитѣ отношения между Византия и Маджарско. Като отгласъ на тоя миръ било и това, че Сърбия била принудена да се откаже отъ приятелството си съ съседното кралство и всецѣло да се подчини на върховната власть на ромейския императоръ.[1]) Поради това войната на Мануила съ Гейза II повече не се възобновявала чакъ до смъртьта на последния въ 1161 год. и то не защото сж настанали колко-годе приятелски отношения между Византия и Маджарско, а защото маджарскиятъ краль билъ увлѣченъ въ работитѣ на Западна Европа; напротивъ, войната на Византия съ Маджарско се продължавала, както ще видимъ, и следъ това съ малки пресѣкулки до заемането на маджарския престолъ отъ Бела III (1173—1196) и следъ

---

[1]) Cinnamus. ib., cap, 19, p. 130,23—134,12. — В. Г. Васильевскiй п. т., стр. 70—74. — К. Гротъ, п. т., слав. стр. 198—201: 204 — 205. — Јиречек, п. т., стр. 183.

1173 год. Тая многогодишна борба между тия две съседни държави, чийто театъръ били северозападнитѣ български земи, въ сѫщность е вървѣла главно за политическо надмощие на Балканския полуостровъ. Въ тая борба въ края на краищата взималъ връхъ ромейскиятъ императоръ, като отблъсналъ временно намѣсата на маджаритѣ въ дѣлата на империята, закрепилъ политическото си влияние не само на Балканския полуостровъ, но и въ самото Маджарско, като почналъ да разпространява византийската култура между маджаритѣ. Презъ времето на тая борба въ северна България станали събития, които оказали не малко влияние върху работитѣ на полуострова.

*

Какви разпоредби е направилъ за защитата на северна България Мануилъ Комнинъ следъ разбиването и прогонването на куманитѣ въ 1148 год., когато се връщалъ отъ отвѫддунавския си походъ, ние за сега не знаемъ; но ние можемъ да кажемъ съ известна достовѣрность, че той, улисанъ съ отношенията си къмъ нормани, маджари и сърби и мислейки, че е нанесълъ чувствителенъ ударъ на куманитѣ, не ще да е взелъ нужднитѣ мѣрки за охраната на долнодунавската граница, защото подиръ шесть години тѣ предприематъ ново нападение на придунавска България. Никита Акоминатъ ни дава следното известие: „Въ това време, когато и скититѣ, следъ като преминали Дунавъ, почнали да разоряватъ ромейскитѣ крепости по тая рѣка, противъ тѣхъ се изпраща нѣкой-си Каламанъ. Но той несполучливо повелъ войната противъ скититѣ и билъ съвършено разбитъ; редоветѣ му били сметени, и изгубилъ храбри мѫже, па и самъ той получилъ смъртни рани и умрѣлъ. А скититѣ, като заграбили по своя обиченъ начинъ това, което имъ се паднало по пѫтя, и натоварили на конетѣ плячката, потеглили назадъ. За тѣхъ преминаването на Дунавъ е лесно, излизането по грабежъ е още по-леко, а връщането не е мѫчно и тежко".[1]) Това събитие

---

[1]) Nicetas, ib., p. 123,20—124,17. — По тоя случай Никита ни съобщава твърде интересни сведения за куманитѣ. Вж. тукъ притурка № 13: „Известия за куманитѣ".

Никита разказва следъ събитие отъ 1151 год. и преди такова отъ 1155 г., следов. въпросното нападение на куманитѣ се отнася къмъ нѣкоя година между 1151—1155 г. Предположението, че въ това нападение куманитѣ сж действували като съюзници на маджаритѣ, понеже тъкмо презъ 1154 год. маджарскиятъ краль Гейза II, както видѣхме, се намиралъ въ война съ Византия, или пъкъ самитѣ кумани сж предприели това нападение на своя глава, като искали да използуватъ казаната война, за да се награбятъ, защото, както се види отъ думитѣ на Никита, това е била главната цель на това нападение, дава основание да отнесемъ последното къмъ сжщата 1154 година. Що се отнася до личностьта на Каламана, то следъ направенитѣ отъ В. Г. Васильевски разяснения и тълкувания по тоя въпросъ не може да има никакво съмнение, че това е билъ споменатиятъ по-горе Борисъ, синъ на маджарския краль Коломана, единъ несретникъ-князъ, който потърсилъ покровителството и съдействието на ромейския императоръ, за да завземе бащиния си престолъ.[1]) Това куманско нападение и неговиятъ резултатъ ясно показватъ, че въ даденото време долно-дунавската граница на империята била слабо защитена, или по-право, била предоставена сама на себе си, защото за прогонването на куманитѣ трѣбвало да се праща специална войска съ отдѣленъ пълководецъ, който при това претърпѣлъ пълно поражение.

Че въ такова положение се намирала придунавска България, се подтвърдява и отъ следното известие. Кинамъ ни съобщава, че, когато следъ сключването на мира съ иконийския султанъ Килиджъ-Арсланъ (1156—1193) въ 1160 год. императорътъ се връщалъ въ Цариградъ, по пжтя той получилъ известие, че „скититѣ преминали Дунава съ цель да направятъ набѣгъ върху ромеитѣ“[2].) Тогава Мануилъ вмѣсто къмъ столицата потеглилъ право на западъ къмъ гр. Абидосъ и презъ

[1]) Както за хронологията на събитието, тъй и за личностьта на Каламана подробно вж. В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 90—91. — К. Гротъ, каз. съч., стр. 198—201; 203—204.

[2]) Cinnamus, ib., p. 201, 18-19; πυθόμενος δὲ Σκύθας τόν Ἴστρον διαβῆναι ἐφ' ᾧ Ῥωμαίων καταδραμεῖσθαι.

Хелеспонтъ (Дарданелитѣ) преминалъ въ Европа. Той насочилъ маршрута си на северъ противъ куманитѣ, но, не успѣлъ още да достигне Дунавъ, и тѣ, като чули за похода на императора, бързо се събрали за пѫть и се върнали въ земята си.[1]) Какво е предизвикало това ново нападение, мѫчно може да се установи, защото самото известие стои само по себе си отдѣлно; едно можемъ съ положителность да твърдимъ, че то не се намира въ никакви връзки съ отношенията между Византия и Маджарско, защото въ това време тия отношения били мирни; по-вѣроятно би било, ако се предположи, че куманитѣ сѫ искали и тоя пѫть да използуватъ азиатския походъ на Мануила I презъ 1159 год. противъ иконийския султанъ, за да нападнатъ останалата безъ защита придунавска България и да се награбятъ. Где сѫ преминали куманитѣ Дунавъ, Кинамъ сѫщо ще посочва; но въ всѣки случай не по срѣдни Дунавъ, защото, както се каза, въ това време имало миръ между империята и Маджарско, а по долни Дунавъ, както това се подтвърдява и отъ цельта на това имъ нападение — „да направятъ набѣгъ на ромеитѣ“, т. е. на югъ отъ Стара-планина, защото тѣ сѫ гледали на страната между Дунава и Стара-планина като на такава, която тѣ всѣкога могатъ да спохождатъ, и тѣхното внимание било насочено къмъ богата Тракия.

Последното известие за събития, станали въ българскитѣ земи презъ царуването на Мануила I Комнинъ, се отнася къмъ 1166 год. Когато въ тая година намиращитѣ се въ срѣмската область ромейски войски, настанени тамъ въ предната година, неочаквано били нападнати отъ маджаритѣ и претърпѣли голѣмо поражение отъ маджарския опитенъ пълководецъ Дионисия, Мануилъ, възмутенъ отъ това ново нарушение на мира отъ маджаритѣ, решилъ да ги накаже. За тая цель той дошелъ въ Срѣдецъ, отдето изпратилъ къмъ срѣдни Дунавъ бѫдещия си зеть Алексия (Бела) съ многобройна войска, която се намирала подъ командата на протостраторъ Алексия (Аксуха). Тая войска трѣбвало да направи видъ, че има на-

---

[1]) Ibidem, p. 201, 18—202, 2.

мѣрение да навлѣзе въ Маджарско презъ сѫщитѣ предишни пунктове, както и въ преднитѣ войни. Сѫщевременно императорътъ заповѣдалъ на другъ свой пълководецъ, Лъва Ватаци, „който водѣлъ друга многобройна войска, както и голѣма тълпа (πολὺν ὅμιλων) власи, за които казватъ, че били отъ старо време преселенци отъ Италия, отъ друга страна, да нахълта въ земята на хунитѣ (т. е. маджаритѣ) отъ мѣстности къмъ тъй наричания Евксински Понтъ, отгдето никой никога отъ вѣка не ги е нападалъ“.[1]) Нѣма съмнение, че тукъ става дума за едно нападение на Маджарско откъмъ югоизточна страна, т. е презъ Влашко и Трансилванскитѣ алпи въ Темишварския окрѫгъ. Изразътъ „отъ мѣстности къмъ Евксинския Понтъ“ е употрѣбенъ отъ Кинама, който въ своята история се служи повече съ класически имена, тъкмо за да опредѣли посоката на движението спроти Черно море, а не трѣбва да се разбира тоя изразъ въ тѣсенъ смисълъ, т. е. че Лъвъ Ватаци се движелъ отъ самитѣ брѣгове на Черно море, както го разбиратъ нѣкои ромънски историци, особено когато искатъ да обяснятъ, где трѣбва да търсимъ тия власи, за които тукъ става дума.[2])

И наистина, Лъвъ Ватаци изпълнилъ успѣшно своята задача. Докато Алексий, като пристигналъ съ войската на Дунава, правѣлъ видъ, че се готви да мине рѣката, Лъвъ Ватаци навлѣзълъ въ Маджарско отъ другата (югоизточна) страна и безпощадно опустошилъ страната, като избилъ много хора и не по-малко взелъ въ пленъ; освенъ това оттамъ той откаралъ цѣли стада коне и други животни и се върналъ при императора. Но Мануилъ не се задоволилъ само съ това: той поискалъ да нанесе на маджаритѣ и другъ чувствителенъ ударъ

---

[1]) Cinnamus, ib., p. 260, 7-12: ... Λέοντα δέ τινα Βατάτζην ἐπίκλησιν ἑτέρωθεν στράτευμα ἐπαγόμενον ἄλλο τε συχνὸν καὶ δὴ καὶ Βλάχων πολὺν ὅμιλον, οἳ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικα πάλαι εἶναι λέγονται, ἐκ τῶν πρὸς τῷ Εὐξείνῳ καλουμένῳ πόντῳ χωρίων ἐμβαλεῖν ἐκέλευεν εἰς τὴν Οὐννικήν, ὅθεν οὐδεὶς οὐδέποτε τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐπέδραμε τούτοις.

[2]) Подробно по обяснението на това Кинамово известие вж. тукъ Притурка № 14: „Какъ ромънскитѣ историци тълкуватъ историческитѣ извори“.

все отъ сжщата страна. Той изпратилъ нова армия подъ началството на Андроника Лампардъ и Никифора Петралифа и други, а подъ главното командуване на Ивана Дука, които трѣбвало „да нападнатъ отъ нѣколко по-високи мѣста на униитѣ, които живѣели редомъ съ Тавроскития“, т. е. да нападнатъ Маджарско отъ изтокъ. Тѣ въ кжсо време извършили своя маршрутъ на едно пространство отъ нѣколко десетки мили по мѣста непроходими и страни безлюдни, т. е. тѣ сж минали въ Влашко и презъ Молдава и Буковина, които тогава влизали въ границитѣ на тъй наречената Галицкая Русь (Галичкото княжество), навлѣзли въ Маджарско, като нападали много села, заграбили голѣма плячка, избили много народъ и още повече откарали въ пленъ. На заминаване оттамъ тѣ забили меденъ кръстъ съ следния надписъ въ хексамо-пентаметрови стихове:

„Тукъ нѣкога многобройнитѣ редове на панонското племе
Унищожи страшниятъ Аресъ и ржката авзонийска,
Когато надъ славния Римъ владаше божествениятъ Мануилъ
Славата на Комниновци, деблестни владѣтели“. [1])

Съ това се изчерпватъ за сега всички известия, които се отнасятъ до събития, станали въ областьта на долни Дунавъ презъ царуването на Мануила I Комнинъ. Отъ тѣхъ не е мжчно да се разбере, че тоя императоръ не е държалъ постоянни войски въ страната между Дунавъ и Стара-планина, защото всѣки пжть, когато оттамъ се показвала опасность или пъкъ се явявало необходимо да се предприематъ военни действия тамъ, или самъ той отивалъ въ походъ, или е изпращалъ свои пълководци съ достатъчно войски, които, следъ като извършвали възможната имъ задача, се връщали при императора. Това тъкмо показва, че е нѣмало нужда да се държатъ въ тая областъ постоянни войски, защото 1. отъ 1148 год. Мануилъ пренесълъ военнитѣ си действия отвждъ (северно отъ) Дунавъ; 2. защото съ своитѣ военни успѣхи той сполучилъ да внуши на съседитѣ—варвари такъвъ голѣмъ респектъ къмъ себе си, особено презъ времето на почти двадесеть-годишнитѣ си войни

[1]) Cinnamus, ib., p. 260, 17—261. 11. — Ср. К. Гротъ, п. т., стр. 358—360.

съ Маджарско, че тѣ се отказали, поне при тоя императоръ, да тревожатъ империята съ своитѣ грабителски нападения по долни Дунавъ, и 3. защото, докато Мануилъ I билъ заетъ презъ последнитѣ години на живота си съ отклонение на голѣмата опасность откъмъ германския императоръ Фридриха I Барбароса и съ борбата си противъ иконийския султанъ,[1]) защитата на тая область, очевидно, била предоставена на мѣстнитѣ воеводи-първенци, владѣтели на отдѣлни крепости, които въ качеството си на съюзници на империята, били принудени да кротуватъ предъ силитѣ Комнини и да признаватъ тѣхната върховна власть.

*

Въ такова положение се намирали работитѣ на Балканския полуостровъ до смъртьта на императоръ Мануила, която последвала въ 1180 год. Но какво е ставало презъ цѣлата тая епоха отъ 1118—1180 година съ българския народъ? Какъ той се отнесълъ къмъ събитията, които ставали презъ това време на полуострова? Не се ли бѣ възродило и въ сърдцето и ума на неговитѣ синове оня стремежъ къмъ освобождаване отъ византийското владичество, който бѣ обхваналъ тогава сръбския народъ? Маджарскитѣ крале не сѫ ли могли да повлияятъ и върху него, както върху сръбския и да спечелятъ неговитѣ симпатии? Това сѫ въпроси, които засега оставатъ, а, може би, за дълго още време ще останатъ безъ отговоръ поради липса на каквито и да било известия. И наистина, презъ цѣлата тая епоха България и българскиятъ народъ сякашъ че ли изчезватъ между народитѣ на Балканския полуостровъ, а пъкъ да се мисли, че българитѣ, наистина, сѫ престанали да сѫществуватъ като отдѣлна народность, не позволява вече фактътъ, че не се минаватъ и петь години следъ смъртьта на Мануила I Комнинъ, и българитѣ вдигатъ знаме за възстание и сполучватъ, както ще видимъ, да си отвоюватъ свобода, следов. нашиятъ народъ не бѣ още умрѣлъ, не бѣ още се претопилъ между разнитѣ народности на византийската империя, която преживявала въ даденото време

[1]) А. А. Васильевъ, п. т., стр. 53.

последната отъ най-славнитѣ епохи на своето съществуване. Обаче, ако българскиятъ народъ не взималъ никакво дейно участие въ тая повече отъ полувѣковна жестока борба на Балканския полуостровъ, въ която изпъквали много съществено важни моменти за сѫдбата на южното славянство, то това явление ще трѣбва да се обясни, отъ една страна, съ неговото крайно разстроено стопанско-економическо положение, до което го бѣха довели ненаситностьта и нуждитѣ на византийския фискъ, като напълно подвластенъ и угнетенъ народъ, който трѣбвало да изнесе на плещитѣ си не само такива събития, каквито сѫ били преминаването на кръстоносцитѣ отъ втория походъ презъ България и нахлуванията на свирепитѣ и грабливи кумани, но и голѣмата тежесть на всички войни, които Византия водѣла презъ цѣлия тоя периодъ съ нормани, сърби и маджари въ българскитѣ земи, а отъ друга страна, съ неговото не по-малко непоносимо състояние, върху което особено тежко се отзовала завоевателната и своеобразна колонизаторска политика на Мануила Комнинъ, свързана съ политически и финансови съображения особено съ желанието на тоя императоръ да има всѣкога готова войска, и която принуждавала мѣстното население или да се преселва въ градоветѣ, гдето уголѣмявало броя на бедняцитѣ, или пъкъ да се записва у едритѣ земевладѣлци и да промѣнява свободното си състояние на полусвободно и дори робско.[1])

Че българскиятъ народъ е доставялъ обекти за робско състояние още отъ времето на Алексия I Комнинъ, се види отъ двѣтѣ негови новелли, издадени въ 1095 год. на името на солунския митрополитъ Теодула (1086 — 1107 (?)). Въ една отъ тия новелли се казва, че много българи, както и други роби прибѣгвали къмъ покровителство на църквата, като отивали въ църквата св. София въ Солунъ и силно настоявали да имъ се върне свободата, мотивирайки исканията си съ това, че тѣ били отъ свободенъ родъ, „защото казвали, че тѣ били родени отъ свободни родители, като българи и нѣкои такива, които нашата държавна система обър-

[1]) Ѳ. Успенскій, Образованіе и пр., стр. 70—71. — F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène, p. 611—615.

нала въ робство."[1]) Това известие намира своето потвърдение въ следнитѣ думи на архиепископъ Теофилакта, който въ писмото си до видинския епископъ пише: „жестоки ли бирници имашъ? Но не сж по-жестоки отъ тия на тукашнитѣ страни, които отъ петь деца откарватъ едното въ робство, като нѣкое отъ добичетата, отъ които се взима на петь или десеть едно".[2]) Архиепископътъ тукъ не посочва причината, загдето се откарвало въ робство на петь деца едно, но понеже това сж вършили бирницитѣ — представителитѣ на фиска, то може да се смѣта, че това е ставало, или защото родителитѣ на детето не сж били въ състояние да заплатятъ данъка си, или пъкъ защото това съставяло нѣкакъвъ, може би, крѫвенъ данъкъ. Въ всѣки случай самата държава е поддържала и налагала робство. Въ другата новелла се право посочва гладътъ като причина, по която тия българи сж били продадени въ робство, защото „тѣ казвали, че сж родени отъ бащи българи, а понеже преди години бѣ настаналъ гладъ, тѣ били продадени евтино отъ родителитѣ си".[3]) Отъ

[1]) Zachariae v. Lingenthal, Jus graeco-romanum, pars III (1857), p. 401—402: Δύο ταῦτα ἐπὶ τὰς ἀκοὰς τῆς βασιλείας μου ἦλθεν, ἁγιώτατε δέσποτα, ὥς τινες τῶν προσερχομένων τῷ ἁγίῳ μεγάλῳ τε καὶ θείῳ ναῷ τῆς τοῦ θεοῦ λόγου σοφίας, εἰς ἐλευθερίαν ἀναφωνοῦντες καὶ πρόφασιν τῆς ἐλευθερίας τὸ γένος ποιοῦμενοι (φασὶ γὰρ ἐξ ἐλευθέρων γεγενῆσθαι γόνεων, Βουλγάρων τυχὸν ἤ τινων τοιούτων, οὓς εἰς δουλείαν ἡ καθ' ἡμᾶς παρέλαβε πολιτεία) εἰς ἀπόδειξον τῶν λεγομένων ἀφίενται κτλ. — Както тая, тъй и другата новелла сж изцѣло преведени на български у Ив. Сакжзовъ, Една новелла на Алексия Комнинъ за роби-българи. Сборникъ на В. Н. Златарски. София 1925, стр. 367—372. Последното изречение обаче въ заграденитѣ въ скоби думи не е точно преведено: „които нашия законъ не приема като роби".

[2]) Писмо 16-о по Финети. — Migne, Patrol. gr. t. 126, col. 337 B: Πράκτορας ἔχεις πικρούς; 'Αλλ' οὐ πικροτέρους τῶν ἐν τούτοις τοῖς μέρεσιν, οἳ τῶν πέντε παίδων ἓν εἰς δουλείαν ἀπάγουσιν, ὥσπερ ἄλλο τι τῶν ἀποπεμπτουμένων ἢ ἀποδεκατουμένων κτηνῶν. — У митр. Симеона, п. т., стр. 18. — Вж. тукъ по-горе, стр. 275.

[3]) Zachariae v. Lingenthal, ib., p. 405: 'Ανηνέχθη τῇ βασιλείᾳ μου παρὰ σου, ἱερώτατε, ὡς ἀμφιβολία τὶς ἀνακύπτει παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ σου ἐκ προσελεύσεως τινων εἰς ἐλευθερίαν ἀναφωνούτων, λέγουσι γὰρ ἀπο πατέρων γεγενῆσθαι Βουλγάρων, λιμοῦ δὲ πρὸ χρόνων κατασχόντος εὐώνως αὐτοὺς ὑπὸ τῶν γονέων διαπεπρᾶσθαι.

тия известия става ясно, че стопанско-економическата разсипия е била главенъ изворъ за загубата на свободното състояние въ България.

Колкото и да сѫ малки и кратки тия свидетелства, все пакъ отъ тѣхъ може да се заключи, че тъкмо презъ XII. вѣкъ робството се особено засилило въ България, както това се види и отъ думитѣ на известния солунски митрополитъ Евстатия (1175 — ок. 1194), който билъ единъ отъ най-просвѣтенитѣ и учени византийски иерарси презъ втората половина на XII. вѣкъ. Той особено възставалъ противъ робството. Като изтъква въ едно отъ писмата си мисъльта, че човѣкъ по природа е създаденъ за свобода, но че човѣшкитѣ страсти породили неравенство, тъй продължава: „Злото на робството, което е неизвестно на природата, е влѣзло въ живота поради користолюбието на хората. И тъй, било би дѣло угодно Богу да се върне робското състояние пакъ къмъ старата свобода, а пъкъ грѣхътъ на алчностьта да се приравни съ братство по природа. Защото ние не бихме били достойни за извинение, когато Господь, владика на всичко, насъ робитѣ въвежда въ братство и удостойва съ името братя, а ние сами желаемъ да свалимъ нашитѣ братя отъ височината на равенството въ дълбочината на робството“ и. т. н.[1]) По тоя въпросъ съвременниятъ историкъ Иванъ Кинамъ пише: „Неизбѣжната за хората необходимость да живѣятъ е принесла въ живота много (ἄλλα) работи и между другото принуждава много (човѣци) да продаватъ свободата си за пари. Наематъ се обаче (да служатъ) на високопоставени по достоинство и богатство личности, ако се случи така, само бедняцитѣ и простонародието. Колко голѣмо зло е човѣшката алчность! Приемайки тия клетници, тия, които сѫ купили тѣхното робство, отнасяли се къмъ тѣхъ, като къмъ купенитѣ съ пари и около три обола била установената цена на свободни люде, покупка и договоръ сѫщо тъй злочести! И, разбира се, ако обремененитѣ съ работата отъ наемната служба биха поискали да се отърватъ отъ нея, такива се улавяли като бѣглеци

---

[1]) Ѳ. Успенскій, Образованіе и пр., стр. 68, бел. 1—69.

и се наказвали за дързостьта. Тогава, споредъ Езоповата басня, въ която боленъ лъвъ лежи въ пещерата, и животни влизатъ при него, имало и твърде много дири отъ влѣзли свободни люде, а отъ излизащи — почти нито единъ. Тъй жестокъ билъ този обичай! Императорътъ (Мануилъ I), като пожела отъ коренъ да го изтръгне изъ срѣдъ обществото (μέσης τῆς πολιτείας), съ грамоти утвърди свободата на ония, които по рождение сѫ свободни, защото той искаше да управлява свободни ромеи, а не роби".[1]) Доколко сѫ повлияли тия мѣрки за ограничаване на робството, ние не знаемъ; известно е, че последното е сѫществувало и следъ това, защото то се бѣ дълбоко вкоренило поради самото несносно тогавашно социално-економическо положение на населението.

И наистина, това е било най-тежката епоха презъ времето на византийското владичество за българитѣ, когато самото византийско правителство е считало България комахай за не сѫществуваща, а на българския народъ е гледало като на такъвъ, който вече билъ изгубилъ всѣка способность за самостоенъ животъ. „Къмъ края на XII. вѣкъ, пише Успенски, гърцитѣ гледали на България вече като на часть на едно и сѫщото тѣло на империята. Стремежътъ на българитѣ да основатъ независима държава се показвалъ само като дързко увлѣчение отъ страна на не много безпокойни лица, поради това и първитѣ удари били насочени противъ лица, а не противъ възстанала страна. България не е по природа, казвали, враждебна на ромеитѣ, но въ нея правятъ смути нѣкои отстѫпници; поради това и лѣкуването ранитѣ на собственото тѣло на империята било предоставено не на разгорещено желѣзо, а на леки и не скоро действуващи срѣдства".[2])

Тъкмо тия бавно действуващи срѣдства оставатъ неизвестни засега по липса на данни отъ тоя характеръ и специално засѣгащи българския народъ, и поради това ние не можемъ да знаемъ, какви и колко дълбоки корени бѣ пустнала ромеизацията въ България къмъ срѣдата на втората поло-

---

[1]) Cinnamus, ib., p. 275, 12 — 276, 9.

[2]) Ѳ. Успенскій, Образованіе и пр., стр. 57.

вина на XII. вѣкъ. Съ известна достовѣрность можемъ да предполагаме, че въ западна и югозападна България тя достигнала значителни размѣри особено следъ насоката, която ѝ бѣ дадена отъ охридския архиепископъ Теофилакта, защото, както вече изтъкнахме, въ ония времена църквата била най-силното и най-сигурно оръдие за Византия при прокарването и насаждането на свето културно влияние въ известенъ народъ или страна. Освенъ това въ тия части на България византийското правителство главно е въвеждало своята държавна уредба и се е старало да подведе българското население подъ ония общи начала и правдини, отъ които сѫ се ползували и другитѣ народи въ ,империята, които бѣха усвоили византийската просвѣта и култура. Но първото оръдие — църквата въ даденото време се оказало не въ състояние да изпълни възлаганата на него задача. Следъ архиепископъ Теофилакта духовенството достигнало крайната степень на своето падане: то съвсемъ забравило назначението си не само като проводници на ромеизацията, но и изобщо като духовни пастири и учители; то изгубило всѣкакъвъ интересъ къмъ своето дѣло; главната му грижа била изключително насочена, какъ да разшири земитѣ си и да увеличи добиванитѣ отъ тѣхъ доходи. Въпрѣки често прилаганата тогава система на харистикията (χαριστικία) която се заключавала въ това, че управлението на монашески обители и особено стопанисването на мънастирскитѣ имоти се предавало както отъ духовнитѣ власти, тъй и отъ самия императоръ на свѣтски лица, които да ги поддържатъ, подобряватъ и разширяватъ,[1]) монаситѣ и монашествуващитѣ продължавала да вършатъ своята стопанска работа и малко се грижили за своитѣ длъжности. Това състояние на духовенството и особено на черното духовенство най-добре рисува спомена-

---

[1]) „Византийскитѣ императори, пише Васильевскій, се стремили да си придобиятъ право да надаряватъ своитѣ свѣтски служители съ църковни, т. е. собствено съ мънастирски земи, макаръ и да срѣщали голѣмо съперничество отъ страна на духовнитѣ иерарси, които понѣкога се разпореждали сѫщо своекористно съ мънастиритѣ и прибѣгвали еднакво къмъ посрѣдничеството на частни свѣтски лица". В. Г. Васильевскій, Материалы и пр., п. т., стр. 401.

тиятъ солунски митрополитъ Евстатий въ съчинението си „За изправление на монашеския животъ“.[1]) Евстатий, като солунски митрополитъ, правилъ своитѣ наблюдения и върху живота на духовенството не само въ своята епархия, но и въ съседнитѣ епархии на Охридската архиепископия. Въ това си съчинение Евстатий главно възстава противъ нравствената развала въ църквата и безпощадно бичува съвременното нему духовенство и особено монаситѣ, които се занимавали съ всичко друго, но не и съ своята прѣка длъжность, и поради това изпаднали въ дълбоко невежество и дори въ безграмотность. Той намиралъ дори полезно за мънастиритѣ и монаситѣ, гдето поземленитѣ имъ имоти се давали въ разпореждане на свѣтски хора (χαριστικάριοι) и въ противоположность на недостатъцитѣ въ свѣтското управление, които сѫ изтъкнати въ съчинението пъкъ на антиохийския патриархъ Ивана при Алексия I Комнинъ,[2]) намѣрилъ твърде много тъмни и грѣшни страни и въ монашеското стопанисване на мънастирскитѣ имоти. Той пише: „Предишнитѣ императори измислили добро срѣдство, за да дадатъ на мънастиритѣ спокойствие. Тѣ назначавали въ голѣмитѣ обители свѣтски чиновници, за да се занимаватъ монаситѣ съ божествени дѣла, а чиновницитѣ да се грижатъ за многото... Нѣкои пъкъ мънастири доброволно се залагали на силни лица, като имъ предоставяли вънншитѣ работи и искове въ сѫдилищата, а сами спокойно се занимавали съ душевенъ строежъ“.[3])

---

[1]) Гръцкиятъ надсловъ на съчинението е: ἐπίσκεψις βίου μοναχικοῦ ἐπὶ διορθώσει τῶν περὶ αὐτὸν, а на латински е предаденъ съ думитѣ: de emendanda vita monachica. Migne, Patr. gr. t. 135, col. 729—910. Извадки отъ него въ руски преводъ вж. Ѳ. Успенскій, Образованіе и пр. 59—64. — В. Г. Васильевскій, Материалы и пр., п. т., стр. 433—438.

[2]) Иванъ Антиохийски виждалъ въ свѣтското управление едно враждебно настроение къмъ истинската цель на мънастиритѣ, което, споредъ него, и споредъ всички други въ предишнитѣ вѣкове, трѣбвало да се отдаде на кознитѣ на дявола — Вж. К. Krumbacher, Gesch. d. byz. Litteratur, S. 156.

[3]) Ср. В. Г. Васильевскій, Материалы и пр., п. т., стр. 413. — Ѳ. Успенскій, Образованіе и пр. стр. 62. — М. Дриновъ, казаната рецензия, п. т., стр. 254.

При такова нравствено и интелектуално състояние на духовенството, разбира се, църквата, която се е считала като най-мощно и най-сигурно орждие за ромеизацията на варварскитѣ народи, не могла да окаже онова непосрѣдно влияние върху българския народъ, каквото се очаквало; напротивъ, народната маса не само не се увличала подиръ гръцкото духовенство, но още е негодувала срещу него и дори възставала противъ него. А появяването житието на св. Ивана Рилски на гръцки езикъ презъ 70-тѣ години на XII. вѣкъ, написано по настояването на Мануила I Комнинъ и при това крайно тенденциозно отъ тогавашния управитель на Срѣдецъ Георги Скилица, единъ отъ най-образованитѣ личности на времето си, което, очевидно, е имало за цель, да се принудятъ българитѣ да четатъ за живота и подвизитѣ на своя най-много почитанъ народенъ светецъ и покровитель на гръцки езикъ и по тоя начинъ да забравятъ родния си езикъ и своето историческо минало — като най-ефикасно срѣдство, което и Теофилактъ Охридски въ края на XI. вѣкъ бѣ употрѣбилъ, както видѣхме, за ромеизация на българския народъ, отъ една страна, а отъ друга — унищожение на първообразното житие на св. Ивана Рилски, написано на старобългарски не по-късно отъ втората половина на X. вѣкъ,[1]) най-ясно показватъ, че, ако въ Цариградъ решили въ даденото време да прибѣгнатъ къмъ такова крайно и грубо срѣдство, все още ромеизацията не е могла да пустне дълбоки корени въ България, а оттука византийското правителство и цариградската църква не могли да постигнатъ крайната си цель — чрезъ културното си влияние да денационализиратъ българския народъ.

По тоя начинъ на Византия оставало да прокарва ромеизацията на българския народъ само чрезъ администрацията, но последната не е могла да действува непосрѣдно върху населението културно така, както църквата. При онова враждебно настроение на българитѣ спрямо владѣтелитѣ си отъ

---

[1]) Подробно за гръцкото житие на св. Ивана Рилски и неговото отношение къмъ тъй нареченото безименно житие отъ XII. вѣкъ вж. В. Н. Златарски, Георги Скилица и написаното отъ него житие на св. Ивана Рилски, п. т., стр. 63—68.

една страна, а отъ друга — при оня произволъ, който упражнявали византийскитѣ чиновници въ България, византийската администрация е могла да прокарва културнитѣ си начала само съ сила, а по такъвъ начинъ на действия последнитѣ не сѫ могли да проникнатъ дълбоко особено въ народната маса, която винаги е оставала крайно консервативна въ своитѣ обичаи, вѣрвания и навици, както това най-ясно се вижда въ богомилството, засилването на което се явява всѣкога тогава, когато положението на българския народъ се влошавало и служило като протестъ противъ действията на своитѣ владѣтели. И наистина, споредъ житието на еп. Илarионъ Мъгленски, написано отъ патриархъ Евтимия Търновски, богомилството достигнало до такива голѣми размѣри въ XII. вѣкъ, че и самиятъ императоръ насмалко щѣлъ да се увлѣче въ тая ересь, и само старанията на светеца можали да го отклонятъ отъ това зло.[1]) За силата на богомилското движение презъ даденото време (XII. вѣкъ) показватъ честитѣ цариградски църковни събори въ 1140, 1143 и 1156—57 год., главната дейность на които била насочена противъ богомилството.[2])

Не е могла да унищожи българския народъ и настаналата въ неговото социално-економическо положение тежка промѣна, защото при посоченото съзнание на свободния си произходъ и такъвъ стремежъ да си възвърнатъ отново свободата, заедно съ натиска на крайния произволъ на византийскитѣ чиновници, ромеизацията не само не могла да пустне дълбоки корени въ България, но и способствувала още повече да се засили и укрепне националното съзнание и да се засилва племенната омраза у българитѣ къмъ своитѣ владѣтели, — омраза, която се проявила въ силна степень, както ще видимъ, при свалянето на византийския яремъ.

Всичко дотука казано за състоянието на българския народъ подъ византийското владичество презъ втората поло-

---

[1]) E. Kalužnincki. Werke usw., S. 41—52, cap. X.

[2]) Вж. актоветѣ на тия събори у Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, t. V, раз. 76—82, 82—84, 85—88, 88—90, 90—91. — Вж. Θ. Успенскій, Очерки по исторіи византійской образованости. С. Петербургъ 1891, стр. 203—236. — F. Chalandon, каз. съч., стр. 634—643.

вина на XII. вѣкъ повече е приложимо къмъ западна и югозападна България. Що се отнася до северна и североизточна България, то тамъ положението на работитѣ стояли донейде по-друго. Ние вече имахме случай да забележимъ, че условията, въ които било поставено населението въ тая часть на България, имали съвсемъ другъ характеръ. Преди всичко подчинението ѝ било повечето номинално; дадената тамъ отъ Василия II гражданска и военна администрация се удържала само презъ първитѣ години следъ подчинението; тя скоро била принудена да отстжпи мѣсто по-напредъ на печенѣзитѣ, а сетне на куманитѣ, които свободно се разпореждали тамъ, като често пжти прехвърляли Стара-планина. Византийското правителство било принудено да се ограничава само съ укрепяване планинскитѣ проходи, като предоставяло страната между Дунавъ и Стара-планина въ разпореждане на варваритѣ. Разбира се, тамошното българско население било повече гарантирано отъ притѣсненията на византийскитѣ чиновници и много пжти било спасявано отъ тежки данъци; но то не по-малко страдало отъ грабежитѣ на своитѣ неканени гости, и стопанско-економическото му положение едвали е било по-добро отъ онова на неговитѣ съотечественици въ югозападна България. Обаче северна и североизточна България печелѣла въ друго едно отношение. Понеже тя постоянно се нападала отъ нови безпокойни етнически елементи, каквито били печенѣзитѣ, узитѣ и куманитѣ, които въ културно отношение се намирали на първобитна степень, въ нея се поддържалъ споменътъ за славното минало на българския народъ въ много по-отчетлива форма и никога не е угасвалъ духътъ на свободата както въ народа, така и въ неговитѣ първенци-воеводи, които сж живѣли като почти независими въ своитѣ крепости, около които народътъ се групиралъ и търсѣлъ защита въ случай на нападения отъ своитѣ безпокойни съседи. Наистина, ние не знаемъ точно, какви сж били отношенията на воеводитѣ българи въ северна и североизточна България спрямо византийския императоръ и спрямо мѣстното население, но несъмнено отъ Цариградъ на тѣхъ сж гледали като на опасенъ елементъ, който въ съединение съ варварскитѣ

народи и тѣхнитѣ главатари винаги сѫ могли да пакостятъ на Византия; затова и цариградското правителство отбѣгвало всѣкакви спрѣчквания съ тѣхъ и гледало да ги има винаги на своя страна; а пъкъ когато имъ се противопоставяло, винаги е предизвиквало възстание.

И тъй, колкото и да е билъ угнетенъ, българскиятъ народъ не останалъ индиферентенъ къмъ настаналитѣ въ положението му тежки промѣни; той не билъ още изгубилъ спомена за своята национална индивидуалность въ връзка съ своето минало; въ него живѣелъ все още стремежътъ къмъ самостоенъ политически животъ. Но, докато на византийския престолъ седѣли силнитѣ и страшни Комнини, всѣки опитъ за възстание би билъ напразденъ; обаче, щомъ се почналъ бързиятъ упадъкъ на империята следъ смъртьта на Мануила I Комнинъ, когато отвѫтре духътъ на сепаратизъмъ повѣелъ по всички покрайнини на държавата и почнали да се отцепватъ отъ нея цѣли отдѣлни области, а отвънъ се нахвърлили върху нея отъ една страна маджаритѣ, а отъ друга — норманитѣ, българитѣ не пропустнали удобния моментъ да обявятъ на своята 167-годишна угнетителка — Византия отчаяна борба за животъ или смърть. И наистина, още въ първата година отъ царуването на императоръ Исаака II Ангелъ (1185 — 1195) въ северна България избухнало възстаническо движение.

III. БОРБА ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ

1. ПОДГОТВЯНЕ И ОБЯВЯВАНЕ НА ВЪЗСТАНИЕТО

За началото на възстаническото движение съвременниятъ византийски историкъ Никита Акоминатъ[1]) ни разказва следното.

Следъ като билъ сключенъ позоренъ миръ съ „източнитѣ народи“ (респек. съ иконийския султанъ), „императорътъ (Исаакъ Ангелъ) пожела да си посвати жена отъ чуждъ родъ, защото оная, за която той бѣ оженен по-рано, се помина. И тъй, като се условй чрезъ пратеници съ маджарския краль Бела (III), той взе за жена дъщеря му, която не бѣ

[1]) Главниятъ изворъ за това голѣмо възстание е историята на Никита Акоминатъ, или както го още наричатъ Хониатъ по родния му градъ Хони (Χῶναι), или старото Колоси, въ малоазиатска Фригия (Νικήτα τοῦ Χωνιάτου χρονικὴ διήγησις — Nicetae Choniatae, Historia ex recensione Immanuelis Bekkeri. Bonnae 1835). При всичко че Никита е билъ съвременникъ на това събитие и е заемалъ тогава висока държавна длъжность — императорски секретарь, следов. ималъ е възможность добре да познава вървежа на работитѣ, неговитѣ известия не се отличаватъ нито съ голѣми подробности, нито съ точни и ясни данни, нито съ своята обективность. Той е писалъ своята история следъ 1204 год., следъ завоеванието на Цариградъ отъ кръстоносцитѣ на 4-ия походъ, въ Никея, и то на паметь и поради това объркалъ реда на фактитѣ. Освенъ това отсѫтствието на хронологични данни въ изложението на Никита силно затруднява възстановяването истинската връзка на събитията (вж. Ѳ. Успенскій, Византійскій писатель Никита Акоминатъ изъ Хонъ. С. Петербургъ 1874. — K. Krumbacher, Geschichte der byzant. Litteratur. München 1897, S. 281—284). — Редомъ съ историята на Н. Акомината ще трѣбва да поставимъ и известния до скоро подъ надсловъ Ἀνωνύμου Σύνοψις χρονική — Anonymi Compendium chronicum, editit K. N. Sathas въ Bibliotheca medii aevi, vol. VII, Venetiae-Parisiis, 1894, p. 1—556. Тоя Синопсисъ, който обхваща историята отъ сътворението на свѣта до възстановяването на византийската империя въ 1261 год. и чийто съставитель Теодоръ

изпълнила още 10-годишната си възрасть. Но, понеже поради дребнавитѣ си смѣтки се скжпѣше да устрои сватбенитѣ гощавки на държавни срѣдства, той почна да ги събира отъ частнитѣ имоти безплатно[1]), и поради това си дребнаво скжперничество, като обложи и други градове, съпредѣлни на Анхиалъ,[2]) той неочаквано въоржжилъ силно противъ себе си и противъ ромеитѣ варваритѣ по планина Хемъ (Стара-планина), които по-преди се наричали мизийци, а сега се казватъ власи.[3]) Като се надѣваха на своитѣ недсстжпни мѣста и се

Скутариотъ (Theodoros Scutariotes) живѣлъ въ края на XIII. вѣкъ, представя нищо друго освенъ една компилация, съставена по много и разни по-стари хроники, и въ която нѣма вложено нищо самостойно. За нашето възстание съставительтъ се ползувалъ изключително отъ историята на Н. Акомината, като го намѣста съкращава и употрѣбява по-прости и по-понятни изрази (K. Krumbacher, ib.. S. 388—389). — A. Heisenberg, Analecta. Mitteilungen aus italienschen Handschriften byzantinischer Chronographen. München 1901, S. 3—18. — Cp. Prolegomena ad G. Acropolitam, edit. A. Heisenberg, Lipsiae 1903, p. XIII—XIV. Но за насъ въ случая е важенъ разказътъ на Синопсиса, за да видимъ, какъ въ края на XIII. вѣкъ сж разбирали не съвсемъ яснитѣ и точни изрази на Н. Акомината. Поради това при разгледването на разказа на последния ние ще спираме вниманието си и върху текста на Теодора Скутариота. — За възстанието говори и Георги Акрополитъ (Georgii Acropolitae Historie (χρονικὴ συγγραφή) edit. A. Heisenberg, Lipsiae 1903, vol. I, p. 18 et sequ.), но твърде накратко; обаче и неговитѣ известия за насъ сж твърде важни, защото и тѣ до известна степень улесняватъ разбирането на Акоминатовитѣ.

[1]) Nicetas, ib., p. 481, 21 — 482, 1: τὰ δὲ γαμοδαίσια . . . χώρων — „Но понеже . . . безплатно“ въ другъ ржкописъ вм. тоя пасажъ се чете следното: μέλλων οὖν τοὺς γάμους ἐκτελέσαι οὐκ ἠθέλησε ἀπὸ τῶν βασιλικῶν χρημάτων ἐξοδιάσαί τι, ἀλλ᾽ ἐκπέμψας εἰς τὰς ὑπ᾽ αὐτὸν πόλεις καὶ χώρας συνῆγε τὴν τοῦ γάμου ἅπασαν ἔξοδον ἄνευ τινὸς δόσεως, т. е. „като имаше намѣрение да отпразднува сватбата, той не поиска да изхарчи нѣщо отъ царскитѣ срѣдства, но, като изпратилъ въ подвластнитѣ нему градове и страни, почналъ да събира цѣлия разходъ по сватбата, безъ какъвъ да е даръ“. Въ това изречение мисъльта е изказана по-ясно. — ἀμισθί, бонскиятъ издатель I. Беккеръ мисли, че трѣбва да се чете ἀμυστί вм. ἀφεσῶς = безплатно.

[2]) Ibidem, p. 482, 2-3: αἱ κατ᾽ Ἀγχίαλον συνῳκίζοντο, въ другъ ржкописъ стои: αἱ περὶ τὴν Ἀχελῷ διάκεινται, въ такъвъ случай ще трѣбва да се разбиратъ градоветѣ, които сж разположени около р. Ахелое.

[3]) Ibidem, p. 482, 1-2: καὶ ἔλαθε διὰ σμικροπρέπειαν καὶ ἄλλας μὲν πόλεις καλαμησάμενος, αἳ κατ᾽ Ἀγχίαλον συνῳκίζοντο, ἑαυτῷ δὲ μάλιστα καὶ Ῥωμαίους

облѣгаха на твърде многобройнитѣ (πλεῖστα) си крепости, разположени високо на стръмни скали, тѣ изобщо бѣха надменни спрямо ромеитѣ, а тогава тѣ се хвърлиха въ открито възстание, следъ като намѣриха за предлогъ, гдето се казва, своя Патрокълъ[1]) — откарването на собствения имъ добитъкъ и своето притѣснение. Начинатели на това зло[2]) и възмутители на цѣлия народъ бѣха нѣкои-си Петъръ и Асѣнь, родни братя. Като не искаха да вдигнатъ бунтъ безъ всѣки поводъ, тѣ се явиха при императора, който станува (стоеше на лагеръ) въ Кипсела, съ просба да бѫдатъ приети наравно съ ромеитѣ въ войската и да имъ бѫде дарувано съ царска грамота едно малко село, намиращо се въ Хемъ.[3]) Но тѣ не сполучили въ просбата си, защото божията воля[4]) бѣше посилна. Тогава тѣ измърморали, че на тѣхъ не се обръщало внимание, и, като настоявали напраздно на своята просба,

---

ἐκπολεμώσας τοὺς κατὰ τὸν Αἷμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἳ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κικλήσκονται. Тукъ гл. καλαμάομαι, който собств. значи „събирамъ, подбирамъ класове", никакъ не подхожда къмъ ἄλλας πόλεις; следов. трѣбва да го разбираме въ преносенъ смисълъ, именно, че императорътъ облагалъ и други градове съ събиране на нужднитѣ срѣдства. Съставительтъ на Синопсиса изпустналъ тая дума, както и изречението: αἳ . . . συνφκίζοντο и затова билъ принуденъ да отнесе δὲ μάλιστα къмъ τοὺς βαρβάρους. Последното изречение въ Синопсиса гласи: οἱ Μυσοὶ μὲν ὠνομάζοντο πρότερον, Βλάχοι δὲ νῦν καὶ Βούλγαροι, като съ това съставительтъ изтъкналъ, че името мизийци сѫ носили и власи и българи, т. е. сочи на двойствения етнически елементъ въ възстанието. — За това вж. тукъ по-долу.

[1]) Тая поговорка се употрѣбявала за хора, които отъ страхъ не смѣели да оплакватъ собственитѣ си злочестини, а ги оплакватъ, плачейки за другитѣ.

[2]) Споредъ другъ вариантъ: πρωταίτιοι καὶ πρωτουργοί, т. е. „първопричинители и начинатели" на злото.

[3]) Nicetas, ib., p. 482, 15-17: αἰτούμενοι συστρατολογηθῆναι Ῥωμαίοις καὶ διὰ βασιλείου γράμματός σφισι βραβευθῆναι χωρίον τι βραχυπρόσοδον κατὰ τὸν Αἷμον κείμενον Гл. στρατολογέω = „правя наборъ на войници"; συστρατολογέω = „набирамъ н. въ войската заедно съ нѣкого или направо съ н., т. е. приемамъ н. въ войската на равни права съ н.; гл. βραβεύω = „присѫждамъ, опредѣлямъ, давамъ н. награда, въ Синопсиса е замѣненъ съ гл. δίδωμι, а βραχυπρόσοδον — съ ὀλιγοπρόσοδον, а διὰ βασιλείου γράμματος — съ δ' ὁρισμοῦ.

[4]) ἡ θεία κίνησις = *собст.* „мановение божие", „киване въ знакъ на съгласие", оттука пренос. „воля божия".

продумали на страна нѣкаква по-гореща речь, която намеквала за възстание и за онова, което тѣ ще извършатъ, следъ като се върнатъ у дома си: отъ тѣхъ по-дързъкъ и по-грубъ билъ особено Асѣнь, който следъ като билъ обруганъ за безсрамието, бива битъ по лицето по заповѣдь на севастократоръ Ивана. И тъй, безъ да постигнатъ нѣщо и крайно оскърбени, тѣ се върнаха назадъ. Но каква речь би могла да предаде, какво извършиха противъ ромеитѣ тия нечестивци и безбожници, и какъвъ разказъ ще обхване толкова Илиади отъ злочестини?“[1])

По-нататъкъ Никита разказва, при какви обстоятелства двамата братя, Петъръ и Асѣнь, успѣли да повдигнатъ народа противъ ромеитѣ. „Власитѣ първомъ се бавили и се стѫписвали отъ възстанието, въ което ги увличали Петъръ и Асѣнь, понеже съ подозрение гледали на това (вариан. ἐργῶδες = мѫчно) предприятие. Обвинявайки сродичитѣ си въ тая страхливость, еднокръвнитѣ (братята) издигнали единъ молитвенъ домъ въ името на великомѫченикъ[2]) Димитра и, като събрали въ него отъ двата народа (т. е. отъ българи и власи)[3]) много обхванати отъ бѣсъ (побъркани),[4]) съ налѣни съ кръвь и размѫтени очи, съ разпустнати коси и изобщо хора съ всички признаци, че тѣ действуватъ, бидейки обхванати отъ бѣсове,[5]) внушили имъ високо да викатъ, какво Богъ съблаго-

---

[1]) Nicetas, ib., p. 481, 17 — 483, 4. — Въ Синопсиса е значително съкратенъ пасажътъ: ὑποτονθόρυσαν . . . συμπεριλήψεται = „Тогава тѣ измармэрали . . . върнаха назадъ“.

[2]) У Никита стои καλλιμάρτυρος — епитетъ рѣдко употрѣбителенъ; обикновено св. Димитъръ Солунски се нарича μεγαλομάρτυρος, т. е. великомѫченикъ, както е въ Синопсиса.

[3]) Nicetas, ib., p. 485, 11-12: πολλοὺς τῶν δαιμονολήπτων . . . ἐξ ἑκατέρου γένους. Тукъ τὸ γένος по никой начинъ не значи „полъ“, както нѣкои разбиратъ, а „родъ, народъ, племе“, както се види отъ израза: τοῦ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων γένος. Вж. по-долу, п. т., ред. 15—16. — Ср. В. Г. Васильевскiй, п. т., стр. 176.

[4]) Въ Синопсиса следъ δαιμονολήπτων се чете: οὓς Ἀσθενάρια τινες ὀνομάζουσιν, т. е. „които нѣкои наричатъ астенарии“.

[5]) Nicetas, ib., p. 485, 10-14: εἰς ὃν πολλοὺς . . . διαπράττονται = „като събрали . . . отъ бѣсове“ въ другъ рѫкописъ (ib. s. l.) се чете: καὶ ἐν αὐτῷ πολλοὺς δαιμονλήπτους, ἅτινα καὶ ψυχάρια ὀνομάζουσι, περισυνάξαντες ἀπὸ διαφόρων

волилъ да (надари) българския и влашкия народъ (γένος) съ свобода и опредѣлилъ да се смъкне отъ тѣхъ дълговременния яремъ и какво поради това мѫченикътъ Христовъ[1]) Димитъръ напустналъ главния градъ Солунъ и тамошния храмъ и пребѫдванията си между ромеитѣ и дошелъ при тѣхъ, за да имъ бѫде помощникъ и сътрудникъ въ тѣхното дѣло. Въздържайки се за кѫсо време, тия побъркани хора, като се събрали неочаквано повече съ духъ, въ припадъкъ на епилепсията почнали отново да се тръшкатъ и да викатъ съ вдъхновенъ и пронизителенъ гласъ, че не е вече време да се седи, а да се вземе орѫжие въ рѫка и дружно да се върви противъ ромеитѣ; залавянитѣ пъкъ презъ войната да не се оставятъ живи, а безмилостно да се избиватъ и изгарятъ, и да не отпущатъ за откупъ, нито да се склоняватъ отъ молби, нито да се смекчаватъ предъ колѣнопреклонни просби, а, като нѣкои адаманти (алмази), да не се поддаватъ на всѣки повикъ за помощь и да изтрѣбватъ до кракъ всички заловени. Следъ като съ такива пророчества склонили цѣлия народъ, всички се въорѫжили и, понеже отъ самото начало работитѣ по възстанието тръгнали сполучливо, тѣ още повече се увѣрили, че Богъ покровителствува тѣхната свобода“.[2])

γενῶν, καὶ ἑτέρους ἀναξομαλίους καὶ κουτρουλοῦς κωραγίους, πράττοντας ὅσα καὶ οἱ δαιμονιακοὶ ποιοῦσι, τύπτοντες ἑαυτοὺς μετὰ σιδήρων, т. е. „и, като въ него (молитв. домъ) събрали, многома обвзети отъ бѣсъ, които наричатъ душички, отъ различни народи и други гологлави и дръзки лудничави, които вършили това, което и побѣснѣлитѣ правятъ, удряйки себе си съ желѣза“ и пр. Тукъ е важно това, че побърканитѣ били събрани „отъ различни народи“, а не само отъ българи и власи.

[1]) Въ Синопсиса вм. χρηστομάρτυρος стои: τὸν Μυροβλύτην μέγαν μάρτυρα, т. е. „Мироточивия великъ мѫченикъ“.

[2]) Цѣлия пасажъ у Никита, стр. 486, 1-12: ἀνακωχευόμενα . . . τὸν θεόν = „въздържайки се. . . тѣхната свобода“, съставительтъ на Синопсиса съкратилъ така: οὐ χρὴ ἀντίστασθαι τῇ βουλῇ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὅπλα λαβεῖν καὶ τοῖς Ῥωμαίοις ὅσῃ δύναμις ἀνταγωνίζεσθαι τοιοῦτον βοηθὸν ἔχοντας τὸν μέγαν Δημήτριον, τοὺς δὲ Ῥωμαίους ὅσους ἂν εἰς χεῖρας λαβεῖν ἰσχύσωσιν ξίφει διαχειρίζεσθαι, μηδεμίαν φειδὼ τούτων λαμβάνοντας. ὑπὸ τῶν τοιούτων οὖν ψευδοπροφητῶν τὸ ὅλον ἔθνος κατὰ Ῥωμαίων ἐκπολεμωθέντες εἰς ἐχθροὺς ἀσπόνδους ἅπαντες τουτοῖς ἐγένοντο, т. е. „не трѣбва да се противопоставятъ на божието желание (воля), но да взематъ орѫжие и, имайки такъвъ помощникъ като великия Димитра, да

Приведенитѣ тукъ два разказа на Н. Акомината не сѫ изложени въ хронологиченъ редъ, защото въ първия се разказва, какъ е избухнало възстанието, а въ втория — какъ е било подготвено, следъ като власитѣ се отказали да вематъ участие въ него; очевидно, второто, т. е. подготвянето е предхождало първото, т. е. избухването. Впрочемъ това се види и отъ следнитѣ думи на Никита, които стоятъ предъ началото на втория разказъ: „Следъ като мизийцитѣ решиха открито възстание, и главатари на това зло станаха ония, за които казахъ, императорътъ излѣзе противъ тѣхъ; не трѣбва обаче да се оставятъ безъ внимание и следнитѣ неспоменати обстоятелства“.[1]) Очевидно, писательтъ се връща назадъ, т. е иска да разкаже това, което е предхождало възстанието. Обаче и съобщението, че Исаакъ Ангелъ тръгналъ въ походъ противъ възстаницитѣ веднага следъ прокламирането на възстанието, хронологически сѫщо така не е вѣрно, защото преди първия си походъ императорътъ изпращалъ, както ще видимъ по-нататъкъ, и други пълководци противъ тѣхъ.

Георги Акрополитъ пъкъ за възстанието пише следното: „Когато императорътъ Исаакъ управляваше въ Цариградъ и съпругата му се бѣ поминала, той взелъ за жена тая, за която се каза, че произлизала отъ Маджарско, именно дъщерята на маджарския господарь. Понеже желаелъ да направи царска сватба, трѣбвало да станатъ и значителни разноски. Поради това отъ цѣлата ромейска империя (ἐξ ἁπάσης τῆς Ῥωμαίων ἐπαρχίας) почнали да събиратъ овци, свине и волове; понеже България развъжда тия (животни) повече отъ другитѣ (страни), то и повече се поискало отъ нея. Българското племе (φῦλον) отъ самото начало било съвсемъ враждебно на ромеитѣ и

се впустнатъ въ борба съ ромеитѣ, колкото иматъ сила, а колкото ромеи тѣ ще бѫдатъ въ сила да уловятъ въ рѫце, съ мечъ да убиватъ, безъ да получатъ каквато и да било тѣхна пощада. И тъй, следъ като съ такива лъжепророчества се въорѫжи цѣлиятъ народъ противъ ромеитѣ, всички станаха за тия (последнитѣ) непримирими врагове“.

[1]) Nicetas, ib., p. 485, 3-6: Τῶν δὲ Μυσῶν ἀποστασίαν μελετησάντων περιφανῆ, καὶ ἀρχηγῶν τοῦ κακοῦ τοῦδε ὧν εἴρηκα γεγονημένων, ἔξεισι βασιλεὺς κατ' αὐτῶν. Χρὴ δὲ κἀκεῖνα μὴ παριδεῖν ἀνιστόρητα.

имъ причинило много войни, поробвания и превземания на градове и хиляди други бедствия. И това ставало въ течение на много години, докато най-сетне било покорено отъ императора Василия, когото поради това мълвата нарекла Българоубиецъ. И тъй до императоръ Исаака тоя покоренъ народъ (τὸ γένος) плащалъ данъкъ на ромеитѣ, и поради казаната причина намислилъ бунтъ: възстава нѣкой-си на име Асѣнь и царува надъ страната, като си подчинилъ цѣлата область Хемска чакъ до Дунавъ".[1])

И тъй, споредъ Никита Акоминатъ, главната причина, която предизвикала възстанието въ северна България, било откарването на добитъка на населението поради царската сватба, съ други думи, по случай своята сватба съ Маргарита, 10-годишната дъщеря на маджарския краль Бела III, Исаакъ Ангелъ поискалъ да нареди народна трапеза; но понеже за това дѣло били потрѣбни голѣми разноски, а пъкъ поради скжперничеството си не искалъ да разходва държавни срѣдства, императорътъ решилъ да набави всичкия материалъ безплатно отъ частнитѣ имоти. Споредъ Георгия Акрополитъ, той разпоредилъ да събиратъ отъ цѣлата империя (както и въ посочения вариантъ: „отъ подвластнитѣ нему градове и страни") овци, свине и волове, но, понеже България развъждала тия животни повече отъ другитѣ страни, то отъ нея билъ откаранъ повече добитъкъ. Съ тая си разпоредба Исаакъ Ангелъ въоржжилъ противъ себе си и противъ ромеитѣ „най-вече варваритѣ по Стара-планина, които по-преди се наричали мизийци, а сега се казвали власи". Това последно изречение съставительтъ на Синопсиса предава така: „варваритѣ по Хемската планина, които по-преди се наричали мизийци, а сега власи и българи". Дали последната дума „българи" е прибавена отъ Теодоръ Скутариотъ, за когото е било цѣлъ абсурдъ, че възобновата на българското царство се приписвала на власитѣ, или тя е стояла въ първообразния текстъ на Никита, и отпосле пре-

[1]) G. Acropolites, ib., p. 18, 6-25. — Съставительтъ на Синопсиса, макаръ да излага възстанието споредъ разказа на Н. Акомината, предава тоя сжщия разказъ съ незначителни измѣнения, п. т., стр. 457, 17-30.

писвачитѣ отъ омраза къмъ българитѣ[1]) я изпустнали, не може да се установи, защото историческата наука все още не притежава едно критическо издание на Акоминатовата история. Обаче, като имаме предъ видъ: 1. че самъ Никита по-нататъкъ говори за двойствения етнически елементъ въ възстанието, а именно че двамата братя събрали въ новопостроения молитвенъ домъ побъркани хора „отъ единия и другия народъ“ (ἐξ ἑκατέρου γένους), и че Богъ съблаговолилъ (да надари) съ свобода „българския и влашкия народъ“ (τὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων γένος); 2. че Георги Акрополитъ нищо не споменува, както видѣхме, за власи, а говори само за България, отъ която билъ откаранъ повече добитъкъ, следователно възстаницитѣ сѫ били българи, и по-нататъкъ говори само за „българи“ и за „българско племе“ (τὸ τῶν Βουλγάρων φῦλον); 3. че подъ географския терминъ „мизийци“ Н. Акоминатъ е разбиралъ не само власи, но и българи и изобщо населението на северна България,[2]) и 4. че по-късниятъ византийски писатель Георги Кодинъ (XIV. в.), който, при съставянето списъка на византийскитѣ императори по години, за дадената епоха се ползувалъ отъ историята на Н. Акомината, пише, че „при Исаака Ангелъ се почнало възстание на **власи и българи** въ Загорье противъ християнитѣ ромеи, а всѣка душа (т. е. живо сѫщество) била откарана като плячка и цѣлата почти западна страна, която била подъ ромейска власть, била опустошена“,[3]) — налага се да приемемъ второто предположение въ горната алтернатива, т. е. че въ първоначалния текстъ сѫ стояли и двѣтѣ имена „власи и българи“

---

[1]) Това се установява съ туй, че много преписи отъ историята на Никита сѫ подлагани на измѣнения съ разни прибавки и приписки, въ които ясно е изразена тая омраза. Вж. Θ. Успенскій, Образованіе, стр. 256, прим. 1.

[2]) За това вж. подробно у В. Н. Златарски, Потеклото на Петра и Асѣня и пр. СпБАк. книга 45 (22) (1933), стр. 29—41.

[3]) G. Codinus, De annorum et imperatorum serie, ed. Bon. (1843), p. 160, 22 — 161, 9: ἐβασίλευσε ὁ κύριος Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος ἔτη θ'. ἐπ' αὐτοῦ ἔσχεν ἀρχὴν ἡ ἐν Ζαγορίᾳ Βλάχων καὶ Βουλγάρων κατὰ χριστιανῶν Ῥωμαίων ἐπανάστασις, καὶ ἐλεηλατίσθη πᾶσα ψυχὴ καὶ ἠφανίσθη πᾶσα σχεδὸν δυτικὴ χώρα, ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν οὖσα ἐπικρατείαν.

Впрочемъ това се потвърдява и отъ по-нататъшното изложение на Н. Акомината. „Като се надѣвали, пише той, на недостжпнитѣ мѣста и се облѣгали на твърде многобройнитѣ крепости (τὰ φρούρια), разположени високо на стръмни скали, тѣ (οὗτοι) изобщо били надменни спрямо ромеитѣ". Подъ „тѣ" би трѣбвало тукъ да разбираме власитѣ, за които преди това се само споменува; но такова разбиране не позволява самиятъ текстъ. Както е известно, власитѣ, като чергарско и скотовъдно население,[1]) сж живѣели по планинитѣ, и то тамъ, гдето тѣ сж намирали мѣста, сгодни за развъждания отъ тѣхъ добитъкъ, но тѣ никога не сж обитавали въ крепости; напротивъ, тѣ не само не сж живѣли въ крепости, но и не се пропущали въ градоветѣ и особено въ крепоститѣ имъ поради тѣхното вѣроломство. Ето какво пише за тѣхъ Какавменъ въ своя „Стратегиконъ" подъ § 188: „Ако пъкъ тѣ (власитѣ) поискатъ (*разб.* въ време на война) да въведатъ своитѣ жени и деца въ нѣкой градъ въ Романия, то позволи имъ да ги въведатъ, но само не въ крепостьта, а нека тѣ да оставатъ вънъ. И ако власитѣ пожелаятъ да споходятъ своитѣ семейства, то нека тѣ да влизатъ по двама или трима и, когато тия излѣзатъ, нека тогава да влѣзатъ други. Нагледвай тогава съ внимание стенитѣ и вратитѣ. Ако ще постжпвашъ така, ти ще бждешъ въ безопасность; ако ли позволишъ на многома да влѣзатъ при семействата си, то градътъ ще бжде предаденъ отъ тѣхъ, и ти ще бждешъ ухапанъ отъ тѣхъ, като отъ аспидъ, и тогава ще си припомнишъ моитѣ съвети. Ако пъкъ спазвашъ това, то и тѣхъ ще държишъ подъ властьта си, и самъ ще бждешъ безъ грижи."[2])

---

[1]) Anna, lib. VIII, cap. 3; II, p. 8, 12-13: ὁπόσοι τε ἐκ Βουλγάρων καὶ ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἵλοντο (Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν οἶδε διάλεκτος). За това мѣсто Ѳ. Успенски пише: „Анна замѣчаетъ, что поводомъ къ названію Болгаріи Валахіей билъ ἡ κοινὴ διάλεκτος, заимствуванный у пастушескаго населенія" (Образованіе, стр. 104). Очевидно, что Успенски не разбралъ, че ἡ κοινὴ διάλεκτος значи не общиятъ езикъ, а простиятъ, обикновениятъ езикъ. Смисълътъ на това изречение е: тия, които водятъ чергарски животъ, простиятъ езикъ ги нарича власи; тѣхъ Анна рѣзко отличава отъ българитѣ.

[2]) Вж, Strategicon, ib., p. 75, 2-12. — В. Г. Васильевскій, Совѣты и разказы и пр., п. т., стр. 155—156.

Наистина, въ Тесалия, която XII. вѣкъ се наричала Велика Влахия,[1]) тѣ сж живѣели и въ села (χωρία),[2]) обаче власитѣ тамъ сж били въ компактна маса, когато въ другитѣ области на полуострова тѣ чергували отъ мѣсто на мѣсто споредъ годишнитѣ времена.[3]) И тъй, тия, които се надѣвали на недостжпнитѣ мѣста и се уповавали на своитѣ крепости, по никой начинъ не сж могли да бждатъ чергаритѣ власи, а само мѣстнитѣ жители — българитѣ, респек. тѣхнитѣ първенци — роднитѣ воеводи.

Северна България, както видѣхме, напустната отдавна отъ византийскитѣ административни и военни власти поради изключителнитѣ условия, въ които тя се намирала презъ времето на византийското владичество, твърде отрано била предоставена на собствената си сждба отъ цариградското правителство и de facto тя се бѣ отдѣлила отъ империята отдавна; въ нея само отъ време на време се явявали императорски чиновници да събиратъ данъкъ, при което населението е гледало на тѣхъ като на грабители и не веднажъ е изказвало своята враждебность къмъ тѣхъ. При такива обстоятелства и при оня непрестаненъ притокъ на нови безпокойни, надъхани съ свободенъ духъ етнически елементи, националното самосъзнание тамъ се запазило много по-добре, духътъ на свободата тамъ не е угасвалъ. Населението обаче не е било въ състояние да прояви инициатива, за да се раз-

[1]) Nicetas, ib., p. 841, 14-15: ἄλλος τις τὰ Θεσσαλίας κατέχων μετέωρα, ἃ νῦν μεγάλη Βλαχία κικλήσκεται, τοπάρχης ἦν τῶν ἐκεῖ.

[2]) Anna, lib. V, cap. 5; II, p. 169, 22-23: κατῆλθε εἰς Ἐζαβάν. χωρίον δὲ τοῦτο Βλαχικὸν τῆς Ἀνδρωνείας ἔγγιστα διακείμενον.

[3]) Когато въ 1066 год. тесалийскитѣ власи намислили да вдигнатъ бунтъ противъ императора и се обърнали къмъ Никулица Лариски, тогавашния управитель на тема Еллада, за съветъ, той между другото ги попиталъ: „Где е сега вашиятъ добитъкъ и где сж вашитѣ жени?“ Тѣ отговорили: „въ планинитѣ на България“, защото, пише Кекавменъ, тѣ иматъ такова правило, че добитъкътъ и семействата имъ отъ априлъ месецъ до септемврий прекарватъ по високитѣ планини и въ най-студенитѣ мѣста. „Въ такъвъ случай, казалъ той (Никулица), не биха ли заграбили вашия добитъкъ тамошнитѣ жители, които сега държатъ страната на императора“. Следъ тия думи власитѣ се отказали временно отъ замисъла си. — Strategicon, ib., p. 68, 31 — 69, 7. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 90.

вие самó въ самобитно тѣло и да си възвърне своята политическа самостойность. Винаги изложено не само на гнета на византийската администрация, военна и фискална, но и на постоянни нападания и грабежи на разни варварски племена, то се намирало въ най-тежко социално-економическо положение, а откжснато и забравено отъ централната власть, то е търсило защита и убѣжище у представители на висшето българско съсловие — у мѣстнитѣ воеводи-първенци, около които то се събирало и къмъ които то насочвало погледитѣ си въ усилни минути.

Надали може да се мисли, че българскитѣ воеводи-боляри следъ покорението на източната половина на първото царство по-напредъ отъ Ивана Цимисхия, а после отъ Василия II да е било до коренъ изтрѣбено; ние не знаемъ, Цимисхий да е прилагалъ такива репресивни мѣрки въ източната половина на царството, каквито приложи Василий II въ западната половина, па той е нѣмалъ и време за подобни мѣрки; неговата дейность въ това отношение се ограничила само съ етнически промѣни, защото той пресели въ източната половина, и то само южно отъ Стара-планина, доста многобройни арменски колонисти. Обикновено се посочва на това обстоятелство, какво още рускиятъ князъ Светославъ, следъ завоеванието на източната половина на първото царство, билъ съвсемъ изтрѣбилъ тамъ българското болярство.[1]) Но преди всичко отпадането на българитѣ въ северна и североизточна България, което се изразило въ това, че тѣ се отказали да признаватъ византийската власть, и присъединението имъ къмъ западната — свободната половина на царството, което последвало веднага следъ смъртьта на Ивана Цимисхия въ 976 г.,[2]) ясно говорятъ, че и тая часть отъ българското царство не е била останала безъ водачи-първенци, защото безъ такива тамошното население, което бѣ крайно разнебитено и съсипано както презъ руското нашествие 968—970, тъй и презъ

---

[1]) П. Мутафчиевъ, Русско-болгарскія отношенія при Святославѣ. Seminarium Kondakovianum, IV (1931), стр. 90–91.

[2]) Вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр., т. I, ч. 2, стр. 642—643.

руско-византийската война (971—972) въ България, едва ли би се решило само́ на такава една смѣла и мѫчна акция. Освенъ това и Василий II не по-малко бѣ или изтрепалъ, или изселилъ въ далечнитѣ източни области на империята представителитѣ на българското болярство отъ западната половина на първото царство, обаче, както въ първото голѣмо възстание въ 1040—1041 г., тъй и въ второто въ 1072 г. ние виждаме да заставатъ на чело пакъ български първенци — българи боляри, следов. и въ северна България тѣ не сѫ могли да изчезнатъ така безследно, защото самитѣ условия на живота, па и помощьта, която тѣ намирали въ наводнилитѣ страната презъ XI. и XII. вѣкъ нови етнически елементи, имъ спомагали не само да се запазятъ стопанско-економически, но и политически да се засилятъ. Не трѣбва да се забравя още и това, че българското болярство е пострадало главно въ източната часть на северна България, когато въ срѣдната и западната то останало малко засегнато. Следъ Василия II пъкъ владението на северна България бѣ повече номинално, отколкото коренно; неговата реформаторска дейность, доколкото засега е известно, не засегнала вѫтрешната наредба въ тоя край, още повече че установеното тамъ отначало и засилено отъ царь Симеона строго съсловно дѣление никакъ не противоречило на принципитѣ на византийския монархизъмъ.

И тъй българското болярство въ северна България и презъ времето на византийското владичество не е могло да изчезне. Неговитѣ представители — мѣстнитѣ воеводи продължавали да владѣятъ своитѣ обширни земи съ прикрепеното къмъ тѣхъ население, количеството на което поради различни економически нужди и лишения все повече се уголѣмявало; тѣ сѫ живѣели, споредъ думитѣ на Н. Акомината, като полунезависими управители въ своитѣ добре укрепени градове-крепости, „повечето или дори всички построени на стръмни скали и на задоблачни висини“ по севернитѣ предгория на Стара-планина,[1]) гдето тѣ се считали напълно без-

[1]) Nicetas, ib., p. 487, 17-19: ταῖς ἐκεῖσε πόλεσιν, αἳ πολλαὶ μὲν εἰσι κατὰ τὸν Αἷμον, αἱ δὲ πλείους ἢ γοῦν ἅπασαι σχεδὸν ἐπὶ πετρῶν ἀποτόμων καὶ περινεφῶν γηλόφων πεπολισμέναι.

опасни и силни. Само по себе си се разбира, че и мисъльта да се вдигне възстание за отцепване отъ империята, което е равносилно на освобождение отъ владичеството на Византия, е могла да се породи само въ срѣдата на тия български първенци-воеводи, защото само тѣ сж могли да се решатъ на такова смѣло и голѣмо предприятие и, спомняйки на народа за неговото историческо славно минало, да го подготви къмъ него, и главно да му даде и необходимитѣ срѣдства, а не въ срѣдата на чергаритѣ власи, които никога по-рано не сж били организирани въ отдѣлна държава, нито сж могли да образуватъ такава, защото поради низката степень на културното имъ състояние у тѣхъ е липсвала всѣка идея и дори понятие за държавничество, тѣсно свързано съ националната имъ индивидуалность; тѣ сж се грижили само за развитието на своето скотовъдство и сж се занимавали, както ще видимъ, и съ разбойничество. Най-сетне общиятъ стремежъ на знатнитѣ аристократически родове въ Византия особено въ XII. вѣкъ, „представителитѣ на които, споредъ думитѣ на единъ съвременникъ, безъ да хабятъ силитѣ си за образование и приготвяне за обществена дейность, съ завистъ погледвали на царскитѣ украшения, като обмисляли времето, когато и тѣ ще протегнатъ ржка къмъ тѣхъ“,[2]) не е могълъ да не проникне и между българскитѣ мѣстни воеводи, които по сила и значение въ страната едвали сж отстжпвали на другитѣ знатни родове въ останалитѣ части на империята.

По-нататъкъ. Самата идея за възстание и отцепване отъ империята не е могла да възникне така инцидентно, както тя се представя отъ Никита Акоминатъ. Самото предприятие било отъ такъвъ характеръ, че, за да се подготви съ пълна увѣреность въ неговия успѣхъ, потрѣбно било не малко време и срѣдства, па и самото възникване на идеята несъмнено трѣбва да се свърже съ онова освободително движение, което къмъ това време се бѣ почнало въ съседната на България славянска земя — Сърбия. Тамъ великиятъ жупанъ Стефанъ Немань, веднага следъ смъртьта на Мануила I Комнинъ, поискалъ да

---

[2]) Вж. Ѳ. Успенскій, Образованіе, стр. 124.

използува, отъ една страна, почналата се въ това време борба въ Цариградъ по въпроса, кой да стане настойникъ и съуправитель на малолѣтния императоръ Алексия II (1180—1193), за да почнатъ нахлуванията си въ долината на р. Морава и въ южна Далмация и Дукля, а отъ друга—нападенията на маджаритѣ въ империята. Маджарскиятъ краль Бела III (1173—1186), който бѣ жененъ за сестрата на византийската императрица Мария, жената на Мануила Комнинъ, презъ времето на своето прекарване въ Цариградъ подъ име Алексий кесарь, щомъ се научилъ, че узурпаторътъ-императоръ Андроникъ I Комнинъ (1183—1185), следъ като билъ прогласенъ за управитель на малолѣтния Алексия II, арестувалъ и изпратилъ въ мънастирь императрица Мария,веднага нападналъ пограничнитѣ крепости Бѣлградъ и Браничево (1182); а когато въ 1183 год., следъ като императрицата била обвинена въ измѣна и предадена на смърть, Бела III подновилъ нападенията си, Стефанъ Неманъ, окураженъ отъ новитѣ успѣхи на маджаритѣ, сключилъ съюзъ съ краля и се обявилъ противъ Византия, като се отказалъ да признава върховната власть на византийския императоръ, закрепена въ Сърбия още отъ Мануила Комнинъ. Съюзницитѣ навлѣзли въ северозападнитѣ български области, опустошили жестоко Бѣлградъ, Браничево, Равно, Нишъ и Срѣдецъ и разрушили тѣхнитѣ стени така, че, когато подиръ шесть години кръстоносцитѣ отъ третия походъ минавали презъ тия градове, тѣ ги намѣрили въ развалини. Къмъ времето на тоя походъ се отнася пренасянето мощитѣ на св. Иванъ Рилски отъ Срѣдецъ въ Маджарско.[1]) Противъ тѣхъ били изпратени известнитѣ тогава ромейски пълководци Андроникъ Лампардъ и Алексий Врана. Но и двамата не останали на театра на военнитѣ

---

[1]) Споредъ думитѣ на патриархъ Евтимия Търновски, маджарскиятъ краль, като чувалъ много за чудесата на светеца, заповѣдалъ да се пренесатъ мощитѣ му отъ Срѣдецъ и да ги положатъ въ църквата на гр. Остригонъ (Strigonium, мадж. Esztergom, сег. гр. Гранъ на срѣдни Дунавъ, сев.-зап. отъ Буда-Пеща), гдето тѣ не преставали да проявяватъ чудотворната си сила въ много и различни случаи. — E. K a l u ž n i a c k i, Werke usw., cap. XI, стр. 21—23. — Вж. К. J и р е ч е к, Историја Срба, св. I, (1922), стр. 194—195. — С ж щ и я т ъ, Пжтувания II, стр. 10.

действия, защото Лампардъ, за да избѣгне наказанието отъ Андроника I, спасявалъ се съ бѣгство въ Мала-Азия, гдето мислилъ да вдигне бунтъ противъ новия императоръ, но билъ предупреденъ, като измѣнически билъ предаденъ на Андроника I, и ослѣпенъ изпратенъ въ мънастирь.[1]) Алексий Врана пъкъ, който принадлежалъ къмъ ония хора, които се ползували съ благоволението на Андроника I, следъ бѣгството на Лампарда, наскоро се върналъ въ Цариградъ и билъ изпратенъ противъ възстаналитѣ заедно съ никейци и прусийци лопадийци въ Мала-Азия.[2])

Това лесно отцепване на Сърбия отъ Византия, въ което се изразило събуждането на националното съмосъзнание у южнитѣ славяни, намѣрило своя отгласъ и между българитѣ. Благодарение на това, че къмъ срѣдата на XII. вѣкъ бѣ настанало едно относително рѣдко спокойствие въ североизточна България, населението могло да се предаде на миренъ трудъ и да достигне известно благосъстояние, изразено главно въ оживяването на търговията и процъвтяването на долно-дунавскитѣ градове, за който ни съобщава арабскиятъ пѫтешественикъ Идризи, който тъкмо въ срѣдата на XII. вѣкъ (ок. 1153 год.) бѣ пропѫтувалъ по тия градове.[3]) А испанскиятъ евреинъ пѫтешественикъ Вениаминъ Туделски, който дохождалъ въ Византия презъ втората половина на XII. вѣкъ († 1173), пише следното: „Цѣлото грѫцко царство трѣбва да плаща на държавата ежегодно данъкъ; градоветѣ сѫ дотолкова пълни съ злато, пурпуръ и коприна, че такива здания съ съответното богатство не може нийде повече да се видятъ. Твърдятъ, че налозитѣ само отъ столицата донасятъ всѣки день 20 хиляди жълтици, — сума, въ състава на която влизатъ постѫпления за търговски помѣщения, митнишки доходи и т. н. Гърцитѣ, сегашнитѣ обитатели на страната, сѫ твърде богати съ злато и драгоценни камъни; тѣ се обличатъ въ коприна, обработена съ злато, яздатъ на коне, подобни на княжески синове. Страната е твърде обширна, богата съ плодове; но и

---

[1]) Nicetas, ib., p. 359, 9 — 361, 14.

[2]) Ibidem, p. 363, 17-20.

[3]) W. Tomaschek, каз. ст., стр. 9 и 15.

хлѣбъ, месо и вино има въ такова изобилие, че никаква друга страна не може да се похвали съ такова богатство. Жителитѣ сѫ вещи въ грѫцката литература; съ една речь, тамъ живѣятъ щастливо, всѣки подъ своята лоза (асма) и смокиня.[1])

Но въ сѫщото време това затишие и свързано съ него благосъстояние дало възможность на българското население въ областьта между Дунавъ и Стара-планина да помисли и за подобрение на политическото си положение. Поддържани отъ онова смѣсено население отъ разни езици въ нѣкои голѣми градове по Дунавъ, за което ни говори М. Аталиатъ и което, проникнато отъ свободенъ и воленъ духъ, не се примирявало съ византийската власть и, ако я допускало тамъ, то само въ силата на известни спогодби, българскитѣ мѣстни воеводи вече помислили за свалянето на чуждото владичество; лесното пъкъ отцепване на Сърбия отъ империята имъ показало, че всѣко подобно предприятие биха могли да извършатъ съ сѫщия успѣхъ, следъ като то бѫде добре подготвено въ страната. За това подготвяне твърде много спомогнало вѫтрешно неустойчиво положение, което империята преживявала презъ неспокойното царуване на Алексия II Комнинъ и особено презъ бурното управление на престарѣлия Андроника I Комнинъ, когато се почнали голѣми външни нападения и твърде опасни вѫтрешни политически и социални движения.

Но, ако работитѣ на империята благоприятствували за намисленото възстание въ северна България, то неговитѣ инициатори срещнали не малко мѫчнотии въ приготвянето му. Преди всичко първиятъ и най-важенъ и въ сѫщото време и най-мѫченъ и най-деликатенъ въпросъ, който обикновено се изпрѣчва въ подобно предприятие, билъ: кого да поставятъ начело на движението, или съ други думи, кому да се повѣри властьта. Както видѣхме, Михаилъ Пселлъ, историкъ-философъ отъ срѣдата на XI. вѣкъ, пише, че българитѣ имали обичай да поставятъ за началници на своя народъ само лица

---

[1]) Die Reisebeschreibungen des Benjamin von Tudela, von N. Adler. II Jerusallm 1903, S. 17—18, у А. А. Васильева, п. т., стр. 102.

отъ царски родъ.[1]) Обаче къмъ края на XII. вѣкъ не само въ България, но и въ Византия не останали никакви представители отъ бивши български царски родъ, или, ако е имало, тѣ бѣха се вече съвсемъ отчуждили отъ отечеството на своитѣ дѣди и бащи, и забравили за българското си потекло, така че налагало се да се избере водачъ изъ срѣдата на северо-българскитѣ воеводи. Но, както изглежда, и въ тоя случай между тѣхъ се появилъ сжщиятъ страхъ, както и въ възстанието презъ 1072 год., да не би да се предизвикатъ завистъ и разпри, ако се решатъ да изберат нѣкого изпомежду си.[2]) Затова тѣхниятъ изборъ падналъ върху двама братя Петъръ или Калопетъръ,[3]) наричанъ първоначално Теодоръ,[4]) и Асѣнь[5])

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 43—44.

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 140—141.

[3]) Ansbertis, Historia de expeditione Friderici imperatoris, edit. A. Chroust, Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I. Berlin 1929 (MGH nova series, t. V) p. 33. 5, 10-11; 58, 12, 13; 69, 24: Kalopetrus-Cp. Historia Peregrinorum, ib., p. 135, 11; 149, 13.

[4]) Вж. Синодикъ на царь Борила по изд. на М. Г. Попруженко, София 1928, стр. 77, § 92. — Ако първоначалното му кръстно име било Теодоръ, а отпосле билъ нареченъ Петъръ, подъ което име той действува въ историята, то не подлежи на никакво съмнение, че повторно е билъ нареченъ така въ честь на Петра Дѣлянъ, водачътъ на възстанието въ 1040—41 год., както и Константинъ Бодинъ бѣ прекрѫстенъ въ Петъръ въ възстанието въ 1072 год. — Вж. тукъ по-горе, стр. 142.

[5]) Въ домашнитѣ и изобщо въ славянскитѣ извори това име се пише **Асѣнь**, съ изключение въ житието на св. Сава Сръбски, написано отъ Теодосия (сръбски писатель отъ края на XIII. или началото на XIV. в.), дето името на царь Иванъ Асѣня II е написано **Асань** (вж. по изданието на Ђ. Даничича, Београд 1860. стр. 178, 199, 203, 205, 209, 213), но сжщиятъ пише и **Асень**, (п. т., стр. 171 и 173). Тая двойственость въ написа на едно и сжщото име у единъ и сжщия авторъ показва, че първиятъ написъ е сложенъ подъ влиянието на византийската транскрипция 'Ἀσάν, което е произлѣзло пакъ отъ **Асѣнь**, защото звукътъ **ѣ** въ гръцкия срѣдновѣковенъ езикъ следъ звука **с** преминава въ **а**, напр. Просѣкъ въ Πρόσακος. Затова лъжатъ се ония, които въ гръцката транскрипция на името Асѣнь— 'Ἀσάν виждатъ турското име Асанъ или Хасанъ. Сжщо отъ гръцката транскрипция това име се явява у Ансберта и въ Hist. Peregrinorum въ форма Assanius (вж. A. Chroust, п. т., стр. 33, 6; 135, 11; 149, 13). Изобщо въ западнитѣ извори то се чете Assanus, но срѣща се Assen и Azen.

съ прозвище Бѣлгунь,[1]) които сѫ произлизали отъ кумано-български знатенъ родъ, членоветѣ на който сѫ играли въ миналото голѣма политическа роля въ Византия и очевидно сѫ се ползували съ голѣма популярность между населението на северна България.[2]) Освенъ личнитѣ качества на двамата братя и тѣхното знатно потекло при избора имъ не малко влияние е оказалъ, разбира се, и тѣхниятъ кумански произходъ, защото за българитѣ и тѣхнитѣ първенци-воеводи е било повече отъ ясно, че, за да изведатъ до край предприятието съ успѣхъ, тѣмъ е било необходимо да се сдобиятъ съ външна помощь, а такава помощь тѣ сѫ могли да получатъ само отъ куманитѣ, които въ това време бѣха здраво заседнали отвѫдъ Дунавъ въ Молдова, Влашко и Седмиградско, които подъ тѣхна власть вече носили едно общо име Кумания и представяли една внушителна сила.[3])

Застанали по тоя начинъ начело на освободителното движение, Петъръ и Асѣнь се заловили да го подготвятъ така, че цѣлото население на страната, българско и небългарско, да вземе участие въ него, за да го довършатъ съ успѣхъ. Обаче, докато българитѣ съ готовность се притичали къмъ отечествения дългъ, водачитѣ на възстанието срещнали отначало силенъ отпоръ въ влашкото население: „Власитѣ, пише Акоминатъ, изпървомъ се бавили и се стѫписвали отъ възстанието, въ което го увличали Петъръ и Асѣнь, защото съ подозрение гледали на това важно предприятие“. Но за двамата братя се явявало като първа необходимость да увлѣкатъ и власитѣ въ възстанието, защото тѣ не имъ довѣрявали поради тѣхния вѣроломенъ характеръ, който би могълъ не само да повреди на дѣлото, но и съвсемъ да го осуети.

[1]) Синодикъ на царь Борила, п. т., стр. 77, § 91. — Че и това име „Бѣлгунь“ е сѫщо куманско, както и Асѣнь, и значи „знаящъ“, а оттука „мѫдъръ“, „уменъ“, „срѫченъ“, „хитъръ“, вж. Ст. Младеновъ, Потеклото и съставъ на срѣднобълг. **Бѣлгоунъ**, прѣкоръ на царь Асѣня I. СпБАк. кн. XLV (22) (1933), стр. 49—66.

[2]) Вж. В. Н. Златарски, Потеклото на Петра и Асѣня, водачитѣ на възстанието въ 1185 г. Сп. БАк. кн. 45 (1933), стр. 8—29.

[3]) Ѳ. Успенскій, Образованіе и пр., стр. 77 и сл. — Ср. F. Schrader, Atlas de géographie historique. Paris 1896, carte № 24 bis.

И наистина, що за народъ сѫ били тия балкански власи, ще ни покажатъ следнитѣ характеристики. Така Кекавменъ, въ § 186 на своя „Стратегиконъ“ дава следнитѣ съвети: „Заповѣдвамъ на васъ и на вашитѣ внуци следното: Племето (τὸ γένος) на власитѣ — е племе съвършено невѣрно и развратено, което не спазва права вѣрность нито къмъ Бога, нито къмъ императора, нито къмъ сродникъ, нито къмъ приятель, но се старае всички да измами; тѣ (власитѣ) сѫ голѣми лъжци и крадци; тѣ сѫ готови всѣки день да се кълнатъ съ найужасни клетви предъ приятелитѣ си и лесно ги отхвърлятъ; гѣ сключватъ побратимства и влизатъ въ сватовство, но съ това тѣ се само ухитряватъ да лъжатъ простацитѣ. Тѣ никога и къмъ никого не спазватъ вѣрность. . . . Тѣ сѫ страхливци, притежаватъ заешки сърдца, проявяватъ понѣкога дързость, но и това е отъ страхъ. И тъй заповѣдвамъ ви, съвсемъ не имъ вѣрвайте, и ако стане нѣкога бунтъ, и тѣ ще изказватъ присторно обичь и вѣрность и ще даватъ клетва предъ Бога, че ще я пазятъ — не имъ вѣрвайте. По-добре за васъ е да ги не карате да се кълнатъ и отъ своя страна да не имъ давате клетва, но се предпазвайте отъ тѣхъ като отъ злодейци, отколкото да имъ се кълнете и да приемате отъ тѣхъ клетва. Съвсемъ не трѣбва да имъ вѣрвате, освенъ отъ присторство бѫди имъ приятель. Ако пъкъ нѣкога се повдигне бунтъ въ България, както за това вече се каза, и ако тѣ се обявятъ за твои приятели, то и въ такъвъ случай, ако тѣ даватъ клетва, не имъ вѣрвай“.[1]) Това мнение на автора на „Стратегикона“ за власитѣ е отъ първостепенна важность за насъ, защото е изказано отъ човѣкъ, който билъ близко запознатъ съ тесалийскитѣ власи и е заемалъ държавна длъжность въ тема Еллада и е живѣлъ въ Лариса; затова не може да му се откаже авторитетность. Не по-добре се произнася за власитѣ и споменатиятъ европейски пѫтешественикъ, Вениаминъ Туделски. Като споменува за Ровиника (Robinica) и Κυνοποτχμός въ Тесалия, той продъл-

[1]) Strategicon, ib. p. 74,4—75,2. — В, Г. Васильевскiй, п. т., стр. 148(105)—149(106) и 150(107).

жава: „Това е началото на Влахия (старата Тесалия), чиито жители населяватъ планинитѣ; самото племе (gens) носи име власи. По бързина тѣ приличатъ на планински кози; тѣ се спущатъ отъ планинитѣ въ страната на гърцитѣ, за да грабятъ и плячкосватъ; никой не може да ги предизвика съ война, и никой краль не е въ състояние да ги укроти; тѣ не спазватъ християнскитѣ устави и даватъ на синоветѣ си иудейски имена, поради това нѣкои ги считатъ за евреи; тѣ наричатъ евреитѣ свои братя, и когато на тѣхъ нападатъ, само ги ограбватъ, а не убиватъ, както убиватъ гърцитѣ; тѣ живѣятъ вънъ отъ всѣки закони“.[1]) Такива сѫ били тесалийскитѣ власи, отъ които балканскитѣ съ нищо не се отличавали, защото потеклото имъ е едно и сѫщо.

Дали мнението на Кекавмена за власитѣ е било известно на Петра и Асѣня, ние не знаемъ; но по всичко изглежда, че тѣ сѫ добре познавали нравитѣ и обичаитѣ на власитѣ, които и въ втората половина на XII. вѣкъ си останали сѫщитѣ, както това показватъ думитѣ на Вениамина Туделски; освенъ това и традицията имъ бѣ запазила и донесла, каква долна роля сѫ играли власитѣ въ българското минало, като се почне отъ втората половина на X. вѣкъ, когато сѫщитѣ тия власи убили Давида, най-стария отъ братята-комитопули ок. 976 год„ и чрезъ това станали орѫдие въ рѫцетѣ на Василия II, за да осуетятъ дѣлото на четирмата братя-комитопули;[2]) сѫщо така тѣмъ, несъмнено, е било известно и предателството на власитѣ, които презъ времето на варварскитѣ нападения презъ XI. вѣкъ бѣха тъкмо водачитѣ на печенѣзи и кумани презъ балканскитѣ тѣснини и имъ посочвали

[1]) F. Tafel, De Thessalonica etc. Berolini, p. 473: Haec est Valachiae initium, cujus incolae montes incolunt: gens ipsa Valachorum nomen gerit. Celeritate cum capreolis conferendi, e montibus in Graecornm regionem descendunt,- ut spolium et praedam auferant. Nemo illos bello lacessere potest: neque rex ullus eos domare potest. Christianorum instituta non observant; suisque Judaica nomina imponunt; unde nonnulli Judaeos fuisse asserunt, Judaeosque appellare fratres suos; quumque hos offendunt, eos spoliare, sed non occidere, quemadmodum occidunt Graecos: vivere denique exleges.

[2]) Вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр. т. I ч. 2, стр. 646—647.

пжтя за успѣшна борба противъ ромеитѣ.[1]) Това тъкмо непостоянство и вѣроломство, къмъ които трѣбва да се прибави и страхливость, въ характера на власитѣ сж накарали водачитѣ на възстанието да се отнесатъ съ пълно недовѣрие къмъ тѣхъ отъ опасение, да не би тѣ въ случая да изиграятъ сжщата измѣнническа роля, а да искатъ отъ тѣхъ да вематъ непосрѣдно и активно участие въ възстанието на българитѣ· И наистина, Петъръ и Асѣнь най-сетне постигнали цельта си благодарение на събитията, които въ това време ставали въ империята, и на първо мѣсто норманското нашествие.

Както е известно, следъ „кървавата баня" надъ латинцитѣ въ Цариградъ презъ 1182 г.,[2]) избавилитѣ се на своитѣ кораби италиянци почнали отмъстителна пиратска война; тѣ ограбили брѣговетѣ на южна Тракия чакъ до Солунъ, а църквитѣ и мънастиритѣ изгорили. По-енергично отмъстилъ сицилийскиятъ краль Вилхелмъ II (1166—1189). Презъ юний 1185 г. той изпратилъ една флота отъ 200 военни кораби подъ началството на адмиралъ Маргаритоне и графъ Танкреда Лекски къмъ Драчъ. Но жителитѣ на града подъ ржководството на византийския пълководецъ Ивана Врана не могли да устоятъ противъ многобройната и добре уредена норманска армия, и на 24. юний Драчъ билъ превзетъ съ пристжпъ. Следъ това сицилийскитѣ бойни сили се раздѣлили: сухопжтната войска потеглила направо къмъ Солунъ и, безъ да срещне нейде какъвто и да било отпоръ, на 6. августъ се разположила предъ стенитѣ на втория градъ на империята. На 15. с. м. влѣзла и сицилийската флота въ солунското пристанище и се почнала обсадата. Въ самия градъ нѣмало достатъчно военни сили, защото неромейското население — латинци, евреи и арменци — не било надеждно, и затова колкото храбро и да сж отбивали нападенията на неприятеля пристигналитѣ отъ Пелопонесъ отреди, грузинскиятъ гарнизонъ и солунчани, безъ да се изключатъ женитѣ и монаситѣ начело съ архиепископъ

---

[1]) Вж. тукъ по-горе стр. 214. — Anna, lib. X, cap. 3; II p. 62,28—30

[2]) A. A. Vasiliev, History of the Byzantine Empire. Madison 1929. vol. II, p. 87—88. — Подробно вж. Ф. И. Успенский, Последние Комнины. Начало реакции. Виз. Врем. т. XXV (1917), стр. 10 и сл.

Евстатия, норманитѣ на 24. августъ съ пристжпъ завладѣли долния градъ. Тогава тѣ упражнили надъ ромеитѣ най-жестоко отмъщение, избивайки жителитѣ, а женитѣ изнасилвайки, и най-гнусно осквернение на православнитѣ цръкви и на всичко, което било свето за ромеитѣ. Само благодарение на застжпничеството на архиепископъ Евстатия предъ норманскитѣ пълководци, безобразията били спрѣни, а положението на града станало донейде сносно. Отъ Солунъ една часть отъ сицилийската армия потеглила на изтокъ и завладѣла Сѣръ и Амфиполь, а трета часть достигнала чакъ до Мосинополь.[1])

Петъръ и Асѣнь веднага схванали значението на това събитие за тѣхното дѣло и не искали да изпустнатъ твърде удобния моментъ, когато въ Цариградъ всичкото внимание било съсрѣдоточено въ успѣхитѣ на норманското оржжие. Затова, за да могатъ да извадятъ упорититѣ власи отъ тѣхната страхливость и нерешителность, опитали се да дадатъ религиозенъ характеръ на самото предприятие, като използували слуха, донесенъ и пръснатъ отъ избѣгалото отъ завзетитѣ отъ норманитѣ южнобългарски земи население за грозното падане на Солунъ въ ржцетѣ на страшнитѣ завоеватели, защото великомжченикъ Димитъръ напустналъ тоя градъ.[2]) Споредъ думитѣ на Акомината, двамата братя събрали въ новопостроения молитвенъ домъ, нареченъ въ името на великомжченикъ Димитра, разни епилептици и полупобъркани хора отъ двата народа, които въ срѣднитѣ вѣкове се смѣтали за божи хора, т. е. такива, презъ които божеството говори, и „имъ внушили високо да викатъ, че Богъ съблаговолилъ да надари българския и влашкия народъ съ свобода и опредѣлилъ да се смъкне отъ тѣхъ дълговременния яремъ и че поради това великомжченикъ Димитъръ напустналъ главния градъ Солунъ и тамшния храмъ, като се отказалъ да пребждва между ромеитѣ и дошелъ при тѣхъ, за да имъ бжде помощникъ и сътрудникъ въ тѣхното дѣло".

---

[1]) Ф. Герцбергъ, Исторія Византіи, стр. 319—320. — A. A. Vasiliev, п. т., стр. 92—95.

[2]) Ѳ. Успенскiи, Образованіе, стр. 126—127.

Между това въ Цариградъ станало ново твърде важно събитие: следъ една революция жестокиятъ старецъ Андроникъ I Комнинъ билъ сваленъ, чрезъ което билъ туренъ край на Комнинската династия и била издигната на византийския престолъ династията на Ангелитѣ въ лицето на страхливия и безхарактеренъ Исаака II Ангелъ, който на 12. септемврий 1185 г. билъ прогласенъ за императоръ. Тая нова промѣна на византийския престолъ не малко повлияло върху по-бързата подготовка на възстанието и вдъхвало въ водачитѣ му още по-голѣма увѣреность въ успѣха на предприятието имъ, защото сега имъ предстояло да водятъ борба не съ силнитѣ и страшни Комнини, а съ единъ императоръ, който заедно съ другитѣ си лоши качества, гледалъ на своето издигнато положение като на мѣсто, гдето е могълъ безъ прѣчки и най-удобно да се предава на различни увеселения и изобщо да се занимава почти изключително съ външното представяне на царската власть.[1]) И наистина, Петъръ и Асѣнь не се забавили да използуватъ тая промѣна. Следъ изминаването на известно време отъ първия имъ опитъ да въздействуватъ върху религиозното чувство на българи и власи, двамата братя, щомъ като се научили за политическия превратъ въ Цариградъ, отново прибѣгнали къмъ помощьта на сѫщитѣ епилептици, които, споредъ думитѣ на Акомината, „като се събрали неочаквано повече съ духъ, въ припадъкъ на епилепсията почнали отново да се тръшкатъ и да викатъ силно съ вдъхновенъ и пронизителенъ гласъ, че не е вече време да се седи, а да се вземе орѫжие въ рѫка и дружно да се върви противъ ромеитѣ, а пъкъ залавянитѣ презъ войната да не се оставятъ живи, а безмилостно да се избиватъ и изгарятъ, и да не отпущатъ за откупъ, нито да се скланятъ отъ молби, нито да се смекчаватъ предъ колѣнопреклонни просби, а като нѣкои алмази, да не се поддаватъ на всѣки повикъ за помощь и да изтрѣбватъ до кракъ всички заловени. Следъ като съ такива пророчества, завършва Никита разказа си, склонили цѣлия народъ“, т. е. българи и власи, „всички се въорѫжили“, т. е. решили да вдигнатъ възстание, а пъкъ

---

[1]) Ф. Герцбергъ, Исторія Византіи, стр. 324.

съставительтъ на Синопсиса пише: „всички станаха за тия (ромеитѣ) непримирими врагове“. Но, както изглежда, и следъ това власитѣ се отново отметнали и само следъ като били засегнати материално, тогава се решили да взематъ непосрѣдно участие въ възстанието.

Новиятъ императоръ приелъ управлението, когато империята се намирала въ крайно критично положение: при Мосинополь стояла на лагеръ норманска войска, отдѣлни отреди отъ която нападали и опустошавали съвсемъ свободно страната на изтокъ къмъ столицата, и чакала само да се присъединятъ къмъ нея другитѣ части отъ сицилийската армия, за да продължатъ маршрута си къмъ Цариградъ, а неприятелската флота бѣ достигнала до Мраморно море и сѫщо чакала само да се яви сухопѫтната армия, та да ударятъ задружно на византийската столица; отъ северозападъ пъкъ заплашвали съюзенитѣ маджари и сърби, които следъ завладяването на Срѣдецъ готови били да нахлуятъ по-нататъкъ навѫтре въ империята. Първата задача на Исаака II Ангелъ била да се освободи отъ страшната опасность на норманитѣ, като изпратилъ противъ тѣхъ отличния, опитенъ и способенъ, византийски пълководецъ Алексия Врана. Последниятъ почналъ бързо да отблъсва отдѣлнитѣ отреди поради деморализацията, въ която била изпаднала къмъ това време норманската войска, и при Мосинополь сполучилъ да имъ нанесе доста чувствителенъ ударъ. Тоя пръвъ успѣхъ далъ достатъчно куражъ на императора, за да влѣзе веднага въ преговори съ маджарския краль за миръ. Мирътъ билъ сключенъ и скрепенъ съ брачния съюзъ на Исаака II съ Маргарита, 10-годишната дъщеря на Бела III, който отъ своя страна повърналъ на Византия окупиранитѣ северозападни български области—Бѣлградската, Браничевската и Поморавието като зестра за дъщеря си;[1]) тогава ще да е била призната отъ Исаака II и политическата самостойность на Сър-

[1]) Вж. писмото на папа Инокентия III до маджарския краль Емериха отъ 17. X. 1204 г.: Quod scripsisti, quoniam praedictus Johannitius terram, quam pater tuus sosori tuae, Imperatrici Graecorum, dedit in dotem, detinet occupatam. M i g n e, Patrologia lat. t. 215. col. 414 A.

бия. Това събитие трѣбва да се отнесе къмъ октомврий 1185 год. Обаче сватбата закъснѣла, защото отъ речьта на Никита Акомината, произнесена по случай годявката на императора съ Маргарита, става явно, че годявката е станала преди решителната победа надъ норманитѣ (7. ноемврий), а сватбата следъ последната, и понеже следъ една седмица (отъ 14. XI.) настжпвали коледнитѣ пости, презъ време на които църквата не позволявала да ставатъ сватби, то царската сватба не могла да стане по-рано отъ януарий 1186 год.[1]). Но и при все това, Исаакъ II поради дребнавото си скжперничество, споредъ Н. Акомината, издалъ заповѣдь, щото за предстоещитѣ народни трапези по случай сватбата му да се събира безплатно необходимиятъ за цельта добитъкъ отъ населението, а споредъ Г. Акрополита и варианта на Никита, почнали да събиратъ по цѣлата империя овци, свине и волове; но понеже България развъждала тия животни повече отъ другитѣ страни, то и повече били поискани и откарани отъ нея; сжщо така били наложени и други даждия върху мѣстното население. Тая разпоредба и особено нейното изпълнение било добре дошло за Петра и Асѣня, за да постигнатъ окончателно цельта си — увличането на власитѣ въ общото възстание, защото откарването на добитъка имъ накърнявало силно тѣхното благосъстояние. Така най-сетне българското възстание било съвсемъ подготвено, но до обявяването му се изминало още малко време.

Следъ постигналото ги при Мосинополь поражение, норманитѣ почнали да отстжпватъ безредно. Преследвайки упорито оттеглящия се неприятель, Алексий Врана одържалъ пълна кръвопролитна победа на 7. ноемврий 1185 г. при Димитрица при моста на долна Струма, — победа, която съвсемъ разнебитила норманската армия и предала въ ржцетѣ на ромеитѣ много нормански воеводи и 4 хилядн души пленници. Остатъцитѣ отъ голѣмата сицилийска армия се спасявали въ панически страхъ къмъ Солунъ, гдето въ голѣмо количество били из-

---

[1]) В. Г. Васильевскій, каз. рец., п. т., стр. 191.—Че Никита Акоминатъ произнесълъ въпросната речь по случай годявката, а не сватбата на Исаака II Ангелъ, вж. Притурка № 15.

трѣбени, а оттамъ едни се спасявали въ Драчъ, а други на флотата, която, следъ като не дочакала да се яви сухопѫтна войска по брѣга на Мраморно море, презъ Хелеспонтъ потеглила назадъ, като при това била силно намалена отъ преследващитѣ ги по брѣговетѣ византийски войски, които не имъ позволявали да направятъ десантъ, отъ морскитѣ бурни вѣтрове и отъ гладъ и болести.[1]) Тъкмо презъ времето, когато ромеитѣ били завзети съ това отблъскване на норманитѣ, Петъръ и Асѣнь решили да обявятъ възстанието. Но „като не искали, пише Никита, да вдигнатъ бунтъ безъ всѣки поводъ, тѣ се явили при императора, който билъ на лагеръ въ Кипсела“ (сег. Ипсала), за кѫдето той заминалъ, очевидно, следъ Мосинополското поражение на норманитѣ, за да се намира поблизу до театра на военнитѣ действия, „съ просба да бѫдатъ приети въ войската наравно съ ромеитѣ и да имъ бѫде дарувано съ царска грамота едно малко доходно село, намираще се въ Стара-планина“.[2])

Какъ трѣбва да се разбиратъ тия две претенции, предявени тъй силно и дори самоувѣрено отъ двамата братя? Ако приемането имъ въ войската наравно съ ромеитѣ трѣбвало да бѫде последвано отъ даруването съ царска грамота малодоходно село съ съответната му наоколо земя, то ние несъмнено бихме приели, че Петъръ и Асѣнь сѫ искали да бѫдатъ зачислени въ съсловието на стратиотитѣ. Членоветѣ на това съсловие се дѣлили на богати, отъ които обикновено излизали началствуващи лица въ войската — офицери, и бедни, които изпълнявали службата на прости войници. За военната си служба (въ пехота или конница) тѣ получавали отъ правителството съ нуждната царска грамота известни участъци земя, отъ приходитѣ на които тѣ преживявали, и се пол-

---

[1]) Nicetas, ib., p. 468,7 — 476,21. H. Gelzer, Abriss der bizantinischen Kaisergeschichte въ K. Krumbacher, Geschichte der byzant. Litteratur. 2-te Aufl. München 1897, S. 1032. — Г. Ф. Герцбергъ, Исторія Византіи, стр. 323—324.

[2]) Nicetas, ib., p. 482,15-17: αἰτούμενοι συστρατολογηθῆναι Ῥωμαίοις καὶ διὰ βασιλείου γράμματος σφισι βραβευθῆναι χωρίον τι βραχυπρόσοδον κατὰ τὸν Αἷμον κείμενον. Обяснение на това изречение вж. тукъ по-горе, стр. 412, бел. 3.

зували съ следнитѣ привилегии: освобождавали се отъ натурални повинности, плащали само поземленъ и личенъ данъкъ и владѣнитѣ отъ тѣхъ земи не могли да преминаватъ въ частно притежание, а били наследявани отъ близки роднини, но затова пъкъ тѣ били задължени да се стъкмяватъ за походъ на свои срѣдства; презъ време на война получавали заплата отъ държавата, а следъ свършването на войната отивали си по домоветѣ и се издържали отъ приходитѣ на владѣната отъ тѣхъ земя.[1]) Обаче презъ XII. вѣкъ войнишкиятъ институтъ силно се изродилъ, особено при Мануила I въ следния видъ, нарисуватъ отъ самия Н. Акомината.

„Понеже имаше правило у ромеитѣ — пъкъ мисля, че то е въ сила и въ самитѣ варвари — да се дава на войницитѣ заплати (ὀψωνία) и да имъ се прави често прегледъ, добре ли сѫ въоръжени, погрижили ли сѫ се за конетѣ си, а пъкъ ония, които за прѣвъ пѫть ставатъ войници, по-напредъ да се изпитатъ, здрави ли сѫ тѣлесно, умѣятъ ли да стрелятъ, упражнени ли сѫ да боряватъ съ копие, та следъ това да се вписватъ въ (войнишкитѣ) списъци, — тоя императоръ (Мануилъ) събираше паритѣ, които се отпущаха за издържане на войницитѣ, въ касата си (τὰ ταμεῖνα), като вода въ водоемъ, а жаждата на войницитѣ утоляваше съ тъй нареченитѣ дарения на парици[2]), като използува едно дѣло, което било изнамѣрено отъ предишнитѣ императори и рѣдко се прилагало само върху ония, които често поражавали неприятелитѣ. Така чрезъ това той незабелязано направи войската по-слаба и огромни (суми) пари напъха въ праздни търбуси[3]) и хвърли ромейскитѣ области въ лошо положение; защото добритѣ войници изгубиха съревнование въ опасноститѣ, понеже това, което подбужда къмъ военна доблесть, не е вече, както по-рано, нѣщо особено, предоставено само на тѣхъ, а стана достѫп-

---

[1]) Ѳ. Успенскій. Образованіе, стр. 106. За института на стратиотитѣ подробно вж. Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 300—315. — П. Мутафчиевъ, Войнишки земи и войници въ Византия презъ XIII—XIV. в. СпБАк. кн. XXVII (15) (1923), стр. 1—113.

[2]) Т. е. дарение на земя съ прикрепеното къмъ нея население.

[3]) Ср. Nicetas, ib., p. 266, 13 et sequ.

но за всички. И областнитѣ жители, които имаха работа преди само съ господаревото съкровище (τὸν δημόσιον δεσπότην), потърпѣха по-голѣми притѣснения отъ алчностьта на войницитѣ, които не само отнемаха сребро и оболъ (т. е. последната пара), но и събличаха отъ тѣхъ и последната риза, а понѣкога ги лишаваха и отъ най-милото имъ. Поради това, всѣки искаше да го приематъ въ войската; едни като казвали на иглитѣ „сбогомъ" като на такива, които оскѫдно и мѫчно имъ доставятъ поминъкъ (τὰ χρειώδη), други, като се отказвали да гледатъ коне, трети, като измивали кирпичната каль, а имало и такива, които изтривали саждитѣ на ковачницитѣ, — явявали се предъ ония, които набирали войници, и, като имъ доведатъ нѣкой персийски конь или имъ спуснатъ достатъчно жълтици, безъ изпитъ се зачислявали въ войнишкитѣ отреди и веднага се снабдявали съ царски грамоти и получавали плетри[1]) добре напоена земя, житоносни ниви и ромейски поданници, за да имъ служатъ намѣсто роби; а понѣкога бивало е, че на презрѣния полуварваринъ (τῷ ἀνδραρίῳ μιξοβαρβάρῳ), който надали е видѣлъ нѣкога воененъ строй, ромеецътъ, мѫжъ почтенъ на видъ и добъръ познавачъ на военното дѣло, да плаща данъкъ и дотолкова да надминава тогова, който събиралъ отъ него данъкъ, че се показвалъ предъ него като Ахилесъ, или той билъ спрямо него сѫщото, като човѣкъ въорѫженъ и въ двете рѫце, въ сравнение съ човѣкъ, който отъ болесть не може да протегне едната (рѫка). И тъй ромейскитѣ области заслужено изпаднаха въ това безредие на войскитѣ: едни отъ тѣхъ се ограбватъ предъ нашитѣ очи отъ другоплеменници (ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων) и ги покоряватъ подъ властьта си, а други като чужди (ὡς ἀλλότριαι въ смисълъ „неприятелски") се опустошаватъ и разоряватъ отъ нашитѣ".[2])

Напоследъкъ се даде следното тълкуване на горния пасажъ: „Войницитѣ, за които разправя византийскиятъ авторъ, сѫ били наемници. Замѣняването на заплатитѣ имъ съ земи

[1]) Τὸ πλέθρον — мѣрка за повърхности, която се равнявала на 0·095 отъ хектара; тукъ πλέθρα е употрѣбено въ събирателно значение.

[2]) Nicetas, ib., p. 272, 3 — 274, 1.

не ги е превръщало въ обикновени стратиоти. Даденитѣ имъ владения продължавали да бѫдатъ населени или обработвани отъ парици, а войницитѣ оставали само господари, които живѣели отъ тѣхния трудъ, получавайки известна часть отъ тѣхнитѣ доходи. Макаръ въ случай специалниятъ терминъ и да не е потрѣбенъ, несъмнено е, че тукъ въпросътъ е за пронии, които задлъжавали владѣлцитѣ си съ лична служба. Мѣрката на Мануила означавала въ такъвъ смисълъ въвеждане на прониарството като сѫщественъ елементъ на военната организация".[1]) Но въ приведения тукъ разказъ, Никита Акоминатъ описва собствено два типа такива владѣтели на земя, както това се види отъ заключителнитѣ думи на самия авторъ: наредъ съ войника прониаръ той говори и за „презрѣния полуварваринъ (ἀνδράριον μιξοβάρβαρον *соб.* „човѣчето полуварваринъ, казано презрително) — „другоплеменникъ" (ἀλλόφυλον), който, като наемникъ на византийска военна служба, получавалъ съ царска грамота срещу заплата известенъ участъкъ земя (прония) и не по-малко отъ войницитѣ прониари е ограбвалъ живѣещето на тая земя население и се разпореждалъ като пъленъ господарь въ владението си. Нѣма никакво съмнение, че и Петъръ, и Асѣнь, като μιξοβάρβαροι ἀλλόφυλοι, сѫ искали да бѫдатъ зачислени къмъ тоя типъ военни прониари, когато тѣ се явили при императора въ Кипсела и предявили своитѣ искания да бѫдатъ приети направо съ ромеитѣ на военна служба, т. е. да се ползуватъ съ всичкитѣ права, и по тоя случай да имъ бѫде подарено съ царска грамота нѣкакво-си малодоходно село съ съответната земя, намираще се нейде въ Стара-планина.[2]) И

[1]) Вж. П. Мутафчиевъ, Пронията въ Византия и отношенията ѝ къмъ военната служба. Изв. Ист. Д-во кн., VI (1924), стр. 14. Странно изглежда, гдето г. Мутафчиевъ не обърналъ внимание на заключителнитѣ думи на Никита въ приведения по-горе пасажъ и намѣрилъ за добре да ги изпустне.

[2]) Ние не можемъ да се съгласимъ съ г. Мутафчиева, какво искането, съ което Петъръ и Асѣнь сѫ дошли въ Кипсела, имало смисълъ: „да имъ бѫде повѣрено военно командуване въ Дунавска България, а заедно съ това началството или родовото владение на нѣкоя отъ тамошнитѣ крепости или земи" (Произходътъ на Асѣневци. Мак. Прегледъ, год. IV (1928)

тъй Петъръ и Асѣнь сѫ искали да бѫдатъ приети въ сѫщата категория полуварварски военни прониари, къмъ която принадлежалъ тѣхниятъ дѣдо, бившиятъ царедворецъ Борилъ, и отъ което право тѣ били лишени презъ времето на Комнинитѣ; а тѣхнитѣ настойчиви искания предъ императора сѫ имали основание въ оная по-раншна важна политическа роля, която е игралъ тѣхниятъ дѣдо въ царуването на Никифора Вотаниатъ;[1]) отъ друга пъкъ страна, тия сѫщитѣ искания ясно говорятъ, че, когато двамата братя ги поставяли, тѣ сѫ били убедени, че тѣ нѣма да бѫдатъ удовлетворени поради оная реакция, която бѣ настанала презъ царуването на Андроника I Комнинъ противъ безогледното отстѫпване на Мануила I отъ държавнитѣ византийски традиции и изобщо противъ неговата военна система, и по тоя начинъ да иматъ нуждния поводъ, за да обявятъ възстание. Не по-малко тия тѣхни искания, предявени тъй настойчиво предъ императора, най-убедително доказватъ, доколко сѫ били силни и самоувѣрени въ даденото време българскитѣ воеводи въ северна България, които не сѫ се считали по-долу отъ военната византийска аристокрация въ стремежа си да разширятъ поземлената си собственость. Поради това, когато имъ било, наистина, отказано въ исканията, братята почнали да се оплакватъ, че ги презирали и не се обръщало внимание на просбитѣ имъ, въпрѣки тѣхния родовитъ и знаменитъ произходъ, и въ своята разгорещеность намекнали за възстанието, което тѣ биха могли да вдигнатъ (но което въ сѫщность било вече приготвено), следъ като се върнатъ у дома си; особено дързъкъ и грубъ въ изразитѣ си билъ по-младиятъ братъ Асѣнь, който, следъ като билъ обруганъ за безсрамието си, получилъ плесница по заповѣдь на севастократоръ Ивана, чичата на Исаака II Ангелъ.[2])

кн. 4, стр. 5—6). Г-нъ Мутафчиевъ не би отишелъ тъй нашироко въ своитѣ обяснения, ако той, предавайки това искане споредъ думитѣ на Никита (in extenso), би се спрѣлъ съ по-голѣмо внимание върху израза συστρατολογηθῆναι Ῥωμαίοις, въ който последната дума той изпустналъ, и ако думата χωρίον не бѣ разбралъ като „нѣкоя отъ тогавашнитѣ крепости или земи“.

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Потеклото на Петра и Асѣня, п. т. стр. 10—24.

[2]) Nicetas, ib., p. 482, 15 — 483, 1.

Унижени и оскърбени тъй тежко, Петъръ и Асѣнь се завърнали и веднага следъ това прогласили възстанието. И тъй отъ самото последователно развитие на събитията става ясно, че българското освободително движение се почнало въ края на размирното царуване на Андроника I Комнинъ и презъ времето на норманското нашествие, а възстанието било прогласено наскоро следъ годявката на Исаака II Ангелъ и веднага следъ решителната победа на ромеитѣ надъ норманитѣ (следъ 7. ноемврий), т. е. презъ м. ноемврий 1185 год.: двамата братя искали да използуватъ увличането на ромеитѣ следъ победенитѣ нормани, защото тоя новъ успѣхъ на византийското оржжие би могълъ да попрѣчи на самото възстание. Що се отнася до въпроса, где е било прогласено възстанието, то нито Н. Акоминатъ, нито Г. Акрополитъ не посочватъ мѣстото; обаче, като се вземе въ внимание, 1. че въ Търново се намира археологически паметникъ, църквата св. Димитъръ, очевидно, сжщата, която е играла важна роля при подготвянето на възстанието и въ която, споредъ народното предание, се коронясвали българскитѣ царе отъ второто царство, и 2. че тоя градъ отпосле induced станалъ главенъ центъръ — столица на възобновеното българско царство,[1]) който, споредъ Никита, билъ „най-недостжпниятъ, както и най-красивиятъ отъ всички градове по Хемъ, обиколенъ съ здрави стени, раздѣленъ отъ рѣка (*соб.* отъ рѣчното течение) и построенъ на върха на планината,“[2]) то налага се да приемемъ, че възстанието е било обявено въ Търново, или по-точно въ търновската крепость, наречена Ца-

[1]) К. Иречекъ, Пжтувания, п. т., стр. 234—235. — Че църквата св. Димитъръ въ Търново се отнася къмъ XII. вѣкъ, вж. В. Иванова, Стари църкви и монастири въ българскитѣ земи (IV—XII в.). Годишникъ на Народ. Музей за 1922—1925. София 1926, стр. 475—476 и посочената тамъ литература, къмъ която ние ще прибавимъ: F. Kanitz, Tirnovo's altbulgarische Baudenkmale. Wien 1876. — Θ. Успенскій, О древностяхъ города Тырнова. ИзвРАрх. Ин-та, кн. VII (1901), стр. 16—17. — Д. Уста-Генчовъ, Типове отъ орнаменти по нѣкои срѣдновѣковни църкви въ В.-Търново. СбНУКн, кн. 22—23, I (1906—1907), стр. 1—4.

[2]) Nicetas, ib., p. 619,24 — 620,3: ὁ δέ ἐστιν ἡ ἐρυμνοτάτη ἅμα καὶ προφερεστάτη τῶν κατὰ τὸν Αἷμον ἁπασῶν πόλεων, τείχεσί τε ἰσχυροῖς περιβεβλημένος καὶ ῥεύματι ποταμείῳ διειλημμένος καὶ ὄρους ἀκρωνυχίᾳ πεπολισμένος.

ревецъ, която, подобно на описанитѣ отъ Никита планински крепости, ще да е заемала първоначално само най-високия върхъ (тъй-нареченото Чантепе) на Янтренския скалистъ полуостровъ и е принадлежало на двамата братя — водачитѣ на възстанието като тѣхно родово владение.

2. РАЗВИТИЕТО НА ВЪЗСТАНИЕТО И НЕГОВИЯТЪ СПОЛУЧЛИВЪ КРАЙ

Отъ Търново възстанието се бързо разпространило и по другитѣ по-отдалечени отъ планината паланки и селища (χωμοπόλεις καὶ συγκτήσεις), намиращи се въ областьта между Стара-планина и Дунавъ. Окуражени отъ тоя успѣхъ, водителитѣ на възстанието не се забавили да прогласятъ отцепването на северна България отъ империята, изразено въ това, че по-голѣмиятъ братъ Петъръ „възложилъ на главата си златенъ вѣнецъ, а на нозетѣ си обулъ червени обуща,“[1]) т. е. той билъ прогласенъ отъ българскитѣ воеводи-първенци за царь сжщо тъй, както въ началото на възстанието въ 1040 г. Петъръ Дѣлянъ, а на онова въ 1072 год. Константинъ Бодинъ били прогласени за царе. Тогава, вѣроятно, е било промѣнено името му Теодоръ на Петъръ въ честь, може би, на Петра Дѣляна. Следъ това двамата братя потеглили на изтокъ, като насочили вниманието си главно къмъ старата българска столица — Преславъ, „твърде стариненъ градъ, споредъ думитѣ на Никита, цѣлъ отъ печена тухла и въ голѣмата часть на окржжностьта си е защитенъ отъ (планина) Хемъ“.[2]) Като първокласна крепость, Преславъ е защитавалъ единъ отъ най-важнитѣ, функциониращи тогава източно-балкански проходи — Верегавския (сег. Чалжкавакския), и затова завладяването му било за тѣхъ отъ първостепенна важность; но несъмнено тѣ сж бързали да завзематъ старата българска столица още, и

[1]) Въ Синопсиса, п. т., стр. 372, е прибавено следъ тая дума: βασιλέα Βουλγάρων κατονομάσας ἑαυτὸν, т. е. „като нарекълъ себе си, царь на българитѣ“.

[2]) Nicetas, ib.. p. 486, 14-21: πόλις δ' αὕτη ὠγυγία, ἐκ πλίνθου πᾶσα ὀπτῆς, καὶ πλείστην ὅσην περὶ τὸν Αἷμον τὴν περίμετρον ἔχουσα.

за да покажатъ, че тѣ възставатъ, за да възстановятъ старото българско царство и по тоя начинъ да узаконятъ своята акция. Обаче, като видѣли, че обсадата на тая непристѫпна крепость не ще бѫде лесна и не безопасна, възстаницитѣ, като минали край нея, прехвърлили планината, за да разпространятъ възстанието и въ южна България, и, като се нахвърлили неочаквано върху паланкитѣ южно отъ планината, „заловили много природни ромеи, работенъ добитъкъ, бикове и не малъкъ брой други домашни животни“.[1])

Така ни представя работата Никита Акоминатъ. Обаче тя ни се показва до известна степень малко вѣроятна въ следния смисълъ. Преславъ е билъ, както се каза, първокласна крепость и съ голѣмо стратегическо значение и едва ли е билъ оставенъ безъ гарнизонъ, и при това доста силенъ гарнизонъ, както може да се сѫди по думитѣ на Никита. Но надали Петъръ и Асѣнь биха се решили да оставятъ задъ гърба си тая крепость въ рѫцетѣ на ромеитѣ и да се спустнатъ презъ планинския проходъ въ Тракия. И тукъ Никита като че ли не се доизказва, още повече като се знае, че преславскиятъ гарнизонъ по-сетне нийде не се явява въ действие, и нашиятъ авторъ нищо повече не споменува за сѫдбата на Преславъ презъ цѣлото възстание. Тия тъкмо две обстоятелства ни каратъ да попълнимъ това, което Никита премълчава и, може би, умишлено, съ предположението, че гарнизонътъ на Преславъ се от-

[1]) Nicetas, ib., p. 486,21 — 487,1. — Следъ тоя пасажъ Никита пакъ пише: „Тогава Исаакъ потегли противъ тѣхъ“ — възстаницитѣ. Но той и тукъ, както и по-горе (вж. тукъ, стр. 235, бел. 6), отнася първия походъ на Исаака противъ възстаницитѣ веднага следъ нахлуването имъ въ южна България. Обаче още В. Г. Васильевскій, каз. рец., п. т., стр. 187—189), въз основа речьта на атинския митрополитъ Михаила Акоминатъ, брата на Никита, казана по случай сватбата на Исаака Ангелъ, показа, че първиятъ походъ на последния е станалъ следъ бунта на Алексия Врана, а пъкъ самиятъ Никита пише (ib. p. 489—491), че бунтътъ на Алексия Врана избухналъ, следъ като той билъ изпратенъ противъ възстаницитѣ, и че преди това императорътъ изпращалъ противъ сѫщитѣ други двама византийски пълководци, така че Никита и тукъ се явява непоследователенъ въ изложението на факта. Синопсисътъ държи реда на Никита. — Г. Акрополитъ нищо не споменува за първия походъ на Исаака.

метналъ заблаговременно отъ ромеитѣ и се присъединилъ къмъ възстаницитѣ, следъ като двамата братя предварително се споразумѣли съ началника на крепостьта; само така може да се обясни посоченото бездействие на войската въ Преславъ. Изобщо ще трѣбва да се забележи, че Никита нищо не споменува за това, какъ сѫ се държали ромейскитѣ войски въ северна България при обявяването на възстанието; а пъкъ да се мисли, че такива не е имало въ тамошнитѣ крепости, едвали е допустимо; напротивъ, бързото разпространение на възстанието по цѣлата страна между Дунавъ и Стара-планина ясно показва, че тамъ българитѣ не срещнали никакво противодействие, а това явление може да се обясни само съ това, че мѣстнитѣ гарнизони така сѫщо сѫ преминали на страната на възстаницитѣ, особено ако тѣ сѫ състояли отъ чужди войници-наемници.

Противъ нахлулитѣ възстаници императорътъ веднага изпратилъ своя чичо, севастократоръ Ивана. Той, наистина, като опитенъ въ военното дѣло, оказалъ силенъ отпоръ на неприятелитѣ, които събрали своитѣ сили и се спустнали на достѫпната за конницата равнина, и ги принудилъ отново да се скриятъ въ планината; но скоро той билъ лишенъ отъ командата надъ войската, защото билъ подозрѣнъ въ стремежъ къмъ царската власть. На негово мѣсто тогава билъ изпратенъ кесарь Иванъ Кантакузинъ, зеть на императора по сестра. Тоя пълководецъ, лишенъ отъ зрение още отъ Андроника I заедно съ други аристократи, макаръ да билъ сѫщо така опитенъ въ военното изкуство, но и той повелъ несполучливо войната противъ възстаницитѣ. Ето какъ описва неговитѣ действия единъ вариантъ отъ историята на Никита; „Чувайки, че варваритѣ се държатъ въ своитѣ планини, защото тия представятъ за тѣхъ спокойна и безопасна позиция, отдалъ това на тѣхната страхливость и се разположилъ посрѣдъ равнината на лагеръ, безъ да постави внимателна стража или вигла, нито пъкъ да насипи окопъ. По тоя начинъ варваритѣ, като нападнали една нощь на него, причинили всевъзможни вреди на войската, а той едвамъ се спасилъ: едни отъ тѣхъ (ромеитѣ) заловени, както лежали въ шатритѣ (ταῖς

τέντα(ς), били избивани отъ неприятелитѣ, други пъкъ, бѣгайки безъ всѣко орѫжие, били уловени живи въ пленъ; а ония, които смогли да избѣгатъ и да дойдатъ при палатката (τὴν κατοῦναν) на кесаря, намѣрили го по-жестокъ отъ самитѣ неприятели, защото той ги хокалъ и обвинявалъ като предатели. Но, желаейки да прикрие своето поражение, кесарьтъ набързо се въорѫжилъ, възседналъ арабския си конь, взелъ въ рѫце си копие и съ викъ се хвърлилъ всрѣдъ враговетѣ съ думитѣ: „последвайте ме", но безъ да види и да знае, кѫде отива и какво става въ лагера му. Следъ като победили по тоя начинъ и обърнали въ бѣгство ромеитѣ, тѣ (възстаницитѣ) заловили всичкитѣ имъ палатки, направенитѣ отъ златна материя кесарски дрехи, които се отличаваха съ тъмно-синь цвѣтъ, и ромейски знамена. Петъръ и Асень се облѣкли въ тия трофеи и минали въ тѣхъ предъ войската си. Оттогава тѣ, като се спустнали (отъ планината), разпънали шатритѣ си тамъ и се разположили на лагеръ вече въ равнината". Наскоро следъ това поражение кесарь Кантакузинъ билъ лишенъ отъ заеманата отъ него длъжность, и на негово мѣсто билъ назначенъ споменатиятъ вече опитенъ пълководецъ Алексий Врана за главнокомандуващъ надъ цѣлата войска.[1]) Всичкитѣ тия действия ние отнасяме къмъ късна есень на 1185 год. като първи опити на противодействие противъ възстаницитѣ, които следъ удържаната победа, слѣзли отъ планината въ равнината на северна Тракия, защото съ настѫпването на зимата военнитѣ действия били спрѣни, и българската войска не е могла да остава въ планината, а се на-

---

[1]) Nicetas, Ib., p. 489—490 s. 1. — Тоя разказъ не се намира въ текста на бонското издание. Издательтъ Беккеръ го извлѣкълъ отъ единъ преписъ на Никитовата история въ мюнхенски рѫкописъ (Monacensis 450, olim Augustanus), но дали е влизълъ въ първоначалния текстъ на историята, или по-сетне е билъ прибавенъ отъ другъ нѣкой авторъ, не може да се установи. Обаче, като имаме предъ видъ, че Никита е писалъ своята история въ известна равномѣрность, т. е. че както за действията на севастократоръ Ивана е казалъ накратко, тъй и въ сѫщия размѣръ той е писалъ и за Кантакузина, ние сме наклонни да приемемъ, че тоя разказъ е билъ прибавенъ отпосле отъ нѣкой по-сетнешенъ преписвачъ, който е ималъ подъ рѫка по-подробно изложение за действията на Кантакузина.

станила за зимуване въ равнината, гдето е могла да става полесно прехраната на хора и животни. Презъ януарий 1186 г. била отпразднувана сватбата на Исаака Ангелъ, а наскоро следъ това и женитбата на намиращия се тогава въ Цариградъ Конрада Монфератски съ сестрата на императора Теодора,[1]) така че назначението на Алексия Врана за главнокомандуващъ на войскитѣ, действуващи противъ възстаницитѣ, а неговото заминаване на военния театъръ не може да се отнесе по-рано отъ пролѣтьта (м. б. въ мартъ) на 1186 год.

Следъ като приелъ общата команда, Алексий Врана́ отначало повелъ работата добре и дори сполучилъ да напакости съ нѣщо на неприятеля, но въ сѫщото време той гледалъ да запази войската си цѣла. Като преминалъ много почти непроходими мѣста, той потеглилъ набързо къмъ едно мѣсто, наречено Черна могила (Черенъ хълмъ = Μέλανα βουνόν), гдето се разположилъ на лагеръ и се добре окопалъ.[2]) Но съ това се и свършили всичкитѣ му действия противъ възстаницитѣ. Ето какъ ни представя атинскиятъ митрополитъ Михаилъ Акоминатъ отношенията му къмъ възстаницитѣ въ своя панегирикъ къмъ Исаака Ангелъ.[3]) Като изтъква, че

---

[1]) Ibidem, p. 498, 6-7: καὶ ὡς εἱστίακει τοὺς γάμους ὁ βασιλεύς, οὐ τὰ μικρὸν δὲ ἡ τοῦ Βρανᾶ ἐπηκολούθησεν ἐπανάστασις.

[2]) Ibidem, p. 490, s. l. — Какво трѣбва да разбираме подъ „Черенъ хълмъ“ или „Черна могила“ и где се е намирала, мѫчно може точно да се опредѣли, защото това название не е известно отъ другъ изворъ; но все пакъ, като се вземе подъ внимание, 1. че военнитѣ действия съ възстаницитѣ сѫ ставали въ долината на горна Тунджа (между Ямболъ и Сливенъ); 2. че Алексий Врана излѣзълъ отъ Одринъ срещу възстаницитѣ и 3. че той се върналъ пакъ въ тоя градъ, дохождаме до заключение, 1. че той се е движилъ по пѫтя, който води отъ Одринъ право на северъ покрай р. Тунджа и 2. че не е отишелъ по-нататъкъ отъ Мънастирскитѣ върхове, единъ отъ които, може би, да е носилъ името Μέλας βουνός — Черенъ хълмъ или Черна могила.

[3]) Атинци изпратили своя митрополитъ въ Цариградъ, за да поднесе на новия императоръ поздравитѣ и благопожеланията имъ по случай женитбата му и заедно съ това да си изпросятъ нѣкои облекчения (Ѳ. Успенскій, Образованіе и пр. 117). Самиятъ панегирикъ билъ произнесенъ следъ завръщането на Исаака отъ първия походъ противъ Петра и Асѣня, защото митрополитътъ говори и за тоя походъ въ него, както ще видимъ по-долу.

издигането на Исаака II за императоръ станало съ помощьта на Бога, митрополитътъ, продължава: „Поради това ржката му (на Бога) ще му съдействува, и врагътъ нѣма да получи помощь противъ него (императора) и синътъ на беззаконието нѣма да се съгласи да му пакости. Защото както бързото преминаване на една тирания, която нѣкой отъ неразумнитѣ би приписалъ на случая (сждбата), тъй и настигането на втора, много по-дързка отъ първата, би могло да бжде видимо доказателство на божието благоволение и на грижливия промисълъ. Поради това единиятъ, лукавиятъ робъ, като се издигна върху крилетѣ на безумието до недостжпни планини, отцепи се и се опитва да свали владичеството и да се освободи отъ ярема на властьта, другиятъ пъкъ, твърде много прославянъ отъ императора и обичанъ като любимо дете, другъ Авесаломъ, въоржжава силна тълпа и се бунтува противъ нашия Давидъ... Защото, когато му бѣ повѣрено (воденето на) войната противъ възстаналия лукавъ робъ Петра, — съ такава сърдечна простота и безгрижность ти, царю, се отнасяше къмъ него, — той едни желания дълбоко и коварно имаше въ сърдцето си, а други показваше наяве: навидъ (престорно) той изкарваше бунтовника за мжчно победимъ, като такъвъ, който се сражава отъ превисоки надоблачни планини, и поради това той искалъ по-голѣма войска, и колкото войската отвсѣкжде се стичала около него, ставала по-голѣма, толкова отново още повече войска той искалъ, повече отъ приказния Тантала, като че ли се боялъ, да не би Петъръ да се покаже отъ нѣкжде; въ сжщность обаче, той, имайки намѣрение да възстане противъ твоята власть, привлѣкълъ къмъ себе си всички военни сили“.[1])

И наистина, по съвета на многобройнитѣ си и силни съмишленици — одрински граждани, преданни нему и по роднинство, Алексий Врана извършилъ това, къмъ което той и по-рано се домогвалъ: „той обулъ червени обуща, премѣ-

---

[1]) Λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὸν βασιλέα κυρ Ἰσαάκιον τὸν Ἄγγελον по издан. на Спиридона П. Лампросъ, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σῳζόμενα κτλ. τ. I, ἐν Ἀθήναις 1879, §§ 66 κ. 67, σελ. 246 14 — 247, 11. — Ср. Θ. Успенскій, п. т., стр. 118—119. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 187.

стилъ се отъ мѣстото на военнитѣ действия въ родния си градъ Одринъ и, следъ като билъ прогласенъ за императоръ отъ всичката войска, потеглилъ къмъ Цариградъ и се разположилъ на лагеръ при тъй наречения „вънъшенъ“ Филопатий“ — царски дворецъ вънъ отъ градскитѣ стени северно отъ Балуклейската горичка къмъ Влахернитѣ. Но предъ стенитѣ на столицата той намѣрилъ смъртьта си: следъ нѣколко усилени опити да завладѣе града, Алексий билъ убитъ въ единъ двубой отъ Конрада Монфератски.[1]) Дали бунтътъ на Алексия Врана е ималъ нѣкоя връзка съ българското възстание, мѫчно е да се каже положително; обаче, като се вземе предъ видъ, 1. че Алексий, споредъ думитѣ на Михаила Акоминатъ, се отказалъ да действува противъ възстаницитѣ въпрѣки заповѣдьта на императора, 2. че Никита Акоминатъ не отбелязва никакви действия презъ време на бунта на възстаницитѣ, и 3. че много отъ съмишленицитѣ и войницитѣ на Врана следъ убийството му минали на страната на Петра и Асѣня[2]), — всички тия данни ни даватъ основание да мислимъ, че все ще да е имало нѣкои съглашения между последнитѣ и бунтовника, защото побѣгналитѣ въ България ромеи се върнали само следъ като получили царски грамоти, съ които се гарантирала тѣхната безопасность. Несъмнено, обаче, е това, че бунтътъ на Алексия Врана билъ благоприятенъ за Петра и Асѣня, едно, защото Исаакъ Ангелъ не е могълъ да предприеме презъ това време никакви действия противъ тѣхъ и, друго, защото предводителитѣ на възстанието получавали възможность по-добре да организиратъ възстанието и въ северна Тракия, въ областьта Загорье, чието българско население сега се присъединило къмъ възстани-

---

[1]) Nicetas, ib., 491,10 — 514,13. — За Филопатий вж. Г. Ласкинъ, п. т., стр. 206 s. v.

[2]) Ibidem, p. 510, 2-4: πολλοὶ δὲ καὶ τῷ ᾿Ασαν καὶ τῷ Πέτρῳ προσερρύησαν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι γράμμασι βασιλικοῖς μετὰ μικρὸν ἐπανήλθοσαν. — Θ. Успенскій (Образованіе, стр. 129—130) твърди, че въ войската на Врана, освенъ нормани и кумани, имало още и славяни, което, споредъ него, било по-важно, но отгде е узналъ това, не посочва; поне Никита не споменува нищо подобно.

цитѣ, и, както ще видимъ, взело по-после дейно участие въ по-нататъшнитѣ действия противъ ромеитѣ, а, може би, и да засилятъ войската си евентуално съ привърженицитѣ на убития пълководецъ, които не сѫ били малко въ Тракия и не сѫ искали да преклонятъ глава предъ Исаака Ангелъ.[1])

Както и да било, но успѣхътъ на възстаницитѣ почналъ да внушава страхъ въ Цариградъ. Затова веднага, следъ като се освободилъ отъ Алексия Врана, и бунтътъ билъ потушенъ, Исаакъ II Ангелъ още въ началото на лѣтото (юний или юлий) на 1186 г. незабавно потеглилъ противъ българитѣ. Петъръ и Асѣнь, като се научили за настѫпването на голѣма армия начело съ самия императоръ, за да избѣгнатъ всѣки случайности въ неравната борба, отстѫпили въ балканскитѣ тѣснини, гдето се силно укрепили и чакали неприятеля. Но Исаакъ, ползувайки се отъ тъмното и мъгливо време, успѣлъ да мине Стара-планина не тамъ, гдето го очаквали Петъръ и Асѣнь, и внезапно се явилъ задъ гърба имъ.[2]) Ето какъ описва това настѫпление Михаилъ Акоминатъ въ споменатия панегирикъ: „Ти, божественейши царю, не бѣше още отрилъ пота́ отъ боговидното си лице въ тая борба (съ Алексия Врана), и ти потегли противъ отстѫпника робъ, както Христосъ, слѣзълъ отъ небето, за да съкруши отстѫпническата сила. Той (робътъ) пъкъ, надутъ съ безумие, се разположи въ скалнитѣ дупки (пещери), поставяйки селището си и казвайки въ сърдцето си: „Кой ще ме свали на земята“, безъ да знае предсказанието за самодържеца редомъ съ божественитѣ изречения: „макаръ и да се издигашъ високо като орелъ и срѣдъ звездитѣ да устроишъ гнѣздото

[1]) Ср. Ѳ. Успенскій, п. т., стр. 129—130.

[2]) Nicetas, ib., p. 487, 5-10. — Въ кой проходъ сѫ се укрепили Петъръ и Асѣнь и отде е миналъ Исаакъ II Ангелъ планината, точно не може да се установи, защото изворитѣ не даватъ никакви географски имена. Обаче, като се вземе предъ видъ, че двамата братя сѫ се спустнали въ Тракия презъ Верегавския или днеш. Чалѫкавакския проходъ и че по-сетне презъ времето на втория походъ на Исаака II военнитѣ действия ставали въ долината на горна Тунджа и южно отъ изхода на тоя проходъ, трѣбва да се приеме, че и въ първия походъ императорътъ е избралъ за своето настѫпление сѫщия тоя проходъ.

си, и оттамъ ще те сваля".[1]) Така и стана. Защото той се укрепяваше здраво, както той мислѣлъ, въ пропасти, пещери и скалисти стръмнини, пъкъ ако нѣкоя отъ планинитѣ била непроходима, той я ограждалъ съ желѣзна врата и въоржжени пазачи, и изглеждало, че по-лесно ще мине камила презъ иглени уши[2]), отколкото ромейската войска презъ тѣхъ. Императорътъ пъкъ, макаръ и да можеше да премине презъ тия тѣсни и желѣзни врата, следъ като ги разкжса като паяджини, тъй като Богъ казва къмъ него известното изречение: „Азъ предъ тебе ще вървя, планини ще уравнявамъ, мѣдни врати ще разбивамъ и желѣзни завори ще троша",[3]) — все пакъ той побеждава съ военна хитрость и съвършено изобличава глупостьта на отстжпника. И наистина, като избиколи отъ друга страна, той се покрива съ непрогледна мъгла, както се казва, Богъ налага мракъ на неговата скритость, а се изкачва по стръмно нанагорнище и непроходима планинска пжтека като по изтъпкана равнина; после, неочаквано отъ върха на планината като отъ другъ край на небето нашето слънце се явило на неприятелитѣ, изгрѣвайки отъ висинитѣ и поразявайки съ лжчитѣ на оржжието и съ по-горещо стреляне на стрелитѣ, така че хората на отстжпника, като виждали, че автократорътъ се явилъ изведнажъ (съ цѣлата си войска) при заключени врата и сияе надъ тѣхъ, се изплашили и съвършено обезумѣли, опитваха се да се скриятъ единъ насамъ, другъ нататъкъ, казвайки: „хвърлете се върху насъ съ планинитѣ и затрупайте ни съ хълмоветѣ!" Защото заплашващиятъ гласъ на Бога отъ милость къмъ насъ ги обърна на страхливци за бѣгство, а той приспособява пророчествата къмъ царскитѣ разкази: „и той ще открие лесоветѣ". Той извикалъ на войницитѣ, като на добри кучета, по ловджийски, като да отиваше на ловъ, безъ обаче да се сражава. И на дѣло всѣка планина и хълмъ, като се разузнае, се смиряваше и по-лесно отиваха на ловъ за възстаналитѣ варвари, отколкото за нещастнитѣ животни. Но и при все

---

[1]) Вж. книга на пророкъ Авдия, гл. I, ст. 3—4.

[2]) Мат. гл. 19, ст. 24.

[3]) Исайя, гл. 45, ст. 2.

това и планината си получи съответнитѣ наказания, загдето съвсемъ скривала отстжпника и, надигайки се, надувала се до безумие. Защото тя се лишаваше съ желѣзо отъ горската си украса, бидейки оголвана отъ гжстолиствени и чести дървета и, следъ като гората била съ огънь изгорена, тя почернѣ. А оня (т. е. Петъръ) нечестивецъ, превъзнасяйки се и издигайки се надъ ливанскитѣ кедри, си отиде, и ето нѣмаше го, и бѣ потърсенъ, и мѣстото му не се намѣри".[1])

Никита Акоминатъ пъкъ въ тъй нареченото „известително послание" на Исаака II,[2]) писмо по поводъ на втория походъ, представя резултатитѣ отъ първия походъ така: „Недавно въ слуха на вашето ухо бѣха прочетени ония радостнотворни и благовестителни грамоти на моето царство, недавно царствениятъ градъ бѣше изпълненъ съ победни пѣсни (пеани), на кръстопжтищата и улицитѣ вие принасяхте Богу благодарителни жертви. Едвамъ преди три дена Той (Господь) тури нозетѣ ми на висинитѣ, а всѣки хълмъ се уравняваше предъ царството ми, като превръщаше кривото въ право и непроходимото правѣше проходимо и като че ли по осезателенъ начинъ простре тъмнина предъ отстжпницитѣ, защото Той, споредъ думитѣ на пророка, създава утро и мъгла и се издига на земната височина. Едни отъ неприятелитѣ, като станаха дѣло на меча, лежатъ разхвърлени за храна на животнитѣ, други понесоха на шията вериги и наравно съ собственитѣ си роби се измжчваха, трети пъкъ, като искаха да купятъ спасение съ бѣгство и, бидейки спасени по милостьта на царството ми, — нѣщо, което тѣ не се надѣваха да иматъ чрезъ молитва, — тѣ получиха неочаквано това и безъ мо-

---

[1]) Σπ. Π. Λάμπρος, ib. §§ 70—73 (вкл.), p. 248, 14 — 250, 3. — Ѳ. Успенскій, п. т., стр. 119, предава цѣлия тоя пасажъ съвсемъ съкратено и измѣнено. — Ср. В. Г. Васильевскій, п т., стр. 187—188.

[2]) Това послание на Исаака II до патриарха и синода е писано отъ Никита Акоминатъ, който тогава билъ императорски секретарь (γραμματικός) и самъ участвувалъ въ втория походъ противъ възстаницитѣ. То е издадено отъ Cons. Sathas, Bibliotheca medii aevi, t. I (1872), p. 77—84. — Ѳ. Успенскій дава руския преводъ на това послание (вж. Визант. писатель Никита Акоминатъ, стр. 184—187), обаче не въ пъленъ видъ и само по смисълъ, а на нѣкои мѣста и неточенъ.

литва. Вчера и оня день Господь направи дѣлата ни за очудване на тѣхъ".[1]) И наистина, войската на Петра и Асѣня била разпръсната, а сами водачитѣ съ дружината си побѣгнали къмъ Дунавъ.

Още отъ тая първа среща на императора съ водителитѣ на възстанието се показала недалекогледната политика на Исаака II Ангелъ и какъ не само той, но и изобщо въ Цариградъ сж гледали първоначално на българското възстание. Като считалъ, че то е дѣло лично само на двамата братя, които, както и други мѣстни и съ влияние воеводи, се стремили къмъ полунезависимо положение въ държавата, Исаакъ II помислилъ, че ако следъ първия си успѣхъ, който впрочемъ се дължалъ по-скоро на една случайность, се опита да удовлетвори тѣхния стремежъ, ще усмири цѣлата страна. И наистина, Никита, като съобщава за връщането на Петра и Асѣня отъ отвждъ Дунавъ съ куманска войска (вж. тукъ по-долу), той пише: „Сега тѣ не се задоволявали, дали могатъ да поддържатъ до край своето предприятие и дали ще облѣкатъ само намѣстничеството на Мизия, но тѣ нѣмало по никой начинъ да се успокоятъ, докато не причинятъ най-голѣми вреди на ромеитѣ и не съединятъ господството надъ мизийци и българи въ едно, както е било нѣкога-си по-преди".[2]) Ако водителитѣ на възстанието, подкрепени отъ куманитѣ, се явили въ Мизия съ по-широки планове, и ако не се задоволявали, дали могатъ да издържатъ до край предприятието си и ще облѣкатъ само намѣстничеството на Мизия, т. е. тѣ сж били увѣрени, че ще успѣятъ и въ едното, и въ другото, то ясно става, че подобно предложение, т. е. единъ отъ тѣхъ, респ. Петъръ, да бжде назначенъ за намѣстникъ-управитель на цѣла Мизия, имъ е било правено отъ страна на Исаака Ангелъ следъ първия му походъ.[3]) Обаче Петъръ и Асѣнь не се под-

---

[1]) Con. Sathas, ib., p. 77—78.

[2]) Nicetas, ib., p. 488, 19 — 489, 5. За това известие подробно вж. тукъ по-долу, стр. 456, бел. 3.

[3]) Ѳ. Успенски мисли, че къмъ това време трѣбва да се отнесе доста ясното намекване въ панегирика на Михаила Акоминатъ за нѣкакви-си сношения на Исаака II съ Петра и Асѣня, именно че византийското

дали на предлаганитѣ имъ лични облаги, защото цельта на повдигнатото отъ тѣхъ възстание била съвсемъ друга, и тѣ решили да продължатъ борбата.

Споредъ Никита, главната грѣшка на императора се заключавала въ това, че „при съвършеното отсжтствие на всѣки отпоръ и при всичката възможность да обиколи цѣла Мизия[1]) (т. е. северна България) и да постави гарнизони (φρουράν) въ тамшнитѣ градове, отъ които много се намиратъ въ Хемъ (т. е. Стара-планина), а повечето или дори всички сж построени на стръмни скали и задоблачни висини, той не направилъ нищо такова, но, като предалъ на огънь кръстцитѣ по нивитѣ (τάς θημωνίας τῶν καρπῶν)[2]) и се поддалъ на престорното разкаяние на явилитѣ се при него власи (т. е. българи отъ северна България), незабавно потеглилъ обратно, като оставилъ тамошнитѣ работи още неразрешени, така че, завършва Никита, той само възбудилъ у варваритѣ още по-голѣмо презрение и още повече ги въодушевилъ".[3]) По-нататъкъ Никита описва, какво впечатление направилъ въ Цариградъ първиятъ походъ на Исаака II противъ възстаницитѣ. „Когато се върналъ въ царствения градъ, императорътъ дотолкова се хвалилъ съ извършенитѣ отъ него дѣла, че единъ отъ сждиитѣ (това бѣше Лъвъ Монастириотъ) казалъ: „Опечалена е сега

правителство, респек. императорътъ се опитвалъ да въздействува върху българскитѣ водители съ обикновеното за византийската политика срѣдство — дарове и дори подкупи (вж. Образованіе, стр. 107, 109 и 120). Обаче още на времето В. Г. Васильевски показа, че Успенски изпадналъ въ грѣшка: въ визираното отъ него мѣсто въ панегирика нѣма нищо подобно, а тамъ се възхваля справедливостьта, която, както се струвало на оратора, се намирала въ връзка съ щедростьта и дори право отъ нея изтичала". Оказва се, че Успенски не разбралъ смисъла на въпросния пасажъ (38 гл. споредъ изданието на Тафеля) въ панегирика, „така че следъ първия походъ на Исаака противъ Петра и Асѣня последвали не преговори съ тѣхъ, не подкупъ, а бѣгството имъ отвждъ Дунавъ", завършва Васильевски (п. т., стр. 189—190).

[1]) Nicetas, ib., p. 487, 16: πᾶσαν τὴν Μυσίαν περιελθεῖν, а въ варианта: τὴν ὅλην Ζαγορὰν διελθεῖν, т. е. „да премине цѣло Загорье".

[2]) Ако кръстцитѣ сж стояли още по нивитѣ, ясно е, че първиятъ походъ на Исаака II не може да се отнесе по-късно отъ юлий 1186 год.

[3]) Nicetas, ib., p. 487, 11-24.

душата на императоръ Василия Българоубиецъ. Когато тоя господарь окончателно съкрушилъ тия (т. е. българитѣ, а не власитѣ, както би могло да се заключи отъ думитѣ на Никита, защото Василий II никога не унищожавалъ влашко царство), той завещалъ, че, ако власитѣ се заловятъ нѣкога пакъ за отцепване, то тоя, който иска да ги завоюва, трѣбва да предприеме неговото лагерно разположенне (τὰ αὐτοῦ κατουνοτόπια) и да навлѣзе въ тѣхъ. Това завещание той положилъ въ Состеновия мънастирь.[1]) Но завещанието се оказва лъжливо, защото ти, господарю, това, което той (импер. Василий) завещалъ да се изпълни презъ много време, ти извърши тъй скоро, както нему никога и на умъ не дохождало". Така той (Лъвъ Монастириотъ), продължава Никита, почти право се подиграваше и се гаврѣше съ императора, като отнасяше остроумието си, разбира се, къмъ лъжливостьта на предсказаното (въ завещанието) и като искаше да изкаже, че (императорътъ) отново хвърлилъ бунтовницитѣ въ предишната покорность и робство и се завърналъ въ късо време, а не тъй дълго като него (Василия Българоубиецъ) и че напраздно тоя (въ завещанието си), като отъ вдъхновени уста и отъ триножника на Делфийския оракулъ изригва праздни и съ лъжа пропити пророчества".[2])

Между това Петъръ и Асѣнь преминали Дунавъ и се явили въ земята на куманитѣ. Тѣ сполучили да ги убедятъ да се съюзятъ съ тѣхъ и наедно да воюватъ противъ Византия. „Варварската сбирщина, която отново почна враждебнитѣ действия, четемъ въ „известителното послание", се подложи на нови злополуки; повиканитѣ отъ тѣхъ на помощь

---

[1]) Ibidem, p. 488, 5-6: ἡ τοῦ Σωσθενίου μονή се намиралъ на европейския брѣгъ на Босфора съ църква св. Архангелъ Михаилъ въ мѣстото Анапълъ. Църквата била построена отъ Константинъ Велики и реставрирана отъ Юстиниана I и Василия I Македонецъ. Мънастирьтъ билъ възобновенъ отъ Исаака II Ангелъ и е носилъ името „лавра", отъ което може да се заключи, че той е билъ голѣмъ. Той се намиралъ при днеш. с. Стеня на Босфора. Подробно за Анаплъ и Состенионъ вж. J. Pargoire, Anaple et Sosthène въ Изв. Р. Ар. Ин-тъ, т. III (1898), p. 60 et sequ. — Ср. митр. Симеона, Писмата на Теофилакта, стр. 230—231.

[2]) Nicetas, ib., p. 488, 1-13 et s. l.

съюзници загинаха отъ зла сждба (участь). Защото обхванатиятъ отъ бѣсъ Петъръ, роденъ и израсълъ за тежка скръбь на варваритѣ, които обитаватъ въ Хемскитѣ планини, като се хвърли въ възстанието, по непонятенъ начинъ избѣгна наказанието и по единъ страненъ начинъ се спаси, и ето, той подражава на дявола, който е заседналъ въ него. Той не може повече да търпи обичното мѣстожителство, както и дяволътъ, изгоненъ отъ човѣшкото тѣло. И тъй, като преминаха сладкото посрѣдъ рѣки море, т. е. Дунавъ, той се посели между свинообразни хора, скититѣ (куманитѣ), и имъ държи речи, каквито му се иска". Петъръ имъ казалъ следното: когато императорътъ се върналъ назадъ (отъ сев. България) и ромейската войска се бѣ изтеглила у дома си, тамъ билъ оставенъ нѣкакъвъ гарнизонъ за крепоститѣ, който, макаръ и да е непреодолимъ за тамшнитѣ само жители, но не ще може да издържи, ако тѣ (куманитѣ) ударятъ на него; затова той имъ обещалъ награда. По-нататъкъ той имъ казалъ, че на драго сърдце се съгласява съ желанието на скититѣ, а именно: „да бждатъ преведени презъ Хемскитѣ долини безъ трудъ, да бждатъ отворени желѣзнитѣ врата и безпрѣчно да прехвърлятъ дългата стена,[1]) и презъ тая тѣснина и мжчнопро-

---

[1]) Con. Sathas, ib., p. 78: ἀναπετασθῆναι δὲ καὶ Πύλας τὰς Σιδηρᾶς καὶ τὸ μακρὸν τεῖχος ἀπαρεμποδίστως ἐκείνους παραδραμεῖν. Изглежда, че издательтъ приелъ думитѣ „желѣзни врата" за географско название, и затова ги предава съ заглавни букви. За сжщитѣ тия „желѣзни врата" говори, както видѣхме, и митрополитъ Михаилъ Акоминатъ въ споменатия панегирикъ: „Той (отстжпникътъ-робъ) се укрепяваше здравата, както той мислѣше, въ пропасти, пещери и скалисти стръмнини, а пъкъ ако нѣкоя отъ планинитѣ била непроходима, той я ограждалъ съ желѣзни врата и вържжени пазачи . . . Императорътъ пъкъ, макаръ и да можеше да пробие тия тѣсни и желѣзни врата, следъ като ги разкжса като паяджина . . ., все пакъ той побеждава съ военна хитрость" и т. н. (вж. тукъ погоре, стр. 449). Отъ това описание на М. Акомината ясно става, че тукъ се говори за истински желѣзни врата, а такива сж имали тъй нареченитѣ деми (τὸ δέμα, ατος), които сж се строили обикновено въ най-тѣснитѣ мѣста на планинскитѣ проходи: това е било висока и дебела стена съ кули на горния ѝ край, а въ срѣдата ѝ имало голѣма, тежка, обкована съ желѣзо врата, която се заключвала освенъ съ ключалки и куфари, още и съ дървени или желѣзни завори (сюрмета); тѣ сж имали за цель да задър-

ходимъ пѫть да излѣзатъ на широчината, да нападатъ страната на императора, да изрѣжатъ съ мечоветѣ си ромейскитѣ посѣви[1]) и да ограбятъ имотитѣ имъ, безъ да даватъ събранитѣ плодове на пѫтеводачитѣ и безъ да имъ плащатъ нѣщо а той, като отмъститель-дяволъ да се облѣе съ кърви и сълзи християнски, а оттука да залъже душевното си удоволствие... Куманитѣ на драго сърдце приели предложенията на отстѫпника и на тълпи и като пролѣтни пчели потеглили".[2]) Трѣбва тукъ да изтъкнемъ, че Никита не е последователенъ въ изложението на фактитѣ. Така, въ историята си на едно мѣсто говори, че и двамата водачи отишли при куманитѣ,[3]) на друго пъкъ, че само придружаващитѣ Асѣня варвари преминали Дунавъ,[4]) а въ посланието всички преговори съ куманитѣ отдава на Петра; очевидно е, че и двамата братя сѫ минали Дунавъ. После, споредъ историята, Исаакъ II и следъ първия си походъ не оставилъ никакви войски въ северна България, така че, когато Асѣнь се върналъ съ куманитѣ въ Мизия, той

жатъ неприятелитѣ или пъкъ съвсемъ да имъ попрѣчатъ да минатъ презъ прохода, на който тя е построена (вж. по-подробно за демитѣ В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр. т. I, ч. 2, стр. 731, бел. 1). — Где трѣбва да търсимъ тая дема, мѫчно е точно да се опредѣли; но като вземемъ предъ видъ, че действията се развивали предъ южния изходъ на Верегавския проходъ, то наклонни сме да я търсимъ въ днешния тѣсенъ Мокренски проходъ около старата крепость при с. с. Мокренъ и Каябашъ, а, може би, и при Кадърфакли. — Що се отнася до „дългата стена", за която тукъ става дума, то, ако не трѣбва да видимъ въ нея нѣкое отъ земленитѣ укрепления въ ония пакъ мѣста, то, като се има предъ видъ, че куманитѣ искали да прехвърлятъ тъкмо тая дълга стена и да нападнатъ на „страната на императора", може би, ще трѣбва да видимъ въ нея именно стария пограниченъ окопъ — еркесията, която очевидно, се смѣтала за граница на възстаналата область на сев. Тракия, защото както, видѣхме, и населението отъ Анхиалъ и околностьта бѣ сѫщо възстанало и, както ще покажемъ по-нататъкъ, че старата область Загорье е влѣзла така сѫщо въ границитѣ на възобновената българска държава.

[1]) Тукъ имаме още едно посочване, че първиятъ походъ на Исаака II Ангелъ се отнася къмъ месецитѣ преди жътва — юний или юлий.

[2]) Con. Sathas, ib., 78—79. — Ѳ. Успенскій, Византійскій писатель и пр., стр. 185.

[3]) Nicetas, ib., p. 487, 11-15.

[4]) Ibidem, p. 488, 13-14.

не намѣрилъ тамъ никаква ромейска войска,[1]) когато, споредъ посланието, той оставилъ само незначителенъ отредъ, обаче такъвъ, който мѣстнитѣ жители сами не биха могли да го преодолѣятъ; нѣма съмнение, че второто е по-вѣрно, защото Никита не е могълъ да не излага въ посланието факти, които сж били въ полза на самия императоръ.

Както и да било, когато Петъръ и Асѣнь съ многобройна съюзна куманска войска се върнали въ „своето отечество Мизия“ (споредъ варианта Загорье, т. е. въ северна България), тѣ я намѣрили съвсемъ очистена (*соб.* изметена) и изпразднена отъ ромейската войска.[2]) „Варваритѣ се нахвърлиха, пише Никита, въ нея (Мизия) съ по-голѣмъ шумъ, като да водѣха съ себе си отъ Скития цѣли легиони отъ демони. Сега забелязва Никита, тѣ не се задоволявали съ това, дали могатъ да спасятъ докрай своето предприятие и дали ще облѣкатъ само намѣстничеството на Мизия, но тѣ нѣмало по никой начинъ да се успокоятъ, докато не причинятъ най-голѣми вреди на ромеитѣ и не съединятъ господството надъ мизийци и българи въ едно, както е било нѣкога-си по-преди“.[3]) Последниятъ пасажъ явно сочи не само на

---

[1]) Вж. тукъ малко по-долу, на тая страница.

[2]) Споредъ сжщия вариантъ, Петъръ и Асѣнь намѣрили Загорье въ добро положение — φιλοκαλημένην. Nicetas, ib., p 488 s. l. ad. lin. 16.

[3]) Nicetas, ib., p. 488,$_{11}$—489,$_{5}$: ὅθεν οὐδ' ἠγάπων εἰ τα ἑαυτῶν ἔχουσι σώζειν καὶ τὴν τῆς Μυσίας μόνην περιβαλοῦνται τοπάρχησιν, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὰ Ῥωμαίων μέγιστα βλάψουσι καὶ τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάψουσιν ὡς πάλλαι ποτὲ ἦν, οὐδαμῶς ἠνείχοντο. Понеже тоя пасажъ се разбира неправилно, ние ще го разгледаме по-подробно. Преди всичко τα ἑαυτῶν съ гл. σώζειν може и трѣбва да се разбира само „своитѣ работи“, оттука „своето предприятие“, т. е. освобождението на северна България, което се обяснява и отъ следващето изречение: περιβαλοῦνται τὴν τῆς Μυσίας μόνην τοπάρχησιν. В. Г. Васильевски превежда последното: „облечь себя намѣстничествомъ въ одной Мизiи (у Влаховъ, п. т. стр. 177), което не е вѣрно, защото μόνην се отнася не къмъ Μυσίας, а къмъ τοπάρχησιν, която твърде сполучливо е преведена „намѣстничество“ (*соб.* значи „мѣстно началство“, „началство на страна или область“, „управление на страна или область“) въ смисълъ на „управление на страната отъ името на ромейския императоръ“, защото въ Цариградъ, както вече се изтъкна, на първо време мислили, че Петъръ и Асѣнь сж се домогвали до такова управле-

това, че Петъръ и Асѣнь сѫ били увѣрени вече въ своя успѣхъ — освобождението на северна България, но и на това, че тѣ ще продължатъ да се борятъ и за освобождението и на другитѣ български земи, т. е. за освобождението на цѣлия български народъ. Ето какъ се описва това нахлуване въ посланието на Исаака: „На брой хиляди тѣ преминаха Хемъ и нападнаха на нашитѣ паланки въ (южнитѣ) му покрайнини, а за пѫтеводачи и сподвижници въ сражение имаха ония власи, които се върнаха на предишната си бълвотина,[1]) из-

ние. — После изречението: τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγαρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάψουσι Васильевски превежда: „соединить въ едно владѣніе землю Мисовъ (Влаховъ) и землю Болгаръ" (п. т.). Но думата ἡ δυναστεία не значи „владение на земя", а „могѫщество, власть, господство, владичество, управление" (лат. dominatio) отъ гл. δυναστεύω, следов. горното изречение трѣбва да се преведе: „тѣ ще съединятъ въ едно властьта (господството, управлението) надъ мизи и българи", което пъкъ е равносилно на τὴν τῆς Μυσίας καὶ τῆς Βουλγαρίας δυναστείαν. Презъ XI. и XII. вѣкъ, откакъ днеш. северна България съ Добруджа била отдѣлена като особна военно-административна область — тема подъ име Паристрионъ — Подунавие, подъ име „България", както видѣхме, се разбирала западната половина на първото царство или западнитѣ и югозападнитѣ български земи; но къмъ срѣдата на XII. вѣкъ терминътъ „Паристрионъ" изчезва и се замѣня съ класическото име Μυσία. Че така трѣбва да се разбира горниятъ изразъ, показватъ и думитѣ ὡς πάλαι ποτὲ ἦν, т. е. както тия две части на българскитѣ земи били съединени презъ първото българско царство, а не нѣкаква-си въображавана „земля влаховъ и земля болгаръ", както превежда Васильевски. Поради това както подъ „власи" у Никита се разбиратъ българитѣ въ северна България, тъй подъ „мизийци" се разбира изобщо българско и небългарско население, което бѣ възстанало въ северна България (За това подробно вж. В. Н. Златарски, Потеклото на Петра и Асѣня и пр., п. т., стр. 29—41). Оттука гореприведенитѣ думи на Никита трѣбва да се разбиратъ въ смисълъ, че Петъръ и Асѣнь, чувствувайки се силни следъ сключването на съюзъ съ куманитѣ, разширили плана си за освобождението не само на северна България, но и на другитѣ български земи на западъ и югозападъ, — планъ, за осѫществяването на който бѣ насочена дейностьта на тримата братя, освободители и владѣтели на българитѣ.

[1]) C. Sathas, ib., p. 79: οἱ ἐκ τῶν Βλαχων ἀπιδόντες εἰς τὸν πρότερον ἔμετον. Притчи Солом. 26, 41; 2 Петр. посл. 2, 22. Това изречение споредъ насъ, трѣба да се разбира въ смисълъ, че авторътъ е ималъ предъ видъ ония власи или българи, които презъ първия походъ се били престорно смирили, но сега отново възстанали.

мѣниха се на кривъ лжкъ, върху който, като върху камениста и суха земица, царството ми, следъ като излѣ милость, безуспѣшно направи своето нападение... И ето тѣ грабятъ всичко, каквото имъ се попадне на пжтя, нанасятъ всѣкакви злини, колятъ, погубватъ и опожаряватъ. Въ по-бързото си отъ слухъ нападение на нашитѣ области, като не намѣрили почти нито единъ храбъръ противникъ, тѣ се разпръснали противъ селищата въ равнината, а нѣкои отъ тия се възбунтували противъ тѣхъ".[1]) Отдѣлни отреди отъ съюзнитѣ войски почнали вече да се явяватъ въ североизточна Тракия.

Като се научилъ за всичко това и като не виждалъ нищо добро за въ бждеще, отъ една страна, а отъ друга —, като разбралъ, че нападението на варваритѣ заплашвало съ крайна опасность, императорътъ предприелъ новъ походъ. Така обяснява Никита въ посланието причинитѣ на втория походъ на Исаака II противъ българитѣ. Обаче въ историята си той изтъква други причини. „Между това, четемъ тамъ, императорътъ, като съжалявалъ, гдето въ първото си нападение противъ мизийцитѣ не се разпоредилъ съ работитѣ на неприятелската страна, както трѣбвало, но, като се вдигналъ, тръгналъ оттамъ, като че ли неприятели, гонейки го, нападали, дори безъ да остави въ нейнитѣ крепости ромейски гарнизони и безъ да вземе отъ неприятеля благонадеждни заложници, повторно потеглилъ противъ мизийцитѣ". Но, ако се сжди по развитието на събитията, очевидно, тукъ сж действували и едната и другата причини, т. е. и страхътъ предъ заплашващата опасность, и желанието му да поправи грѣшкитѣ презъ първия безсмисленъ походъ. Като чулъ, че мизийцитѣ вече не насочватъ погледитѣ си къмъ планинитѣ и хълмоветѣ, а следъ като се засилили съ наемната куманска войска, се нахвърлили върху околноститѣ на Агатополь и силно ги опустошавали, като вършили страшни злодействия,[2])

---

[1]) C. Sathas, ib., p. 79.

[2]) Nicetas, ib., p. 515 9-13. Ние се съмняваме, че българитѣ и куманитѣ сж могли да достигнатъ до днешния Агатополь, който е на брѣга на Черно море южно отъ Созополь. Тукъ подъ Агатополь се разбира градъ τὸ Θέρμον, τὰ Θέρμα и Θερμόπολις и римскитѣ Aquae calidae. За

набързо и тоя пѫть императорътъ потеглилъ отъ столицата съ около две хиляди души войска, която ималъ подъ рѫка въ момента, като назначилъ за другитѣ войскови части и за тежкия обозъ сборенъ пунктъ въ Одринъ. „Моето царство искаше да потегли въ походъ и, ако бѣше възможно, въ четири дена бързахъ да настигна варваритѣ и се домогвахъ да се сразя съ тѣхъ при божия помощь“, писалъ Исаакъ II въ посланието си, но на това попрѣчили роднинитѣ му, а главното било това, че когато той стигналъ въ Таврокомъ, голѣмъ населенъ чифликъ близу до Одринъ,[1]) гдето чакалъ да се събере войската му, той се обърналъ къмъ победителя на Алексия Врана, Конрада Монфератски съ искане, незабавно да дойде въ лагера. „Отначало той се съгласилъ, пише Никита, да тръгне заедно съ императора и да участвува въ предстоещата война, но понеже божието решение, щото ромеитѣ зле да изтеглятъ отъ мизийцитѣ, му попрѣчило, промѣнилъ намѣрението си“[2]) и заминалъ, съгласно съ по-рано дадено обещание, за Палестина.

Между това на императора било съобщено отъ разузнавачи, че неприятелитѣ опустошаватъ селата въ околноститѣ на крепостьта Лардея (хисарлъка при Карнобадъ) и че, следъ

това подробно вж. тукъ въ края Притурка № 16: „Какъвъ градъ трѣбва да се разбира подъ Ἀγαθόπολις у Никита Акоминатъ“.

[1]) Nicetas, Ib., p. 516, 4-6: ὁ μὲν κατὰ τὸν Ταυρόκωμον γενόμενος. (κτησείδιον δὲ ἐστιν οὗτος οἰκούμενον κωμηδὸν καὶ μὴ πάνυ πόῤῥω τῆς Ἀδριανοῦ κείμενον). Въ посланието пъкъ сѫщиятъ Никита пише, че императорътъ пристигналъ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀλλαγήν· κτησείδιον δὲ ἐστιν αὕτη κατὰ Θρᾴκην κείμενον· παραῤῥεῖ δὲ αὐτῇ ποταμὸς Ταυρόκανος ὄνομα, т. е. „това е малъкъ единъ чифликъ, намиращъ се въ Тракия; презъ него тече рѣка Тавроканъ. Нѣма съмнение, че тукъ става дума за единъ и сѫщия чифликъ, защото и Анна Комнина (ib., II, p. 69, 11-15) пише, че въ тѣсния проходъ на Таврокомъ (τὸν αὐχένα τοῦ Ταυροκώμου) низъ долината на прохода тече рѣка. При тия данни трѣбва да се приеме, че Аллаги се е наричалъ самиятъ чифликъ, а селото, което е влизало въ землището на чифлика, се наричало Таврокомъ, а по него и рѣката се наричала Ταυρόκωμος, а не Ταυρόκανος, което ние смѣтаме за погрѣшно написано. За самото мѣстонахождение на Таврокомъ ние се изказахме (вж. тукъ по-горе, стр. 198 и 217), че се е намирало на югоизтокъ или югъ отъ Одринъ по главния пѫть за Цариградъ.

[2]) Nicetas, ib., p. 516, 16-20.

като избили много народъ и не по-малко изловили въ пленъ и натоварили богата плячка, тѣ предполагали да потеглятъ обратно. Затова Исаакъ II презъ нощьта при звука на тржбитѣ възседналъ коня и потеглилъ въ походъ, като мислилъ да имъ пресѣче пжтя. На 8. октомврий около Бастерни (κατὰ Βαστέρνας)[1]) той настигналъ единъ кумански отредъ, който, като чулъ, че императорътъ самъ тръгналъ по стжпкитѣ имъ, се оттеглилъ бързо. Тукъ той останалъ три дена, докато се съсрѣдоточатъ останалитѣ войски, и съставилъ следния планъ за по-нататъшнитѣ действия: той отдѣлилъ една часть отъ армията си и я далъ на зетя си Андроника Кантакузинъ, комуто било заповѣдано да отбраня областьта на Анхиалъ, а самъ потеглилъ за Верoя (Боруй, Стара Загора), за да противодействува на неприятелитѣ въ областьта й. Но не изминалъ и четири парасанги (единъ преходъ), и догонилъ го другъ бързъ веститель, който му съобщилъ, че въ Лардея се намирали нѣколко десетки хиляди кумани. Тогава, като повѣрилъ една часть отъ войската на племенника си Мануила Камица, а друга на други пълководци, Исаакъ побързалъ съ своитѣ отреди къмъ това мѣсто. Още съ приближението на ромейската войска куманитѣ, които се оказали само до шесть хиляди, като повѣрили плячката на отдѣленъ отредъ, който да я прекара по най-кратъкъ пжть къмъ планината, завързали голѣмо сражение,[2]) на което и самъ Никита билъ свидетель. Ето какъ Исаакъ описва това сражение въ посланието си.

„Като преминахъ до 50 стадии, азъ срещнахъ варварска войска, разположена на едно мѣсто и обиколена съ плячка. Едни само пленници бѣха около 12 хиляди, а пъкъ животнитѣ бѣха такова множество, както звездитѣ на небето, тъй че тѣ бѣха се проточили като дълга опашка на разстояние

---

[1]) Где се намиралъ тоя градъ или село, засега остава неизвестно; но, ако се сжди по мѣстото на военнитѣ действия, би трѣбвало да се търси нейде между днеш. Ямболъ и Казълъ-агачъ (сег. Елхово).

[2]) Nicetas, ib., p. 517, 21 — 518, 23. — Sathas, ib., p. 80—81. — Ѳ. Успенскій, Визант. писатель и пр., стр. 186. — В. Г. Васильевскій, п. т., стр. 192—193.

до шесть стадии, когато варваритѣ се обърнаха на бѣгъ. Когато пъкъ се срещнахме лице съ лице, една часть отъ скититѣ подкараха плячката напредъ, а другата влѣзе въ бой съ насъ; скититѣ на разбѣгъ правятъ нападение — такъвъ имъ е военниятъ обичай.[1]) Но скоро тѣ бѣха обърнати въ бѣгство: преследването и избиването имъ се простираше на разстояние 60 стадии. Нашитѣ се пръснаха въ преследване по двама, по трима, твърде малко се втурнаха подиръ отишлитѣ напредъ скити; тогава на варваритѣ се яви неочаквана помощь, около хиляда души и повече, и тѣ стремително нападнаха на нашитѣ, които безредно се бѣха впустнали подиря имъ. Войската на моето царство, изплашена отъ вика на варваритѣ, обърна се на бѣгъ; варваритѣ се втурнаха подиръ насъ и почнаха да убиватъ отстаналитѣ назадъ. Работата би могла да се свърши съ голѣма злополука, ако да не бѣхъ заповѣдалъ да повикатъ неголѣмото число души, които вървѣха подиря ми, и не бѣхъ наплашилъ варваритѣ съ звънтенето на щитоветѣ. Като забелязаха царското знаме и узнаха за моето присѫтствие, тѣ не издържаха нашето нападение, обърнаха се безредно на бѣгъ, пръснаха се въ разни страни и станаха лесна плячка на нашата конница. Тогава единъ нападаше на много, двама на цѣлъ десетъкъ; и ако нощьта не бѣ прикрила нѣкои, то надали би останалъ нѣкой, който да занесе на своитѣ за злополуката. Като доставямъ съ тая победа радость на поданицитѣ си, съ настоящата грамота накратко ви известявамъ за станалото, за да знаете, въ какво положение се намира работата, за да славословите усърдно Бога и да го молите за други благодеяния".[2]) Награда за победителитѣ било това, гдето една часть отъ пленницитѣ била освободена и върнатъ билъ откараниятъ добитъкъ. Исаакъ II обаче не преследвалъ куманитѣ въ планинскитѣ проходи, а се върналъ въ Одринъ. Сражението при Лардея трѣбва да се отнесе къмъ срѣдата на октомврий 1186 г.[3])

---

[1]) Тоя обичай Никита описва въ историята, ib., p. 519, 2-8, вж. тукъ въ края Притурка № 13: „Известия за куманитѣ".

[2]) Sathas, ib., p. 82—84. — Ѳ. Успенскій, п. т., стр. 187.

[3]) Вж. Васильевскій, п. т., стр. 194, и бел. 2.

Това съобщилъ Исаакъ II Ангелъ за сражението при Лардея въ посланието си до патриарха и синода, — послание, чиято редакция принадлежи на Никита Акоминатъ, който е придружавалъ императора въ тоя походъ като неговъ секретарь, поради това по сѫщностьта си то напълно се схожда съ неговата история съ тая само разлика, че „въ посланието се изтъква на пръвъ планъ императорътъ, неговата храбрость и лично участие въ сражението, когато въ историята малко мѣсто се отдѣля за юначеството на Исаака; самото сражение е представено като една случайность".[1]) И наистина, „по всичко изглеждаше, пише Никита въ историята, че скититѣ, следъ като се покриха съ голѣма слава, действително, биха се надсмѣяли него день надъ насъ, и ние били бихме предадени на звѣрския народъ за позоръ, ако да не бѣ дошълъ бързо на помощь самъ императорътъ, който имаше при себе си още съвършено прѣсна фаланга (отредъ), и ако силниятъ звукъ отъ трѫбитѣ на пристигналия отредъ, свирнята на медноустнитѣ рогове, които заечаха по бойното поле, и изгледа на драконовитѣ изображения, които се развѣваха отъ вѣтъра по пъртоветѣ на копията, не бѣха уголѣмили въ тѣхното (на скититѣ) изплашено отъ неочакваностьта въображение за численостьта на нашата войска".[2]) Това сражение, споредъ думитѣ на Ѳ. Успенски, „се губи между другитѣ неспечелени сражения, несполучливи предприятия, необмислени мѣрки и най-сетне жестоки поражения, които ромеитѣ бѣха потърпѣли отъ българитѣ. Въ историята на Никита господствува изобщо неблагоприятенъ възгледъ за царуването на Исаака Ангелъ, осмѣйватъ се неговитѣ самохвални послания въ столицата и не се придава на неговитѣ мѣрки противъ българитѣ никакво значение".[3]) Разбира се, тая разлика се обяснява съ нееднаквитѣ обстоятелства, при които сѫ били съставени както посланието, тъй и историята, а сѫщо отъ различнитѣ цели, които е ималъ предъ видъ съставительтъ имъ.

---

[1]) Ѳ. Успенскій, п. т., стр. 189.

[2]) Nicetas, ib., 519, 13-20.

[3]) Ѳ Успенскій, п. т., стр. 189.

Колкото обаче благоприятни за ромеитѣ и да ни представя работитѣ това послание, вториятъ походъ на Исаака II Ангелъ противъ българитѣ не е ималъ никакво решаваще значение въ борбата за независимость. Цельта на тоя походъ била, едно, да се поправятъ грѣшкитѣ на първия и, друго, да се усмири окончателно възстанието. Въ сѫщность не се постигнало нито едното, нито другото: при всичкитѣ поражения, които потърпѣли куманитѣ и възстаницитѣ, споредъ посланието и историята на Никита, Петъръ и особено Асѣнь, „човѣкъ необикновено срѫченъ и въ тежки обстоятелства извънредно находчивъ“, поддържани отъ куманитѣ, открили смѣла борба по цѣлата подбалканска линия отъ Пловдивъ до Анхиалъ и юнашки защищавали старо-планинскитѣ проходи, така че Исаакъ не можелъ да проникне на северъ отъ Стара-планина и да накаже бунтовницитѣ, а се ограничилъ, споредъ Никита, само съ туй, че „като изтръгналъ нѣкое и друго нѣщо отъ неприятелската плячка, като че ли отъ челюститѣ на звѣрове, императорътъ следъ сражението (при Лардея) потеглилъ назадъ къмъ Одринъ, като напустналъ пѫтя, по който той бѣ предположилъ да върви“, т. е. отвѫдъ Стара-планина. И тъй, ако сражението при Лардея би имало голѣмо значение и въ него българитѣ сѫ били съвсемъ разбити, то Исаакъ надали би се върналъ назадъ и би се отказалъ отъ изпълнението на своя планъ. Напротивъ, българо-куманскитѣ дружини и следъ това не дали покой на Исаака: тѣ отново се явили при Верoя, отгдето той, наистина, сполучилъ да ги отбие, но въ сѫщото време се убедилъ, че работата съ българитѣ далечъ още не е свършена ... „Затова, пише Никита, императорътъ решилъ отново да отиде въ Загора и какъ-какъ, доколкото е възможно, да се опита да смири мизийцитѣ“.[1])

Като се убедилъ, че цѣла източна Стара-планина била за него недостѫпна и че проходитѣ въ нея се юнашки защищавали отъ българитѣ, Исаакъ II Ангелъ намислилъ да премине въ западната ѝ часть и оттамъ да нападне на северна Бъл-

[1]) Nicetas, ib., p. 519, 21 — 520, 6.

гария и да усмири окончателно възстанието. Той се решилъ на тоя планъ, защото, отъ една страна, предполагалъ, че възстаницитѣ не сѫ успѣли още да завзематъ западнитѣ проходи, а отъ друга — се научилъ, че „пѫтищата въ Хемъ не били тъй мѫчнопроходими, а по нѣкои мѣста дори ставатъ твърде удобни, и че имало твърде достатъчно вода за черпало и близу до пѫтя фуражъ за товарнитѣ животни, ако само овреме потеглятъ за тамъ". Последнитѣ думи на Никита ни подсѣщатъ да мислимъ, че е имало и друга причина, която е принуждавала Исаака Ангелъ да побърза тъй наскоро следъ втория си походъ и въ тъй късно време на годината къмъ северозападъ. Както видѣхме, Петъръ и Асѣнь, следъ като се обезпечили съ куманска военна помощь, разширили своя планъ въ борбата за освобождение — тѣ намислили „да съединятъ, казва Никита, господството надъ мизийци и българи (т. е. на северна и югозападна България) въ едно, както е било нѣкога-си по-преди", а това показва, че у водителитѣ на възстанието била съзрѣла твърде отрано мисъльта да разпространятъ възстаническото движение и въ западнитѣ и югозападнитѣ български земи (въ днеш. Македония), затова твърде вѣроятно се явява предположението, че тѣ сѫ се опитали още въ 1186 год., ако не съ изпращането на отдѣлни воеводи, които да организиратъ такова сѫщо движение,[1]) то поне съ тайни агитации да повдигнатъ тамошното население. Тия тъкмо агитации въ една или друга форма, очевидно, сѫ станали своевременно известни на императора, още преди той да се е върналъ отъ втория си походъ, и поради това, за да предупреди всѣко възможно разпространение на възстанието и въ днешна западна и югозападна България, което е могло да стане само по р. Струма, Исаакъ II Ангелъ презъ късна есень на 1186 год. отъ Пловдивъ, кѫдето бѣ отишелъ следъ отблъсването на възстаницитѣ при Вероя (Стара-Загора), потеглилъ къмъ Срѣдецъ. Обаче настѫпилото вече зимно време не му позволило да изпълни

---

[1]) Вж. П. Мутафчиевъ, Владѣтелитѣ на Просѣкъ. София 1913, стр. 14—17 (Сборникъ на Българ. академия на наукитѣ, кн. I).

плана си. „Но, понеже слънцето, пише Никита, следъ като направи повратъ къмъ зима, въ своето течение се спущаше все по-низко, рѣкитѣ отъ студъ замръзнаха поради суровостьта на тамошния студенъ климатъ, и снѣгъ, който бѣ навалѣлъ въ грамадно количество, съвсемъ бѣ покрилъ земята, като не само бѣ напълнилъ долищата, но и бѣ затрупалъ вратитѣ на кѫщитѣ, то императорътъ отложи предприятието до появяването на пролѣтьта и заповѣда на войската презъ зимата да остане на квартири въ тамошната область, а самъ побързалъ за столицата, за да се развлѣче съ конски надбѣгвания и да се наслади съ театъръ".[1]) Оставането на ромейската армия за зимуване въ срѣдешката область, очевидно, е имало предназначение, щото тя да пази западнитѣ проходи на Стара-планина и да не допуща никакви връзки и сношения на възстаницатѣ съ населението на югозападнитѣ български земи (днешна Македония). Освенъ това, за да може да разположи къмъ себе си българското население въ Срѣдецъ и изобщо въ западна България и чрезъ това да предупреди всѣкакво движение тамъ въ полза на възстаницитѣ, Исаакъ II Ангелъ, докато още се намиралъ въ Срѣдецъ, поискалъ отъ своя тъстъ, маджарския краль Бела III, да изпрати обратно отнесенитѣ отъ маджаритѣ въ 1183 год. мощи на българския патронъ св. Ивана Рилски въ Срѣдецъ,[2]) което и последвало, споредъ патриархъ Евтимия, презъ 6695 отъ С.М. = 1187 год. отъ Хр. индиктионъ 5-и, вѣроятно презъ зимата или въ началото на тази година, защото Исаакъ Ангелъ билъ въ София въ късна есень на 1186 год.[3])

---

[1]) Nicetas, ib., p. 520, 17 — 521, 8.

[2]) Вж. К. Иречекъ, Пѫтувания, II, стр. 11.

[3]) E. Kalužniacki, п. т,, стр. 22—23, гл. XI. — Патриархъ Евтимий представя като причина за обратното изпращане на мощитѣ това, че мѣстниятъ епископъ не само не искалъ да се поклони на св. Ивана, защото такъвъ светия той не намѣрилъ между другитѣ светии, но и на другитѣ забранявалъ. За това свое безвѣрие епископътъ съвсемъ онѣмѣлъ и само следъ като разбралъ, че това било божие наказание, разкаялъ се и отишелъ при мощитѣ на светеца, съ молитви да иска прошка и да му възвърне говора, което и последвало скоро, и епископътъ непрестанно изказвалъ благодарноститѣ си къмъ св. Ивана, чиито мощи постоянно извърш-

Така се свършила 1186 година. И наистина, щомъ пукнала пролѣтьта на следната 1187 година, войната била възобновена. Исаакъ II отново дошелъ въ Срѣдецъ и потеглилъ въ походъ противъ мизийцитѣ. Отъ Срѣдецъ той преминалъ съ войската презъ Етрополския проходъ[1]) въ северна България; но по-нататъкъ отъ крепостьта Ловечъ не можилъ да отиде Цѣлиятъ походъ се свършилъ съ тримесечна безуспѣшна обсада на тая крепость, и Исаакъ Ангелъ напустналъ предприятието недовършено, снелъ обсадата и се завърналъ въ Цариградъ. „Така прелеститѣ на Пропонтида, забелязва по тоя поводъ Никита, нейнитѣ увеселителни дворци, ловътъ, конскитѣ надбѣгвания като че ли приковаваха къмъ себе си нашитѣ императори, не имъ даваха дълго да оставатъ на полето и ги мамѣха като нѣкои страхливци да дезертиратъ въ тѣхнитѣ прегръдки".[2]) Следъ толкова несполуки, пълни съ голѣми жертви, цариградското правителство трѣбвало най-сетне да се откаже отъ всѣка надежда да усмири възстанието въ северна България. Не по-малко повлияло за оттеглянето на императора и избухналото въ лидийска Филаделфия възстание на Теодора Манкафа, което заплашвало да обхване цѣла южна Мала-Азия,[3]) а сѫщо и успѣхитѣ на турцитѣ въ Палестина. Освенъ това се разнесълъ слухъ по цѣлия полуостровъ, какво въ Германия се събирала голѣма кръстоносна войска за освобождението на Иерусалимъ, който билъ отново завое.

вали много и разни чудеса въ Маджарско. „Когато за всичко това подробно узналъ, кральтъ, обхванатъ отъ страхъ и ужасъ, като украсилъ съ злато и сребро раката (ковчега) на преподобния и цѣлуналъ усърдно мощитѣ му, съ голѣма почить възвърна ги пакъ въ Срѣдецъ и ги положили въ църквата, издигната на негово име, въ 6695 година, индиктионъ 5",

[1]) Никита не посочва, отгде е миналъ Исаакъ II Ангелъ въ тоя походъ, но, като се вземе въ внимание, че най-прѣкиятъ пѫть отъ Срѣдецъ за Ловечъ презъ срѣднитѣ вѣкове, па и после е вървѣлъ презъ Етрополе, който отъ 1864 год, съ основаването на гр. Орхане изгубилъ своето стратегическо и търговско значение, пада се да приемемъ опредѣлението на Иречека (Heerstrasse, S. 161; Історія болгаръ Одес. изд. стр. 303), че Исаакъ е миналъ презъ Етрополския проходъ.

[2]) Nicetas, ib., p. 521, 13-17.

[3]) Ibidem, p. 521, 21 —524, 20.

ванъ отъ мохамеданитѣ (презъ юлий 1187), отъ една страна, а отъ друга — предъ видъ на настѫпателнитѣ движения на Стефана Немань на изтокъ и югъ, Исаакъ II билъ принуденъ да отстрани всѣка враждебность и опасность откъмъ българитѣ. Никита Акоминатъ забелязва при това, че презъ времето на обсадата на Ловечъ „императорътъ, наистина, хваналъ въ пленъ жената на Асѣня и взелъ като заложникъ негования братъ Ивана, но при все това работитѣ тръгнали по-лошо“.[1]) Очевидно, тукъ Никита сѫщо не се доизказва и се ограничава само съ горнитѣ две оракулски изречения, безъ да каже и поясни, какъ и при какви обстоятелства е станало пленяването жената на Асѣня и въ какво отношение то се намира къмъ вземането на брата му Ивана като заложникъ, а сѫщо тия два факта сѫ още повече влошили работитѣ, разбира се, на ромеитѣ. Едвали може да се допустне, че Исаакъ II е получилъ като заложникъ третия братъ срещу освобождението на Асѣновата жена, зашото Никита непремѣнно би отбелязалъ това; напротивъ, първиятъ фактъ у него стои съвсемъ отдѣлно отъ втория, следов. тукъ при обсадата на Ловечъ сѫ станали и други факти, които собствено сѫ влошили работитѣ на ромеитѣ и които не е мѫчно да се установятъ.

И наистина, като се вземе въ внимание, 1. че императорътъ се върналъ безъ всѣкакъвъ успѣхъ следъ тримесечна обсада на гр. Ловечъ и 2. че следъ третия походъ на Исаака II не сѫществуватъ засега никакви известия за каквито и да било сблъсквания на ромеитѣ съ възстаницитѣ, — не подлежи на никакво съмнение, че между Исаака II и водителитѣ на възстанието следъ това сѫ станали известни взаимни съглашения, преговори за които сѫ излѣзли отъ страна на императора; тоя пръвъ, очевидно, е направилъ предложение да се прекратятъ военнитѣ действия, което Петъръ и Асѣнь сѫ приели; но да се мисли, че тѣ сѫ дали брата си като заложникъ, само за да увѣрятъ Исаака II, какво тѣ ще останатъ

---

[1]) Nicetas, ib., p. 521, 17-20: τότε δὲ καὶ τὴν τοῦ Ἀσὰν γυναῖκα κατέσχεν ὁ βασιλεύς, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ θάτερον τὸν Ἰωάννην εἰς ὅμηρον εἴληφεν. ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐπὶ τὰ χείρω τὰ πράγματα προύβαινε. Ср. p. 622, 4-5: ὃς (Ἰωάννης) ἐφ' ἱκανὸν ὡμήρησεν ἐν Ῥωμαίοις, ἡνίκα εἶχε βασιλεὺς Ἰσαάκιος διοσεύσας κατὰ Μυσῶν.

вѣрни на дадената си дума, било би твърде наивно. При голѣмитѣ успѣхи, които българитѣ имали въ борбата за освобождение, и при оная враждебность къмъ Византия, съ която сѫ били надъхани водителитѣ на възстанието и самиятъ народъ, Петъръ и Асѣнь надали биха приели мирното предложение на императора, а още по-малко биха дали брата си за заложникъ, ако тѣ не биха се осигурили предварително съ нѣкой миренъ договоръ, по който се удовлетворявали на първо време тѣхнитѣ желания. Че билъ сключенъ такъвъ миренъ договоръ между Петра и Асѣня и Исаака II въ края на похода въ 1187 г. следъ снемането обсадата на Ловечъ, се установява отъ поведението на българскитѣ водители презъ времето на преминаването на кръстоносцитѣ отъ третия походъ презъ Балканския полуостровъ (1189), когато българитѣ, при всичко че се намирали въ съюзъ съ враждебнитѣ на Византия народи, не влизали въ открита война съ нея до края на 1189 година.

Какви сѫ били условията на мирния договоръ, не може точно да се посочатъ, защото, както се изтъкна, Никита избѣгва изобщо да говори, какви отношения сѫ настанали между българи и ромеи следъ оттеглянето на Исаака II отъ Ловечъ. Обаче възъ основа на по-сетнешнитѣ събития и отношения между Византия и възобновената българска държава, могатъ да се установятъ следнитѣ точки: 1. византийското правителство престанало да гледа на Петра и Асѣня като на частни лица, а ги признало за водители на цѣлъ народъ заедно съ всичкитѣ права и привилегии на владѣтели, и 2. то е признало независимостьта на ония български области, върху които се бѣ разпространило възстанието.[1]) При тогавашнитѣ стѣснени обстоятелства, въ които се намирала Византия, тия сѫществени отстѫпки се налагали на Исаака II, и за него не било мѫчно да се откаже отъ севернитѣ европейски покрайнини на империята, гдето и безъ това византийската власть била до minimum намалена и причинявали на централното правителство само голѣми главоболия и пакости; но твърде е възможно и това,

---

[1]) Вж. Ѳ. Успенскій, Образованіе и пр., стр. 153.

че, отстжпвайки сега на водителитѣ на възстанието, очевидно, съ цель да предупреди другата опасность — разпространението на възстанието и въ западнитѣ и югозападнитѣ български земи, императорътъ да е мислилъ, че въ близко бждеще ще може лесно да се разправи съ тѣхъ и отново да ги покори подъ властьта си, каквато цель, наистина, е ималъ грандиозниятъ му походъ въ 1190 г., следъ като отминала опасностьта отъ кръстоносцитѣ. Срещу тия отстжпки Петъръ и Асѣнь се задължили отъ своя страна 1. да спратъ военнитѣ действия и разпространението на възстанието въ останалитѣ области, които не взели участие въ възстанието, и 2. за подтвърдение на това задължение тѣ дали по-малкия си братъ Ивана като заложникъ въ Цариградъ. Мирниятъ договоръ билъ сключенъ най-рано въ края на май или въ началото на юний 1187 год. веднага следъ снемането обсадата на Ловечъ.[1]) Ние имаме още една хронологическа данна, която не ни дава да отиваме по-нататъкъ отъ посочената дата за възобновата на българската държава. Както видѣхме, патриархъ Евтимий за връщането мощитѣ на св. Ивана Рилски отъ Гранъ отново въ Срѣдецъ дава годината 6695 = 1187, индиктъ 5.[2]), която се продължавала отъ 1. IX. 1186 до 31. VIII. 1187. Мощитѣ били върнати следъ сключването на мирния договоръ съ Бела III, или по-право, следъ сватбата на Исаака II съ Маргарита, т. е. не по-рано отъ януарий 1186 г., а споредъ дадената септемврийска година това е станало между 1. септемврий и 31. декемврий 1187 год. или между сжщитѣ месеци на 1186 януарска година, а възобновена била българската държава, споредъ патриархъ Евтимия, „не многоу же врѣмени мимошедшоу“, близу една година следъ пренасянето на мощитѣ, т. е. презъ 1187 г. есеньта, когато било извършено коронясването на

---

[1]) Ако ромеитѣ възобновили похода, щомъ пукнала пролѣтьта, т. е. не по-късно отъ м. мартъ 1187 г., и Исаакъ II Ангелъ само следъ тримесечна обсада на Ловечъ прекратилъ войната, то и сключването на мирния договоръ е последвало веднага, т. е. не по-късно отъ края на май или началото на юний с. г.

[2]) Вж. Е. Kałužniacki, п. т., стр. 22—23. — Вж. тукъ по-горе, стр. 465, бел. 3.

първия царь на второто царство. Поради това и възникването и официалното признание на второто българско царство отъ цариградското правителство ние отнасяме къмъ срѣдата на 1187 год., както това ще подтвърдятъ и събитията, които сѫ станали въ Търново презъ сѫщата година.

Що се отнася до границитѣ на новоизникналата държава, то за тѣхъ притежаваме и по-положителни данни. Така, тъй нареченият „австрийски клирикъ Ансбертъ", подъ чието име е дошло до насъ едно твърде точно и пълно описание похода на германския императоръ Фридриха I Барбароса или на третия кръстоносенъ походъ отъ 1187—1195 г.[1]), като говори за отцепването на нѣкои части отъ империята, пише: „въ по-голѣмата часть на България и къмъ Дунавъ, докато се влѣе въ морето, властвувалъ нѣкой си Калопетъръ влахъ и братъ му Асаний съ подвластнитѣ имъ власи"[2]). Отъ тия думи на Ансберта се ясно види, че въ 1189 год., т. е. преди Петъръ и Асѣнь да нарушатъ мирнитѣ отношения съ Византия, подъ тѣхна власть се намирала, споредъ тогавашната географска терминология, по-голѣмата часть, а не цѣлата северна часть на западната половина на българскитѣ земи, които тогава носѣли името „България", т. е. днеш. Видинско и Врачанско (безъ Браничевската и Бѣлградска области) и страната и покрай Дунавъ, докато той се влѣе въ Черно море, т. е. тукъ е влизала цѣла днеш. северна България заедно съ Добруджа. Освенъ това, следъ сключването на мирния договоръ въ 1187 год. Петъръ и Асѣнь повикали, както ще видимъ понататъкъ, видинския митрополитъ въ Търново да рѫкоположи съ други двама епископи търновски митрополитъ, следов.

---

[1]) Istoria de expeditione Friderici imperatoris adita a quodam Austriense clerico qui eidem interfuit nomine Ansberte. — За Ансберта и историята му вж. A. Chroust, Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrich I. Berlin 1929 (MGH nova series, t. V). Einleitung S. IX—CIV, besond. S. XLIII u. fol.

[2]) Ansbertis, ib., p. 33, 4-6: in Bulgarie maxima parte ac versus Danubium, quousque mare influat, quidem Kalopetrus Flachus ac frater eius Assanius cum subditis Flachis tyranizabat.

видинската епархия се намирала подъ властьта на търновския царь или страната на западъ отъ р. Осъмъ до западна Стара-планина е така сжщо влизала въ възобновената държава; поне за сега нѣмаме никакви известия, отъ които да се види, че Асѣнь I Старий или неговитѣ близки приемници сж воювали по-сетне за освобождението на тоя край. Сжщиятъ Ансбертъ на друго мѣсто нарича Калопетра „господарь на власитѣ и на по-голѣмата часть на българитѣ въ оградитѣ на Тракия;“[1]) думата hortus изобщо значи всѣко о г р а д е н о и по другъ начинъ затворено мѣсто или пространство земя, и после вече има значение на „градина, бостанъ, лозе“ и пр. Въ Тракия такива „оградени мѣста“ могатъ да се разбиратъ само оградени съ стария окопъ — еркесията пространства. Че така трѣбва да се разбира изразътъ in hortis — „въ оградитѣ“ се види отъ другъ западенъ изворъ — анонимната Historia Peregrinorum, която сжщо така описва третия кръстоносенъ походъ и чийто авторъ се е ползувалъ отъ Ансбертовата история;[2]) въ нея четемъ следното: „Калопетъръ, както и неговиятъ братъ Асаний, които владѣеха сжщо часть отъ България около Дунавъ и ч а с т и отъ Тракия, покорена отъ тѣхъ съ военна храбрость;“[3]) тукъ думата „части“ — partes, споредъ издателя, означава нѣмското Landstrich[4]) — „леха, поясъ земя“, която, съпоставена съ in hortis, право сочи, че по мирния договоръ отъ 1187 год. северна Тракия, която бѣ взела участие въ възстанието и въ която се развиха, както видѣхме, главнитѣ военни действия, очевидно, до стария пограниченъ окопъ — еркесията или старото Загорье, била така сжщо отстжпена на българитѣ, следов. новообразуваната държава била възобновена въ границитѣ

---

[1]) I b i d e m, p. 58, 12-13: Kalopetrus Blacorum et maxime partis Bulgarorum in hortis Tracie domnus.

[2]) A. C h r o u s t, ib. Einleitung, S. LXXXI—XCV, besond. S. LXXXVIII u. fol.

[3]) A n s b e r t i s, ib., 135, 11-13: Kalopetro scilicet et Assanio fratre illius, qui etiam partem Bulgarie circa Danubium et partes Thracie sibi subiugatam virtute bellica optinebant.

[4]) A. C h r o u s t, ib., p. 242 s. v.

на Тервелева България,[1]) а това показва, че Петъръ и Асѣнь въ поставянето на условия при сключването на мирния договоръ се базирали върху историческитѣ права на българския народъ. И тъй възобновената българска държава по мирния договоръ въ 1187 год. е обхващала цѣла България отъ западна Стара-планина до Черно море заедно съ Добруджа и областьта Загорье въ северна Тракия, отъ чието име и самата държава на първо време била наречена Загора (Ζαγορά),[2]) чисто българско име, за отличие отъ името „България“, защото последното име носѣли, както видѣхме, западнитѣ и югозападнитѣ български земи още не освободени.

Настаналитѣ по тоя начинъ мирни отношения между Исаака II Ангелъ и Петра и Асѣня дали възможность на освободителитѣ на българския народъ спокойно да се завзематъ съ уредбата на новоизникналата държава. Най-първо братята трѣбвало да узаконятъ това, което тѣ бѣха извършили своеволно преди и заедно съ обявяването на възстанието, и преди всичко да се погрижатъ 1. за освещаването на построената отъ тѣхъ църква, която изиграла такава голѣма роля при подготвянето на възстанието и била, наистина, наречена въ името на св. Димитра Солунски, но не била осветена още отъ епископъ и поради това Никита Акоминатъ, както видѣхме, я нарича не ἐκκλησία или ναός, а само εὐκτήριος οἶκος — „молитвенъ домъ“, и 2. да се благослови и освети отъ църквата царското достоинство на прогласения отъ възстаницитѣ царь Петра. Едното и другото би извършилъ или пъкъ би билъ принуденъ да извърши подъ натиска на свѣтската власть мѣстниятъ архиерей, но такъвъ дотогава въ Търново не е имало, а оня, въ чиято епархия е влизалъ тоя градъ

[1]) Вж. В. Н. Златарски, История на българ. държава и пр. т. I, ч. 1, стр. 170, 178—180.

[2]) Тоя географски терминъ, който изтикалъ терминитѣ Παρίστριον-Подунавье на XI. вѣкъ и Μυσία — на XII. вѣкъ, се срѣща за пръвъ пѫть у Nicetas, ib., p. 487, s. l.; 488, s. l.; 520, 15; 679, 13. — Какво широко значение е получило това име, подробно вж. А. Иширковъ, Областното име Загорье или Загора въ миналото и сега. Изв. ЕНМ. год. V (1925), кн. 1—4, стр. 80—88.

крепость, „поради светската буря“ (възстанието) или е избѣгалъ въ Византия, както обикновено е ставало, па и днесъ става въ областитѣ на Балканския полуостровъ при промѣната на светската власть, „или пъкъ злочесто е изчезналъ въ нея презъ време на трудноститѣ“ (билъ е премахнатъ отъ възстаницитѣ като гръкъ). Затова двамата братя трѣбвало да се сдобиятъ съ такъвъ архиерей — българинъ, който да извърши на родния езикъ и едното и другото свещенодействие, безъ да се нарушатъ църковнитѣ закони. Дали при сключването на мирния договоръ е билъ повдигнатъ и въпросътъ за църковнитѣ отношения на новопризнатата държава къмъ Византия, ние не знаемъ; но съ сигурность може да се приеме, че е било уговорено, щото новата държава да има свой митрополитъ въ политическия си центъръ, или да се образува нова епархия съ епископска катедра въ Търново.

И наистина, съгласно съ 1-то апостолско правило и съ 4-то на първия вселенски съборъ,[1]) споредъ който ржкоположението на единъ епископъ трѣбва да става при съслужение най-малко на двама или трима епископи, и възъ основа на договорното решение, Петъръ и Асѣнь поканили видинския митрополитъ, може би, като най-старъ заедно съ други двама епископи, които и ржкоположили представения отъ тѣхъ — единъ иерей, свещеникъ несъмнено българинъ, на име Василий, както го наричатъ по-кѫснитѣ извори, за архиерей на Търново и изобщо на освободената часть на България. Тоя свещеникъ Василий, както изглежда, още отъ самото начало е действувалъ заедно съ Петра и Асѣня както за подготвянето, тъй и за обявяването на възстанието, защото въ писмото си до папа Инокентия III, писано на 8. септемврий 1203 год. или наскоро следъ тая дата, той пише: „и което моята душа пожела да има презъ осемнадесетата година, ето днесъ ни даде Богъ и твоята света молитва — благословение отъ седалището на блажения апостолъ Петра и отъ твое светейшество.“[2])

[1]) Вж. сѫщо 3-правило на VII вселенски съборъ; антиохийски 19, 23; сердикийски — 6; цариградски — 1; картагентски — 13, 49, 50.

[2]) Migne, Patrol. lat. t. 215, p. 288: et quod mea anima desideravit per octavum decimum anum, ecce hodie dedit nobis Deus et sancta tua oratio benedictionen sedis beati apostoli Petri et tuae sanctitatis.

Тукъ Василий има предъ видъ, както се види отъ съдържанието на писмото, папското благословение и палиума, който капеланъ Иванъ Каземарински, папскиятъ пратеникъ, бѣ възложилъ на Василия и го прогласилъ за примасъ на цѣла България въ 1203 год., и осемнадесетата година трѣбва да се разбира, не откакъ той е станалъ архиепископъ, както нѣкои мислятъ, а откакъ той се отказалъ да признава властьта на цариградския патриархъ въ лицето на своя кириархъ заедно съ обявяването на възстанието въ края на 1185 год.[1]) Обаче

[1]) Че така трѣбва да се разбира тая фраза, право сочи самото съдържание на писмото. Василий съобщава на папата, че на 4. юлий 6711 (= 1203), индикта VI, той потеглилъ за Римъ, за да получи благословение лично отъ него. Но, когато стигналъ въ Драчъ и поискалъ да се качи на корабъ, за да премине морето, гърцитѣ го задържали и не само не му позволили да замине, но и имали намѣрение да го хвърлятъ въ морето, и по гореща молитва къмъ Бога и апостолъ Петра латинцитѣ го освободили. Като излѣзълъ отъ града и се настанилъ въ една вила, оттамъ той изпратилъ двама свои хора въ Римъ, за да отнесатъ писмата до папата. Между това Василий получилъ писмо отъ царь Калояна, въ което тоя го викалъ по-скоро да се върне въ Търново, защото тамъ пристигналъ папски кардиналъ. Василий веднага тръгналъ и дошелъ въ Търново въ самото начало на м. септемврий (1203) и тамъ намѣрилъ папския пратеникъ Ивана капелана, който му врѫчилъ писмо отъ папата. Съгласно съ това писмо Иванъ капеланъ на 8. септемврий въ цѫрквата въ присѫтствието на епископи, самия царь и много други му предалъ благословията и му възложилъ палигумъ ad plenitudinem pontificalis officii, т. е. той призналъ неговия епископски санъ, и го прогласилъ за примасъ на България. — По-нататъкъ архиепископътъ моли папата да му посочи, какъ да се сдобие съ миро, защото, дотогава българската цѫрква получавала миро отъ гърцитѣ, които сега мразѣли българи тъй, както и тѣхъ самитѣ. — Тукъ и дума не става за архиепископството на Василия, па и не могло да стане, защото както посвещението му за епископъ, тъй и издигането му въ архиепископъ били извършени (вж. тукъ по-долу) по насилственъ начинъ, т. е. противозаконно и поради това нѣмали валидность и значение особено пъкъ предъ папата, отъ когото той сега очаквалъ благословение и признание. Затова, като казва, че само презъ 18-та година той получилъ благословение и освещение на сана си, той е ималъ предъ видъ тъкмо времето, откакъ той се отказалъ да признава властьта на дотогавашния си духовенъ началникъ — цариградския патриархъ заедно съ обявяването на възстанието. На това сочи право и хронологията, защото последното е било обявено, както видѣхме, презъ ноемврий 1185 год., а благословение и палиумъ, Василий получилъ на 8. септемврий 1203 год., т. е. не се изминали пълни 18 години.

двамата братя не се задоволили само съ придобивката на собственъ митрополитъ. Излизайки отъ принципа на срѣдновѣковието, че независима държава е само оная, която има и независима църква, тѣ съ своята власть поискали или принудили събранитѣ въ Търново трима архиереи да издигнатъ новорѫкоположения търновски епископъ за български архиепископъ. Всичката измама или насилието, което Петъръ и Асѣнь упражнили върху тримата епископи, и въ което ги обвинявали по-сетне ромеитѣ, се заключавала не въ това, че тѣ рѫкоположили кириарха на новата епархия, защото то е било напълно законно и съгласно съ договора, а въ това, че самото издигане на търновския митрополитъ въ архиепископъ станало „въпрѣки писанитѣ и каноническитѣ предания, превратно, чрезъ съдействието на българската (свѣтска) власть", а не съ благословението и посвещението на цариградския патриархъ. Оттука става твърде понятна и злата участь, която постигнала споменатия видински митрополитъ: следъ като извършилъ тоя, споредъ него незаконенъ актъ, който, наистина, е равносиленъ на отцепване отъ цариградската църква, той се опиталъ да избѣга въ Византия, но билъ уловенъ и посѣченъ, „защото българитѣ го намразили за това".[1])

---

[1]) За всички тия факти ние се научаваме отъ писмото на охридския архиепископъ Димитрия Хоматианъ до керкирския митрополитъ Педиадита и Синодалното постановление на Охридската църква. Вж. П. Никовъ, Приносъ къмъ историческото изворознание на България и къмъ историята на българската църква СпБАкН. кн. XX (1921), 11, стр. 20—26, 45—47, 51—53. — Ние обаче не можемъ да се съгласимъ съ мнението на г. Никова, че всички гореизложени факти се отнасятъ къмъ 1186 г., защото презъ цѣлата тая година двамата братя, както видѣхме, били заети съ военни действия и я прекарали на бойната линия, така че тѣ нѣмали време да се предаватъ на домашни тържества, особено пъкъ когато тѣ не знаели, какъ ще се свърши подетата отъ тѣхъ борба за освобождение. Никовъ мисли, че Петъръ и Асѣнь сполучили да доведатъ видинския владика и другитѣ двама епископи въ Търново, и то преди избухването на възстанието само подъ предлогъ да осветятъ църквата св. Димитъръ и после насила ги накарали да рѫкоположатъ свещеника Василия за архиерей (стр. 20—22). Но преди всичко 1. братята не сѫ могли да доведатъ и тримата владици, които сѫ били ромеи, преди избухването на възстанието или по-право презъ времето на подготвяне възстанието, защото това би значило сами

Чрезъ издигането на търновския митрополитъ въ санъ архиепископъ се възобновявала въ очитѣ на българитѣ и на тѣхнитѣ водачи българската църква и се прогласявала нейната вжтрешна автономия, както това е било нѣкога при князъ Михаила-Бориса. Че Петъръ и Асѣнь, както и окржжаващитѣ ги български първенци-воеводи сж познавали историята на първото Българско царство и сж се въодушевявали отъ историческитѣ права на българитѣ, се види най-ясно отъ думитѣ на Н. Акомината, че когато двамата братя се върнали отъ отвждъ Дунава съ куманска войска, тѣ вече кроили планъ „да съединять господството надъ мизийци и българи въ едно, както било нѣкога-си попреди,“ което значи, да съединятъ „Мизия,“ т. е. северна България, съ „България,“ подъ което име въ XI. и XII. вѣкъ се разбирала, както видѣхме, западната

да издадатъ на ромеитѣ своето дѣло и 2. ако първоначалната цель на поканата била да освещаватъ църквата само, то нѣмало защо да канятъ трима владици, доста е било единъ само — видинския; очевидно, тримата владици сж били поканени тъкмо да ржкоположатъ кириарха на новата епархия на законно основание, и затова тѣ се отзовали на поканата; но това по никой начинъ не могло да стане преди обявяването на възстанието, защото не сж били известни резултатитѣ отъ последното. Никовъ главно напира на това, че въ началото на възстанието Петъръ билъ коронясанъ за царь. Наистина, Никита пише, че Петъръ „наложилъ на глава златенъ вѣнецъ и нозетѣ си обулъ въ червени обуща“, но това не ни дава никакво основание да твърдимъ, че надъ Петра билъ извършенъ обрядътъ на коронясването; авторътъ искалъ чрезъ знаковетѣ на царското достоинство да посочи, че Петъръ самоволно се обявилъ или отъ другитѣ билъ прогласенъ за царь незаконно, или, както е казано въ Синопсиса, че „нарекълъ себе си царь на българитѣ“. Не за освещаване на църквата, не за коронясване и не за църковна независимость сж мислили братята въ тоя моментъ, а сж гледали да се приготвятъ по-добре, за да посрещнатъ и отблъснатъ опита на Исака II да усмири възстанието, който тѣ не сж могли да не очакватъ. Никовъ намира подкрепа на мнението си въ думитѣ на Василия въ писмото до папа Инокентия III отъ 1203 год., че въ 18-та година получилъ благословението и палумъ отъ папата, като счита това време, откакъ Василий сталалъ архиепископъ, което сжщо така не може да се приеме, както посочихме въ предната бележка. Най-сетне Никовъ търси подкрепа и въ известния разказъ въ историята на о. Паисия Хилендарски за възобновата на българското царство въ Търново. За това вж. подробно тукъ Притурка № 17: „Разказътъ на о. Паисия Хилендарски за обновата на българското царство“.

половина на бившата българска държава, или да освободятъ западнитѣ и югозападнитѣ български земи. При всичко че нито цариградскиятъ патриархъ, нито охридскиятъ архиепископъ не искали да признаятъ търновския архиепископъ за български свещеноначалникъ, а оттука и възкресението на българската самостойна църква, защото „неговото издигане станало въпрѣки писанитѣ и канонически предания, превратно, чрезъ съдействието на българската власть“, а въ сѫщность, защото съ тоя актъ чувствително се накърнявали тѣхнитѣ и териториални, и материални интереси, все пакъ търновскиятъ митрополитъ отъ самото възникване на второто българско царство продължавалъ да носи тоя санъ и свързаното съ него право като свещеноначалникъ на възобновената българска самостойна църква въ границитѣ на царството до издигането му по-сетне отъ римския папа въ санъ примасъ на цѣла България въ силата на църковната уния съ западната църква въ 1204 г. при царь Калояна и по-късно при царь Иванъ Асѣня II въ 1235 г. — въ санъ патриархъ.

Прогласениятъ по тоя начинъ български народенъ архиепископъ не се забавилъ да извърши и двата най-важни акта: освещаването на църквата св. Димитъръ, което ще да е станало, може би, въ деня на светеца, 26. октомврий 1187 год., а следъ това и формалното коронясване на царя. Обаче при извършването на последното станала известна промѣна. Разбира се, самиятъ обредъ на коронясването би трѣбвало да се извърши надъ най-стария братъ Петра, който се бѣ прогласилъ за царь още заедно съ обявяването на възстанието. Обаче той, като съзнавалъ, отъ една страна, че борбата за освобождение съ Византия е още далечъ несвършена, защото всички части на българския народъ, а сѫщо и земи не били още освободени и събрани подъ една държавна власть, а отъ друга, — като признавалъ военнитѣ способности и твърдия характеръ на брата си Асѣня, който главно се занимавалъ съ съставянето на военнитѣ планове и рѫководилъ всички дотогава военни действия, и затова Никита го характеризира, както видѣхме, като, „човѣкъ необикновено срѫченъ и въ затруднителни обстоятелства извънредно находчивъ,“ и че само той

ще бжде въ състояние съ успѣхъ да продължи по-нататъкъ освободителната борба съ Византия за обединението на българския народъ[1]) — Петъръ се отказалъ отъ върховната власть въ полза на по-младия си братъ Асѣня, който билъ тържествено прогласенъ за първъ български царь на второто царство[2]) и когото българскиятъ архиепископъ Василий собствено и коронясалъ въ новоосветената църква св. Димтъръ презъ есеньта на 1187 год. Поради това въ българския Синодикъ, именно въ списъкъ на българскитѣ царе отъ второто царство на първо мѣсто е поставенъ Асѣнь Бѣлгунь, и нему само се отдава освобождението на българския народъ отъ византийското робство;[3]) а че, наистина, Петъръ се отказалъ отъ върховната власть въ полза на брата си Асѣня, право свидетелствува следното известие на Никита Акоминатъ.

Когато следъ убийството на Асѣня I Иванко избѣгалъ въ 1196 г. при императоръ Алексия III Ангелъ, „върховната власть надъ мизийцитѣ така свободно (т. е. безпрѣчно) се върнала отново къмъ Петра“,[4]) защото това е било негово историческо право, следов. дотогава върховната власть, която той по-рано имал, държалъ покойниятъ му братъ. Но на Петра, като на еднакво съ брата си заслужилъ въ дѣлото за освобождението, както изглежда, по общо решение била оставена самоволно присвоената отъ него още въ началото на

---

[1]) Освенъ посоченитѣ тукъ общодържавни причини, може би, да е имало и други отъ личенъ характеръ, напр. напреднала възрасть и липса на потомство.

[2]) За такъвъ сж го считали и ромеитѣ. G. Acropolites, ib., p. 32, 26, го нарича ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἀσάν.

[3]) Вж. Синодикъ царя Борила, по 2-то издан. на М. Г. Попруженко, Дриновски преписъ, стр. 77, § 91: Ιωаннꙋ асѣнꙋ цр҃ю бѣлгꙋнꙗ свобожьшомꙋ ѿ работы грьчьскїе блъгарскы ро҃. Ср. въ Евтимовото житие на св. Иванъ Рилски: Не многоу же врѣмени мимошедшоу вънегда благоволи Богъ обновити Блъгар̓скжѧ дръжавж и въздвигнжти, по писанномоу рещи, падшжѧ сѧ сѣнь, обетшавшжѧ грьчьскыимъ насилїемь, въздвиже рогъ Блъгар̓скаго царьства при бл҃очьстивѣйшемь цари Асѣни, иже къ свѧтѣмь кр[ъ]щенїи именовань бысть Ἰωаннъ (вж. E. Kalužniacki, п. т., стр. 23—24).

[4]) Nicetas, ib., p. 621, 20-21: καὶ μετῆλθεν οὕτω καθαρῶς πρὸς τὸν Πέτρον πάλιν ἡ ἀρχηγία Μυσῶν.

възстанието титла „царь“ (βασιλεύς) съ съответното царско облѣкло, а, може би, и той да е билъ така сѫщо коронясанъ, обаче безъ наследствено право. Така въ Синодика, като се изтъква, че е братъ на Асѣня, Петъръ е нареченъ сѫщо „царь“,[1]) което едвали може да се отнесе само къмъ нѣколко месечното му царуване следъ убийството на Асѣня I; самъ той се нарича imperator (— царь) въ писмата си до Фридриха I Барбароса въ 1189 год., а самитѣ българи го наричали imperator Grecie,[2]) т. е. наричали го съ титлата на ромейския императоръ — βασιλεύς, царь, а не че Петъръ и Асѣнь сѫ носили титлата „царь на ромеитѣ“, защото неопредѣленото още въ 1189 г. междудържавно положение на България не имъ е давало такова право; въ една пъкъ пѣсень, написана и вмъкната въ старата мънастирска служба на св. Ивана Рилски следъ пренасянето мощитѣ на светеца отъ Срѣдецъ въ Търново, т. е. въ 1195 год. се споменува: **и бл҃говѣрныѧ цр҃ѧ ѹкрѣплѣѧ на сѫпротивныѧ**, които не могатъ да бѫдатъ никои други, освенъ тогавашнитѣ български царе Петъръ и Асѣнь.[3])

Запазването титлата царь за Петра било свързано и съ раздѣляне управлението на новопрогласената държава между двамата водачи-освободители. Както Ансбертъ, тъй и авторътъ на Historia Peregrinorum навсѣкѫде изтъкватъ съвмѣстното господаруване на Петра и Асѣня.[4]) Въ борбата съ Византия отъ 1190 и до 1195 год. навсѣкѫде и въ всички военни действия фигуриратъ наедно имената на двамата братя и наравно на двамата се отдаватъ успѣхитѣ.[5]) Че управлението на държавата е било раздѣлено между двамата братя, свидетелствува и правото известие на Георгия Акрополитъ, споредъ

---

[1]) Синодикъ царя Борила по новото издание на М. Г. Попруженко, стр. 77, § 92: **Өеѡрꙋ нареченномꙋ петрꙋ братꙋ его (Асѣнѣ) и цр҃ю.**

[2]) Ansbert, ib., p. 58, 12-14: Kalopetrus ... qui se imperator [nominabat] etc.; ib., p. 69, 24-25: Kalopetrus, Blachorum domnus itemque a suis dictus imperator Grecie.

[3]) Подробно по тоя въпросъ вж. В. Н. Златарски, Георги Скилица и написаното отъ него житие на св. Ивана Рилски. Известия на Истор. Д-во, кн. XIII (1933), стр. 6—9.

[4]) Ansbert, ib., 33, 4-6. — Hist. Peregr. ib., p. 135, 11-13; 149, 13-14.

[5]) Nicetas, ib., 570, 14 et sequ.; 572, 14 et sequ.; 612, 15 et sequ.

което „Асѣнь, като отдѣлилъ една часть отъ своята областъ, уговорилъ Петра да ѝ бѫде началникъ; защото Великиятъ Преславъ и Проватъ (Овечъ, при днеш. Провадия) и околноститѣ имъ били дадени на Петра отъ брата му Асѣня като неговъ собственъ дѣлъ, поради това и доссга (до втората половина на XIII. вѣкъ) ония мѣста се наричатъ Петрова хора (областъ)“.[1]) И тъй, следъ раздѣлата на управлението, която е станала следъ прогласяването и коронясването на Асѣня, защото тоя като царь „отдѣлилъ една часть отъ своята областъ“, т. е. държава, Петъръ, който се отличавалъ съ по-спокоенъ темпераментъ и билъ добъръ дипломатъ, съ титлата „царь“ управлявалъ „като собственъ дѣлъ“ източната половина на царството, въ която влизала и областьта Загорье въ северна Тракия,[2]) на равни права съ брата си и съ резиденция въ старата столица на България — Великия Преславъ, като въ сѫщото време признавалъ върховната власть на Асѣня I, и продължавалъ да му бѫде и най-близъкъ съветникъ въ управлението и уредбата на държавата.[3])

---

[1]) G. Acropolites, ib., 20, 18-23: τὸν δὲ Πέτρον τμῆμά τι κόψας τῆς ἑατοῦ ἐπαρχίας ἄρχειν ἐκείνου διακελεύσατο. ἥ τε γὰρ μεγάλη Πρεσθλάβα καὶ ἡ Προβάτους καὶ τὰ περὶ αὐτὰ τῷ Πέτρῳ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀσὰν ὡς οἰκεῖος κλῆρος δεδώρηται, ὅθεν καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὰ τοιαῦτα τοῦ Πέτρου ὀνομάζεται χώρα.

[2]) Ansbert, ib., p. 58, 12-13: Kalopetrus, Blacorum et maxime partis Bulgarorum in hortis Tracie domnus. Вж. по-горе, стр. 471.

[3]) Θ. Успенски иначе ни представя формата на управлението въ началото на второто българско царство. Така на едно мѣсто той пише: „Родъ Асеней состоялъ изъ трехъ братьевъ: Асеня, Петра и Іоанна; второй и третій братъ правили отдѣльными областями болгарской земли, на правахъ удѣлныхъ князей, въ зависимости отъ перваго, имѣвшаго столицей городъ Терново“ (Визант. писатель Никита Акоминатъ, стр. 202). А посетне той пише: „Братья Асени раздѣлили между собою сѣверовосточную (sic !) Болгарію такимъ образомъ, что въ Терновѣ сидѣлъ Асень, въ Прѣславѣ Петръ и, вѣроятно, въ Провадѣ (Овечъ) Іоаннъ: система удѣльнаго упрвленія, неизмѣнно являющаяся у всѣхъ славянскихъ народовъ. Власть князя подвергалась ограниченіямъ со стороны родовитыхъ лицъ, старшинъ или жупановъ, состоявшихъ у него на службѣ“ (Образованіе, стр. 174). Но това представление, споредъ насъ, е съвсемъ погрѣшно. Старославянскиятъ обичай, щото всички членове на управляващия родъ да вэсматъ участие въ управлението на държавата, най-малко може да се примѣни къмъ държавната уредба на второто царство. Преди всичко, дали третиятъ братъ

Че и Асѣнь е билъ фактическиятъ царь още отъ 1187 год., свидетелствува сжщиятъ Г. Акрополитъ, който пише, че „Асѣнь, следъ като прекаралъ деветь години, управлявайки българския народъ като царь, билъ убитъ“.[1]) Смъртьта на Асѣня I Стари, както е известно, се отнася къмъ 1196 год., следов. неговото възцаряване не може да се постави по-късно отъ есеньта на 1187 г.; а споредъ едно твърде любопитно съобщение отъ септемврий 1188 год. се ясно види, че западноевропейскитѣ господари, които кроили новъ кръстоносенъ походъ, сж знаели вече за Асѣня като за царь.[2])

Иванъ е вземалъ участие въ управлението и изобщо, каква роля е игралъ той при Асѣня I, ние не знаемъ; известно е само отъ Акрополита, че последниятъ го държалъ при себе си (ib., p. 20, 18: τὸν μὲν Ἰωάννην εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ), следов. той не е управлявалъ нѣкаква область равноправно. Личностьта на Ивана изстжпва тепърва следъ убийството на Асѣня I, когато върховната власть отново поема Петъръ, който го назначава за върховенъ военачалникъ на българитѣ (Nicetas, ib., p. 622, 1-2: ἡ δὲ ἡγεμονία τῶν Βλάχων βλέπει πρὸς Ἰωάννην τὸν τρίτον τῶν ἀδελφῶν). Отъ друга пъкъ страна самитѣ Петъръ и Асѣнь въ всичкитѣ си действия се стремили да възстановятъ въ новопрогласената държава традициитѣ на първото българско царство, за да обосноватъ нейното право на сжществуване, и особено въ управлението: тѣ си присвояватъ и узаконяватъ титлата „царь“ = βασιλεύς въ византийски смисълъ на думата, т. е. абсолютенъ, самодържавенъ господарь, при което системата на равноправно участие въ управлението на членоветѣ отъ управляващия родъ не само не е допустимо, но и немислимо. И ако при възобновата на българската държава въ края на XII. вѣкъ е станало раздѣление въ управлението, то то има своята основа въ ония своеобразни обстоятелства, при които възникна второто българско царство: 1. въ отказа на Петра отъ върховната власть и главно 2. въ еднаквитѣ заслуги на двамата братя въ борбата съ Византия за независимость.

[1]) Ibidem, p. 20, 23 — 21, 1: ἐννέα γοῦν ἐνιαυτοὺς διανύσας ὁ Ἀσὰν βασιλικῶς κατάρχων τοῦ Βουλγαρικοῦ γένους φονεύεται κτλ.

[2]) В. Г. Васильевскiй, п. т., стр. 195 и бел. 1. — Това съобщение гласи: Sciatis, quod Assen vir ille probissimus, in veste imperiali toxicatus est. То се намира въ едно писмо, писано презъ септемврий 1188 г., на френскитѣ пратеници до краль Филипа Августа, което било препратено отъ последния въ Англия, и затова то се запазило въ английскитѣ хронисти (Benedictus of Peterborough и Radulphus de Diecto, по изданието на W. Stubbs, Gesta regis Henrici II Benedicti abbatis въ Rer. Brit. SS. II, London 1867, p. 57 et 60). Между другитѣ, едни правдиви, други лъжливи

Ето при какви обстоятелства билъ избранъ, следъ обявяването на българската политическа и църковна независимость, отъ българскитѣ първенци-воеводи и прогласенъ отъ освободената часть на българския народъ първиятъ законенъ и отъ църквата осветенъ царь на възобновеното българско царство въ 1187 год., когото ние наричаме съ името **Асѣнь I Старий**. Наистина, споредъ Евтимовото житие на св. Ивана Рилски, царь Асѣнь I при кръщавката му билъ нареченъ Іωаннъ,[1]) отгдето е преминало и въ Синодика, а, може би, и

слухове и новини се чете и приведеното съобщение. Споредъ Васильевски, „тонътъ на съобщението кара да се предполага, че и по-рано, въ едно отъ преднитѣ писма, ставало вече дума за Асѣня: сега за него се говори като за известно лице", на което право сочатъ думитѣ vir ille, „оня, известниятъ мѫжъ". Но какъ трѣбва да се разбира смисълътъ на това съобщение? Василевски, като приема, че въ замѣна на това, гдето най-малкиятъ братъ Иванъ билъ даденъ на императора като заложникъ, „византийското правителство официално признало самостойностьта на българо-влашката область въ едни или други граници", пише: „Петъръ въ самото начало на възстанието приелъ царска титла и съответното облѣкло, сега, както изглежда, и Асѣнь заявилъ сѫщитѣ претенции и чакалъ за себе си изпращането на царска одежда отъ цариградския дворъ. Такова поне заключение трѣбва да се направи отъ слуховетѣ, предавани отъ брѣговетѣ на Босфора отъ агентитѣ на френския краль, за **отравянето на Асѣня** съ императорска одежда; при това Васильевски забелязва: „безъ да се гледа на лошия латински езикъ на автора, все пакъ не е вѣроятно, щото думитѣ „in veste imperiali" той да е отнасялъ къмъ подлога, а не къмъ сказуемото". — При направеното по-горе изложение на фактитѣ и тѣхната връзка подобно обяснение, разбира се, едвали е приемливо. Преди всичко горното съобщение по никой начинъ не може да се разбира въ правия му смисълъ, защото за нѣкакво отравяне на Асѣня като царь нѣмаме никакви сведения; напротивъ, въ 1188 г. той билъ живъ и здравъ. Това съобщение е предадено като слухъ, който авторътъ на писмото чулъ въ Цариградъ, — слухъ, пустнатъ отъ византийцитѣ, следъ като се научили за прогласяването и коронясването на Асѣня за царь, като подигравка, че последниятъ билъ отровенъ чрезъ царската одежда, т. е. той се облѣкълъ въ царска одежда, която нито му прилича, нито ще му донесе нѣщо добро; но, ако думитѣ in veste imperiali отнесемъ къмъ подлога, то ще го разберемъ, че Асѣнь, бидейки въ царска одежда, т. е. бидейки вече прогласенъ за царь, билъ отровенъ. Разберемъ ли съобщението въ единия, или въ другия смисълъ, то съ това се потвърждава, че Асѣнь въ 1188 г. е билъ вече царь.

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 478, бел. 3.

обратно; въ такъвъ случай трѣбва да се приеме, че кръстното му име е било Иванъ, а Асѣнь — народното въ случая куманско. Но ние се съмняваме, че кръстното име на Асѣня I е било Иванъ, защото и третиятъ, най-малкиятъ му братъ (посетнешниятъ царь Калоянъ) е носилъ сѫщото име, а пъкъ двама братя да носятъ еднакви имена не е било прието въ старо време, па и днесъ не се практикува. Затова, като имаме предъ видъ, че синътъ му Иванъ Асѣнь II въ своя надписъ на църквата Св. 40 мѫченици самъ се нарича „**сынь стараго Асѣнѣ црѣ**“,[1]) както той е нареченъ и въ сѫщия Синодикъ[2]) и въ Евтимовото житие на св. Петка,[3]) ние даваме предпочтение на по-стария домашенъ паметникъ и приемаме само означеното име, което ще го отличава отъ името на знаменития му синъ, Иванъ Асѣня II.

София, 8. VII. 1932.

---

[1]) Вж. В. Н. Златарски, Търновскиятъ надписъ на Иванъ Асѣня II Българ. Истор. Библиотека, год. III (1930), т. 3, стр. 68. — Вж. сѫщо проложното житие на св. Илариона Мъгленски (Йор. Ивановъ, Българ. старини и пр. 2-о изд., стр. 420).

[2]) Палаузовски преписъ, п. т., стр. 84.

[3]) Вж. E. Kałužniacki, п. т., стр. 69—70, 197—198, 430.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ПРИТУРКИ

1. Грѣшкитѣ около личностьта на Алусиана.

Къмъ стр. 60.

Съ име Алусианъ както въ българската история, тъй и въ византийската е известна само една личность — вториятъ синъ на българския царь Иванъ-Владислава (1015—1018), обаче още неговитѣ съвременници сж бъркали неговото потекло. Така Михаилъ Пселлъ погрѣшно пише, че Алусианъ билъ единъ отъ синоветѣ на Аарона, като при това бележи: „тоя (Ааронъ) бѣ станалъ царь на народа“,[1]) *разб.* български, защото Ааронъ, братътъ на царь Самуила (997—1015), никога не е бивалъ български царь.[2]) Отъ М. Пселла тая сжщата грѣшка минала у Скилица-Кедрина и у Зонара,[3]) които, очевидно, сж се ползували отъ него за дадената епоха, а отъ тѣхъ пъкъ преминала у новитѣ историци, които внесоха и друго едно заблуждение.

Така, Г. Шльомберже пише: „Самуилъ сжщо така погубилъ неговитѣ (на Аарона) деца. Само двама се спасили, които се казвали Иванъ-Владиславъ и Алусианъ, наричанъ още Спендославъ (Spendo) slav). Първиятъ, казва Скилица, който впрочемъ споменува само негобилъ избавенъ отъ яростьта на Самуила отъ собствения синъ на последния, Романа-Радомира. Вториятъ, тогава още дете, билъ занесенъ тайно въ Цариградъ, гдето дълго време живѣль непознатъ“.[4],

---

[1]) M. Psellus, ib., pr 63, 33 — 64, 1: οὗτος (Ἀαρὼν) βασιλεὺς ἐγεγόνε τοῦ ἔθνους.

[2]) Тукъ ще трѣбва да споменемъ, че Матей Едески съ името Алусианъ нарича или Аарона, Самуиловия братъ (вж. Chronique, cap. 27, p. 34. — Ср. В. Н. Златарски, История на българ. държава, т. I, ч. 2, стр. 666—667), или самия Самуилъ (ib., cap. 28, p. 35; cap. 36, p, 40. — В. Н. Златарски, п. т., стр. 675), и затова Алусианъ се явява у него български souverain и roi; само въ cap. 102, p. 164 Матей говори за сжщинския Алусианъ, но все пакъ го нарича roi des Bulgares. Вж. В. Н. Златарски, Една датирана приписка на гръцки отъ срѣдата на XI. вѣкъ. Byzantinoslavica, I (1929), стр. 30.

[3]) Skyl.-Cedr., ib., p. 531, 9-10. — Zonaras, ib., p. 146, 31-32.

[4]) G. Schlumberger, L'Epopée byzantine, vol. I. Paris, p. 606—607 — Сжщата грѣшка усвоилъ и Йор. Ивановъ, Произходътъ на царь Самуиловия родъ, Сбор. В. Н. Златарски, София, 1925, стр. 59—69.

Всички тия комбинации на Шльомберже оставатъ безпредметни въ сегашно време, първо, защото и Скилица-Кедринъ, и Зонара[1]) изрично твърдятъ, че следъ убийството на Аарона цѣлиятъ му родъ (παγγενεί) билъ погубенъ съ изключение само на Иванъ-Владислава, който билъ спасенъ отъ Самуиловия синъ, Гавриилъ-Радомира, и, второ, защото отъ Виенския преписъ (№ 74) на Скилицовата хроника се установява окончателно, че Алусианъ билъ второятъ синъ на Иванъ-Владислава.[2])

Сжщо така и твърденията на Шльомберже, 1. какво Алусианъ се наричалъ Spendoslav и 2. какво той още като дете билъ отведенъ въ Цариградъ тайно, не могатъ да се приематъ, защото подобни известия не намираме у споменатитѣ двама византийски хронисти. Първото твърдение е могло да се породи у Шльомберже по нѣкое недоразумение при четенето на фразата у Зонара: ἑνὸς μόνου τῶν παίδων ἐκείνου (τοῦ 'Ααρὼν) περισωθέντος, ὃς Σφενδοσθλάβος καὶ Ἰωάννης διωνύμως ἐκέκλητο,[3]) въ която подъ първото име той ще да е разбиралъ предполагания отъ него Алусианъ, а подъ второто — Иванъ-Владислава, когато наречието διωνύμως — нѣма да говоримъ за цѣлата конструкция на фразата — ясно показва, че тукъ се говори само за една личность съ двойно име, и то за Иванъ-Владислава, като Σφενδοσθλάβος погрѣшно стои вмѣсто Βλαδοσθλάβος или Βλαδισθλάβος, както е у Скилица; впрочемъ сжщата грѣшка се срѣща и въ други преписи на Скилица.[4]) Що се отнася до второто твърдение, то въ него Шльомберже се намиралъ подъ влиянието на Lebeau, който пише: „Алусианъ, второятъ синъ на Аарона и братъ на Ладислава, последенъ български царь, билъ спасенъ отъ убийството, което чичо му Самуилъ бѣ извършилъ надъ семейството му, още когато той билъ въ люлка. Възпитанъ въ Цариградъ отъ хора, запознати съ неговия произходъ (renaissance), самъ той узналъ тая тайна едва тогава, когато билъ на възрасть да я пази. Бидейки съвсемъ неизвестенъ, той се издигналъ чрезъ своитѣ способности, билъ направенъ патриций и управитель на Теодосиуполь въ Армения".[5]) Lebeau не посочва, отде е черпалъ тия сведения за Алусиана; но понеже не ги намираме въ никои византийски или други извори, то тѣ трѣбва да се признаятъ за негови собствени догадки.

---

[1]) Skyl.-Cedr., ib., p. 435, 17-22. — Zonaras, ib. 110, 24-29.

[2]) Skyl.-Cedr., ib., p. 469, 11 et 470, 6; Prokić, п. т., стр. 33, § 46 и 34, § 49. — Вж. сжщо В. Н. Златарски, История на българ. държава, п. т., стр. 676—678.

[3]) Zonaras, ib., p. 110, 27-2 .

[4]) Вж. B. Prokić, п. т., стр. 29, § 10.

[5]) Lebeau, Histoire du Bas-empire, edit. par M. De Saint-Martin. t. XIV, Paris 1834, p. 299—300.

2. Участвувалъ ли е Харалдъ Хардрадъ при отбраната на Солунъ противъ Алусиана въ 1040 г.?

Къмъ стр. 66.

Като съпоставя разказа на скандинавскитѣ саги за участието на Харалдъ Хардрада въ усмирението на възстанието на Петра Дѣлянъ подъ надсловъ „нашествието на нѣкакви-си езичници въ предѣлитѣ на византийската империя“ [1]) съ разказа на Скилица-Кедрина за нападението и обсадата на Солунъ отъ българитѣ подъ началството на Алусиана въ 1040 год.,[2]) В. Г. Васильевски дохожда до заключение, че първиятъ разказъ се отнася къмъ това последното събитие.

Главното доказателство на Васильевки се заключава въ това, че при отблъсването на българското нападение срещу Солунъ, споредъ Скилица-Кедринъ, участвувалъ нѣкакъвъ-си особенъ родъ войска, единъ пѫть споменатъ на страницитѣ на византийската история, който никога не се явявалъ нито преди, нито следъ Харалда. Това е изразътъ: συνῆν δὲ τοῖς Θεσσαλονικεῦσι τὸ τάγμα τῶν μεγαθύμων,[3]) т. е. „вмѣстѣ съ Солунянами находился о т р я д ъ в е л и к о - с е р д н ы х ъ“, иначе храбрыхъ и мужественныхъ, отличаемый отъ туземцевъ; вотъ этотъ отрядъ велико-сердныхъ и есть скандинаво-норманскій отрядъ Гаральда. Вотъ именно это отраженіе враговъ Византийскаго царя отъ стѣнъ Солуни и дало Гаральду титулъ опустошителя и разорителя Болгаріи“. По-нататъкъ, Васильевски извежда, че τὸ τάγμα на византийски езикъ означава военен строй отъ 300 до 400, а понѣкога достига до 450 души, което така сѫщо се приближава до броя на хората въ Харалдовата дружина (500), и се спира върху значението на думата μεγάθυμοι, която по своето специфично значение (въ всѣки случай не „великодушни“) предава по-скоро значението на скандинавската дума hardhradhr, или обратно, тая дума е преведена на грѫцки μαγάθυμος, — всичко това показва, че Харалдъ въ 1040 г. билъ въ Солунъ и участвувалъ съ дружината си въ отблъсването на българското нападение.[4])

Обаче въ самия разказъ на скандинавската сага има такива данни, на които Васильевски не спрѣлъ вниманието си. Така, тамъ се говори, 1. че събитието се отнася тъкмо къмъ похода на Михаила IV Пафлагонъ въ 1041 год. за усмирение на българското възстание, а пъкъ при нападението на Алусиана срещу Солунъ императорътъ

---

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 74—75.

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 65—66.

[3]) S k y l. - C e d r e n u s, ed. Bon. II, p. 532, 10-11.

[4]) В. Г. В а с и л ь е в с к и й, Совѣты и разказы и пр., п. т., стр. 336—339. — О т ъ с ѫ щ и я, Дѣйствительная исторія Гаральда и его Верингов въ Константинополѣ. Труды его, т. I, стр. 269—272.

набързо избѣгалъ отъ тамъ въ Цариградъ, като оставилъ тамъ дори багажа и касата си; 2. че начело на неприятелската войска стоялъ между другитѣ конунги и единъ слѣпъ, който надминавалъ другитѣ по умъ и билъ надъ всички и надъ цѣлата войска, а това не е могълъ да бѫде другъ, освенъ Петъръ Дѣлянъ, чието ослѣпяване станало, както видѣхме,[1]) следъ катастрофата на Алусиана подъ Солунъ; 3. че думитѣ „верингитѣ, които византийскиятъ императоръ извелъ противъ варваритѣ, съставяли най-добрата часть на войската“, право сочатъ на следното мѣсто у М. Пселла: ἀλλὰ τοὺς λογάδας τῶν στρατευμάτων ἐπιλεξάμενος καὶ τῶν στρατηγῶν τοὺς ἀκριβεστάτους τὴν στρατηγίαν, σὺν τούτοις ἐπὶ τοὺς Σκύθας χωρεῖ,[2]) а тая войска самъ императорътъ повелъ само въ 1041 год., а не въ 1040 г. 4. Наистина, споменуванитѣ въ разказа на сагата „много желѣзни колесници, снабдени съ колелета“, въ които ще трѣбва да видимъ разни военни машини, напомнятъ за „стенобойнитѣ и метателни машини (ἑλεπόλεσι καὶ μηχαναῖς), които имали българитѣ, споредъ Скилица, при обсадата на Солунъ, но това не ни дава право да твърдимъ, че такива сѫщи машини не е могълъ да има и Петъръ Дѣлянъ при Островъ. Най-сетне 5. отъ разказа на „Стратегикона“ се ясно види, че не е имало никаква обсада на Солунъ следъ пристигането на Алусиана и, както се каза, такава била необходима за съставителя на чудото, за да вмъкне въ разказа религиозенъ елементъ.[3]) Освенъ това авторътъ на разказа за похода на Алусиана противъ Солунъ, който е билъ съвременникъ на Харалда и несъмнено го познавалъ или поне е знаелъ за него, едвали би пропустналъ да спомене за него, ако, наистина, Харалдъ е участвувалъ при отбиването на Алусиана и българитѣ при Солунъ.

Що се отнася до οἱ μεγάθυμοι — „велико-сърднитѣ“, то каквото обяснение и да се дава за значението на тая дума, тѣ могатъ да бѫдатъ само οἱ ἐν τῇ αὐλῇ σωματοφύλακες — „тѣлохранителитѣ“ на Михаила IV, които, споредъ Аталиата,[4]) придружавали императора въ пѫтуването му за Солунъ, и които сѫ могли да бѫдатъ отъ сѫщитѣ варяги — храбри и смѣли или сѫщитѣ μεγάθυμοι; тѣ поради прибързаното заминаване на императора за столицата останали въ Солунъ и затова взели участие при отбиването на българитѣ, защото самото нападение е станало наскоро следъ избѣгването на императора отъ Солунъ. Колкото пъкъ до сходството въ единия и другия разкази за появяването на св. Димитра и св. Олафа предъ войската въ сражението, то то, като чисто легендаренъ елементъ, не може да послужи за основа на исторически заключения; твърде е възможно,

---

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 66.
[2]) M. Psellus, edit. K. Sathas, p. 63, 15-18.
[3]) Вж. тукъ по-горе, стр. 68—69.
[4]) M. Attaleiates, ed. Bon., p. 9, 19-22.

щото въвеждането на св. Олафа въ сагата да е станало подъ влиянието на разказа за чудото на св. Димитра, който разказъ несъмнено въ 1041 год. вече е билъ съставенъ и е ходѣлъ между населението и който хората на Харалда, както и самъ той, сж го чули още въ Солунъ. А пъкъ че българитѣ се обърнали въ езичници у по-късния сагописатель, се лесно обяснява, стига само да се изтъкне, че самитѣ ромеи-съвременници ги наричатъ „варвари“ и „скити“.[1]

Всички тия данни и съображения ни даватъ достатъчно основание да не приемемъ мнението на Васильевски, че разказътъ на сагата се отнася къмъ събитията отъ 1040 год., и да отговоримъ на поставения тукъ въпросъ, че Харалдъ Хардрадъ не е взималъ участие при отбиването на българското нападение на Солунъ подъ началството на Алусиана.

3. За поражението на ромеитѣ при крепость Диакене.

Къмъ стр. 101.

Това поражение ние изложихме споредъ разказа на Скилица-Кедрина, който гласи следното:

„Като повелъ (*соб.* приелъ) войскитѣ и преминалъ Хемъ презъ тъй нареченитѣ Сидери (Желѣзни врата), той (ректоръ Никифоръ) потеглилъ противъ печенѣзитѣ, а като дошелъ, той се разположилъ въ едно мѣсто, отстоеще не много отъ Стохълмието, наричано Диакене. Следъ като насипалъ тамъ силенъ окопъ, той решилъ за следния день да остави тамъ обоза съ излишната войска, а самъ, добре снареденъ, да потегли и да се срази съ неприятелитѣ; защото той мислѣлъ безумно да ги завладѣе още при първото нападение и се уплашилъ и се боялъ, да не би нѣкой тайно да избѣга, па и не само той, но и цѣлата войска; тѣ носѣли съ себе си вжжета и пояси (ремъци), за да вържатъ заловенитѣ. Да подозиратъ това имъ давало поводъ станалото въ началото нападение на тѣхъ за Кегена. Разбира се, когато печенѣзитѣ забелязали пристигането на ромеитѣ (защото и Тирахъ и неговитѣ хора, които заедно съ него бѣха напустнали столицата, се съединили съ тѣхъ (печенѣзитѣ) и се грижили за тѣхъ въ всичко полезно, казвайки „дълго сбогомъ“ на това, което било обещано на Мономаха), и по-храбритѣ се завтекли напредъ, и когато Кекавменъ съ силенъ гласъ викалъ и призовавалъ, че сега е време за бой, защото тѣ (неприятелитѣ) сж раздѣлени и пръснати, и да не чакатъ цѣлия сборъ (тѣхенъ), останалото множество ромеи не одобрявали думитѣ му, а ректорътъ открито се над-

[1]) M. Psellus, ib., p. 62, 6; 63, 7, 17; 65, 27 etc.

смивалъ, като казвалъ: „спри, стратилате! когато азъ командувамъ, самъ недей се вмѣсва въ работитѣ на пълководеца; защото не трѣбва да се напада на прътнатитѣ печенѣзи, да не би тѣ, изплашени, да се скриятъ въ горичкитѣ. Мене следващия, приятелю, не придружаватъ ловджийски кучета, които да ги подушватъ и изкарватъ отъ убѣжищата“. Въ такова положение се намирали работитѣ на ромеитѣ, а преднитѣ отреди на печенѣзитѣ дошли близу до ромейския лагеръ и, като се отклонили малко на страна, сами се разполагатъ на лагеръ, а на заднитѣ отреди дали знакъ да дойдатъ по-скоро. Когато всички дошли и се съединили, следъ като ректорътъ извелъ ромейскитѣ войски, и тѣ се противопоставили и дали знакъ пакъ на заднитѣ отреди да дойдатъ по-скоро. Когато тѣ дошли и се съединили, както казахме, и ректорътъ повелъ ромейскитѣ войски, самъ ректорътъ завзелъ срѣдата на ромейската фаланга, дѣсното крило началствувалъ Кекавменъ, а другото (т. е. лѣвото) — фригопулътъ. Когато боятъ се завързалъ, ромеитѣ не издържали, защото стратезитѣ първи се обърнали на бѣгъ, понеже ония, които не могли да понасятъ тропота на конскитѣ нозе, обърнали тилъ; само единъ Кекавменъ, като застаналъ съ своитѣ служители и нѣколко не много роднини и храбро се сражавалъ, падналъ заедно съ всички свои хóра. Печенѣзитѣ обаче не се осмѣлили да ги преследватъ, изплашени отъ засада, и затова ромеитѣ могли да се спасятъ невредими. Между това, като ограбвали падналитѣ и станали господари на много кола и на самия ромейски лагеръ съ обоза, тѣ разпъватъ палаткитѣ си подъ ромейския окопъ. Единъ печенѣгъ съ кличка Галинъ, който познавалъ Кекавмена, още когато тоя управлявалъ крепоститѣ по Дунавъ и откакъ народитѣ завързали единъ съ другъ сношения, като го намѣрилъ лежащъ между труповетѣ и го ограбвалъ, понеже, следъ като го обърналъ възнакъ, по лицето му забелязалъ и схваналъ, че той още дишалъ, турилъ го на коня си (защото той лежалъ безгласенъ поради това, че получилъ смъртоносни рани, една на откритата часть на главата, тъй като шлемътъ му падналъ, която (рана) достигала отъ темето до веждитѣ, друга (рана) отъ шията тамъ, гдето езикътъ има своя коренъ, като прерѣзала шията, достигнала до устата, и той останалъ безъ кръвь) и го донесълъ въ палатката си и, като го удостоилъ съ грижи и внимание, спасилъ го. — Печенѣзитѣ, които тъй лесно отблъснали нападналата войска, безъ страхъ оттогава ограбвали ромейската земя“.[1])

---

[1]) Skyl.-Cedr. ib. p. 597,18—600,9. — За тия отдѣлни отреди противъ печенѣзитѣ Zonaras говори само въ общи черти: Πολλάκις δὲ τοῦ βασιλέως κατ' αὐτῶν στρατεύματα πέμψαντος, ἐπικρατέστεροι ἦσαν οἱ βάρβαροι, ὥστε καὶ ἀδεῶς κατὰ πάσης τῆς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας σκεδάννυσθαι καὶ λείαν ἅπαντα τίθεσθαι, καὶ οὐ τὰ πόρρω μόνον, ἀλλὰ μέντοι καὶ τὰ τῇ πόλει ἀγχίθυρα (ib., p. 176,19-24).

Но за това поражение на ромеитѣ съобщаватъ и други двама византийски писатели, които доста много се отличаватъ отъ Скилица-Кедрина Така М. Аталиатъ, който не само не дава географски имена за мѣстото, гдето е станало събитието, но и не назовава по име ромейския главнокомандуващъ, казва само, че за началникъ на прехвърленитѣ отъ Азия въ Европа наемни войски билъ назначенъ „единъ евнухъ отъ свещенствуващитѣ, следъ като билъ почетенъ съ достоинството ректоръ“,[1]) отъ което става ясно, че тукъ става дума тъкмо за ректоръ Никифора на Скилица-Кедрина, „пълномощенъ стратегъ“ — главнокомандуващъ на втората армия, изпратена въ 1049 год. на помощь на одринския управитель Константина Арианитъ; той, наистина, билъ евнухъ и свещеникъ.[2]) Следъ това М. Аталиатъ пише:

„Като приелъ войскитѣ, той (евнухътъ-ректоръ) право се устремилъ противъ враговетѣ и, преди да насипе окопъ, да се разположи на лагеръ, да свика военень съветъ и да натрупа необходимото, явява се предъ фронта на противницитѣ, както билъ съ тежеститѣ и накупенитѣ снаряжения, стараейки се самъ той и неговитѣ хора да заловятъ противопостроилитѣ се преди бѣгството и да извършатъ тѣхната всепогибель. Когато обаче ония (т. е. противницитѣ), като се оградили съ колата, приемали нападението имъ, нѣкои бѣгòмъ и съ голѣмъ викъ се нахвърлили върху бойния редъ на тия ромейски фаланги. Следъ като пустнали мѣтко попадащи стрели и разбъркали конетѣ имъ (на ромеитѣ) съ ударитѣ, принудили ги позорно да се обърнатъ на бѣгъ, защото всѣки отъ тѣхъ се боялъ, да не би да се лиши отъ живота отъ невидѣлица и да пострада заедно съ бѣгащитѣ. Когато пъкъ станало второ сражение, понеже ромеитѣ били сжщо обърнати на бѣгъ, скититѣ (печенѣзитѣ) ведната се втурнали подиръ тѣхъ бѣгащитѣ. Когато стратиотитѣ се смѣсили въ безредието на множеството, а западнитѣ стратиоти не (се осмѣлили) да влѣзатъ въ бой и да отклонятъ (ἀνακαλέσασθαι) поражението на съратницитѣ си поради това, че тѣ били надвити около началото на сжщия день, настанало всеобщо бѣгство на ромейскитѣ войски и неизказаното имъ избиване. Тия, които спасили живота си, като снели всеоржжието и слѣзли отъ конетѣ и се напъхали въ една дълбока гора и стръмни мѣста, едвамъ се завърнали въ своитѣ страни“.[3])

Ако сравнимъ приведенитѣ тукъ два разказа, то не мжчно да се установи, че Скилица-Кедринъ въ случая се е ползувалъ не отъ М. Аталиата, както въ други мѣста, а отъ другъ нѣкой изворъ, който доста се отличавалъ отъ последния. Така въ него ректоръ Никифоръ

---

1) M. Attaleiates, ib. p. 32,11-12: εὐνοῦχόν τινα τῶν ἱερωμένων τῷ τοῦ ῥέκτωρος τιμήσας αὐτόν ἀξιώματι.

2) Вж. тукъ по-горе, стр. 100, бел 1.

3) M. Attaleiates, ib., p. 32, 6 — 33, 13.

не е представенъ дотолкова безгриженъ и неопитенъ пълководецъ, както у Аталиата; докато у Скилица-Кедрина се говори за едно сражение, споредъ Аталиата имало две такива, и въ второто сражение ромеитѣ били окончателно разбити, защото западнитѣ, т. е. европейскитѣ стратиоти отказали да помогнатъ на съратницитѣ си — източнитѣ стратиоти въ критичния моментъ, когато Скилица-Кедринъ хвърля вината за поражението върху стратезитѣ, които първи се обърнали на бѣгъ. Голѣмитѣ подробности у Скилица-Кедрина около личностьта на Кекавмена, за когото Аталиатъ нищо не споменува, ни подсѣщатъ да мислимъ, че тоя писатель се е ползувалъ непосрѣдно отъ нѣкой подробенъ официаленъ рапортъ върху тая катастрофа, написанъ, може би, отъ самия Кекавменъ или нѣкой неговъ човѣкъ, когато Аталиатъ ще да е изложилъ работата по лични разкази на участници въ самия походъ. Поради това ние и даваме предимство на Скилица-Кедриновия разказъ.

Вториятъ писатель, който споменува за въпросното поражение, е авторътъ на „Стратегикона". Въ 64 § подъ надсловъ „За печенѣзитѣ" той пише:

„Когато по божие попущение се явиха печенѣзитѣ и навлѣзоха въ ромейскитѣ предѣли, биде изпратенъ отъ най-благочестивия ромейски императоръ Мономаха Константинъ Ректоръ съ войска и голѣма сила да воюва съ тѣхъ. Като излѣзълъ въодушевенъ противъ безбройната имъ войска, той не разбилъ лагеръ, не разпъналъ палатката си (τὸν παπυλεῶνα αὐτοῦ) и не далъ почивка на уморената войска, но се втурналъ въ битка съ тѣхъ. Печенѣзитѣ пъкъ, които си отпочинали, съ бодрость изкочили напредъ и се построили въ боенъ редъ срещу тѣхъ; защото храната и почивката обикновено правятъ по-смѣли дори и твърде страхливитѣ. Ромеитѣ и тѣхнитѣ коне, измжчени отчасть отъ труда на направения пжть, отчасть отъ умора и жажда, не могли да издържатъ и най-малкия напоръ, но веднага се обърнали на бѣгъ, и сганало голѣмо избиване. Тамъ паднали най-силнитѣ и най-храбритѣ отъ ромеитѣ, загинали десетки хиляди, и почти цѣлата ромейска страна се изпълнила съ сълзи".[1])

По съдържание горниятъ разказъ стои по-близу по Аталиатовия, макаръ той да отдава поражението на ромеитѣ изключително на неразпоредителностьта на главнокомандуващия; съ Скилица-Кедриновия разказъ той се схожда по това, че въ него така сжщо се говори за едно сражение, но затова пъкъ съвсемъ се различава отъ него по името на главнокомандуващия. Авторътъ на Стратегикона го нарича Константинъ Ректоръ: очевидно той е смѣсилъ ректоръ

---

[1]) Strategicon, ib., p. 22, 25 — 23, 11. — В. Г. Васильевскій, Совѣты и пр., п. т, стр. 260—261 (19—20).

Никифора съ етериархъ Константина, военачалника на третата армия, изпратена въ 1050 год. на помощь на Константина Арианитъ; той сжщо така билъ евнухъ.[1])

4. Билъ ли е Никифоръ Вотаниатъ архонтъ на Придунавскитѣ градове?

Къмъ стр. 116.

Византийскитѣ извори отбелязватъ, че въ 1064 год. „архонти на градоветѣ по Истъръ“ били магистеръ Висилий Апокапъ (Абукабъ) и магистеръ Никифоръ Вотаниатъ. Такова двуначалие въ управлението на отдѣлни области или теми не се е практикувало, па и не могло да се практикува въ Византия, защото би било противно на основния принципъ на нейното темно устройство. Очевидно, щатниятъ архонтъ е билъ въ това време единъ, но кой отъ двамата тия магистри?

У Михаила Аталиатъ четемъ следното: „когато управляваше градоветѣ по Истъръ магистеръ Василий Апокапъ и магистеръ Никифоръ, знаменитиятъ Вотаниатъ“;[2]) Ив. Скилица, който за дадената епоха се ползувалъ главно отъ историята на М. Аталиата, пише: „когато архонти на градоветѣ около Истъръ бѣха магистеръ Василий Апокапъ и магистеръ Никифоръ Вотаниатъ“,[3]) а Ив. Зонара предава думитѣ на своя оригиналъ Скилица така; „архонтитѣ на Приистрийскитѣ градове, а тѣ бѣха магистеръ Никифоръ Вотаниатъ и магистеръ Василий Апокапъ, се опитали“ и т. н.[4]) Ако сравнимъ и тритѣ тия текста, лесно ще се забележи, че, докато М. Аталиатъ, който се отнася въ своята история съ особено разположение къмъ Н. Вотаниата, употрѣбилъ сказуемото въ един. ч. (ἐπάρχοντος) и поставилъ на първо мѣсто Василия Апокапъ, а на второ Н. Вотаниатъ, Скилица турилъ сказуемото въ мн. ч., но имената запазилъ въ сжщия редъ, когато Зонара поставилъ на първо мѣсто Н. Вотаниата. Като вземемъ подъ внимание взаимнитѣ съотношения на тримата писатели, а именно, че М. Аталиатъ е послужилъ като главенъ изворъ за

---

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 102, бел. 1. — Ср. Н. Скабалановичъ, п. т., стр. 159, бел. 3.

[2]) M. Attaleiates, ed. Bon., p. 83, 10-12: ἐπάρχοντος τῶν κατὰ τὸν Ἴστρον πόλεων τοῦ τε μαγίστρου Βασιλείου (въ текста стои βασιλέως, очевидно погрѣшно), τοῦ Ἀποκάπη καὶ τοῦ μαγίστρου Νικηφόρου τοῦ περιβοήτου Βοτανειάτου.

[3]) Jon. Skylitzes, ed. Bon., II. p. 654, 11-13: ἀρχόντων τῶν περὶ τὸν Ἴστρον ποταμὸν (очевидно вм. πόλεων, както показва чл. род. п. τῶν предъ περὶ и както стои у Зонара) τοῦ μαγίστρου Βασιλείου τοῦ Ἀποκάπου καὶ τοῦ μαγίστρου Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου.

[4]) Zonaras, ed. Dindorfii, IV, p. 199, 27-29: ἐπειράθησαν μὲν οἱ τῶν παριστρίων πόλεων ἄρχοντες, ἦσαν δ᾽ οὗτοι ὁ μάγιστρος Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης καὶ ὁ μάγιστρος Βασίλειος ὁ Ἀποκάπης, ἀπεῖρξαι κτλ.

Скилица при изллагане на събитията отъ дадената епоха, а Зонара е парафразиралъ текста на Скилица, нѣма съмнение, че М. Аталиатъ се явява за насъ въ случая като първоизворъ, а оттука и най-авторитетенъ и като съвременникъ.

Ние не можемъ да смѣтаме граматическа грѣшка, гдето М. Аталиатъ поставилъ сказуемото въ един. ч. при наличностьта на две лица въ подлога; очевидно, той е употрѣбилъ тъкмо тая граматическа форма, за да изрази чрезъ нея, че Василий Апокапъ е билъ щатниятъ архонтъ въ Придунавскитѣ градове. Освенъ това, отъ самия контекстъ у Аталиата се ясно види, че той говори за това, което е ставало тъкмо презъ ранна есень на 1064 год., въ момента, когато новитѣ варвари узитѣ въ огромно количество почнали да нападатъ отсамъ Дунавъ, съ които Василий Апокапъ не ще да е билъ въ състояние да се разправи, и затова Никифоръ Вотаниатъ билъ изпратенъ, може би по искането на самия Василия, за временен архонтъ — помощникъ въ борбата съ узитѣ. Подобна практика е имало тогава, както показва изпращането на Василия Монахъ, управителя на България, и одринския стратегъ Константина Арианитъ на помощь на архонтъ Михаила Аколутъ въ 1049 год. за действия противъ печенѣзитѣ (вж. тукъ по-горе стр. 91) или пъкъ на сѫщия Константина Арианитъ съ сѫщата цель билъ изпратенъ ректоръ Никифоръ и други пълководци (вж. тукъ по-горе, стр. 99—100). Само при такова обяснение може да стане понятно, защо М. Аталиатъ е поставилъ Н. Вотаниатъ на второ мѣсто; иначе мѫчно може да се обясни това негово пренебрежение къмъ своя любимецъ, когото той навсѣкжде се старае високо да издигне.

Поради това ние не можемъ да се съгласимъ нито съ Н. Скабалановича, какво подъ управлението на Василия Абукабъ била поважната тема — дръстърската, и Никифоръ Вотаниатъ управлявалъ тема Сирмий-Бѣлградъ и затова билъ поставенъ у Аталиата на второ мѣсто[1]), нито съ Н. Бънеску, който по аналогия съ това, че Василий Монахъ отишелъ на помощь на архонтъ Михаила въ 1049 г., предполага, че въ това време Никифоръ Вотаниатъ билъ дука на България[2]), едно, защото ние нѣмаме никакво известие, че Н. Вотаниатъ е заемалъ тая висока и важна длъжность, иначе М. Аталиатъ не би пропустналъ да отбележи това, и, друго, което е много по-важно, защото тъкмо за това време (отъ 1064 до 1067) е известно, кои сж били управители на България — Андроникъ Филокалесъ и следъ него въ края на царуването на Константина Дука—Романъ Диогенъ[3]).

---

[1]) Н. Скабалановичъ, п. т. стр. 228, бел. 3.

[2]) N. Bănescu, Changements etc., п. т. стр. 71.

[3]) Вж. тукъ по-горе, стр. 123—124. — Вж. В. Н. Златарски, Политическото положение на северна България и пр. п т., стр. 29—32.

5. За бунта на Добромира въ Месемврия и на Лека въ Срѣдецъ.

Къмъ стр. 163.

За тия две възстанически движения ни съобщаватъ Михаилъ Аталиатъ и Иванъ Скилица следното:

M. Attaleiates, ed. Bon., p. 302, 1-9.

Τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος, ἐπεὶ καὶ κατὰ τοῦ λεγομένου Λέκα τοῦ τοὺς Πατζινάκους ἐνσείοντος (Ῥωμαῖος γὰρ ὢν ἐξ ἐπιγαμβρείας αὐτοῖς ηὐτομόλησε) καὶ κατὰ τοῦ τὴν ἐν μεσημβρίᾳ διακυκῶντος Δοβρομηροῦ τὴν στρατιὰν ἐπαιφεῖναι ὁ βασιλεὺς ἔμελλε δείσαντες οὗτοι τὸ τοῦ βασιλέως εὐσθενὲς καὶ ἀπρόσμαχον καὶ τὴν ἐκ θεοῦ δεδομένην ἰσχὺν αὐτῷ, καὶ τοῖς τῶν ἄλλων σωφρονισθέντες κακοῖς, καὶ πρὸ τῆς [πείρας] τῷ δουλικῷ ζυγῷ τοὺς αὐχένας ὑπέκλιναν, καὶ προσῆλθον ἱκέται τὴν σωτηρίαν ἑαυτῶν ἐξαιτούμενοι.

Jon. Skylitzes, ed. Bon. II, p. 741, 17 — 745, 2.

Λέκας δέ τις ἀπὸ Παυλικιάνων Φιλιππουπόλεως ὡρμημένος ἐξ Ἐπιγαμβρίας ηὐτομόλησε τοῖς Πατζινάκοις, καὶ τούτοις συμφρονῶν τῇ Ῥωμαίων ἠπείλει τὰ φορερώτατα. ἀλλὰ καὶ Δοβρομηρός τις ἐν Μεσημβρίᾳ διακυκῶν. καὶ τῷ βασιλεῖ ἀνταραι μελετῶνες, δείσαντες καὶ τοῖς τῶν ἄλλων σωφρουνισθέντες κακοῖς, πρὸ τῆς πείρας δουλικῷ ζύγῳ τοὺς αὐχένας ὑπέκλιναν καὶ προσῆλθον ἱκέται αὐτόμολοι. τότε δὴ ὁ Λέκας τὸν ἐπίσκοπον Σαρδικῆς Μιχαὴλ τὰ τοῦ βασιλέως φρονοῦντα καὶ τὴν πόλιν αὐτὸ τοῦτο ποιεῖν παραινοῦντα ἀνεῖλε, τὴν θείαν καὶ ἱερατικὴν στολὴν ἀμπεχόμενον.

Отъ тая съпоставка не е мжчно да се установи, че Ив. Скилица въ случая не само използувалъ М. Аталиата, но го и допълнилъ съ други данни. Така, 1. Скилица, изпущайки даннитѣ за етническия произходъ на Лека, съобщава, че той билъ отъ пловдивскитѣ павликяни; при това трѣбва да се забележи, че макаръ издательтъ и на двата текста да е била една и сжщата личность — Emmanuel Bekkerus, въ текста на Скилица думата ἐπιγαμβρεία = „роднинство по женска страна“ се явява собствено име, както е дадено и въ латинския преводъ, и наопаки въ текста на Аталиата собственото име Μεσήμβρια е предадено като нарицателно, а въ латинския преводъ съ terra australis.

2. За убийството на срѣдешкия епископъ Михаила М. Аталиатъ нищо не споменува. Отгде е почерпалъ Скилица това известие, не може да се установи.

3. И двамата автори говорятъ за Лека и Добромира следъ усмирението на възстаналия Никифора Василаки и преди възстанието на Константина Дука, брата на императоръ Михаила VII, следов. и

предприятието на двамата бунтовника трѣбва да се отнесе къмъ 1079 година, на което впрочемъ сочатъ и думитѣ на М. Аталиата τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος — „съ течение на времето", — т. е. не веднага следъ печенѣжко-куманското нападение.

4. К. Иречекъ пръвъ нарече Добромира „славянинъ богомилъ", като цитира гореприведенитѣ мѣста отъ Аталиата и Скилица,[1]) но въ тѣхъ нѣма нито дума за вѣрскитѣ убеждения на Добромира, а пъкъ други известия за това движение засега не сѫ изнамѣрени, следов. че Добромиръ е билъ богомилъ, е лично мнение на Иречека, което В. Г. Васильевски сѫщо възприелъ;[2]) впрочемъ последниятъ доказва, че павликянската ересь е могла да бѫде известна на печенѣзитѣ и дори възприета отъ тѣхъ, та, може би, по аналогия да се приеме, че Добромиръ, като българинъ, могълъ е да бѫде богомилъ. Но това си остава само едно предположение, което още се нуждае въ подтвърдение.

6. Симеоново краехълмие — Скитско съвещалище.

Къмъ стр. 192.

Анна Комнина, като описва знаменития походъ на баща си къмъ Дрьстъръ, разказва, че Алексий I Комнинъ, следъ като миналъ Верегавския (днеш. Чалѫкавакския) проходъ и се разположилъ на лагеръ при р. Бичина (сег. Голѣма Камчия), печенѣзитѣ нападнали неочаквано ромейската войска, когато се пръснала да събира фуражъ, като едни избили, а други хванали въ пленъ. Следъ това тя продължава: ὁ δὲ αὐτοκράτωρ κατὰ τὸ περίορθρον ταχὺ καταλαμβάνει τὴν Πλίσκοβαν κἀκεῖθεν εἰς ἀκρολοφίαν τινὰ Συμεῶνος καλουμένην ἄνεισιν, ἣ καὶ Βουλευτήριον τῶν Σκυθῶν ἐγχωρίως ὠνομάζετο,[3]) т. е. „на разсъмване автократорътъ бързо пристига въ Плискова и оттамъ се изкачва на едно краехълмие, наричано Симеоново, което на мѣстното наречие се именува и „Скитско съвещалище".

Разно се опредѣля, какво трѣбва да се разбира подъ тия две имена, които, очевидно, е носѣло едно и сѫщо мѣсто. Така, В. Томашекъ, възъ основа на известието на Идризи, че „единъ день пѫть има отъ Преславъ до Мисионосъ (Misionos), единъ старъ и прочутъ градъ, който лежи при политѣ на една издигнатина въ добре напоявана и отлично обработена мѣстность и отъ търговия получава богати приходи",[4]) и като счита, че самото име Мисионосъ е

---

[1]) К. Иречекъ, Исторія болгаръ, одес. изд., стр. 275.

[2]) В. Г. Васильевскій, Византія и Печенѣги. Труды его, т. I, стр. 43.

[3]) Anna, lib. VII. cap. 3; I, p. 233,21-24.

[4]) W. Tomaschek, Jdrîsî, ib., p. 30.

произлѣзло чрезъ метатеза отъ Συμεῶνος, вижда въ него днешния Шуменъ, а ἀκρολοφία τοῦ Συμεῶνος — въ високото Шуменско плато, което огражда тоя градъ отъ западъ и югъ. Но на тая идентификация може да се възрази следното:

1. Самото четене Mîsîonos, което Томашекъ предлага за свое, още не е установено, защото арабскиятъ текстъ въ ржкописитѣ давалъ, както самъ той посочва, и други четения: Mebersînos, Mîrsîonos и Mesîkos, така че и самата метатеза си остава проблематична;

2. отъ Преславъ до днеш. Шуменъ има 21 клм., които не може да се считатъ за единъ день пжть (Идризи е пжтувалъ на кола или на конь);

3. отъ текста на Идризи не може да се разбере, въ каква посока отъ Преславъ се е намиралъ тоя Mîsîonos, и

4. отъ следващия текстъ на Идризи се вижда, че Mîsîonos се е намиралъ на нѣкакъвъ вжзелъ отъ пжтища и, ако отъ него до Сливенъ (Jstlifnos) имало единъ день пжть и 5 дена пжть до Ловечъ (Lofîsa) западно, то ще трѣбва да го търсимъ нейде на западъ отъ Преславъ, а не на северъ въ Шуменъ, градъ съвсемъ затворенъ, отъ който излизатъ пжтища на изтокъ и североизтокъ.

К. Иречекъ пъкъ намира „Симеоновия върхъ" (ἀκρολοφία не значи „върхъ") въ хисаря на платото надъ самия Шуменъ (ю. ю.-западно)[1]). Обаче самиятъ текстъ на Анна казва, че императорътъ стигналъ въ Плиска и оттамъ се изкачилъ на Симеоновото краехълмие, а това значи, че, ако подъ това име разбираме Шуменското плато, то Алексий I би трѣбвало да се върне, за да се изкачи на краехълмието — нѣщо, твърде мжчно допустимо, особено като се знае, съ каква голѣма бързина императорътъ извършвалъ похода си. Следователно, последното трѣбва да търсимъ нейде близу до Плиска, и то напредъ по пжтя му къмъ северъ. Такова краехълмие, а не „върхъ", може да бжде само естествената могила при с. Войвода (предиш. Войвода-кьой), висока 414 м., която въ видъ на усѣченъ правиленъ конусъ така уединено, но величествено се издига с.-из. предъ самата Плиска отдѣлно отъ Делиорманското плато и представя тъкмо краехълмие.

Споредъ описанието на К. Шкорпилъ, отъ южнитѣ поли на хълма се виждатъ следи отъ старъ пжть, който спирално се извива къмъ западъ и достига до източната страна на горната повърхность на хълма. Върху последната, която е почти плоска съ 50 м. въ диаметъръ, се намиратъ остатъци отъ правожгълно здание (40×60 крачки), а по периферията на горната плоскость имало ограда, която нѣмала видъ на крепостна стена. Какво е представяло това здание, засега не може да се опредѣли, защото тамъ не сж правени раз-

---

[1]) К. Иречекъ, Княжество България, II, стр. 866.

копки; обаче, ако се сѫди по намѣрения тамъ материалъ и по градежа, то е било зидано солидно съ дѣлани правоѫгълни блокове и строителенъ камъкъ, залитъ съ хурусанъ.[1]) Може би, тая постройка е била нѣкакъ свързана съ името на царь Симеона (ако, наистина, трѣбва да видимъ тоя царь), затова и цѣлата могила да е носѣла неговото име; но въ даденото време (XI. вѣкъ) мѣстното българско население го наричало „Скитско съвещалище", защото тогава печенѣжкитѣ главатари се събирали тамъ на съветъ.

7. За езеро Озолимна.

Къмъ стр. 195.

За това езеро Анна Комнина пише следното: „Наваната сега отъ насъ Озолимна е най-голѣмото и по диаметъръ, и по периферия езеро, което по своята голѣмина не отстѫпва нито на едно отъ прославенитѣ отъ географитѣ гдето и да било езера. То лежи по-горе отъ Стохълмието (τῶν Ἑκατὸν Βουνῶν ὕπερθεν), и въ него се вливатъ най-голѣми и най-хубави рѣки. На южната си страна то държи много и голѣми товарни кораби, отъ които става ясно, колко голѣма е дълбочината на езерото. А наречено то било Озолимна, не защото е издавало нѣкоя лоша и тежка миризма, а защото нѣкога-си пристигнала на езерото хунска войска (тия хуни простиятъ езикъ нарича узи) и се разположила на лагеръ по стръмнитѣ му брѣгове. Оттогава това езеро било наречено Узолимна (Οὐζολίμνη) съ прибавка, мисля, на гласната υ; впрочемъ въ старитѣ паметници не е намѣрено, да е дохождала хунска войска тамъ, но при самодържеца Алексия, следъ като се стекоха тамъ всѣкакви отвсѣкѫде (хора), дадоха името на мѣстото. Тъкмо това, което ние разказваме за пръвъ пѫть за езерото, трѣбва да се каже, за да покажемъ, че при самодържеца Алексия презъ времето на многото му и навсѣкѫде походи мѣстата получили много названия било отъ само себе си, било отъ нападащитѣ врагове. Сѫщото нѣщо, научавамъ се, било и при македонския царь Александра; по негово име били наречени и Александрия въ Египетъ, и Александрия въ Индия, а знаемъ, че Лизимахия била наречена по името на Лизимаха, единъ отъ военачалницитѣ му. И тъй, не бихъ се очудвала, ако и императоръ Алексий, съревнувайки Александра, понѣкога давалъ на мѣстата нови имена споредъ народитѣ, които или сѫ го нападали, или сѫ били викани отъ него на помощь, а понѣкога и отъ себе си за споменъ на собственитѣ си подвизи".[2])

Възъ основа на това описание на Анна още Ю. Венелинъ, който

[1]) Вж. Абоба-Плиска, Изв. РАИ, кн. X (1905), стр. 150—151.

[2]) Anna, lib. VII, cap. 5; I, p. 242,18—243,9.

впрочемъ не е съгласенъ съ Аниното тълкуване на името Озолимна, а го приема за славяно-българско, което, споредъ него, значи Солено езеро, пръвъ посочи, че Озолимна е известното у Плиния езеро Halmyris (Ἁλμυρίς) или сегашното езеро Расимъ при устието на Дунавъ въ Добруджа.[1] — Ф. Брунъ обаче отхвърли мнението на Венелина и прие, че Озолимна е Днепровскиятъ лиманъ,[2] но това е погрѣшно, защото той неправилно опредѣля мѣстонахождението на Стохълмието при развалинитѣ на стария градъ Олвия, когато то се намира на Балканския полуостровъ, въ североизточна България;[3] нѣма вече да говоримъ за това, че въ даденото време степитѣ по Днепъръ държали куманитѣ и, ако тѣ сж притиснали печенѣзитѣ въ Днепровския лиманъ, то нѣмало защо тѣ да се връщатъ въ земята си, както за това пише сжщата Анна; освенъ това, ако печенѣзитѣ сж били тъй далечъ отблъснати, какъ тѣ сж могли веднага следъ оттеглянето на куманитѣ и на Алексия I отново да нахлуятъ на Балканския полуостровъ и да достигнатъ до крепостьта Маркелли въ южна България?[4]

Нѣма съмнение, че при изричното твърдение на Анна, че езерото се намирало по-горе, т. е. северно отъ Стохълмието, и че то имало стръмни брѣгове, въ които, очевидно, трѣбва да видимъ Бабадагскитѣ издигнатини, които се надвисватъ надъ езерото, — опредѣлението на Ю. Венелина засега се явява най-приемливо. Що се отнася до обяснението, което Анна дава за произхода на името Озолимна, то колкото и да се показва на пръвъ погледъ натегнато, все пакъ увѣреннето й, какво въ царуването на баща й сж били дадени нови имена по името на народи, които сж го нападали, или сж били викани отъ него на помощь, ни дава достатъчно основане да приемемъ, че, наистина, това име се е явило при Алексия I Комнинъ, и то отъ името на поселилитѣ се на първо време тамъ узи,[5] защото то нийде повече не се срѣща преди и следъ дадената епоха.

---

[1]) О Соляномъ озерѣ Гальмирисъ, въ Чтенія въ Москов. Об-ствѣ Исторіи и древн. росс. за 1847, № 6 стр. 19—46.

[2]) Вж. Черноморье, т. I, стр. 19—21.

[3]) Вж. W. Tomachek, Idrîsî, п. т., стр. 27. — C. Jireček, Das christliche Element etc, стр. 86—87; ср. ПСп. кн. 52—56 (1898), стр. 262; ср. тукъ по-горе, стр. 96.

[4]) Напоследъкъ се появи още едно опредѣление за мѣстонахождението на това езеро — на N. Gramada, който го отъждествява съ Ezerele Jalomnitzei въ блатата между двата ржкава на Дунавъ близу до Силистра. Вж. статията му „Озолимна, положение, произходъ на името" (на ромънски) въ Cordul Cosminului, Cernaaisi 2—3 (1927), pp. 85—97. Тая статия не ми е достжпна, но, споредъ мнението на проф. Н. Бънеску, това опредѣление било несполучливо. Вж. Byzantion IV (1927—28), p. 505.

[5]) Вж. В. Н. Златарски, Какъвъ народъ се разбира и пр. п. т. стр 77 и бел. 2.

8. За народностьта на 5-хилядния отредъ, който се присъединилъ къмъ ромеитѣ предъ боя при Левунионъ.

Къмъ стр. 206.

Когато Алексий I Комнинъ се приготвилъ да даде генерално сражение при Левунионъ, Анна Комнина пише следното: ταῦτα γοῦν διασκοπουμένου τοῦ βασιλέως κατέλαβον πρὸς αὐτὸν τῶν ὀρεινοτέρων μέρων ἄνδρες τολμητίαι καὶ Ἀρειμάνιοι αὐτόμολοι πρὸς συνασπισμὸν αὐτοῦ εἰς χιλιάδας ποσούμενοι πέντε, т. е. „когато императорътъ обмислялъ за това, при него дошли по собствено побуждение (т. е. доброволно) отъ по-планинскитѣ мѣста мѫже смѣли и храбри, за да се присъединятъ къмъ него на брой до петь хиляди".[1])

В. Г. Васильевски вижда въ тоя 5-хилядень отредъ, който, споредъ него, се отдѣлилъ отъ куманския станъ (sic!) и се присъединилъ къмъ ромейския лагеръ, руситѣ, които дошли заедно съ куманитѣ отъ Карпатска Русь. „Тѣхниятъ князъ, известенъ по своята предприемчивость, Василько Ростиславовичъ, пише Васильевски, още въ сѫщата 1091 год. участвувалъ въ похода на куманитѣ противъ Маджарско, въ 1092 год. пакъ съ тѣхъ отивалъ противъ ляхитѣ. Трѣбва да се мисли, че и сега той не се е удържалъ у дома си и билъ въ броя на ония второстепенни вождове, които обѣдвали у Алексия, но не наречени по име отъ дъщеря му".[2])

Доказателствата на Васильевски, че това били руси, сѫ следнитѣ:

1. „Думата αὐτόμολοι показва, че тукъ става дума не за собственитѣ поданици на Алексия, жители на тая или оная планинска страна, влизаща въ състава на империята, които неочаквано дошли на помощь. Думата αὐτόμολοι негли би могла да означава люде, дошли доброволно, но не въ такъвъ смисълъ Анна употрѣбява тая дума". — Наистина, думата αὐτόμολοι значи „бѣглецъ къмъ неприятеля", „дезетьоръ", „измѣнникъ", но тя сѫщо значи и „самъ доброволно, по собствена воля, безъ заповѣдь дошелъ или отишелъ човѣкъ". Анна, наистина, употрѣбява тая дума въ първия смисълъ, както напр. II, на стр. 12, 9, или на страница п. т. 276, 5-6 и 286, 2, но тя у нея може и трѣбва да се разбира само въ втория смисълъ, както напр. I, на стр. 77, 13 и особено на стр. 107 и II, стр. 70, 25, и както трѣбва да се разбира въ даденото мѣсто, защото, както ще видимъ, нѣмало нужда и изобщо не е могло да има хора, които да напущатъ печенѣжкия или куманския лагеръ и да преминаватъ въ ромейския, както заключава Васильевски.

---

[1]) Anna, ib. II, p. 13, 4-7.

[2]) Вж. „Византія и Печенѣги". Труды его, т. I, стр. 101—102 и особ бележ. 2 къмъ 101.

2. „Казано е, пише Васильевски, че петтѣ хиляди не само дошли при Алексия (πρὸς αὐτόν), но че тѣ преминали въ „неговия строй": πρὸς συνασπισμὸν αὐτοῦ . . . Очевидно е, че става дума само за промѣната на редоветѣ, на строя, че хората, които дошли при Алексия, и преди това били готови за бой, но само били въ други редове, т. е. въ редоветѣ на куманитѣ". — Но преди всичко думата ὁ συνασπισμός значи „сражение и стояние въ тѣсно допрѣни щитове", щитъ до щитъ, преди почването на боя, следов. 5-тѣ хиляди души сѫ дошли право въ бойната линия на императора, т. е. тогава, когато последниятъ се билъ приготвилъ вече да даде сражение, както и въ действителность било, споредъ Анна, и после съвсемъ не е казано, че тѣ сѫ промѣнявали редоветѣ или строя, защото Анна е употрѣбила тукъ само единъ гл. καταλαμβάνω, който у нея значи „заемамъ мѣсто", „пристигамъ". Въ цѣлия пасажъ нѣма нито дори намекъ за преминаване и промѣняване на мѣста, а особено за преминаване отъ куманския лагеръ къмъ ромейския, каквито случаи Анна всѣкога най-точно отбелязва.

3. „Дори и названието, продължава Васильевски, на хората, които дошли при Алексия, „смѣли и марсоподобни" служи въ полза на такова обяснение. Доколкото помнимъ, Анна употрѣбява тия изрази предимно за чужденцитѣ". — Ние пъкъ мислимъ, че тя ги е употрѣбила съ цель само да засили смѣлостьта и храбростьта на тия хора въ сравнение съ ромеитѣ; па дори и да допустнемъ, че тя искала да изтъкне чуждия имъ произходъ, все пакъ нашиятъ пасажъ не ни дава право да твърдимъ, че тѣ сѫ били печенѣзи или кумани, или че „5-хилядниятъ отредъ, който ободрилъ Алексия, не е билъ нѣкаква волна дружина, състоеща отъ поданицитѣ на империята".

4. „По вървежа на разказа се види, че „перебѣжичики" (бѣглецитѣ) сѫ могли да бѫдатъ отъ печенѣжкия станъ, или отъ куманския, защото преди това стоятъ думитѣ: „Алексий се боялъ отъ безбройното множество печенѣзи и кумани и отъ тѣхния съюзъ". Но вече въ израза, който посочва само на промѣната на военния строй и редове, лежи намекъ за това, че преминаването станало отъ станъ, повече приятелски на Алексия, т. е. отъ куманския". — Но, както видѣхме, въ приведения по-горе пасажъ не сѫществува никакъвъ изразъ, нито дори намекъ за нѣкаква промѣна на строй или редове, така че отъ разказа съвсемъ не се види, че „бѣглецитѣ" сѫ могли да бѫдатъ отъ печенѣжкия или куманския лагеръ, а приведенитѣ въ тая точка думи на Анна доказватъ само, че страхътъ предъ единъ евентуаленъ съюзъ между печенѣзи и кумани не е напущалъ Алексия презъ всичкото време до деня на генералното сражение, защото нему е било добре известно вѣроломството на тия варвари. Но тукъ Васильевски изпустналъ изъ предъ видъ друго едно твърде важно въ случая съобщение на Анна. Когато изпратенитѣ отъ Мелисина войски пристигнали въ ромейския

лагеръ при Хирини, Алексий, разказва Анна, „преминалъ съ тѣхъ рѣката, веднага увеличилъ надалечъ съществуващия тамъ окопъ и тия (пристигналитѣ) съединилъ съ останалата войска. Между това куманитѣ веднага завзели окопа, отгдето императорътъ, като се вдигналъ съ пехотната (войска), преминалъ (рѣката), и тамъ разпънали шатритѣ си".[1]) Тоя пасажъ право опровергава всѣка възможность за промѣната на строй и редове, а още повече за преминаване отъ куманския лагеръ въ ромейския; той ясно показва, че куманитѣ сѫ се намирали постоянно въ непосрѣденъ контактъ съ ромейската войска, и нѣмало защо кумани да преминаватъ като бѣглци въ ромейския лагеръ.

5. „По-нататъкъ е казано, че хората, които преминали къмъ Алексия, били „отъ страни по-планински", т. е. вѣроятно, по отношение къмъ куманската земя и (предишната) печенѣжка. Нека припомнимъ географията на Константина Багренородни (De adm. imp. c. 13, p. 81,9 Bonn): въ по-северната часть, въ съседство съ маджаритѣ, живѣятъ печенѣзитѣ, а въ планинитѣ редомъ съ тѣхъ лежатъ хърватитѣ. Това ни привожда въ Русь Прикарпатска, гдето въ това време живѣелъ и действувалъ предприемчивиятъ князъ Василько Ростиславовичъ, който хранѣлъ широки планове, между другото тъкмѣлъ „перенять" дунавскитѣ българи и да ги посели у себе си". — Едвали е възможно да се допустне, че, когато Анна Комнина е пишела приведения по-горе пасажъ, тя се е пренесла мислено тъй надалечъ, въ куманската или бившата печенѣжка земя, за да направи сравнение между нея и Подкарпатска Русь и, за да опредѣли, отгде сѫ произхождали преминалитѣ къмъ Алексия I петь хиляди души. Намъ ни се струва, че по-естествено и по-логично ще бѫде, ако кажемъ, че тукъ Анна прави сравнение между областьта, гдето сѫ ставали описванитѣ отъ нея събития, която не е била тъй планинска, и ония мѣста, отгдето сѫ дошли 5-тѣ хиляди души на помощь на Алексия I, и които сѫ били по-планински. Освенъ това Анна употрѣбила думата τὸ μέρος, която собствено значи „часть отъ цѣлото", „парче", „дѣлъ", а въ смисълъ на пространство, „мѣсто", „часть отъ територия", но по никой начинъ не „страна" въ смисълъ на цѣла отдѣлна територия. Въ дадения случай τὰ μέρη се разбиратъ части или мѣстности въ известна область, както е въ случая Тракийската область. Посоченото мѣсто отъ Константина Багренородни нѣма никакво отношение къмъ дадения въпросъ, защото Конст. Багренородни опредѣля съседството на печенѣзи, маджари и хървати, а тукъ се говори за характера на мѣстностьта, отгдето сѫ произлизали 5-тѣ хиляди души. Най-после, що се касае до широкитѣ планове на князъ Василько Ростиславовича относно дунавскитѣ българи, то едвали може да се отдаде сериозно

---

[1]) Anna, ib., II, p. 11, 18-24.

значение на това известие, защото то се отнася къмъ 1097 год.; после самитѣ думи: „и посемъ хотѣлъ есмъ перейти Болгары Дунайскыя и посадить я у себе“ сж казани въ една самохвална речь на самия Василько, може би, подъ влияние на това, че въ придунавска България преди това се разпореждали свободно и самоволно и печенѣзи, и кумани; па и какво е самъ той разбиралъ подъ тия думи, мжчно е да се отгатне.

Възъ основа на тия важни пояснения и сериозни възражения срещу изказаното отъ Васильевски мнение ние дохождаме до заключение, че пристигналитѣ при Алексия I петь хиляди души сж били отъ „попланинскитѣ мѣста“ въ сравнение съ мѣстностьта, гдето сж ставали описанитѣ отъ Анна събития, а това е могла да бжде само източно-Родопската планинска область, на която населението е било всѣкога и сега е чисто българско. Жителитѣ на тая область, като виждали тежкото положение на императора, подъ влиянието на Алексиевитѣ писма за помощь и набора на кесарь Никифора Мелисинъ, а така сжщо и предъ страха, че, ако печенѣзитѣ вזематъ връхъ въ предстоещия бой, то и тѣ не по-малко ще пострадатъ, доброволно решили да окажатъ посилна помощь на императора. Като планинци и едри, снажни хора и вече поради самото имъ доброволно явяване въ ромейския лагеръ, тѣ се показали на ромеитѣ особено силни и храбри, а главното било това, че тѣ дошли въ момента, когато Алексий построявалъ войскитѣ си за сражение, и право завзели бойната линия.

9. Защо епископъ Теофилактъ свикалъ „свещения синодъ“ въ Прѣспа и кога?

Къмъ стр. 284, 321, 346.

Въ 53-о писмо по Меурсия, адресирано „до Макремволита прѣспански началникъ“, архиепископъ Теофилактъ му пише следното:

„Не се още избавихме съвършено отъ болестьта, която ни държи на легло, преславний мой сине о Господѣ, обаче гласътъ на свещенитѣ правила (ἡ τῶν κανόνων φωνὴ), който ни заповѣдва (да свикаме) свещения нашъ синодъ, — гласъ, който безъ друго е гласъ на Христа, ни дигна отъ легло, укрепява ни за движение и ни позволява да носимъ леглото си. Прочее, посрещни ни заедно съ Него, казвамъ, който извършва такива чудеса, въ Прѣспа (защото тамъ ще стане сбирката) (συνέλευσις) и ще прегърнемъ и разцѣлуваме и ще се насладимъ съ синовното ти разположение. Но внимавай, като оставите безъ помощь черковника, който е изпратенъ да събира нуждното за храна, да не докажете, че тия, които ще изпѣятъ пѣснитѣ за праздника, сж сжщи щурци, и да не гладуваме, когато други

на сбора (ἐν πανηγύρει) ще пиянствуватъ. И сетне, кѫде ще се дѣнешъ, за да избѣгнешъ словеснитѣ удари, на каквито и до день днешенъ самъ не си се подлагалъ, защото постѫпвашъ, наистина, по здравия разумъ, а други, които сѫ опитали, казватъ, че тия удари сѫ горчиви, остави да попадатъ още подъ тѣхъ, като привикнали и заслужващи; ти пъкъ дано да бѫдешъ обсипванъ съ цвѣтя отъ разума, защото съ това си свикналъ и израсълъ".[1])

И тъй, по задължение отъ свещенитѣ правила на православната църква, Теофилактъ свикалъ „свещения синодъ", т. е. събора на епископитѣ отъ Охридската църква, обаче не въ престолния си градъ Охридъ, както обикновено ставало, а въ провинциалния градъ Прѣспа (на третия малъкъ островъ на малкото Прѣспанско езеро). Затова, като предупреждава своевременно прѣспанския началникъ (ἄρχων), Макремволита,[2]) за това, той му обръща вниманието да не пропустне да помогне на „черковника", който нарочно билъ изпратенъ да събира предварително „нуждното за храна", та членоветѣ на събора да не гладуватъ презъ времето на своето пребиваване тамъ. За митроп. Симеона се види странно, гдето Теофилактъ избралъ Прѣспа за мѣсто на събора. „Не може да се каже, пише той, че нашествието на Боемунда (1107—1108) е попрѣчило да се свика съборътъ въ Охридъ, защото презъ време на това нашествие, за което се говори въ 65-о писмо до магистеръ Ивана Пантехни, Теофилактъ се намиралъ въ Солунъ. По всѣка вѣроятность съборътъ билъ свиканъ въ Прѣспа следъ сключването на мира между Алексия I Комнинъ и Боемунда, т. е. следъ 1108 год., когато последниятъ се оттеглилъ отъ Македония, защото въ Прѣспа се намирали повече съестни припаси, откол-

---

[1]) Migne, Patrol. gr. t. 126 col. 469 B—D. — Митроп. Симеонъ Писмата на Теофилакта Охридски, стр. 151.

[2]) Отъ хрониста Скилица ни е известенъ Иванъ Макремволитъ (Μακρεμβολίτης) като участникъ въ заговора на Михаила Керулария противъ Михаила IV Пафлагонъ и окрѫжаващата го „пафлагонска клика" въ 1040 год. (Skyl.-Cedr., II, p. 539,19-22). За другъ членъ отъ тоя родъ — за Димитра Макремволитъ споменува Иванъ Киннамъ. Той билъ изпратенъ първъ да посрещне германското кръстоносно опълчение въ 1147 г. (Cinnamus, ed. Bon., p. 67,11-13. — Вж. тукъ по-горе, стр. 217, — В. Н. Златарски. Намѣстници — управители на България, п. т. стр. 380, бел. 16). Едва ли нашиятъ Макремволитъ е сѫщиятъ тоя Димитъръ, защото, като се вземе подъ внимание, че сѫ се изминали почти 40 години, т. е. около две поколѣния отъ времето на последния, ще трѣбва да приемемъ, че нашиятъ Макремволитъ е билъ синъ или сродникъ на стария. Родътъ на Макремволитовци билъ единъ отъ виднитѣ въ Византия родове: втората жена на императоръ Константинъ X Дука била Евдокия Макремволитиса, т. е. отъ рода Макремволитъ, и била племеница на Михаила Керулария (вж. Н. Скабалановичъ, Византийское государство и церковъ въ XI вѣкѣ. СПБургъ 1884, стр. 33 бел. 2 и 87). Това се потвърдява и отъ думитѣ на Теофилакта, който представя Макремволита като благоразуменъ и добре възпитанъ.

кото въ пострадалия отъ нашествието Охридъ“ (стр. 152). Но преди всичко въ Солунъ Теофилактъ се намиралъ пѫтемъ, връщайки се отъ второто си пѫтуване въ Цариградъ, и то, споредъ 65-о писмо по Меурсия, въ началото на Боемундовото нашествие, т. е. презъ есеньта на 1107 год., и веднага следъ пристигането си заминалъ за Охридъ, защото „работитѣ тамъ били много страшни: областьта Мокра, съседна на Охридско югозападно, била ограбена отъ неприятеля, който вече завзелъ планина Багора, намираща се между българскитѣ и диррихийскитѣ планини.[1]) Освенъ това не е могълъ архиепископътъ да свика събора веднага следъ сключването на мира, т. е. следъ 2. септемврий 1108 год., едно, защото съборътъ билъ свиканъ, както ще покажемъ по-долу, презъ пролѣть, а не презъ есень, и, друго, защото Охридъ не бѣ съ нищо пострадалъ отъ нашествието, понеже не бѣ засегнатъ отъ неприятеля, а следов. и въ него биха се намѣрили достатъчно съестни припаси, особено следъ сключването на мира. Споредъ насъ, иначе е стояла работата.

Теофилактъ въ гореприведеното писмо пише на Макремволита следното: „да не докажете, че тия, които ще изпѣятъ пѣснитѣ за праздника (т. е. членоветѣ на събора), сѫ сѫщи щурци (баснята за щуреца и мравката) и да не гладуваме, когато ония (т. е. другитѣ, които ще присѫтствуватъ на праздника) на (църковния) съборъ (ἐν πανηγύρει) ще пиянствуватъ“. Отъ тия думи става явно, че презъ времето, когато щѣлъ да заседава епископскиятъ съборъ въ Прѣспа, тамъ щѣло да има нѣкакъвъ праздникъ, на който щѣло да има и други посетители, разбира се, миряни, които ще се веселятъ тамъ и ще употрѣбятъ всичко, а за членоветѣ на събора нѣмало да остане нищо; оттука изтича опасението на Теофилакта, да не би последнитѣ да гладуватъ. Затова архиепископътъ изпратилъ специаленъ човѣкъ, който предварително да се погрижи да приготви всичко необходимо за предстоещия съборъ на епископитѣ.

Такъвъ многолюденъ праздникъ ставалъ въ Прѣспа ежегодно на 15. май въ деня на св. Ахилия, чиито мощи се намирали въ специално построената отъ царь Самуила църква, наречена на името на светеца, когото мѣстното българско население особено почитало.[2]) Че епископски съборъ ставалъ въ Прѣспа и при това около деня на св. Ахилия, се установява и отъ 23-о писмо по Ламия, адресирано до протасикритъ Григория Каматиръ. Въ това писмо Теофилактъ казва, че ималъ въ нѣщо да обвини адресата, но въ такъвъ случай писмото щѣло да надмине приличната мѣрка. „Обаче, когато уста заговорятъ на уста, продължава архиепископътъ, тогава ще приведа всичко, каквото имамъ да кажа, а така сѫщо и обвинението, което ми вдъхва

---

[1]) Вж. тукъ Притурка № 11: „Колко пѫти Теофилактъ, като охридски архиепископъ, е ходилъ въ Цариградъ“.

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 148.

любовьта. Защото азъ ще ти дойда, когато ме Богъ поведе, следъ свършващия се тукъ съборъ въ деня на отца въ светиитѣ Ахилия[1]) и ще видя и разцѣлувамъ всепресвѣтлото ти благородие. Защото преди да свършимъ тоя съборъ, не ще ни бѫде възможно да тръгнемъ оттука, макаръ твърде много и да желаемъ".[2]) Едвали може да има съмнение, че споменуваниятъ тукъ съборъ е единъ и сѫщи съ оня, за който архиепископътъ пише въ писмото до Макремволита. Освенъ това отъ горния пасажъ не е мѫчно да се установи, че съборътъ щѣлъ да се свърши, да се закрие въ деня на св. Ахилия, т. е. на 15. май, следов. той е билъ свиканъ преди тая дата.

Областнитѣ църковни събори на епископитѣ, споредъ 37-о апостолско правило, трѣбвало да ставатъ два пѫти въ годината: презъ четвъртата седмица на Петдесетница и на 12. октомврий, което било прието и подтвърдено на I. вселенски (правило 5) и на IV. съборъ (правило 19). Обаче на VI. вселенски съборъ се констатирало, че това правило не може точно да се прилага поради варварски нахлувания и други случайни прѣчки, и затова било решено, такива събори да ставатъ само веднажъ въ годината отъ Пасха и до края на м. октомврий (ἀπὸ τῆς ἁγίας τοῦ Πάσχα ἑορτῆς καὶ μέχρι συμπληρώσεως τοῦ Ὀκτωμβρίου μηνός), като се предоставяло право на свещеноначалницитѣ на всѣка областна църква сами да свикватъ събора, гдето и когато намѣрятъ за добре презъ означения срокъ (вж. правило 8, подтвърдено и разширено на VII. вселенски съборъ, правило 6 и на помѣстнитѣ антиохийски прав. 20 и картагенски прав. 25).

Назначавайки съборътъ да се свика въ Прѣспа и при това така, че въ деня на св. Ахилия, т. е. на 15. май, да бѫде закритъ, Теофилактъ се е рѫководилъ главно отъ 8-то правило на VI. вселенски съборъ. И наистина, Великдень презъ 1108 год. билъ на 5. априлъ, оттука 15. май се падалъ презъ Петдесетница или следъ Великдень, т. е. тъкмо когато вървѣли военнитѣ действия въ Албания съ Боемунда, който къмъ това време, споредъ 65-о писмо до Ивана Пантехни, бѣ ограбилъ съседната на Охридско область Мокра и заплашвалъ вече Охридъ. Оттука ясно става, че Теофилактъ билъ принуденъ отъ развитието на самитѣ събития да свика събора въ Прѣспа, като мѣсто по-отдалечено отъ театра на военнитѣ действия. Наистина, къмъ началото на май 1108 год. напредването на неприятеля навѫтре въ страната било спрѣно, но все още не било известно, на коя страна ще остане победата. Това тъкмо военно неопредѣлено положение, презъ което се отбирали хранитѣ по цѣлата страна за войската, споредъ насъ, и принудило Теофилакта да вземе мѣрки, за своевремен-

---

[1]) Въ грѫцкия текстъ това изречение гласи: μετὰ τὴν ἐν τῷ ἐν ἁγίοις περὶ (вм. πατρὸς ?) Ἀχιλλέως τελουμένην ἐνταῦθα σύνοδον.

[2]) Migne, ib, col. 540 B—C. — У митр. Симеона, п. т., стр. 223

ното приготвяне на всичко необходимо за предстоещия епископски съборъ. И тъй, за датата на свикания отъ Теофилакта въ Прѣспа съборъ не може да се отива по-късно отъ 15. май 1108 год. Тоя изводъ дава възможность да се установи и датата на 23-о писмо по Ламия до Григория Каматиръ — презъ пролѣтьта на 1108 г., т. е. когато последниятъ се намиралъ заедно съ императора или въ Солунъ, или въ военния лагеръ при гр. Дѣволъ, и поради това архиепископътъ му се обещавалъ да го споходи, защото се намиралъ близу до Охридъ, и то, както се каза, следъ закриването на събора въ Прѣспа.

За едно свое отиване въ Прѣспа Теофилактъ говори и въ писмо 23-о по Меурсия. Това писмо е адресирано, споредъ изданието на Миня, до епископа на Керкира; обаче отъ съдържанието му не личи, че то е изпратено до архиерей, а напротивъ, отъ много изрази се види, че адресатътъ е билъ по-скоро военно лице[1]). В. Г. Васильевски, основавайки се на това, че въ писмото се казва, какво адресатътъ се намиралъ въ Колхида, а нататъкъ презъ онова време е ходилъ известниятъ византийски пълководецъ Григорий Таронитъ, управитель тогава на Трапезунтското княжество, както това се установява отъ 26-о писмо по Меурсия до сѫщия Григория Таронитъ, счита, че 23-о писмо по Меурсия било адресирано тъкмо до тоя последния.[2]) Въ това писмо Теофилактъ съобщава на Григория Таронита, че получилъ поздравителното му писмо, „когато отивалъ въ храма на великия Ахилий, за да вземе участие въ праздника му“.[3]) Обаче надали това отиване на Теофилакта въ Прѣспа да е сѫщото онова въ 1108 год. презъ пролѣтьта, на епископския съборъ, защото въ това писмо той все още пише: „И тъй ти се чувствувашъ и тамъ огорченъ противъ ония, които ни оскърбяватъ, противъ служителитѣ на ненаситната алчность, противъ враговетѣ на евангелското служение, противъ злосторницитѣ на християнския чинъ“, т. е. архиепископътъ писалъ това писмо тъкмо презъ времето на борбата му съ Иасита и неговитѣ сподвижници — бирницитѣ, или преди 1106 год.

10. Обяснения къмъ писмо 55-о по Меурсия.

Къмъ стр. 311.

Къмъ времето, когато Алексий I Комнинъ пѫтувалъ по българскитѣ земи отъ септемврий 1105 до началото на ноемврий 1106 г., се отнася и писмото на Теофилакта „до царския лѣкарь Никита“,[4]) както

---

[1]) Вж. у митр. Симеона, п. т., стр. 80. бел. (1) подробно за това.

[2]) В. Г. Васильевскiй, п. т., стр. 329.

[3]) Migne, ib. col. 401 C: 'Απιόντι γὰρ πρὸς τὸν μέγαν 'Αχίλλιον, ὡς ἂν τῇ πανηγύρει συνεορτάσαιμι, κατὰ τὴν ὁδὸν ἐνεχειρίσθη τὰ γράμμα σου.

[4]) Писмо 55-о по Меурсия. — Migne ib. cd. 472 C — 473 B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 154—155.

това се види още отъ първото изречение на писмото. „Много сж причинитѣ, почва архиепископътъ, които ме принуждаватъ да замина за вашитѣ шатри, които вие, новиятъ Израиль, разпъвате, като обикаляте (περιφερόμενοι) въ земя — пустиня за васъ". Нѣма никакво съмнение, че тукъ става дума за сжщото странствуване или пжтуване на императора, за което Теофилактъ споменува въ писмото си до Григория Каматиръ,[1]) като подъ „земя-пустиня за васъ" се разбира България. Обаче две течения (ῥεύματα) спирали заминаването му; „едното общо и епидемично, което, следъ като пострадалъ отъ възпаление на мозъка, му причинявало хрема (или гръденъ катаръ) и кашлица и го застрашавало не безъ основания съ грődна болесть". „Защото, пише архиепископътъ, ако сега, когато съмъ се свилъ на едно мѣсто, се намирамъ въ такова положение, какво ли ще ми бжде, ако бихъ излѣзълъ на открито?" — Второто течение било онова на близката рѣка, която древниятъ и гръцки езикъ нарича Аксиосъ, а новиятъ и варварски — Вардаръ (Βαρδουχάριος). „Защото, казва се въ писмото, тя, като тече презъ много планини, сега е прелѣла отъ стопилитѣ се изъ горитѣ снѣгове и не дава нито пеши, нито конници да я минатъ, та, като нѣма мостъ поради проклетитѣ митници край нея (рѣката), може да се мине само по едно коритце, дълго единъ лакъть", а пъкъ да се минава рѣката на такова коритце било твърде опасно. И тъй, две били прѣчкитѣ, които не позволявали на Теофилакта да отиде тамъ, гдето е станувалъ заедно съ императора царскиятъ лѣкарь Никита: сериозната болесть, отъ която страдалъ архиепископътъ, и друго пълноводието на рѣка Вардаръ, което не давало да се мине рѣката нито пеша, нито на конь, а само на една малка лодка, и то на митнишки бродъ.

Обаче въ писмото се казва една подробность, която ни дава възможность да опредѣлимъ по-точно времето, когато е било то писано: архиепископътъ обяснява, че пълноводието и разлитието на Вардаръ се дължали на стопилитѣ се по планинитѣ, презъ които минава тая рѣка, снѣгове, следов. писмото е писано презъ ранна пролѣть, а понеже презъ времето на императоровото пжтуване по днешна Македония е имало само една пролѣть — презъ 1106 год., то и писмото е писано презъ ранна пролѣть на тая година, и то отъ Охридъ, отгдето Теофилактъ не е можалъ да мръдне поради сериозната си болесть. Освенъ това въ писмото се казва, че да се отиде въ мѣстото, гдето се намиралъ царскиятъ лѣкарь Никита, а следов. гдето квартирувалъ въ дадено време императорътъ, трѣбвало да се мине близката, съседната (γείτονα) на това мѣсто (а не на Охридъ или Солунъ) рѣка Вардаръ, а това мѣсто е могло да бжде само гр. Струмица или мънастирьтъ Богородица Елеуса при с. Велюса, които, както

[1]) Вж. писмо 71-о по Меурсия и тукъ по-горе, стр. 310 и 311.

се каза, Алексий I Комнинъ сжщо посетилъ презъ времето на казаното си пжтуване.[1])

Това точно опредѣление датата на нашето писмо съвсемъ отмѣнява изказаното отъ митр. Симеонъ мнение, че то е било писано презъ пролѣтьта на 1108 год., и то отъ Солунъ, а адресатътъ се намиралъ въ военния лагеръ. Но най-важното доказателство, че това писмо не е могло да бжде писано презъ пролѣтьта на 1108 год., е това обстоятелство, че братътъ на Теофилакта тогава е билъ тежко боленъ и не могълъ да предприеме такова опасно пжтуване, за което споменува нашето писмо. Това най-добре се види отъ 58-о по Меурсия писмо до китърския епископъ, въ което Теофилактъ пише: „Пребиването ми тукъ и на мене се виждаше досега, че е добре и разумно наредено. Но човѣшкитѣ помисли били суетни, и за мене било по-добре да бѣхъ отишелъ въ Цариградъ (πρὸς τὴν πόλιν) и тамъ да бѣхъ се погрижилъ за лѣкуването и на моето тѣло, а въ сжщото време да бѣхъ поставилъ далечъ отъ тукашнитѣ горещини и тия, които сж съ мене. Тѣ не намиратъ тукъ нищо добро, а особено братъ ми, който ми е малка искра отъ утеха. Защото, като промѣнилъ охридския въздухъ съ тукашния и като се лишилъ отъ слабото и твърде тънко тамошно вино и отъ другитѣ хигиенически съестни припаси, изгуби здравето си и е много зле. Охота (апетитъ) нѣма никакъ, бори се съ главоболие, и коремътъ му е претрупанъ. За премахване на тоя товаръ времето не позволява да се употрѣби и друго срѣдство, освенъ оксисакхари (ὀξυσάκχαρι), и то умѣрено, при всичко че можехме да употрѣбимъ и други лѣкарства. Но нему му се втръсна всѣко лѣкарство. Затова скърбя и се чумеря, честний божи човѣче, и съмъ недоволенъ отъ тукашното си пребивание, като разсжждавамъ повече малодушно, отколкото справедливо. Защото, ако е угодно на Бога да понесемъ нѣкоя скръбь (т. е. смъртьта на брата му), ще ни се случи такава, гдето и да бѣхме се намѣрили. Но ти умилостиви Бога къмъ насъ, защото той знае да прощава беззакония и да потопява грѣхове въ море (Мих. 7,18-19). Порокъ Михей знае, че това море е или кръщението, или покаянието, или божието милосърдие. И така, което отъ тия тритѣ дава и на другитѣ сила, за да станатъ спасителни, това излѣй върху насъ, за да изцѣришъ нашата немощь, като потопишъ, колкото враждебна и египетска часть иматъ нашитѣ тѣлесни и душевни болести. Не се бави, прочее, но отвори небеснитѣ завори[2].“)

За да се опредѣли, кога и отгде е писано това писмо, ще трѣбва да се спремъ върху други две писма — друго до китърския епис-

---

[1]) Вж. тукъ по-горе, стр. 310, а сжщо В. Н. Златарски, Намѣстници-управители и пр. Притурка, стр. 392, бел. 110.

[2]) Migne, ib, col. 476 D — 477 B. — У митр. Симеонъ, п. т., стр. 158.

копъ и до дебърския (66-о и 67-о по Меурсия), [1]) които сж писани вече следъ смъртьта на Теофилактовия братъ. Въ двѣтѣ тия писма, като съобщава за смъртьта на брата си, „който за него билъ всичко, съ готовность се излагалъ на всѣка опасность и се хвърлялъ, както се казва, въ самия огънь и срещу мечове, само и само (архиеп.) да бждѣлъ спокоенъ и безъ скърби“, моли и двамата епископи, да му бждатъ помощници, като по-често отправятъ молитви за него къмъ Бога; но въ писмото до дебърския той притуря, сжщо така да се моли на Бога — „да се върне по-скоро въ падналата се на негово попечение епархия, за да посети овцитѣ на стадото му, което му е повѣрено“. Това последното съобщение ни дава възможность да се опредѣли, кога е умрѣлъ Теофилактовиятъ братъ Димитъръ. Дебърскиятъ епископъ напустналъ своето седалище — Дебъръ, когато тоя градъ билъ завзетъ отъ Боемундовитѣ войски въ началото на войната, т. е. презъ есеньта или зимата на 1107 год.,[2]) а отново отвоюванъ презъ лѣтото (най-рано) на 1108 год.,[3]) когато норманитѣ бѣха отбити и отблъснати отъ ромеитѣ на западъ къмъ Драчъ и морския брѣгъ; ако Теофилактъ подканя епископа да моли Бога, да се върне въ епархията си по-скоро, то ясно е, че писмото е било писано къмъ края на лѣтото на 1108 год., а оттука и смъртьта на брата му ще трѣбва да отнесемъ къмъ срѣдата на 1108 год., следов. и двѣтѣ писма 66-о и 67-о сж писани презъ втората половина на 1108 г. и при това наскоро следъ смъртьта на Теофилактовия братъ.

И тъй, понеже 58-о писмо е предхождало 66-то до китърския епископъ, а това последното, както видѣхме, се отнася къмъ началото на втората половина на 1108 год., когато братътъ се бѣ вече поминалъ, то и първото писмо (58-о) трѣбва да се отнесе къмъ пролѣтьта на сжщата година, а тогава Теофилактъ се е намиралъ въ Прѣспа по случай епископския съборъ, гдето билъ донесенъ и братъ му Димитъръ за поправка на здравето, но безъ всѣкакъвъ резултатъ, а оттука и 58-то писмо било писано отъ Прѣспа, а не отъ Солунъ, както предполага митр. Симеонъ, който се основава на това, че архиепископътъ се надѣвалъ да потопи грѣховетѣ си въ морето“; обаче въ писмото се привежда, както видѣхме, изречение отъ пророка Михея и се обяснява, че подъ „море“ се разбира кръщението и пр., тъй че това не сж думи на Теофилакта.

И тъй, 55-то писмо до царския лѣкарь Никита по никой начинъ не може да се смѣта, че е написано въ 1108 год., и се връщаме пакъ къмъ неговото съдържание. Поради мжчно преодолимитѣ за архиепис-

---

[1]) Migne, ib. col. 485 B—C et 488 A—B. — У митр. Симеона, п. т., стр. 168—169.

[2]) Anna, lib. XII, cap. 9; ib. II, p. 172, 13-16.

[3]) Ibidem, lib. XIII, cap. 5; ib. II, p. 190, 2.

копа прѣчки отъ една страна, а отъ друга — поради важностьта на въпроситѣ, която правила неотложно отиването въ Струмица, Теофилактъ изпратилъ брата си Димитра, който първото „течение“ нѣмалъ, а отъ второто не се боялъ, защото на такива коритца той плувалъ по-смѣло, отколкото когато пѫтувалъ по сухо. „Тогова ти изпратихъ, пише архиепископътъ, отъ дома въ свой домъ (οἴκοθεν οἴκαδε) (така азъ сѫдя за нашитѣ отношения), за да допълни нуждата отъ моето присѫтствие при тебе, и да се наслади вмѣсто мене съ обичната ти и мѫдра душа“ и пр. Но каква е била тая нужда отъ неговото присѫтствие при Никита и изобщо кои сѫ били многото причини, които сѫ го принуждавали да отиде при последния, Теофилактъ не посочва, нито дори намеква за тѣхъ, защото е нѣмало нужда: било изпратено довѣрено нему лице — братъ му Димитъръ, който устно е предалъ на Никита всичкитѣ желания на архиепископа и главната цель на своето идване. Обаче, като се вземе предвидъ времето, когато е било написано писмото — презъ пролѣтьта на 1106 год., то едвали ще се отклонимъ отъ истината, ако приемемъ, че главната цель на това отиване на Теофилактовия братъ е била да помоли царския лѣкарь Никита за ходатайство предъ императора, да избави архиепископа отъ неговитѣ противници, Иасита и сподвижницитѣ му, чрезъ отстранението на скопския дука и управитель на България, Ивана Таронита, у когото тѣ намирали поддържка въ действията си противъ архиепископа. Разбира се, подобна една цель Теофилактъ не е могълъ да излага въ писмо и я повѣрилъ само на своя братъ, който за него билъ всичко, както пише въ писмата до китърския (66-о) и дебърския епископи (67-о).

11. Колко пѫти Теофилактъ, като охридски архиепископъ, е ходилъ въ Цариградъ.

Къмъ стр. 350.

Въ три писма Теофилактъ споменува за пѫтуване по море: 1. въ 1-о по Ламия „до деспина Мария“[1]), 2. въ 65-о по Меурсия „до магистеръ Ивана Пантехни“[2]) и 3. въ 22-о по Ламия, „до хартофилаксъ Никифора“.[3])

Въ първото писмо Теофилактъ описва връщането си отъ Никомидия презъ Цариградъ — бурята, която ги настигнала въ Мраморно

---

[1]) Migne, ib. col. 501 A — 505 A: τῇ δεσποίνᾳ κυρᾷ Μαρίᾳ. — У митр. Симеона, п. т., стр. 180—182.

[2]) Migne, ib. col. 484 A—485 A: τῷ μαγίστρῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ Παντέχνῃ. — У митр. Симеона, п. т. стр. 164—165.

[3]) Migne, ib. col. 536 D—537 C: τῷ χαρτοφύλακι κυρῷ Νικηφόρῳ. — У митр. Симеона, п. т. стр. 221—222.

море, и съобщава на адресатката си, деспина Мария, грузинка, жената на Михаила VII Дука, и после и на Никифора Вотаниатъ, която тогава била изпратена на заточение на о-въ Принкипо, единъ отъ Принцовитѣ о-ви при Цариградъ, и се бѣ покалугерила, че искалъ твърде силно да я посети, но не му било позволено отъ драчкия дука, Ивана Комнинъ, синъ на севастократоръ Исаака, по-голѣмия братъ на Алексия I Комнинъ, който придружавалъ архиепископа презъ времето на пѫтуването му.[1]) На друго мѣсто ние се опитахме да докажемъ, че това пѫтуване може да се отнесе само къмъ 1095 год.,[2]) следов. това е било първото му пѫтуване за Цариградъ и обратно. — За цельта на това пѫтуване Теофилактъ не споменува нищо, а само забелязва въ скоби, че „и натамъ го тласкали вълнитѣ на неговитѣ злочестини (τὰ τῶν κακῶν μου κύματα)“. Какво трѣбва да се разбира подъ „злочестини“, мѫчно е да се каже, защото самъ той не дава дори намекване за тѣхъ въ писмото; въ всѣки случай едвали може да се предполагатъ подъ тѣхъ клеветитѣ и обидитѣ на бирника Иасита и неговитѣ сподвижници, защото спрѣчкванията му съ тѣхъ се отнасятъ къмъ по-късно време. Наистина, архиепископътъ говори въ писмото си за „скърби“, но тия скърби, изглежда, да сѫ отъ другъ характеръ, което се доказва отъ следнитѣ му думи: „затова изпроси ми отъ Бога, комуто всѣки день се явявашъ чрезъ дѣла, които водятъ къмъ него, изпроси да не изпадамъ занапредъ въ чести изкушения (много би било, ако бихъ казалъ, да престанатъ скърбитѣ)“. Тия думи, съпоставени съ израза, че „натамъ го тласкали вълнитѣ на неговитѣ злочестини“, по-скоро показватъ, че той е билъ извиканъ въ Никомидия отъ императора. Що се отнася за цельта на писмото, то както и самъ Теофилактъ се изразява, била да напомни на деспина Мария „да изпълни обещанието, което служащитѣ на истината нейни уста преди време сѫ дали на неговия съратай и братъ Димитра“.

Съвсемъ другъ характеръ носило пѫтуването му по море, за което той говори въ писмото си до магистеръ Ивана Пантехни. Докато тамъ той описва настигналата ги буря на Мраморно море, тукъ той казва, че презъ цѣлия пѫть „Господь го провелъ презъ морето тъй безопасно, както не би преминалъ дори и суша; той заповѣдалъ на бурята, и тя се обърнала на тихъ вѣтъръ“, а главното било това, че „го избавилъ отъ многодневна болесть и го препасалъ съ сила“. „Когато азъ, пресвѣтлий мой господарю, пише Теофилактъ, се качихъ на корабъ (а това бѣше въ деня, въ който очаквахъ периода на болестьта си), случи ми се нѣщо съвсемъ неочаквано, повдигане, слюнки изобилни

[1]) Подробно за това вж. у митр. Симеона, п. т., стр. 182—186.

[2]) В. Н. Златарски, Намѣстници-управители на България и пр. п. т., стр. 394, бел. 114.

повръщане и изкараната мокрота несмлѣна и неустановена и на края малко злъчка. Подиръ малко се повтаряше сѫщото, само че злъчката бѣше по-изобилна и подиръ изплюването усѣщахъ по-голѣма горчевина. И тъй, очаквахъ признаци, че подиръ четири дни пакъ ще ме втресе, както преди. Но треската била изплюта заедно съ злъчката и съ това, което бѣхъ повърналъ. И така се оказа, че се страхувахъ тамъ, гдето нѣмаше страхъ. Дойде пакъ деньтъ на периода на болестьта, и азъ, страхливиятъ въ всичко, очаквахъ да ми се случи нѣщо лошо, но Богъ билъ сѫщиятъ и не се измѣнилъ. Злото изчезна, и не се намѣри мѣстото му. И азъ, тежко болниятъ, стигнахъ въ Солунъ живо и здраво. Това е то, гдето казва мѫдрата поговорка: и отъ злъчката има полза". И тъй отъ мѣстото на отправлението Теофилактъ тръгналъ тежко боленъ (изглежда, че той страдалъ отъ малария, която го измѫчвала периодически); но случилата съ него презъ време на пѫтуването морска болесть направила да се прекрати болестьта, и той излѣзълъ въ Солунъ напълно здравъ.

За сѫщото това пѫтуване Теофилактъ споменува и въ писмото си до хартофилаксъ Никифора, което се почва съ следния пасажъ: „Като се върнахъ отъ трудното си и дълго скитане, честнейший брате (защото и сега примѣрихъ пагубната Харибда и се потрихъ около военния станъ, така бърза да ни измѫчва твърде много оня, който отъ самото начало е виновенъ за болкитѣ на природата), и така, като се върнахъ получихъ, писмото на светиня ти, което ми се видѣ по-сладко, отколкото попѫтниятъ вѣтъръ на моряцитѣ, когато се уморятъ да теглятъ красиво изработенитѣ лопати, или, ако искашъ, то ми се видѣ, като изворъ за жедната кошута". Тия думи не само подтвърдяватъ, че пѫтуването било по море, но съ израза „и сега" (καὶ νῦν) ясно сочатъ, че преди това е имало и друго морско пѫтуване, т. е. това отъ 1095 год.

Но нито въ едното, нито въ другото писмо не се посочва мѣстото, отгдето е тръгналъ архиепископътъ. За разрешение на тоя въпросъ ще ни помогне писмо 52-о по Меурсия, адресирано „до Деспината, която го бѣ посетила, когато бѣше боленъ",[1]) което гласи: „Възобновявашъ всѣкога съ дѣлата си въчеловѣчването на Бога и показвашъ, че той въ твоето лице става человѣкъ, а твоята човѣшка природа въ неговата се обоготворява. Ти, която къмъ всички се отнасяшъ снизходително, благоволи да посетишъ и мене, който съмъ сѫща земя, и позволи да се опия съ твоята благость. Ти съживи и въздигна мене, мъртвия инакъ, който всѣкога съмъ твой. Като награда за всичко това, какво друго по-голѣмо бихъ могълъ да ти пожелая, освенъ да не престанешъ да проявявашъ въ себе си божественото

[1]) Migne, ib. 469 A—B: Τῇ δεσποίνῃ, ἐπισκεψαμένῃ αὐτῷ ἀῤῥωστήσαντι. — У митр. Симеона, п. т., стр., 150—151.

гаинство, за да ти бжде сжщото и подвигъ, и отплата". Подъ „деспина" не може друга да се разбира, освенъ — сжщата бивша императрица Мария Грузинска, до която е адресирано, както видѣхме, и 1-о по Ламия писмо съ сжщата титла. И тъй, императрица Мария била, която посетила болния Теофилакта, но где? Ако той е заболѣлъ въ Охридъ или Пелагония, гдето сжщо така тежко боледувалъ, и деспина Мария тамъ да го е посетила, не е възможно да се допустне, защото, както се каза, тя отъ 1094 год. била заточена на о-въ Принкипо, и едвали би било ӥ позволено да пжтува тъй далечъ. Трѣбва да се приеме, както справедливо изтъква митр. Симеонъ, че заболяването на Теофилакта е станало въ Цариградъ, и деспина Мария тамъ е могла да го споходи, а, както се установи отъ писмото до Ивана Пантехни, Теофилактъ тръгналъ тежко боленъ презъ второто пжтуване, следов. мѣстото на отправлението въ това пжтуване е билъ Цариградъ, или, съ други думи, второто му морско пжтуване е било както и първото, за Цариградъ и обратно.

Що се отнася до годината на това пжтуване, то тя се опредѣля отъ това, което Теофилактъ пише по-нататъкъ въ писмото си до Ивана Пантехни. „Но работитѣ въ Охридъ сж много страшни. Страната на Мокра (а Мокра е часть отъ Охридско) е ограбена отъ роба и бунтовникъ. А Багора (тая твърде голѣма планина, която съседи съ българскитѣ и диррахийскитѣ планини) завзема бунтовникътъ. Съ една дума всичко е зле. Но уповаваме се на Бога и на старанията на държавнейшия императоръ, че тоя гущеръ, който, стопленъ съ лжчитѣ на царскитѣ добрини, дигналъ глава, зле ще изпати и не ще да има, кжде да се дѣне. . . И Богъ, който ни брани, ще дойде и нѣма да се забави, а робътъ, който се възбунтувалъ, като Иеровоама въ времето на Соломона, ще остане само съ скроенитѣ си зли замисли. И, като копнѣе за царство, о земя и слънце, о понижение на царицата, о несравнена висота на властьта, той нѣма да се удостои дори и слуга на царя да бжде". Тукъ подъ „робъ", „бунтовникъ", „гущеръ, стопленъ съ лжчитѣ на царскитѣ добрини" се разбира Боемундъ Тарентски, а не известниятъ противникъ на Теофилакта, парикътъ Лазаръ, както доскоро се приемаше,[1]) след. тукъ става дума за нападението на Боемунда презъ 1107 год. октомврий, който на първо време, следъ като обсади Драчъ, ималъ нѣкои успѣхи — завладѣлъ Арбанонъ (сег. Елбасанъ), и после за кжсо време и Дебъръ, а отъ нашето писмо узнаваме, че Боемундъ ограбилъ областьта Мокра ю.-з. отъ Охридското езеро и завзелъ планината Багора, която се намира между българскитѣ и драчскитѣ планини, планинската верига, която се спуща отъ с. къмъ ю. между горното течение на рр. Шкумба и Дѣволъ.[2]) И тъй въ момента, когато Теофилактъ пристигналъ въ Солунъ, нор-

---

[1]) За това подробно вж. мит. Симеонъ, п. т., стр. 165—167.
[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 246. бел. 1

манитѣ завзели съседната на Охридско страна. Беомундъ излѣзълъ на Албанския брѣгъ въ началото на октомврий 1107 год., а Алексий I Комнинъ стигналъ въ Солунъ презъ ноемврий 1107, а почналъ своитѣ противодействия презъ пролѣтьта на 1108 г., следов. Теофилактъ е пристигналъ въ Солунъ презъ есеньта на 1107 год., а оттука второто му пѫтуване за Цариградъ се отнася къмъ 1107 г., а понеже въ писмото си до хартофилаксъ Никифора споменува, че „се върналъ отъ трудното си и дълго скитане“ и че „се потрилъ около военния станъ“, то, очевидно, на връщане Теофилактъ е пѫтувалъ съ войскитѣ, които тъкмо презъ 1107 год. отивали за театра на военнитѣ действия въ Албания и преди пристигането на самия императоръ въ Солунъ.[1])

12. Имало ли е охридски архиепископъ Евстатий.

Къмъ стр. 351.

Между последнитѣ двама архиепископи въ Дюканжовия списъкъ Е. Голубински поставя други двама: Василий въ 1132 г. (по съмнителенъ) и Евстатий около 1134 г.[2]), за когото се споменува въ житието на св. Илариона Мъгленски, написано отъ търновския патриархъ Евтимия.[3]) Тия прибавки възприелъ и Д. Цухлевъ, който впрочемъ отишълъ по-нататъкъ, като предположи, че архиепископъ Евстатий участвувалъ дори въ Цариградския съборъ въ 1140 г.[4]), когато въ съборния актъ не се споменува никакъвъ български архиепископъ. Ив. Снѣгаровъ не приема нито прибавкитѣ на Голубински, нито предположението на Цухлева възъ основа на това, че въ Дюканжовия списъкъ не фигуриратъ имената на тия архиепископи, и затова смѣта, че въпросниятъ Евстатий билъ никой другъ, освенъ солунскиятъ митрополитъ съ сѫщото име, който е живѣлъ въ втората половина на XII. вѣкъ.[5])

При съставянето на своитѣ житиета патриархъ Евтимий е вземалъ за основа тъй нареченитѣ проложни житиета и ги е разпространявалъ и излагалъ въ духа и въ формата на съвременната нему византийска агиография.[6]) И наистина, обнародвания недавно пролотъ-споменъ за пренасянето мощитѣ на св. Илариона въ Търново[7])

---

[1]) Anna, lib. XIII, cap. 1; II, p. 174,13.
[2]) Вж. Краткій очеркъ и пр., стр. 44.
[3]) E. Kalužniacki, Werke etc. S. 31.
[4]) Вж. История на българската църква. т. I. (1910), стр. 904.
[5]) Вж. История на Охридската архиепископия. София 1924, т. I. стр. 205, бел. 6.
[6]) К. Радченко, Религіозное и литературное движеніе въ Болгаріи и пр. Кіевъ 1898, стр. 243 и сл.
[7]) Вж. Йор. Ивановъ, Българ. старини, п. т., стр. 419—420.

Евтимий е ималъ подъ ржка, обаче, както изглежда, той е ималъ твърде малко сведения за живота на светеца, защото житието цѣло почти състои отъ общи мѣста. Не подлежи на никакво съмнение, че на Евтимий е било познато отъ византийски извори, че Иларионъ е живѣлъ въ царуването на Мануила I Комнинъ, че е билъ ржкоположенъ за епископъ отъ Евстатия Охридски и че е вземалъ деятелно участие въ борбата съ еретицитѣ. Едвали може да се допустне, че Евтимий е измислилъ тая личность, или пъкъ че я смѣсилъ съ Евстатия Солунски, съ чиито съчинения несъмнено той ще да е билъ запознатъ презъ времето на пжтуването си на Атонъ и въ Солунъ. Че Евстатий Охридски не е фиктивна личность, ни довеждатъ и следнитѣ съображения. Ако досѣщането на Ив. Снѣгарова, какво „употрѣбата на свѣтски титулъ отъ архиепископа дава основание да се предполага, че архиепископъ Иванъ Комнинъ билъ ржкоположенъ за архиепископъ малко време преди свикването на тоя съборъ" (въ 1143 г.), може да се приеме за твърде правдоподобно, то трѣбва да се допустне, че Иванъ Комнинъ станалъ охридски архиепископъ не по-късно отъ 1142 г., следов. неговиятъ предшественикъ по Дюканжовия списъкъ, архиепископъ Михаилъ Максимъ, е управлявалъ около 22 години (=1142 — 1120), което се явява твърде проблематично, защото, ако да бѣ управлявалъ тъй дълго, то щѣхме да знаемъ повече за неговата дейность; отъ друга пъкъ страна и Иванъ Комнинъ би управлявалъ архиепископията най-малко 37 (=1157 — 1120) години, което така сжщо е не по-малко съмнително. Оттука ние заключаваме, че между Михаила Максимъ и Иванъ Комнинъ е имало другъ нѣкой архиепископъ, който могълъ да бжде споменатиятъ Евстатий Охридски и който, споредъ изчисленията на Е. Голубински, ржкоположилъ Илариона за епископъ около 1134 г., или Евстатий е управлявалъ Охридската архиепископия най-късно отъ 1133 до 1142 г. Не е могълъ патриархъ Евтимий да смѣси нашия Евстатий съ Евстатия Солунски затова още, защото първиятъ е живѣлъ и действувалъ презъ първата половина, а вториятъ — презъ втората половина на XII. вѣкъ, а не около половината на сжщия вѣкъ, както твърди Ив. Снѣгаровъ.

13. Известия за куманитѣ.

Камъ стр. 386 и 394.

За живота и обичаитѣ на куманитѣ, както и за тѣхнитѣ нападения нѣколко писатели — съвременници ни даватъ твърде интересни сведения, които се схождатъ или пъкъ се допълватъ помежду си.

На първо мѣсто ще поставимъ еврейския пжтешественикъ равви Петахия. Той се запозналъ съ куманитѣ — „жителитѣ на

страна Кидаръ“, когато пжтувалъ отъ Регенсбургъ за Азия около 1170 год. „Тѣ (куманитѣ), пише той, нѣматъ кораби, а съшиватъ наедно десеть разпънати конски кожи и връвь (вжже), която се прикрепя по краищата наоколо; тѣ седятъ на кожитѣ, като турятъ тамъ своитѣ талиги и цѣлия си багажъ. После тѣ привързватъ отъ края на кожитѣ за опашкитѣ на своитѣ коне, които пущатъ да плаватъ, и по тоя начинъ преминаватъ на другия брѣгъ. Въ земята на Кидаръ хлѣбъ не употрѣбяватъ за храна, но ядатъ оризъ и просо, сварено въ млѣко, а сжщо млѣко и сирене. Освенъ това тѣ турятъ парчета месо подъ седлото на коня, който тѣ яздатъ, и го препускатъ, докато се изпоти. Месото се стопля, и тѣ го ядатъ“. По-нататькъ Петахий пише: „Куманитѣ нѣматъ общъ властитель, а само князе и благородни фамилии. Тѣ живѣятъ на палатки, извънредно сж далекогледи, защото не ядатъ соль и употрѣбяватъ известни растения. Тѣ сж отлични стрелци отъ лжкъ и убиватъ птица, както тя лети. Тѣ забелязватъ и узнаватъ предметитѣ на повече отъ единъ день разстояние“[1]).

Солунскиятъ митрополитъ Евстатий († въ 1192 или 1194 г.) въ своята речь къмъ Исаака II Ангелъ, казана въ Пловдивъ въ 1191 година, дава следната характеристика за куманитѣ. „Тѣ сж народъ, който не е заседналъ и не е на постоянно мѣсто, и не умѣе да заселва, и затова той не е гражданственъ; той се стреми да завладѣе всѣка страна, но нито въ една не може да заседне и затова е многоблуждаващъ. Тѣ сж хвърчащи люде и затова мжчно се забелязватъ; тѣ нѣматъ градове, нито села, затова ги придружава дивотията. Не сж такива дори орлитѣ, плътояденъ родъ и отъ всички мразенъ; такива сж негли грифоветѣ, които благодетелната природа е отстранила, както и скититѣ, въ необитаеми мѣста. Вълчи обичаи възпитали такива люде, защото дръзкиятъ и лакомъ вълкъ лесно се обръща въ бѣгство, когато се появи нѣщо страшно. И скитската тълпа не бърза да се впуща напредъ и, следъ като се извие, ако нѣкои биха се противопоставили по храбрость, тя си обръща погледитѣ назадъ и почва да бѣга. Докато е билъ наблизу, ето го веднага отстжпилъ. Ограбилъ и, преди да напълни ржцетѣ си, хваща се за юздата и подкарва коня си ту съ петитѣ, ту съ бича и въ бѣгството се предава на вѣтроветѣ, както и самъ се хвали, че ще полети по-скоро отъ ястребитѣ. И едвамъ се мѣркналъ, и ето че се скрива отъ очитѣ на гледащитѣ“.[2]).

---

[1]) В. Г. Васильевскій, Византія и печенѣги. Труды его, т. I, стр. 6—7.

[2]) Eustathii Opuscula, edidit Th. Fr. Tafel. Francofurti ad Moenum 1832, p. 44, 21-42: ἔθνος αὐτοὶ οὐ στάσιμον, οὐ μόνιμον, οὐ κατοικεῖν ἐπιστάμενον δι' αὐτὸ δὲ οὐδὲ πολιτικόν· πάσης μὲν ἐμφιέμενον γῆς, ἐγκαθήμενον δὲ οὐδεμιᾷ, διὸ καὶ πολυπλάνητον πετόμενοι ἄνθρωποι, καὶ διὰ τοῦτο δυσθήρατοι· ἀπόλιδες, καὶ οὐδὲ

Не по-малко интересни сведения ни дава и Никита Акоминатъ за куманитѣ. „Оржжието имъ, пише той, съставятъ стрелникъ (колчанъ), покаченъ отстрани на кръста, кривъ лжкъ и стрели; понѣкога обаче употрѣбяватъ и копия и съ тѣхъ действуватъ на война. Единъ и сжщи конь и носи скита презъ време на тежка война, и го снабдява съ храна, следъ като бжде срѣзана вената му; ако е пъкъ кобила, то, казватъ, тя удовлетворява и скотската страсть на варварина. Мешиненъ мѣхъ, напълненъ съ сѣно и тъй добре съшитъ, че не прониква нито най-малка капка вода, набързо приготвя за скититѣ преминаването на рѣката. Скитътъ възседне такъвъ единъ мѣхъ, привърже го о конската опашка, туря върху него седлото и всички военни принадлежности, и по тоя начинъ, ползувайки се отъ коня при преминаването, като отъ корабъ съ платна, лесно преминава цѣлата широчина на Дунава“[1]). За нападенията на куманитѣ сжщиятъ Никита ни съобщава следното: „тѣ обикновено се нахвърлятъ върху противницитѣ си, засипватъ ги съ хиляди стрели и удрятъ съ копия, но следъ кжсо време промѣнятъ нападението на бѣгство и почватъ да подмамватъ неприятеля да се впустне подиръ тѣхъ; после изведнажъ се обръщатъ съ лицето къмъ настжпващитѣ, хвърлятъ се върху тѣхъ по-бърже отъ птици, които порятъ въздуха, и пакъ влизатъ въ бой съ ново юначество и съ по-голѣма отъ предишната храбрость“[2]).

Сжщо такива сведения за живота на куманитѣ ни дава и Робертъ де Кларй, който описва 4-я кръстоносенъ походъ като участникъ въ него. Той пише: „И тъй ще ви кажа, какви хора сж тия кумани. Това е едно диво племе, което нито оре, нито сѣе, нито има колиби или кжщи. Тѣ иматъ плъстени палатки — живѣлища, въ които се криятъ; проживяватъ (хранятъ се) съ млѣко, сирене и месо. Въ тая страна има толкова мухи и мушици, че тѣ не смѣятъ да излѣзатъ отъ палаткитѣ си и дори кжсно презъ зимата. Зиме тѣ излизатъ отъ палаткитѣ си и отъ страната си, за да правятъ нахлувания (за грабежъ), та ще ви кажа, какво правятъ тѣ. Всѣки отъ тѣхъ (ку-

---

κώμας εἰδότες· οἷς δὴ καὶ τὸ θηριῶδες ἀκολουθεῖ. Οὐδὲ γῦπες εἶεν ἂν τοιοῦτοι, τὸ σαρκοβόρον γένος καὶ παμμίσητον· γρύπες ἂν εἶεν τοιοῦτοι, οὓς καὶ αὐτοὺς ἡ φύσις καθὰ καὶ τοὺς Σκύθας εὖ ποιοῦσα εἰς τοὺς ἀοικήτους ἀφώρισε. Νόμοι λύκων τοὺς τοιούτους ἐξέθρεψαν· λύκος γὰρ ἐπιτρέχων καὶ λαφύσσων, ἀνὰ πόδε τρέχειν οἶδεν, εἴποθεν ἀνὰ κύψεις φόβητρον. — Καὶ ὁ Σκύθης ὄχλος οὐκ ἔφθη δραμὼν ἐπὶ τὰ ἔμπροσθεν, καὶ λυγισθεὶς, εἴ τινες ἀντισταῖεν πρὸς γενναιότητα, ἐπαφίεισι τὰς ὄψεις τοῖς ὄπισθεν, καὶ τοῦ φεύγειν γίνεται· ἅμα ἤγγισε, καὶ ἀνὰ πόδας ἐχώρησεν. Ἥρπασε· καὶ πρινὴ τὰς χεῖρας πληρῶσαι, δράττεται χαλινοῦ, καὶ τὸ ἵππον κεντερίζει τὰ μὲν πτέρναις, τὰ δὲ μάστιγι· καὶ ἀνέμοις εἰς φυγὴν δίδωσιν ἑαυτόν, εὐχόμενος καὶ αὐτός, θᾶσσον ἱεράκων ἐκπέτεσθαι. Οὔπω τεθέαται, καὶ τὰς τῶν ἰδόντων ὄψεις κρύπτεται. — Още В. Г. Васильевски (п. т.. стр. 6, прим. 1) забеляза, че, когато Евстатий писалъ тая си речь, той е ималъ подъ ржка речьта на архиепископъ Теофилакта Охридски. — Вж. и ср. тукъ по-горе стр. 109—110.

[1]) Nicetas, ib. p. 124, 7-20.

[2]) Ibidem, p. 519, 2-8.

манитѣ) има отъ десеть до дванайсетъ коня, и така тѣ ги обучили, че ги придружавали навсѣкжде, кждето искатъ да ги закаратъ, и се качватъ ту на единъ, ту на другъ конь. Всѣки конь презъ време на походъ носи на муцуната си по една торба, гдето му е храната (viande), и коньтъ яде, като следва господаря си. Тѣ не преставатъ да скитатъ и денемъ и нощемъ и препускатъ тъй усилено, че в413ематъ за единъ день и за една нощь шесть или седемь или осемь преходи. Докато така пжтуватъ, нищо не натоварватъ, нито взематъ съ себе си, преди да се върнатъ; но, когато се връщатъ, задигатъ плячка, откарватъ хора и изобщо взематъ всичко, каквото могатъ да хванатъ. Тѣ се обличатъ въ овча кожа и носятъ лжкъ и стрели. И първото животно. което срещнатъ сутринь, каквото и да е то, гонятъ го презъ цѣлия день[1]),

14. Какъ ромънскитѣ историци тълкуватъ историческитѣ извори.

Къмъ стр. 397.

Като излиза отъ фалшивата си теза, че „споменатитѣ отъ Анна Комнина власи, които били водачи на куманитѣ презъ Стара-планина въ 1092 год., безъ всѣко съмнение сж само сжщитѣ „скити" на градоветѣ по дунавския брѣгъ, за които говори Аталиатъ и които не могатъ да бждатъ смѣсени съ никой другъ народъ, известенъ въ тая епоха въ дунавската область", защото за него тѣ сж ромъни, проф. Н. Бънеску пише: „Après deux générations, ils (раситѣ) y étaient si nombreux, qu'ils fournissaient le contigent le plus considérable de soldats à l'armée imperiale levée dans ces contrées. Car c'est ainsi seulement qu'on doit comprendre le passage si discuté de Cinnamus, relatif aux luttes soutenues par Manuel Comnène contre les Hongrois, en 1164. Il nous dit précisement que l'empereur, pour donner à ceux-ci le coup de grace, envoie contre eux une armée conduite par Alexis le Protostrator. Celui-ci devait exécuter une simple démonstration, pour leur faire croire que l'attaque aurait lieu dans ces parages, comme à l'ordinaire; mais, en réalité, Léon Batatzes, „rassemblant dans un autre endroit une autre armée nombreuse, voire même une grande foule de Vlaques, qu'on dit être les colons de l'Italie d'autrefois, avait l'ordre d'envahir la Hongrie du côté du Pont-Euxin, par où personne ne s'était jamais jeté sur eux". . . . . Mais l'attaque byzantine, partant des contrées voisines de la Mer, ne pouvait venir que du Nord, de ce Paristrion, où se trouvaient les gués connus

[1]) Robert de Clari, Conquête de Constantinople, editée par Philippe Lauer. Paris 1924, p. 64, 1-38. — Последното изречение, очевидно, се отнася за-презъ време на ловъ.

du Danube. L'armée levée ἑτέρωθεν devait être nécessairement recrutée dans ces parages, pour comprendre ce grand nombre de Vlaques, mentionnés par Cinnamus"[1]).

Пасажътъ, който има предъ видъ г. Бънеску у Кинама, гласи следното: βασιλεὺς δὲ ἐσφάδαζε μὲν διὰ ταῦτα καὶ ἤθελεν αὐτὸς καὶ πάλιν ἐπὶ Οὐννικῆς ἰέναι, ἐπίδειξιν δὲ μᾶλλον τῆς Ῥωμαίων ἰσχύος ποιεῖσθαι θέλων αὐτοῖς, τοιάδε τινὰ ἐνενόει. Ἀλέξιον μὲν, ᾧ τὴν θυγατέρα ἠγγύα, στρατεύμασι ἅμα πολλοῖς, ὧν Ἀλέξιος ἦρχεν, ὃς πρωτοστράτωρ ἐτύγχανεν ὤν, ἐπὶ τὸν Ἴστρον ἔπεμπε δόκησιν ἐμποιήσοντα Οὔννοις ὡς ἐκ τῶν συνήθων καὶ πάλιν αὐτοῖς ἐπιτεθήσεται χωρίων, Λέοντα δέ τινα Βατάτζην ἐπίκλησιν ἑτέρωθεν στράτευμα ἐπαγόμενον ἄλλο τε συχνὸν καὶ δὴ καὶ Βλάχων πολὺν ὅμιλον, οἳ τῶν ἐξ' Ἰταλίας ἄποικοι πάλαι εἶναι λέγονται, ἐκ τῶν πρὸς τῷ Εὐξείνῳ καλουμένῳ πόντῳ χωρίων ἐμβαλεῖν ἐκέλευεν εἰς τὴν Οὐννικήν, ὅθεν οὐδεὶς οὐδέποτε τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐπέδραμε τούτοις[2]), т. е. „Императорътъ (Мануилъ) се силно стремѣше заради това и искаше самъ и пакъ да отиде противъ хунската (земя), а желаейки да имъ покаже още повече ромейската сила, той замисляше следното. Алексия, за когото бѣ сгодилъ дъщеря си, съ много войска подъ негово началство, защото той тогава бѣше протостраторъ, той (императорътъ) изпратилъ къмъ Истьрь (Дунавъ); Алексий трѣбвало да показва видъ на хунитѣ, че ужъ ще нападне на тѣхъ пакъ отъ обикновенитѣ (погранични) пунктове, а на Льва съ прозвище Ватаци, който водѣлъ съ себе си друга силна войска както и голѣма тълпа власи, за които казватъ, че сж нѣкогашни преселенци отъ Италия, отъ друга страна заповѣдалъ да се нахвърли въ Хунската земя отъ мѣстата предъ тъй наречения Евксински понтъ, отгдето никой никога отъ вѣка не ги е нападалъ".

Преди всичко събитието, за което се говори въ горния пасажъ, г. Бънеску погрѣшно отнася къмъ 1164 вмѣсто 1166 год. После, той не превежда точно думитѣ на Кинама, защото гл. ἐπάγομαι никога не е значилъ, па и днесъ не значи rassembler — „събирамъ, набирамъ", а означава „amener à soi, mener avec soi, introduir pour soi". — „привождамъ за себе си, водя съ себе си, въвеждамъ за себе си"; ἑτέρωθεν съвсемъ не значи „dans un autre endroit", а — „d'un autre côté" или „d'autre côté", и по никой начинъ не трѣбва да се отнася къмъ ἐπαγόμενον, а трѣбва да се свърже съ предидущето въ смисълъ, че както императорътъ изпратилъ Алексия отъ една страна къмъ срѣдни Дунавъ, тъй отъ друга страна заповѣдалъ на Льва Ватаци да нахлуе въ Маджарско; сжщо така г. Бънеску съ „d'envahir la Hongrie du côte du Pont-Euxin" не предава напълно смисъла на ἐκ τῶν πρὸς τῷ Εὐξείνῳ καλουμένῳ πόντῳ χωρίων ἐμβαλεῖν.

---

[1]) N. Bănescu, Les premiers témoignages etc. ib., p. 305. Ср. отъ сжщия, Changements politiques etc. ib., p, 72.

[2]) Cinnamus, ed. Bon., p. 259, 23 — 260, 19.

Чрезъ тия невѣрни преводи г. Бънеску е изопачилъ смисъла на цѣлия край въ приведения пасажъ отъ Кинама, и отъ думитѣ му излиза, като че ли Лъвъ Ватаци набиралъ и формиралъ войската си на брѣговетѣ на Черно море и че тамъ въ „странитѣ на Понта Ексински“ (des régions du Pont-Euxin) рекрутиралъ многобройни влашки войски (le recrutement de nombreuses troupes valaques), когато отъ думитѣ на Кинама може или трѣбва да се разбере само, че Лъвъ Ватаци водѣлъ съ себе си (ἐπαγόμενον) друга силна войска (στράτευμα συχνόν), получена отъ императора — друга по отношение къмъ армията, която сжщиятъ императоръ далъ на своя бждещи зеть, Алексия, — а сжщо една „голѣма тълпа власи“, обаче отъ думитѣ на Кинама не се види, че тая тълпа е била съставна часть отъ войската, която Лъвъ Ватаци е получилъ отъ императора; поскоро може да се разбере, че той самъ набралъ тая тълпа власи, както това показва вече употрѣбената отъ него въ случая дума ὁ ὅμιλος — „тълпа, сбирщина“, съ която авторътъ искалъ именно да изтъкне неорганизираностьта на тия власи въ противоположность на τὸ στράτευμα, както той нарича войската на Льва Ватаци.

Разбира се, при такъвъ характеръ на влашката сбирщина ромейскиятъ пълководецъ не е могълъ да разчитва на нея като на такава, която би му помогнала въ време на сраженията; той е водилъ съ себе си тия набрани отъ него власи, едно, за да не бждатъ противъ него и, друго, като мѣстни жители, които познавали добре пжтищата и мѣстнитѣ условия, да му служатъ като пжтеводачи презъ непозната нему и тъй отдалечена мѣстность, особено въ планинската область на Влашко. Оттука тия власи могатъ да бждатъ само отъ ония остатъци на романизованото дакийско население въ Трансилванскитѣ алпи (защото само у тѣхъ би могла да се запази традицията за тѣхния италиянски произходъ), които къмъ даденото време (втората половина на XII. в.) почнали да се спущатъ отъ планината въ полето, за да избѣгнатъ силно притискаща ги маджарска власть, и само, може би, поради това тежко положение тѣхно тѣ сж се съгласили да тръгнатъ съ ромейскитѣ войски противъ маджаритѣ, защото както въ даденото време, тъй и въ преднага епоха никога не сж влизали ваеситѣ въ ромейската войска като организирана часть, съ изключение на помощьта, която чергаритѣ власи оказали на Алексия I Комнинъ въ боя при Левунионъ въ 1091 г., и то, защото печенѣзитѣ били не по-малко опасни и за тѣхъ самитѣ[1]). Поради това и интересуващитѣ ни тукъ власи по никой начинъ не сж могли да бждатъ „рекрутирани“ нито въ Паристрионъ (Подунавието, северна България), нито на брѣ-

[1]) Вж. тукъ по-горе стр. 204 и 206 и Притурка № 8: „За народностьта на 5-хилядния отредъ, който се присъединилъ къмъ ромеитѣ предъ боя при Левунионъ“.

говетѣ на Черно море, а само отвѫдъ Дунавъ, въ Влашко. Лъвъ Ватаци е присъединилъ тая неорганизирана тълпа отъ власи къмъ своята армия по пѫтя на изпълнението на своята задача главно, за да може да набавя храна за войската си; освенъ това той е нѣмалъ време да „рекрутира влашки многобройни полкове“ (sic!), а оттука и да ги обучава въ византийското военно изкуство, защото тѣ сѫ били една сбирщина, една неорганизирана тълпа, понеже самото предприятие, което трѣбвало да се извърши съ голѣма бързина, не позволявало много и дълго бавене.

15. Кога Никита Акоминатъ произнесълъ речьта си по случай брачния съюзъ на Исаака Ангела съ маджарската принцеса.

Къмъ стр. 434.

Ѳ. Успенски възъ основа на следния пасажъ отъ речьта на Никита Акоминатъ, произнесена по случай брачния съюзъ на Исаака Ангела съ Маргарита, дъщерята на маджарския краль Бела III, въ началото на царуването му, а именно: „Мисля, че враждебниятъ нашъ варваринъ, бидейки недоволенъ отъ нашето тържество и огорченъ отъ брачния съюзъ, негодува противъ обновата на порфирата, която ни предстои скоро да отпразднуваме“,[1]) — приема, че тукъ се има предъ видъ българското възстание, което се намирало въ пълния си разгаръ, така че началото му трѣбва да се отнесе къмъ времето преди сватбата и да се свърже съ прекѫсването на династията на Коминитѣ, т. е. къмъ септемврий 1185 год.[2])

Още В. Г. Васильевски посочи, не само че тукъ не става дума за българското възстание и че, ако се приеме преводътъ на горния пасажъ отъ речьта, предложенъ отъ Успенски, то подъ „враждебния варваринъ“ тукъ трѣбва да се разбира никой другъ освенъ Вилхелмъ II Сицилийски, но и че „тукъ се говори не за нѣкой единиченъ варваринъ, а изобщо за варварството или за варварския свѣтъ, враждуващъ съ империята“. „Изобщо, пише Васильевски, никакъвъ намекъ за българското възстание ние не намираме въ речьта на Никита, и поради това принудени сме попрежнему да мислимъ, че то се е почнало само следъ сватбата на Исаака.[3])

Безъ да отричаме справедливитѣ и твърде умѣстни поправки на Васильевски, ние все пакъ мислимъ, че речьта на Никита била произнесена по случай не на сватбата, а на годявката на Исаака,

[1]) Ѳ. Успенскій, Образованіе второго българ. царство, стр. 112.
[2]) Пакъ тамъ, стр. 114—115.
[3]) Вж. неговата рецензия, п. т., стр. 185—186.

1. защото въ нея ораторътъ говори само за „обручението“ на императора: „О щастливъ день, въ който се обручава (сгодява) новиятъ царь съ младата, прекрасенъ съ прекрасна, цвѣтущиятъ съ цвѣте“ и пр.[1]), или: „И тъй, като се сгоди съ нея по воля Божия, ти я освободи“ и пр.[2]) и 2, защото, когато говори за сватбата, той употрѣбява бѫдеще време, както, напр., въ приведения тукъ пасажъ, който, споредъ насъ, трѣбва да се преведе така: „Мисля, че враждебното тамъ варварство не ще бѫде доволно отъ (ще се сърди на) нашитѣ празденства и сега огорчено отъ брачния съюзъ ще се опечали поради гледаната съ подозрение възобнова на порфирата, която малко по-сетне ще отпразднуваме“.[3])

Отъ друга пъкъ страна въ сѫщата речь, следъ като се говори за свалянето и унищожението на „кръвожадния и немилостивъ тиранинъ“, за „изчадието на ромейското племе“, т. е. за Андроника I Комнинъ, четемъ следното: „Следъ като докара вѫтрешнитѣ работи въ прекрасна хармония, ти преминавашъ къмъ съперницитѣ, които сѫ се събрали около нея и, като блестещето слънце, разгонвашъ латинския съюзъ като нѣкоя мъгла и неочаквано промѣнявашъ нашитѣ работи въ ясно утро. И дивиятъ тифонъ, който се яви отъ сицилийскитѣ пещери и повѣя на насъ отъ гибелни мѣста, неочаквано правишъ да утихне и го карашъ, разбитъ да се свива въ себе си и, стѣсняванъ отъ силата на обстоятелствата, макаръ още страшно да шуми, не би могълъ да изригва гнѣвенъ огънь“. Едвали би се усъмнилъ нѣкой, че въ втория пасажъ се има предъ видъ нашествието и постепенното отблъсване на норманитѣ, и то следъ Мосинополското имъ поражение, защото дивиятъ тифонъ все още страшно шумѣлъ, и предъ решителната победа надъ тѣхъ при Димитрица, близу до Амфиполь, на 7. ноемврий 1185 год.[5])

И тъй, речьта си Никита Акоминатъ е произнесълъ не по-късно отъ края на октомврий 1185 год, когато и мирътъ съ маджарския краль билъ сключенъ, оттука и годявката е станала сѫщо тогава. Само по себе си се разбира, че Никита не е могълъ да говори за българското възстание, защото то не било още обявено.

---

[1]) Успенскій, п. т., стр. 112.

[2]) Пакъ тамъ, стр. 113.

[3]) Пакъ тамъ стр. 112 бел. 1: Οἶμαι γοῦν ὡς τὸ διάφορον ἡμῖν βάρβαρον ταῖς ἡμετέραις ἀχθεσθήσεται τελεταῖς, καὶ ταῖς νῦν ἐμπικρανθὲν νυμφεύσεσι κόψεται τὸν τῆς πορφύρας ὑφορώμενον καινισμόν, ὃν μικρῷ ὕστερον ἑορτάσομεν ἡμεῖς. — Понеже не можахме да се сдобиемъ съ гръцкия текстъ на въпросната речь, ние се ползуваме отъ превода на Θ. Успенски и отъ преведенитѣ отъ него подъ линия гръцки цитати.

[4]) Пакъ тамъ, стр. 114, бел. 2, гръцкия текстъ.

[5]) Вж. тукъ по-горе, стр. 433—434.

16. Какъвъ градъ трѣбва да се разбира подъ Агатополь у Никита Акоминатъ.

Къмъ стр. 458.

Като една отъ причинитѣ за втория походъ на императоръ Исаака II Ангелъ противъ възстаналитѣ българи, споредъ Никита Акоминатъ, било и това, гдето последнитѣ, следъ като се засилили съ наемната куманска войска, се нахвърлили върху околноститѣ на Ἀγαθόπολις и силно ги опустошавали, като вършили страшни злодейства.[1]) Ние обаче се съмняваме, че българитѣ и куманитѣ въ тия си нападения сѫ могли да достигнатъ до днешния градъ Агатополь (тур. Ахтоболъ), който се намира на западния черноморски брѣгъ южно отъ гр. Бургасъ. Очевидно, тукъ подъ Ἀγαθόπολις се разбира другъ нѣкой градъ, който се е намиралъ недалечъ отъ Анхиалъ, защото българо-куманскитѣ нахлувания презъ тоя походъ се простирали до тоя градъ, а военнитѣ действия се развивали въ североизточна Тракия — около крепостьта Лардея при днешния градъ Карнобадъ.

Никита, като пише за направеното отъ току що прогласения латински императоръ Хенриха, брата на пленения въ одринския бой и убития въ Търново Балдуина, навлизане въ България следъ 20. августъ 1206 год., съобщава, че императорътъ, като прогонилъ (неприятелитѣ) до Крънъ и Верoя и оттамъ като миналъ презъ Агатополь и потеглилъ къмъ Анхиалъ, отгдето, следъ като извършилъ много (подвизи), заграбилъ пари, хора и стада животни, безъ да потърпи нѣщо страшно, невредимъ се върналъ и пристигналъ въ Цариградъ.[2])

За сѫщитѣ събития отъ 1206 год. Жуфруа Виллардуенъ разказва следното. Следъ като преследвалъ неприятелитѣ отъ Одринъ цѣли четири дни, Хенрихъ стигналъ въ Верoя, отгдето, следъ като латинцитѣ ограбили тоя градъ и околната страна, подиръ два дена императорътъ потеглилъ оттамъ назадъ и пристигналъ въ кр. Блисмъ (Blisme),[3]) която се намирала при вливането на р. Сазлийка въ Марица. Оттука Хенрихъ, следъ като братъ му Евстахий сполучилъ да освободи откаранитѣ отъ Калояна пленници съ тѣхнитѣ кола и стада, се върналъ въ Одринъ. Но латинскиятъ императоръ не се ограничилъ само съ това. Презъ есеньта с. г. той събралъ войска и отново навлѣзълъ въ България и достигналъ до гр. La Ferme, превзелъ го, влѣзълъ вѫтре и се настанилъ въ него. Латинцитѣ останали тамъ три дена и презъ това време оплячкосали околната страна и разрушили единъ градъ, който носилъ името L'Aquile. На четвъртия день тѣ потеглили отъ La Ferme, който, въпрѣки че „билъ хубавъ и добре раз-

---

1) Nicetas, ед. Вon. р. 515,9-13.

2) Ibidem, р. 852,22—853,8.

3) Вижъ тукъ по-горе, стр, 185, бел. 1.

положенъ и тамъ извирали горещи бани, най-красивитѣ на цѣлия свѣтъ," императорътъ заповѣдалъ да го разрушатъ и изгорятъ. Латинцитѣ се върнали отново въ Одринъ, гдето останали до 1. ноемврий, понеже не могли да воюватъ съ настжпването на зимата.[1])

И тъй отъ съпоставката на тия две известия, съобщени отъ двама съвременници на самитѣ събития, не е мжчно да се установи, че, докато Ж. Виллардуенъ говори за две отдѣлни навлизания на Хенриха въ Бълѓария, Никита пише само за едно такова навлизане презъ 1206 год., отъ което ясно става, че той не е ималъ точни и пълни сведения за действията на Хенриха, и затова е слѣлъ двѣтѣ навлизания въ едно. Само по себе си се разбира, че трѣбва да се даде предпочитание на Виллардуеновото изложение; оттука и отиването на латинския императоръ презъ Агатополь къмъ Анхиалъ да се отнесе къмъ второто му навлизане въ България; въ такъвъ случай Ἀγαθόπολις на Никита ще отговаря на Виллардуеновата La Ferme, подъ която трѣбва да се разбира византийскиятъ градъ τὸ Θέρμιον, τὰ Θέρμα, Θερμόπολις, — градъ, който се намиралъ на западъ отъ Анхиалъ и сев.-зап. отъ Бургасъ въ политѣ на планината при днеш. с. Лжжа-кьой, днешнитѣ Айтошки бани.[2]) При тая очевидна идентичность на тия две имена, не подлежи на никакво съмнение, че тоя градъ наредъ съ старото име τὰ Θέρμα, Θερμόπολις се наричалъ въ края на XII. и въ началото на XIII. вѣкъ още и Ἀγαθόπολις — име, което напълно отговаря на Виллардуеното му описание, че „il était forte belle et bien située et il y sourdait des bains chaudes les plus beaux de tout le monde".

Що се отнася до другия градъ l'Aquile, който латинцитѣ разрушили, то, подъ влияние на Никитовитѣ думи, въ това име обикновено виждатъ гр. Анхиалъ.[3]) Обаче като имаме предъ видъ, 1. че, ако Aquile е приморски градъ, то Виллардуенъ непремѣнно би посочилъ на тая негова особеность и 2. че отъ контекста се види, че Aquile се е намиралъ не далечъ отъ La Ferme, защото латинцитѣ, безъ да напущатъ последния градъ, оттамъ безпрѣчно и лесно го разрушили, когато Анхиалъ като важна приморска крепость не билъ тъй пристжпенъ, ние мислимъ, че въ името на крепость Aquile трѣбва да видимъ преводъ на близката до La Ferme крепость Ἀετός, което, както и Aquile, значи „орелъ", и оттука да идентифицираме Aquile съ Ἀετός при днеш. гр. Айтосъ, с.-з. отъ днешнитѣ Айтошки бани.[4])

---

[1]) Villehardouin, edit. par Em. Bouchet, t. I, ch. 241—244, p. 316—321 et, ch. 247, p. 324—326.

[2]) Вж, В. Н. Златарски, История на бълг. държава и пр. т. I, ч. 2, стр. 420 бел. 1 и тукъ по-горе стр. 213, бел. 2.

[3]) К. Иречекъ, Княжество България, II, стр. 793.

[4]) Пакъ тамъ, стр, 753.

17. Разказътъ на о. Паисия Хилендарски за обновата на българското царство.

Къмъ 476.

„Билъ въ то време въ лето ҂аро (1170) въ Трново патриархъ сты Іѡанъ зрелъ ѡзлобление болгарское ѿ грковъ и плакалъ и молилъ Бга съ слзами да избавитъ ихъ ѿ работи греческие и гавил се ему сты великомѹченикъ Димитрия него били славили и почитали цри трновски и болгарски испрво ѿ родъ въ родъ ѿ Михаила благочестиваго до стго Іѡана Владимира. Тои сты мѹченикъ поменѹлъ домъ и родъ црей болгарскихъ и посланъ билъ ѿ Бога на помощъ и ѡбновление црства болгарскаго въ Трново рекалъ патриархѹ да поставитъ Асена цра болгаромъ и Бгъ вѹдетъ с нимъ и ѹспеетъ скиптра болгарскаѧ въ рѹкѹ Асеновѹ. Тако патриархъ по повелению бжию призвалъ Асена и Петра брата егѡ ѿ Влахию били ѿ рода цркаго внѹци Гаврилови сна Самоилова що билъ изгнатъ гакоже рече се въ Влахию и повелелъ имъ съградити црква кр(а)сна въ Трново во име стагѡ мѹченика Димитриа и сазвалъ патриархъ епископи и господи болгарские въ Трново на ѡсвещение црвви по смотрению бжию събрал се много народъ. Егда ѡсвтылъ патриархъ црковъ принелъ венецъ и багреница и ве(н)чалъ Асена на црство болгарское и сказалъ всемъ како повелено било емѹ ѿ Бога стымъ Димитриемъ тако народъ ѿ радости възикали велегласно: да живітъ Асенъ многаѧ лета Асенѹ црю болгарскомѹ многаѧ лета Іѡанѹ блаженешемѹ патриархѹ трновскомѹ и всеи Болгарии многа лета. Тако пристали много господи болгарские по Асена цра ѡнъ поставилъ Петра брата своего въ први и велики чинъ воински и поставилъ съвъ (въсъ?)чинъ воински по чинѹ првомѹ како що имежли цри трновски преродители егѡ“.

Изказанитѣ досега мнения по въпроса, отгде о. Паисий е почерпалъ горния разказъ, сж твърде колебливи. Така М. С. Дриновъ още въ 1869 год. го нарече „едно предание“.[1]) Следъ него К. Иречекъ за него бележи, че „настоящій ходъ дѣла изложенъ Паисіемъ (1762) въ его болгарской хроникѣ на основаніи потерян-

[1]) Вж. Исторически прегледъ на българската църква. Виена 1869, стр. 69, бел. 7. — Съчинения т. II стр. 66, бел. 7.

ныхъ источниковъ“,[1]) отъ което става явно, че К. Иречекъ е придавалъ голѣмо значение на тоя разказъ. В. Г. Васильевски се изказа за тоя разказъ, че това сѫ „отголоски національнаго болгарскаго историческаго преданія“.[2]) Противъ това мнение решително се противопостави М. С. Дриновъ, който се отказа отъ първото си мнение, може би подъ влияние на Иречека, и се изказа въ 1880 год., че въ известията на Паисия „мы имѣемъ не болѣе, какъ домыслы, если не самаго Паисія, то непремѣнно какого-нибудь его предшественика, домыслы, построенные не совсѣмъ складно на свѣдѣніяхъ, почерпнутыхъ изъ книгъ, а не изъ народныхъ преданій“.[3]) Опитъ да примирятъ тия две мнения направиха Л. Милетичъ и Д. Агура, като писаха въ 1893 год., че „о. Паисий съобщава въ своята история, по неизвестни източници, сѫщата мисъль, и то въ форма, която прави впечатление на истинско народно предание“.[4]) Напоследъкъ се занимава съ сѫщия въпросъ и П. Никовъ, който писа: „Относно разказа за основанието на второто българско царство може съ сигурность да се каже, че се основава на писмени паметници, а не на народно предание“. Той чрезъ единъ критико-аналитиченъ погледъ на Паисиевия разказъ се опита научно да докаже поддържаното отъ него мнение[5]); обаче въ нѣкои негови доказателства се забелязва известна пресиленость и малка правдоподобность, както ще покажемъ тукъ по-долу. За да се разбере сѫщностьта на съдържанието на приведения тукъ разказъ на Паисия, той трѣбва, споредъ насъ, да се разглежда не самъ по себе си отдѣлно, а въ връзка съ следващитѣ два откѫслека, които считаме за нуждно да приведемъ тукъ изцѣло.

„И стекал се народъ болгарски како єдинъ чловекъ къ Трново єдинодꙋшно на помощъ Асѣнꙋ и събрало се воинс(т)во ѿ Влахиа послали влашки господари на помощъ Асѣнꙋ. то била кола бж҃иа съ Асѣна и пришла емꙋ ве(ли)ка помощъ ѿ всꙋдꙋ и ꙋкрѣпил се на црс҃тво болгарское и ѿмастилъ гркомъ сꙋгꙋбо ѡбидꙋ и ѡзлоблени що ѡни за о҃ (70) лета творили болгаромъ зимали данъ ѿ нїхъ тежка тако и ѡни давали за шестидесетъ лета Асѣнꙋ

[1]) Вж. Історія болгаръ. Одес. изд., стр, 301, бел. 8.

[2]) Вж. рецензията му върху книгата на Ѳ. Успенски, Образованіе, и пр. р. т., стр., 179 и 180.

[3]) Вж. рецензията му върху сѫщата книга на Ѳ. Успенски. Сочинения, т. III, стр. 261—262.

[4]) Вж. Дакорумънитѣ и тѣхната славянска писменость. СбМНПр. кн. IX (1893), стр. 252.

[5]) Вж. Приносъ къмъ историческото изворознание на България и къмъ историята на българската църква. СпБАк, кн. XX (11) (1921), стр. 13—20.

и синѹ егѡ Ӏѡанѹ. Що ѡни ѡслеплали болгаровъ при Самоила цр҃а и много таина пакостъ творили болгаромъ то и нихъ постигло последи ѿ болгари тристот(и)нъ хиляди воиска греческа и ѿ различнии народи ѿкѹповали и пратили на Ясѣна и на Болгарина но Ясѣнъ и болгари все ѡна воиска за ѡсамъ лета побили ї поробили тако едва престали ѿ бранъ с греци творити и ѿмащати первою ѡбидѹ болгарскою.

„Ѡбретает се въ стари рѹкописни кънигни повѣстъ ради того цр҃а Ясѣна стараго како по преставление патриарха Іѡана ст҃гѡ призвалъ ѿ Охридъ ст҃го ѡц҃а Ѳеѡфилакта и поставилъ егѡ патриарха въ Трноко. Тои премѹдри и вселенски оучитель въ та времена просвѣтилъ и ѡчистилъ Болгарина ѿ ереси различни тако и Влахия. Били власи приели римска ересъ вси конечно и испърко читали по латински како сѹ с латини їединъ родъ и ıазикъ. Теѡфилактъ ст҃ы подвигналъ цр҃а Ясѣна поишелъ на Влахиа и покорилъ ѡбе Влахии под своѧ властъ и запретилъ влахомъ кои чатитъ по латински ıазикъ и исповѣдѹетъ римско исповѣдание и вѣра да мѹ се ıазикъ ѿрежетъ и повелелъ имъ читати по болгарски и съдржати вѣрѹ православною. Тако ѿ то време власи ѡбратили се паки въ православие и читали по болгарски ıазикъ до скорое време нїна паки извадили имъ рѹси на влашки ıазикъ прости писание. Тако тщанием патриарха ст҃гѡ Ѳеѡфилакта и цр҃а Ясѣна много народъ ѡбратил се въ православие“.[1])

Ние приведоме и тритѣ тия откѫслека отъ историята на Паисия, защото тѣ представятъ нѣщо отдѣлно и по съдържание, и по характеръ. Съ тѣхъ Паисий прекѫсва изложението на събитията по главния си изворъ историята на Мавро Орбини (далматински историкъ отъ половината на XVI. вѣкъ † 1614 г. — Дубровникъ),[2]) и то по нейния руски преводъ, и поради това следъ тѣхъ той пише: „Паки поидемъ на пркаѫ (повѣстъ“). И наистина, изложението на Паисия се съвсемъ различава отъ онова на Мавро Орбини, който за възстанието на Петра и Асѣня пише така:

„Въ лѣто же 1175 и во 1185: при державствѣ Ісаака Янгеле, отложѝлися паки Болгары подъ ухищреніемъ наложенныхъ тягостеи,

[1]) Історіа Славѣноболгарская, по изданието на Йор. Йовановъ. София 1914, стр. 35—37.

[2]) Іос. Первольфъ, Славяне и ихъ взаимныя отношенія и связи. Варшава 1888, т. II., стр. 229—233.

которые страдали при правітелстве пріставніковъ Царскіхъ. Заводчіки же того бунту быша Петръ и Ясень братія, болгаране. Сіи вымысломъ [изобіжены, и досаждены бывше отъ двора Царского] да бы возъяріли людеи къ своему матежу, построіли на своіхъ иждівеніяхъ церковь въ честь святаго Діміт̈рія Велікомученіка. Въ нюже собрали множество беснующіхся мужеска и женска полу. Между оными вмешали людеи отъ себе нанятыхъ, которые подъ прітворствомъ сего недуга, егда беху заклінаеми отъ священніковъ, крічаху, что прішло время отъ Бога определенное, еже возвратітіся Болгаромъ въ древнюю свою волность: и яко сего ради, Святый Дімітріи мученікъ изволеніемъ Божіимъ, оставівъ Мітрополію Өессалонітскую, прішелъ въ Болгарію въ сію церковь, да поможетъ имъ. Омрачени же бывше Болгаре сею хітростію, [понеже возмнеша быти вдохновеніе чрезъ естественное и небесное] воскрічали волность и разорені(е) Грекомъ. И взявшеся за ружье, избрали себе Короля, реченного Петра, соізволяя быти съ німъ брату его Ясеню за товарыща въ правітелстве. Начали разоряти земли Греческія, отъ ніхъ же воспріяли себе велікое побітіе. Нашедшу убо тогда тумана, за его же спосп̈ешеніемъ неначӓянно нападены и разбіты. Петръ и Ясень переправяся Дунаи прітекли ради помощи къ Волохомъ. А войско Царское оставшіся въ Болгаріи разоряли плоды полевыя, а не ино что, возвратілось въ Константінополь, оставівше воіну Болгарскую более возъярену, нежели усміренну. Ясень возвратяся съ воіскімъ сілнымъ своімъ и Волошскімъ, обрете городы болгарскія тщы, и свободны отъ Грековъ".[1])

Мавро Орбини е изложилъ българското възстание споредъ разказитѣ на Никита Акоминатъ, но на Паисия това изложение се показало недостолепно, па може би и невѣрно, защото той знаелъ отъ житието на св. Ивана Рилски, написано отъ патриархъ Евтимия Търновски, че „кънегда благоволи Богъ обновити Блъгар'скжѫ дръжавѫ и въздвигнѫти, по писанномѹ рещи, падшѫѫ сѧ сѣнь, обет-

[1]) Вж. Книга исторіографія почитія имене, славы и расширенія народа славянского и ихъ царей и владѣтелей подъ многими имянами и со многими царствіями, королевствами и провинціями. Собрана изъ многихъ книгъ историческихъ, чрезъ господина Мавроурбина, архимандрита рагужского. С.Петербургъ 1722, стр. 317—318. — Тоя преводъ билъ направенъ по заповѣдь на руския им-ръ Петра I Велики отъ херцеговинеца на руска служба Сава Владиславичъ, а изданенъ отъ известния руски писатель Теофана Прокоповичъ. — Іос. Перволъфъ, п. т., стр. 232.

ѡавшѫѧ Грьчьскыимь насилїемъ, въздвиже рогъ Блъгар'скаго царьства при благочьстивѣйшемь цари Асѣни, иже въ свѧтѣмь кр[ъ]щенїи именованъ бывь Іѡаннъ. Сь оубо хѡрѫгви царствїа ꙗко прѣемь, вьсѧ Блъгар'скыѧ грады падшѧѧ сѧ добрѣ оутвръди и ѡбетшавшѧѧ обнови и, на Грьчьское добрѣ ополсавь сѧ царьство, покарѣаше ѡкрьстныѧ страны, грады же и веси.[1]) Нѣма съмнение, че Паисий билъ готовъ да повѣрва повече на патриархъ Евтимия, когото той характеризира като „ученъ и мѹдръ и ст҃їи житїемъ“, отколкото на единъ латининъ — католикъ. Поради това той решилъ да поправи своя главенъ изворъ и да представи възобновата на българското царство съгласно съ домашнитѣ извори.

И наистина, въ основата на своя разказъ Паисий взелъ приведеното тукъ известие отъ житието на св. Ивана Рилски. Това е едничкото книжовно известие, което той използувалъ, като го съпоставилъ съ това, което му далъ главниятъ му изворъ. Така мисъльта, че възобновата на царството е станала по Божие благоволение, той възприелъ отъ житийното известие и я развилъ споредъ своитѣ схващания и знания, като изкусно вмъкналъ легендата за св. Димитра и построената въ негово име църква, която легенда той почерпалъ, очевидно, отъ разказа на Мавро Орбини.[2]) Отъ друга пъкъ страна той изтъкналъ измислената отъ него самия никога не сѫществувала личность — патриархъ Ивана, за да придаде на цѣлото предприятие мистиченъ характеръ. Макаръ че патриархъ Евтимий въ сѫщия разказъ, като говори за пренасянето мощитѣ на светеца отъ Срѣдецъ въ Търново въ 1195 год., назовава патриархъ Василия, Паисий обаче не го възприелъ, защото е узналъ сигурно отъ книгата на Барония за неговитѣ сношения съ папата и за сключването на църковната уния съ римската църква, и поради това предпочелъ да измисли нова личность, защото, споредъ неговитѣ православни схващания, божието благоволение не могло да се прояви презъ единъ униатинъ; Паисий се ограничилъ само съ това, че взелъ неговата титла патриархъ, която предалъ на своя Иванъ. Затова инициативата както за освобождението на българския народъ, тъй и постройката на църк-

---

[1]) E. Kalužniacki, п. т., гл. XII, стр. 23.

[2]) Макаръ П. Никовъ и да прокарва сѫществуващи паралели въ разказитѣ на Никита и на Паисия, и то не съ цель да каже, „че между извора на Паисия и Никитовия разказъ сѫществува непремѣнно непосрѣдствена връзка, обаче едно по-далечно косвено съотношение е очевидно“ (вж. каз. ст., стр. 19), все пакъ, ако би ималъ подъ рѫка приведения погоре текстъ отъ историята на Мавро Орбини, той щѣше да се убеди, че наистина сѫществува непосрѣдна връзка между Паисиевия изворъ и Никитовия разказъ, а не нѣкое косвено съотношение, и не щѣше да търси легендата за св. Димитра „въ нашата срѣдновѣковна книжнина“ и да предполага, че „оттамъ тя е минала и въ Паисиевия изворъ“ (п. т).

вата св. Димитъръ Паисий приписва на тоя патриархъ, защото такова велико дѣло не е могло да стане безъ божието благоволение, което се проявява само презъ светитѣ личности, какъвто въ случая е билъ измислениятъ отъ него патриархъ Иванъ, а Петра и Асѣня той представя като орждия на божеството.

По-нататъкъ. Понеже Мавро Орбини говори, че двамата братя се обърнали за помощь „къ волохомъ", това навело на мисъль Паисия да допустне, че Петъръ и Асѣнь били повикани отъ Влашко, и да ги свърже съ изгонения, споредъ него, тамъ Самуиловъ синъ Гавриила,[1]) като ги нарекълъ негови внуци, и по тоя начинъ прокаралъ непосрѣдната връзка на второто българско царство съ първото. Цѣлата по-нататъшна картина, която Паисий тъй релефно рисува — за освещаването на построената отъ братята църква св. Димитъръ и за тържественото коронясване на Асѣня за царь, макаръ фактически донѣйде и да се приближава до истинското развитие на събитията въ Търново презъ 1187 год.,[2]) обаче едвали може да се допустне, че всички подробности той е почерпалъ отъ нѣкой книжовенъ изворъ, защото въ противенъ случай той не щѣше да измисля личности, които никога не сж сжществували; очевидно, това е чисто негово построение, т. е. той е нарисувалъ картината тъй, както той самъ си я представялъ възъ основа на народното предание, че българскитѣ царе се коронясвали въ църквата св. Димитъръ въ Търново, подкрепено и отъ това, което той прочелъ въ своя главенъ изворъ. Съобщението въ края на първия откжслекъ, че Асѣнь поставилъ „въ първи и велики чинъ воински" брата си Петра, може да се счита до известна степень отзвукъ на известието на Георгия Акрополитъ за отдѣлянето на Преславъ и Проватъ (Овечъ) съ областитѣ имъ като дѣлъ (пай) на Петра,[3]) обаче да е ималъ Паисий подъ ржка историята на тоя византийски авторъ не може по никой начинъ да се допустне; по-скоро тукъ Паисий, следъ като прогласилъ Асѣня за царь, а пъкъ въ своя главенъ изворъ прочелъ, че българитѣ си избрали за краль Петра, като се съгласили, щото и братъ му Асѣнь да му бжде другарь въ управлението, размѣнилъ мѣстата имъ, за да бжде въ съгласие съ Евтимиевото известие, като издигналъ Петра въ най-високия чинъ въ войската, следов. и тая промѣна е лично съображение на Паисия.

Вториятъ откжслекъ не е нищо друго освенъ развитие на мисъльта, изказана въ началото на приведения тукъ откжслекъ отъ Мавро Орбини за причинитѣ на възстанието. Паисий излага тия причини по своему въ съгласие съ това, което той по-рано писалъ за положението на българитѣ подъ византийско владичество; а, за да избѣгне да каже нѣщо за първия неуспѣхъ на двамата братя, той измѣнява

---

[1]) Вж. Исторія славѣноболгарская, сжщ. изд., стр. 33.

[2]) Вж. тукъ по-горе, стр. 477—480.

[3]) Пакъ тамъ.

своя изворъ въ смисълъ, че Петъръ и Асѣнь отишли да търсятъ помощь отвждъ Дунавъ, като забравя, че самъ той ги изведе оттамъ, но че отъ Влашко имъ изпратили помощь влашкитѣ господари, като си представя, че Влашко тогава се е намирало въ сжщото положение, както въ негово време, и изтъква, че изобщо голѣма помощь дошла на Асѣня отвсѣкжде, защото това било воля божия.

Що се отнася до третия откжслекъ, то той нѣма по съдържание никакво отношение нито къмъ възстанието, нито къмъ освобождението на българитѣ. Паисий, очевидно, е знаелъ, че Теофилактъ Охридски билъ български архиепископъ отъ неговитѣ тълкувания на евангелието,[1]) които обикновено се прибавятъ къмъ старобългарския му преводъ въ разни ржкописни евангелия; но, като не знаелъ, въ кое време е живѣлъ тоя иерархъ, той го вмъкналъ като приемникъ на измисления отъ него патриархъ Ивана и като съвременникъ на освободителитѣ на българитѣ въ 1185 год. Наистина, Паисий пише въ началото на тоя откжслекъ: „ѡбратает се въ рȣкописни книги повѣстъ ради того цр҃а Асѣна стараго“, но за „царa Асѣна стараго“ той е могълъ да научи отъ житията на св. Петка, на св. Илариона Мъгленски и на св. Ивана Поливотски,[2]) следов. подъ „стари рȣкописни книги“ ще трѣбва да разбираме у Паисия тъкмо ржкописнитѣ жития на посоченитѣ светии, написани сжщо отъ патриахъ Евтимия и напълно достжпни за Паисия. Впрочемъ нашиятъ пръвъ историкъ не е могълъ въ никоя ржкописна книга да намѣри, какво царь Асѣнь Старий следъ смърьта на патриархъ свети Ивана билъ повикалъ отъ Охридъ светия отецъ Теофилакта и го поставилъ за патриархъ въ Търново — единъ анахронизъмъ, който е могло да допустне само дълбокото патриотично чувство на Паисия.[3]) Всичко друго, което е казано по-нататъкъ за Теофилакта, е построение лично на последния, а оттука ясно става, че той е употрѣбилъ израза „ѡбретает се въ рȣкописни книги“, само за да даде по-голѣма сила на своя разказъ, а не че той, наистина, при съставянето на разказа за обновата на българското царство се е ползувалъ отъ нѣкакви стари български книжовни извори.

Другитѣ наши стари историци — авторътъ на Зографската

---

[1]) История славѣноболгарская, сжщ. изд., стр. 75.

[2]) E. Kalužniacki, п. т., стр. 70 и 197—198. — Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 419—420.

[3]) Поради това макаръ и да се опитва П. Никовъ да установи историчностьта на патриахъ Ивана въ Паисиевия разказъ чрезъ разни комбинации (п. т., стр. 16—17), той, все пакъ си остава измислена отъ Паисия личность, особено, сега, когато се знаятъ изворитѣ, отъ които е ползувалъ нашиятъ пръвъ историкъ при съставянето на своя разказъ за възобновата на българската държава.

история[1]) и Спиридонъ иеросхимонахъ[2]) — не даватъ нищо ново по въпроса за обновата на царството: тѣ само повтарятъ въ съкратенъ видъ разказа на Паисия. Обаче считаме за нужно тукъ да изтъкнемъ, че въ Зографската история разказътъ е поставенъ подъ 1185 г., както стои и у Мавро Орбини, а у Паисия — подъ 1170 г.. Едвали може да се допустне, че авторътъ на Зографската история е поправилъ своя оригиналъ; очевидно, ще трѣбва да се предположи, че или самъ Паисий е поправилъ годината въ начисто преписания текстъ, или че издадениятъ отъ Йор. Ивановъ текстъ на „Исторія славѣноболгарская" не ще да е черновка нейна, както се приема. Жалко, че Спиридонъ не дава никаква година, но зато той дава нѣщо, което нѣма у Паисия, а имено, че българскитѣ царе „на аспри свои образ его (на св. Димитра) печатаху", което той самъ заключилъ по зографския печатъ на Иванъ Асѣня II, защото той едвали е видѣлъ пари съ лика на св. Димитра: такива монети се изнамѣриха сравнително недавно.[3])

18. Списъкъ на византийскитѣ императори, на охридскитѣ архиепископи и на известнитѣ български намѣстници-управители презъ разгледваната въ тая книга епоха.

I. РОМЕЙСКИ ИМПЕРАТОРИ

Василий II Българоубиецъ.	976—1025	Константинъ X Дука .	1059—1067
Константинъ VIII. . . .	1025—1028	Романъ IV Диогенъ. .	1067—1071
Романъ III Аргиръ . . .	1028—1034	Михаилъ VII Дука . .	1071—1078
Михаилъ IV Пафлагонъ. .	1034—1041	Никифоръ Вотаниатъ .	1078—1081
Михаилъ V Калафатъ . .	1041—1042	Алексий I Комнинъ. .	1081—1118
Констант. IX Мономахъ. .	1042—1054	Иванъ II Комнинъ . .	1118—1143
Теодо́ра	1054—1056	Мануилъ I Комнинъ. .	1143—1180
Михаилъ VI Стратиотикъ .	1056—1057	Алексий II Комнинъ. .	1180—1183
Исаакъ I Комнинъ . . .	1057—1059	Андроникъ I Комнинъ .	1183—1185

Исаакъ II Ангелъ 1185—1195

---

[1]) Історія вкратцѣ ω Болгарословенскомъ народѣ. Вж. Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 638.

[2]) Исторія во кратцѣ о болгарскомъ народѣ словенскомъ сочинися и списася въ лѣто 1792. Издание на В. Н. Златарски. София 1900, стр. 63.

[3]) Н. Мушмовъ, Монети и печати на българскитѣ царе. София 1924, стр. 68—70 и 160.

II. БЪЛГАРСКИ АРХИЕПИСКОПИ ВЪ ОХРИДЪ

Иванъ Дебърски	1019—1036/37	Лъвъ Мунгъ	1109—1120
Лъвъ Пафлагонски	1036/37—1056	Михаилъ Максимъ	1120—1133
Теодулъ Иконийски	1056—1064	Евстатий	1133—1142
Иванъ Лампинъ	1064—1079	Иванъ Комнинъ	1142—1157 (?)
Иванъ Аиносъ	1079—1090 (?)	Константинъ	1157 (?)—1166
Теофилактъ	1090—1109	Неизвестенъ	ок. 1183

Иванъ Каматиръ сл. 1183.

III. ИЗВЕСТНИ НАМѢСТНИЦИ-УПРАВИТЕЛИ НА БЪЛГАРИЯ

1. Давидъ Арианитъ, катепанъ	1018
2. Константинъ Диогенъ	1026
3. Иванъ Триаконтафилъ	презъ 30-тѣ години
4. Теодоръ Триаконтафилъ	презъ 30-тѣ години
5. Василий Монахъ	1048—1053
6. Никифоръ Протевонъ	1053—1055
7. Андроникъ Филокалесъ, катепанъ	1065—1066
8. Романъ Диогенъ, дука	1066—1067
9, Никифоръ Карантинъ, дука	1071
10. Дамианъ Даласинъ, дука	1072
11. Михаилъ Саронитъ, катепанъ	1072
12. Никифоръ Вриенний (дѣдо), дука	1075
13. Александъръ Кавасиласъ, дука	1078
14. Иванъ Дука, дука	1090—1092
15. Никита Карики, дука	1096—1098
16. Никифоръ Вриенний (внукъ)	1098—1101
17. Иванъ Таронитъ	1101—1105/6
18. Константинъ Комнинъ, дука	1105/6— ?
19. Михаилъ Врана	1147
20. Андроникъ Комнинъ, дука	1153

19. Родътъ на царь Иванъ-Владислава

ИВАНЪ-ВЛАДИСЛАВЪ
(1015—1018)
жена му **Мария**

- **Фружинъ** или **Пресианъ** още и **Прусианъ**, магистеръ и управитель на тема Букелларий
- **Алусианъ**, патриций и управитель на Теодосиуполь, женень за арменка
  - **Василий** магистеръ и управитель на Едесса
  - **Самуилъ** вестархъ и после проедъръ и дука на ромейскитѣ войски въ Армения
  - **Дъщеря** женена за Романа IV Диогенъ, преди тоя да стане императоръ
    - **Константинъ** жененъ за Теодора, дъщеря на Ивана Комнинъ и сестра на Алексия I Комнинъ
- **Ааронъ**, вестъ и катепанъ на Васпураканъ, магистеръ и управитель на Иверия и дука на Едесса
  - **Теодоръ** управитель на тема Таронъ
  - **Радомиръ** проедъръ и дука
    - **Ааронъ** **Теодоръ** съзаклетници противъ Алексия I Комнинъ въ 1107 г.
- **Траянъ** (Троянъ)
  - дъщеря **Мария**, женена за Андроника Дука, синъ на кесарь Ивана Дука и братъ на Константина X Дука (1059-1067)
    - **Ирина** женена за Алексия I Комнинъ (1081-1118)
    - **Мария** женена за Георги Палеологъ
    - **Теодора** монахиня
    - **Михаилъ Дука** протостраторъ
    - **Иванъ Дука** управитель на България (1090-92).
- **Радомиръ** и **Родомиръ**
- **6-и синъ**
- **Екатерина** жена на императоръ Исаака I Комнинъ (1057-1059), монахиня Ксения
  - **Мануилъ**
  - **Мария**
- Други 5 **дъщери**, една отъ които била женена за Романа Куркуа, ослѣпенъ въ 1026 г.

Библиография.

I. Извори.

Съкращения. — БСМ = Български старини изъ Македония. — BT = Bibliotheca Teubneriana. — BZ = Byzantiniche Zeitschrift, — ИзвИДС = Известия на Историческото Дружество въ София. — Migne Patr. gr. et. lat. = Migne Patrologia cursus complectus graeca et latina. — MGH = Monumenta Germaniae historica. — ССАк. = Споменик Српске Академије. — CSHB = Corpus scriptorum historiae Byzantinae.

Alberti Aquiensis Historia Hierosolimitanae expeditionis. Bongars, Gesta Dei per Francos etc. t. I, Hanoviae 1611, p. 184—381.

Alexii Comneni Chrysobula ad Theodulum, mitropolitam Thessalonicensis auno 1095. — Zachariae von Lingenthal, Jus graeco-romanum. Pars III (1857), p. 401—402, 405.

Annae Comnenae Alexias, edit. A. Reifferscheidii. vol. I—II. Lipsiae 1884 (BT).

Ansberte, Historia de expeditione Friderici imperatoris, edita a quodam Austriense clerico qui eidem inerfuit nomine — вж. A. Chroust, Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I. Berlin 1929 (MGH, nova series, t. V).

Basilii II imperatoris Sigillia ad archiepiscopum Achridensem, въ 1. V. N. Benechevič, Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio Sanctae Catharinae in Monte Sina asservatur. Petropoli 1911, p. 542 sequ. и 2. Йор. Ивановъ, БСМ. София 1931, стр. 550 и сл. За другитѣ по-стари издания вж. тукъ, стр. 2, бел. 1.

Basilii, archiepiscopi Trinovitani, epistola ad papam Innocentium III. Migne, Patr. lat., t. 215, col. 228 A — 289 C.

Benedicti abbatis Gesta regis Henrici II, edit. W. Stubbs въ Rer. Brit. SS. II. London 1867.

Beniamin von Tudela, Die Reisebeschreibungen des — von N. Adler II Jerusalem 1903. — Th. Tafel, De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica. Berolini 1839, p. 437.

Willermi Tyrensis, Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumeth usque ad annum Domini 1184. Bongars, Gesta Dei per Francos etc. t. I, p. 629—1046.

Villehardouin J., La conquête de Constantinople, 1 edit. Natalis de Wailly, 3-ème edit. Paris 1882 et 2. edit. par Em. Bouchet, t. I. Paris 1891.

Василий Бркић, **Потребніѧ свѣдчбини ѡ землѧхъ и народахъ лежащихъ какъ по берегꙋ такъ и далѣе внꙋтрь земли по адриатическомꙋ морю исповѣдающихъ хрїстіанской православной греко-восточной законъ,** издад. отъ Ил. Руварацъ въ ССАк. X (1891), стр. 45—66,

Владиславъ Граматикъ, Повѣсть за пренасянето мощитѣ на св. Ивана Рилски отъ Търново въ мънастиря му. E. Kalużniacki, Werke des patriarchen von Bulgarien Euthymius. Wien 1901, S. 405—431.

Georgii Acropolitae Historia. Opera edit. A. Heisenberg (BT). Lipsiae 1903, vol. I.

Georgii Cedreni Compendium historiarum. CSHB. vol. II, edit. I. Bekkeri. Bonnae 1839.

Georgii Codini De officialibus. CSHB. edit. I. Bekkeri. Bonnae 1839. — De annorum et imperatorum serie. CSHB. edit. I. Bekkeri. Bonnae 1843.

Georgii Hamartoli (Monachi) Chronicon, edit. E. de Muralti. Petropoli 1859.

Геωргїа Скилица Житїе иже въ стыхъ прѣподобнаго ѻтца нашего Їωанна пꙋстыножителѣ рылскаго. . . съписано ѿ — Вж. старобълг. ржкописъ отъ XIV вѣкъ въ Библиотеката на Рилския мънастирь подъ № 1/26 (79) (Е. Спростановъ, Описъ на ржкописитѣ въ Рилския манастирь. София 1902, стр. 24—25), лл. 54—73 (вкл.). За него вж. В. Н. Златарски, Георги Скилица и написаното отъ него житие на св. Ивана Рилски. ИзвИДС, кн. XIII (1933), стр. 49 и сл.

Данаила пророка Видѣние. а се тлькование Даниловꙋ. ССАк. кн. V (1890), стр. 12—13.

Дукљанина попа Летопис, уредио Ф. Шишић. Београд—Загреб 1928.

Ephremii Chronicon. CSHB edit. Im. Bekkeri. Bonnae 1840.

Eustathii, mitropolitae Thessalonicensis, De emendanda vita monachica. Migne, Patr. gr. t. 135, col. 729—910.

Еѵѳимїа, патрїарха Трънovскаго: 1. Житїе и жизнь прѣподобнаго ωтца нашего Іωанна Рылскаго. E. Kalużniacki, Werke etc. S. 5—26. — Йор. Ивановъ, БСМ, 2-о изд., стр. 369—383. — 2. **Житїе и жизнь прѣподобнаго ωтца нашего Иларїωна, епископа Мегленскаго.** E. Kalużniacki, п. т., стр. 27—58. — Йор. Ивановъ, п. т., стр. 421—422. — 3. **Житїе и жизнь прѣподобныѧ матере наше Петкы (Параскевы).** E. Kalużniacki, п. т., стр. 59—77. — Йор. Ивановъ, п. т., стр. 432—433.

Euthymii Zigabeni Panoplia dogmatica, contra Bogomilos. — Narratio de Bogomilis seu Panopliae dogmaticae titulus XXIII, edit. I. Car. Lud. Gieseler, Göttingen 1842. Въ изданието на Migne, Patr. gr. t. 130, col. 1289 C—1332 D, тая глава е 27. — Славянския преводъ на тая статия вж. М. Г. Попруженко, Синодикъ царя Бориса. Одесса 1899. Приложеніе III, стр. 13—48.

Житїа 1. Гаврыила Лесновскаго. Йор. Ивановъ, БСМ, 2-о изд., стр. 396—400. — 2. **Прохора Пшинскаго,** п. т., стр. 401—404. — 3. **Іωакима Сарандапорскаго,** п. т., стр. 405—418.

Ioannis Skylitzae Historia. Вж. G. Cedrenus CSHB. vol. II. Bonnae 1839, p. 643—744. — Прибавки къмъ него отъ еп. Михаила Дѣволски вж. B. Prokić, Die Zusatze in der Handschrift des Iohannes Skylitzes. München 1906.

Ioannis Zonarae Epitome historiarum, edit. L. Dindorfii, vol. IV. Lipsiae 1871 (BT).

Исаїа пророка Сказаніе како вьзнесень бысть аггеломь до з҃-го небесы. ССАк. кн. III (1890) стр. 190—193.

Каталози на охридскитѣ архиепископи и на подчиненитѣ тѣмъ епископии: 1. οἱ ἀρχιεπίσκοποι Βουλγαρίας. Du Cangii Familiae augustae byzantinae. Parisiis 1680. t. I, p. 174—175. — H. Gelzer, Der Patriarchat von Achrida. Lipsiae 1902, S. 6—7. — Последно критическо издание на Йор. Ивановъ БСМ, 2-о издан., стр. 565—569. — 2. αἱ ὑποκείμεναι ἐπισκοπαὶ τῷ θρόνῳ τῆς Βουλγαρίας. BZ, t. I (1892), S. 256—257.

Matthieu d'Edesse, Chronique de — (963—1196). Bibliothèque historique arménienne, traduit E. Dulaurier. Paris 1858.

Michaelis Acominati Λογός ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὸν βασιλέα κυρ Ἰσαάκιον τὸν Ἄγγελον. Σ. Π. Λαμπρος, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σῳζόμενα, κτλ. Τ. Α΄. ἐν Ἀθήναις 1879, σελ. 208—258.

Michaelis Attaleiatae Historia. CSHB, edit. Im. Bekkeri. Bonnae 1853.

Michaelis Pselli Chronographia (976—1077), edit. Const. Sathas. London 1899.

Nicephori Bryennii Historia. CSHB, edit. A. Meinike. Bonnae 1836.

Nicetae Acominati 1. Historia. CSHB, edit. Im. Bekkeri. Bonnae 1835. 2. Ἐπαναγνωστικὸν εἰς τὸν πατριάρχην καὶ τὴν σύνοδον, edit. C. Sathas, Bibliotheca medii aevi. vol. I. Venetiae 1872, p. 77—81.

Nilos Doxopatres, Περὶ τῶν πέντε πατριαρχικῶν θρόνων. G. Parthey, Hieroclis Synecdomus etc. Berolini 1866, p. 285/6. — Йор. Ивановъ, БСМ. 2-о издан., стр. 563—564.

Odonis de Diogilo De Ludovici VII itinere. Migne, Patr. lat. t. 185, col. 1206—1246.

Ottonis Frisingensis Gesta Fridrici I imperatoris. MGH, SS. XX, p. 83—493.

Posoniense Chronicon. Rerum Hungricarum Arpadiana. Edit. S. L. Endlicher. Sangalli 1849.

Pictum seu Vindobonense Chronicon. Historiae hungaricae Fontes domestici. recen. M. Florianus. Pars I. SS. vol. II. Lipsiae 1883, p. 100—245.

Пренесеніе мощем ст҃го Иларїѡна еп҃па мегле́нскаго (Проложно). Йор. Ивановъ, БСМ, стр. 419—420.

Robert de Clari, Conquête de Constantinople, editée par Philippe Lauer. Paris 1924.

Русская лѣтопись по Ипатскому списку. СПБургъ 1871. — Сводная лѣтопись, составилъ Л. И. Лейбовичъ. СПБургъ 1876.

Симеона Метафраста и Логоѳетѣ Съписаніе мира ѿ бытїа и лѣтовникъ събранъ ѿ различниххъ лѣтописецъ. Изд. В. Срезневскаго. Петроградъ 1906.

Синодикъ царя Борила, издан. М. В. Потруженко. София 1928.

Theodori Scutariotae Compendium chronicum, edidit C. Sathas. Bibliotheca medii aevi. vol. VII. Venetiae—Parisiis 1894, p. 1—610.

Theophylacti, Bulgariae archiepiscopi, 1. Oratio in imperatorem dominum Alexium Comnenum, Migne, Patr. gr. t. 126, col. 287 C—306 C. — 2. Epistolae, ibidem, col. 307 A — 558 D. Тѣхния преводъ вж. Симеонъ митрополитъ, Писмата на Теофилакта Охридски, архиепископъ български, София 1931.

Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regiis libellus. Edit. W. Wassiliewsky et V. Jernstedt. Petropoli 1896.

Яхъя-ибн-Саидъ Антиохійскій. Извлеченія изъ его лѣтописи. Вж. бар. В. Р. Розенъ, Императоръ Василий Болгаробойца. СПБургъ 1883. — Histoire de Jahya-ibn-Saïd d' Antioche continuateur de Saïd-ibn-Bitriq, edit. et trad. en Français par I. Kratchkovsky et A. Vasiliev. Вж. R. Graffin—F. Nau, Patrologia orientalis. t. XVIII, fasc. I. Paris 1924, p. 705—833; t. XXIII, fasc. II. Paris 1932, p. 349—520.

II. Литература

А. Трудове съ кирилица

Съкращения: БИБиб = Българска Историческа Библиотека. — БСБАк = Български Старини, издав. отъ Българската Академия на науките. — ByzSl = Byzantinoslavica. — ВизВрем = Византійскій Временникъ. — ГСАк = Глас Српске Академије. — ГНМ = Годишникъ на Народния Музей. — ГСУ = Годишникъ на Софийския Университетъ. — ЭСФ = Энциклопедія славянской филологіи. — ЖМНПр = Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. — ИзвБАИ = Известия на Бълг. Археологически Институтъ. — ИзвИДС = Известия на Историческото Дружество въ София. — ИзвНЕМ = Известия на Народния Етнографически Музей. — ИзвРАИК = Извѣстія Русскаго Археологическаго Института въ Кон-полѣ. — Мак. Прег. = Македонски Прегледъ. — СбБАк = Сборникъ на Българската Академия на науките. — СбНУКн = Сборникъ за народни умотворения и книжнина. — СпБАк = Списание на Българската Академия на науките. — СПСп = Софийско Периодическо Списание на Книжовното Дружество. — SemKond = Seminarium Kondakovianum.

Абоба-Плиска, Матеріалы для болгарскихъ древностей. ИзвРАИК, т. X. София 1905.

Безобразовъ, П., Боэмундъ Тарентскій. ЖМНПр. ч. 266 (1883), стр. 97—119. отд. от. СПБургъ 1883. — Положеніе крепостныхъ въ Византіи. Приложеніе къ „Исторія Византіи" Г. Ф. Герцберга. Москва 1896, стр. 644 и сл.

Бѣляевъ, Д. Θ. Byzantina. Очерки, матеріалы и замѣтки по византійскимъ древностямъ, кн. I. СПБургъ 1891.

Бѣляевъ, Н. Т. Рорикъ Ютландскій и Рюрикъ начальной лѣтописи. Sem Kond, т. III (1929), стр. 215—270.

Бенешевичъ, В. Н. Три анійскія надписи XI вѣка изъ эпохи византійскаго владычества. Ленинград 1921.

Бестужевъ-Рюминъ К. Русская исторія, т. I. СПБургъ 1872.

Брунъ, Ф. Черноморье. Сборникъ изслѣдованій по исторической географіи Южной Россіи. часть I. Одесса 1879.

Васильевский, В. Г. Византія и печенѣги. ЖМНПр. ч. 164 (1872), II, стр. 116—165; 243—332. Труды его, т. I (1908), стр. 1—147. — Өеофилактъ Болгарскій и его сочиненія. Труды его, п. т., стр. 134—149 (Приложеніе къ „Византія и печенѣги"). — Варяго-русская и варяго-англійская дружина въ Константинополѣ XI и XII вѣковъ. VII. Дѣйствительная исторія Гаральда и его Веринговъ въ Константинополѣ. ЖМНПр. ч. 177 (1875), II, стр. 394—451. Труды его, т. I, стр. 258 и сл. — Изъ исторіи Византіи въ XII вѣкѣ. Союзъ двухъ имперій. Славянскій Сборникъ, т. II. СПБургъ 1877, стр. 210—290. Труды его, т. IV (1930), стр. 18—105. — Законодательство иконоборцевъ. ЖНМПр. ч. 199 (1878), стр. 258—309; ч. 200 (1878), стр. 95—129. Труды его, т. IV (1930), стр. 139—235.— Рецензия върху книгата на Ѳ.Успенскій, Образованіе втораго болгарскаго царства, Одесса 1879, въ ЖМНПр. ч. 204 (1879), II, стр. 144—217; 318—348. — Матеріалы для внутренней исторіи византийскаго государства. ЖМНПр. ч. 210 (1880), стр. 98—170; 335—404. — Совѣты и разсказы византійскаго боярина XI вѣка, п. т., ч. 215 (1881), стр. 242—299; ч. 216. стр. 102—171; 316—357. — Обновленіе болгарскаго патріаршества при царѣ Іоаннѣ Асѣнѣ II въ 1235 году, п т., ч. 238 (1885), II, стр. 1—56; 206—238.

Васильевъ, А. А. Византия и крестоносцы. СПБургъ 1923.

Венелинъ, Ю. О Соляномъ озерѣ Гальмирисѣ. Чтенія въ Москов. Об-ствѣ Исторіи и древ. російскихъ, за 1847 г. № 6. Отд. отп. Москва 1847

Вороновъ, А. Главнѣйшія источники для исторіи Кирилла и Мефодія. Кіевъ 1877.

Георгиевъ, Св. Първиятъ кръстоносенъ походъ и българскитѣ земи. БИБиб. год. I (1928), т. 2, стр. 69—115.

Герцбергъ. Г. Ф., Исторія Византіи. Переводъ П. Безобразова. Москва 1896

Голубинскій, Е. Е., Краткій очеркъ православныхъ церквей, болгарской, сербской и ромынской. Москва 1871.

Голубовскій, П., Печенѣги, торки и половцы до нашествія татаръ. Кіевъ 1884.

Григоровичъ, В. И., Очеркъ путешествія по европейской Турціи. 2-ое изданіе. Москва 1877.

Гротъ, К. Я., Изъ исторіи Угріи и Славянства въ XII вѣкѣ. Варшава 1889.

Дриновъ, М., С. Исторически прѣгледъ на българската църква. Виена 1869. — Три грамоти дадени отъ императора Василия на българския охридски архиепископъ ок. 1020 год. Съчинения, т. I, стр. 203—219. — Рецензия върху книгата на Ѳ. Успенскій, Образованіе втораго болгарскаго царства. Съчинения, т. III, стр. 248—280. — Мѣдно (бакърено) гумно, мѣденъ токъ въ словѣнскитѣ и гръчки умотворения. Сборниче М. С. Дриновъ, София 1900, стр. 81—116.

Златарски, В. Н. Извѣстия за българитѣ въ хрониката на Симеона Метафраста и Логотета. София 1908 (СбНУКн. кн. XXIV). — Кой е билъ български архиепископъ въ Охридъ при покорението на България отъ Василия II. Християнска Мисъль, год. II (1909), кн. VIII, стр. 464—472. — Де се намиралъ гр. Дѣволъ. ИзвИДС, кн. V (1922),

стр. 35—56. — Моливдовулъ на Самуила-Алусиана. ИзвБАИ, кн. I (1922), стр. 86—102. — Легендата за откриването мощитѣ на Тивериуполскитѣ мѫченици. I Отчетъ на БАИ. София 1922, стр. 23—37. — Намѣрениятъ въ юго-западна Албания надписъ съ името на българския князъ Бориса-Михаила. Slavia, II (1923), кн. 1, стр. 61—91. — Словѣнското житие на св. Наума отъ XVI. вѣкъ. СпБАк, кн. XXX (1925), стр. 1—28. — История на българската държава презъ срѣднитѣ вѣкове, т. I. София, ч. 1 (1919), ч. 2 (1927). — Политическото положение на северна България презъ XI. и XII. вѣкове. ИзвИДС, кн. IX (1929), стр. 25—50. — Една датирана приписка на гръцки отъ срѣдата на XI. вѣкъ. ByzSl. I (1929), стр. 22—34. — Моливдовулътъ на веста Симеона, катепанъ на Подунавието. Сборникъ Ф. Шишичъ. Zagreb (1929), стр. 143—148. — Моливдовулътъ на Алусиана. ИзвИДС, кн. X (1930), стр. 49—63. — Търновскиятъ надписъ на Иванъ Асѣня II. БИБиб. год. III (1930), т. 3, стр. 56—64. — Устройство Болгаріи и положеніе болгарскаго народа въ первое время после покоренія ихъ Василіемъ II Болгаробойцею. Sem Kond t. IV (19—31), стр. 49—68.—Болгарскій историко-литературный элементъ въ русской лѣтописи. Труды V съѣзда Академическихъ организацій заграницей. ч. I. София 1932, стр. 337—352. — Какъвъ народъ се разбира у Анна Комнина подъ израза γένος τι Σκυθικόν. ИзвИДС, кн. XI—XII (1931—1932), стр. 71—83. — Намѣстници-управители на България презъ царуването на Алексия I Комнинъ. ByzSl. t. IV (1932), 1, стр. 139—152; IV/2, стр. 371—398, — Багора—Бабагора—Bagulatus. Сборникъ А. Иширковъ, София 1933, стр. 187—190. — Ловечъ какъ срѣдновѣковна крепость. Сборникъ Ловечъ и Ловченско. IV (1932), стр. 11—18. — Потеклото на Петра и Асѣня, водачитѣ на възстанието въ 1185 год. СпБАк. кн. 45 (1933), стр. 8—48. — Ансбертовиятъ „жупанъ или сатрапъ на България“ не е билъ Добромиръ Хризъ. ГСУ, Истор.-филолог. ф. кн. XXIX, 6 (1933), стр. 1—20. — Георги Скилица и написаното отъ него житие на св. Ивана Рилски. ИзвИДС, кн. XIII (1933), стр. 49—80.

Игнатиевъ, Ат. Градището при с. Комарево, Карнобадско. ИзвБАИ, т. I (1921—1922), стр. 206—215. — Стари пѫтища въ Карнобадско, п. т., т. IV (1926—1927), стр. 291—295.

Иванова, В. Стари църкви и монастири въ българскитѣ земи (IV—XII). ГНМ за 1922—1925. София 1926, стр. 429—558.

Ивановъ, Йор. Сѣверна Македония. София 1906. — Епархиитѣ на Охридската архиепископия. СпБАк, кн. 1 (1911), стр. 93—112. — Св. Иванъ Рилски и неговиятъ монастиръ. София 1917. — Произходътъ на царь Самуиловия родъ. Сборникъ на В. Н. Златарски. София 1925, стр. 55—62. — Български старини изъ Македония. 2-о изд. София 1931.

Иловайскій, Д. И. Исторія Россіи. ч. I. Кіевскій периодъ. Москва 1876.

Иречекъ, К. Исторія болгаръ. Одесса 1878. — Стари пѫтешествия по България отъ 15—18 столѣтие. СПСп., кн. VII (1884), стр. 96—127. — Княжество България II. Пловдивъ 1896. — Историја срба. т. I. Београд 1922.

Исторіа вкратцѣ ѡ Болгарословенском народѣ. Вж. Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, 2-о изд. София 1931, стр. 630—642.

Иширковъ, А. Областното име Загорье или Загора въ миналото и сега. ИзвНЕМ год. V (1925), кн. 1—4, стр. 80—88.

Карскій, Е. Ф. Славянская кирилловская палеография. Ленинград 1928.

Кипріановичъ, Жизнь и ученіе богомиловъ. Православное Обозрѣніе за 1875, іюнь и августъ, препечано у еп. П. Успенскаго, Исторія Аѳона, ч. III, отдѣл. 2. СПБургъ 1882, стр. 861—917.

Кондаковъ, Н. П. Византійскія церкви и памятники Константинополя. Одесса 1886.

Кѫнчевъ, В. Орохидрография на Македония. Пловдивъ 1911.

Лавровъ, П А. Палеографическое обозрѣніе кирилловскаго писма. ЭСФ, вып. 4, 1. Петроградъ 1915.

Лампросъ, С. П. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σῳζόμενα κτλ. Ι, ἐν Ἀθήναις. 1879.

Ласкарисъ, М. Ватопедската грамота на царь Иванъ Асѣня II (БСБАк, VIII). София 1930.

Ласкинъ, Г. Георгій Кодинъ о древностяхъ Константинополя. Кіевъ 1905.

Мавро Орбини, архимандритъ рагузски, Книга историіографія початія имене, славы и разширенія народа славянского и ихъ царей и владѣтелей, подъ многими имянами и со многими царствіями, королевствами и провинціями. Собрана изъ многихъ книгъ историческихъ, чрезъ господина Мавроурбина архимандрита рагужскаго. С. Петербургъ 1722.

Милетичъ Л. и Агура Д., Дакорумънитѣ и тѣхната славянска писменость. СбНУК, кн. IX (1893), стр. 211 и сл.

Младеновъ, Ст. Потеклото и съставътъ на срѣднобълг. Бѣлгоунъ, прѣкоръ на царь Асѣня I. СпБАк, кн. XLV (1933), стр. 49—66.

Мутафчиевъ, П. Владѣтелитѣ на Просѣкъ. София 1913 (СбБАк. кн. I) — Войнишки земи и войници въ Византия презъ XIII—XIV в. СпБАк, кн. XXVII (1923). стр. 1—113. — Пронията въ Византия и отношенията й къмъ военната служба. ИзвИДС, кн. VI (1924), стр. 1—30 — Сѫдбинитѣ на срѣдновѣковния Дрѣстъръ. Сбор. Силистра и Добруджа, т. I. София 1927, стр. 101—196. — Българи и румъни. София 1928. — Произходътъ на Асѣневци. Мак. Прег. год. IV (1928), кн. 4, стр, 1—42. — Русско-болгарскія отношенія при Святославѣ. Sem. Kond. IV (1931), стр. 77—92.

Мушмовъ, Н. Монети и печати на българскитѣ царе. София 1924. — — Византийски печати съ значение за българската история. Мак. Прегл. год. V (1929), кн. 2, стр, 90—96.

Неофитъ іеромонахъ (Рилски), Службы съ житіемъ Іоанна Рылскаго. Бѣлградъ 1836.

Никовъ, П. Приносъ къмъ историческото изворознание на България и къмъ историята на българската църква. СпБА, кн. XX (1921), стр. 1—62.

Новаковић, Ст. Охридска архиепископија у почетку XI. вѣка. Хрисовуље цара Василија од 1019 и 1020 г. „Глас“ САк. кн. 76 (46) (1908), стр. 1—62.

Паисий иермонахъ, Історіа Славѣноболгарская. Собрана и нареждена в'лѣто 1762. Издадена отъ Йор. Ивановъ. София 1914.

Панченко, Б. Каталогъ моливдовуловъ. ИзвРАИК, т. VIII (1903), стр. 199-248.

Первольфъ, Іос. Славяне и ихъ взаимныя отношенія и связи, т. II. Варшава 1888.

Петровскій Н. М. Рецензия върху книгата на Н. Л. Туницкій, Св. Климентъ, епископъ словѣнскій. ЖМНПр., новая серія, ч. L (1914), стр. 126—152.

Петровъ, А. Князь Константинъ Бодинъ. I Сборникъ В. Н. Ламанскаго. С. Петербургъ 1883, стр. 239—264.

Попруженко, М. Г., Синодикъ царя Бориса. Одесса 1899. — Синодикъ царя Борила. София 1928.

Радченко, К., Религіозное и литературное движеніе въ Болгаріи въ эпоху передъ турецкимъ завоеваніемъ. Кіевъ 1898.

Расовскій, Д. А. Печенѣги, Торки и Берендѣи на Руси и въ Угріи. SemKond. т. VI (1933), стр. 1—64.

Розенъ, баронъ В. Р., Императоръ Василій Болгаробойца. С. Петербургъ 1883.

Сакѫзовъ, Ив. Една повелла на Алексия Комнинъ за роби-българи. Сборникъ В. Н. Златарски. София 1925, стр. 367—387.

Селищев, А. М., Завет первой Юстинианин. Мак. Прег., год. IX (1934). кн. 2, стр. 9—16.

Симеонъ митрополитъ, Писмата на Теофилакта Охридски, архиепископъ български. София 1931.

Скабалановичъ, Н. Византійское государство и церковь въ XI вѣкѣ. — С. Петербургъ 1884.

Снѣгаровъ, Ив., Охридската патриаршия (нейниятъ произходъ, граници и епархии. София 1919. — История на Охридската архиепископия. т. I. София 1924.

Спиродонъ иеросхимонахъ, Исторія во кратцѣ о болгарскомъ народѣ славенскомъ сочинися и списася въ лѣто 1792. Стъкми за издание В. Н. Златарски. София 1900.

Станимировъ, Ст. Най-стариятъ храмъ „св. Иванъ Рилски" въ Срѣдецъ (сег. София). „Народенъ Стражъ" за 1931 год., кн. 7 и сл.

Сырку П. А. Нѣсколько замѣтокъ о двухъ произведеніяхъ търновскаго патраірха Евѳимія. I Сборникъ В. Ив. Ламанскаго. С. Петербургъ 1883, стр. 348—401.

Туницкій Н. Л., Св. Климентъ, епископъ словѣнски. Сергіевъ Посадъ 1913.

Успенскій, Ѳ. И., Византійскій писатель Никита Акоминатъ изъ Хонъ. С. Петербургъ 1874. — Образованіе втораго болгарскаго царства. Одесса 1879. — Следы писцовыхъ книгъ въ Византіи. ЖМНПр. ч. 240 (1885), стр 1—52. — Византійскіе землемѣры. Наблюденія по исторіи сельскаго хозяйства. Труды VI Археолог. съѣзда въ Одессѣ, т. II. (1888), стр. 272—341 — Очерки по исторіи византійской образованости. С. Петербургъ 1891. — О древностяхъ города Тырнова. ИзвРАИК, кн. VII (1901), стр. 1—24. — Надписи староболгарскія. Абоба Плиска. ИзвРАИК, кн. X (1905), стр. 173—242. — Последние Комнины. Начало реакции. Виз. Врем. т. XXV (1927), стр. 1—23.

Успенскiй Ф. и Бенешевичъ, В. Н., Вазелоновские акты. Материалы для истории крестьянского и монастырского землевладения въ Византiи XIII—XIV веков. Ленинград 1927.

Уста-Генчовъ. Д. Типове отъ орнаменти по нѣкои срѣдновѣковни църкви въ В.-Търново. СбНУК, кн. 22—23, I (1906—1907), стр. 1—4,

Фехеръ Геза. Влиянието на българската църква въ Маджарско. Сборникъ В. Н. Златарски. София 1925, стр. 485—498.

Филовъ, Б. Софийската църква ев. Георги. София 1933.

Цухлевъ, Д. История на българската църква. т. I. София 1910.

Шкорпилъ, Х. и К. Нѣколко бѣлѣжки върху археологическитѣ и историческитѣ изследования въ Тракия. Пловдивъ 1885.

Шкорпилъ, К. В. Нераскопанныя зданiя внутри и внѣ Абобскаго окопа. Абоба-Плиска, ИзвРАИК, т. X (1905), стр. 148—152.

Б. Трудове съ латиница.

Съкращения: AEMOU = Archaologisch-epigraphische Mitteilungen Oesterreich-Ungarns. — BCH = Bulletin de Correspondance Hellénique. — BNGJ = Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher. — BSHAR — Bulletin de le section historique de l'Académie Roumaine — ByzSl = Byzantinoslavica. — BZ = Byzantinische Żeitschrift. — Byz = Byzantion, — ИзвРАИК = Извѣстiя Русскаго Археолог. Института въ Кон-полѣ. — MGH = Monumenta Germaniae historica. — SBWA = Sitzungsberichte der Wiener Akademie. — RJA = Rad Jugoslavenske Akademje. — VJSWG = Vierteljahrschrift fur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. — ZONF = Zeitschift für Ortsnamenforschung.

Bănescu N., Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube. BNGJ, Bd. III (1922), p. 287—310. — Changements politiques dans les Balkans après la conquête de l'empire de Samuel (1018). Nouveaux duchés byzantins: Bulgarie et Paristrion. BSHAR, t. X (1923), p. 49—72.

Beneševič, V. N. Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio Sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur. Petropoli 1911.

Chalandon, F., Essai sur le règne d'Alexis I Comnène. Paris 1900. — Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile. t. I. Paris 1907. — Jean II Comnène et Manuel I Comnène. Paris 1912.

Chroust, A., Quellen zur Geschischte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I. Berlin 1926 (MGH, nova series, t. V).

Csaday, E., Die Geschischte der Ungarn. Bd. I, 2-te Aufl. Wien 1900.

De Boor, C., Zu Johannes Skylitzes. BZ. Bd. XIII (1904), S. 366 u fl.

Detschew, D. Vardarios. ZONF, VIII (1932), S. 193—205.

Diehl, Ch. De la signification du titre de „proèdre“ à Byzance. Mélanges Schlumberger. Paris 1924, I, p. 105—117.

Dölger, F. Regesten der Kaiserurkunden des ostromischen Reiches. Teil I—II, Leipzig 1924—1927.—Beitrage zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung, besonders des 10. und 11. Jahrhunderts. Leipzig 1927.

Dvornik, F. Les slaves, Byzance et Rome au IX-e siecle. Paris 1926.—Deux inscriptions gréco-bulgares de Philippes. BCH LII (1928), p. 125—147.

Ducange, In Alexiadem notae. Anna Comnena, ed. Bon. t. II.

Fessler, J. A. Geschichte von Ungarn. Bd. I. Leipzig 1867.

Gelzer, K., Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche. BZ, Bd. I (1892), S. 245—282. — Der Patriarchat von Achrida. Geschichte und Urkunde. Leipzig 1902. — Abriss der byzantinischen Kaisergeschichte. Anhang zur byzantin. Litteraturgeschichte von K. Krumbacher. 2-te Aufl. München 1897, S. 911 u fol.

Gfrorer, H. F., Byzantinische Geschichten. Bd. III. Graz 1877.

Heisenberg, A., Analecta. Mitteilungen aus italienischen Handschriften. München 1901.

Hopf, C., Geschichte Griechenlands von Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit. Ersch-Gruber's Encyklopedie. Bd. 85. Leipzig 1867.

Jireček, Const., Die Heerstrasse von Belgrad nach Konstantinopel. Prag 1877. — Archaologische Fragmenta aus Bulgarien. AEMOU. Bd. X (1888), S. 43—104, 129—204. — Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanlander. Wien 1887 (SBWA, Bd. 136).

Kalužniacki, E. Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius. Wien 1901.

Kanitz, F. Donaubulgarien und der Balkan. 2-te Aufl. Bd. III. Leipzig 1880. — Tirnovo's altbulgarische Baudenkmale. Wien 1876.

Krumbacher, K., Geschichte der byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527—1453). 2-te Aufl. München 1897.

Lascaris, M. Sceau de Radomir Aaron. ByzSl. III. 2 (1931), p. 404—412.

Laurent, J. Byzance et les Turcs Seldjoucides dans l'Asie occidentale jusqu'en 1081. Nancy 1913.

Laurent, V. Bulletin de sigillographie byzantine. Byz. vol. V (1929—30). fasc. II, p. 571—654.

Lebeau, Histoire du Bas-empire, edit. par de Saint-Martin. t. XIV. Paris 1834.

Mordtmann, A. B., Μολυβδόβουλλα βιζαντινὰ τῶν ἐπαρχῶν Εὐρόπης. Ἑλλην. φιλολογ. Σύλλογος. Παράρτημα τοῦ ΙΖ' τόμου. Ἐν Κων-πόλει 1886.

Mouchmov, N. Un sceau en plombe du tsar Kaloyan. ByzSl. t. IV/1 (1932), p. 135—138.

Muralt, E. Essai de chronologie byzantine. vol. I—II. S-t Pétersburg 1858.

Offeïcoff (Ат. Шоповъ), La Macédoine au point de vue éthnographique, historique et philologique. Philippopoli 1888.

Ostrogorsky, G., Die ländliche Steuergemeinde des byzantinischen Reiches in X. Jahrhundert. S.-Ab. aus VJSWG, Bd. XX (1927). Heft 1—2.

Pargoire, J., Anaple et Sosthène. ИзвРАИК, т. III (1898), стр. 60 и сл.

Parthey, G., Hieroclis Synecdemus etc. Berolini 1866.

Petit, L., Le Monastère de Notre-Dame de Pitié en Macédoine. ИзвРАИК, т. VI (1900) p. 1—153.

Prokić, B., Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes. Codex Vindobonensis hist.-graec. LXXIV. München 1906.

Rački, F., Borba južnih Slovena za državnu neodvistnost u XI. vieku. RJA. kn. XXV (1873), str. 80—149; kn. XXVII (1874), стр. 77—130.

Roth, K., Studie zu den Briefen des Theophylactos Bulgarus. Ludwigshafen a/Rh. 1900.

Sava Chilandarec, Rukopisy a starotisky Chilandarski. Praha 1896.

Sayons, Ed., Histoire générale des Hongrois. t. I. Paris.

Schlumberger, G. Sigillographie de l'Empire byzantin. Paris 1884. — L'Épopée byzantine à la fin du dixième siècle. vol. I. Paris 1896.

Šišić, F., Geschichte der Kroaten. Zagreb 1917. — Povijest hrvata u vrijeme narodnih vladara. Zagreb 1925.

Szalay, L. Geschichte Ungarns, übersetzt von H. Wogerer. Bd. I. Pest 1866.

Tafel, Th., De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica. Berolini 1839.

Tomaschek, W. Zur Kunde der Hamus-Halbinsel. II. Handelswege im 12. Jahrhundert nach den Erkundigungen des Arabes Idrîsî. Wîen 1887, S.-Ab. (SBWA, Bd. 113, S. 285—373),

Vassiliev, A. A., History of the Byzantine Empire. vol. I—II. Madison 1929.

Wattenbach, W., Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. 6-te Aufl. Berlin. Bd. I (1893), II (1898).

Zachariae von Lingenthal, Jus graeco-romanum. t. III. Berolini 1857. — Geschichte des griechisch-romischen Rechts. 2-te Aufl., Berlin 1875 — Beitrage zur Geschichte der bulgarischen Kirche. S-t Petersbourg 1864.

Zlatarski, V. N., Wer war Peter Deljan? Annales Akademiae scientiarum Fennicae. ser. B. t. XXVII. Helsinki 1932, p. 354—363. — Prima Justiniana im titel des bulgarischen Erzbischofs von Achrida. BZ. Bd. 30 (1929), S. 484—489.

Показалецъ на собственитѣ имена.

Б.

Д.

Е.

Ж.

З.

И.

К.

Л.

М.

Н.

О.

П.

Р.

Т.

У.

Ф.

Х.

Ц.

Ч.

Ш и Щ.

Ю.

Я.

Забелязани печатни грѣшки

Страница	редъ	напечатано:	да се чете:
15	1 отдолу	стр. 157—158	стр. 260—261
35	11 „	Προσιανός	Προυσιανός
55	2 „	Ibidem	Skyl.-Cedr.
72	18 отгоре	следъ варяги	а по скандинавски веринги
98	10 отдолу	предъ	преди
„	15 „	Enlin	Eulin
105	15 „	стр. 100, бел. 2	стр. 191, бел. 3
133	2 „	стр. 137	стр. 244
175	1 „	стр. 165, бел. 4	стр. 276, бел. 3
181	1 „	стр. 219 б	стр. 384—385
187	11 отгоре	полуостровъ	полуостровъ:
223	3 отдолу	крестоноцы	крестоносцы
264	7 „	Ludwigs hafen	Ludwigshafen
311	9 отгоре	Никитъ	Никита
„	12	той	тъй
313	3 отдолу	Евмитий	Евматий
326	5 „	съвременаници	съвременници
351	15 отгоре	Pieté	Pitié
„	„ „	п. т. выпус. 1	т. IV. выпус. 1
„	20 „	Єѵстадїє	Єѵстадїє
411	16 „	italienschen	italienischen
423	3 „	(1180—1193)	(1180—1183)
474	18 отдолу	палигумъ	палиумъ
480	12 „	удѣлныхъ	удѣльныхъ
496	17 „	καλονμένην	καλουμένην
513	21 „	се върнахъ получихъ.	се върнахъ, получихъ.
517	4 отгоре	еедятъ	сѣдатъ
521	4 „	Ексински	Евксински

ЦЕНА 3[illegible]

PRIX POUR L'ÉTRANGER — 15 FRANCS SUISSES

Commissionnaire-libraire de l'Académie pour l'étranger:

Otto Harrassowitz, Leipzig.